

A NEMZETKÖZI MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETÉBŐL

Évkönyv • 2008
XXXIV. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2007

Szerkesztőbizottság:

Bebesi György

Berki Ilona

Harsányi Iván

Havas Péter

Horváth Jenő

Jemnitz János szerkesztő

Juhász József

Konok Péter

J. Nagy László

Niederhauser Emil

Pankovits József

Szarka László

Székely Gábor szerkesztő

Szőke Károly

Vadász Sándor

E kötetünk a

Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete,

a Károlyi Mihály Társaság,

a Lukács György Alapítvány,

a Politikatörténeti Alapítvány

és a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének

támogatásával jelent meg.

Dieser Band erscheint mit der Unterstützung

der Internationalen Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH),

der I. G. Metall Ungarn,

der Georg Lukacs Stiftung

und der Gesellschaft Michael Karolyi

Az Évkönyv 2004., 2005., 2006., 2007. és 2008.számának teljes szövege olvasható – You can find the whole text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007 and 2008

<http://www.magyarlajos.fw.hu>

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)	Miller, Susanne (Bonn)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)	Morgan, Kevin (Manchester)
Buschak, Willy (Brüsszel)	Narihiko, Ito (Tokio)
Callesen, Gerd (Bécs)	Panaccione, Andrea (Milano)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)	Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Degen, Bernhard (Basel)	Pelz, William, A. (Chicago)
Elorza, Antonio (Madrid)	Rojahn, Jürgen (Amszterdam)
Garscha, Winfried (Bécs)	Schwarzmantel, John (Leeds)
Grass, Martin (Stockholm)	Skrzypczak, Henryk (Berlin)
Jazborovszkaja, Inessza (Moszkva)	Šolle, Zdenek (Prága)
Halstead, John (Sheffield)	Studer, Brigitte (Lausanne)
Hudson, Kate (London)	Sumrikova, Ljudmila (Dnyepetrovorszka)
Jevzerov, Robert (Moszkva)	Sylvers, Malcolm (Velence)
Johnstone, Monty (London)	Tych, Feliks (Varsó)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)	Vuilleumier, Marc (Genf)
King, Francis (Norfolk, Anglia)	Weill, Claudie (Párizs)
Konrad, Helmut (Graz)	Wolikow, Serge (Párizs)
Maderthamer, Wolfgang (Bécs)	Young, James D. (Stirling)
Mészáros, István (Rochester)	

Susanne Miller 90 éves

Az Friedrich Ebert-Stiftungban 2005. május 17-én ünnepelték Dr. Prof. Susanne Miller 90. születésnapját. Ez alkalomból Bonnban az emlékülésen üdvözölte őt Franz Müntefering, a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) elnöke, Londonból Dr. Rene Sarah Branton, Dr. Prof. Thomas Meyer, az Ebert-Stiftung egyik munkacsoportjának a vezetője, a *Frankfurter Hefte* egyik szerkesztője s mindkét minőségében Susanne Miller hajdani munkatársa, és még sokan. Valamennyien hangsúlyozták, hogy a német munkásmozgalom történetének feldolgozása, historiográfiája Susanne Miller számára sohasem volt pusztán száraz akadémiai feladat.

Susanne Miller 1915. májusában született Szófiában, polgárcsalád gyermekeként. A család innen Bécsbe költözött, ahol humán gimnáziumot végzett. Hamarosan eltávolodott zsidó eredetű családjá konzervatív beállítottságától, és a maga útjára lépett. Láta a világháború utáni Bécsben a nélkülözők nyomorát, a sorban állást az egy tányér levesért, amit a népkonyhán osztottak. Később néhány évet ismét Szófiában töltöttek, ahol a német gimnáziumba járt. Itt találkozott baloldali személyiségekkel, elsősorban Leonard Nelson göttingai filozófussal, aki a korban divatos, etikailag megalapozott szocializmusért lépett föl. Érettségi után, már ismét Bécsben, az egyetemen történelmet, filozófiát és anglisztikát tanult. Ott élte meg az 1934. februári Schutzbund-felkelést, a Dollfuss-féle „klerikál-fasiszta” rendszer hatalomra kerülését. Csatlakozott az osztrák szociáldemokraták ifjúsági szervezetéhez. Bekapcsolódott a felkelés áldozatainak megsegítésébe is. Ezután egy darabig Londonban élt, baby-sitterként, majd egy vegetáriánus vendéglőben dolgozott, hogy fenntartsa önmagát. Megismerte London külvárosai szegényebb rétegeinek az életét is. Itt lépett be az ISK-ba (Internationaler Sozialistischer Kampfbund - Nemzetközi Szocialista Harci Szövetség), amelynek egyik alapító tagja volt. A hitleri Anschluss után nem tért vissza Ausztriába.

A háború alatt Miller végig London egyik külvárosában élt egy lakásban, amelyet az ISK bérelt. Erre az időszakra később úgy emlékezett vissza, hogy: „teljes csodálattal adóztam és adózom az angoloknak, hogy milyen elszántsággal viselték a Blitzkrieg bombázásainak éveit.”

Londonban Susanne természetesen megismerkedett az oda menekült különféle nemzetiségű emigránsokkal és csoportjaikkal. E csoportokból valószínűs „kis szocialista internacionálé” született. Ehhez csatlakoztak a zsidó szocialisták, köztük a varsói gettó felkelés egyes menekült túlélői is.

Ez utóbbiak között volt Viktor Alter és Henryk Ehrlich, akik Susanne-hez közel kerültek, és akiket később a Szovjetunióban meggyilkoltak.

Susanne még évtizedekkel később is meleg hangon emlékezett meg róluk. Ezt követően Varsóban egy olvasóterem létesítését is elősegítette a lengyel zsidók történetének tanulmányozására, és az olvasóteremben egy emléktáblát helyeztetett el Alter és Ehrlich emlékére.

Még a háború alatt a német szociáldemokraták különböző csoportjaival került kapcsolatba. Ezekkel, illetőleg brit szocialistákkal és brit szakszervezeti emberekkel együtt ekkor már arra dolgoztak ki terveket, hogy miként lehet a háború után egy új Németországot felépíteni. Susanne Miller ekkor egyszerre volt tolmács és jegyzőkönyvvezető. Majd Willi Eichler élettársa és munkatársa lett, aki a londoni ISK csoport vezetője volt. Mindketten 1946-ban tértek vissza Németországba, ahol Kölnben telepedtek le. Eichlert ekkor a *Rheinische Zeitung* főszerkesztőjévé választották. Susanne az SPD-ben kezdte meg aktív tevékenységének: a közép-rajnai SPD körzet vezetőségének, valamint az SPD Nőszervezetének is tagja lett. Ugyancsak aktívan bekapcsolódott az SPD oktatói munkásságába.

Miután Eichlert beválasztották az SPD vezetőségébe, Susanne vele együtt Bonnban telepedett le. Ekkor igen fontossá vált a párt új programjának kidolgozása, és Eichlert nevezeték ki 1954-ben a programbizottság vezetőjévé. Susanne is részt vett a program kidolgozása kapcsán a különféle vitákban, amelyek az 1959-es Bad-Godesberg-i program¹ elfogadásával értek véget. Susanne ennek kapcsán később azt írta: „Ekkor gondoltam életemben először arra, hogy a továbbiakban a történelemmel foglalkozzam”. Susanne ekkor folytatta történelmi tanulmányait, és azt is eldöntötte, hogy a munkásmozgalom történetével fog foglalkozni, amelyet eddig nagyon háttérbe szorítottak. Disszertációját azzal a címmel írta meg, hogy „*A szabadság és az állam problémája a szociáldemokráciában Lassalleltől a revizionizmusig*”, amely könyv formájában is megjelent, és valóságos klasszikus művé vált ebben a témakörben.

Ezután jelent meg Heinrich Potthoff-al társszerkesztésben a „*Kleine Geschichte der SPD*” (Az SPD rövid története) című munkája 1974-ben. Ez a mű számos újrakiadást ért meg. Susanne ezután több könyvet is megjelentetett. Egyik nevezetes monográfiája a „*Burgfrieden und Klassenkampf*” (Polgárbéke és osztályharc, 1974.) és a „*Die Bürde der Macht*” (A hatalom terhei, 1978.). Susanne az ezt követő években számtalan tanulmányt tett közzé a német munkásmozgalom történeti kérdéseiről. Munkássága során az SPD és a német munkásmozgalom alapkérdéseivel foglalkozott, többek között azzal, hogy mit is jelentett mindkettő számára a marxi elmélet, és

¹ E program elfogadásáról lásd Évkönyv 1981., ill. Eichler életrajzát, Évkönyv 1979.

ez hogyan viszonyult a gyakorlathoz; milyen szerepet játszott a szociáldemokrácia az I. világháború éveiben; a német párt belső szakadásával; az 1918-as németországi forradalommal és a weimári köztársaság első éveivel; s mindezek során azzal, hogy az egyes személyiségeknek milyen szerepe volt a történelemben és a politikai harcokban. Több cikkben írt arról, hogy az emberi barátságoknak és kapcsolatoknak milyen szerepe volt az emigrációban, ill. az ellenállásban.

1982-től 1990-ig ő lett a Filozófiai és Politikai Akadémia elnöke. Egyedül ő élt Leonard Nelson tanítványai közül, akinek tanításai saját visszapillantása szerint is egész életére nagy hatással voltak. Peter Glotz javaslatára 1981-ben Susanne Millert az SPD Történeti Bizottságának élére választották; ezt a feladatkörét 1989-ig töltötte be. Ez a bizottság ebben az időben nagy történeti kérdéseket tűzött napirendre, amelyek a párton kívül is nagy visszhangot keltettek. Susanne egyúttal a párt alapértékeivel foglalkozó SPD-bizottság tagja is volt. Miller az NDK párttörténéseivel is kapcsolatot tartott, ám a közös munka kísérletei meghiúsultak. Susanne mindig is „antikommunista” volt. Számára a munkásmozgalom életforma kérdése volt. Szívesen folytatott vitákat és eszmecsereket kelet-európai országok történéseivel.

Valami, ami végigkísérte Susanne nemzetközi érdeklődését, az az ITH linzi konferenciáinak vitafóruma, illetve a hivatalos ülések mellett a személyes beszélgetések sora volt. Az ITH hajdani megalapítóinak és inspirálóinak, *Karl Stadlernek*, *Rudolf Necknek*, *Herbert Steinernek*, *Vladimir Turoknak*, *Josef Kowalskinak*² és sajnos még sok más történésznek halála után Susanne egyike lett a „nagy öregeknek” – olyan személyiséggé vált, akiknek szavára, megjegyzéseire és figyelmeztetéseire mindig mindenki odafigyel.³

Ilse Fischer

Magyar vonatkozásban megemlítendő, hogy Susanne Miller a kezdetektől támogatója Évkönyvünknek. Magyarországi kapcsolatai az 1930-as évekre nyúlnak vissza – ekkor került baráti viszonyba Justus Pállal. Erről pár oldalas visszaemlékezést is készített a most megjelenő Justus Pál-émlékkötetbe. 1989-ben a II. Internacionálé 100. évfordulójára rendezett történész-

² Turok életútját lásd Évkönyv 2008., Stadlerét 1990., Steinerét 2003., Kowalskiét 1989.

³ Miller életútjának ezt az Ilse Fischer által készített leírását Friedrich Ebert Stiftung munkatársai bocsátották rendelkezésünkre.

konferencián, amelyet Budapesten a hajdani Politikai Főiskolán tartottunk, is referátummal lépett fel. (Sajnos az ezt követő változások miatt e konferencia anyagai sem kaptak nyomdafestéket.) Susanne Miller a kezdetektől támogatja Évkönyvünk megjelenését, amelynek hasábjain több írását megjelentettük, és reméljük, még megjelentethetjük.

A szerkesztők

MARX 125

I. A régi nagyok

G. D. H. COLE¹

Amit Marx igazán gondolt²

(némi rövidítéssel)

A könyvem mindjárt a legelején némi magyarázatot követel. Különbö felmerülhetne az a veszély, hogy néhány olvasó olyasmiról után kutatna benne, amit nem fognak megtalálni. Nem volt szándékomban, legalábbis alapsabban, hogy összefoglaljam, avagy bíráljam Marx elméleteit (doctrines), miként egyesek arra törekednek, hogy ezeket helyeseknek állítsák be, még akkor is, ha én úgy hiszem, hogy azok nem bizonyultak helytállóknak. Elég sok magyarázat illetőleg, rövidített összefoglaló született meg Marx írásairól – ezek többnyire Marx követőitől származtak. Ugyanakkor annyi kritika, illetőleg visszautasítás jelent meg Marxról, mint amennyi homokszem található a tengerparton. Ugyanakkor mérvadó elemzések is születtek Marx munkáiról, amelyekkel én most nem kívánok versenyezni.

Szándékom valami más. Nem akarok belebocsátkozni annak taglalásába, hogy Marx írásaiból mi az, ami halott és mi az ami ma már nem alkalmazható, valamint abba, hogy mi az ami nagyon is élő és amely követi a fejlődést, és arra alkalmazható is – hiszen ez előfeltétele minden továbbélő munkának. Meg vagyok győződve, hogy az én gondolkodásomat Marx mélyen befolyásolta. Ez annál is inkább így volt, minthogy én először elfogadtam, majd elvettem a hegeli elméletek érvényességét, és ezután érkeztem el Marxhoz. Én nem vagyok marxista, minthogy követői úgy tűnik, megkövetelik Marx valamennyi elméletének elfogadását, vagy szó szerinti elfogadását. Ám marxista vagyok, amennyiben én elfogadom a marxi elméletet a társadalmi analízisek vonatkozásában, amire Marx világosabb útmutatást adott, mint bárki más. E vonatkozásban a gazdasági kérdésekre is napjaink problémáira is világos elemzést adott.

¹ Cole életútját lásd Évkönyv 1989. A terjedelmileg is tekintélyes könyvet Marx halálának 50. évfordulójára írta. (A megjelenés egy évet késett.)

² Cole e könyve 1934-ben jelent meg.

Ezek után feltehetem a kérdést, hogy ki mondhatja magát marxistának 1934-ben? Mert az teljességgel igazságtalan lenne Marx-al szemben azt hinni, hogy Marx pontosan ugyanúgy írt volna 1848-ban, vagy 1859-ben, vagy 1867-ben vagy akár 1883-ban³, vagy hogy ha még élne és napjainkban írna újra. Semmi sem volt előbb Marxban, mint annak megértése és érzékelteése, hogy minden változik.

És mi minden változott azóta, hogy Marx immár fél évszázada meghalt. Csak az idioták tanulják meg betéve a Kommunista Kiáltvány és a Tőke legfontosabb részeit, azt hívén, hogy ezek révén felismerhetik és megoldhatják a kapitalizmus jelenkori titkait. Ily módon alapvetően félreértelmezik mesterük elveit és tanításait. Csak így vélhetik azt, hogy a XIX. század első felének gazdasági elemzése, amelyet elsősorban egy ország adatai alapján tettek meg, segítséget nyújt annak megértéséhez, hogy a világ miként fest egy évszázaddal később. Egyetlen gondolkodó sem képes arra, hogy saját korszakánál messzebb lásson, főként abban a tekintetben, hogy megoldásai biztos támpontot nyújthatnak a későbbi nemzedékek számára.

Ha Marx bármilyen segítséget nyújthat számunkra, ez nem úgy történhet, hogy papagáj módjára ismételjük mondatait, ám használjuk fel újra a mi nemzedékünk számára. Ilyen szempontból a marxi módszerek úgy vélem, nagyobb segítségünkre lesznek, mint Marx doktrínái. Ugyanis ha a doktrínák újra-alkalmazását kísérelnénk meg, akkor vagy az apológia, vagy a bírálóat tévújtára kerülünk, anélkül, hogy világos fényt vetnénk saját problémáinkra. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy azokat a kérdéseket, amelyeket Marx egykor felvetett, ma ismét fel kell tennünk, és hozzá kell tennünk, hogy a válaszok részben eltérnek majd, részben egyenesen tagadni fogják azokat a válaszokat, amelyeket egykor Marx megtalált. Ám hozzá kell tennünk, hogy azok a kérdések, amelyeket ma kell feltennünk, azok részben mások is, mint amelyeket Marx feltett, sőt részben ezeket radikálisan másként is kell feltennünk.

Világos, hogy a mai világ más, mint Marxé volt, ám Marx mutatott rá, hogy az egyik világból miként nő ki egy új világ.

Lehetséges, hogy Marx módszere nem fog minket segíteni. Ismeretes az is, hogy néhány marxista filozófiájában teljesen megmerevedett. Mindennek ellenére, Marx néhány nagyon fontos igazságra tapintott rá. Marx módszere zárt egész és ebből egyenesen következnek végkövetkeztetései is.

Szemben azokkal, akik úgy vélik, hogy Marx módszere a mi korunkra nem alkalmazható, én úgy vélem, hogy ezek tévednek, s remélem, hogy e

³ Cole itt nyilvánvalóan a Kiáltvány és a Tőke megjelenésére utal.

könyv olvasói engem fognak követni. Remélem azt is, hogy amennyiben elemzéseim segítik őket korunk megértésében, akkor ők ugyanezen a nyomvonalon fognak továbbhaladni.⁴

A proletariátus

Az újabb tények és adatok nem teszik könnyűvé, hogy egységes proletár osztályról beszéljünk. Minthogy a proletariátus fogalma és határai bizonytalanok, ennek magva azonban evidensen jelen van. Azon lehet vitatkozni, hogy a bérből élők (salariat) egész tömege mennyiben tekinthető egyszerűen proletárnak, és milyen méreteket ölt egyszerűen az alkalmazottak mérete. Ám az kétségtelen, hogy az ipari munkában alkalmazott fizikai munkások a proletariátushoz tartoznak, továbbá az is, hogy pontosan ez a réteg az, amelyet a szakszervezetekbe be tudtak vonni. Azonban a bér-munkások kisebb vagy nagyobb csoportjai, többek között az „underclass” réteg, szintén az ipari munkásosztályhoz tartozik. Eszerint a számottevő erő és osztály a proletariátus, és a többi réteggel csak annyira kell számolni, amennyire e csoportok a proletariátushoz kapcsolhatók, és amely csoportoknak nincs külön saját véleményük. Ám ez a leegyszerűsítés végeredményben mégis csak kétes. Végeredményben a nagy tömeg a gazdasági klasszifikáció szerint tartozik a proletariátushoz, egészen addig, amíg egyes csoportok a proletariátus nagy tömegeiből ki nem válnak. Ugyanakkor ez a proletariátus pontosan mégsem azonosítható nagy tömeg. A proletariátusról sokszor úgy beszélnek, mintha ez teljesen egységes lenne, és a proletariátushoz tartozók közül senkinek nem lenne semmi tulajdona. E proletárok csupán bérükből élnének, leszámítva azokat, akik valamiféle közegélyben részesülnek. Ám ez utóbbiak nem képeznek számottevő réteget. A lényeges mégiscsak az, hogy a proletárok azok a személyek, akik munkaerejük eladásából élnek.

A valóságot tovább bonyolítja, hogy a proletariátus egy része kiszakadhat magából az osztályból, parazita lesz, és ennyiben léte a gazdag osztályoktól fog függni. Ehhez a réteghez tartoznak a házi-szolgák és azok a munkások, akik a luxus-iparban és kereskedelemben dolgoznak, és akik kifejezetten egy nagyon vagyonos klientúra számára dolgoznak. Vannak olyan elképzelések, amelyek e rétegeket ki is zárják a proletariátus fogalmából. Ám ez a kizárás szinte lehetetlen. Ugyanis ha fenti meghatározást elfogadjuk, hogy mi is jellemző a proletárok létére, akkor ezek a csoportok is a proletariátusnak tartoznak, még akkor is, ha az osztályellentétek kiéleződnek, harcokra kerül sor, és csoportok pontosan a proletariátus egész ellen fordulnak. Ugyanis a proletárok számára ugyanúgy elképzelhetetlen,

⁴ G. D. H. Cole: What Marx really meant. London, 1934. 7–10. old.

mint a kapitalisták számára, hogy saját osztályuk ellen forduljanak. A proletariátus azonban egy osztály és nem egy hadsereg, és így a fegyelem és a besoroltság nem kötelező minden egyedre.

A proletariátus végeredményben az az osztály, amelyet az „utca egyszerű embere” azonosít az ipari munkásosztállyal. A proletariátusnak a határai nem világosak, de a centrális magját mindig is nagyon könnyű volt felismerni. Egyetlen osztályt sem lehet azonosítani a marginális elemek alapján, hanem mindig csak a centrális tömegei alapján. Ez a meghatározás egyaránt alkalmazható mind a gyakorlatban, mind az elméletben. A proletariátus a kapitalizmus megszületésével és kibontakozásával együtt jött létre. Természetesen voltak bérmunkások és alkalmi munkások korábban is, mielőtt a kapitalizmus és a modern világ kialakult. Ugyanígy, hogy korábban is voltak kapitalisták. Ám mind a tőkés osztály, mind a munkásosztály, mint olyan, csak a kapitalista rendszerben jelent meg a történelem színpadán.⁵

A marxisták és az állam

A marxisták egyik legjellemzőbb megállapítása és elemzése a modern államról szól. Az állam, ahogy Marx és Engels a Kommunista Kiáltványban megállapította, a burzsoázia érdekeinek védelmezője és érdekeinek kiszolgálója. Marx ilyen módon az államot, mint az osztály-diktatúra eszközt jellemezte. A Kommunista Kiáltvány későbbi oldalain Marx kifejtette, hogy a proletariátusnak milyen legyen a viszonya a burzsoá állammal szemben. Az első fázisban – ahogy hangsúlyozták – a proletárforradalom után a proletariátusnak uralkodó osztállyá kell válnia ahhoz, hogy a demokráciát valóban ki tudják alakítani. Ezt követően minden termelőeszközt az állam kezében fognak összpontosítani – amelyet a proletariátus irányít. Később, 1875-ben, a gothai program híres kritikájában ezt a gondolatot Marx még tovább tisztázta. A kapitalista és a kommunista társadalom között van egy átmeneti szakasz, amelyet a forradalmi átmenet jellemez, az egyik társadalmi formációból a másikba. Ebben a korszakban az állam nem is lehet más, mint a proletariátus diktatúrája.

Két fontos pont van Marx eme megállapításaiban. Az első arra vonatkozik, hogy az állam egy meghatározott osztály kezében van, vagy a burzsoáziában, vagy a proletariátuséban. A marxista elemzések szerint nincs olyan eset, és átmenet, amikor az állam nem lenne egy osztály kezében. Ez nagyon világosan kiderül a Gothai Program marxi bírálatából. Ám ugyanígy már azokból az írásokból, amelyet Marx az I. Internacionálé számára készített, valamint abból, amelyet a Párizsi Kommün története és tapasztala-

⁵ 146–150. old.

latai nyomán megírta a híres „Osztályharcok Franciaországban” címen. Másodszor Marx világosan körvonalazta, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba, vagy kommunizmusba való átmenet idején lesz egy átmeneti korszak, amelyben az állam a proletariátus autoritása alatt fog működni. Ez az állam nem olyan lesz, hogy a burzsoá államot a proletariátus egyszerűen maga alá rendeli, és amely azzal végződik, hogy megvalósul a proletár forradalom, hanem egy merőben új állam alakul ki, amely viszont már szolgálni fogja a proletariátus forradalmi céljait.⁶

Végkövetkeztetések

Végül is eljutunk a marxista módszerekhez, a dialektikus materializmus-hoz, ahogy ezt általában nevezik. A marxisták körében nagy a véleményeltérés abban a tekintetben, hogy ennek a módszernek mi az értéke. Egyesek ezt a marxista gondolkodás és rendszer sarkkövének tekintik, mások viszont ezt csak terhes valaminek tekintik, amelyet a mester leírt, aki nem tudott soha megszabadulni ifjúságának hégeli hatása alól. Nekünk most el kell döntenünk, hogy melyik véleménynek van igaza, minthogy ebben a kérdésben nincs mód arra, hogy egyszerűen áthidaljuk a különbségeket. A dialektika vagy a marxizmus erőssége vagy a gyengesége. Azt nem lehet elkerülni, hogy valaki megmondja, hogy az helyes vagy helytelen.

Miben is áll ez a marxista dialektika? Miként Hegelnél, a marxi dialektika is tagadja a formális logikát. A formális logika ugyanis kizárja az ellentmondásokat. A formális logika szerint valami vagy létezik, vagy nem létezik. Ha valami állandó, akkor ez a logika még igaz is lehet. Amíg az állandóság keretei között maradunk, a formális logika igaznak is bizonyulhat.

Ám ahogy Hegel is és Marx is rávilágított, a statikus állapot nem jellemző a valóságra. Ez csupán absztrakció, éppen azért, mert nem valóságos. Ami ténylegesen valóságos, az állandóan változik és mindig más lesz, mint ami korábban volt.⁷

⁶ 179–180. old.

⁷ 284–285. old.

MAURICE DOMMANGET ⁸

Marx nem-ismerete és félreismerése

(Rövidítve)

Úgy tűnik, hogy 1843. december 11-én a *Démocratie pacifique* (A békés demokrácia) című fouriérista lapban, amelyet ekkor Victor Considérant szerkesztett, jelent meg először Marx neve a francia szocialista sajtóban. Ekkor arról volt szó, hogy Marx részt vesz a nevezetes *Annales franco-allemandes* (Deutsch-französisches Jahrbuch⁹) munkájában. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy 1844 februárjában a *Revue indépendante*-ban (Független Szemle) Pascal Duprat cikket írt az ifjú hegelianusok iskolájáról anélkül, hogy a szerző megemlítette volna Marx és Engels nevét. Ugyanakkor ismeretes, hogy az *Annales franco-allemandes* 1843 májusi számában, amelyet Marx szerkesztett, a szeptemberi számban Marx már világos programot is adott a folyóirat nevében. A folyóirat közölte Marx és Ruge levelezését, valamint Engels írását a zsidókérdésről és Engels előszavát „Hegeli jogfilozófia kritikájá”-ról. Mindez németül jelent meg.

Kérdés, hogy ez a folyóirat, amely nem nagy példányszámban jelent meg, és amelynek nagy részét a német területekre juttatták, mennyire volt ismeretes a francia olvasók számára. Erre a kérdésre nehéz választ adni. A folyóirat példányainak egy része a Párizsban élő német emigránsok csoportjához jutott el. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a folyóiratnak nem volt visszhangja a francia sajtóban, még a *Revue des Deux Mondes* (Két világ folyóirata) sem tesz róla említést, noha e folyóiratnak volt egy erős germanista vonulata is. Így megállapítható, hogy annak ellenére, hogy a *Deutsch-französisches Jahrbuch*-ot Párizsban szerkesztették, ennek ellenére Marx nevét Franciaországban ebben az időben nem sokan ismerték. Mégis megállapítható, hogy amikor 1843 októbertől, 1844 februárig Marx Párizsban tartózkodott, néhány francia szocialistának, illetőleg germanizáló franciának felkelthette az érdeklődését.

Megemlítendő, hogy 1845-ben Párizsban jelent meg német nyelven Marx-Engels nevezetes munkája, a „Szent család”. A könyv azonban franciául nem volt hozzáférhető, csak sokkal-sokkal később, amikor ezt a munkát 1927–28-ban franciául is megjelentették. Így megállapítható, hogy sem

⁸ A szerzőről lásd e számunk A munkásmozgalom történetírói rovatában

⁹ Ez a munka természetesen már magyarul is olvasható: Marx-Engels összes műveiben, valamint Fanz Mehring Marx életrajzában ír e folyóiratról.

a Deutsch-französisches Jahrbuch, sem a Szent Család nem keltette fel a franciák érdeklődését, és nem tette Marx nevét ismeretessé előttük.

Az első francia újság, amely Marxról megemlékezett, nem is szocialista orgánus volt, hanem egy komoly közgazdasági folyóirat, a *Journal des Economistes* (Közgazdasági folyóirat). 1846-ban J. F. tollából megjelent egy cikk a kommunizmusról, és ebben a cikkben már szerepelt Marx neve. A cikk Engels szerint rendkívül felületes volt, nemcsak Marxra vonatkozólag, hanem a francia szocializmusra is. Az 1847-ben megjelent Almanach phalanstérien pour 1847 (Falanszterhívők Évkönyve), és ebben megjelent egy írás a német szocialistákról. Ebben a cikkben is furcsa módon szerepel August Becker, valamint Weitling¹⁰ neve, azonban Marxról nem esik szó. Ez kevésbé meglepő, mert ahogy Wilhelm Liebknecht¹¹ megjegyezte, az 1848. februári forradalom előtt Marx és Engels nevét Franciaországban nem ismerték, és ők mintha „a sivatagban éltek volna”.

Így megjegyzendő, hogy amikor 1848-ban Alfred Sudre megjelentette Histoire du Communisme (Kommunizmus története) című munkáját, mintegy 330 oldalon, akkor ebben a munkában Marx neve nem fordult elő, szemben azzal, hogy Proudhon¹², Leoroux, Cabet¹³ és Louis Blanc¹⁴ nevééről és szerepéről a szerző megemlékezett. Megjegyzendő, hogy ez a munka nemcsak második kiadást is megért, hanem 1887-ben még németül is megjelent.

1865-ben az ismert filozófus és kritikus, Sainte-Beuve, amikor első kritikáját megjelentette Proudhon-ról, szintén alig érintette Marxot. Összesen két sort írt róla, mint egy ismeretlen németről. Úgy emlékezik meg róla, mint egy ifjú hégelianusról, aki harcban áll a berlini iskolával.

Amikor 1864 szeptemberében a londoni konferencián megalakult az I. Ingernacionálé és a megalakulásban Marxnak ismeretesen nagy szerepe volt, ezen a konferencián akkor a francia munkásvezetők közül ott volt Varlin, Tolain¹⁵ és Fribourg. E londoni konferencián Varlin és Tolain megáncoltatták Marx lányait, ám ugyanekkor a neoproudhonistákat Marx meglepte a maga kemény Proudhon kritikájával. Ismeretes, hogy Marx ezt a véleményét azután a nevezetes antiproudhon, „A filozófia nyomora” című munkájában összegezte. Fribourg a mag részéről válaszolt Marx kritikájára, amely két évvel a konferencia után jelent meg. Minden valószínű-

¹⁰ Weitling-ről lásd Válogatott írásai, Budapest. Gondolat, 1966.

¹¹ Wilhelm Liebknecht életútját lásd Évkönyv 1975/76.

¹² Proudhon életútját lásd Évkönyv 1984.

¹³ Cabet életútját lásd Évkönyv 1988.

¹⁴ Louis Blanc életútját lásd Évkönyv 1986.

¹⁵ Varlin életútját lásd Évkönyv 1989, Tolain-ét 2005.

ség szerint azonban Marx nem olvasta Fribourgnak ezt a munkáját, és fordítva, az I. Internacionálé francia párizsi szekciójának eminens tagjai viszont nem olvasták Marx antiproudhonját.

James Guillaume¹⁶, a svájci szekció egyik vezetőjeként később elismerte, hogy noha ő a Locle-i szekció küldötteként részt vett az 1866-os genfi kongresszuson, Marx-nak ezt a munkáját nem ismerte, egészen Marx haláláig. A svájci korabeli munkásvezetők közül, Schwitzguebel, és Coullery, akik szintén részt vettek az Internacionálé kongresszusain, ugyancsak nem ismerték Marx e könyvét. Guillaume visszaemlékezése szerint 1867-ben az I. Internacionálé lausanne-i kongresszusán történt meg először, hogy Marxról részletesebben beszéltek, Eccarius és Lessner¹⁷ révén. Megerősíti, hogy 1870-ig Franciaországban senki sem tudott a *Das Kapital*-ról, a Tőkérről. Ez azonban nyilvánvaló túlzás, minthogy a *Courier francais*-ben már 1867-ben közölték a Tőke bevezetőjét francia fordításban. Ugyanakkor a pozitivisták orgánumban a *Revue positiviste*-ben 1869-ben már egy igazán alapos áttekintést adtak a könyvről. Mégis megjegyezhető, hogy 1843-tól 1867-ig a francia szocialista sajtóban nem jelent meg Karl Marx neve. Ekkor viszont Paul Lafargue¹⁸ írt róla hosszabb cikket a *Lutte sociale*-ban.

Meg kell jegyezni, hogy a szabadgondolkodók kéthetente megjelenő lapjában a *Libre Pensée*-ben 1966-ban megemlékeztek Büchnerről, és ez alkalomból közölték Marxnak is egy hozzá írott levélrészletét. Egyúttal egy rövid életrajzot is mellékeltek Marx-ról, mint aki „egy kis német városból” származik. Még 1870, 1871-ben is Marx elméleti munkássága a francia szocialisták előtt alig volt ismeretes, még olyanok előtt sem, mint Benoît Malon¹⁹ avagy Victor Considérant. Ami Malont illeti, Marx-szal kapcsolatban James Guillaume örökítette meg egy anekdotát 1870-ből. Lafargue ekkor hívta meg ebédre Malont, és amikor megérkezett, bemutatta neki feleségét, azzal, hogy Laura Marx leánya. Malon némi zavarral nézett rá és visszakérdezett, hogy Karl Marxé? És érezhetően nem tudta, hogy kiről van szó. Malon ezután még rákérdezett, hogy nem egy német professzorról van szó? Amire Lafargue úgy válaszolt, hogy nem, a Tőke szerzőjéről. És Lafargue ekkor kikereste és megmutatta Malonnak a vastag kötetet. Ön nem ismeri ezt a könyvet? Nem. Ez szinte lehetetlen. Ön nem ismeri Karl Marxot, aki tulajdonképpen vezeti a Főtanácsot²⁰? Ezt a keserű közjátékot

¹⁶ Guillaume életútját lásd Évkönyv 1994 (megjegyzendő, Guillaume tanár és publicista volt).

¹⁷ Eccarius ismeretesen a Főtanács tagja volt, és Lessnerrel együtt ekkoriban Marx „baráti köréhez” tartoztak.

¹⁸ Lafargue életútját lásd Évkönyv 1992.

¹⁹ Malon életútját lásd Évkönyv 1991.

²⁰ A Főtanács az I. Internacionálé vezető szerve volt.

azután kiegészíti az a történelmi korszak, amikor Malon 1871 és 1880 között a Kommün menekültjeként svájci emigrációja alatt alaposan megismerte Marx írásait. Malon ekkor is megerősítette, hogy 1870-ben Marxot Németországon kívül a szocialisták csak egy nagyon kis csoportja ismert és Franciaországban szinte ismeretlen volt. Mindazonáltal 1872 januárjában a lyoni *République républicaine* (A köztársasági köztársaság) című lapban néhány részletet közölt Marx írásaiból. Így közölte az I. Internacionálé híres, Marx által írott Alapító Üzenetét, amelyhez Malon hozzátette, hogy ez az írás kiválóan megvilágítja a jövő feladatait. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy Malon még ekkor sem tudta, hogy az alapító üzenetet Marx írta. Malon írásának végén fordult csak elő Marx neve, de csak Lassalle, Becker, Bebel²¹ és Wilhelm Liebknecht társaságában, akikről mind azt írt a, hogy ők a német munkásmozgalom vezetői.

Még ugyanebben az évben Malon nagyobb áttekintést írta szocialista mozgalom és eszmék fejlődéséről. Ebben a munkájában főként franciaországi fejlődésvonalakat tekintette, de Németországgal kapcsolatban Marx és Lassalle nevét említette, mint akik e vonatkozásban irányadók, kitért a korai belga és spanyol szocialista úttörőkre, Oroszország vonatkozásában pedig Herzenre, Bakunyinra és Csernisevskijre²². Ugyanakkor megemlítené, hogy e munkájában Malon már Marxról írt a legtöbbet. Malon pontosan így írt róla: „Marx, ez a Németországból származó személyiség valóban történelmi módszert és objektív kutatási szempontokat nyújtott, amelyek mind a mai napig irányadók. Malon Marx nyomán kiemeli, hogy a kapitalista termelési mód keretei között a munka és a munkások elkerülhetetlenül szembekerülnek azzal, hogy vagy versenyezni fognak egymással, vagy vállalják a szolidaritást. Ugyancsak Marx gondolatmenetét követve Malon hangsúlyozta, hogy a munkások vagy eljutnak odáig, hogy a termelőeszközöket ki tudják sajátítani, vagy pedig elkerülhetetlenül a tőkének lesznek kiszolgáltatva, már csak azért is, mert a gépek elterjedése révén függésük még inkább kiszolgáltatottá teszi őket. Malon végkövetkeztetése Marx nyomán az, hogy a megoldás a jövő számára csakis a kommunista kollektivitás lehet, amelyek a kiszolgáltatottságot megszüntetik.

Ez az idézet azt is bizonyítja, hogy Malon messze nem tökéletesen ismerte Marx munkáit. Malon maga egy jegyzetében megírja, hogy a Tőkét még nem fordították le franciára, s így ő e munkát csak mások ismertetései nyomán ismeri.

²¹ Bebel életútját lásd Évkönyv 1990, Beckerét 1984, Lassalle-ét 1975/76.

²² Herzen életútját lásd Évkönyv 1987, Bakunyinét 1975/76, Csernisevskijét 1978.

²³ Zévaés életútját lásd Évkönyv 2005.

Ugyanez vonatkozik Alexandre Zévaés²³ jeles történetíró szerint Victor Considérant-ra is. Considérant 1843-ban tette közzé a maga fouriérista Demokrata Kiáltványát, amely szintén összegezést próbált adni a szocialista mozgalmakról, ám Considérant maga 1870-ben jelentette ugyancsak ki, hogy csak ekkoriban ismerte meg Marx írásait.

Zévaés tanúságtétele szerint Considérant esetében ez állt még arra is, hogy még a híres Kommunista Kiáltványt sem ismerték és főként azt nem, hogy ezt Marx és Engels írta. Így Considerant esetében ő Marxot és írásait tulajdonképpen csak a párizsi diákok révén ismerte meg.

Még az is lehetséges, hogy Vandervelde²⁴ is, aki a későbbiekben igazán jól ismerte a Kommunista Kiáltványt, 1870 előtt számára is csak bibliográfiai adat volt Marx neve.

Ami pedig Guesde²⁵-et illeti, aki 1872-ben Rómában élt, és ott jelentette meg az „Essai de Catéchisme socialiste” (Szocialista katekizmus tanulmányát), még 1913 márciusában is azt írta Fournière²⁶-nek, hogy akkor, 1872-ben „még egy sort sem olvasott Marxtól”.

Megjegyzendő, hogy ugyanebben az esztendőben, 1872-ben, Engels három cikket jelentetett meg a lipcsei Volksstaat²⁷-ban a lakáskérdésről, amit azután brosúrában is megjelentetett.²⁸ A második cikkének végén utalást tett Proudhonra. E soraiban Engels úgy ír Proudhonról, hogy igazán sajnálatos, hogy „a latin országokban az értelmiségieknek nincs más szellemi táplálékuk”, mint Proudhon. E sorok egyszerre jelentettek egyfajta bizonyítékot és egyfajta sajnálkozást a tények fölött.

1873-ban jelent meg a híres Larousse Dictionnaire Biographique életrajzi szótárának második kötete, amelyben a szocialistákról szólva Marxnak már külön cikket szenteltek, s megírták, hogy ő a Kommunista Kiáltvány szerzője.

Megjegyzendő, hogy a szerző Marxot összevonta Lassalle-la s mindkette-jüket mint a tudományos szocializmus képviselőit interpretálta. Ez az életrajzi szócikk a Tőkének összesen csak négy sort szentelt, és a munkáról úgy emlékezett meg, hogy tudományos értéke „kétségbe vonható”.

A Larousse 1875-ös kiadásában a kötet Proudhonról állapítja meg, hogy ő volt „a legeredetiebben gondolkodó szocialista és a XIX. század legmélyebben és legegységesebben gondolkodó embere”. Ugyanakkor a La-

²⁴ Vandervelde életútját lásd Évkönyv 1991.

²⁵ Guesde életútját lásd Évkönyv 1995.

²⁶ E.Fournière a Revue Socialiste szerkesztője volt.

²⁷ A Volksstaat című lapot Wilhelm Liebknecht szerkesztette, a Német Szociáldemokrata Párt központi lapja volt.

²⁸ E munkát lásd MÖM 18. kötet. 197–272. o.

rousse 1898-as kiadása Marxnak semmivel többet nem szentelt, míg Proudhonról négy és fél hasábot írtak. Túl azon, hogy mindebben természetesen szerepet játszott a nemzeti hovatarozás, de a jellegzetes mégis az, hogy Marx jelentőségét tökéletesen félreismerték.

Megjegyezhető, hogy ebben az időben, de még később is, Marxot Németországban sem ismerték vagy félreértékelték. Erről maga Kautsky is megemlékezik. Megemlékezik és saját magát illetőleg azt írja, hogy ő is csak az 1880-as években ismerkedett meg alaposabban Marx írásaival. Így Kautsky 1883-ban egy Hasselmann-nak írt levelében megírta, hogy saját szocialista ismeretei ekkor még nem Marxtól, hanem a francia szocialistáktól származtak, és ehelyütt Proudhon, Blanqui, Cabet, Fourier és Louis Blanc írásaira utalt.

Elégé különös, hogy a „Société internationale des Etudes pratiques d'Economie sociale” (Nemzetközi Társadalomgazdasági Társaság) párizsi konzervatív közgazdászai voltak azok, akik 1876-ban Marx iránt nagyobb érdeklődést tanúsítottak. Ez az érdeklődés a csoport és a folyóirat osztrák levelezőjétől eredt, aki felhívta a francia csoportosulás figyelmét arra, hogy a német ajkú országokban már erősen megnőtt az érdeklődés Marx eszméi iránt. A társaság egy idegen származású tagja, Funck-Brentano²⁹ tartott előadást Marxról, mint aki jól ismerte Marx több írását is.

1879-ben, amikor Benoît Malon megírta a maga Histoire du socialisme (A szocializmus története) című könyvét, akkor abból ismét kitűnt, hogy Malon nem ismerte Marx „Brumaire 18” című brosúráját, amely oly kitűnő és kritikus összefoglalót adott a francia 1848-as forradalom történetéről. Később azonban, amikor e könyvet elolvasta, Malon is elismerte, hogy „ez a könyv nagyon figyelemreméltó”. Malon maga érdemben csak 1892-ben tért vissza erre a munkára, amikor is úgy írt róla, hogy Marx ebben kimutatta „a francia események teljes tragikumát, s ezt visszavezette az osztályharcokra”. Malon ekkor ismerte fel és rögzítette írásában is, hogy Marx milyen helyet foglal el a nemzetközi munkásmozgalom történetében, és az Internacionálé történetében. Ekkor írta le, hogy Marxnak döntő szerepe volt az Internacionálé megalakításában, majd a Főtanács folyamatos inspirálásában”. Mindez bizonyítja, hogy Malon értékeléseiben az idők során milyen nagy változás és végeredményben fejlődés ment végbe Marx megítélésében. Hiszen a korábbi Histoire du socialisme-ban Marx még csak egy oldalt kapott, Engels pedig csak 18 sort, míg Lassalle-nak már hat és fél oldalt szentelt.

²⁹ Brentanóval kapcsolatban lásd Marx írásait és levelezését.

Ami szintén figyelemre méltó, sőt jelentős, Lefrançais és Pelloutier³⁰ sem emlékezett meg munkáikban érdemben Marxról. Jellemző, hogy még Lessner is, aki harminc éven át Marx szűkebb környezetéhez tartozott, és aki a Főtanácsnak is tagja volt, 1893-ban, Marx halálának tizedik évfordulója alkalmából szintén elismerte, hogy ő maga is alig ismerte Marx munkáit.

Forrás: Maurice Dommangett: *L'Introduction du Marxisme en France*. Lausanne, 1969, 17-30. old. (Természetesen a könyvben ez a fejezet jóval hosszabb, sajnos az Évkönyv terjedelme nem engedi meg az egész fejezet közlését.)

J. KEIR HARDIE³¹

A marxi elmélet és a munkásmozgalom³²

(Részlet)

A marxi elmélet, amennyiben az korrekt, még mindig fennmarad az a kérdés, hogy ezt az elméletet miként lehet alkalmazni a munkásmozgalomra? Ebben a kérdésben Marx most is világos és meggyőző. Voltak pillanatok, amikor az éppen aktuális lázongásokkal és felkelésekkel kapcsolatban Marx megszólalt, és megírta cikkeit, miközben mintha ragaszkodott volna ahhoz a régi gondolathoz, hogy a munkásosztálynak, ha van is szavazati joga, mégis arra lenne szüksége, hogy szabadságát puskával a kézben, barrikádok mögött harcolja ki. Azonban mégis a meggyőződése az volt, hogy a szabadság csak úgy jöhet el, hogy a fokozatos fejlődés révén egy gazdaságilag megerősödött munkáspárt tudja megerősíteni a munkás osztályön tudatot a gyakorlati harcokban megszerzett tapasztalatok révén. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a kapitalista rendszer alapján álló magántulajdont a munkásosztály lecseréli szocialista köztulajdonná.

Mr. Spargo³³ furcsa illusztrációt nyújt Marx megközelítéseinek változásaihoz. Amikor 1871. április 17-én frissen megszületett a Párizsi Kommün,

³⁰ Pelloutier életútját lásd Évkönyv 1992.

³¹ Hardie életútját lásd Évkönyv 1981.

³² Marx's theory and the working-class movement. London, 1910. (a Labour Leader különkiadása brosúra formájában.)

³³ John Spargo ismert USA szocialista értelmiségi, aki ebben az időben nagyhatású könyvet írt Marxról.

amely egy sikeres munkás-felkelés nyomán alakult meg, Marx a következő sorokat írta: „Ez a felkelés győzelem pártunk számára. ... És e siker nagysága még fényesebbnek tűnik, ha visszagondolunk a régi rendszer valamennyi bűnére.”³⁴ E sorok esetében a régi Marx-al állunk szemben, a Kommunista Kiáltvány előtti idők régi Marx-ával. Egy évvel később, amikor a Kommünt vérbe fojtották, akkor Marx már így írt: A Kommün meggyőző példát nyújt arra, hogy a munkásosztály nem veheti át egyszerűen a régi államgépezetet, és nem használhatja fel saját céljaira.³⁵ Engels ugyanezeket az igazságokat a maga éles és ironikus stílusában fejtette ki, amikor kijelentette, hogy elmúlt az az idő, amikor a forradalmakat kis tudatos kisebbségek hajtották végre a nem-tudatos nagy tömegekre támaszkodva. Az erőszak jelenleg csak visszavetheti a mozgalmat. Ez a megállapítás többek között általában is vonatkozik az erőszak alkalmazására. Ehelyütt Engels a barikádokon, és a puskával vívott erőszakos harcokra utal.

A konkrét eset

Utálnék egy konkrét esetre, amely jól megvilágítja, hogy Marx miként képzelte el, hogy a munkásosztály végső emancipációját gyors eszközök felhasználásával fogja elérni. A Kommunista Kiáltvány második fejezetében, melyet már idéztem, néhány gyakorlati javaslatot tesz arra, hogy milyen taktikát alkalmazzanak. Abban az időben is voltak imposszibilisták, amiként most is vannak, akik ugyanúgy mint ma, a forradalom hívei voltak. Íme, Marx hogyan képzelte el a szocializmus győzelemre juttatását. Leszögezte, hogy az első lépés annak elérése, hogy a munkásosztály fellázadjon, és hogy ezután megalakítsák a munkáspártot, amelynek révén a munkásosztály válhat az uralkodó osztállyá. Majd azzal folytatja, hogy ez az új uralkodó osztály a hatalmi pozícióját arra használja, hogy fokozatosan a tőkés osztályt megfossa tulajdonától, és ezzel egyidejűleg minden termelőeszközt központosítson az állam kezében. Meg kell jegyezzük, hogy az első dolog, amit meg kell tenni az, hogy a munkásokat hatalomra kell juttatni, ahogy ez megtörtént Ausztráliában³⁶, és azután a termelőeszközöket fokozatosan kell köztulajdonba venni. Közben, azután, ahogyan írja, azok az eszközök, amelyek kezdetben elégtelenek voltak, majd ki fognak egészülni, és ezen a korszakon túljutnak, de ezenközben ki fog derülni, hogy további intézkedések alkalmazására van szükség, hogy a régi rendszert tel-

³⁴ Az eredeti szövegeket lásd magyarul is MEM. (Ezúttal rövidítve saját fordításomat közöltük – J.J.)

³⁵ U.a.

³⁶ Ausztrália története nagyon kevésbé ismeretes, de tény, hogy a XIX. század derekán itt harcolták ki legkorábban a nyolcórás munkanapot, és munkáspárt is kormányra került, ami ekkor európaiak számára is példaszerű volt.

jesen megváltoztassák. Továbbá, hogy ez a folyamat egyszerűen megkerülhetetlen, ha mi valaha is el akarjuk érni kitűzött céljainkat. Azok az eszközök, amelyeket a munkásosztály élcsapatának majd alkalmaznia kell – mutat rá Marx – a különböző országokban eltérőek lesznek, de a legfejlettebb országokban a következőket általában igénybe fogják venni ...³⁷

E javaslatok csak annak alapján érthetőek, ha feltételezzük, hogy Marx abból indult ki, hogy ezeket már az uralkodó osztállyá vált munkásosztály fogja alkalmazni.

A legfontosabb dolgok

Ez a friss és erőteljes tanulmány, amelyet a tudományos szocializmus kialakítójáról írtam, remélem és bízom benne, nagy hatással lesz a szocialista mozgalom aktivitására, még hozzá sok országban. Itt vannak azok a következtetések, amelyeket John Spargo vont le arról, hogy amennyiben Marx még ma is élne (vagyis 1910-ben – J.J.), akkor milyen módszereket javasolna a brit munkásság számára. Minden bizonnyal semmit sem lehet biztonsággal mondani, de nagyon valószínű, hogy Marx a Labour-Party³⁸-val rokonszenvezne, noha annak elméleti alapjai korántsem kielégítőek. Sokkal inkább az LP-vel, mint a Szociáldemokrata Párttal, amely csodálatos programja ellenére gyakorlatilag mégiscsak egy szekta maradt. Spargo ehelyütt lábjegyzetben szögezi le, hogy az LP, minden hibája ellenére is, jelenleg mégiscsak az igazi munkásmozgalom Nagy-Britanniában. Ezt Marx mindig fontosabbnak tartotta, mint az elméleti tisztázottságot. Itt van az egész dolog lényege. Ráadásul a dolog értékét még növeli, hogy ez a vélemény olyan valakitől származik, aki, amikor Nagy-Britanniában élt, akkor aktív támogatója volt az S.D.P-nek³⁹, és ez az ember az USA szocialista pártjának vezetőségi tagja.⁴⁰ Marx sohasem tekintett a szocializmusra úgy mint egy dogmára. Számára a legfontosabb maga a munkásmozgalom volt. Marx többször is hangsúlyozta, hogy a szocializmust nem egyszerűen fel találták, mint egy olyan találmányt, amely az emberiség minden részére egyaránt gyógyszerként alkalmazható. A marxizmus úgy hat, mint egy természeti törvény és Marx úgy dolgozott, mint egy tudós, aki a természettudományok terén dolgozik. Kimutatta, hogy milyen törvények működnek az emberi társadalmakban, továbbá azt is, hogy ezek a törvényszerűségek elkerülhetetlenül milyen célhoz vezetnek. Marx a Tőkében ugyanannyit

³⁷ Hardie ezt követően felidézi a Kiáltvány ismert konkrét javaslatait.

³⁸ A Labour Party megalakulásáról lásd Évkönyv 1981.

³⁹ Hardie itt valószínűleg az S.D.F-ra utal, amelynek megalakulásáról lásd Évkönyv 1981-1985. Az S.D.F. később vette fel a pártnevet.

⁴⁰ Hardie itt nyilvánvalóan Spargo-ra utal.

tett a munkásosztály számára, mint Adam Smith tett a szabad-kereskedelemért, valamint a kapitalizmusért. Marx azt is érthetővé tette, hogy milyen eszközökhöz kell nyúlni, hogy a végső eredményt elérjék.

Spargo rávilágított, hogy Marx a Kommunisták Kiáltványában kidolgozta az emberiség fejlődéstörténetének elméletét, amely azonban nem volt a világ átalakításának egyszerű terve. Ez sokkal inkább valaminek a lelke volt és nem valami száraz dolog. A szocializmus a Kiáltvány révén az „álomból” (dream), az utópiából tudománnyá lett. Ez egyértelműen igazsággá lett. Ezt az LP kritikusaik végre meg kellene tanulni.

Ami a kritikusokat illeti, két következtetést kell levonni: egyfelől vagy nem olvastak el semmilyen alapvető munkát a szocializmusról, vagy ha olvastak, akkor nem értettek meg belőle semmit. Ha tetteiket és szavaikat nézzük, akkor nem juthatunk más következtetésre.

A szocializmus forradalmi mozgalom?

2000 év óta nem volt ilyen forradalmi mozgalom, amióta Keresztelő Szent János azt hirdette, hogy közel van az Isten birodalma. A szocializmus forradalmi. Nemcsak forradalmasítja híveinek gondolkodását, hanem az egész társadalmat is és az állam egész szerkezetét. A szocializmus kétségtelenül a legforradalmibb gondolat, amely valaha is az emberek elképzeléseit lángra gyújtotta, és az egész emberiséget lelkesíteni tudta. Ugyanakkor Marx harapósan fordult saját követőihez, amikor egyesek a forradalmi fejlődést helyettesíteni akarták, és arra figyelmeztetett, hogy a célt nem szabad összekavarni az eszközökkel. A szocialista állam a cél, és ami minket illet, elsősorban azzal kell foglalkoznunk, hogy ezt miként érhetjük el. Marx egyedül egy utat ismer: a munkásmozgalom megszervezésének útját, amely egy idő után megoldhatja a szocialista állam megteremtését. A szocializmus azután megszünteti mind a földesúri, mind a kapitalista, mind a munkásosztályt. Ez a forradalom: a munkásosztály lesz az, aki valamikor megszünteti az osztálykülönbségeket. Ez volt Marx lelkesítő víziója, amely azután tudományos formát öltött, hogy elkerülhetetlenül be fog következni ez a nagyszerű korszak. Igazán nem meglepő, hogy Marx a világ sok országában az emberek millióinak szívében él, mint reménység.

Forrás: J.Keir Hardie: Marx's Theory and the Working-Class Movement. London, 1910. 12-15. old. (Hardie brosúrájából terjedelmi okokból csak ennyit tudunk átvenni.)

FRANZ MEHRING

Marx Károly élete

Mielőtt a parányi kis részt közölném Mehring életrajzából, illőnek vélem megemlíteni, hogy ezt a kis újraközlést figyelmeztetőnek is szánom, hiszen Mehring munkájának második magyar nyelvű kiadása szintén már fél évszázada jelent meg, s úgy hiszem, már nagyon sokan vannak olyanok, akik ezt az alapvető művet nem ismerik. Jól ismeretes, hogy ez a könyv eredetileg 1918-ban jelent meg, és alighanem nemcsak az egyik első, de az egyik legjobb és ugyanakkor nem hagiografikus életrajz Marxról. Ismeretes az is, hogy Mehring előbb volt elfogadott polgári irodalomkritikus, mint később marxista szocialista. Ezúttal itt e fejezetben Mehring munkáját a korai „nagyokról” csak hajszálnyira érzékeltetjük, hiszen e kötet magyarul mégiscsak olvasható. Így az emlékeztető rövid két oldalában csak azt a rápillantást idézzük meg, ahol Mehring igazi szakértőként Marxot az irodalomszerető és olvasó embert állítja elént.

J.J.

*

Marx szellemi fölfrissülést és fölüdülést az irodalomban keresett. Egész életén át az irodalom volt a vigasztalója. Ezen a téren igen bő ismeretekkel rendelkezett, amikkel azonban sohanem dicsekedett; művei ebből igen keveset árulnak el, kivéve a Vogt elleni vitairatot, amelyben számos, a művészetre vonatkozó idézetet találunk. Amint tudományos munkája egész korszakot tükröz vissza, úgy szépirodalmi kedvencei a világ nagyságai voltak, mint Aiszkülosz, Homeros, Dante, Shakespeare, Cervantes, Goethe. Aiszküloszt, Lafargue elbeszélése szerint minden évben eredetiben olvasta; a régi görögökhöz mindig hű is maradt, és lesajnálta azokat a kalmár lelkeket, akik meg akarják fosztani a munkásságot az antik kultúra remekeitől, és nem sajnálta volna kikorbácsolni őket a műveltség templomából.

A német irodalmat egész a középkorig ismerte. A modernek közül Goethén kívül Heine állott hozzá közel; Schillertől ifjúságában megcsömörlött, amikor a német filiszterek ennek a költőnek félreértett „idealizmusáért” rajongtak, amire nézve Marxnak az volt a véleménye, hogy ez a közönséges nyomorúságnak a fellengzős nyomorúsággal való összecserélése. Amióta Marx végleg búcsút mondott Németországnak, nem törődött többé a német irodalommal; még olyan írókról, mint Hebbel és Schopenhauer sem

tesz soha említést; viszont elítélte Richard Wagnert, amiért megnyomorította a német mitológiát.

A franciák közül Diderot-t becsülte nagyon sokra; és „Rameau unokaöccsét” pártalan mesterműnek nevezte. Az egész tizenharmadik századbeli „fölvilágosodott” irodalmat szerette, amelyre nézve Engels azon a véleményen volt, hogy formája és tartalma tekintetében az az irodalom a francia irodalom legnagyobb szellemi teljesítménye. És ha a tudománynak akkori állását vesszük figyelembe, úgy ez a teljesítmény ma is rendkívül nagy, formáját tekintve pedig eddig a legtökéletesebb. Ugyanezért Marx nem becsülte nagyra a francia romantikusokat; és például Chateaubriandról úgy vélekedett, hogy mélysége hamis, a maga érzelmi kacérkodásában bizánci módon túlzott, ami példátlan hazugságok keveréke. Lelkesedett azonban Balzac „Emberi komédiá”-jáért, amely egész korszakot vetít elénk költészetében; és nagy munkájának befejezése után írni is akart róla, de ez a terve, mint ahogy sok más, csírájában elfúlt.

Azóta, amióta állandóan Londonban telepedett meg, irodalmi hajlamai az angol irodalom felé vonzották és itt – Shakespeare hatalmas alakja, amelyből az egész család valóságos kultuszt űzött – minden mást háttérbe szorított. Kár, hogy Marx sohasem mondott véleményt arról, hogy mi volt Shakespeare-nek az álláspontja saját korának lényeges kérdéseiről. Byronról és Shelleyről az volt a véleménye, hogy az, aki ezeket a költőket szereti és megérti, szerencsésnek kell, hogy tartsa, hogy Byron harminchat éves korában meghalt, mert hogyha tovább él, akkor reakciós polgárrá lett volna, de sajnálnia kell, hogy Shelley huszonkilenc éves korában halt meg; ez utóbbi egész valójában forradalmár volt és mindig a szocializmus előfutárjaihoz tartozott volna. Marx nagyon szerette a XVIII. század angol regényeit, mint akiknek munkái karképet adnak, de elismerte azt is, hogy Walter Scott egyes regényei a saját nemükben elsőrangúak.

Nevezetesen Fielding „Tom Jones”-át.

Forrás: Fanz Mehring: Marx Károly élete – Mehring ezt a könyvét Marx születésének 100. évfordulójára írta. Budapest, 1925. 530-531. old.

Shaw levele John Maynard Keynes-hez⁴¹

1934. november 30.
(Némi rövidítéssel)

Kedves Maynard Keynes!

Nem vagyok könnyű helyzetben Kingsley Martin⁴² javaslatával kapcsolatban, hogy az egész anyagot újra leközöljék a *The New Statesman*⁴³-ben. Valamikor visszatérek a dologra, de ami H. G.⁴⁴-t illeti, őneki önbizalma van a tekintetben, hogy Sztálint a helyére tette, miközben számomra tökéletesen világos, hogy egy óriási szamarat csinált magából.

Számomra világos, hogy ez ügyben Te is aggódsz az újra-megjelentetés miatt, ami még nehezebbé teszi számomra, hogy ezt megakadályozzam. Ám hogyha mégis ragaszkodsz hozzá, akkor úgy hiszem, hogy vissza kell hogy térjél arra, amit Marxról mondtál. Minthogy amit mondtál, azt sokan félreértelmezhetik, miközben világos, hogy Marx számodra egy régi lemez, ugyanúgy, mint számomra is. Ám tekintsd azt a tényt, hogy amikor 50 évvel ezelőtt a British Múzeumban Marx Tőkéjét el akartam olvasni, akkor egyetlen angol példányt sem kaphattam és ehelyett Deville francia fordítását kellett olvasnom. Jelenleg Marx Tőkéje bestseller lett és az egész világ az orosz forradalmat bámulja, amelyet olyan emberek hajtottak vége, akiket Marx inspirált, amely sokkal erősebben hatott, mint Luther és Kálvin reformációja vagy ahogyan Rousseau és Voltaire hatott a francia forradalomra. Ilyen körülmények között egy mérvadó szociológusnak lehetetlen Marxról úgy írni, mint akit elfelejtettek vagy elfelejthető lenne. Én annak idején Marx hibáit darabokra szedtem, sokkal alaposabban, mint bárki; de mindig is gondosan vigyáztam arra, hogy elismerjem és jelezzem, hogy Marx korszakalkotó személyiség volt (Epoch Maker).

Az, hogy a magántulajdont felszámolják, ez túl van minden ésszerű felvetésen. Jelenleg a marxi értelmezése a tőke kegyetlenségének az érték-többlet megközelítésében (gyakorlatilag ami az olcsó munkaerőt érinti) az

⁴¹ Shaw levélváltása aligha véletlenül a Marx halála 50. évfordulója után íródott. Shaw, Keynes és Ernst Toller (Ernst Toller életútját lásd Évkönyv 1993) kollektív levelet írtak H.G.Wells Sztálinnal való interjúja kapcsán, amely elsőként a Manchester Guardian-ben, majd 1934. novemberében a New Statesman-ben jelent meg. Shaw (akinek életútját lásd Évkönyv 2006.) ezzel kapcsolatban fordult az idézett levelében Keynes-hez.

⁴² Kingsley Martin életútját lásd Évkönyv 1997.

⁴³ A New Statesman-t 1913-ban Sidney és Beatrice Webb alapították. 1930-tól Kingsley Martin lett a főszerkesztője. A hetilap lazán közel állt a Labour Party-hoz.

⁴⁴ H.G. természetesen H.G.Wells.

veszélyes konfliktust támaszt, annak a hatalmi egyensúlynak az érdekében, amely Nagy-Britannia és Franciaország szövetségét érinti Oroszországgal és az Egyesült Államokkal.

Forrás: Bernard Shaw, Collected Letters 1926–1950. London, 1988. 390.old.

✱

VARGA JENŐ

Marx társadalmi gazdaságtana

Varga Jenő írása a Szocializmus születésének 100. évfordulójára megjelentetett számban talált helyet

Mi adja meg Marx gazdaságtanának azt a friss aktualitását, amelynek folyománya a Marx-irodalom szakadatlan növekedése? Marx-irodalmon itt nem a fordítások és népszerűsítések folytonos sorozatát értjük, amellyel a munkásság tanítói a világ minden kultúrnépének körében Marx tanításait elterjesztik, hanem a Marxhoz fűződő tudományos, bíráló és továbbfejlesztő polgári és szocialista irodalmat. Mi a titka annak, hogy Marx gazdaságtana fölött a tudomány nem tud napirendre térni; hogy Marxot még mindig nem sikerült tudományosan beskatulyázni, besorozni a nagy történelmi halottak közé; hogy Marx most is elevenen itt jár köztünk, és újra meg újra rákényszeríti a tudósokat, hogy állást foglaljanak vele szemben?

Hatásának titka nem az, hogy valami egészen új, addig ismeretlen igazságokat fedezett volna fel a szoros értelemben vett gazdaságtana. Számos polgári tudós fáradozott azon, hogy gondos forrás-tanulmányok alapján kimutassa, honnan származhatnak Marx gazdaságtani alaptételei. Bátran belenyugodhatunk kutatásaik eredményébe. Marx értékfogalma csak egy fontos pontban különbözik a klasszikus angol gazdaságtan, különösen Ricardo értékfogalmától: az értéktöbblet fogalmának történelmi kialakulásáról ő maga négy kötetre rúgó tanulmányt írt (Theorien über den Mehrwert). Földjára elmélete is csak egy dologban tér el Ricardóétól. Valóban, ha begubózzuk magunkat a tulajdonképpeni gazdaságtan szűk korlátaiba, és a matematikusok módjára csak a tételekbe besűrűsített új igazságtartalmat tekintjük az értékelés alapjául, Marx jelentősége aránylag kicsiny, óriási hatása teljesen érthetetlen volna.

Marx hatásának a titka azonban éppen abban rejlik, hogy nem sorozható be a tulajdonképpeni közgazdászok szűklátókörű gárdájába. Marx nem

közgazdaságtant írt, hanem társadalmi gazdaságtant. A közgazdaságtan, amely Marx előtt céhbéli művelőinél az emberek gazdasági cselekedeteire vonatkozó tételeknek elhatárolt sorozata volt, Marxnál az egész emberi történelem, az egész társadalomtudomány alapvetése. Nála az ember gazdasági cselekedetei nem a másféle cselekedetektől elkülönítve, nem vértelen absztrakcióban, nem a társadalom egész életéből kiemelve jelennek meg: nála minden gazdasági cselekvés társadalmi cselekvés.⁴⁵

Forrás: Szocializmus, 1918. 6.szám.

✱

ARTNER ANNAMÁRIA

A globalizáció és a proletáriátus elnyomorodása I. *

Korunk nagy kérdése, hogy igaz-e a proletáriátus elnyomorodására vonatkozó marxí tézis. A jövedelemkülönbségek növekedése elsősorban az árnyokat tekintve mutatkozik meg, de sokan még ezt is vitatják. Az abszolút szegénységben élők száma csökkenni látszik. De tényleg így van-e ez?

A kérdés tárgyalása előtt szét kell választani a feltett kérdésben megbújó két különböző aspektust. Nevezetesen a *szegények számának* növekedését, a szegénység/nyomor *szintjének* abszolút értelemben való növekedésétől. A vitákban ez a két aspektus gyakran keveredik, és az előbbinek (a szegények számbeli növekedésének) a tagadása nagyrészt éppen az utóbbi (a szegénység, különösen a jövedelmi szegénység abszolút növekedése) tagadásán, sőt a szegénység abszolút csökkenésére vonatkozó állításon alapul. Az abszolút (jövedelmi) szegénység *csökkenésével* való érvelés képtelensége azonban kis erőfeszítéssel könnyen belátható: ha egy adott időben és helyen az elemi létfeltételek biztosításához több (anyagi) erőforrásra van szükség, mint egy másik időben egy másik helyen, az még nem te-

* A tanulmány befejező részét 2009-es számunkban közöljük. (Szerk.)

⁴⁵ A világháború ötödik évében, Marx születésének 100. évfordulójára a Szocializmus Marx különszámot jelentett meg, amelyben Varga Jenő mellett Rónai Zoltán és Kunfi Zsigmond Marx írását is közzétették. Ezeket a cikkeket az 1986-ban megjelent Szocializmus kötetben (Kossuth Könyvkiadó) újra megjelentették. A cikkek, minthogy ez magyar nyelven könnyen megtalálható, itt csak kis töredékét emlékeztetően közöltük.

szí gazdagabbá a „többet” birtoklót. Ma New Yorkban több pénz és termék birtoklása mellett is éppen annyira lehet nyomorogni, mint 100 évvel ezelőtt Budapesten. Az „abszolút” szegénység tehát az adott társadalmi körülmények által meghatározott relatív kategória. Relatív jellegét történelmileg változó mértéke, abszolút jellegét pedig tartalma: az általa létrehozott állapot, nevezetesen a nélkülözés adja.

1. EGY KONKRÉT PÉLDA: AZ USA

Amikor a termelőeszközökkel nem, csak munkaerejükkel rendelkező széles tömegek helyzetéről beszélünk, érdemes mindjárt a leggazdagabb országokkal, azok legverőfényesebb gazdasági korszakaival kezdenünk, hiszen ha valahol, akkor ott illene, hogy megmutatkozzon a kapitalizmus erénye – ha van –, az általános jólét biztosítására való képessége. Ezért hozzuk példának az Amerikai Egyesült Államok elmúlt évtizedeit.

1.1. Miből táplálkozott az amerikai „IT-boom”?

Az „IT-boom” kifejezés az amerikai gazdaságot az 1990-es években jellemző információtechnológiai alapú fellendülést takarja. Az amerikai gazdaság az 1991-es mélypont után 1992-től kezdett ismét növekedni. 1992 és 1999 között a feldolgozóipari termelés 37,1%-kal nőtt. A kapacitás-kihasználtság szintje az 1991-es 77-78%-os mélypont után 1995-ig emelkedett (ekkor elérte a 85%-ot), majd ismét csökkent, 1999-ben 79,8% volt (a teljes iparban 80,7%)⁴⁶. A növekedés egészen 2001-ig tartott és „új gazdaság”, „new economy”, „IT-boom” stb. néven híresült el. *De vajon valóban a korszerű technológiák kiterjedt alkalmazására, tehát alapvetően a termelékenység emelkedésére épült-e a fellendülés?*

1992 és 1999 között a nem mezőgazdasági üzleti szektorokban az összes foglalkoztatott egy órájára jutó kibocsátás 13,4%-kal, az órabér 25,4%-kal, az egységnyi munkaerőköltség tehát csak 10,6%-kal nőtt. Az órabér és az egységnyi munkaerőköltség növekedése közti eltérést az egy munkóra jutó kibocsátás növekedése magyarázza, amely maga több tényezőből is adódhat. Ilyen a termelékenység emelkedése, a többletmunka (intenzívebb munka, fizetett és fizetetlen túlórák), valamint az egyéb bérterhek csökkenése. Lássuk hogyan alakult mindez az USA gazdaságának szárnyalása idején!

⁴⁶ Survey of Current Business March 2000, Vol. 80 No.3, US Department of Commerce, D-42 és D-49.

A többletmunka nyílt és rejtett formái

Az USA-ban 1948 óta a heti munkaóraszám az egész privát szférában *átlagosan* közel 5 órával csökkent. A csökkenés egyre lassul, miközben időről időre a konjunktúrához igazodó növekedés akasztja meg, mint például a 90-es évek elején kezdődő IT-boom alatt. Az átlagóraszám csökkenése ugyanakkor a *szolgáltatási szféra* átlagának csökkenéséből adódott. Ezen belül különösen fontos szerepet játszott a kiskereskedelem, ahol a vasárnapi nyitva tartás visszaállítása és a szórakozó-falatozó-ivó helyek számának növekedése fellendítette a részmunkaidősök (diákok, másodállásúak) alkalmazását. (Kirkland, 2000)

A szolgáltatásokkal ellentétben az *árutermelésben* szó *szincs* átlagos óraszámcsökkenésről. Itt a hullámzásokkal tarkított trend inkább *növekedést* mutat! 1993 és 1998 között a heti átlagos óraszám kétszer is meghaladta a 41 órát, amire a második világháború óta nem volt példa. Ráadásul az átlagot lefelé torzítja a terjedőben lévő *részmunkaidős* foglalkoztatás. Ezért sokkal többet mond a munkaidőről a *túlórák* száma, ami hosszú távon növekedést mutat, és az utóbbi években 4,5-4,7 óra. Ez a magas túlórászing csak a 90-es évek óta jellemző, azt megelőzően évtizedekig 4, de inkább 3 óra *alatt* mozgott.⁴⁷ Japán, Új-Zéland és az USA után Ausztráliában a legnagyobb azoknak az aránya, akik heti 50 óránál is többet dolgoznak.⁴⁸

A tartaléksereg által kifejtett nyomás alatt a dolgozók meg nem fizetett túlmunkára is hajlandóak. Talán nem meglepő, hogy ez a kérdés szintén nincs a mainstream társadalomtudományok homlokterében. Kis fáradtsággal a rejtett túlmunka kiterjedt birodalmába nyerhetünk bepillantást, ha az Interneten rákeresünk az „uncompensated working hours” kifejezésre. Csak ízelítőül:

- Az észak-kaliforniai Chapell Hill-i önkormányzatban 2004 tavaszán végzett felmérés szerint a tervezési osztályon dolgozók a megelőző 12 hónapban összesen 1142 óra túlórát végeztek, ebből 514 órát kompenzáció nélkül. De mivel igen nagy arányban nem vették ki éves szabadságukat (a felhalmozódott szabadság némelyeknél elérte a felhalmozható maximumot), ehhez további 561 órát kell hozzászámítani, mellyel együtt a részleg dolgozói 1075 meg nem fizetett órát teljesítettek. A teljes munkaidős foglalkoztatottak éves órászáma kb. 20000 óra!⁴⁹

⁴⁷ Survey of Current Business, January/February 1996. vol. 76, No 1/2 és <http://www.bls.gov> (utolsó letöltés: 2006-07-17)

⁴⁸ Australians at risk from long work hours. ABC News Online <http://.abc.net.au/news-items/200411/s1247471.htm> (utolsó letöltés: 2006-06-17)

⁴⁹ <http://townhall.townofchapelhill.org/agendas/ca040330ws/50-Planning%20Issues.htm> (utolsó letöltés: 2006-08-19)

- 2002-ben Clevelandi polgárok egyesülete tiltakozott a helyi (Davis-Besse) nukleáris erőműnél alkalmazottak „kimerülésig” való túldolgoztatása ellen, ami az üzem veszélyessége folytán a helyi lakosságra is negatív következményekkel járhat.⁵⁰

- Az Employment Law Alliance amerikai munkajogi szervezet 2002-ben végzett felmérése szerint a felnőtt alkalmazottak fele visz haza munkát, s nagy részük panaszkodott arra, hogy a korszerű telekommunikációs technológiákra (Internet, mobiltelefon) támaszkodva munkáltatójuk a munkahelyen kívül is kihasználja őket, 24 órás munkanapot teremtve számukra. 31%-uk hetente legalább 3 órát tölt elektronikus kommunikációval végezhető extra munkával, és 49%-uk nyilatkozott oda, hogy egyéb munkával kapcsolatos feladatokat lát el legalább heti 3 órában otthon, illetve a munkahelyen kívül. A megkérdezettek 55%-a semmiféle kompenzációt nem kap túlmunkájáért.⁵¹

- Több foglalkozási ághoz kifejezetten hozzátartozik a meg nem fizetett túlmunka. Ilyen például a teherautósofőrök helyzete, amelyről az USA példáján a www.wsws.org -on olvashatunk. (Stanford-Watson, 2003) Az amerikai kamionsofőröknek csak 10%-a dolgozik órabérben, a többit teljesítménybérben fizetik. (A ki- és berakodási időt tehát senki nem fizeti számukra, nem számít bele munkaidejükbe, holott nyilván annak elengedhetetlen tartozéka.) Ennek pedig az az eredménye, hogy az átlagnál sokkal többet, 1997-ben pl. évi 3000⁵² órát (!) dolgoztak. A globalizáció viszonyai között ezek a sérelmek nemhogy orvoslást nem nyernek, hanem egyenesen a jog részévé válnak: 2003-ban, a munkanap meghosszabbítását eredményező általános rendelkezések részeként a kamionsofőrök által végezhető (tőlük törvénysértés nélkül megkövetelhető) napi aktív (vezetéssel töltött) munkaóra 10-ről 11-re nőtt. A kamionsofőrök munkakörülményeinek romlása természetesen szorosan összefügg a szakma tartalékseregének növekedésével. A Carter-adminisztráció a 80-as évek folyamán szabaddította fel a közúti szállítási piacot, aminek következtében 150 ezer kamionsofőr került az utcára. Egy részük saját vállalkozást alapított, a kimerültségig hajtja magát, hogy a költségek fedezése után kitermelje azt a „nyere-

⁵⁰ <http://www.cleveland.com/davisbesse/index.ssf?/davisbesse/more/1039861947316410.html> (utolsó letöltés: 2006-06-19)

⁵¹ All Work and No Pay? New U.S. Poll Shows More Americans Taking Their Work Home. <http://www.millernash.com/groundup/shownews.asp?Show=68> (utolsó letöltés: 2006-08-29)

⁵² Ami annyit tesz, mintha valaki az év minden napján (hétfőn és ünnepeken is) napi több mint 8 órát dolgozna, vagy a hétfőgék és a szabadság figyelembevételével a napi munkaideje meghaladná a 12 órát.

séget”, amely éppen megfelel munkabérének. Más részük a szállítmányozási vállalatok között vándorol a jobb bérek után.

A példák, amelyekhez hasonlóan természetesen más országokban is bőven találunk, azt illusztrálják, hogy az amerikai gazdaság szárnyalása idején jelentős mennyiségű munkát követeltek meg kompenzáció nélkül, tehát hogy a dolgozók által leadott munkamennyiség nőtt. Ez tükröződik a nemzetgazdasági szintű statisztikákban is. A továbbiakban a bérek és a profit arányát, valamint a bérek és a profit terheinek alakulását vizsgáljuk.

Bér, profit és terheik

- A foglalkoztatottak kompenzációja 1992-ben 3644,9 milliárd dollár volt, ami a nemzeti jövedelemből 73,6%-os részesedést jelentett. Ez 81,5%-ban bérekből és fizetésekből állott, a többi egyéb kiegészítésekből, köztük 8,9%-ban (323 milliárd dollár) a munkáltatók befizetéséből. A munkaadóknak ez a hozzájárulása a teljes társadalombiztosítási befizetések 56,5%-át tette ki. A profit adóterhe ez évben (1992) 35,6% volt. A személyi jövedelmeket a társadalombiztosítási befizetések 4,7%-kal, az egyéb adók további 7,6%-kal terhelték.⁵³ 1999-re ezek az adatok a következőképpen változtak: *a foglalkoztatottak kompenzációja* 5.331,8 milliárd dollárt (1992-höz képest 46,3%-os növekedés), vagyis a nemzeti jövedelem 70,1%-át tette ki, tehát *arányában csökkent*. Ezen belül 83,9% volt a bérek részesedése, tehát *az egyéb kompenzációk aránya csökkent*. A munkáltatók 323,6 milliárd dollárt fizettek a társadalombiztosítási alapokba (vagyis folyóáron mindössze 600 millió dollárral többet, mint 1992-ben). Ez a foglalkoztatottaknak jutó teljes kompenzáció 6,1%-ára volt elegendő, tehát *a munkáltatói TB-befizetések reálértéke és aránya is jelentősen csökkent*. Továbbá: *a profit adóterhe jelentősen csökkent* (1999-ben 30,4%). *A személyi jövedelmek terhei nőttek* (a társadalombiztosítási befizetések aránya 4,3, az egyéb befizetéseké és adóké 10,5% volt).⁵⁴ Summa summarum: *miközben a profit terhei (társadalombiztosítás, adó) csökkentek, addig a személyi jövedelmeké (ezek 60%-ban bérek) nőttek*.

- 1992 és 1999 között a GDP deflátor 145,3, a személyi fogyasztás árnindexe 147,7 volt. A foglalkoztatottak összkompenzációjának indexe az előző bekezdésben leírtak szerint 1992 és 1999 között 146,3. *Az összes munkavállaló számára kifizetett javadalmazás reálértéke tehát gyakorlatilag stagnált!* A profit tömege ezzel szemben 401,4 milliárd dollárról 879,2 mil-

⁵³ Survey of Current Business, Jan/Febr. 1996, Vol. 76. No. 1/2 US Department of Commerce, 41.,44. és 55.

⁵⁴ Survey of Current Business, March 2000, Vol. 80 No. 3, US Department of Commerce, D-6-7

liárd dollárra, vagyis 2,19-szeresére, az adózás utáni profit 263,4 milliárd-ról 594,3 milliárd dollárra, vagyis 2,26-szorosára nőtt, ami reálértéken a bruttó profitnál több mint 50, a nettónál több mint 55%-os növekedés! A profittömeg tehát nagyságrenddel jobban nőtt, mint a bértömeg. *Ez marx-i terminológiával az értéktöbbletráta növekedését, vagyis a kizsákmányolás fokozódását jelenti.*

- Ha a bruttó profitot viszonyítjuk az alkalmazottaknak juttatott összes munkáltatói kifizetéshez (bérek+társadalombiztosítási hozzájárulások) azt kapjuk, hogy ez az arány 1992-ről 1999-re 11%-tól 16%-ra nőtt. A bruttó profit aránya a „bérek és fizetések”-hez pedig 13,5%-ról 19,5%-ra emelkedett. A nettó (adózás utáni) profit aránya a teljes munkaterhekhez képest 7,2-ről 11,1%-ra, csak a bérekhez és fizetésekhez mértek pedig 8,9%-ról 13,2%-ra nőtt.⁵⁵ Akárhogy is nézzük tehát az értéktöbbletráta (profit/bér) emelkedett. Tehát *az amerikai társadalom tőkével bíró tagjainak jövedelme az e tőkét „mozgásba hozó” tagjaival szemben az amerikai csoda legutolsó éveiben (is) számottevően nőtt.*

Vizsgálatunk eredményei arra utalnak, hogy a 90-es évek amerikai fellendülése a kisajátított többletmunkán, a bérek és járulékaik csökkenő egységnyi reálértékén és a profit csökkenő terhein, tehát *a növekvő érték-többlet rátán* alapult, még plasztikusabban fogalmazva *a kizsákmányolás növekedésének volt köszönhető!*

De vajon a boom nem jelentette-e mégis azt, hogy az amerikai társadalom általános életszínvonala javult, mert – mint hangzatos érvként a piacgazdaság mellett felhozni szokás – a nagyobb tortából a kisebb hányad is nagyobb lehet, mint a kisebb torta nagyobb része. Lássuk hát, hogyan alakultak a jövedelmi viszonyok az USA-ban az elmúlt évtizedekben!

1.2. Szegénység és jövedelmi differenciák

„Óriási szakadék”-nak (*vast chasm*) nevezi a The Wall Street Journal az USA-t a 70-es évek óta növekvő mértékben jellemző jövedelmi különbségeket, melyek – mint a lap megállapítja – a nagy válsággal terhelt 20-as évek viszonyait idézik (!), s melyek a fejlett világ egészének e tekintetben kétes értékű sorvezetőjévé teszik az USA-t.

Bérek, szegénység

A közhiedelemmel ellentétben a legtöbb amerikai család életszínvonala a 70-es évek közepét követő negyed században *stagnált*, utána pedig az „új

⁵⁵ Saját számítások a Survey of Current Business Vol 76 No1/2 41.old. és Vol 80 No3 D-6 alapján.

gazdaság” kifulladásával egyenesen *romlott* – állítja Wolff (2001), és ezt többek között az alábbi adatokkal igazolja. A „globalizáció” kora előtt, 1947 és 73 között az USA-ban a reálórabérek lépést tartottak a termelékenység növekedésével és összesen 75%-kal nőttek. Ezt követően azonban a bérek elszakadtak a termelékenységtől és 1973–1998 között 9%-kal estek. Így aztán *1998-ban az átlagórabér reálértéke az 1967-esnek felelt meg*. A munkavállalókkal ellentétben az elíttek pozíciója nem romlott, ami a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedéséhez vezetett: az amerikai családok leggazdagabb 5%-a az összes jövedelmek 14,8%-át kapta 1974-ben, de már 20,7%-át 1998-ban. A profitok tehát a bérek rovására nőttek, ez táplálta a tőzsei növekedést, melyből semmi sem csurgott le az alsó és középosztályokhoz...

Az amerikai népszámlálási adatok szerint a szegénységi küszöb alatt élő amerikaiak aránya 1959 és 1973 között felére, 11,1%-ra csökkent. Ezt követően a ráta megugrott, és a hullámzások ellenére sem tért vissza többé az 1973-as szintre (2003-ban 12,5%). Ez abszolút számokban azt jelenti, hogy 1959 és 1973 között a szegénység 39,5 millióról 23 millió főre csökkent, azóta viszont nő! 2003-ban 35,8 milliót tett ki, ami *a 60-as évek közepi (!) állapotnak felel meg*. A szegénységi küszöb 50%-a alatt élők esetében a helyzet még rosszabb: arányuk 1975 és 2003 között 3,7%-ról 5,3%-ra nőtt, ami 7,5 millió fős gyarapodással egyenlő!⁵⁶

A szegénységi küszöb 1,25-szerese alatt élők tábora is hasonlóképpen alakult. Arányuk 1959 és 1973 között 31,3%-ról 15,8%-ra csökkent, de ezt követően a trend megfordult, és hullámzásokkal jellemzett növekedésnek lehetünk tanúi: 2003-ban a ráta 16,9% volt. Vagyis a szegénységi küszöb 1,25-szerese alatt élők száma az USA-ban 1973 és 2003 között 32,8 millióról 48,7 millióra emelkedett! 2000 után (az elbocsátások következtében) nőtt az egészségbiztosításra nem jogosultak száma is és számuk 2003-ban 45 milliót tett ki (a lakosság 15,6%-a).

És amit külön is hangsúlyozni kell: a szegények száma a 90-es évek vágató gazdasági növekedése mellett is nőtt: 1989 és 1999 között 2,2 millióval, a boom lecsengése után pedig további közel 2 millióval.⁵⁷ Érdekes még, hogy ez mely korosztályokat érintette elsősorban. Azt várhatnánk, hogy a fellendüléskor keletkezett új munkahelyek hatására a szegénység a munkaképes korú felnőtt lakosságot nem érintette. De éppen ellenkezőleg!

⁵⁶ US Census Bureau. Historical Poverty Tables. Table 5., 6., 22.

<http://www.census.gov/hhes/poverty/histpov/perindex.html> (utolsó letöltés: 2005-10-21)

⁵⁷ US Census Bureau <http://www.census.gov/hhes/poverty/census2000.html> (utolsó letöltés: 2006-05-21)

1989 és 1999 között a szegénység aránya a 18 évesnél fiatalabb és a 64 évesnél idősebb korosztályokban némiképpen mérséklődött, míg a 18-64 évesek körében 14%-kal (2,3 millió fővel) nőtt!

A világgazdaságot lendületbe hozó 1989-1999-es amerikai boom összes szociális eredménye az amerikai szegények számára mindössze az, hogy a szegénység aránya *időlegesen* 0,7 százalékponttal csökkent. Ez az aránycsökkenés egy lényegileg éppen ellenkező folyamatot takar: a szegények számának budapestnyi méretű növekedését! A pauperizáció (a szegények számának abszolút növekedése) tehát a világ vezető gazdasági hatalmának társadalmát sem kerüli el!

Egyenlőtlenség

Az amerikai társadalmi rétegek életpálya-esélyeiben mindig is mutakozó nagy egyenlőtlenségek a 80-as és 90-es években tovább nőttek. Olyan szintre, mely – amerikai szociológusok szerint⁵⁸ – az elmúlt 75 évben a legnagyobb, és túlszárnyal minden más ipari országot. 1974-ben, amikor a jövedelmi egyenlőtlenség a legalacsonyabb volt, a leggazdagabb 10%-nyi háztartás 31-szer többet keresett, mint a legszegényebb 10%, és 4-szer többet, mint a medián jövedelem⁵⁹. 1994-ben már rendre 55 és 6 a megfelelő szorzó. A GINI koefficiens⁶⁰ 1966 és 1991 között 0,4-ről 0,43, majd 2001-ig még tovább, 0,47-re nőtt.⁶¹

A *vagyon*i differenciáltság még nagyobb, mint a jövedelmi: 1983 és 1998 között a háztartások leggazdagabb 1%-a 42%-kal növelte vagyonát, az alattuk lévő 39% mintegy 22%-kal, a középső 20%-nyi háztartás vagyona pedig 10%-kal gyarapodott. Ezzel szemben a háztartások vagyon szerinti alsó 40%-ának vagyona a szóban forgó 15 év alatt 76%-kal csökkent!⁶² Ez na-

⁵⁸ Lásd többek között E. Wolff munkáit, a The Levy Economics Institute munkáit, a *The American Prospect* c. havilapot és Internetes kiadását (<http://www.prospect.org> utolsó letöltés: 2006-05-01) vagy az [inequality.org](http://www.inequality.org) honlapot: <http://www.inequality.org/conbudstudyfr.html> (utolsó letöltés: 2006-08-01)

⁵⁹ A „*medián jövedelem*” azt a közepes jövedelmet jelenti, amely alatt és felett egyaránt a lakosság fele él. Sajnos azonban sokszor használják az átlagos jövedelem értelmében is, ami az összes jövedelem és a lakosság (alkalmazott vagy háztartás) hányadosát rejti. Hogy melyik értelmezésről van szó, az nem mindig derül ki a szövegből, ezért ilyenkor feltételezzük, hogy a medián jövedelmet az első definíció szerint használják.

⁶⁰ A GINI koefficiens a jövedelemegyenlőtlenség egyik sokat használt mérőszáma. Értéke 0 és 1 között mozog, a 0 a jövedelmek teljesen egyenlő eloszlását fejezi ki, és az érték a jövedelmi egyenlőtlenségek növekedésével együtt nő.

⁶¹ US Census Bureau. Historical Income Tables <http://www.census.gov> (utolsó letöltés: 2006-08-21)

⁶² Exploration in Social Inequality. <http://www.trinity.edu/mkearl/strat.html> (utolsó letöltés: 2006-08.23)

gyon fontos fejlemény, ugyanis „*látens elszegényedést*” takar: a *vagyonfelélés (elvesztés) annak jele, hogy a család jövedelme nem elegendő az adott életnívó fenntartásához*. A szegények háztartások e „rejtett” elszegényedése is része a pauperizáció folyamatának.

„Tulajdonosok társadalma”?

A részvények széleskörű birtoklása miatt az USA a „tulajdonmegosztás”, „közös birtoklás” mintatársadalmának képét is kivívta. A családi részvénytulajdonlás 80-as 90-es években megfigyelhető növekedése sikeresen támasztotta alá az amerikai társadalom felsőbbrendűségének téziséét. Ez a növekedés azonban – mint oly sok minden a globalizáció társadalmában – csak *látszólagos*, ugyanis mindössze a nyugdíjalapok bővüléséből származott. A *közvetlen részvénytulajdonlás* ellenben éppen hogy mérséklődött! (Wolff 2001). A kép tehát ismét pont az ellenkezője a valóságnak: azért nőtt a lakosság kezében lévő részvénytömeg, mert az emberek egyre többet tettek félre nyugdíjas (munkanélküli) éveikre. Vagyis *nőtt a létbizonytalanság*, a jövedelmek felélése helyett a tartalékolási késztetés (legalábbis a társadalomnak abban a felében, amelyik vagyonfelélés helyett még tud tartalékolni). A családoknak egyébként is csak egyharmada birtokolt 10 ezer dollárnyi vagy több részvényt. Továbbá a részvényesek felső 10%-áé volt az USA-ban birtokolt részvények több mint háromnegyed része, felső 1%-uké pedig 42%-a. Tehát – állapítja meg Wolff (2001) – a „népi kapitalizmus” csak mítosz („People’s capitalism’ is a myth”).

EMILIO GIANNI

A marxizmus elterjedése Olaszországban 1848-tól 1926-ig

(Rövidítve)

Ez az áttekintés, amelyet a magyar olvasók számára írtunk⁶³, részlet és összefoglaló az olaszul megjelent eredetiből, amelynek címe: „Diffusione, popolarizzazione e volgarizzazione del marxismo in Italia”, Milano 2004. Ezzel az írással és könyvvel azt reméltem, hogy eltűntethetek egy fehér foltot a kutatásokban. E kutatásokat az 1960-as években kezdtem meg. E ku-

⁶³ A szerző az írást az Évkönyv számára készítette.

tatások kiterjedtek Marx és Engels Olaszországban megjelent összes könyvére és brosúrájára. A záró dátumot 1926-ban azért jelöltem meg, mert Olaszországban ez a fasizmus konszolidálódásának éve. Ugyanebben az évben Oroszországban megtörtént a sztálini ellenforradalmi fordulat, és e két történeti jelentőségű változás mindenképp megindokolta, hogy ez legyen a zárás ideje.

A polgári forradalom és a nemzeti egyesülés évei

Az 1848-tól 1871-ig terjedő évek mindenképpen egy történeti korszakot jelentettek. Ez az időszak a polgári forradalmak és a nemzeti háborúk ideje volt. A Kommunisták Kiáltvány, amely 1848-ban jelent meg, befejezte azt a folyamatot, amikor a szocializmus az utópiából tudománnyá lett. E korszaknak záró mozzanata a francia proletariátus híres nagy kísérlete: a Párizsi Kommün volt. Ugyanebben a történeti korszakban történt meg Olaszország nemzeti egységének megvalósulása. Ez a folyamat is 1848-ban kezdődött meg és 22 évvel később bejeződött be, amikor is Róma is az új Olaszország része lett. Egy egész nemzeték álma volt – mint más országokban is ebben az időben –, hogy a részekre tagolt országrészekből megvalósítsák a nemzeti egységet. Ez egyik oka volt annak, hogy a szocializmus és különösen a marxizmus, miért jelent meg később és terjedt lassabban az olasz félszigeten. Engels ír erről 1882. február 7-én Kautsky-nak írt levelében. E levélben Engels összehasonlítást tett az olasz és a német munkásmozgalom között. Engels e levelében hangsúlyozza, hogy 1959-ig az olasz területeken szó sem lehetett arról, hogy a szocialista mozgalom tért nyerjen, és a legjobb, legradikálisabb elemek is legfeljebb a köztársasági mozgalomban fogtak össze. Csak 1861 után kezdődött meg, hogy a köztársaságok⁶⁴ legradikálisabbjai szocialistává lettek.

Így ha Olaszország egyesülése előtt nem lehetett komolyabban beszélni az olasz területeken szocializmusról, még kevésbé lehetett ezt a marxista szocializmus jelentkezéséről megtenni. Ez nem jelenti azt, hogy Olaszországban ebben a korszakban ne lettek volna szocialista gondolkodók, illetőleg ne születtek volna már meg olyan könyvek, amelyek a szocializmussal foglalkoztak. Amit itt jelezniem kell, az az, hogy ebben a korszakban nem jelentek meg olyan írások, amelyek a marxi szocializmusról szóltak volna, illetve Marx műveiből idéztek volna. Bár mégis meg kell jegyezni, hogy néhány soros idézet Marxtól már az 1850-es években is megjelent. Sőt, egyes műveiknek (nyilvánvalóan Marx és Engels együttes műveinek) már 1848-ban is volt olasz nyelvű kiadása. Így megjelent ekkor Marxnak a

⁶⁴ 1864 ismeretesen az I. Internacionálé megalakulásának éve, és az Internacionálé kezdetől kapcsolatot talál olaszokkal, akiknek többsége mazzinista volt.

demokratikus firenzei folyóirat, a *L'Alba* szerkesztőjéhez írott levele 1848 júniusában, valamint megjelentették teljes terjedelemben Engelsnek azt az ismert cikkét, amely „Ausztria végéről” szólt. Ez az írás eredetileg névtelenül a Francia–Német Évkönyvben jelent meg. Engelsnek ezt a tanulmányát Lucca később a *La Riforma* c. orgánumban újra megjelentette. E tanulmány nem véletlenül jelent meg, minthogy ez élesen osztrák-ellenes és olasz-barát szellemben íródott. Marx és Engels más írásai, amelyek olasz nyelven ismeretlenek voltak – ugyancsak jelentősek voltak. Itt azokról az írásokról van szó, amelyek az európai 48-49-es forradalmakról szóltak. Néhány nappal később 1848 márciusában kirobbant olasz területeken az első függetlenségi háború. Ez volt az oka annak, hogy Engels említett cikke megjelenhetett olaszul a *Risorgimento* egy demokratikus orgánumban.

Mindebből lesűrhetünk egy további következtetést, amely Marx és Engels ekkori olaszországi megjelenéséről szól. Vagyis a polgári forradalom és nem a proletárforradalom idején, amikor az olasz proletariátus még nem volt szervezett, a demokraták és nem a szervezett olasz munkások jelentették meg Marx és Engels írásait olasz nyelven. Ám mégiscsak a polgári demokraták voltak azok, akik a labdát elindították, vagyis Marx és Engels írásainak megjelenését megkezdték. Ugyanakkor a polgári demokratáknak hegemoniáját már megkérdőjelezték. Az alternatíva kívülről érkezett. Nevezetesen az I. Internacionálé megalakulása új helyzetet és kapcsolatokat teremtett. Így a mazzinisták által létrehozott Società Operaie Italiane (Olasz Munkások Szövetsége) nem tehetette meg azt, hogy az Internacionáléről ne vegyen tudomást. Részben amiatt, hogy magukat elhatárolják az Internacionálétól, részben azért, hogy bírálják annak egyes nyilatkozatait, de azért is, mert bizonyos fokig maguk is az Internacionálé hatása alá kerültek – maguk is megkezdték az Internacionálé egyes dokumentumainak közlését. Így közzétették mind az Alapító Üzenetet, mind a Szervezeti Szabályzatot (mindkettő ismeretesen Marx munkája). E két munkát, amelyek még 1864-ben jelentek meg, ebben az évtizedben még több ízben is megjelentették olasz nyelven is.

Ami a Szervezeti Szabályzatot illeti, mint arra Engels többször rámutatott, többek között a Theodor Cuno-hoz írott 1874. évi levelében, azt többször is átfogalmazták. Ezt a dokumentumot később Olaszországban ugyancsak ismételten közreadták egészen 1926-ig.

Visszatérve az 1860-as évekhez, ebben a korszakban Olaszországban három más orgánus is rendszeresen közölte Marx beszédeit és írásait. Minden esetben ezeket úgy közzölték, mint az I. Internacionálé dokumentumait. Eme orgánusok közül a legfontosabb a *Libertà e Giustizia* (Szabadság és Igazság), amely később az első szocialista orgánummá vált. Ezt

a lapot Nápolyban 1867-ben jelentették meg, és ez a lap volt az első Olaszországban, amely teljes terjedelemben közölte a Tőke előszavát, mindjárt azután, hogy a mű Hamburgban első ízben megjelent.

Paolo Favilli munkájában megírja, hogy az 1860-as években az olasz munkásmozgalom, valamint a szocialista gondolatok terjedése egyaránt felerősödött, s mindkettőnek lendületet adott az I. Internacionálé segítsége. Természetesen Marx és Engels írásait a későbbiekben többször újra kiadták, még hozzá nem annyira töredékesen, mint az 1860-as években⁶⁵.

Az I. Internacionálé évei Olaszországban

Ez a korszak Olaszországban igazán a Párizsi Kommünnel kezdődik, és a korszak vége az Internacionálé olasz szekcióinak két frakcióra való szakadása. Az anarchista frakció, amelynek olasz eredeti neve „Federazione Italiana dell’Associazione Internazionale dei Lavoratori” – (FIAIL a Nemzetközi Munkásszövetség Olasz Föderációja) 1872-ben alakult meg és 1878-ig működött. E föderáción belül Andrea Costa⁶⁶ emelkedett ki vezető személyiségként, aki az anarchisták felől az érett szocialista gondolatok felé fordult, ami visszahatott a föderáció tagjaira is. A másik csoportosulás 1876-ban jött létre „Federazione Alta Italia dell’Associazione Internazionale dei Lavoratori” (FAIAIL), amely 1880-ban halt el. Ez ugyanaz az áramlat volt, amelyből azután kialakult még ugyanebben az évben a szocialista szellemű, de már munkás jellegű Partito Operaio Italiano – POI (Olasz Munkáspárt). E párt keretei között emelkedtek ki azután az olasz munkásmozgalom vezetői közül többen is. Ezekben az években terjedtek el Marx és Engels írásai igazán Olaszországban. Mindehhez nagyban hozzájárult a Párizsi Kommün hatása. A Kommün természetesen Olaszországban is egyfajta vízváltó volt, és minthogy Mazzini szembe fordult és elítélte a Kommünt, a mazzinisták s a polgári demokratikus irányzat elhalt az olasz munkásmozgalomban. A Kommün felgyorsította és ki is kényszerítette ezt a szétválást. Annál is inkább, mert a Kommün minden napjairól egyre gyakrabban jelentek meg hírek az olasz sajtóban és így mindenkinek választani kellett, hogy ki áll ki a Kommün mellett és ki fordul ellene. A fejlődést illetően két szakaszt kell megkülönböztetni: az első korszak 1872-ig tart, a második 1877-ig, illetve a további években is folytatódik. Ezek az évek, amelyekben Engels direkt módon is beavatkozott az olasz munkásmozgalom életébe. Ezt kettős minőségben is tette: egyfelől mint az Internacionálé Főtanácsának olasz levelező titkára, másfelől pedig mint az olasz *La Plee* című orgánium londoni levelezője.

⁶⁵ Paolo Favilli: *Storia del marxismo italiano. Dalle origini alla grande guerra*, Milano 1996.

⁶⁶ Costa életútját lásd Évkönyv 2004.

Néhány tucat olasz orgánium is érdeklődött ebben az időben a Kommün és az Internacionálé tevékenysége iránt. Ezek az orgániumok már nem pusztán egyetlen városban (Milánóban), hanem jó néhány más városban is megjelentek – végeredményben az egész olasz félsziget területén. Az első korzakban a legtöbb híradás az Internacionálé általános irányvonalát tükrözte.

Az 1870-es években azután Marx és Engels írásai először jelentek meg már nem töredékesen, könyv vagy brosúra formájában. Ami az anarchista irányzatot illeti, ezekben az években az Alapító Üzenetet ők is rendszeresen újra és újra közreadták, amihez hozzáfűzték a maguk értelmezését. Így a Marx-szövegek pontos közlése mindig összefüggött azzal, hogy azt a marxista szocialista, avagy az anarchista szellemű csoportok és lapok tették-e közzé. Ez természetesen összefüggött azzal, hogy az anarchista irányzatúak kiszakadtak az Internacionáléból.

Pontosan ez a szakadás volt az, amelyet Michels is fontosnak ítélt még a tudományos alkotások értékelésére is kihatóan, ahogyan azt Michels „Marx Itáliában” című munkájában⁶⁷ kifejtette. Engels a maga részéről, mint a *La Plebe* tudósítója, nem keveset tett annak érdekében, hogy az anarchista irányzat terjedését meggátolja. 1871 és 1872 között Marx is és Engels is többször próbált „beavatkozni” az olasz munkásmozgalom életébe az anarchisták ellenében, miközben ők is és az Internacionálé is többszörösen támadásnak volt kitéve a mazzinisták részéről.⁶⁸ Marx és Engels erőfeszítéseikben segítséget kaphatott Bignami⁶⁹ részéről (vagyis a *La Plebe* részéről), valamint Cafiero⁷⁰ részéről, aki Nápolyban tevékenykedett, mígnem az 1872-ik évi szakadás után Cafiero is nem távolodott el az anarchisták irányába. Ebben az időben a *La Plebe* is lassan elhalt, ami azért is fontos volt, mert Engels e lap révén tudott közvetlenül hatni az olasz mozgalomra. Engels kapcsolata a *La Plebe*-hez még 1871-re nyúlik vissza, de első írásai már csak 1872 áprilisában jelentek meg e lapban. Ezek az írások, mint a „Londoni levelek” jelentek meg, 1872 decemberéig. Az idézett levelek a többi *La Plebe*-ben megjelent írással együtt igen fontosak. Ezek az írások végeredményben azok ellen irányultak, akik ostoba módon próbálták leegyszerűsíteni és megreformálni a szocializmust.

Marx-al és Engels-szel szemben az Olaszországban elterjedő anarchizmus, melyet legjobban Bakunyin⁷¹ személyesített meg, egyszerre tükrözte

⁶⁷ Roberto Michels: *Storia del marxismo in Italia*. Róma, 1909.

⁶⁸ Lásd ehhez magyarul: *Az I. Internacionálé és Magyarország*, Budapest, Kossuth Könyvkiadó 1964.

⁶⁹ Enrico Bignani kezdetben garibaldista, mazzinista, majd szocialista, a *La Plebe* alapítója és szerkesztője. Élt: 1844-től 1921-ig.

⁷⁰ Cafiero életútját lásd Évkönyv 1996.

⁷¹ Bakunyin életútját lásd Évkönyv 1975/76.

a szubjektivizmust, a voluntarizmust és a „garibaldizmust”. Mindezt jó-részt a Risorgimentoból örökölték át.

Engels erőfeszítései az anarchisták ellenében azért is fontosak voltak, mert végül is a modern olasz munkásmozgalom már ebben a szellemben erősödhetett meg.⁷² Ehhez a korszakhoz tartozott Marx írása, amely „A tekintélyről” szöveget, valamint Engels több írása, mind a *La Plebe*-ben. Ezek fontos mozzanatai voltak a marxizmus olaszországi terjedésének. Ám mindennek ellenére Marx és Engels és az olasz marxisták első lépései Olaszországban mégsem vezettek sikerre, miként erről Engelsnek F.Sorge-hoz⁷³ írott 1874. szeptember 12-i levele tanúskodik.

A sikertelenséget látva Engels megszakította kapcsolatait a *La Plebe*-vel és „olasz tapasztalatait” végül is csak 1877-ben összegezte. Engels eme tapasztalatait részint a Marxnak írott 1873. február 23-i levelében úgy formulázta meg, hogy az olasz anarchizmus „a dilettáns értelmiségiek” révén terjedhetett el, míg Milánóban az ipari munkások centrumában ez nem érezhető gyökereket.⁷⁴

Mindenek ellenére Engels még 1873 márciusában egy, a *Vorwärtsben* – vagyis nyilvánosan is megjelent – írásában hangsúlyozta, hogy az olasz munkásmozgalom mégiscsak része a nemzetközi munkásmozgalomnak.

Ez a szemlélet jellemezte Marx és Engels minden írását, miként a marxizmust általában, nevezetesen, hogy minden ország munkásmozgalmát egyben, a nemzetközi munkásmozgalom részeként fogták fel.

Ezekben az években, amikor az Internacionálé feloszlott, egyben a nemzetközi munkásmozgalom súlypontja Nagy-Britanniából áthelyeződött Németországba, és ezt tükrözték Engelsnek a *La Plebe*-ben megjelent levelei is, mielőtt a *La Plebe* 1879-ben véglegesen elhalt. Életének utolsó évében a *La Plebe* még négy folytatásban részleteket közölt a Tőkéből. Mindez jelentősen járult hozzá a marxi gondolatok olaszországi megjelenéséhez. Ugyanakkor megjegyezendő, hogy Bignami és a *La Plebe* volt a marxi és engelsi művek olaszországi terjedésének egyetlen forrása.

Annak ellenére, hogy a *La Plebe* közölte a marxi és engelsi sorokat, még ez a lap sem értette meg a marxizmust, sem a munkásmozgalom akkori helyzetének és vitáinak lényegét. Ez jellemezte Bignami saját cikkeit, írásait és írásainak fogyatékoságait, mikor Bignami megjelentette saját cikkeit a németországi munkásmozgalomról a *La Plebe* hasábjain. Bignami ezen cikkei még 1878 őszén jelentek meg. Bignami ebben a cikkében összevete a lassalleánusokat és a marxistákat, azt állapítván meg, hogy az előb-

⁷² Gianni Bosio: K.Marx, F.Engels. Scritti Italiani, Róma 1972.

⁷³ Sorge életútját lásd Évkönyv 1978.

⁷⁴ MÖM 33. köt.

biek jóval inkább a tapasztalatokból indultak ki, míg a marxisták az elméletből és a humanista elveikből. A Plebenek ez a felfogása, miszerint majd csak egyenlőségjelet tett Lassalle és Marx között, illetőleg aközött, hogy mindkét áramlatnak egyenlően fontos befolyása volt a modern német munkásmozgalom kibontakozására – ez nem volt túl eredeti és nem is túl történeti gondolat. A *La Plebenek* e fenti cikkei és értékelései vezethettek oda, hogy Engels megszakította kapcsolatát a lappal és a *La Plebe* elfordult Marxtól és Engelstől. Így ha Bignaminek kezdetben megvolt az az érdeme, hogy utat nyitotta szocialista eszmék terjedése és a labourizmus előtt, később már ő maga lett az akadály, hogy ez a folyamat a *La Plebe* révén tovább folytatódjon. Ez a generáció képtelen volt arra, hogy megértse és alkalmazza Marx és Engels stratégiai elképzeléseit, és végérvényesen belemeredtek a korábban már elfogadott szektaszzerű életükbe és gyakorlatukba.

Ez volt jellemző a Marx előtti szocializmusra.⁷⁵ Ez a korszak ért véget a Párizsi Kommünnel.⁷⁶

JEMNITZ JÁNOS

Gondolatok Marx halálának 125. évfordulójára

I. Játék az évszámokkal

Mint ahogy úgy vélem, az utóbbi évtizedekben nemcsak Marxról nem nagyon illett írni, hanem a korabeli nemzetközi munkásmozgalom tényei is jócskán elszürkültek, megfakultak az emberek emlékezetében, először azt próbálom nagyon röviden felidézni, hogy milyen is volt a nemzetközi munkásmozgalom helyzete Marx életének utolsó éveiben. Úgy vélem, ezzel kapcsolatban is sok félreértés keletkezett az utóbbi években. Mint ismere-

⁷⁵ Ragioneri: Socialdemocrazia tedesca e socialisti italiani. L'influenza della socialdemocrazia tedesca sulla formazione del Partito Socialista Italiano.

⁷⁶ Gianni munkájának csak kis részét tudtuk az Évkönyvnek ebben a számában közölni. A tanulmány következő fejezeteire visszatérünk és a fejezeteket részben szintén közölni fogjuk. (a szerk.)

tes, Marx számára a centrálisan fontos ország Németország volt. Marx életében a szocialista ellenes kivételes törvény még érvényben volt, „az eisenachiak” a parlamentben a Reichstag választásokon is szép sikerrel erősödőben voltak. A párt élén olyan vezetők álltak, mint August Bebel, Wilhelm Liebknecht és Paul Singer, avagy Wilhelm Bracke⁷⁷, akikről Marxnak általában jó véleménye volt. Mindegyikükkel külön-külön levelező kapcsolatban állt, és noha meg lehet találni könnyen Marx kritikai észrevételeit is, ezek a lényegében jó véleményen mégsem módosítottak. (A felsoroltak közül Marx, mindig Bebel véleményére adott a legtöbbet – valószínűleg azért is, mert Bebel munkásként lett a párt legbefolyásosabb vezetője.)

A másik nagyon fontos ország Marx életében Nagy-Britannia volt, hiszen életének javarészét ott töltötte el. Itt a régmúltaktól eltekintve éppen ezekben az utolsó években lényeges változásokra került sor. 1881-ben megalakult az a Demokrata Föderáció⁷⁸, amelyből azután éppen Marx halálának évében Henry M. Hyndman⁷⁹ vezetésével megalakult a Szociáldemokrata Föderáció. Hyndman pedig még Marx életében megjelentette azokat a marxista tanokat összefoglaló és népszerűsítő broszúrákat⁸⁰, amelyek ugyan kiváltották Marx és Engels olykor nagyon éles kritikáját, de mégis csak a marxista gondolatok elterjedését mutatták. A másik jellemző új vonás ebben az országban és még Marx életében az volt, hogy feltűntek azok a fiatal munkások, akik nemcsak szocialistákká váltak, nemcsak a különféle szakszervezetek szervezőivé sőt vezetőivé lettek, hanem egyúttal Marx otthonában is megfordultak. Ilyen volt mindenekelőtt Tom Mann, Harry Quelch, Andreas Scheu és mások, de ugyanígy sűrűn megfordult Marx társaságában a korszak több más elit értelmiségije (pl. költője, műfordítója, festője William Morris⁸¹). A felsoroltak mindegyikének nagy szerepe lett azután a modern brit munkásmozgalom „elindításában”. De természetesen nem feledkezhetünk meg a fábiánusok nagyjairól sem, itt elsősorban G.B. Shaw-ra és Sidney Webb⁸²-re gondolok, akiknek munkásságát Marx már figyelemmel kísérte, és ez a figyelem fordítottan is igaz. Ha fábiánus értelmiségiek sohasem vallották magukat marxistáknak. Marx-

⁷⁷ Bebel életútját lásd Évkönyv 1990, W. Liebknecht-ét 1975/76, Wilhelm Bracke-ét 1993, Singer-ét 1974.

⁷⁸ A Demokrata Föderációról lásd Évkönyv 1981.

⁷⁹ Hyndman életútját lásd Évkönyv 1992.

⁸⁰ Hyndman munkáinak ismertetését lásd Évkönyv 1981–1984.

⁸¹ Tom Mann életútját lásd Évkönyv 1981, Quelch-ét 1983, Scheu-ét 1994.

Morris életútját lásd Évkönyv 1984, Keir Hardie is már Marx életében tűnt fel szakszervezeti vezetőként, életútját lásd 1981.

⁸² Shaw életútját lásd Évkönyv 2006, 2007, Webb-ét 1984.

hoz fűződő kapcsolatokról immár tengernyi írás jelent meg. Shaw-nak egy Marxot értékelő pár oldalát pedig e fejezetben külön közöljük.

A harmadik fontos ország Marx életében és a nyugat-európai munkásmozgalom történetében természetesen Franciaország volt. Megint csak Marx utolsó éveire szorítkozva Marx és a francia munkásmozgalom relációjában azt illik felidézni, hogy Marxnak milyen nagy szerepe volt nemcsak az Angliába került francia menekült kommünárdok megsegítésében, hanem abban is, hogy 1879, 1880-ban megalakulhatott a Francia Munkáspárt⁸³, továbbá, hogy Marx írásaival is milyen támogatást nyújtott a Jules Guesde⁸⁴ által létrehozott *l'Égalité*⁸⁵ szocialista orgánum támogatásában. Természetesen külön gondos tanulmányozás tárgya lehet, hogy Marxnak milyen levelezése volt Guesde-el, ill. két francia vejével, Paul Lafargue-al és Charles Longuet-tal,⁸⁶ akik közül ismeretes, hogy Lafargue játszott az újabbkori francia munkásmozgalom történetében nagyobb szerepet. A francia politikai élet mindig is gyorsan pergő és változó volt, és Marxnak nem kevés gondot okozott. Így a hetvenes évek második felében a köztársaság megerősödése, a nyolcvanas évek legelején a Boulangermozgalom kapcsán ismételten nemcsak a demokratikus köztársaság védelme, hanem ebben a munkásmozgalom helyének megtalálása is részben Marx gondja lett, minthogy a munkáspártok egynémelyikéből akadtak olyanok, akiket Boulanger tábornok szociális demagógiája magával tudott ragadni. Vagyis a francia munkásmozgalom és francia történelem eleven buktatói már Marx életében jól nyomon-követhetőek voltak. S mindezekre Marx igen élénken reagált is. Miként erősen foglalkoztatta a Franciaországban szinte mindig jelenlévő nem-marxista irányzatú, de mégis szocialista megoldásokat kereső munkásmozgalom. Így volt ez már a Párizsi Kommün napjaiban is, de ezekben a kései években ilyen gondot jelentett Marx számára Benoît Malon, valamint az általa megjelentetett *Revue Socialiste*⁸⁷ című folyóirat. (Már csak azért is, mert a folyóiratban több olyan szocialista is munkatársként szerepelt, akik igazán közel álltak Marxhoz, mint a német Karl Kautsky⁸⁸, vagy a belga és olasz szocialista vezetők.)

Hasonlóképpen ezekben a kései években történt meg a spanyol szocialista mozgalom szárnybontása is. 1879-ben alakult meg a Spanyol Szocia-

⁸³ A Francia Munkáspárt megalakulásáról lásd Évkönyv 1979, 1980.

⁸⁴ Guesde életútját lásd Évkönyv 1995.

⁸⁵ A *l'Égalité* legtöbb cikkét Guesde és Lafargue írta, a lap 1879-től jelent meg, később kitűnő új faksimile kiadást jelentettek meg Párizsban már a II. világháború után.

⁸⁶ Lafargue életútját lásd Évkönyv 1992, Ch. Longuet-ét 1989.

⁸⁷ Benoît Malon életútját lásd Évkönyv 1991, La Revue Socialiste-ről Évkönyv 1994.

⁸⁸ Kautsky életútját lásd Évkönyv 1979.

lista Munkáspárt⁸⁹ (PSOE). E pártnak vezetője Pablo Iglesias⁹⁰ lett, aki ugyanúgy kapcsolatot talált elsősorban inkább Engelshez, mint a korszak két más spanyol szocialista vezetője, a munkás Mora⁹¹ és több spanyol szocialista értelmiségi⁹². Az újraindulás ellenére a spanyol munkásmozgalom alakulása mindig is gondokat jelentett Marxnak is Engelsnek is, ennek hatalmas irodalma van, miként Marx is, Engels is gondos feljegyzéseket készített Spanyolország történetéről, beleértve természetesen a spanyol munkásmozgalom történetét.

Ugyancsak Marx életének utolsó éveiben történt Olaszországban a szocialista gondolat újabb, modern áttörése, azoknak a szocialista orgánumnak a megjelenése, amelyekben Marx is cikkeket jelentetett meg, megalakult az új Olasz Munkáspárt⁹³ 1880-ban és színre lépett Filippo Turati⁹⁴, akinek több más társával együtt oly nagy szerepe volt azután a szocialista mozgalom meggyökerezésében.

Előrepillantva, tíz évvel később megtörtént a szocialista mozgalom és a szocialista gondolat sokak által jelzett földrajzi továbbterjedése. Igaz ugyan, hogy ez a földrajzi kiterjedés az Egyesült Államokban a német emigránsok (elsősorban Sorge⁹⁵ és Schlüter) révén még Marx éveiben következett be, hiszen Sorge Marx egyik legrendszerezesebb és legsűrűbb levelezőpartnere volt, de az európai északra és keletre, vagyis Skandináviába és Oroszországba való áttörés mégis már a tízéves jubileumra következett be igazán. Ekkorra alakult meg az orosz nagy úttörők által megteremtett Munka Felszabadítása Csoport – természetesen az emigrációban. A nagy úttörők Vera Zaszulics, Pavel Axelrod és Georgij Plehanov⁹⁶ voltak, és szinte ugyanebben az időben Bulgáriában is kialakult a szocialista mozgalom, amelyet Dimitar Blagojev és akkor még vele együtt Janko Szakazov⁹⁷ vezetett. Természetesen nem felejtendő el, hogy az 1880-as évek végén megalakult az Osztrák Szociáldemokrata Párt is Viktor Adler⁹⁸ vezetésével, valamint egy évvel később a Magyarországi Szociáldemokrata Párt is. A föld-

⁸⁹ A PSOE megalakulásáról lásd Évkönyv 1979.

⁹⁰ Iglesias életútját lásd Évkönyv 1975/76.

⁹¹ Mora életútját lásd Évkönyv 1974.

⁹² Közülük legjelentősebb Anselmo Lorenzo, akinek nagy hatása volt a spanyol mozgalomban, aki Marxot felkereste londoni lakásában, és a találkozásukról való visszaemlékezése több kötetben megjelent, többek között magyarul is.

⁹³ Az Olasz Szocialista Párt (PSI) megalakulásáról lásd Évkönyv 1982.

⁹⁴ Turati életútját lásd Évkönyv 1982.

⁹⁵ Sorge életútját lásd Évkönyv 1978.

⁹⁶ Zaszulics életútját lásd Évkönyv 1974, Plehanovét 1981, Akszelrodét 2000.

⁹⁷ Blagojev életútját lásd Évkönyv 1974, Szakazovét 1985.

⁹⁸ Az Osztrák Szociáldemokrata Párt megalakulásáról lásd Évkönyv 1988, 1989, Viktor Adlerről 1977.

rajzi terjedés egyértelmű. (Mindebben ekkor Engelsnek még nagy és közvetlen szerepe volt.)

Előrelépve Marx halálának 20. évfordulójára pedig a marxista szellem mélységben való megerősödése volt a jellemző.

Ne feledjük el, hogy ezt a folyamatot jelezte a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) 1903. évi híres drezdai kongresszusa⁹⁹, ahol Bebel és Kautsky meggyőző győzelmet aratott a bernsteini revizionizmus fölött. (Különben jellegzetes, hogy a Kautsky és részben Franz Mehring által szerkesztett híres *Die neue Zeit** szintén 1883-ban jelent meg.) Még a 20. évfordulóhoz szorosan tartozik a II. Internacionálé emlékezetes 1904-ik évi amszterdami kongresszusa, ahol a marxisták több vonalon is átütő sikert arattak¹⁰⁰.

Ha az 1908-as 25. évfordulónál egy pillanatig elgondolkodunk, akkor ez több vonatkozásban az elbizonytalanodást és a visszaesést jelzi. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy ha az előbbi nagy előretörést felidézzük, akkor ennek záró éve több vonatkozásban is az 1905-ös év. Itt nemcsak az oroszországi forradalomra gondolok¹⁰¹, hanem Franciaországban a szocialista pártok egyesülésére¹⁰², Ausztriában a választójog elfogadására¹⁰³ és valamivel később 1906-ban a brit Munkáspárt (Labour Party) megszületésére¹⁰⁴, valamint az Új LP nagy választási győzelmére. Mindez a megerősödést bizonyította. 1908-ra az oroszországi ellenforradalom kiszárgzott egész Kelet-Európára, de Franciaországban is bekövetkezett a párt és főleg a CGT elbizonytalanodása¹⁰⁵

Alig öt évvel később, Marx halálának 30. évfordulója már ismét új helyzetben köszöntött be. Nagy-Britannia ekkor élte át a „nagy nyugtalanság”, a nagy sztrájkok és a női suffragette mozgalom viharainak időszakát¹⁰⁶, Franciaországban az SFIO jelentősen megerősödött, Jean Jaurès¹⁰⁷ a francia parlament alelnöke is lett, és a párt és vele együtt a CGT is szívós harcot folytatott a militarizmus ellen.¹⁰⁸ Ugyanebben az időszakban Európa keletén bekövetkezett az orosz munkásmozgalom fellendülése, Magyaror-

⁹⁹ Lásd Évkönyv 1978.

* A *Die neue Zeit* megindulásáról és első éveiről lásd Évkönyv 1983.

¹⁰⁰ Az amszterdami kongresszusról lásd Évkönyv 1979.

¹⁰¹ Lásd Évkönyv 1979 és 2005.

¹⁰² Lásd Évkönyv 1980.

¹⁰³ Lásd Évkönyv 1980.

¹⁰⁴ Lásd Évkönyv 1981.

¹⁰⁵ Lásd Évkönyv 1978 – 1979.

¹⁰⁶ Lásd Évkönyv 1981 – 1988.

¹⁰⁷ Jaurès életútját lásd Évkönyv 1984.

¹⁰⁸ Ez a küzdelem a hároméves katonai szolgálat ellen irányult, amiről bővebben magyarul lásd Jemnitz János: A háború veszélye és a II. Internacionálé, Budapest 1966.

szágon éppen csak túljutottak a nagy választójogi tüntetéseken, és a messze USA-ban szintén felerősödött mind a szocialista párt, mind az általános radikalizálódás több szinten is. Így megerősödött az IWW is. Így volt ez Olaszországban is. Egy évvel később pedig bekövetkezett az I. világháború kitörése és a nagy összeomlás.

A marxi évfordulóknál maradvá, Marx születésének 100. évfordulója az I. világháború utolsó évében, 1918-ban már merőben új pszichózisban következett be, és arról Európa minden országában csakúgy mint az USA-ban így is emlékeztek meg. Ez már újra a marxi gondolat térhódítását jelezte. Öt évvel később Marx halálának évfordulóinál maradvá s a történelem buktatóit tovább kísérve 1923 egyszerre jelezte Európában az utolsó forradalmas jellegű megmozdulásokat (gondoljunk Németországra és Bulgáriára), valamint a forradalmi hullám végét, az ellenforradalmi mozgalmak felerősödését egész Kelet-Európában, valamint éppen csak hogy túl vagyunk az olasz radikális szocialista kísérletek végén és a fasizmus győzelmén. Így ez az év egyszerre volt emlékezetes a kísérletekben és még inkább a bukásokban. Mielőtt még az előbb felsorolt korszakoknak búcsút mondanék, megjegyzendő, hogy e korszakok valamennyi nagyja több írásban is foglalkozott Marx-al és Marx hagyatékával. Kautskyról ez jól ismeretes, és szinte legalább ennyire emlékezetes Bernstein híres vitairata, valamint azután a kettejük közötti vita. Természetesen nem feledhető el Franz Mehring híres Marx életrajza, amelynek utolsó magyar kiadása már ugyancsak fél évszázados és nem biztos, hogy akár még az egyetemisták számára is ez ennyire közismert lenne. Max Beer¹⁰⁹ írásait az Évkönyvben is ismertettük. Plehanovról és Rjazanovról ez ugyancsak közismert. Azonban legalább ennyire jellegzetes az említett korra, hogy a hangsúlyozottan nem-marxista Jean Jaurès, Keir Hardie, avagy Emil Vandervelde¹¹⁰ valamennyien többször is foglalkoztak Marx írásaival és hatásával, és mindig valamennyien jelezték, hogy e hatás pozitív voltát nem kérdőjelezik meg, akkor sem, ha ők nem maradéktalanul marxisták, ilyen vagy olyan megfontolás alapján, ilyen vagy olyan kérdésben. És ez még igazabb az olasz szocialista teoretikusok jó részére, akik amúgy is értelmiségiek voltak. A marxizmus még inkább tért nyert Közép-Európában, elsősorban Victor Adler, majd a fiatalabb osztrákok, Otto Bauer és Karl Renner, majd Friedrich Adler¹¹¹ és természetesen a magyar és a cseh szociáldemokraták révén. Ez utóbbiak közül Bohumír Šmeral ugyanúgy sokat foglalkozott a marxista felfogás érvé-

¹⁰⁹ Max Beer életét és munkásságát lásd Évkönyv 1993.

¹¹⁰ Vandervelde életútját lásd Évkönyv 1991.

¹¹¹ Adler életútját lásd Évkönyv 1979, Bauerét 1981, Rennerét 1995.

nyesülésével, mint az inkább revizionizmus felé hajló František Modráèek¹¹², akivel szemben Bohumíl Šmeral képviselte a marxista felfogást, a Balkánon pedig a szociáldemokrata vezetők mind marxisták voltak, Szerbiában ugyanúgy mint Romániában és még inkább Bulgáriában. (E vezetőkről az Évkönyv rendre megemlékezett.) Még egy pillanatra visszapillantva Mehring említett Marx életrajzára, érdemes megemlíteni, hogy ez a kötet, amely abszolút tartós értéknek bizonyult (persze kérdés, hogy ezt a jelen fiatal nemzedék mennyire ismeri és mennyire ismeri el) évfordulós munkának született meg 1918-ban.

Átérve a halál 50. évfordulójának oly emlékezetes évére, 1933-ra, mindenkinek Hitler hatalomra jutása és a két német munkáspárt halála, föld alá szorítása jut eszébe. Ráadásul az ezt követő évben a németet követte az osztrák szociáldemokrácia tragédiája, ha ez nagyon másként is következett be.¹¹³ Ez a két év azonban nemcsak ilyen tanulságokat hozott. Franciaországban nagyon ellentmondásosak ezzel kapcsolatban a munkásmozgalmak eseményei. Egyfelől áll a francia szocialista párt vitathatatlan megerősödése, másfelől ugyanebben az időben törtek lándzsát az „ifjú” „neoszocialisták”¹¹⁴ akik egyértelműen legalábbis többségükben szakítottak a marxizmussal, és ugyanez az idő az, amikor e térségben hódít Hendryk De Man¹¹⁵ munkájának a magyar önkényes fordításban „túl a marxizmuson” (au dela marxisme). Ám ugyanez a tendencia legalább ilyen erős ellenállásba is ütközött, és megszülettek azok az orgánumok, amelyek Franciaországban pontosan a marxizmus érvényességét hirdették, Belgiumban pedig az „öregek”, Vandervelde és de Brouckère¹¹⁶ igen erőteljesen védelmezték a marxizmust és a belga munkáspárt (POB) fő iránya nem is tért el az öregek hitvallásától, noha a fiatalok, elsősorban az említett de Man, majd Henry Spaak¹¹⁷ ezt erőteljesen ostromolták és eredményesen ki is kezdték. A *Le Peuple*, a párt központi lapjának cikkeiben ez azonban nem érvényesült. Ebben sokaknak volt érdeme, akiknek emléke Magyarországon jócskán elhomályosult. Pedig köztük volt magyar származású is, nevezetesen Sachse József, aki Belgiumban Jexas írói álneven volt a *Le Peuple* külpolitikai rovatának vezetője, és aki egyértelműen a kemény marxista irányvonalat követte.

Ugyanez az 1933-as 50. évforduló egészen más tanulságokat hozott Spanyolországban, amelyekre itt nem tudnék kitérni, de annyit jelezni kell,

¹¹² Modráèek életútját lásd Évkönyv 2003, Smeralét 1980.

¹¹³ Az osztrák tragédiáról lásd Évkönyv 1984.

¹¹⁴ A francia neoszocialistákról lásd Jemnitz János: Leon Blum. Budapest, 1993.

¹¹⁵ De Man-ról lásd Évkönyv 1984.

¹¹⁶ De Brouckère életútját lásd Évkönyv 2000.

¹¹⁷ Spaak életútját lásd Évkönyv 2002.

hogy a politikai megpróbáltatások ellenére a PSOE-ban (a Spanyol Szocialista Munkáspártban) a legerősebb tendencia a marxista maradt, amelynek ekkor fő letéteményese a szakszervezeti és pártvezető Largo Caballero¹¹⁸ volt, noha jelezni kell, hogy a pártvezetőség egyetemi tanár „fő-értelmiségije”, Julián Besteiro megint a reformista irányzat képviselője lett. Egészen más helyzetbe került az illegálisba szorított olasz szocialista párt, amelynek az éppen 1932-ben meghalt Turati helyébe Pietro Nenni¹¹⁹ vált a legbefolyásosabb vezetőjévé az emigrációban, s Nenni ugyancsak a marxista tendencia továbbélését erősítette, miként természetesen az olasz kommunisták egész nemzedéke, akik közül nemzetközileg is legnagyobb befolyásra Antonio Gramsci és Palmiro Togliatti¹²⁰ tettek ekkoriban szert.

Európa északi felén Skandináviában a szociáldemokrácia meglehetősen szilárd és erős pozíciókra tett szert. Svédországban éppen 1932-től hosszú időre a SAP került az ország élére, ám azt nem lehetne mondani, hogy ez egyúttal a marxista felfogás érvényesülését is jelentette volna.

Nem feledkezhetünk meg a Szovjetunióról, ám éppen annak a kérdésnek elemzése, hogy milyen viszonyban állt a szovjet rendszer és a marxizmus, ez az egyik legizgalmasabb különös gonddal megírandó elemzésre vár, amit persze sokan már meg is tettek, de amire én itt nem térek ki. Sem arra, hogy a marxista gondolatot kik képviselték, kik és hogyan foglalkoztak ezzel, sem arra, hogy az orosz mensevik emigrációban ugyanezt a problémát hogyan közelítették meg. Pusztán csak arra utalok, hogy a mensevik emigráció akkori „vezére”, Fjodor Dan¹²¹ írásai részint ekkor a Mónus Illés szerkesztette *Szocializmus* hasábjain is megjelentek.

Ismét egészen más problémákat vet fel ugyanez az évforduló Nagy-Britanniában és a brit munkásmozgalomban. A brit munkásmozgalom helyzetéről magyar nyelven és az Évkönyv hasábjain Kevin Morgan csak az Évkönyv 2007-es számában írt nagyobb lélegzetű elemzést. Ismeretes, hogy ugyanebben az 1932-es évben történt meg az ILP és a brit Kommunista Párt (CPGB) rövidéletű egyesülése és ennek az egyesülésnek voltak történetileg is emlékezetes nagy úttörői, akiknek életútját az Évkönyv minden esetben bemutatta. Az úttörők egy részét említve megemlíthető, hogy sem az ILP „vezére”, James Maxton¹²², sem a CPGB elismert, sokat író, sőt sok könyvet megjelentető teoretikusa, R. Palme Dutt¹²³ életműve tisztán elmé-

¹¹⁸ Caballero életútját lásd Harsányi Iván: A Franco diktatúra születése, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. 248–257. old.

¹¹⁹ Nenni életútját lásd Évkönyv 1982.

¹²⁰ Gramsci életútját lásd Évkönyv 1991, Togliattiét 1994.

¹²¹ Dan életútját lásd Évkönyv 1005.

¹²² Maxton életútját lásd Évkönyv 1985.

¹²³ Dutt életútját lásd Évkönyv 1999.

leti szempontból sem problémátlan, de ebben az esetben ha pusztán átvizsgáljuk, hogy kik azok, akik Marx életművét számon tartották, és a jelenben is megszívlelendőnek ítélték, akkor biztos, hogy mindketten ugyanúgy ebbe a táborba tartoznak, mint e korszak legjelentősebb brit munkásmozgalom történetírója, Cole¹²⁴, Raymond Postgate¹²⁵, valamint a második LP kormány volt közoktatási miniszter, Charles Trevelyan¹²⁶, akik valamennyien foglalkoztak a marxizmussal és ennek az 1930-as években is vívőerejével.

Az ötvenes tragikus és ellentmondásos 1933-as 1934-es évfordulóhoz megjegyzendő, hogy ez az az időszak, amikor a régi nagy második nemzedék egyes tagjai mint Eduard Bernstein¹²⁷ meghalt. Ugyanígy most egy pillantással kitekintve az USA munkásmozgalmára, a századfordulós szocialista mozgalom pionírjai, mint Maurice Hillquit és Algernon Lee¹²⁸, szintén ekkor halnak ki a munkásmozgalomból, de előtte még egy nagy történeti örökséget hagynak maguk után az USA munkásmozgalmának és a szocialista kezdeményezéseknek történetét megírva. Ugyanekkor kellett az USA marxistáinak szembenézniük a Franklin D. Roosevelttel jelenséggel, amit meg is tettek. E jelenség új és új elemzése és átértékelése szinte örök téma maradt. Ám a marxista reneszánszhoz az USA-ban még két mozzanat említendő ebből a korszakból. Az egyik, hogy az US Szocialista Párt új „vezére”, Norman Thomas, szintén keményen marxista volt, a másik, hogy ekkor indult a megerősödés és az országos jelentőség útjára az USA-ban a harcosan baloldali szakszervezet, a CIO¹²⁹. Természetesen nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az USA Kommunista Pártjának is voltak olyan vezető egyéniségei, akik, mint William Z. Foster, elválaszthatatlanok a marxizmus terjesztésétől ebben az országban, ha ezt természetesen a merev kommunista doktrínák keretei között is tették.

Ugyancsak az USA-ban maradván, az 1943-as 44-es évfordulóhoz visszatérve, ezek az évek ebben az országban is bizonyos fordulatot jelentettek. Egyfelől az ország vezető csúcsán ekkor még Roosevelttel mellett első és utolsó esetben került az alelnöki posztra egy olyan politikus, aki közel állt a munkásmozgalomhoz, a tervgazdaság gondolatához. Ez a politikus Henry Wallace¹³⁰ volt. Ugyanekkor az USA Kommunista Pártja élén a párt „vezé-

¹²⁴ Cole életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1989.

¹²⁵ Postgate életútját lásd Évkönyv 1996.

¹²⁶ Trevelyan életútját lásd Évkönyv 1996.

¹²⁷ Eduard Bernstein életútját lásd Évkönyv 2003.

¹²⁸ Hillquit életútját lásd Évkönyv 1994, Lee-ét 1998.

¹²⁹ A CIO-ról lásd Évkönyv 1982 (?)

¹³⁰ Wallace-ról és Browder-ről együtt lásd Malcolm Sylvers írását, Évkönyv 1982 (?)

re”, Earl Browder ekkor hirdetett egy merőben új politikát, ami kemény bírálatot váltott ki a befolyásos kommunista vezetők részéről a nemzetközi kommunista mozgalomban – ám az egész ügynek természetesen szintén köze van a marxizmus értelmezéséhez. Két évvel később már nem volt Rooseveltt, megbukott Wallace is, nem volt Browder, és az USA-ban megkezdődött az antikommunista hisztéria, ami persze érintette a marxistákat általában.

Az 1933–34-es év minden tragédia mellett a marxizmusnak egyfajta reneszánszát is hozta Franciaországban is, Belgiumban is és Nagy-Britanniában is. A már említett személyek és szervezetek mellett szólni kell arról, hogy Nagy-Britanniában ekkor alakult meg a Socialist League, amelynek orgánuma is volt, és amelynek nagyon befolyásos értelmiségiek voltak a hangadói, mint Stafford Cripps, Harold J.Laski¹³¹ és a már említett Cole. Egyikük sem volt marxista, de mindannyiuk szocialista volt, az LP-t is szocialista irányba húzták és semmiképpen nem fordultak a marxizmus és a Marx-örökség ellen.

Franciaországban pedig a szocialista párt legelismertebb veterán teoretikusa és egyetemi tanára, Alexandre Bracke¹³² kifejezetten marxista volt, és Jean Zyromskival együtt ilyen szellemben jelentették meg a maguk marxista folyóiratát.¹³³ Mellettük pedig Marceau Pivert¹³⁴ ugyancsak határozott marxista szellemben – némileg trockizálva – adta ki a maga ugyancsak befolyásos hetilapját a *La Gauche Révolutionnaire*-t¹³⁵. Itt most nem emlékeztem meg a francia kommunisták között természetesen érvényesülő marxista szellemről, és annak pontosabb belső árnyalásáról, sem arról, hogy a CGT lapjaiban ugyanez a marxizmus miként hatott és jelent meg.

Tíz évvel később, 1943–44-ben természetesen merőben új helyzet állt elő. Itt pusztán a Marx összefüggésről szólva azt jelezném, hogy Nagy-Britanniában az értelmiségiek között már a háború utánra gondolva, milyen erős volt az új Európa körvonalainak kutatása és a kifejezett szocialista szellemű tervgazdálkodás keresése. Ennek egyik centruma Cole körül az Oxfordi Nuffield College-ban alakult ki, ahol Cole mellett elsőrendű történészek, mint Arnold Toynbee és jeles közgazdászok munkálkodtak, de ilyen csoport kialakult a londoni francia, német, sőt magyar emigrációban is, ez utóbbi esetben Károlyi Mihály körül. Károlyi esetében olyan magya-

¹³¹ Cripps életútját lásd Évkönyv 1989, Laskiét 1993.

¹³² Bracke életútját lásd Évkönyv 1986, Zyromskiét pedig 1996.

¹³³ E folyóiratról bővebben lásd Jemnitz János: A francia szocialista párt 1932-től 1937 júniusáig. Párttörténeti Közlemények, 1986. 4. sz. 74–105. o.

¹³⁴ Pivert életútját lásd az Évkönyv ugyanezen számában.

¹³⁵ Lásd Évkönyv 1987.

rok szerepeltek e körben, mint Polányi Károly, Káldor Miklós, Koestler Arthur, Duczynska Ilona, és ugyanebben a magyar körben vendégként megfordult Laski is, Cole is és persze a németek és franciák is. A franciáknál tartva a szocialista szellem megerősödését mutatja, hogy ugyanebben az időben a De Gaulle vezette emigráns kormányba a tábornok már szocialistákat is bevett, olyanokat, mint a kiváló történetíró és szociológus André Philip-et,¹³⁶ és legális kapcsolatot létesített a Resistence vezető erejével, a kommunistákkal. Ez az elmozdulás már ekkor aggasztotta a befolyásos amerikai politikai köröket, nemcsak francia, hanem olasz és még inkább görög vonatkozásban. Ez a szellemi átfordulás Nagy-Britanniában annyiban is megmutatkozott, hogy a még koalícióban lévő LP 1944-ben már szintén az új időkre készülve jelentette meg a maga híres „Le tus face the future” programját, amelynek megszerkesztésében a baloldali labourista Ian Mikardo¹³⁷-nak volt oroszlánrésze. Ugyanezen a nyomvonalon, még szintén Nagy-Britanniában maradván, 1943-ban jelent meg az LSE vagyis a London School of Economics rektorának, Beveridge-nak tollából a híres Beveridge-terv (amely még a háború éveiben magyar nyelven is megjelent) amely előrevetítette mindezt, amit az LP kormány 1945 után megvalósított. Beveridge nem volt labourista, nem volt szocialista, baloldali liberális volt, éppen ezért oly groteszk, hogy 60 évvel később a világ oly mértékben forgatja visszájára a „neoliberális” gazdasági szemlélet jegyében mindazt, amire annakidején még egy Churchill is rábólintott.

Ismét tíz évvel később, 1953-ban alighanem a legfontosabb esemény Sztálin halála. Hogy ez mit jelentett a Marx-recepció szempontjából, erről külön tanulmány írandó, amit valószínűleg meg is írtak.

Ismét tíz évet előreugorva, 1963-ban már merőben új korszak köszöntött be a világban is, Európában is. Közben meg kellett volna emlékezni a Tito-féle kísérletről, és hogy ez mit jelentett a marxizmus szempontjából, ez is önálló tanulmányt igényel, már csak azért is, mert a Tito vezette Jugoszláviának voltak is ilyen igényei, még szellemi vonatkozásban is.

Ugyancsak a köztes időben történt a távol-kelet átalakulása, a kínai forradalom és még hamarabb a vietnami forradalom és háború, amely pont 1953-ban ért győzelemmel véget. Természetesen, hogy ez mit jelentett a marxizmus szempontjából, ezt sem fogom itt érinteni. (Megjegyzendő, hogy az 1968-ban, Marx születésének 150. évfordulójára Trier-ben rendezett nemzetközi tudományos konferencián többen nagyobb előadásban elemezték, hogy a harmadik világban, Ázsiában és Latin-Amerikában mit is jelentett és jelent a marxizmus. Ám Európába visszatérve, alig egy évvel

¹³⁶ Philip életútját lásd Évkönyv 2002.

¹³⁷ Mikardo életútját lásd Évkönyv 1994.

később, 1964-ben ünnepelték meg több helyen az I. Internacionálé centenáriumát, amelyek közül alighanem a legjelentősebb a párizsi rendezvény volt. Természetesen itt is erősen Marx szerepe és a marxista szellem került a viták gócpontjába. Már csak azért is, mert a jelenlévő történészek között ott volt Bakunyin örökségének legkitűnőbb és leghívőbb történész örököse, másfelől pedig a Marxot elemző, de elutasító francia „marxológus” Rubel, valamint a két angol kitűnő történész, Henry Collins és Chymen Abramsky, akik az egykori angol történeti folyamatok fényében ugyancsak kritikusan szólaltak meg. Ám a párizsi konferencián ott szerepelt a katalán paptörténész Casimir Martí, aki kifejezetten a szocialista munkásmozgalmal rokonszenvezően írt és ezt tették a jelenlévő olasz történészek is. Az oroszokról itt most nem is kell megemlékezni. A franciákra visszatérve, akik persze nagy szerepet játszottak e konferencián, mindenekelőtt a nagytekintélyű, az egész konferenciát megnyitó Ernest Labrousse¹³⁸, aki a francia szocialista pártban is előkelő szerepet játszott, és ugyancsak a marxista szellemet képviselte, ugyanúgy mint a kommunista Jean Bruhat¹³⁹. Ez az a korszak egyúttal, amikor a francia történészek pozitív értelemben már úgy beszéltek a marxi hagyatékról és a marxizmusról, hogy azt többes számba tették, mint aminek több elágazása van. És a „Le marxisme” náluk abszolút elfogadottá vált.

1964-ben lényeges esemény történt, így hosszú, majd 15 éves ellenzéki-ség után Nagy-Britanniában újra kormányra került az LP, méghozzá egy olyan miniszterelnökkel az élen, aki korábban kifejezetten az LP baloldala-hoz tartozott, az illető Harold Wilson¹⁴⁰ volt.

Négy évvel később 1968 Marx születésének 150. évfordulóján mind Kelet-Európában, mind a nyugati világban „feledhetetlen dolgok” történtek. A csehszlovákiai eseményekről az Évkönyv több rendben megemlékezett.¹⁴¹ Mindez ráadásul nagyon mélyen érintette a marxista gondolkodást. Ugyanúgy, ahogy a nyugati világban a párizsi,¹⁴² a németországi és az USA-ban lezajlott diákmozgalmak, amelyek mindenütt messze többet jelentettek, mint a diákság mozgalmait, s mindenütt a létező rendnél egy jobbat és újat követeltek. Furcsa módon a nyugati világban ez a nemzedék és szándékai mint-ha kihalt volna, s ma egy új világgal találkozunk. Európa keletén is, csak egészen másképpen. Ezeknek a mozgalmaknak az éveiben a Szovjetunió-

¹³⁸ Labrousse életútját lásd Évkönyv 1990.

¹³⁹ Bruhat életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1987.

¹⁴⁰ Wilson életútját lásd Évkönyv 1996.

¹⁴¹ Lásd Évkönyv 1978, valamint Dubček és Milan Hübl életútját az Évkönyv 1993. évi kötetében.

¹⁴² A párizsi diákmozgalmakról és sztrájkokról lásd Évkönyv 1978, 1988.

nak élén még Leonyid Brezsnyev állt, és mind az ő felfogása, mind a csehszlovákiai intervenció nagy lökést adott annak, hogy Európa nyugati felében kialakuljon az eurokommunizmus, amelynek hitvallói valamennyien marxista ihletésűek voltak. E témáról már igazán sokat írtak, ám akár olasz (Enrico Berlinguer¹⁴³), akár a franciáknál, akár az osztrákok (Franz Marek és a *Wiener Tagebuch*), akár az angoloknál a *Marxism Today*¹⁴⁴.

Az 1968-as évben erre a 150. születésnapra persze nagyon sok Marx-kötet jelent meg, amire itt érdemben lehetetlen kitérnem. Ugyanígy két évvel később Engelsről is nagy munkák jelentek meg és mindkettejükéről konferenciákat is rendeztek.

Míthogy ez a cikk terjedelemben már nagyon elhúzódik, az utolsó korszakot rendkívül rövidre kell hogy fogjam. Mindenesetre meg kell hogy emlékezzek az 1981-es évről, amikor Otto Bauer 100. születésnapjáról emlékeztünk meg és magyar vonatkozásban megemlítendő, hogy a bécsi már említett márkás *Wiener Tagebuch*-ban Pietro Ingrau emlékezett meg arról – mint komoly fegyvertényről – hogy Budapesten (vagyis a szocialista táborban) Bauerről konferenciát tartottak, és persze az Évkönyv is írt róla.

1984-ben a budapesti osztrák követség támogatásával közösen rendeztünk konferenciát az 1934-es bécsi felkelés 50. évfordulójáról. Ebből az alkalomból a még élő egykori „öregek” közül megszólaltattuk Révész Ferencet, aki ekkor még a KB tagja volt, de a megküldött hanganyagában már hangsúlyosan mondta, hogy ő egykor, miként most is „ausztromarxista” volt és maradt. Mindez részben már az idők jele is volt.

1983-ban persze még konferenciát rendeztek és tanulmányok jelentek meg Magyarországon is (több intézet kiadványában is) Marx halálának 100. évfordulójára, de Engels halálának 100. évfordulója, amely már ismeretesen a rendszerváltás utánra esett, megemlékezések nélkül maradt. Ez is az idők jele volt.

Zárásként azt jelezhetem, hogy noha a példának tekintett nyugati világban Marxról újabb feldolgozások és könyvek jelentek meg, nálunk már nem akadt kiadó, amely ezeket megjelentette volna. Mindez persze igen tanulságos, de korántsem jelentheti, hogy ezzel Marx hatása örökre megszűnhetett volna az Oderától és a Lajtától keletre. Ezt csak kicsinyként jelzi, hogy a Marx Társaság még ma is él Budapesten, kiadványai is vannak, Marx születésének 175. évfordulójára még érdekes konferenciát is rendezett, és gondolatébresztő kis tanulmányt, füzetecskét is megjelentetett, de ez persze nem jelentheti azt, hogy itt igazi Marx-rencházsnak lehetünk tanúi. Sőt ...

¹⁴³ Berlinguer életútját lásd Évkönyv 1987.

¹⁴⁴ A *Marxism Today*-ról lásd Évkönyv 2006.

Még egy mozzanat, amit nagyon jellemzőnek és fontosnak tartok. 1990-ben, amikor megalakult az MSZP Szociáldemokrata Társulása, akkor vendégként engem is az alakuló ülésükre – amelyet az MSZP Villányi úti akkori oktatási centrumában tartottak – meghívtak. Ezen az alakuló ülésen szerintem kb. 30–35 ember vett részt, több jeles történész is. A résztvevők között egy ismert szociáldemokrata politikust láttam, Nyers Rezsőt. A bevezető indító előadást Vitányi Iván tartotta, aki a társulás tényleges vezetője lett. Vitányi hangsúlyozta, hogy a társulásnak és az MSZP-nek túl kell lépnie és (nem pontosan idézem) el kell határolódnia Marxtól. Emlékezetem szerint ezt a gondolatot ott senki sem vitatta, leszámítva engem, aki emlékeztetett arra, hogy annakidején Jaurès, Vandervelde, Léon Blum vagy Keir Hardie, akik ismeretesen nem voltak marxisták, mindig visszautasították azt, hogy elhatárolódnak Marxtól, vagy ha valaki hangsúlyosan „túl akart volna lépni Marxon”. Persze szavaimnak nem volt túl nagy hatása, s ha jól tudom, az MSZP vezetői részéről az elmúlt 15 évben nem is igen történt hivatalos semmilyen formában Marxra. Sapienti sat.

II. Ennek az írásnak lapjain a nemzetközi munkásmozgalom számos vezetőjéről és gondolkodójáról szó esett. Eredetileg arra gondoltam, hogy közülük többnek Marxról és a marxizmusról írott gondolatairól, tanulmányairól részletesebben fogok szólni. Hiszen ez a franciák esetében ugyanúgy állandó téma volt, mint az orosz, a német vagy az olasz és a magyar munkásmozgalom esetében. Hogy pusztán a távolabbi brit munkásmozgalom esetét említsem, Hyndman szinte ezzel nyitott, Keir Hardie külön brosúrárt írt erről, G. D. H. Cole pedig testesebb könyvet is megjelentetett e témáról. Ám ennek az eredeti gondolatnak megvalósítása teljesen szétfeszítené az Évkönyv terjedelmi korlátait, így a megvalósításról le kell mondanom, noha a kifejtés fölöttébb tanulságos lenne.

S valóban illő eljutni napjainkig. Ezt tette Artner Annamária is kitűnő, alaposan dokumentált írásában, amelyben kimutatta, hogy a szociális szakadék miként mélyült el Nagy-Britanniában Blair korszakában. Lehetetlennek érzem, hogy ne pillantsunk ezen a ponton vissza a háború utáni évekre. Ekkor a lepusztult Európában, amelynek nagy részén baloldali kormányok alakultak, egy évtized múlva beköszöntött az a brit történelmi irodalomból ismeretes aranykorszak, amely az utóbbi évtizedekben oly félelmetesen összeomlott. Ez utóbbi összefüggött a kapitalizmus teljes győzelmével, a globalizációval – mindez együtt járt oly sok régi ellentmondás felszínre kerülésével, amihez segítségnyújtás társult, de amelyeknek mind ugyanaz a gazdasági-társadalmi gyökere. Itt egyaránt gondolhatunk az olajért vívott közel-keleti háborúkra, az IMF követelése nyomán, amelyhez most már a nem-szociális Európai Bizottság is

hozzáidomult, és amelyek mindig, főleg ami az IMF-et illeti, a szociális biztonság, a közkiadások lefaragását, a privatizálást, az egészségügy és az oktatási rendszer kiadásainak megkurtítását követelték, miközben mindenütt elemelkedett a gazdagoknak egy új milliárdos kasztja. Mindez igazán Marx tollára való lenne, hiszen mindez az ő írásait igazolja. Az utóbbi évtizedekben ehhez hozzájárult a klímaváltozás a maga beláthatatlan következményeivel, amelynek a Kyotoi egyezmény a maga, mint kiderült szerény követeléseivel nem tud eredményesen megküzdeni, főként miután az USA a legérdekeltőbb ország, pontosan megint az érintett nagy kapitalisták érdekei folytán még ezt az egyezményt sem írta alá. Ugyanez a tendencia még csak felgyorsul Kína és India újabb felzárkózásával, és végeredményben ugyanezen profit-érdekekből már nemcsak Afrika elsivatagosodásával, hanem a mérsékelt égövi országok súlyos problémáival is szembe kell nézni. Minthogy egyelőre nem látszik igazi ellensúly, e katasztrofális romlás nehezen fordítható vissza. Parányi jelek vannak csak arra, hogy értelmiségiek, ill. szakszervezetek (miként legutóbb a két nagy szociáldemokrata szellemű és a kereszténydemokrata európai szakszervezeti szövetség) ugyanezen okok következtében eljutott az összefogásig – ámde mindennek még nagyon kevés eredménye látszik. E szomorú tények azt a XIX. századi gondolkodót többszörösen igazolják, akit a mi országainkban már nagyon is elfelejtettek. Sem a tényeknek, sem a gondolatoknak itt nem lehet vége.

Magyarországon maradván tudomásom szerint a Marxról írott utolsó nagyobb monográfia, a nagyon elfelejtett és eltemetett Molnár Erik tollából jelent meg 1967-ben, *A marxizmus szövetségi politikája* címen.

J. NAGY LÁSZLÓ

Marx Algírban (1882 február – május)

Marx nem kereste a kapcsolatot Algériával, sem hétköznapi kíváncsiságból, sem társadalomkutatóként. Engels viszont, mint katonai kérdések iránt élénken érdeklődő sokkal inkább. Több cikket írt az észak-afrikai ország gyarmatosításáról, illetve a vele szemben kibontakozó fegyveres ellenállásról.* 1857-ben, amikor újabb cikket írt a New American

* Lásd Évkönyv 1995.

¹⁴⁵ Bugeaud de la Piconnerie. Karl Marx és Fridrich Engels művei (MEM) 14.k. (1966) 214–216.o.

Encyclopedia számára Algériáról, Marx is elvállalta, hogy megírja Bugeaud tábornoknak, az országot meghódító francia csapatok parancsnokának az életrajzát. Az anyagot Engels szolgáltatta neki.¹⁴⁵

Ezt követően, élete vége felé, amikor megint élénk érdeklődéssel fordult a primitív közösségi társadalmak tanulmányozása felé, került kapcsolatba Algériával. Kovalevszkij, orosz társadalomtudós és jogász (1851–1916) 1879-ben megküldi neki frissen megjelent, a közösségi társadalmak tulajdonviszonyait tagláló könyvét. Ennek egyik fejezete Algériával foglalkozik. Marx elolvassa és bőszes jegyzettel látja el. Többek között megállapítja: „India után Algériában van még a legtöbb nyoma a földtulajdon archaikus formájának. A nemzeti és oszthatatlan családi tulajdon itt uralkodó típusai a földtulajdonnak.”¹⁴⁶

A tényleges találkozásra Algériával pedig egészségi állapota kényszeríti Marxot. Egyre jobban elhatalmasodó betegségét – mellhártyagyulladás, hörghurut – lelkileg még csak súlyosbította felesége halála 1881. december 2-án. A férj maga is olyan beteg volt, hogy ápolni sem tudta feleségét. Orvosa pedig – tekintettel leromlott egészségi állapotára – megtiltotta, hogy részt vegyen a temetésén.

December 29-én orvosa tanácsára, legifjabb lánya, Eleonóra társaságában, Wight szigetére utazik, hogy az „átkozott angol nyavalyának” nevezett hörghurutól megszabaduljon vagy legalábbis enyhítsen a bajon. Január 16-ig tartózkodik a szigeten, az időjárás azonban egyáltalán nem kedvezett neki, hideg, esős, szélviharos volt. S ekkor jött az újabb javaslat: utazzon délre, Algériába, ahol az időjárás bizonyára kedvezőbb lesz, s egészségi állapotában javulás áll be.

1882. február 17-én érkezett Marseille-be, amelyet még aznap délután elhagyott „a Said-on, amely kitűnő gőzös”, olyan gyors volt az átkelés, hogy már hétfőn (február 20-án) reggel fél négykor Algírba érteztünk. A tengeri úton azonban hideg volt, és a hajó minden kényelme ellenére a 2 éjszakát almatlanul töltöttem a gépezet, a szél stb. pokoli lárájá miatt, amelyek nyugtalanítottak a kabinban.”¹⁴⁷

Algír ekkor egy 75 ezer lakosú, gyorsan terjedő, növekvő város. Klímája miatt komoly orvosi gyógyászati reputációnak örvend, tüdőbetegek, köhögéstől szenvedők kúrálják itt magukat. E célból évenként – október és má-

¹⁴⁶ Marx.: M.Kovalevszkij: „Közösségi földbirtoklás. Felbomlásának okai, menete és következményei. Első rész, Moszkva 1879. Konspektus. MEM 45.k. (1982) 222.o. Marxnak ez az írása élénk vitára serkentette a francia és az algériai történészeket, társadalomtudósokat a prekoloniális Maghreb társadalmáról. Ld. Sur la féodalisme (Szerk.: René Gallissot). Editions Sociales, Paris 1971.

¹⁴⁷ Marx Engelshez, 1882. február 21. MEM 35.k. (1976) 37.o., Eleanor Marx életútját lásd Évkönyv 1980.

jus között – mintegy ezerötyszáz angol érkezik ide, s közülük sokan tovább is indulnak délre, a „sivatag kapujának” nevezett városba, Biskrába.

Marx előbb a város központjában lévő Hótel d’Orient-ban száll meg, de két nap után a Felső Musztafának nevezett dombos városrészben található, főként angolok által lakott Hótel Victoriában. A közelben lakik Albert Fermé, republikánus érzelmű törvényszéki bírósági elnök, Charles Longuet és Paul Lafargue ismerőse, aki mindenben segíti Marxot algíri tartózkodása idején.

Az új helyen a környezet is kellemesebb, a panoráma pedig lenyűgöző. Marx szemléletes, turisztikai útikalauzba illő leírását adja: „Gyönyörű a fekvése, a szobám előtt a Földközi-tenger öble, Algír kikötője, a villák amfiteátrumszerűen emelkednek fölfelé a dombokon (a dombok alatt szurdokok, fönt újabb dombok), távolabb hegyek, ide látszanak egyebek közt Matifou mögött, a kabil hegyekben havas csúcsok, a Dzsurdzsura magas ormai. (Mindezek a fent említett dombok mészkőből állnak.) – Reggel 8 órakor varázslatos a panoráma, a levegő, a növényzet csodálatos európai-afrikai vegyülék. – Minden reggel 10 felé vagy 9-től 11-ig sétálok, a szurdokok és az én dombom fölötti dombok között.”¹⁴⁸

Az időjárással azonban nem nagyon volt szerencséje. Március szokatlanul viharos, esős (131 milliméter!) mennydörgéssel tarkított hónap volt. Áprilist már kellemesebb, napsütéses idő jellemezte. Pedig Marxnak nagyon szüksége lett volna napsütéses, enyhe időre. Egészsége nem javult, köhögése egyáltalán nem enyhült, rosszul és keveset aludt, gyötörte az „álmatlan éjszakák rémsége”. Kezelőorvosa, a német származású Stephann csak mérsékelt testmozgást ír elő számára, az igazi szellemi munkától – leszámítva némi olvasását – viszont eltiltotta. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy lelkiállapota – amint azt Engelsnek írta – „rendkívül nyomott”. De még inkább okozta ezt felesége halála: „gondolataimat nagy részben a feleségem, életem legszebb részének erre a részére való emlékezés köti le.”¹⁴⁹ Lányának, Jennynek, Longuet feleségének is ír a lenyűgöző panorámáról, amelynek élvezete azonban csak akkor lenne teljes, ha családja a közelében lenne: „ezeregyéjszakai volna a hangulatom, főleg ha – feltéve, hogy egészséges vagyok – körülöttem volnának összes szeretteim (főként unokáimról nem feledkezve meg).”¹⁵⁰

Levelei – valamennyi – hasonló hangulatúak és tartalmúak, egészségi állapotáról, a kezelésről, az időjárásról tudósítanak. A gyarmat helyzetére vonatkozó társadalmi, politikai problémákról szinte nem is történik említés. Valójában nincs is kivel beszélgetni ezekről. A *Petit colon* c. újság, amelyhez hozzájuthat a szállodában, az európai lakosság belső ügyeit tag-

¹⁴⁸ Marx Engelshez, 1882. március 1. MEM 35.k. 39.o.

¹⁴⁹ Uo.

¹⁵⁰ Marx Jenny Longuet-nek, 1882. február 23. Uo. 271.o.

láló meglehetősen provinciális újság. Marx egyszer utal – Fermé elbeszélése után – az őslakosokkal kapcsolatos diszkriminatív bírósági eljárásra s az európai telepesek pökhendi felsőbbrendűségi magatartására.¹⁵¹ Marx számára nyugodtnak tűnik a gyarmat, a fővárosban valóban nyugalom van, kevés a rendőr, s „hallatlanul nagy a nyilvános fesztelenség” – írta Laura lányának.¹⁵² Pedig az ország nyugati részében még ekkor is tart a gyarmat utolsó nagy, az un. Turbános ember (Bu Amam) által vezetett törzsi felkelése (1881–1883).

Érdeklődése viszont egyáltalán nem lankad az európai – elsősorban a munkásmozgalmi – ügyek iránt. (Német és francia lapokhoz hozzájut.)

Főlvillannak a levelekben apró életképek (látogatás a Botanikus kertben), de mindvégig a betegség és az időjárás dominál. Nagyon gyakran előfordul, hogy a rossz időjárás kapcsán megjegyzi: mit keresek én itt? Nyugtalan, nagyon menne vissza Európába, nem bízik a gyógykezelésben, s minél hamarabb szerettei közelében szeretne lenni. Április végén kezelőorvosa úgy ítéli meg, hogy javult az állapota és visszatérhet a kontinensre, de „átmenetként” néhány hetet a Riviérán javasol tölteni.

Marx május 2-án hagyja el Algírt. Néhány hetet Monte Carloban tölt, ám egészségi állapota nem javul, sőt tovább romlik. S hiába az újabb kezelés, levegőváltozás (Enghien, Svájc, Wight szigete). Röviddel halála előtt még újabb csapás éri, Jenny lánya 1883. január 11-én elhunyt. Az apa alig két hónappal éli túl, március 14-én délután a látogatóba érkező Engels már holtan találja.

Az algíri levelek – összesen 16, ebből 9 Engelshez címezve – nem intellektuális, tudományos értékűek, viszont nagyon fontos adalékul szolgálnak Marx életrajzához: egy melegszívű, családszerető jellem tárul fenn bennük. Marxnak algíri tartózkodása volt az egyetlen, amelyet Európán kívül töltött.

✱

E témakör legutóbbi visszhangjához tartozik, hogy Vizi E. Szilveszter, az Akadémia elnöke, Lermontov „Korunk hőse” című írásának analógiájára jegyezte meg a minap, hogy „Marx és a marxizmus halott”. Az ő és sajnos nem csak az ő számára. Főként nálunk és Marx híres történeti válasz-tóvonalára emlékezve: „az Elbától keletre”. (*A szerk.*)

✱

¹⁵¹ Marx Engelshez, 1882. április 8. Uo. 48.o.

¹⁵² Marx Laura Lafargue-hoz, 1882. április 13. Uo. 284.o.

Kiegészítőleg, hogy Marx mennyire él az Elbától nyugatra, bizonyítja, hogy a *The Guardian* című brit elit lap egyik munkatársa. Francis Wheen írt könyvet Marxról: Karl Marx. A life címmel. A könyvet a másik amerikai elit lap a *The New York Times* 2000. május 21-én ismertette. Az ismertető aláhúzta, hogy Wheen könyve miben különbözik egy féltucat amerikai Marxéletrajzíró művétől. A szemleíró szerint Wheen kiemelte, hogy Marx mennyiben jelentősebb személyiség tanítványainál, de ugyanakkor azt is, hogy Wheen mégis inkább Marx személyes életére, számára is elgondolkoztatónak és kihívónak tartotta.

IRODALOM

Karl Marx és Friedrich Engels művei, 35. k., 45. k. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976., 1982.

Marxisme et Algérie. Textes de Marx/Engels. (Szerk.: René Gallissot és Gilbert Badia). Paris, UGE 1976.

René Gallissot: Marx et l'Algérie. In: Mouvement social, 71. sz. (1970) 39-64.o.

Francis Wheen: Karl Marx. Budapest, Napvilág Kiadó 2004.

RENDKÍVÜLI ÉLETUTAK

Kamenyev, Lev Boriszovics (1883–1936) I.¹

1883. július 18-án született Moszkvában. Apja vasúti gépész volt a Moszkva-Kurszk vonalon. Apja műszaki technikumot végzett Szentpétervárott. Az 1870-es évek végén mindkettejük radikális klubokat látogatott. Apja abba a baráti társaságba tartozott, amely 1881-ben végrehajtotta a II. Sándor cár elleni merényletet. Ezt követően rövidesen állomásfőnök lett egy kis vasútállomáson Vilnius közelében.

Kamenyev gyermekkorát így a vasúti építőház és javítóüzem közelében, munkások között töltötte. Ezt követően Vilniusban végezte líceumi tanulmányait és nyaranta apja mellett dolgozott (ahol akkor már főmérnök volt) részint mint esztergályos, részint más munkaműveleteket sajátítva el. 1896-ban apját áthelyezték a Kaukázusba Tiflisz mellé, ahová családjával együtt távozott. Kamenyev 1901-ben fejezte be líceumi tanulmányait. Líceumi utolsó évében már kapcsolatban állt a tifliszi (tbiliszi) marxista körökkel, miközben természetesen már olvasta az illegális marxista munkákat. Az ifjú Kamenyevet legjobban Lassalle híres munkája, a Munkásprogram lelkesítette, és fordította a munkásmozgalom felé. Figyelmét felkelte az a küzdelem is, amelyet a marxisták a narodnyikokkal folytattak, és amely a legális sajtóban is nyomon követhető volt. 1900-ban széleskörű letartóztatásokat foganatosítottak, ami ugyan nem érte el Kamenyevet, de a líceumból kizárták, méghozzá magaviseletből oly rossz jeggyel látták el, ami elzárta előle az utat, hogy bármely egyetemre bejuthasson. Kamenyev ekkor magához a közoktatási miniszterhez fordult folyamodványokkal, hogy az egyetemre jutást engedélyezze. Nem fogadta meg atyja tanácsát, hogy lépjen mérnöki pályára, hanem a moszkvai jogi egyetemre kívánt jelentkezni – akkoriban már elhatározta, hogy életét a szociális igazságosság és a forradalmi mozgalom előmozdítására szánja. Sikerült egyetemre jutnia, és néhány hónap után már csatlakozott évfolyama radikális tagjaihoz, olyannyira, hogy évfolyamából őt választották meg a „testvériség” vezető testülete tagjának. Kamenyev a diákmozgalomban a politikai irányultságot táplálta egészen 1902. február 8-ig, amikor is az egyetemen a diákok gyűlést

¹ Kamenyev életrajzának teljesebb ismertetésére az Évkönyv 2009. kötetében térünk vissza.

rendeztek, amelyet a rendőrség megtámadott. Miután e csoportosulás vezetőit, többek között Ceretelit², Alexinszkijt és másokat letartóztatták, Kamenyev létrehozta a „tetvériség” csoportosulás második vezető tanácsát, amely tovább folytatta a diákmozgalom irányítását.

Ezt követően Pétervárra utazott, hogy az ottani diákság vezetőivel felvegye a kapcsolatot, majd még ugyanott különféle felhívásokat írt, amelyek jócskán át voltak itatva politikai követelésekkel. E felhívásokban a diákságot felszólította a munkásmozgalommal való összefogásra, valamint arra, hogy 1902. márciusára a moszkvai híres Tverszkaján rendezzenek tüntető sétát. Ekkor a sétáló tüntetőket a rendőrség körbezárta, Kamenyevet letartóztatták, s előbb a Butirki, majd a Taganka börtönbe zárták. Néhány hónapi börtön után Kamenyevet Tifliszbe internálták családjához, ellenben megtiltották, hogy az egyetemen folytathassa tanulmányait. Tifliszben azután kapcsolatba lépett az ottani erős szociáldemokrata csoportokkal, s ő maga csakhamar egy marxista kör vezetője és előadója lett a közeli vasúti műhely dolgozói között. 1902 őszén Párizsba utazott, hogy a marxista irodalommal jobban megismerkedhessen, és Párizsban azonnal csatlakozott az orosz marxista emigránsok „Iszkra” (Szikra) csoportjához. Csakhamar ő maga is cikket ír az *Iszkra* számára a hazai diákmozgalomról, majd nem sokkal később, Párizsba érkeztekor találkozott Leninnel is.

Lenin párizsi látogatása ill. ottani előadásai rendkívül nagy hatást gyakoroltak rá. Lenin ebben az időben párizsi majd genfi tanulmányai után írta meg híres munkáját Sztruve³ és Bergyajev szocializmus- és marxizmusértelmezésével szemben. Ebben az időben Lenin is és Martov is felhasználták Kamenyev útlevelét, amikor Európában különféle utazásokat tettek.

1903. szeptemberében, nem sokkal az OSZDMP híres II. kongresszusa után, Kamenyev visszautazott Oroszországba. Még Párizsban, amikor a Bund⁴ ott rendezte 5. kongresszusát, Kamenyev találkozott jövődöbéli feleségével, Olga Davidovnával. Amikor visszaérkezett Tifliszbe, a legszorosabb kapcsolatba lépett a helyi szociáldemokrata vezetőkkel. Majd mint propagandista és szervező, tevékeny szerepet játszott a kaukázusi vasúti sztrájk megszervezésében.

1904. január 5-e után Kamenyevnek el kellett hagynia Tifliszt. Moszkvába visszatérve a párt központi vezetősége közvetlen irányítása alatt dolgozott. Így egyfelől lapok és könyvek terjesztésében, ill. az illegális sajtó megszervezésében munkálkodott. Ismeretes, hogy ebben az időben éleződött ki a küzdelem a bolsevik és a mensevik irányzat között: Kamenyev kezdet-

² Cereteli életútját lásd Évkönyv 1982.

³ Sztruve életútját lásd Évkönyv 2004.

⁴ A Bund az orosz, lengyel és litván zsidó munkások szervezete volt.

től határozottan a bolsevikok mellé állt, és közvetlenül Zemljacska⁵ mellett dolgozott. 1904. februárjában a cári rendőrség letartóztatta a moszkvai vezetőket, köztük Kamenyevet, akit visszaszámuláztak Tifliszbe. A börtönben megírt egy kis brosúrát, amelyben éles bírálatot gyakorolt az *Iszkra* új-bolsevik irányzata felett. A brosúrát a börtönben kézről kézre adták, de külföldre már nem került ki.

Amikor szabadlábra került, ismét megkísérelte, hogy folytassa egyetemi tanulmányait, ám a rendőrségi papírok utolérték, s az egyetem kapui ismét bezárultak előtte.

Kamenyev a kaukázusi pártközpont vezetőségébe került be Sztálin, Chakaja és mások oldalán. Nem csupán a szervezőmunkát végezték, hanem egyúttal megjelentették a *Borba proletariata* (A Proletariátus harca) című lapot, amely a Kaukázuson túli szociáldemokraták orgánuma volt. Amellett, hogy szervezője volt a nagy kaukázusi vasutassztrájkknak, ezt követően a helyi szervezőmunkákat is elvégezte Batumiban ill. Kutaisziban. Kamenyev a bolsevik irányelvek szerint részese volt annak az állandó küzdelemnek, amit a mensevikok és az ő esetében ekkor kiváltképpen a grúz mensevikok (Cereteli és Zsordanyja⁶) ellen folytattak. Kamenyev ugyanebben az időben Leninnel is levelezett, és cikkeket írt a Lenin szerkesztette *Vperjod* (Előre) számára. Ebben az időben a Kaukázuson túli bolsevikok csatlakoztak az össz-orosz bolsevik párthoz és Lenin és a pártvezetés Kamenyevet bízta meg a Kaukázuson túli szervezetek irányításával és képviselésével.

Kamenyev röviddel ezután Pétervárra utazott, ahol a pártvezetés a különféle helyi szervezetek látogatásával bízta meg, hogy így készítsék elő a párt III. kongresszusát. Kamenyev e megbízatással kereste fel Kurszkot, Harkovot, Voronyezst, Rosztovot, valamint a Kaukázus helységeit. Kongresszusi küldötti megbízólevele volt a Kaukázuson túli pártszervezetektől. E szervezőmunka közben illegálisan elhagyta az országot, s részt vett a londoni kongresszuson⁷, ahol Gradov álnéven fel is szólalt. E kongresszuson ismert módon határozatot hoztak a Buligin дума bojkottálására és a fegyveres felkelés előkészítésére. Ily módon Kamenyev 1905. júliusa és szeptembere között beutazta szinte az egész Nyugat- és Közép-Oroszország nagyvárosait, mindenütt a fenti szellemben folytatva szervező és propaganda munkáját.

1905. októberében a vasutasok általános sztrájkja Kamenyevet Minszkben érte, ahol éppen részt vett egy tömeggyűlés előkészítésében, amely

⁵ Zemljacska neve fogalom a párttörténetben, mint aki legközelebb állt Krupszkaja mellett Leninhez.

⁶ Zsordanyija életútját lásd Évkönyv 1995.

⁷ Az OSZDMP londoni kongresszusáról lásd Évkönyv 2005.

után a területi kormányzó elrendelte a tömegbe lövetést is. Ezt követően Kamenyev az első Minszket elhagyó mozdonnal Pétervárra utazott s ott Lenin egyik legközvetlenebb munkatársa lett.

1905 és 1907 között Kamenyev Pétervárott maradt, ahol változatlanul Lenin egyik legközelebbi munkatársaként része volt minden legális és illegális kiadvány megjelentetésében. 1907-ben a párt V. kongresszusának előkészítései már főként Moszkvában tevékenykedett, és a moszkvai párt-szervezet delegálta küldötként a kongresszusra.

A II. Duma feloszlata után Kamenyev Pétervárott maradt, ahol a Központi Bizottságban Zinovjevvel és Rozskovval⁸ dolgozott együtt.

Miután Lenin külföldre távozott, s új letartóztatási hullám söpört végig az országon, 1908. április 18-án Kamenyevet is letartóztatták. A vád ekkor elsősorban az volt, hogy május elsejére készített elő terjesztésre felhívásokat és röplapokat. Néhány hónapi fogság után szabadulásakor üzenetet kapott Lenintől, hogy utazzon utána Genfbe. 1908 végén Kamenyev meg is érkezett Genfbe.

Már külföldön Kamenyevet megbízták az emigrációban megjelentett *Proletarij* című bolsevik orgánus szerkesztésével. Ugyanekkor természetesen részt vett a párt valamennyi külföldön megrendezett konferenciáján. Ugyanekkor Lenin megbízására Kamenyev lett a párt megbízottja a II. Internacionálé Nemzetközi Szocialista Irodájában. Részt vett a II. Internacionálé 1910 évi koppenhágai kongresszusán⁹ valamint az 1912. évi bázeli kongresszuson¹⁰, ahol fel is szólalt, valamint a német szociáldemokrata párt (SPD) 1910. évi chemnitz-i kongresszusán.

Kamenyev az emigrációban részt vett a bolsevik párt valamennyi legális és illegális kiadványának előkészítésében, s Lenin utasítására saját könyvet is megjelentetett a mensevikekkel való végleges szakítás megpecsételése. Amennyi szabadideje még maradt, azt az orosz forradalmi mozgalmak múltjának tanulmányozására, így Hersen és Csernisevszkij¹¹ munkásságának tanulmányozására fordította.

1913-ban Lenint követve Krakkóba, majd 1914 elején a párt Központi Bizottságának utasítására Pétervárra utazott az ott megjelenő *Pravda* (Igazság) szerkesztésének és a IV. Duma bolsevik frakciójának irányítására. Ezt

⁸ Zinovjev életútját lásd Évkönyv 1983.

⁹ Az 1910-es koppenhágai kongresszusról lásd Évkönyv 1985, a bázeli kongresszusról lásd Évkönyv 1987, valamint Jemnitz János: A háború veszélye és a II. Internacionálé, Budapest 1966.

¹⁰ A bázeli kongresszusról lásd Évkönyv 1987 valamint Jemnitz János: A háború veszélye és a II. Internacionálé 1911–1914 Budapest, Akadémiai Kiadó 1966.

¹¹ Herzen életútját lásd Évkönyv 1987, Csernisevszkiét 1978.

a munkát folytatta 1914. július 8-ig, amikor a *Pravdat* betiltották, és Kamenyevnek finn területre kellett menekülnie. Itt érte azután a világháború kirobbanása.

Kamenyev szervezte meg a háború kirobbanása után a bolsevik Duma frakció és a különféle pártszervezetek első konferenciájának összehívását a finn nagyhercegségben. 1914. november 5-én azután a bolsevik Duma frakció tagjait (többek között Badajevet, Muralovot¹² és Kamenyevet) mind letartóztatták.

A per és az ítélet csak 1915 tavaszán született meg, amikor is az összes Duma képviselőt és Kamenyevet szibériai száműzetésre ítélték. Valamennyiük a Jenyiszej partján Acsinszk város közelében morzsolta a száműzetés éveit. Itt érte őket az 1917. évi februári forradalom, amely felszabadította őket.

A februári forradalom után Sztálinnal és másokkal együtt nyomban Petrográdba utaztak, ahová hamarabb érkeztek meg, mint Lenin. Ennek azért is nagy jelentősége volt, mert Kamenyev és Sztálin irányították az akkor Petrográdban megjelenő *Pravdat*, méghozzá abban a szellemben, hogy az polgári demokratikus forradalom ama sajátos fajtája, amikor az egyúttal egyfajta kettős hatalomra épül, mert hiszen az ideiglenes kormánnyal szemben a petrográdi központi munkástanács majdcsak akkora erő képvisel. Ezt a történeti korszakot hosszú életűnek és majdnem tartósnak képzeltek el. Kamenyev ebben a szellemben hosszabb és elemző cikket jelentetett meg a Makszim Gorkij szerkesztette *Letopisz*¹³ (Évkönyv) hasábjain 1917 tavaszán. 1917 áprilisában, a bolsevik párt első forradalom után megtartott konferenciáján Kamenyevet beválasztották a párt Központi Bizottságába. 1917. októberéig a *Pravda* szerkesztője volt s egyúttal a párt egyik képviselője a petrográdi szovjetben, ahol egyúttal a munkástanácsnak is központi bizottsági tagja lett. Később, amikor megalakult az összorosországi munkástanács, e szerv Központi Végrehajtó Bizottságának is tagja lett.

Ismeretes, hogy milyen nagy súlyú fordulatot hozott 1917 júliusának elején a bolsevikok hatalom-átvételi kísérlete, amely után a Kerenszkij kormány Kamenyevet is letartóztatta. Kamenyev börtönben is maradt egészen a szeptemberi Kornyilov lázadás napjaiig. Letartóztatásának idején a mensevikek és az eszerek igen éles támadásokat intéztek többek között Kamenyev ellen is. A szeptemberi napokban pedig a politikai helyzetet és a feladatokat illetően rendkívül éles vita szakította ketté a bolsevikok központi bizottságát. Ekkor Lenint követően a többség a helyzetet a proletár-

¹² Badajev életútját lásd Évkönyv 1983. Muralovét 2007.

¹³ A *Letopisz*ről bővebben lásd Évkönyv 1990, valamint Jemnitz János: A fordulat a világháború történetében és a nemzetközi munkásmozgalom, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

forradalomra érettnak minősítette, míg a kisebbség Kamenyev és Zinovjev vezetésével nem így vélte. E vitának azonban Lenin javaslatára még az októberi forradalom előtt véget vetettek, és Kamenyevet több, a forradalmat előkészítő bizottságba is beválasztották. Egyúttal megválasztották a II. Szovjet Kongresszus elnökének, és egyúttal a bolsevik párt Központi Bizottságának elnökévé is. Nem sokkal ezután a szovjet elnöki posztjáról lemondott Jakov Szverdlov¹⁴ javára és ő maga pedig tagja lett annak a delegációnak, amely Breszt-Litovszkban megkötötte Németországgal a fegyverszüneti egyezményt, majd a békeszerződést.

1918. januárjában Lenin megbízásából Kamenyev utazott Franciaországba és Angliába, hogy egy delegáció élén tájékoztatást adjon a lezajlott októberi forradalomról és az új szovjet kormány célkitűzéseiről. Egyhetes londoni tartózkodás után a brit kormány kiutasította az országból. Finnországon keresztül próbált hazatérni, ám Finnországban ekkor már teljes erővel fellángolt a polgárháború a vörösök és fehérek között¹⁵. Kamenyev a „fehérek” kezére került, akik letartóztatták és bebörtönözték. Kamenyev néhány hónapig volt a fogságukban, míg 1918. augusztusában finn foglyokra kicserélték.

Hazaérkezvén Kamenyevet megválasztották a moszkvai munkástanács elnökének. A polgárháború napjaiban, 1919-ben a Forradalmi Védelmi Tanács különleges megbízottja volt, aki több fronton is képviselte a központi kormányt. 1922-ben, már Lenin betegsége idején a Népbiztosok Tanácsának elnök-helyettese, és egyben munkaügyi népbiztos-helyettes, és 1924-ben, Lenin halála után munkaügyi népbiztos és a Védelmi Tanács elnöke.

1926-ban a tisztségeiből felmentették és kereskedelmi népbiztos lett. Politikai tevékenységében Kamenyev következetes leninistának mutatkozott. A Rjazanov¹⁶ szerkesztette, az 1920-as években megjelenő 24 kötetes Plehanov összes művei elé Kamenyev írt előszót. Ugyanakkor Kamenyev és Lenin korábbi szoros kapcsolatát jellemző, hogy amikor 1917-ben Lenin Finnországba „tűnt el” illegálisba, és írta meg híres „Állam és forradalom” című munkáját, akkor ennek megjelentetését Kamenyevre bízta. Lenin betegsége idején saját személyes archívumát Kamenyevre bízta s ennek alapján alakult azután meg a Lenin Intézet, amelynek első igazgatója Kamenyev lett. Kamenyev egész életében lehetőségei szerint nagy irodalmi tevékenységet fejtett ki.

1917. október előtt megjelent cikkeit később összegyűjtve megjelentették önálló kötetben is, „Két forradalom között” címmel. Nagyon alapos ta-

¹⁴ Szverdlov életútját lásd Évkönyv 1986.

¹⁵ A finnországi polgárháborúról lásd Évkönyv 1977, 1978.

¹⁶ Rjazanov életútját lásd Évkönyv 1995.

nyelvműveket jelentetett meg Herzen-ről, Csernyisevszkijről és Nyekraszovról, valamint egy alapos elemző írást „irodalmi hanyatlás jelenségeiről”.¹⁷

IRODALOM:

Kamenyev munkái:

Mezsdu dvumja revoljucijami. Prága, 1910.

Dve partyii. Párizs, 1912.

Tretyij Internacional. H. n., é. n.

Ekonomicseszkaja szisztyma imperializma i zadacsi szocializma. Moszkva, 1921.

Borba za mir. Moszkva, 1924.

Partyija i trockizm. In: Za leninizm. Moszkva, 1925.

Csernisevszkij. Moszkva, 1930.

Szerkesztői munkák:

Lenyinszkij szbornyik. I-II. köt. Moszkva, 1924-1925.

Lenyiniiana. I-III. köt. Moszkva, 1925-1926.

KAMENYEVÉRŐL:

Kamenyev. In: Életrajzok a bolsevizmus történetéből. Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Államtudományi és Politikatudományi Intézet, Budapest, 1988. 131-147. old.

Interneten: <http://www.answers.com/Lev%20Borisovich%20Kamenev>.¹⁸

¹⁷ Kamenyevnek fent jelzett írásai még az 1920-as években jelentek meg.

¹⁸ A megadott könyvcímeket csak a francia fordítás alapján adtam meg, a Kamenyev életrajz eredetije az orosz Granat enciklopédia számára készült és még maga Kamenyev írta és az ő jóváhagyásával jelent meg. Ennek alapján azután később ezt még egy Muzüka aláírással valaki kiegészítette. A Granat alapján később Georges Haupt és Jean-Jacques Marie jelentette meg Párizsban, többek között Kamenyev életrajzát is a „Les bolchéviks par eux-mêmes” Paris 1969. Kamenyev életútját eddig a pontig tudtam követni. Vázlatosan nagyon ismert, hogy az 1920-as évek derekától mikor tudott még együtt dolgozni Sztálinnal, majd hogyan alakulnak ki az SZKP-n belül a belső ellentétek különféle frakciók között, és Kamenyev hogyan lesz mindjárt az első nagy hírhedt moszkvai pernek és kivégzéseknek áldozata 1936-ban. Ám természetesen ennek a tíz évnek a pontos életrajzi nyomon követését itt nem tudtam mellékelni. Erre a leghitelesebb munkákat alighanem Pierre Broué írta meg. Broué munkásságát az érdeklődők az Évkönyv 2007-es kötetéből ismerhetik meg, idevonatkozó két nagyobb munkája tudtommal csak francia nyelven jelent meg, adatai az Évkönyv idézett Broué ismertetésében pontosan megtalálhatók.

TANULMÁNYOK

TONY BENN

Kollektív kampány egy igazi politikáért

(Rövidítve)

A modern demokrácia átfordult egyfajta egypártrendszerbe, írja Tony Benn, egy sor írásnak során, amelyet a liberális állammal szemben rögzített.

Amikor egy nép elnyerte a szavazati jogot a XIX. század folyamán, amelynek kezdete az 1832-es reform törvény volt és az 1928-as utolsó törvény, amely megadta a valóban szélesebb választójogot. Az új törvényeket már fel tudták használni arra, hogy bizonyos szolgáltatásokat megnyerjenek, de ezek nem voltak elégségesek ahhoz, hogy igazán felhasználhassák őket. Így az oktatási szolgáltatások, a helyi önkormányzati szolgáltatások, valamint az egészségügyben ill. lakásépítésben fejlődés következett be és mindez tulajdonképpen a jóléti államok alapját teremtette meg.¹ A választójogi reformok új lehetőségeket adtak, hogy a hatalom átforduljon a piacról a választási körzetekbe.

A demokrácia tulajdonképpen forradalmi gondolat és eszmény, mint-hogy ez egy békés lehetőséget kínált egy olyan politikai helyzetszáma, amely sokkal inkább az egyenlőségen alapul, mint ami korábban bármikor is lehetséges volt – ahhoz az állapothoz képest, amikor csak a vagyon alapján tudták megszerezni az emberek azt, amire szükségük volt. Jelenleg a globalizáció sokkal nagyobb politikai erőket szabadított fel, amelyek a piacgazdaság politikája iránt vannak elkötelezve. A nemzetközi nagy multik, az IMF (a Nemzetközi Valutaalap), a WTO (a Világkereskedelmi Szervezet), a Világbank és az Európai Bizottság mind olyan szervezet, amelynek tagjait nem választják, de ők jelölik ki azt a keretet, amelyben az egyes nemzeti kormányok mozoghatnak. Ennek során megkurtítják a közkiadásokat és meghoznak egy sor új törvényt, amely végeredményben oda vezet, hogy a hatalom a demokrácia és a választott nemzeti kormányok felől

¹ Benn itt nyilvánvalóan az első és a második munkáspárti kormány reformjaira utal. Lásd Évkönyv 1974. ill. 1979–1980.

az ellenkező oldalra billen. Amióta a privatizációk „beindultak”, azóta a hatalom a szavazóhelyiségek felől ugyancsak átbillent a piacra, a szavazóurnától vissza a pénztárcához. És ezt az átfordulást a demokráciától most úgy nevezik, hogy ez a modernizáció. A valóságban azonban ez nem más, mint a visszafordulás a korai XIX. század évtizedeihez. Ahhoz a világhoz, amikor a parlamentet az emberek csak 5%-a választhatta meg – vagyis csak gazdagok és csak férfiak lehettek választók.

Ennek következtében a kormányok szerepe, amely arra irányult volna, hogy a gazdaságot ténylegesen ellenőrizze, átment a managerek kezébe. Jelenleg a kormányok feladata az, hogy az embereket ellenőrizze és, hogy besorolja őket a világ globális piacgazdaságába. Ez a folyamat azonban, amelynek során a hatalom a választott parlamentektől átment a managerekhez, nem történt úgy, hogy ezt az emberek, a szavazók ne vették volna észre, akik még mindig azt hitték, hogy van lehetőségük arra, hogy megválaszthassák tényleges képviselőjüket. Azonban rá kellett, hogy ébredjenek, hogy tulajdonképpen csak a managerek két szektája között választhatnak. A politikai pártok, amelyek valamikor még különféle gazdasági érdekeket és véleményeket képviseltek, most rohanvást „csúsznak egybe”, – Gerhard Schröder és Angela Merkel Németországban koalícióra lépett. John Kerry szenátor közel került George Bush-hoz és David Cameron² üdvözlöi a Tony Blair által meghozott törvényeket, ugyanolyan okból, mint annakidején Margaret Thatcher üdvözölte az Új Labourt, mint saját legnagyobb vívmányát. Röviden szólva a parlamenti demokrácia most oda toroklott, hogy egy párt vezette állam alakult ki, egy olyan rendszerré, amelyben két manager-réteg küzd azért, hogy eldöntse, hogy ki is fog igazán a manageri hatalomhoz jutni, s ráadásul a globális kapitalizmus nem engedi meg majd nekik, hogy azt csinálhassák, amiért tulajdonképpen megválasztották őket. Ebben rejlik az igazi oka annak, hogy miért alakult ki az, amit széles körben apátiának neveznek, de amit sokkal helyesebb lenne úgy néven nevezni, hogy a választók körében egyre inkább nő a harag. Ráadásul egyre kevésbé hallgatnak az emberekre és az emberek egyre kevésbé hisznek abban, amit mondanak nekik. A düh és a bizalmatlanság nem azonos az apátiával. Az establishment számára azonban sokkal egyszerűbb erre hivatkozni, mert akkor arra hivatkozhatnak, hogy az emberek nem törődnek azzal, hogy a miniszterek mit tesznek és a média is azt ismételtetheti, hogy az emberek az országos kérdésekkel nem törődnek. Mindez azzal jár, hogy a politika kikerült a parlamentből és ugyanoda jutott vissza, ahol annakidején volt még a korai választójogi reformok előtt, abba a korszakba, ahol az embereket senki sem képviselte. Ez érinti azt a kérdést is, hogy

² Cameron a Konzervatív Párt új vezére a 2005-ös választások óta.

most újra harc folyik a szakszervezeti jogokért. És így volt ez a chartisták és a suffragettek idején is. Napjainkban pedig ugyanez igaz az anti-apartheid mozgalmakra, valamint arra a küzdelemre, amit a környezetvédők folytatnak. Mindezek a mozgalmak akkor lesznek igazán elismertek, hogyha már annyira erősek lesznek, hogy már nem lehet őket figyelmen kívül hagyni.

Három évvel ezelőtt, amikor Bush megtámadta Irakot, a New-York Times azt írta, hogy a világban két szuperhatalom létezik – az USA és a nemzetközi békemozgalom. Ez elismerése volt annak, hogy a politikai nyomásnak van tényleges politikai súlya. Ugyanakkor nemzetközi síkon a tőke és a különféle kapitalista nemzetközi szervezetek megerősödtek a munka és a munkások rovására. Ugyanakkor az internet egy új lehetőséget adott az emberek kezébe, hogy független értesüléseket szerezhessenek a médiától, amely a nagymogulok kezében van. Ez utóbbiak ellenőrzik mind a sajtót, mind a rádiót és televíziót. Az emberek így mégis átláthatják, hogy mi is történik a valóságban és mindez nagyon más, mint amit egyébként mondanak nekik és amit hallhatnak. Így történhetett meg az, hogy a Világ Szociális Fóruma³ ténylegesen élő tényezővé válhatott. Így történhetett meg az is, hogy az iraki háborúellenes mozgalom ugyanazon a napon, amikor ez a háború megkezdődött, egyszerre 40 országban tarthatott tüntetéseket. Előre pillantva, a politikai küzdelem még sokkal jobban ki fog éleződni mint ez a múltban valaha is megtörtént. Ez a küzdelem azok között fog lezajlani, akik egyfelől a gazdaság és a hatalom urai, másfelől azok között, akik ebből nem részesülnek és akik rá vannak szorítva, hogy kollektív erőfeszítéseket tegyenek a szolidaritás jegyében. És ha azt kívánjuk, hogy a képviseleti demokrácia valóban működjön, akkor ezért nekünk kell harcolni, ugyanúgy, mint ahogy azt elődeink megtették.

Forrás: Tony Benn: Collective campaign for real politics, Times Higher, 2006. március 24.

(Az orgánum megjegyzi az írás végén, hogy Tony Benn az LP szocialista képviselő csoportjának tiszteletbeli elnöke.)

³ A Világ Szociális Fórumáról lásd Bényi Mihály írását e kötet háttérrovatában.

DÖMÉNY ZSUZSA

LATIN-AMERIKA BALRA ÁT!? – I.*

A XXI. század elején a világ két különböző részén Kínában és Latin-Amerikában történik a társadalmi-gazdasági rendszer látványos átalakulása, fejlődése. Mindkét régió a félperiférián gyorsított modernizációval szeretné felszámolni legégetőbb társadalmi gondjait: az egyre növekvő szegénységet és az elmaradott gazdasági struktúrákat.

Abban a történelmi átalakulási folyamatban, amelyben egy új társadalmi-gazdasági rend van kialakulóban, s amelyet ma globalizációnak nevezünk, Latin-Amerika az utóbbi évtizedben veszített a világgazdaságban elfoglalt súlyából, ez jól nyomon követhető mind a kereskedelemben való részvétel, mind az ide áramló tőke volumenében is. A globalizációs folyamatok nyomán a technikai fejlődés felgyorsult, a kereskedelem fontosabbá vált, mint a termelés, az egyenlőtlenség elmélyült az egyes világgazdasági régiók között is, mint ahogy az országokon belül is. A jóléti, illetve ebben a régióban inkább populista-jóléti társadalmak ideje leáldozott. Bár világszerte nőtt a szegénység, az egyenlőtlenség itt a legnagyobb, az állami szociális politika csakúgy, mint a társadalmi szolidaritás háttérbe szorult, meggyengült. Foszladoznak azok a politikai, társadalmi, érdekvédelmi szövetségek is, amelyek eddig a képviselői demokrácia szövetét alkották.

A latin-amerikai baloldali kormányok hatalomra kerülésének egyik oka valójában ezeknek a társadalmaknak a tiltakozása a globalizáció azon jelensége ellen, amely üzleti, vállalati irányítási módszerek alkalmazására készíti az országok vezetését, miközben a szociális problémák kezelésére nem nyújt alternatívát. Ebben a kontextusban újra kellene értelmezni az államot, a társadalmat és a képviselői demokráciát. Az ezredfordulón Dél-Amerika valamennyi államában demokrácia van, – ritka történelmi pillanat – miközben a transznacionális cégek uralta piacok egyre kisebb teret engednek a szuverén döntéseknek.

A kihívás a térség számára: az állam és a társadalom kapcsolata új formáinak kialakításával megszüntetni a társadalmi fragmentációt, és a globalizáció fő sodrába kerülni.

Globális átrendeződési folyamatban megszűnőben van az Egyesült Államoknak a XIX. század elejétől tartó (a Monroe-elvben 1823-ban lefektetett) monopóliumhelyzete Latin-Amerikában, az amerikaiaknak – noha értik és na-

* A tanulmány 2. részét 2009. évi kötetünkben közöljük.

ponta szembesülnek vele, hogy milyen változás megy végbe a régióban, – azonban régi beidegződésekből fakadó rossz válaszaik vannak.

A XX. század utolsó évtizedében Dél-Amerikában jól látható, kitapintható változások sorozata indult el. A képviseleti rendszer zavarai, az állami intézmények hatékonyságának csökkenése, a nagy elosztási rendszerek deficitje, a gazdaság versenyképességének problémái, a társadalom strukturális átalakulása jelentik az átrendeződés csomópontjait.

A rég ismert társadalmi feszültségek – kettészakadt társadalom, a társadalmi mobilitás hiánya, szegregáció, szegénység, nyomor, munkanélküliség, a bűnözés és az erőszak eszkalációja, a közbiztonság hiánya, az újraelosztó rendszerek működési zavarai – új dimenziót kaptak, mivel a politikai elit már nem volt képes kezelni ezeket. Harminc éve van a politika napirendjén a hatalmas társadalmi egyenlőtlenség, s a szegények aránya mégis folyamatosan, egyre gyorsuló ütemben nőtt. A '90-es években már nemcsak a szegénység újratermelődése duzzasztotta a nincstelenek táborát, hanem egyre gyorsuló mértékben süllyedtek le az alsó középrétegek is, a társadalmi egyenlőtlenség soha nem látott mértékben nőtt. Ez a folyamat azokra az országokra is jellemző a térségben, ahol nem beszélhetünk forráshiányról, ellenkezőleg, ahol eddig példátlan mértékben növekedtek az állami bevételek. (Pl. Venezuela olajból származó jövedelme.) A latin-amerikai társadalmakra egyébként is jellemzően vékony középrétegek helyezte elbizonytalanodott.

A hagyományos pártok és ideológiájuk elvesztették vonzerejüket, a képviseleti rendszer kiüresedett, különböző ideológiájú neopopulista politikai diskurzus vált általánossá a politikai közbeszédben, leginkább azokban az országokban, ahol a válságjelenségek erősebbek voltak. Tömegek fordultak el a politikától, főként a fiatalok számára vált érdektelenné. A képviseleti rendszer krízisében a hagyományos pártpolitikai aktorok szerepe elszűnt, míg érdekvédelmi vagy etnikai csoportok vezetői nyertek egyre határozottabb politikai támogatást a lakosság körében

A neoliberalizmus hatásai

Latin-Amerikában az elmúlt ötven évben alkalmazott gazdaságpolitikák egyike sem hozta meg a várt, kívánt eredményt, sem a „hagyományos” kapitalizmus félperifériás változata, sem a szocialista, sem a gyors modernizációt ígérő jobb vagy baloldali diktatúrák, sem a '90-es években alkalmazott neoliberális modell, az ún. Consenso de Washington.⁴ A politikai elit

⁴ John Williamson (1990) nevéhez fűződő pontokba szedett ajánlás gazdasági, pénzügyi módszerek alkalmazására, amellyel egyetértett a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap is.

a gazdaság versenyképességének biztosítása érdekében új, neoliberális gazdaságpolitika alkalmazásába kezdett. Ez a folyamat gazdasági, politikai nyomásra indult el, a Világbank és a Nemzetközi Valuta Alap az esetek többségében meghatározó szerepet játszott. A neoliberális gazdaságpolitika valójában nyitást jelentett a világpiacon versenyteljesítőknek eddig alig kitett gazdaság számára, de szükségszerűen átrendezte a nemzetgazdaságot is. Mindez olyan társadalmi átalakulást is eredményezett, amely felszámolta a jóléti populista rendszerek még megmaradt szeleteit, a gondoskodó állam intézményeit és imázsát. A hazai és a külföldi tőke nyomására mind nagyobb összegeket vontak ki az ellátó rendszerekből, s tették ezt egy olyan időszakban, amikor a gazdaság hosszú depressziós periódusban volt. Több esetben mély válságba sodorták a Világbank javaslatait kényszerűen követő országokat. (Mexikó, és Argentína, ahol ez olyan társadalmi kataklizmát okozott, amelynek következményeként átrajzolódott az ország szociális térképe, szakképzett és diplomás fiatalok ezrei rajzottak ki külföldre munkát, megélhetést találni.)

A neoliberális gazdasági modell nem tudott folyamatos fejlődést, több munkahelyet teremteni, miközben a háttérbe szorított szociális aspektus miatt nőtt a szegénység, elmélyült az egyenlőtlenség, jelentős tömegek szorultak – az itt informálisnak nevezett – szürke illetve a fekete gazdaságba. (A nagy városok utcáit egyre inkább ellepik az alkalmi árusok, akik ebből remélik megélhetésüket. Régebben ilyen formában inkább csak művészek és kézművesek árulták festményeiket, szobrocskáikat, ékszereiket, napjainkra azonban általánossá vált az az utcakép, hogy a járdák szélén hosszan sorakoznak a különféle használati cikkekkel megrakott asztalok.)

Többek között ez annak is köszönhető, hogy a neoliberális módszerek homogén közeget feltételeznek, nincsenek tekintettel arra, hogy ezekben az országokban az egyes gazdasági ágazatok igen eltérő fejlettségi szintűek, fragmentáltak, s a módszer figyelmen kívül hagy lényeges kulturális különbségeket is. Vagyis a sztenderdizált, pontokba foglalt szabályok, ajánlások és intézkedések nagyon eltérő hatást váltottak ki a különböző társadalmakban, keveseknek kedveztek, nem növelték a versenyképességet, viszont gyorsult az elszegényedés üteme, évről évre nőtt a szegények tömege. A kezdeti rövid gazdasági felfutás után a neoliberalizmus alkalmazhatatlanságát Latin-Amerikában több ország (Mexikó, Argentína, Uruguay) látványos csődje is mutatta. Az egész régióban megrendült a bizalom a Nemzetközi Valuta Alap ajánlásait illetően.

Mindez azt is jelenti, hogy neoliberális gazdaságpolitikai erőfeszítések ellenére sem sikerült a régióknak a világgazdaság fő sodrába kerülni, vagyis *Latin-Amerika számára a neoliberalizmus nem vált célravezető módszerré*

a felzárkózásban ellenkezőleg, gazdasági és társadalmi struktúrákat rombolt le, s nemzeti szinten nem kínált helyettük újakat.

Ebben a nemzetközi közegben (multinacionális vállalatok befolyása, különböző nemzetközi szerződések kötelmei, az adósság-állomány okozta függőség, a nemzeti valuták sérülékenysége) *az államok szuverenitása beszűkült*. A kormányok külső és belső manőverezési lehetőségei és a kormányzás hatásfoka csökkent, az intézményrendszer meggyöngült és nem csak a forráshiány miatt.

A nemzetgazdaságok rentabilitási kilátásai a multinacionális vállalatok és a nagy integrációs hálózatok erőterében egyre kedvezőtlenebbek. A kiutat világszerte a regionális, esetleg kontinentális méretű integrációk, szabadkereskedelmi övezetek létrehozásában keresik. A dél-amerikai országok is ezt teszik, a belső integrációs hálózatot szorosabbra fonják és elmélyítik. Az EU-val évtizedek óta jól működő, sokfajta együttműködés mellett új gazdasági partnereket, szövetségeket keresnek, például az el nem kötelezett országok közül, és erősítik a dél-dél kapcsolatokat főleg Kínával, Indiával, Malajziával. Mindez beleillik az óvatos lépések sorába is, amellyel távolodni kívánnak az Egyesült Államok sok vonatkozásban fojtogató gazdasági túlsúlyától.

A neoliberais gazdaságpolitika kudarcra Dél-Amerikában látványosan megmutatkozik abban is, hogy leáldozása után a gazdasági mutatók lassú növekedésnek indultak.

LATIN-AMERIKA ÉS A KARIB TÉRSÉG GDP NÖVEKEDÉSE 2004–2005BEN

	2004	2005
Latin Amerika és a Karib-térség	4,5	5,9
Dél-Amerika	5,1	6,9
Brazília	2,3	4,9
A déli országok (Argentína, Chile, Uruguay) együttesen	8,3	8,4
Az Andok országai (Bolívia, Ecuador, Kolumbia, Peru)	7,0	9,5

Forrás: CEPAL, Santiago de Chile, 2006. ápr.

Az állam átalakítása, szerepe, kisebb vagy nagyobb állam?

A kormányozhatóság és az állam szerepe ezekben a társadalmakban alapvető fontosságú, s az állam reformjának a kérdése szinte minden egyes országban napirenden van. Mint a félperifériás régiókban általában, Dél-Amerikában is túl nagy az állam, túl sok a hivatal, a fenntartás aránytalanul nagy összeget emészt fel, miközben alacsony határfokkal működik. A rossz struktúra miatt azok az összegek sem jutnak célba, amelyeket adott területre szántak, s nem azért, mert ellopták, hanem, mert a rendszer út-

vesztőiben csorog el a pénz. (Például: Venezuelában az egészségügyre fordított összeg 27%-a jutott el a kórházakba, rendelő intézetekbe.)

Ebben a régióban ez sokkal súlyosabb probléma, mint más égtájakon, egyrészt azért, mert hagyományosan az állam az egyik legfőbb munkaadó, másrészt a politikai pártok egyik klientúra-építő és zsákmányszerző területe. Az állami intézmények illetve a hivatalnokok számának növekedése minden választás után nyomon követhető.

Az intézményrendszer nem hatékony működése, a pazarlás és a forráshiány együttes jelenléte, a korrupciós botrányok mind, mind csökkentik a társadalmi konszenzust, s ezek végül is behatárolják, sértik a kormányozhatóságot.

A civil társadalom egyre határozottabb igénye és követelése a korrupció visszaszorítása, az elszámoltathatóság, az átláthatóság, s ezek mögött megjelenik a nyilvánvaló bizalmi deficit. Nem véletlen például az, hogy a déli kontinensen szinte hullámszerűen vonult végig az utóbbi években a pártok finanszírozási rendjéről szóló törvények megreformálása. (Dömény 2002)

A jogrendszer és az igazságszolgáltatás kuszasága, áttekinthetlensége is növeli az állampolgárok non-konform érzéseit.

A társadalom bármelyik szegmensének vizsgálatából indulunk ki, egy alapvető problémába ütközünk, ez a túlméretezett, rosszul működő, nem eléggé hatékony állam. Nem osztva a neoliberais elképzelést a minél kisebb az államról, mégis úgy látjuk, hogy latin-amerikai országok legsürgetőbb feladata az állam átalakításának imperatívusza. Az állam szerepében paradigma-váltásra van szükség, esélyteremtő államra, amely összehangolja a gazdasági és a szociális prioritásokat. Hogy történjen ez? Több példa is van, az óvatos, lépésről lépésre felépített intézményrendszeri reformokra és a teljes átalakításra is. Ezek között vannak sikeresek és olyanok is, amelyek még túl frissek és még nem látható, hogy a teljesen új koncepció alapján átszervezett rendszer csak kezdeti nehézségeit éli, vagy az összezsizsolódás „garanciális” idejét tölti, esetleg totális kudarccá válik. Az óvatos reformok nagy veszélye, hogy a bürokrácia merev szerkezetén – és érdekviszonyain – megtörhetnek a reformok hullámai, visszaépülhetnek a lebontott elemek. A radikális átalakítás veszélye, hogy túl sok időt vesz igénybe a rendszeren belüli kapcsolódási pontok bejáratása. A cél azonban mindenütt az, hogy létrejöjjön az arányos, hatékony, jól működő, esélyteremtő állam:

- Az az állam, amely intézményrendszerein keresztül minden polgárára kiterjed, amely képes garantálni az állampolgári jogokat, és érvényt szerezni a kötelezettségeknek, amely átláthatóan kezeli a bevételeket, és arányosan fordítja azokat közcélokra, infrastrukturális beruházásokra, szociális és oktatási-kulturális célokra;

- Az az állam, amelynek újraelosztó rendszerei a társadalmi szolidaritást és kohéziót erősítik;
- Az az állam, amely támogatja a munkahelyteremtést, és ösztönzi a gazdaság versenyképességét;
- Az az állam, amely nem válhat zsákmányszerző politikai szándékok prédájává;
- Az az állam, amely képes együttműködni a gazdaság hazai és nemzetközi aktoraival;
- Az az állam, amely képes alkalmazni és felhasználni az elektronikus kommunikáció interaktív lehetőségeit az állam új percepciója alapján;
- Az az állam, amelyben a civil szervezetek sokasága kapcsolódik, kapcsolódhat az állam feladatköreibe, s ahol e szervezetek nem használhatók hatalomtechnikai eszközként;
- Az az állam, amelynek működésében a társadalmi szolidaritás nem merül ki karitatív szervezetek támogatásában, ahol a szolidaritás nem csak a civil szervezetek számára delegált feladat;
- Az az állam, amely a társadalmi béke fenntarthatóságát tartja szem előtt;
- Az az állam, amely világos társadalmi program és politikai akarat szerint kívánja kezelni – a latin-amerikai országokban általánosan legégetőbb problémát – a szegénységet. Ez a legnagyobb kihívás és legsürgetőbb tennivaló. Latin-Amerika több mint 400 millió lakójának 74%-a él a szegénységi szint alatt, vagy kifejezetten nyomorog. A szegénység kezelésének szisztematikus feladata azt jelenti, hogy évi 7%-os GDP növekedést, és a jelenlegi népességnövekedési ütemet feltételezve 25 év* kellene ahhoz, hogy a szegények száma a felére csökkenjen. (Barometro Económico, 2002)*

Lehetséges-e a globalizálódó, átalakuló világ fő sodrába kerülni ilyen társadalmi, gazdasági nehezékekkel? S ha igen, akkor csak a társadalom prosperáló kis hányada, esetleg negyede, fele kerül oda, és a szegényeket végleg leírják?

Működhet-e jól az az állam, ahol a társadalom egyik részének életesélyei (a születéskor várható életkor, a csecsemőhalandóság stb.) a fejlettek élvonalába tartozókéhoz hasonlít, míg a többiek kilátásai fekete-afrikaiak? Nem a kérdés felvetése drámai...

Párhuzamos társadalmak, társadalmi alrendszerek

Az állam szerepe és hatásfoka Latin-Amerikában sajátos körülményektől is függ. Alig van ország, ahol az állami intézményrendszer hatása az egész társadalomra kiterjed. Ez az első pillanatban meghökkentő állítás azt jelenti, hogy *földrajzilag, etnikailag, társadalmilag és kulturálisan elkülönült párhuzamos társadalmak léteznek* ezekben az országokban, ahol az állam

hatása részben, korlátozottan, vagy szinte egyáltalán nem érvényesül. Kolumbiában például részben az ötven éve tartó polgárháborús viszonyok miatt, amelyek csak bizonyos területekre korlátozódnak, vagy a drog-kartellek uralta vidékeken, illetve a fegyveres szabadcsapatok fennhatósága alatti területekre az állam fennhatósága nem terjed ki. Itt azok a „törvények” érvényesek, amelyeket a fennhatóságot gyakorló csoport betartat, vagyis az állam hatalma a saját területének csak egy részén érvényesül, feladatkörét ezekben az informális társadalmakban másfajta prioritások vagy értékek szerint helyettesítik. Az egyes országokon belül tehát sokhelyütt szerveződtek szubstruktúrák, amelyek párhuzamosan, szimultán léteznek. A párhuzamos társadalmak tagjai gyakorta sem termelőként, sem fogyasztóként nem vesznek részt a gazdaságban, (például az egyes indián közösségek, vagy önellátással vegetáló földműves csoportok) s ennek is több formája létezik, a variációk száma igen nagy.

Azokban az országokban, ahol nagyszámú, *indián népesség* él adott földrajzi területen, saját nyelvét használja, kulturális hagyományait ápolja, régi szokásjog alapján él – esetleg nem is beszél a többségi spanyol vagy portugál nyelvet – szintén párhuzamos társadalmat alkot. Ide az állam hatásköre nem, vagy alig terjed ki. Ezekkel a közösségekkel szemben az állam az integrálás helyett inkább a szegregációt gyakorolja. Léteznek etnikai alapú és területi autonómiák is, amelyek nem, vagy csak bizonyos tekintetben sorolhatók ide.

Latin-Amerikában kiterjedt, általános jelenség a nagyvárosok körül kisebb vagy nagyobb mértékben kiterjedt *nyomornegyedek* sora. Ezek is tagoltak, általában nemcsak a földrajzi viszonyok miatt, – sok helyen meredek hegyoldalakra, másutt vízmosásokba, árkokba épülnek a viskók, – hanem amiatt is, hogy milyen csoportok ragadták magukhoz a felügyeletet. Léteznek civil szervezet-szerű összefogás által irányított nyomornegyedek, ahol a lakók közös megegyezés szerint irányítják helyi ügyeiket. Igen gyakran bűnöző bandák a vezetők, amelyek saját kegyetlen törvényeiket kényszerítik az ott lakókra, és „védelmet” nyújtanak a riválisokkal, betolakodókkal szemben. Az állam magára hagyja az itt élőket, jöllehet önkényesen elfoglalt területeken épültek ki a nyomornegyedek, ide senki nem ruház be, az állam sem, nincs infrastruktúra, se víz, se csatorna, se személtszállítás, se iskola, se orvos. A nyomornegyedek infrastruktúra hiánya közegészségügyi és környezetvédelmi kérdéseket is felvet, amelyek megoldása, az erre vonatkozó szabályok betartatása is állami feladat lenne. A rendőrség ezekben a negyedekben egy-egy veszélyes bűnöző üldözésénél saját egységeivel nem, csak katonai segítséggel megy be. Munkalehetőségek híján kiterjedt a megélhetési bűnözés, ezt zömmel helyi bandákba szerveződve üzik.

A *szervezett bűnözés* a legkülönfélébb területeken érhető tetten, egyre nagyobb méreteket ölt és új formákat alakít ki.

A közeli nagyvárosokban élők napi élménye a találkozás valamilyen típusú bűnözéssel, az egyszerű utcai lopáson, rablásán, bankok kifosztásán, esetenként emberrabláson túl a fegyveres támadásokig. A családi házak, villák, védjék akár magas kőkerítések, a tetejükön drótakadály, amelybe áramot vezetnek (!), nem jelentenek védelmet a fegyveres bűnöző bandákkal szemben. A tehetősebbek jól megerősített (kettős kerítés, közte mély árok – középkori várak képét idéző építészeti formák), golyóálló üvegfal mögött ülő profi biztonsági őrökkel védett bejárátú társasházakba költöznek. Jellemző képek ezek Mexikótól kezdve Brazíliáig. A tehetősebbek egész lakónegyedeket zárnak le sorompóval, ahová csak azonosítás után lehet belépni, ezekben a városrészekben az utcák megszűntek a város-lakók közös terei lenni.

Caracasban például egy átlagos hétvégén 50–60 ember hal meg lőtt és szúrt sebek miatt, zömmel fiatalok. Hasonló esetek ismertek, például a Sao-Paolo-i több napig tartó utcai csaták a rendőrséggel, vagy a Rio de Janeiro-i favellákból lezúduló, a tengerparti sétányok közönségét végigrabló bűnöző hadjárat.

A nyomornegyedek marginális társadalma nemcsak abban különbözik a többségi társadalomtól, hogy részben vagy egyáltalán nem érvényesülnek az állami normák, hanem azért is, mert *a családmódel is eltérő*. Itt az anya a családfenntartó és a biztos gondviselője gyermekeinek. A párkapcsolatok informálisak, a férfiak egy idő után más partnert keresnek, és újabb gyermekek születnek. A gyermek érték, a születésszabályozást nem tartják fontosnak, az abortusz rendkívül ritka, s nem azért, mert nem tudják megfizetni, hanem azért, mert számukra természetes az, hogy a bármilyen körülmények között megfogant gyermek megszülessen. A helyiekre általában sem jellemző a minden részletében megtervezett jövő, szerintük, ha egy gyermek a világra jön, majd nyílik tér számára is.

A szűk házakban több nemzedék, esetleg több család él együtt, de a leggyakrabban az anya az előző kapcsolatból született gyermekeivel és a jelenlegi partnerével, így a rokon viszonyok variációi számosak, testvér, féltestvér, félig-nagynéni és harmad-unokaöcs él színes kavalkádban. A féltékenységű drámák tipikus esete, amikor az anya nem tudja elviselni partnerre „érdeklődését” valamelyik előző kapcsolatból származó lánya iránt.

Ez a családmódel a nyomornegyedekben domináns, sem a rurális, sem a városi társadalmakra nem jellemző. Azonban Dél-Amerika nagy részén a rurális társadalmakban évszázadokon keresztül működött egy „*duális család-módel*”, amely általánosan ismert és máig elfogadott ezekben a társa-

dalmakban.⁵ Nevezetesen, a tehetősebb vagy gazdag földbirtokos tartós kapcsolatot létesít egy vagy több lánykával, akik a ház körül vagy a földeken dolgoznak, s az ebből származó gyermekeket hivatalosan nem ismeri el ugyan, de valamilyen szinten gondoskodik róluk, számon tartja őket. A helyi közösség sem az anyát, sem a gyermekeket nem közösi ki, sőt bizonyos mértékű védettségüket is elismeri. A hivatalos házasságból származó gyermekekkel ellentétben ők nem örökölnek, és nem viselik apjuk nevét.

Karakterisztikus csoportot alkot Peruban a főváros környékén élő ún. „telekfoglalók” népes tömege, ők indiánok illetve hajléktalanok, akik önkényesen foglaltak el földterületeket, ahol felépítették házaikat, kunyhóikat, ki-ki tehetsége szerint (ez nem hasonlít a favallák nyomortelepeire, megtalálhatók itt az emeletes téglapülettől kezdve a szerényebb házak és kisebb számban, inkább átmeneti jelleggel a nyomorúságos kalyibák is), s amiben különböznek, az az önszerveződés igen magas foka. Felállították azokat a szabályokat, amelyeket nekik, illetve a lakógyűlésen elfogadott új „telepeseknek” be kell tartaniuk, ez az építkezés helyére és módjára is vonatkozik, de az együttélés szabályait, a közrendet is magában foglalja, pl. saját ingatlan-nyilvántartást vezetnek. Több tízezer ilyen telek van, gyakorlatilag önálló városrészt alkotnak. A '70-es évek végén a közösség választott vezetői megpróbálták a hivatalos állami intézményeknél legálissá tenni helyzetüket, ami hosszú tárgyalások után részben sikerült is. Ez a szervezett reintegráció sajátos esete. A folyamat általában ellenkező előjelű.

Sajátos szubstruktúra a kábítószer -termelés, -termeltetés és az e körül kialakított rendszerek. Ehhez a folyamathoz szorosan tapad a szervezett bűnözés, s mivel a drog-termesztés éves bevétele egy közepes méretű dél-amerikai ország GDP-jét is meghaladhatja, így képet alkothatunk e szervezetek befolyásáról és hatalmáról. A droggal együtt megjelenik az erőszak, a fegyverkereskedelem, a korrupció és biztonsági kockázatot jelent az adott ország számára. Napjainkban ez fokozottan igaz, mert ezek a *kartellek egyre inkább átvesszik multinacionális vállalatok irányítási, üzleti, hálózatépítési módszereit*, miközben megtartják tagjaik, alkalmazottaik számára azokat a jóléti és segélyező (saját nyugdíj-, betegsegélyező-, özvegyi ellátást, tanulmányi ösztöndíjat, újabban üdültetést és fitness-szolgáltatást! biztosító) intézményeket, amelyeket a populista jóléti államok sem nyújtottak ilyen mértékben, s amelyekre a globalizáció présében működő mai állam nem képes.

A koka-cserje termesztése, felvásárlása, feldolgozása és elszállítása jól felépített hálózatokban történik, amelyeket a droggartellek hoztak létre, és ők is ellenőrzik minden fázisát. A termelés a parasztnak jobb jövedel-

⁵ Ki ne ismerne erre példát a latin-amerikai irodalom nagyjainak műveiből.

met, biztos felvásárlót és szükség esetén védelmet is jelent a hatóságokkal vagy más drogbárók embereivel szemben. Sok területen, főleg Kolumbiában és Bolíviában kiterjedt ültetvényeken folyik a termesztés, ezeket a drog-kartellek fegyveres őrei vigyázzák, az itt élők teljes mértékben kiszolgáltatottak, itt az erőszak és a hallgatás súlyos törvényei uralkodnak.

Latin-Amerikában a drog-fogyasztás sokkal kisebb mértékben társadalmi probléma, mint más országokban. Mivel a magas-hegyi indián kultúrák népcsoportjai évszázadokon keresztül használták a koka levelét gyógyteaként, éhségűző szerként, vagy a bányákban dolgozók teljesítményfokozóként, ez kultúrájuk része, amellyel együtt élnek, s ott nem okoz nagyobb problémát, mint nálunk az alkohol.

A drogbárók hatalmát egyik ország rendőrsége sem volt képes megtörni, ehhez az Egyesült Államok – mint a legfontosabb felvevő piac – nyújt segítséget, ami sajátosan kényes helyzetet teremt. Nevezetesen, az érintett államok egy területen – a drogtermelés, terjesztés felszámolásán – átengedik a hatásköreiket, szuverenitásukat egy másik állam speciális rendőrségének. Az Egyesült Államok mintegy kompenzációképpen különböző szociális, egészségügyi programokat vagy a kisparaszti gazdaságokat a koka-termesztésről más növények termesztésére átképző projekteket finanszíroz, több-kevesebb sikerrel. Mindez azonban nem fedi el a kényelmetlen, ambivalens érzést, amivel az egyébként sem Amerika-barát helyiek viselkednek mindezzel szemben. Sok dél-amerikai gondolja úgy, hogy az Egyesült Államoknak a saját országában, a saját területén kellene a drogfogyasztás problémáját megoldani.

Mint azt fentebb láttuk, *a társadalomból kihulló, kirekesztődő csoportok létrehozják tulajdon struktúrájukat, amelyek párhuzamos társadalmakat, társadalmi alrendszereket alkotnak, ezeken belül jellegzetes normák és szabályrendszerek alakulnak ki.* A különböző formációk között gyakorlatilag nincs átjárás, ez fokozottan igaz a nyomornegyedekre, e világ fogva tart, nincsenek kapaszkodók és kitérés pontok. A párhuzamos társadalom laza, de zárt rendszert alkot, népe védtelen és sok tekintetben kiszolgáltatott. Hagyományosan jó bázisát jelenti a választási kampányok alatti politikai manipulációknak vagy a szélsőségesen populista politikai törekvéseknek.

Az egyes országokon belül kialakuló párhuzamos társadalmak léte azt mutatja, hogy ezek fragmentált, dezintegrált, szétesett társadalmak, ahol a lakosság egy részének alkupozíciója nulla, s ahol az egyes alrendszerek rendkívül lazán kapcsolódnak egymáshoz. (Laki, 2006) Ezekben a társadalmakban erősebb a polarizáció és nagyobb az instabilitás.

INESSZA JAZSBOROVSKAJA

A kelet-közép-európai baloldaliak eszmei-elméleti alapfelfogásának formálódása.

A Lengyel Köztársaság példája⁶

Kelet-Közép-Európa ma olyan régió, amely egészen sajátos tapasztalatot tudhat maga mögött. Több mint negyven éven át módjában állt, hogy társadalmi átalakítások gyakorlata során, a „reális szocializmus” építésével ellenőrizze azokat az ideológiai elképzeléseket, amelyeket a térségbeli baloldali felettébb szerény gazdasági és társadalmi alapokon alakított ki.

A régióban létrehozott társadalmi modell a 20. század 90-es éveinek elejére kimerítette lehetőségeit. Elszállt a lenini értelemben vett „történelmi kitérő”, a rendszeren belüli alternatív útválasztás lehetősége is.⁷ Megérlelődtek viszont egy másfajta szerkezeti átalakítás objektív feltételei: megfogalmazódott az igény a politika rendszer demokratizálására, a magántulajdonon alapuló piacgazdasághoz való visszatérésre; megerősödtek a változásokat sürgető szubjektív impulzusok is.

A térség országai elvetették a „reális szocializmust”, és a globalizálódó fejlődés alternatív útját választották. A baloldali erők kezdeti elméleti elképzelése szerint ennek úgy kellett végbemennie, hogy a poszt szocialista alapon szociális piacgazdaság létesüljön. Ez majd összeegyezteti a magánosítást a baloldal társadalmi céljaival: a társadalom közvetlen és közvetett hozzáféréssel a privatizálandó vagyonhoz, a gazdasági növekedés gyorsulásával, illetve a nemzeti jövedelem kiegyensúlyozott elosztásával, amely a szociális igazságosságra és a társadalmi szolidaritás elvének az érvényesítésére törekszik, növeli a lakosság egészének, valamint az államnak a felelősségvállalását, megsegíti a lakosság nélkülöző részét.

A politikai irányítói kilengése azonban a kezdet kezdetétől az átalakítások neoliborális modellje irányába mutatott. Ennek a pusztító hatása az azóta el-

⁶ Evoljucija igyejno-teoretyicseszkih usztojev levih Central’no-Vosztocnoj Evropi: primer Reszpubliki Pol’sa. Az elemzést a szerző, az Oroszországi Tudományos Akadémia (RAN) Összehasonlító Történelmi Intézetének tudományos főmunkatársa az Évkönyv számára készítette.

⁷ Lenin a NEP bevezetésekor használta ezt a kifejezést.

telt másfél évezed során maradéktalanul megmutatkozott. A különböző rendszerek átalakításának folyamata a vártnál sokkal gyötrelmesebbnek, bonyolultabbnak, több szakaszban lezajlónak bizonyult. Mindez az egyes országokban a formák nagy változatossága mellett ment végbe, amelyek különböző módon kapcsolódtak egymáshoz. A párhuzamosan folyó politikai és társadalmi-gazdasági változtatásokat számos nyomasztó ellentmondás terhelte.

A leghamarabb a hatalmi viszonyok alakultak át. Felszámolták a „pártállam” modelljét. Megszilárdult a többpártrendszer és a parlamentarizmus, a képviselői demokrácia elve alapján. Megújult a törvényhozás folyamata, kezdettől a totalitárius tekintélyuralmi rendszer alternatívájaként, a törvényesség megteremtéseként. Megerősödtek a demokrácia intézményi formái, a térség országai számára olyannyira fontos jogállami keretek, az állampolgári szabadságjogokkal és a szabad politikai tevékenység lehetőségével. Teret nyertek az átalakítást segítő tárgyalásos megoldások; a demokratikus változásokat egyes szakaszokban és országokban kerekasztal-megbeszélések készítették elő. A politikai rendszernek ezek a változásai „a demokratikus Európába való visszatérés” eszméjének a jegyében zajlottak.

Az előző rendszer negatívumaitól való megszabaduláshoz fűzött remények azonban hamarosan eltűzöttaknak bizonyultak. A korábbi irányítási struktúrák szétzúzása túlságosan is romboló jelleget öltött. A gazdaság visszaesése, az átmeneti időszakhoz kötődő recesszió a vártnál sokkal mélyebb és főleg jóval tartósabb volt. A térség legtöbb országában ez a folyamat az 1990-es évek egészét igénybe vette, és mély transzformációs depresszióba csapott át. Az önmagában is válságos 1989-es évhez képest ez a visszaesés az egész európai poszt szocialista térségben mintegy 30 %-kal vetette vissza a bruttó hazai termék alakulását.⁸

A történelmi „cikk-cakk” szociális ára a lakosság többsége számára igen magas volt (a munkabér és az életszínvonal zuhanása, a szociális biztosítás mennyiségi csökkenése és minőségének romlása; az infláció és a krónikus munkanélküliség; az orvosi ellátás és a tanulási lehetőségek visszaesése). Az sem vált világossá, hogyan lehetne enyhíteni ezeket a hatásokat. Óriási méreteket öltött a lakosság szociális differenciálódása.

Az anyagi természetű nehézségek növekedése közepette a szociális értékek szerkezete is élesen megváltozott, ledobva magáról az ideológiai ballaszt nagy részét. A térség országaiban az előtérbe a rövid távú gazdasági érdekek ilyen vagy amolyan együttese került. Ebben a keretben kezelték a szociális védelem kötelezettségét is, amelyet az egyenlőség értéke diktált volna. Eközben a rablópiac elől, amely erkölcsileg kétséges, szociális

⁸ G. V. Kolodko: Problemi globalizacii i perspektyivi razvityija poszt szocialiszticheszkij sztran. Reformni perehodnoy perioda. Moszkva, 2005. 172., 175. old.

szempontból pedig megengedhetetlen módon sikeresen mozdította elő egy kisebbség céljainak a megvalósulását, a többség az állam védőernyője alá húzódva szeretett volna védelmet keresni. Továbbra is elvárta az államtól a javak és a járandóságok jelentős, kiegyenlítő célzatú újraelosztását. Míután meghiúsultak az „emberarcú szocializmusba” vetett reményei, ezeket az „emberi arcú kapitalizmusba” fűzött utópikus álmokkal cserélte föl.

A gazdasági értékek egyoldalú előtérbe kerülése az átmenet gazdasági tartalmához képest háttérbe szorította, leértékelte és instrumentalizálta a társadalmi élet politikai, szociális és erkölcsi átalakításának a szükségletét. A demokrácia elveit a legszűkebb, pragmatista alapon kezelték, a hasznosság – pontosabban a haszontalanság – szempontjából, aszerint, hogy mennyire segítik az anyagi jólét előbbre jutását. Ez jelentős kárt okozott a társadalom és az állam demokratikus fejlődésének.

Mire ez világhosszá vált, az átmenet már túljutott azon a ponton, ahol még beszélni lehetett volna a távlatok több változatáról, a fejlődés korábbi útjai és az új lehetőségek megnyitása közötti átmenet tekintetében. A fő probléma az volt, hogy a kibontakozó új tendenciák forratagában a baloldali társadalmi-politikai erők még nem jutottak el a tudatos önszerveződésig. A politikai baloldal előtt ekkor az a feladat tornyosult, hogy végezze el eszmei-elméleti bázisának a társadalmi élet új realitásai által diktált alapvető felülvizsgálatát. Egyrészt gyökeresen meg kellett szabadulnia ideológiájának a több évtizedes tapasztalat során nem igazolódott ballasztjától, majd „ideológia utáni” eklektikus elképzeléseit összevetnie a társadalmi berendezkedés átalakulásának tényleges új tapasztalatával, anélkül, hogy kritika nélkül lemásolná a Szocialista Internacionálé sztereotípiá-készletét.

Lengyelországban, mint Kelet-Közép-Európa más országaiban is a sokrétű átalakulás átrendezte a politikai mezőt. Számos párt jött létre magán a politikai élet balszárnyán is.

A baloldaliak legfőbb politikai szervezete, a Baloldali Erők Demokrati- kus Szövetsége (SDLS), amely a posztkommunista reformereket képvisel- te, a '90-es években a szociáldemokratizálódás útján indult el. Programsze- rűen támogatta a politikai rendszer demokratikus átalakítását és a piacgaz- daság kiépítését. A két ízben is hatalomra került „posztkommunisták” si- keresen oldottak meg különböző feladatokat, és magas elismertségre tettek szert. De mindkét alkalommal, amikor a politika iránytűje balra fordult, és kormányra jutottak, kénytelenek voltak alkalmazkodni a társadalmi fejlő- dés objektíve meghatározott irányához, belesimulva a globalizálódó világ-

ba, a piac törvényeit juttatva érvényre. Ez megkövetelte, hogy lefaragják ezek megígért, baloldali szellemű kiigazításait. Más szóval, ilyen értelemben jobbra tolódtak, a balcentrum, a centrum irányába, esetenként ezen is túl. A szocializmus teljesen eltűnt programjukból.

Mindez abból következett, hogy kormányon lévén, részt kellett venniük a kapitalizmus kiépítésében és megszilárdításában. Ez pedig szükségképpen lényegesen módosította elvi-politikai programjukat. Így képtelenek voltak következetesen védelmezni szociális bázisuk és választóik érdekeit, beváltani a lakosság jólétének növelésére tett ígéreteiket.

Amikor ellenzékbe kerültek, az SDLS vezetői megpróbálták védekező állásba helyezkedni, elvállalva az elmúlt rendszer szociális vívmányai védelmének a reménytelen feladatát. Kormányon pedig ismételten a felemás szociális lefaragás útjára tértek, hogy elősegítsék az alkalmazkodást a globális verseny követelményeihez, amelyek többek közt szűkítették a munkaerőpiacot. Emellett sokan közülük a '90-es évek elején bekapcsolódtak a vállalkozói tevékenységbe, korábbi politikai kulcspozícióikat vezető gazdasági hadállásokra váltva át, eltávolodva baloldali kötelezettségeiktől és a baloldaliság követelményeitől. Az SDLS Leszek Miller vezette kormánya a 21. század elején jobboldali szociálliberális politikába kezdett. 2003 szeptemberében Miller a párt Összlegyel Bizottsága előtt így fogalmazta meg elképzelését kormánya feladatairól: „Feltétlenül támogatnunk és fejleszteniünk kell a vállalkozói tevékenységet és a szabad piacot, mert csak így teremthetjük meg az eszközöket baloldali, szocialista programunk megvalósításához. Politikánknak liberális jelleget kell öltenie, mivel a piac csak a gazdálkodás szabadsága keretében tudja kibontakoztatni a benne rejlő lehetőségeket. Egyelőre el kell kerülnünk, hogy a piacot szociális feladatokkal terheljük.” Így az „emberarcú kapitalizmus” ideológiájának gyenge kezdeményeit mind nyíltabban szorította ki a korrupt „pártapparátusi” kapitalizmus, ami az SDLS jelentős térvészteséhez vezetett a politikai arénában.

A Szövetség egyre több tagja jutott arra a következtetésre, hogy a baloldal szellemi értékeinek a védelmére kell kelniük. Az SDLS szakadozni kezdett; egyre kevésbé uralta a politikai színtér baloldalát. Végül a Szövetség vezetőséget váltott. A párt élére fiatal aktivisták kerültek. Az elnöki posztra Wojciech Olejniczak, a főtitkárira Grzegorz Napieralski, akik kinyilvánították a visszatérést a baloldali értékekhez. Olejniczak a sajtónak így nyilatkozott: „A Szövetség vagy baloldali lesz, vagy előbb-utóbb eltűnik a politikai küzdőtérrel.” Sürgette világos alternatíva kidolgozását, hangsúlyozva: „Soha többé nem hagyjuk el a baloldal kikötőjét”.⁹

⁹ W. Olejniczak: SDL si? zmienia. //www.gazeta.pl. 23.09.2005.

A párt programjában bocsánatot kért azokért a vezetőkért, akik „megcsúfolták a baloldali eszméket és elveket, felébe-harmadába valósították meg a programot, és ezért kénytelenek voltunk megválni tőlük.” A program kifejtő részében egy önmagát irányítani képes civil társadalom megvalósítását hirdették, igazságos jogállamot és szociálisban érzékeny piacgazdaságot, elutasítva „az állam és a gazdaság neoliberais modelljét.”¹⁰ Kifejezték kötődésüket az európai demokratikus és szociális normákhoz. Ám a választásokon nem értek el számottevő eredményt.

Még 2004 márciusában az SDLS-ből kivált *Lengyelország Szociáldemokráciája (PSD)*, amely szintén vezetőket váltott. Egyikük, Andrzej Celiński így magyarázta a helyzetet: „Nem lehet a gazdaságban liberálisnak, a politikában pedig szociáldemokratának lenni. Az SDLS azért szenvedett vereséget, mert eltávolodott a szociáldemokrácia programjától.”¹¹

Ugyanezt, kissé másképpen, úgy fogalmazta meg Józef Oleksy, a szejm marsallja, mint „eltérést a baloldali értékek szabályaitól”. Ez utóbbiak között olyanokat sorolt föl, mint az állam méltatlanul elfelejtett világi jellege, a nemek egyenlősége, a kisebbségek jogai, az emberi méltóság stb.¹²

A PSD demonstratíván ki is nyilvánította ilyen értelmű azonosságát minden lehetséges alkalommal és ügyben. Fellépett az állam demokratikus jellegének határozott továbbfejlesztéséért, túlzott pártosodása, bürokratizálódása, a klikkek erőszakos nyomulása ellen, a jogrend tökéletesítéséért, a korrupció kiküszöböléséért, az egyenlőség és a polgári szabadságjogok következetes betartásáért, végül a dolgozók szociális jogosítványainak a szélesítéséért, hogy ezekre támaszkodva képesek legyenek ellensúlyozni a globalizáció folyamatait.¹³

Az SDLS egyes korábbi tagjai a *Demokrata Párt (DP)* körül tömörültek, a társadalmi-gazdasági problémák megoldására ajánlott programjukkal. Ebbe a balközép pártba elsősorban egykor az SDLS-ben működő közgazdászok léptek be, akik már ott is szociálliberális programot képviseltek. Ilyen Marek Belka volt miniszterelnök, helyettese, Jerzy Hausner, akik a versenyképes gazdaság és az állampolgári aktivistás optimális megszervezésében látják a megoldást. Emellett hangoztatták a politikusok felelősségét a szociális szféráért.¹⁴ A Demokrata Párt vezére, W. Frasinuk, aki a Szolidaritásból indult, úgy véli, hogy a DP tulajdonképpen nem liberális

¹⁰ Program „Sprawiedliwosc Spooleczna i Praca. Deklaracja Wyborcza SLD w wyborach 2005 g. //www.sld.org.pl.

¹¹ www.gazetapl.tokfm 23.09.05.

¹² Uo. – A szejm marsallja – a parlament elnöke.

¹³ PAP. 15.03.2005 //onet.pl.; M. Borowski: Program nowej lewicy – najwazniejsze kwestie. www.gazeta.pl. 23.09.2005.

¹⁴ www.Partia Demokratyczna.pl.20.09.2005.

párt. Mint a demokratikus állam és a civil társadalom híve, „szabadelvű vezeteket” vall, de „egészen új szavazóbázisa van, amely nem liberális.”¹⁵

Más baloldali formációk egyelőre a baloldali mozgalom eszmei-elméleti alapjai tudományos kimunkálásának a szakaszában vannak. A baloldali gondolat a Szolidaritásból annakidején kiszorított, marxista hagyományú csoport körében is fejlődik. Ennek a hordozói alakították meg a *Munka Szövetségét (UP)* és az ebbe a szövetségbe be nem bocsátott *Lengyel Szocialista Párttal* együtt egy időben szövetkeztek az SDLS-szel, annak kis baloldali radikális szárnyát alkotva. A soraiban található teoretikusok fokozatosan, egyelőre a politikai küzdőterre való kilépés nélkül próbálják elméletileg tisztázni a kialakult helyzetet és lehetséges távlatait. Más kisebb csoportok, mint például az *Ifjú Szociáldemokraták Szövetsége*, a szociáldemokrácia értékrendszerének kulturális-ideológiai „megtisztításával” próbálkoznak.¹⁶

A lengyel társadalomban az erőik megoszlása végletesen bonyolult. Baloldali értékek hívének mondja magát a lakosság mintegy 30%-a, de a baloldali és balközép politikai erőket összesen is csak 15% támogatja.¹⁷ A hagyományos baloldali választók tábora még eléggé erős, de mély kiábrándulás és irányvesztés jellemzi. Többsége a korábbi várakozásokat táplálja a szociálpolitika terén, és a jövedelmek erősebb újraelosztását igényelné, a „bűnös, tolvaj privatizációs tulajdon” rovására; a támogatások megőrzését és növelését, a költségvetés egészségügyi, kulturális és sportrovatából. A nyugdíjasok nagyobb szociális támogatását várják. Ezeket a követeléseket azonban, amelyeket nem támasztottak alá a hatalmon lévő balközép és szociálliberális erőik konkrét intézkedései, jóval hatékonyabban karolták föl a jobboldal konzervatív és populista erői. A Központi Közvéleménykutató Intézet adatai szerint a lakosság többsége, benne a hagyományos baloldali szavazók nem csekély része is, szociális védelmezőit több időszakban a politikai erőik jobbszárnyán vélte felfedezni. A politikai rokonszenv ingája jobbra lendült ki, és a következő erőpróba alkalmával ott is maradt.

Meg kell jegyezni, hogy a 2005-ös parlamenti választás kampánya során a baloldali jelöltek már sokkal átgondoltabb eszmei-politikai munkát végeztek. A demokratikus jogok maradéktalan tiszteletben tartását, az alkotmányos és polgári szabadságjogok következetes érvényesítését követelték. Sürgették a legszegényebb rétegek méltó állami segélyezését, a minimálbér és a szociális szolgáltatások ésszerű emelését. Javasolták az állami munkaügyi felügyelet erősítését. Kiemelendő feladatként határozták meg a munkanélküliség csök-

¹⁵ www.gazeta.pl. 23.09.2005.

¹⁶ A. Skrzypek: Lewica na rozdrożu. Dzis, 2004. 12. szám.

¹⁷ M. Grabowska: Podział postkomunisticzny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku. Varsó, 2004.

centését, az elterjedt korrupció és a gazdasági bűnözés visszaszorítását. Elvetették az egészségügy és az oktatás üzleti alapra helyezését. A lengyel társadalom vitáinak középpontjában ma valóban ezek a kérdések állnak.

Hasonló, nem kevésbé bonyolult folyamatok zajlottak Kelet-Közép-Európa más államainak rendszer-átalakítása során. A társadalmi tudat egyik legelismertebb elemzője, Jerzy Szacki állapította meg, hogy a baloldali szinte mindenütt mély válságban van, és a baloldali pártok gyakran már csak megszokásból minősítik magukat baloldalinak. „Az, ami a baloldali gondolatból érdeklődésre tarthat számot, olyan dolgok keresésében lelhető fel, amelyek alapvetően különböznek a baloldali pártokban beszéd tárgyává tett dolgoktól.”¹⁸ Ezeknek a pártoknak nem csekély gondot okoz, hogy a mai kormánykoalíció pártjai populista programjaikban magukévá tették a dolgozók szociális védelmének és a politikai rendszer „demokratisztikus megtisztításának” követeléseit. Ez a baloldali pártok elfogadottságát 2006. derekára 2–5%-ig csökkentette. Csupán az év végén mutatkozott új tendencia. A helyi önkormányzati szervek novemberi választásakor a „Baloldaliak és demokraták” választási tömörüléseinek városi listáira országos átlagban 11–12%, a falusi körzetekben 5%-nyi szavazatot adtak le.

A baloldal eszmei-politikai evolúciója a kelet-közép-európai térségben igen egyenlőtlenül folyik, telve ellentmondásokkal, de alkotó kezdeményezésekkel is. Remélhető, hogy ez a fejlődés előbb-utóbb gazdagítani fogja a globalizáció szociális modelljének kidolgozását célzó erőfeszítéseket is.

MÉSZÁROS ISTVÁN

A politika strukturális válsága¹⁹ I.

(Némi rövidítéssel)

1. A fundamentális válság jelenségei

Azzal szeretnék nyitni, hogy áttekinteném a nagyon nyugtalanító – szeretném hangsúlyozni, hogy az egész világot fenyegető – politikai és a jogi téren mutatkozó fejleményeket. E tekintetben aláhúznám, hogy legalább huszonhárom éve történt, hogy Brazíliában, Paraiban személyesen láthattam az éhség-lázongásokat. Húsz évvel később pedig láthattam Lula²⁰ elnök vá-

¹⁸ J. Szacki: *Bezwstyd politykow*//www.gazeta.pl. 23.09.2005.

¹⁹ Mészáros Istvánnak ez a szövege egy Brazíliában, Maceió-ban 2006. május 4-én elhangzott előadásának leírt változata, amelyet ő küldött meg az Évkönyv számára.

²⁰ Luláról és választási harcáról több írás is foglalkozott az Évkönyv 2005–2007-ban megjelent kötetekben.

lasztási kampányát és olvashattam, amint Lula kifejtette, hogy az ő jövőbeni stratégiája pontosan az, hogy véget vet az országban mutatkozó éhségnek. A Paraiban lezajlott éhség-lázadások óta eltelt húsz esztendő nyilvánvalóan nem volt elég, hogy megoldják ezeket a problémákat. És azóta is megerősítették nekem, hogy e téren nagyon mérsékeltek a javulások. Továbbá az ENSZ hivatalos statisztikái kimutatják, hogy ugyanezek a problémák szívosan továbbélnék a maguk pusztító következményeivel a világ sok részén. Ez így van annak ellenére, hogy az emberiség rendelkezésére álló termelőerők szemben a múlttal megoldhatnák mind az éhség, mind az alultápláltság szörnyűségeit.

Nehéz ellenállni a kísértésnek, hogy ezeket a nehézségeket annak tulajdonítsuk, – ami igen gyakran előfordul a szokásos politikai beszélgetések és beszédek során – hogy ezeket a politika révén könnyű kijavítani, vagyis, hogy a személyek lecserélésével a következő választások során mind orvosolni lehet. Ez azonban egy szokásos kitérő, a dolgok megkerülése lenne és nem egy igazi magyarázat. Lévéen, hogy ezek a problémák nagyon szívosan jelen vannak, valamennyi fájdalmas emberi következményeivel együtt, mindez sokkal mélyebb összefüggésekre utal. Többek között a tehetetlenség ellenőrizhetetlen erejére, amely annak ellenére él tovább, hogy időnként „jóindulatú” ígéreteket tesznek, amelyek politikai nyilatkozatokban is megnyilvánulnak, vagyis ahogy Dante hallhatatlan munkájában írja, a pokolba vezető út is jószándékokkal van kikövezve. Más szavakkal, az igazi kihívás az, hogy szembenézzünk az okokkal és szerkezeti meghatározottsággal, amelyek eltérítenek a tehetetlenség révén is attól, hogy ezeket a politikai programokat megvalósítsák. Eltérítenek annak ellenére is, hogy a programok szerzői hangsúlyozzák, hogy a dolgok jelenlegi állapot egyszerűen fenntarthatatlan.

Vegyünk figyelembe néhány mellbeverő példát, amelyek nagyon világosan demonstrálják, nemcsak azt, ami veszélyesen érinti a társadalmunkat és azt, ahogyan azt szabályozzák, de ami ennél még rosszabb, hogy a tendencia az, hogy a veszélyek még fokozódnak egészen addig a pontig, ahonnan már nincs visszatérés.

Hat évvel ezelőtt írtam egy nyilvánosan elhangzó előadás számára, amely 1999. októberében Athénban hangzott el, hogy „Minden valószínűség szerint a legfőbb fenyegetés az ellenféllel szemben a jövőben a nukleáris zsarolás lesz. Ám mindennek az eredménye ugyanolyan lesz, mint ahogy ez a múltban volt. Már csak azért is, mert ez a felvázolt módozat csak megerősíti az abszurd tarthatatlanságát, hogy rákényszerítsék a tőke racionalitását a világ más részeire.” Hat év alatt ez a politikai gyakorlat, amely a globális imperializmus hegemoniájának érvényesülése volt, nemcsak egy

általános lehetőség volt, illetőleg azzá vált, hanem integrális részévé vált az USA neokonzervatív kormánya politikájának, és stratégiájának. Mára a helyzet sokkal rosszabbá vált. Az utóbbi hetekben Irán esetében már belépünk abba a szakaszba, amikor már a közvetlen akciókat tervezik, amely nemcsak magát Iránt fenyegeti, hanem az egész emberiséget egy nukleáris katasztrófa révén. A szokásos cinikus érvelés, amellyel az ilyen fenyegetéseket alátámasztják, az, hogy az ilyen lépéseket „nem erősítik meg, de nem is cáfolják”. Ám senkit ne tévesszenek meg az ilyen módszerek. Nukleáris katasztrófa nagyon is valóságos veszélye pontosan az, amelyről amerikai fizikusok közöttük öt Nobel-díjas nyílt levelet írtak, amelyben tiltakoztak Bush elnöknel, és ebben a levélben leszögezték, hogy: „Rendkívül felelőtlen dolog az USA részéről, mint a legnagyobb szuperhatalom részéről, hogy olyan akciókat fontolgat, amely az egész emberiséget fenyegeti az egész földgolyón. Figyelmeztetjük a kormányzatot, hogy nyilvánosan jelentse ki, hogy a nukleáris fenyegetést leveszi a terei közül minden nukleáris ellenféllel szemben is, mind a jelenben, mind a jövőben, és azt óhajtjuk, hogy az amerikai nép hallassa szavát ebben a kérdésben.”

Vajon társadalmunk legitim intézményei abban a helyzetben vannak-e, hogy visszafordítsák még a legfenyegetőbb helyzeteket is demokratikus közbelépések révén az aktuális döntéshozatalok során? Erről a kérdésről a hagyományos politikai eszmecserék és beszédek ismételten megerősítenek bennünket, mindannak ellenére, amiről pontosan ellentétes ismereteink vannak. Csak a legoptimistábbak és az éppen eléggé naivak állíthatják és őszintén hihetik, hogy a dolgok ilyen boldog fordulata bekövetkezhet. Ami a legerősebb nyugati hatalmakat illeti, ezek a legutóbbi időkben pusztító háborúkba keveredtek bele, amelyek során autoriter érveléseket használtak, amelyben „királyi előjogokat” élvezve döntöttek és léptek anélkül, hogy a lépésekről előzetesen megkérdezték volna saját népüket. Ennek során könyörtelenül félresöpörték a nemzetközi jog megkövetéseit és szabályait. Ennek során természetesen megsértették az ENSZ szabályait is. Az USA arrogáns módon megköveteli magának a morális jogot arra, hogy ezt tehesse, ahogyan éppen érez, valahányszor úgy érzi, hogy valamire a stratégiai érdekei indítják, azt meg is teszi. Ennek során eljut egészen annak határáig, hogy nukleáris fegyvereit használja, ráadásul ezt nemcsak preventív módon alkalmazná.

(A folytatás az Évkönyv 2009. kötetében.)

MÉSZÁROS ISTVÁN

A közösségi ellenőrzés szükséglete²¹

(Rövidítve)

Isaac Deutcher²² egyik legutóbbi munkájának nagyon megindító soraiban így ír: „A modern társadalom technológiai alapja, valamint a struktúrája és a konfliktusai mind nemzetköziek, vagy jellegüket illetve egyetemesek. Ezek mind egyetemes megoldást kívánnak. És ugyanakkor itt vannak a soha nem látott veszélyek, amelyek biológiai létünket is fenyegetik. Mindezek arra szorítanak, hogy az emberiség összefogjon, amelyet nem lehet elérni a szociális szervezet integráló elvei nélkül. A jelen ideológiai holt-pont és a szociális status quo aligha szolgálhat a megoldások szociális alapjául sem korunk problémáinak, sem az emberiség jövőbeli túlélésére. Természetesen az lenne a végső katasztrófa, ha a nukleáris nagyhatalmak a jelenlegi status quo-t arra használnák, hogy a saját játékokat vívják meg és ha bármelyikük ezt erőszakkal próbálná megoldani. Ebben az értelemben a Kelet és Nyugat békés együttélése egy óriási, megkerülhetetlen történeti szükségszerűség. Ám a szociális status quo-t nem lehet állandósítani. Marx, amikor a múlt osztályharcok történetében a patthelyzetről írt, akkor megjegyezte, hogy ez rendszerint „az egymásnak feszülő osztályok kölcsönös romlására vezetett”. Hogyha a patthelyzet elhúzódóan biztosítva van a nukleáris elrettentés hosszas egyensúlyhelyzete révén, akkor ez bizonyos, hogy elvezet a szembenálló osztályok és nemzetek általános és végleges pusztulásához. Az emberiségnek egységre van szüksége egyszerűen a pusztta továbbélése miatt is. Hol lehet ezt megtalálni, ha nem a szocializmusban?”²³

Deutscher a könyvét szenvedélyesen hangsúlyozva így fejezte be: „de nostra re agitur”²⁴. Nekem úgy tűnik, hogy igaza van abban, hogy saját magunkat szólítja meg ebből az alkalomból a legvitálisabb kérdésekről, amelyek érdeklődésének középpontjában álltak élete vége felé.

Annál is inkább, mert a kérdéses status quo egy történetileg teljesen egyedülálló status quo. Együttal ez teljesen átfogja az egész emberiséget. De miként ezt valamennyien tudjuk a történelemből, ezek a status quo-k soha

²¹ A cikket Mészáros István maga juttatta el az Évkönyvnek.

²² I. Deutscher remek, orosz származású, Angliában élő történész volt. Nagy hatást keltő munkái közül magyar nyelven úgy tudom, csak a Sztálin életrajza jelent meg.

²³ Mészáros szövege akkor íródott, amikor 1970-ben elnyerte az Isaac Deutscher díjat. Mészáros e köszönő beszédét és írását a London School of Economics-ban 1971. január 26-án mondta el.

sem tartottak örökké. Még a legkorlátoltabb status quo sem élt sokáig. Egy globális status quo-nak az állandósulása, ha számolunk azzal, hogy ebben a világban mekkora hatalmas erők munkálnak, akkor az egy fogalmi ellentmondás: egy abszurditás, amely világossá kell hogy váljon a még a játékteoretikus számára is. Egy olyan világban, amelyre a társadalmi ellentétek és a társadalmi rendszerek kölcsönös függőségének sokszínűsége jellemző – szemben a sakktáblaszerű fantáziavilággal, amely eszkalálódik és deszkalálódik – ez a törékeny globális status quo bizonyosan összetörik.

1907–1098

JEMNITZ JÁNOS

A francia munkásmozgalom 1907–1908-ban

A Francia Szocialista Pártról immár negyedszázada írtunk, írtam az Évkönyv hasábjain utoljára, amikor 1980-ban a francia szocialista pártok és csoportosulások 1905. évi egyesüléséről az SFIO megalakulásáról írtam az egyesülés 75. évfordulója alkalmából. Nem sokkal ezelőtt pedig a CGT híres 1904. évi Amiens-i kongresszusáról az ott elfogadott anarchoszindikalista programról, illetőleg a megfelelő vezető csoport kialakulásáról. Ami az SFIO-t illeti, 1905 után hihetetlen gyorsasággal változtak meg az új erőviszonyok a pártban. Jean Allemane¹ befolyása szinte pillanatok alatt szertefoszlott, és az allemanista irányzat mint olyan, szintén megszűnt létezni a pártban. Ugyanez megtörtént a guesdistákkal is, csak sokkal kisebb mértékben és vontatottabban. Éppen az 1907–1908-as időszak volt az, amikor Guesde² és csoportja erősen meggyengült az SFIO-ban. Ez pedig szorosan kapcsolódott a nemzetközi helyzettel, és a II. Internacionálé vitáival, illetve ezek francia összefüggéseivel.

A nemzetközi helyzet szorosan kapcsolódott az 1905. évi első marokkói válsággal, ami szorosan érintette a francia–német háborús krízist s azt, hogy a francia szocialisták erre miként reagálnak.³ Már az SFIO egyesülésekor is az egyesült párt kiemelkedő legerősebb vezetője Jean Jaurès⁴ lett, akinek befolyása e krízis kapcsán is csak még inkább megnőtt, lévén, hogy Jaurès a kihívásra nemcsak háborúellenes és antikolonialista, hanem egyben határozott internacionalista választ adott. Ebben ekkor segítségére sietett Edouard Vaillant⁵, a francia munkásmozgalom veterán és általánosan nagyon megbecsült alakja. Végeredményben ez az irányzat erősödött meg annyira, hogy a II. Internacionálé 1907. évi stuttgarti kongresszusán a fran-

¹ Allemane életútját lásd Évkönyv 1993.

² Guesde életútját lásd Évkönyv 1995.

³ A marokkói krízisről illetve visszahatásáról lásd Jemnitz János: A háború veszélye és a II. Internacionálé 1911–14 Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

⁴ Jaurès életútját lásd Évkönyv 1984 és Jemnitz János: Jean Jaurès. Akadémiai Kiadó 1970.

⁵ Vaillant életútját lásd Évkönyv 1990.

cia párt az ő szellemükben játszhatott előkelő szerepet a híres háborúellenes határozat elfogadásában.⁶ A stuttgarti kongresszus előtt az akkori pártok demokratikus életének megfelelően az SFIO-ban is még Stuttgart előtt pártkongresszuson vitatták meg, hogy milyen álláspontot képviseljen az SFIO a nemzetközi kongresszuson, és ezen a kongresszuson Jaurès és Vaillant álláspontja szerezte meg a többséget.⁷

A stuttgarti kongresszusnak természetesen komoly visszahatása is volt a francia munkásmozgalomra, ám a továbbiakban is a beszámolók során Jaurès és Vaillant álláspontja maradt az irányadó. Megjegyzendő, ugyanebben az időben és magán a stuttgarti kongresszuson is fellépett Gustave Hervé⁸, aki ekkor még sokkal radikálisabb álláspontra helyezkedett, és mindenfajta háborúval szemben azonnali forradalmi fellépést követelt. Hervé ebben az időben megjelentette a maga sok vihart kiváltó kiskönyvét „Leur patrie” címmel, amelyben azt bizonygatta, a régi marxi híres szállóigét „A proletároknak nincs hazájuk” kikölcsonözve és hosszan taglalva, hogy az teljes egészében igaz félszázaddal később is. Hervének ez a munkája ugyancsak 1907-ben jelent meg. Hervének ez a véleménye ekkoriban nem volt teljesen elszigetelt, a CGT akkori vezetői nemcsak hogy osztották ezt a véleményt, hanem a CGT „legerősebb embere”, Victor Griffuelhes⁹ ugyanebben a témában s ugyanebben a szellemben 1907-ben szintén kisebb brosrút jelentetett meg. (Hervé történelemtanár volt, Griffuelhes pedig cipész munkás – ez a háttér azonban egyáltalán nem látszott meg írásaikon. Mindkét írásnak megvolt a maga történeti egykori visszhangja, többek között Gróf Batthyány Ervin írásaiban, fordításaiban, amelyek a *Testvériség*, illetve később a *Társadalmi Forradalom* hasábjain jelentek meg.)

Megjegyzendő, hogy Guesde-nek is meg voltak azéért a maga hívei az SFIO-ban, és Guesde kitartott a maga doktriner álláspontja mellett, hogy háborús veszély esetén a munkásosztály már harcképtelen lesz, és nem tud egy általános sztrájkjal fellépni a saját kormányával szemben. Ez a vita a francia pártban még Stuttgart után is folytatódott. Mindezt jócskán befolyásolta, hogy a CGT köreiből ekkor még nagyon erősen tovább élt az amiensi szellem, és úgy hitték, hogy általános sztrájkot sikeresen lebonyolíthatnak Franciaországban. Így robbant ki azután 1908-ban az az általános sztrájk, amely végül is kudarccal végződött, s amelynek igen nagy jelentősége volt a CGT számára, a CGT vezető köre ennek kapcsán bukott meg, és

⁶ Jemnitz János: A háború és a gyarmati kérdés a II. Internacionálé 1907. és 1910. évi kongresszusán. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1979.

⁷ U.o.

⁸ Hervé életútját lásd Évkönyv 1996.

⁹ Griffuelhes életútját lásd Évkönyv 1974.

került új csoportosulás a CGT élére. A CGT új erős embere Léon Jouhaux¹⁰ lett, aki sokkal óvatosabb volt mind eszmeileg, mind gyakorlati lépéseiben.

A CGT e fenti kudarca természetesen visszahatott a francia szocialistákra is, de az alapvető kérdésben, a háború veszélyének és a kihívásra adandó válasznak ügyében Jaurès és Vaillant befolyása töretlen maradt. Sőt hozzá kell tenni, hogy míg évekkel korábban 1904 után Guesde merev szakszervezeti politikája a CGT-re taszítóan hatott, s ennek nyomán bizonyos súrlódás is keletkezett az SFIO és a CGT között, minthogy Guesde megkövetelte a párt vezető szerepének elismerését, ez ügyben Jaurès ezt a követelést eleve feladta, és ahogy Jaurès befolyása felerősödött, a CGT és az SFIO súrlódása is fokozatosan megszűnt. Ráadásul a háborús veszély a militarizmus és a kolonialista háborúk opponálásában Jaurès és a CGT álláspontja nemcsak közeledett, hanem lényegileg egybevágtott, és így egy új szövetség is kialakult a két autonóman működő munkásszervezet között. Ennek megerősödése éppen ebben a korszakban következett be, de még folytatódott és erősödőben volt az elkövetkező években is. E téren Jouhaux előtérbe kerülése sem változtatott ezen a tendencián.

Megemlítendő, hogy az SFIO-ban másfajta tendenciák is érvényesültek. Ha a párt központi napilapja, a *L'Humanité*¹¹, amely 1904-től jelent meg és amelynek főszerkesztője Jaurès volt, egyértelműen az ő befolyása alatt maradt, Jaurès kezében nem volt folyóirat és noha két szocialista folyóirat is jelent meg ezekben az években, ezek más szellemet tükröztek.

Az egyik folyóirat a *Le Mouvement Socialiste*¹² volt, amelynek főszerkesztője Hubert Lagardelle¹³ volt, ez a folyóirat nagyon színvonalas volt, anarchoszindikalista szellemben jelent meg, jeles nemzetközi szerzők írtak bele, többek között Szabó Ervin is. Lagardelle maga 1904-től nagyon élesen fordult szembe főleg nem nyilvános leveleiben Jaurès-zel és a jaurès-i szellemmel, és ekkor még anarchoszindikalista alapról, de az SFIO-n belül maradván balról bírálta az SFIO vezetését és még inkább a Német Szociáldemokrata Pártot. Ez a hangvétel 1907-1908-ban még inkább felerősödött, és Szabó Ervin is ekkor jelentette meg hosszabb írásait a folyóirat hasábjain. (Igen tanulságos e vonatkozásban Lagardelle és Szabó Ervin levelezése¹⁴.)

A németellenes él több vonalon jelentkezett ebben az időben és még inkább az ezt követő években a francia szocialisták táborában méghozzá

¹⁰ Jouhaux életútját lásd Évkönyv 1979.

¹¹ A *L'Humanité*-ről M.Rebérieux írt cikket az Évkönyv számára.

¹² A *Le Mouvement Socialiste*-ről lásd Évkönyv 2000.

¹³ Lagardelle életútját lásd Évkönyv 2000.

¹⁴ Szabó Ervin levelezése. 1-2. köt. (Szerk.: Litván György-Szűcs László) Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1878-1979.

olyan alapon, hogy a német pártot reménytelennek ítélték mint amely egy háború kapcsán nem fog igazán szembefordulni kormányával.¹⁵

A másik folyóirat a *Revue Socialiste*¹⁶ volt. A *Revue Socialiste*-ot még mintegy két évtizeddel korábban Benoit Malon¹⁷ hozta létre és szinte már a kezdetektől Malonnak Eugène Fournière lett egyik legbelsőbb munka- és szerkesztőtársa. Malon halála után pedig Fournière vette át a lap irányítását. Ez a folyóirat szintén mindig sokszerzős volt, ugyancsak igyekezett nemzetközi szerzőtársakat is megnyerni és szerepeltetni, bizonyos fokig az SFIO orgánumának is tekinthették, ám valójában független volt a pártvezetéstől, sőt attól mindig is jobbra állt, és mindig is határozottan reformista irányzat szellemét tükrözte.

1908 januárjában a folyóirat első számának első cikkét Fournière írta egy abszolút modernnek csengő témában, amelynek címe így hangzott: „Az állam alkalmazkodása a gazdasághoz”.¹⁸ Fournière mindjárt cikke elején olyan kérdéseket érint, mint a parlament szerepe, a törvények érvényesülése, és a francia tapasztalatokat egyúttal összeveti az angolokéval. Mindezzel bizonyította ismét, hogy egy széles látókörű ember volt, aki az új jelenségek megértésére és megértetésére törekedett. Az állam új vonásainak és szerepének megítélését így a *Revue Socialiste* is napirenden tartotta. A januári számban megjelent egy másik írás, amely ezeknek a napoknak és hónapoknak ugyancsak központi kérdésével foglalkozott. A cikk szerzője Noel Delons¹⁹ és a cikk címe „A leszerelés problémája”. A szerző cikkének mindjárt legelején leszögezi, hogy senki sem vitathatja, hogy mennyire üdvös lenne a nagyhatalmak részéről egyidejű és tartós, sőt állandó (permanent) leszerelés, amely nemcsak a béke javát szolgálná, hanem egyúttal az általános gazdasági fellendülést és jólétet is. Delons az egyszerű és világos kérdésfelvetés után nyomban rámutat arra is, hogy az igazság megvalósításához milyen kevés a remény. Delons hangsúlyozta, hogy a leszerelés első lépéseit valószínűleg Franciaországnak kellene magára vállalni. És bebizonyíthatjuk, illetve be kell bizonyítanunk, hogy Franciaországnak semmi oka nincs, hogy féljen egy ilyen kezdeményezéstől.²⁰

¹⁵ Ez a kérdés pár évvel később 1911 után vált még feszítőbbé, ám ennek a későbbi korszaknak taglalására ehelyütt már nem térek ki.

¹⁶ A *Revue Socialiste*-ről lásd Évkönyv 1999.

¹⁷ Benoit Malon életútját lásd Évkönyv 1991.

¹⁸ E. Fournière: *Adaptation de l'état a sa fonction économique*.

¹⁹ N. Delons: *Le problème du désarmement*.

²⁰ Delons e cikke bizonyítja, hogy ez a félelem mennyire mindig is élő volt Franciaországban, és a francia szocialisták körében 1911 után ez még csak fokozódott, és 1914 minderre még csak rátriplázott.

Akik félnek ettől a kezdeményezéstől, arra hivatkoznak, hogy Franciaország katonailag meggyengülne, amit szomszédai, elsősorban Németország kihasználhatna, területének egy részét is megszállhatnák, míg a tengeren elvághatnák kapcsolatait a gyarmataitól. Ezeket az ellenvetéseket azonban lehet cáfolni, s utalni lehet arra, hogy szomszédainknak igazán semmi haszna nem származhatna az ilyen kalandokból. „A világ szemében ebben az esetben a támadók az Európát megtámadó középkori hordákra emlékeztetnék őket. Ebben az esetben az összes többi hatalom e támadó ország ellen fordulna.”

Az R.S. februári számában ismét E.Fournière írt egy létfontosságú kérdésről, nevezetesen a gyarmatosítás problémáiról, és arról, hogy a szocialista pártnak ebben a kérdésben mi legyen az álláspontja.²¹ Fournière kemény leütéssel nyit, amikor kijelenti, hogy „a szocialista pártnak nincsen gyarmati politikája”. (Ez természetesen nem igaz, hiszen Fournière igazán jól ismerhette Jaurès idevágó cikkeit és beszédeit.) Fournière mindjárt utána hozzátette, hogy „ez persze nem a legfontosabb kérdés, amely hiányzik a párt politikájából”. (Erős kritikus mondatok is bizonyítják, hogy az RS és főként az RS főszerkesztője mennyire távol állt a párt „hivatalos” politikájától és hogy azt elég élesen s alapjában jobbról bírálta. Fournière mindjárt azzal folytatta, hogy ez a hiány annak köszönhető, hogy „a párt illetve annak egyes emberei” pusztán negatív, a gyarmatosítást elutasító politikát folytatnak. Vagyis Fournière itt egyértelműen felcsatlakozott azokhoz a reformistákhoz és revizionistákhoz, akik mint Bernstein és Van Kol egy évvel korábban Stuttgartban szintén ezt a véleményt fogalmazták meg, és a gyarmatosító hatalmak „civilizációs missziójának” tételét hirdették meg.²² Fournière ehelyütt kifejezetten Jaurès is bírálja, méghozzá az SFIO 2007. évi Nancy-i kongresszusán elmondott pártvezetői beszédéért, amelyben Jaurès a marokkói krízis kapcsán a marokkói gyarmatosítást utasította el és a hatalmon lévő Radikális Pártot. (Fournière eme cikke egyúttal bizonyítja, hogy a nemzetközi kongresszus többségének véleménye és határozata mennyire nem vetett véget annak, hogy az ellenkező véleményen lévő kisebbség, így a francia reformisták is tovább fenntartsák véleményüket és amellet tovább érveljenek.)

Fournière cikke azonban nem egyszerűsíthető le pusztán erre a vélemény formálásra. Megállapítja, hogy a marokkói válság kapcsán a gyakorlati politikai döntések a diplomaták kezébe kerültek, s ez a szocialisták körében méltán aggodalmat keltett. Másfelől utal arra, hogy Hervé „fantáziá-

²¹ E. Fournière: La politique coloniale et le partie socialiste.

²² Bernstein életútját lásd Évkönyv 2003, Van Kolét 1977. A stuttgarti vitáról lásd Jemnitz János: A háború és a gyarmati kérdés. I.m.

lása” a másik oldalnak vagyis a jobboldalnak és a kormányköröknek használt, amennyiben azok Hervé antipatriotizmusát egyáltalán figyelembe veszik, és ezt a kártyát azután kijátsszák. Fournière azzal folytatja, hogy a párt egységesen kiállhat Hervé mellett, amikor Hervé véleményéért bírósági elítélésre kerül sor, de a lényegét illetően a párt nem vállalhatja magának az antipatriótizmusnak védelmét, és nem ítélné el egyszerűen a parancsokat teljesítő francia katonákat. A dolog lényege mégis az, ami Nancy-ban történt, vagyis a párt hivatalos állásfoglalása, és nem az, hogy a bíróság üldözőbe vette Hervét. Vagyis Fournière ismételtlen a párt hivatalos nyilatkozataival és állásfoglalásával szemben tört lándzsát.

Az R.S. ugyancsak februári számában E. Buisson írt cikket a francia szindikalizmus helyzetéről.²³ (A szindikalizmus eredményei címmel.)

A szerző visszautal Emile Pouget²⁴-nak a *Le mouvement Socialiste* 1907. november 15-i számában megjelent cikkére, amely pontosan a fenti címmel jelent meg, és amelyre Buisson finoman megjegyzi, hogy a cikk „bizonyos megjegyzéseket és meggondolásokat vált ki”.

Buisson érdekes adatokat idéz a Munkaügyi Hivatal statisztikai adataiból. Az adatokat három kronológia sorrendjében közli, az első rubrikában a századforduló előtti 90-es évek, majd 1900-tól 1907-ig eső korszakra bontva mutatja ki a sikeres sztrájkok arányát és egy másik rubrikában a sikeres sztrájkok révén a sikerekből részesülő munkások százalékos arányát mutatva ki. Mindkét adatsorból valóban félreérthetetlenek az eredmények, s a harmadik korszakban a sikerekből a munkások 70–80%-a részesülhetett. Buisson visszautal arra, hogy Pouget ezeket a sikereket egyértelműen és kizárólag a munkások öntudatosodásának és a CGT szervezeti erejének tulajdonította.

Buisson egyúttal megállapítja, hogy a CGT-t végeredményben már 1900-tól az a szindikalista csoport vezeti, amely zászlajára írta, hogy egyforma energiával kell megküzdeniük a munkások érdekeiért egyfelől az állam, másfelől a munkáltatók ellen. Buisson ezután megállapítja, hogy a fenti forradalmi szellemek azután jelentkeznie kellett magukban a sztrájkokban is. Többek között abban is, hogy a sztrájkok mind nagyobb számban végződtek a munkások sikerével, minthogy a munkások maguk is nagyobb elszántsággal és bátorsággal vettek részt e küzdelmekben. Ennek a forradalmi szemléletnek nagyobb szerepe volt a sztrájkok sikerében, mint a szakszervezetek kasszájának, amely viszont egyre üresebb lett.

Buisson ezek után felveti az ellenérveit: Kérdésként felvetődik, hogy vajon egy óvatosabb politika, amelyet megfontoltabb szakszervezeti vezetés

²³ Les résultats du syndicalisme.

²⁴ Pouget életútját lásd Évkönyv 1985.

irányíthatott volna a nagytőke hatalmával szemben, és amely jobban tekintettel van a szakszervezeti ellenállási kasszára, nem hozott-e volna még nagyobb eredményeket is? Ez kérdéses.

Buisson megfontolásokkal szemben tisztességesen felidézi, hogy Pouget egy sor olyan esetet idéz fel, amely meggyőzően bizonyítja, hogy a CGT vezetői helyes politikát alkalmaztak. Ám ezek az esetek Pouget szándékai ellenére sem bizonyítják, hogy a munkások többsége is hasonlóképpen gondolkodik-e. Így például Pouget hivatkozik a nyomdászok sikereire is, akik ismeretes módon a szakszervezetek reformista irányzatának egyik legnagyobb erejét szolgáltatták. Buisson ugyanígy utal a dohányipari munkások sikereire is, akik szintén jelentős béremelést értek el (Buisson ehelyütt pontos adatokkal szolgál), valamint a munkaidő csökkentését is el tudták érni, és a dohányipariak szintén a reformista áramlathoz tartoztak. (Ugyanakkor a dohányipariak a munkaidejüket 9 órára tudták csökkenteni.) Ám Buisson mindezek után aláhúzza, hogy ezeket a sikereket Pouget állításával szemben nem lehet egyszerűen a munkások forradalmi szellemével magyarázni, és Buisson itt arra is utal, hogy hiszen a CGT hetilapja éppen eleget és éppen elég élességgel támadja a reformista szakszervezetek vezetőit.

Buisson itt utal arra az ellentmondásra, hogy a nyomdászok fenti jelentős eredményeiket – amelyeket Pouget maga is elég jelentősnek tartott ahhoz, hogy idézze őket – 1906-ban még úgy érték el, hogy a munkások maguk is kiegyeztek a munkáltatókkal és közös bizottságokat állítottak fel, és így megőrizték nagyon jelentős szakszervezeti pénzalapjaikat. „Így ismeretes, hogy a nyomdászok szakszervezete a leggazdagabb egész Franciaországban.” Ezek után Buisson ismét rákérdez, hogy Pouget miként sorolhatta a nyomdászokat és a könyvkötőket a forradalmi szakszervezeti irányzat hívei közé. Ez félretájékoztathatja olvasóit. Buisson fenti cikke jól tükrözi, hogy milyen éles küzdelem folyt a francia szakszervezeti mozgalomban – de azon kívül is –, hiszen Buisson és az RS maga is elsősorban az értelmiségiek véleményének adott hangot.

Az RS ugyanezen számában E.Mink jelentetett cikket arról, hogy milyen a francia gyarmatok, illetőleg a gyarmatokon is a külső provinciák élete. A folyóirat márciusi számában újabb részeket közöl dokumentumként Benoit Malon egykori, az 1880-as évekből származó leveleiből. E márciusi számban ismét Fournière volt az, aki az olvasókat átvezette egy új izgalmas területre, amikor cikket jelentett meg Szociokrácia címmel, és alcímben jelezte, hogy szociológiai tanulmányt jelentetett meg.

Az RS áprilisi száma szintén bizonyította, hogy a PS-ben milyen hevesen vitatták a gyarmati kérdést, illetőleg a PS-nek ezzel kapcsolatos követendő

politikáját. Ezúttal Bouhey-Alex írt cikket „A szocialista párt és a gyarmati kérdés” címmel²⁵. A szerző visszaautal Fournière-nek az RS februári számában megjelent cikkére, amelyben Fournière azt állította, hogy a PS-nek nincs gyarmatpolitikája. A szerző ezen az állításon háborodott fel, s azt is kifogásolta, hogy a PS nem elég alaposan elemezte, illetőleg bírálta a kapitalista osztályok gyarmatosító érdekeit és politikájukat. A szerző egyúttal utal arra, hogy a témában neki is megjelentek tanulmányai, és nagyon világosan aláhúzza, hogy a gyarmati területek lakosságának van elsősorban joga arra, hogy országaik területének gazdag lelőhelyeit a maguk javára kiaknázhassák.

Mai olvasónak több mint mellbeverőek a szerzőnek azon sorai, ahol arról ír, hogy a gyarmatosítás olyan országokat érint, amelyek gyér lakosságúak, félig barbárok és nem civilizáltak, és itt külön említi, mint fejlettebb országot, Madagaszkárt, majd megemlékezik Indokínáról, és a sort a félig vad Szudánnal és Marokkóval zárja. (Egy évszázad nagyon keményen átírta ezt a politikai és gazdasági térképet.) „Ám egyetlen népet sem lehetne sem erőszakkal, sem fortélyok révén leigázni és gyarmatosítani.” Ám a szerző világosan látja, hogy a valóságban azonban pontosan az ellenkezője történik.

Természetesen már ebben az időben is a szocialisták reformista táborában felvetődött és hirdették, hogy a szociális harmóniát az oktatás és a nevelés szintjének megemelésével is elő lehet segíteni.²⁶

Az RS májusi számában egy tanulmány foglalkozik a németországi városok helyzetével s egy másik az örök földtulajdon problémával, amely Franciaországban mindig különösen égető kérdés volt.²⁷

Az RS ugyancsak mindig napirenden tartotta a társadalombiztosítás, illetőleg a munkahelyi balesetek problémát, illetve az utóbbiak jogi kezelését.

Az RS minden számában megjelent egy könyvismertetés rovat. A májusi számban olvashatunk egy valóban izgalmas és 1908-ban igazán nagyon modern témájú könyvről. A könyv szerzője E. Buisson, aki ebben az időben rendkívül elismert értelmiségi szociológus volt, akit még a keményen ouvrierista francia szakszervezetiek körében is elismertek. Buisson ekkor a fináncoligarchiáról jelentetett meg könyvet, méghozzá nem általában, hanem pontosan Franciaországban.²⁸

Az RS júniusi számában a nyitó tanulmány foglalkozik a PS-nek az éppen lezajlott helyhatósági választásokon elért eredményeivel. Egy követke-

²⁵ La politique coloniale et le parti socialiste.

²⁶ A. Matagrín: Vers l'Harmonie sociale par l'Education.

²⁷ E. Soubeyran: La Propriété et le Question du sol.

²⁸ E. Buisson: Contre l'Oligarchie financière en France.

zö tanulmány foglalkozik Franciaország marokkói „jelenlétével”, aminek azután igazán megannyi elágazó problémája volt: mind nemzetközi, mind gazdasági és politikai, mind a marokkói lakosság, mind Franciaország és persze a francia fináncctőke szempontjából. Érdekes, hogy a már többször említett Étienne Buisson írt tanulmányt a modern művészetekről. (Gondoljunk arra, hogy ebben az időben a huszadik században is megjelentek hasonló tanulmányok nem is akárhányra a tollából.)

Filippo Turati²⁹ levelezéséből (1908)

Részletek

Turati levele Kautsky³⁰-hoz, 1908. február 6. Milánó

Valószínűleg meg lesz lepve, hogy e levéllel együtt néhány példányt megkap az Ön által írt „Erfurti program” fordításából. Oly sok idő telt el azóta. Sajnos túl sok idő telt el a fordítás elkészülte és a levonatok átolvasása között. A javításokról én magam szerettem volna gondoskodni. A nyomdász az utolsó pillanatban küldte meg, és kénytelen voltam a folyóiratnak³¹ ezt a számát teljesen áttördelni és sok oldalt kihagyni. A szerencsétlenségek egész sora. Ám előbb vagy utóbb rendezni szerettem volna adósságot, minthogy a könyv megjelenését már jeleztem, és ennek olasz fordítását még most is rendkívül hasznosnak tartottam olvasóink számára. Három példányt küldhetek Önnek, minthogy miként már írtam Önnek, a folyóirat példányszámát rendkívül lecsökkentették. Ha mégis kér még néhány példányt, kérem, írja meg nekem. Még a mai napon Rómába utazom, és ha írni akar, akkor írjon a római parlamenti címre. Mindenesetre szeretnék hallani Önről és mindenesetre boldog újévet kívánok a hosszú hallgatás után. Ha hallott újabb híreket Olaszországról, akkor tudhatja, hogy a mi pártunkban ugyanúgy bajok és szakadások vannak, mint a francia pártban, illetőleg majd mindenütt. Ám mindenek ellenére a dolgok mégis a mi szellemünkben haladnak előre. Fogadja meleg kézszorításomat, valamint Kuliscioff (Kulisova) asszony, valamint olasz barátaink üdvözlését.

Turati

²⁹ Turati életútját lásd Évkönyv 1982., Kautskyét 1979.

³⁰ U.o.

*Georg von Vollmar*³² Turatihoz, 1908. február 25. München

Kéréssel fordulok Önhöz. Mi az egész birodalomban különleges figyelmet kívánunk adni és így akarjuk megünnepelni március 18-át.³³ Nem lenne hajlandó ez alkalomból Münchenbe utazni és ott beszédet mondani ez alkalomból. Ön franciául beszélhetne és én fordítanám. Ön nagy örömet okozna ezzel nekünk. A Költségeit mi fedoznánk. Kérem értesítsen, ha eljönne.

Turati Georg von Vollmarhoz 1908. február 29. Róma

Nagyon örültem a meghívásnak, ami rendkívül hízelgő számomra. Nagyon örülök, hogy igennel válaszolhatok. Csak sajnos teljességgel lehetetlen, hogy az ehhez szükséges két nap rendelkezésemre álljon. Én valóságos kényszermunkára vagyok ítélve. Ha elfogadnám az utazást, akkor arra kényszerülnék, hogy ne tartsam be saját szavamat. Kérem, bocsássa meg a visszautasító döntésemet, de higgye el, hogy ezt nem önkéntesen teszem.

Karl Kautsky Filippo Turatihoz 1908. március 2. Berlin

Kedves Turati, bocsássa meg, hogy a maga nagyon baráti levelére csak most válaszolok. Ámde súlyos beteg voltam, influenza ragadott el, szövődményeivel, és csak néhány nap óta vagyok munkaképes. Köszönöm, hogy az Erfurti Program című munkámat lefordította, valamint azt, hogy vette magának a fáradságot, hogy a munka megjelentetését is magára vállalja. Ám ha tudtam volna, hogy a munka még egy megjelenést megél, akkor egy új bevezetőt írtam volna hozzá. Az utolsó kiadás még a múlt évszázadban jelent meg, és a mai olvasónak Dreyfushoz már jegyzetet kellett volna írni. Ráadásul Antonio Labriola³⁴ azóta már meghalt. Ám ha a könyv ennek ellenére még most is hat az emberekre, akkor ennek igazán örülök. A Criticát³⁵ rendszeresen kapom. Oda Lerda³⁶, aki a mi számunkra³⁷ az olasz munkákat rendszeresen átnézi, a Criticát is biztosan ismertetni fogja. És hogy van a mi Kulisova aszonyunk? Szíves üdvözetemet adja át neki.

³¹ Nyilván a Critica sociale-ről van szó.

³² Vollmar életútját lásd Évkönyv 1975/76.

³³ Március 18-a nyilván az 1871. március 18-i forradalom, a Párizsi Kommün kikiáltása.

³⁴ Antonio Labriola életútját lásd Évkönyv 1993.

³⁵ A Critica Sociale-ről van szó.

³⁶ Oda Lerda Olberg életútját lásd Évkönyv 1997.

³⁷ Kautsky itt nyilván a Die neue Zeit-re utal.

*Clara Zetkin*³⁸ *Anna Kulisovához* 1911. december 22. Stuttgart

Kedves Annám!

Nagyon sietve írom ... és ígérem, hogy a brosúra³⁹ következő számához el fogom küldeni cikkemet. Kérlek, ezek után, hogy add át szíves üdvözlétemet mindazoknak, akik kedvesek számunkra.⁴⁰

³⁸ Zetkin életútját lásd Évkönyv 1982.

³⁹ Brosúra alatt nyilván a Critica Sociale-ra gondolt.

⁴⁰ Kulisova ekkor már Turati felesége.

1933 ÉS AZ OLASZ MUNKÁSMOZGALOM

PANKOVITS JÓZSEF

1933 és az olasz munkásmozgalom

A hibás kommunista stratégiai elképzelés és a különféle forradalomváró, a kapitalizmus általános válságából általános összeomlására társított következtetések nem segítettek elő az olasz munkásmozgalom antifasiszta egységének megteremtését az 1920-as évek folyamán.

Az 1920-1921-ben (gyakorlatilag 1917 nyomán) keletkezett megosztottság mélyen ágyazódott a mozgalom soraiba és mindkét oldalon – a szocialista-szociáldemokrata, illetve a kommunista osztagokon belül – az elvi-ideológiai viszály, a politikai különállás sáncait erősítette. Így történhetett meg, hogy 1932-ben a fasiszta rendszer tízéves fennállását, majd 1933-ban Hitler hatalomra jutását Mussolini hatalmának teljében ünnepeltette meg az olasz társadalommal. Utóbbi vonatkozásába tette ezt annak ellenére, hogy Hitler Németországával a fasizmus képében Itáliához mérten egy potensebb, erőteljesebb és hatékonyabb tényező jelent meg az európai színtéren, s csak idő kérdése volt, mikorra derül ki: a Führer nemcsak baráti riválisa a Ducénak, hanem őt mindössze bábvazallusi státuszba süllyesztő felsőbbrendű, igazi, az egyetlen autentikus „árja” rendezője a hamarosan előadásra kerülő tragikus végű világdramának.

Hitler kancellárságának beiktatásával – ha nem is egyik napról a másikra, ám viszonylag rövid idő elteltével, szinte heteken belül – megfigyelhetően megszűnt mind az olasz szocialista, mind a kommunista politikai irányítói tévelygő lengedezése és vibrálása, a mutató beállt az egyedül lehetséges és kötelező cél, a fasizmus elleni harc távlatának jelölésére. Világossá vált, mennyire káros és hibás döntés volt a Kommunista Internacionálé (KI) – s annak szekciójaként az Olasz Kommunista Párt – szociáldemokráciát megbélyegző, a munkásegységet aláásó „osztály osztály ellen” jelszó, a szociáldemokráciát szociálfasizmusként minősítő politikai vonal alkalmazása, de ugyanígy káros és értelmetlen volt a Szocialista Internacionálé (SI) struccpolitikája az első világháború menetében, és a rákövetkező években a politikai helyzet radikalizálódásától eltekintő tévedéseivel, a kommunista pártokat életre hívó mozgalmi szükségletek iránti értetlenségeivel szemben. A kölcsönös vádaskodás szelleme még kísért, amikor 1933 januárja után a politikai helyzet változásával Itáliában és Európában kezdenek rádöbbsenni,

hogy a fasizmus nem kizárólagosan olasz védjegyű, Mussolini zsenijéből kipattant olasz, illetve korlátozott használatú találmány, hanem a nagytőke lényegi sajátja egy meghatározott történelmi korban, amit bárhol kész működésbe hozni, amennyiben érdekei ezt megkívánják. Francisco Franco nem egyszerűen epigonja Mussolininek vagy a német, s uram bocsá' a valóban „úttörő jelentőségű” 1919-es magyar terrorisztikus technikáknak; autonóm öntörvényű diktátor, akit a spanyol helyzet szült – nem fájdalommentesen. A kontinens számos országában Hitler hatalomra kerülésével egyidejűleg erőre kapó fasiszta szervezkedések egyazon paradigmának a változatai, amelyek ellen a munkásosztály csak egységesen vehette fel a küzdelmet. Az volt az a nemzetközi politikát és ezen belül a nemzetközi munkásmozgalmat is szabályozó trend, ami elől nem lehetett kitérni. Lényeges felismerés volt ugyanakkor az is, hogy Hitlerrel a fasizmus iszonyatos revansizmusával a háborús veszélyt konkretizáló nemzetközi dimenziót öltött. Hitler uralomra jutásának politikai jelentése ebben az értelemben bizonyult az ideológiai ellentéteket háttérbeszorító, kijózanító üzenetnek az előző háborút már megszenvedő olasz proletariátusnak és politikai szervezeteinek, egyben az egész nemzetközi munkásmozgalomnak.

A németországi fejlemények láttán az SI gyorsan reagált. Az antifasiszta összefogást szolgáló felhívást tett közzé (az olasz Avantiban közzölt megjelenés dátuma február 25.) és ebben a munkáspártok közti tárgyalások szükségességére hívták fel a figyelmet, ami kétségkívül új jelenségnek tűnt az elmúlt évek önemésztő vitáihoz képest. Meg kell mondani, hogy az SI pozíciója s olasz vonatkozásban a szocialista pártvezér, Nennié specifikusan megelőzte a kommunista álláspontok, a KI-vonal felülvizsgálatát, jóllehet az SI felhívására adott kommunista válasz készséget tanúsított a tárgyalásra és az összefogásra. Érzékeltetni lehetett ugyan, hogy a viták nyomokat hagytak és az elvi nézeteltérések nem fognak egy csapásra lekerülni a napirendről.

Egy Togliattinak tulajdonított elméleti karakterű írásban (Lo Stato operaio, 1933. március 3.) 1933. január 30. a szerző kommentárjában a rövid időn belül bekövetkező új európai háborúhoz vezető lerövidült út első kilométerköve, amire a munkásmozgalomnak habozás nélkül fel kell készülnie. A megállapítás egyfelől a világos elméjű előrelátás példája, hiszen Hitlertől mi sem állt távolabb, mint rácáfolni erre a hipotézisre: hét év múltán (történelmileg nem nagy idő!) a világháború első felvonásaként megindította agresszióját Lengyelország ellen. Másfelől az olasz vezető stratégiai-taktikai gondolkodásában még eleven a KI irányvonalának minden kötöttsége: a szociáldemokrácia még mindig a „fasizmus germán nővére”, elene a munkásmozgalom „alulról” építse hadrendjét – javasolta Togliatti.

Szocialista részről nyilván a saját külön könyvelésű cahiers doleance-ban feljegyezték a sértést, azonban a nyilvánosság előtt már nem foglalkoztak vele élesen. A tematika természetesen bármikor elővehető volt A vitás kérdések gyűjteményéből, azonban felülkerekedett a „felülről” való együttműködés szelleme is, s különösképpen olasz viszonylatban bőven volt közös tennivaló „fent” is, „lent” is.

Mint említettük, a Duce hatalmának teljében volt, a faszizmust övező „konszenzus” a ’30-as évek közepe táján elérte a maximumot. Hovatovább Hitler győzelmét kissé önmagának is betudta az olasz faszizmus, amint ezt a Corriere della Sera január 31-i vezércikke megfogalmazta: a tekintélyes napilap retorikája az „olasz példa szuggesztíójáról”, az (olasz) „fasiszta eszme diadaláról” ömlengett.¹

Az olasz munkásmozgalom előtti feladat az volt, hogy a rendszert övező önhiútságot, konszenzust megbontsa, a kül- és belpolitikai kalandorságot leleplezze, hogy rámutasson a Duce politikájának álságaira, kivezesse a megtevesztetteket zsákutcájukból. Specifikus problémák egész ...(?) kellett birkózni. Mint ismert a korporációs államosított szakszervezetek kicsorbították a mozgalom osztályharcos élet és hamis ál-egyvetértést teremtettek a munkavállalók és munkáltató tulajdonosok között. A munkásmozgalomnak – mégpedig közösen a szocialistáknak és a kommunistáknak – módot kellett találniuk ahhoz, hogy a korporációk legális lehetőségei közé behatolva juttassák kifejezésre a napi követelésekben foglalt szociális indítékokat, fellépést a bércsökkenések, az elbocsátások, a munkanélküliség ellen, tiltakozást a Bedaux-rendszerrel szemben, érdekvédelmet a munkanélkülieknek is, tüntetéseket az adóprés ellen. A fasiszta hatalom maximális kiterjedtsége idején 1932/33 fordulóján Milánó, Torino, Róma üzemeiben az illegális szakszervezeti aktivisták fel tudták mutatni első szervezeti sikereiket. Milánó egyik fémkohászati gyáranak munkásgyűlésén 50 dolgozó kért szót a munkakörülményeket érintő vitában, s akik megkapták, valamennyien vitatták a 10–15 százalékos bércsökkenő intézkedéseket. Felhasználásaikat a résztvevők egységesen és tüntetőleg megtapsolták. Az alkalmából a mozgalom aktivistái 30 ezer illegális röpcédulát osztottak szét a dolgozók között, ami úgyszintén jelzés volt a korporáción „túli” szakszervezeti mozgalom létéről. A gyári munkásgyűlés elérte a bércsökkenés visszavonását. Hasonló példával szolgált egy római nyomda munkásközösége.² Innen azonban sok időnek kellett eltelnie, amíg a hivatalos szakszer-

¹ Lásd P. Spriano: Storia del Partito Comunista Italiano, II. vol. Torino, 1969. 374.

² A példákat és a tapasztalatokat Giuseppe Di Vittorio elemezte 1933 áprilisában publikált írásában (In: Lo Stato operaio „L’esperienza del movimento sindacale clandestino in Italia” címmel).

vezetek helyett az illegalitásba kényszerített hagyományos osztályharcos formációk visszaszerezték a munkások többségének bizalmát.

A kérdéses időpontban (1933 körül) az olasz fasizmus politikai megtestesítő eszköztárának egyik fő kelléke a külpolitikai propaganda és a munkásmozgalomnak ebben a vonatkozásban is el kellett végeznie leleplező agitációját. Mussolini apparátusa azt adagolta a közvéleménynek, hogy a Duce békepolitikát folytat, hogy az Anschluss-koncepció ellenében oltalmazza Ausztria függetlenségét, s általában ellensúlyozni kívánja Hitler törekvéseit, mintegy a nagyhatalmak tárgyalóasztalánál európai döntőbírónak tüntetve fel magát; hogy a párizsi-versailles-i békerendszer tévedéseinek a korrigálója, a különböző nemzeti ellentétek békéltetője és elsimítója, az általános, nemzetközi léptékű gondviselés felkent bajnoka. Mindezzel szemben az igazság ellenkező tényekre vallott: Mussolini külpolitikája háborús provokációk egymásutánja, vélhetően csak hallgatólagos, eleinte csupán a különböző megközelítéseket – akár Ausztria kapcsán is – érzékelhető dac- és elvi szövetség köti össze Hitlerrel. Ezt később fordítja át effektív és agresszív katonai síkú együttműködésbe, amely azután nyílt támogatása a revansizmusnak, ettől remélve az új európai és világpolitikai egyensúly megeremtését. A Duce valódi szándékainak megfelelően már 1932/33 fordulóján számos jelét adta tényleges külpolitikai irányvonalának: olasz területen horvát fasiszta egységeket fegyverzett fel, elősegítette macedón bandák betörését jugoszláv területekre, az olasz külpolitika célországába; fegyvereket szállított ugyancsak jugoszlávellenes megfontolásból Magyarországra, a balkáni és Duna-medencei térségben irredentizmust szított, az olasz sajtót a Szovjetunióba irányuló külkereskedelmi forgalom felülvizsgálatára utasította, Franciaország Balkán-politikája elleni kampányt kezdeményezett stb. Valamennyi akciója az európai egyensúlyt fenyegette, háborús előkészületek jegyében fogant, s Hitler hatalomra jutása után ezek mind nagyobb hangsúlyt kaptak, együttműködésük tendenciája mind egyértelműbbé vált.

Az olasz bel- és külpolitikai folyamatok mozgásiránya, egyúttal Hitler uralmának a fasizmus nemzetközi dimenziójának a kiszélesedése indította az olasz munkásmozgalom két szárnyát együttműködésének megalapozására. Lökést adott ehhez a franciaországi népfront sikere, amely az első hathatós ellenpéldája és gátja a fasizmus újabb európai méretű előretörésének.

1934. augusztus 17-én – félretéve az elvi-politikai nézeteltéréseket – a két munkáspárt delegációját vezető Longo és Nenni aláírják az akcióegységpaktumot. A nézeteltérések valóban csak félre vannak téve, mert a dokumentum kiemeli az általánosan egységes politikai frontnak és még inkább

a szervezeti fúziónak szembemenő „alapvető doktrinális és módszerbeli divergenciákat”,³ azonban nem lehetnek akadályai a konkrét, közvetlen fasisztus- és háborúellenes közösen vállalható feladatoknak. A paktumban sorolt feladatok között első helyen állt az Ausztria elleni intervenció, illetve mindennemű, az imperialista érdekek antagonizmusából és a fasiszta háborús provokációkból származó fenyegetések elleni fellépés. A további célok között említhetjük a fasiszta Különleges Bíróságok elítélteinek adandó feltételek nélküli amnesztia követelését, a dolgozók élet- és munkakörülményeinek javítását, a szakszervezeti, sajtó- és sztrájkszabadságot, általában a néptömegek szabadságjogainak biztosítását.

Az akcióegység-paktum csaknem negyedszázadig – 1956-ig – szabályozta a két munkáspárt viszonyát. Az 1834-es elvi fenntartásokból és a paktumnak a fatális 1956-ig tartó fennállása időtartamából is látható, hogy a fasisztust alig túlélő munkásegység megosztottságának okai (a szovjet rendszer és a bolsevik forradalmi vívmány megítélése, a demokratikus szocializmus eszmeisége és viszonya a proletárdiktatúra tanához és gyakorlathoz, a szovjet külpolitika részben kényszerű fordulatainak és a szovjet tapasztalatokból származtatott kominternek, valamint 1945 utáni ideológiai monopólium kritikája) nem szűntek meg, látenszen folytonosan befolyásolták a szocialista-kommunista összefogást, ami Itáliában 1947-48-tól kezdve fokozatosan meggyengült, 1956-ban felbomlott, illetve áttevődött konzultatív síkra. Olaszországban, és persze Európa legtöbb országában a munkásmozgalomnak ebből sok kára, ki nem hevert betegsége származott, melyeket a kommunizmus történelmi veresége Olaszországban sem feledtethet, de a demokratikus szocializmus iránt vitathatatlanul elkötelezett mozgalomként nem is vállalhatja magára a felelősség egészét.

Olaszországon kívül esetleg a történetek mérlegelése nem bizonyos, hogy ugyanezt a következtetést vonja maga után, minden esetre nemzetközileg érvényes lehet az a megállapítás, hogy a fasisztusellenes összefogás történelmi tapasztalata tiszta és életető vizű forrása lehet a közös jövőért vívandó küzdelemnek.

³ Id. Giorgio Golli: *Storia del fascismo italiano*, Bari, 1980. 139.

OLASZORSZÁG – VÁLASZTÁS ÉS A BALOLDAL

Prodi kormánykísérlete az európai equilibrium keretei között

Némi rövidítéssel

Az államfő megválasztása és az a tény, hogy az új kormány megkapta a bizalmi szavazást, ezek a sarokkövei annak, aminek alapján az új parlament megkezdheti a munkáját Olaszországban. Ahhoz, hogy ezt az új helyzetet igazán megértsük, ahhoz vissza kell nyúlni ahhoz, hogy a parlamentarizmusnak milyen enerváló és hatástalan rítusai alakultak ki a múltban.

Az a tény, hogy Giorgio Napolitano-t választották meg az olasz köztársaság elnökének, ez mintegy ráüti a bélyeget arra, hogy valóban politikai változás kezdődik.

Napolitano az 1980-as években egyik vezető embere volt annak a kísérletnek, hogy az Olasz Kommunista Párt (PCI) elszakadjon Moszkvától, szembeforduljon és ellenségesnek ítélje a craxizmust¹, mint ahogy azt a PCI berlingueri² vezetősége egyöntetűen megtette, jórészt azért, mert Craxi az atlantizmusnak volt híve, és ezzel egyidejűleg kifejezetten oroszellenes politikát is képviselt.

Amikor Napolitano-t megválasztották, akkor ezt olyan felhanggal tették, hogy Napolitano mintegy előhírnöke volt a hajdani PCI európai irányzatának³. A politikai életrajzához szorosan hozzátartozik annak megemlézése, hogy amikor a PCI ezt a Moszkvától való függetlenedést meghirdette, ez történetileg már egy megkésett akció volt. Miként Napolitano saját önéletrajzában „Dal PCI al socialismo europeo” (A PCI-től az európai szocializmusig) úgy emlékezik vissza, hogy a PCI ezt a fordulatot az európai szocializmus felé később tette meg, mint a többi fontosabb kommunista párt. A PCI opponálta az Európai Gazdasági Közösséget, és húsz évvel később, 1978-ban ellenezte az európai közös pénz megeremtését.

A hidegháború keretei között, amikor Európa két blokkra szakadt a jaltai egyezmény alapján, az Oroszországhoz való hűség alapvető akadálya

¹ Bettino Craxi életútját lásd Évkönyv 2003.

² Enrico Berlinguer életútját lásd Évkönyv 1987.

³ Itt a szerző nyilván az eurokommunizmus jelenségére és kísérletére utal.

volt annak, hogy a PCI kormányra kerülhessen, kormányzati tényező lehessen. Így azután Oroszország összeomlása paradox módon hatott vissza az olaszországi belső küzdelmekre.

Erre vonatkozóan Giulio Andreotti, aki az atlantizmusnak egyik fő képviselője volt, úgy jellemezte, hogy ha a fa törzse elhal, akkor nem kell félni az ágaktól. Az a tény, hogy Napolitanot aki a PCI szűkebb vezetőségének tagja volt, és ennyiben Moszkva-barátnak tekintették, és most mégis a köztársaság elnökének választották, mintegy szentesíti a fenti szavakat. Ugyanakkor ez a tény mégis azt jelenti, hogy új idők kezdődtek. Massimo D'Alema, noha nem választották meg köztársasági elnöknek, de mégis miniszterelnök lett, 1999-ben mégis döntő választás elé került, amikor olasz csapatokat rendelt a NATO vezetése alá a koszovói háborúban.⁴

Az Economist értékelése (eredeti alcím)

Az új helyzetben, amikor az egyensúly megtalálása kérdéssé vált az atlanti, USA-párti elkötelezettség és az európai irányultság között, mindenestre új fejezetet jelent ahhoz képest, hogy 2001-ben Berlusconi az USA-pártiság mellett döntött. Ebben az időben a *Corriere della Sera* valóban aggodott amiatt, hogy az elnök túl nagy mértékben kötelezte el magát az USA oldalán az európai kapcsolatok rovására. Most ez a vita újra napirendre kerül, de teljesen megváltozott nemzetközi viszonyok között. Annakidején a Bush adminisztráció Európában Tony Blair-re támaszkodott, aki akkor éppen hatalma csúcán állt, Spanyolországban akkor még az USA-párti Aznar volt a miniszterelnök, és 2001-ben Berlusconi ekkor került ismét a kormány élére. A *The Economist* szerint a ez a korszak végetért. Sok minden megváltozott, és Bush néhány fő európai támaszát, Aznart és Berlusconit elvesztette. Igaz, hogy Schröder is megbukott, Jacques Chirac pedig távozóban van. Bush pedig új segítőre talált az új német kancellár Angela Merkel személyében. Azonban, mindezel együtt, egy új európai egyensúly kialakítása válik fő követelménnyé, és ebben a „Professzor” (vagyis Prodi) vállára nagy feladat is hárul.

Forrás: Lotta Comunista, 2006. május

A Bulletint és a cikket Emilio Gianni küldte meg az Évkönyv számára.

⁴ Több lap, így a *Corriere della Sera* és az *Il Foglio* azt taglalta, hogy d'Alemának veszélyesen nagy befolyása lesz az új koalícióban - magára Prodira is.

Huzavona a posztok tortájának szeleteiért

Prodi már a bírósági döntést megelőzően elkezdte a személyi egyeztetéseket az Uniót alkotó fő pártok vezetőivel. A kormányzati posztok elosztása előtt azonban azt kell tisztázni, hogy melyik párt kapja a képviselőház és a szenátus elnöki posztját, továbbá kit is jelölnek a május 18-án leköszönő *Carlo Azeglio Ciampi* államfő utódjával. A Professzornak nevezett Prodi tisztában van azzal, hogy a minimális választási győzelem csak abban az esetben biztosíthat működőképes kormányt, ha egységes marad a széles spektrumú balközép koalíció. Az Európai Bizottság volt elnökének azzal is számolnia kell, hogy kormányának elsődleges feladata a költségvetési deficit spiráljának megállítása. Az idén 4,5 százalékos hiánnyal számolnak, amit súlyosbít, hogy Európa negyedik legnagyobb gazdaságának a 2006-os növekedési előrejelzése mindössze 1,2 százalék. A háttérben pedig ott tornyosul a Berlusconi-kormány alatt megugrott adósságállomány, az éves GDP 107 százaléka.

Prodinak tehát szigorú nadrágszíj-megszorítást kell alkalmaznia: a kormányzati kiadásokat csökkenteni párhuzamosan új adóterhek kirovásával. Sőt be kell adni a lakosságnak azokat a hosszabb távon ható gyógyszereket, vagyis népszerűtlen reformokat is, amelyekre Berlusconi nem merészkedett. (A *Financial Times* most azzal riogatott, ha a társadalombiztosítási és egyéb reformokat nem léptetik életbe, Olaszország azt kockáztatja, hogy néhány éven belül kikerül az euró-övezetből.)

Miniszterelnökként (1996–1998) Prodi egy ízben már belevágott a pénzügyi szanalásba, és a kormányzati kiadások rendbetételével alkalmassá tette Itáliát az euró bevezetésére. Amiért viszont súlyos árat fizetett: a balszárny, így a *Fausto Bertinotti* vezette Rifondazione Comunista megbuktatta.

Az akkori tanulságok arra készíthetik a Professzort, hogy fontos posztokkal magához láncolja a Rifondazionét, amely 5,8 százalékot kapott a képviselőházi és 7,3 százalékot a szenátusi választásokon. A találgatások szerint Prodi legszívesebben a nagy tekintélynek és népszerűségnek örvendő Bertinottinak juttatná a képviselőház elnöki tisztét, és pártja akár két miniszteri tárcát (az igazságügyit és a népjólétit) is megkapna. A probléma, hogy a koalíció legerősebb pártja, a Baloldali Demokraták (Tölgyfa) vezetőjüknek, *Massimo D'Alemanak* igénylik a képviselőház elnökségét. A *La Stampa* szerint a kompromisszum a lehet, hogy most D'Alema kapja a

posztot, ám a középbal Uniót indítja Ciampi államfő utódlására, és akár két héten belül Bertinottira vár a megüresedett képviselőházi tiszti. Kevesebb a vita a szenátus elnöki posztjáért, amely *Francesco Rutelli* Margherita pártjának áll, és várhatóan *Franco Marini* lesz a jelölt. Ciampi másodszor is visszautasította már Prodiék kérését, hogy maradjon még egy periódusban köztársasági elnök. Mandátuma május 18-ával jár le, és a 85 éves politikus világossá tette: utódjára hárítja a kormányfői megbízatás kihirdetését, és ezzel a hivatalos kormányalakítás megkezdését. (O.L.Gy.)

Tom Behan szembenéz a legfontosabb kérdésekkel, amelyek az olasz baloldalra várnak a választás után

Az olasz választások egy alapvető igazságot megvilágítottak az olasz politikáról: azokat az embereket, akik általában az olasz társadalmat irányítják, most nem választották meg.

Az elkövetkező hónapokban kormányzati zűrzavar várható. Ennek során az új kormányfőt az új parlament fogja megválasztani, s ezután alakulhat meg az új kormány. Eközben a nagyvállalatok tovább irányíthatják az ország gazdaságát, és a nem megválasztott bürokraták pedig tovább irányíthatják a kormányzati apparátust, illetőleg a közösségi szektort. De természetesen a választási eredmény mégiscsak számít. A jó hír az, hogy Silvio Berlusconi vereséget szenvedett. Minthogy ő Olaszország leggazdagabb embere, hozzászokott ahhoz, hogy alkalmazottait megfenyegetse vagy kidobja – így azután az a feladat, hogy meg is győzzön embereket, számára nagyon nehéznek bizonyult. Így amikor az fenyegette, hogy veszíthet, és ráadásul korrupcióért még bíróság elé is állíthatják. Berlusconi elveszítette a fejét, és mindazokat, akik szembe fordultak vele, vagy lekommunizálta, vagy lehülyézte. Mindemellett pártja, a Forza Italia a választás után is a legnagyobb párt lett. A jobbközép szövetség a kommunizmustól való félelemre játszott rá, és majdnem győzött. Az a tény, hogy a balközép csak nagyon kis arányban győzött, ez Romano Prodi-t nagyon sok probléma elé fogja állítani a jövőben. Prodinak nincs is saját pártja, amely támogathatná. Az olasz politikai gyakorlat olyan, hogy egy ilyen koalícióban a kisebb résztvevő pártok (a jelen eseten nyolc pártból áll a koalíció), ha nem kapják meg azt, amit el akarnak érni, akkor egyszerűen megbuktatják

a kormányt. A nagytőke ezúttal azt akarta, hogy Berlusconi veszítsen. A vezető nagy lapok arra szólítottak, hogy olvasóik szavazzanak a bal-centrum szövetségre. Ez elsősorban azért történt, mert az olasz gazdaság recessziót él át, és ez így volt Berlusconi utolsó öt éve alatt is. A dolog mélyére a Banca Italia egyik jelentése világított rá, amikor rámutatott, hogy Olaszországnak milyen nagy az államadóssága. Ezért az EU valószínűleg további jelentős megszorításokat fog sürgetni. Magyarán szólva ez azt jelenti, hogy a közkiadásokat megkurtítsák, azért, hogy az EU neoliberais maastricht-i keretei között maradjanak.

Az uralkodó osztály köreiben erősödik az a követelés, hogy a béreket lezsorítsák. A bérek alacsonyok maradtak. Ehelyütt a szerző visszautal arra, hogy Prodi első kormánya idején, 1996-ban mintegy 25 milliárd font megtakarítást mutatott fel, de pontosan a közkiadások terén. Egyúttal nagyobb rugalmasságot ígért a munkaerők alkalmazása terén, és az iskolák és egyetemek pénzügyi önállóságát vezette be, vagyis kevesebb állami támogatást nyújtott. 1997-ben az olasz Telecom-ot privatizálták. A globalizáció hatására az első Prodi kormány idején is megkezdődött a magas adók és az alacsony bérek politikája, valamint a munkahelyek elbizonytalanodásának gyakorlata. A baloldal mindezzel tisztában van, és azzal is, hogy mindez mit jelent 5 millió ideiglenesen alkalmazott munkás számára. De mégis az a követelés, hogy a munkások számára megszüntessék a munka elbizonytalanodását, súlyos csorbát szenvedett akkor, amikor az elmúlt hónapban a CGIL konferenciáján ezt a követelést elejtették, mégpedig azért, mert a CGIL túlságosan össze van szövődve a puha baloddallal és annak vezető pártjával, amely durván nagyon közel áll a brit Labour Party-hoz és annak politikájához.

Amikor az elmúlt március 18-án európaszerte tiltakozó gyűléseket rendeztek az iraki háború ellen, s egyúttal Olaszország részvételét is érintette ez, akkor a DS ettől megvonta a támogatását. Egyelőre nem világos, hogy Prodi ebben az ügyben mit fog tenni, de az nagyon valószínű, hogy helyzete bizonytalan lesz. Ez felveti azt a lehetőséget is, hogy miként Németországban, itt is egy „nagykoalíció” jöjjön létre. Berlusconi ezt azonnal indítványozta, persze azért, hogy hatalmon maradhasson. Prodi ezt visszautasította, de amennyiben a kemény megszorításos politikát végre kell hajtania, és ez beleütközik a tömegellenállásba, akkor könnyen lehet, hogy a „puha baloldal” hajlamos lesz ennek elfogadására. Mindez nagy felelősséget ró a baloldalra, és a kemény baloldalra, így a Rifondazione Comunista-ra, a Zöldekre, amelyek most mind növelni tudták szavazataikat. Ez a kemény baloldal együttvéve most meg tudta szerezni az összes szavazatok 10%-át. Az RC-nek most 41 mandátuma van a parlamentben,

amely erős kisebbség, de súlyos helyzetbe kerül, amennyiben szembeke-
rül Prodi neoliberais politikai gyakorlatával. Az RC követeli az olasz csapa-
tok azonnali kivonását Irakból és Afganisztánból, valamint azt, hogy visz-
szavonják azokat a munkaalkalmazást érintő törvényeket, amelyek hátrá-
nyosak a munkásoknak, valamint mindazt, amit hátrányos a dolgozók élet-
színvonalára.

Így azután nagyon valószínű, hogy az RC-nek hamarosan tömegde-
monstrációkat kell majd indítani és vezetni a „saját” kormányuk ellen.

Forrás: Expect a bumpy ride after Italian election. Socialist Worker 1997, 2006. április 22.
(Az írást Steve Parsons küldte meg az Évkönyv számára.)

✱

ALESSANDRO VALERA

A Rifondazione beadja a derekát a zsarolásnak

(Némi rövidítéssel.)

Alex Callenicos válaszol Alessandro Valerának, azzal kapcsolatban, hogy
védelmezte az olasz radikális baloldalt, amiért hajlandónak mutatkozott,
hogy csapatokat küldjön Afganisztánba. Éppen túl vagyunk egy kicsit
azon, hogy éppen öt éve Genovában ült össze a G8-ak konferenciája, amely
ellen az emlékezetes nagy tömegtiltakozás kibontakozott. Akkor az antika-
pialista tömegtiltakozás élén az olaszok jártak. Ez a mozgalom egyszerre
irányult a neoliberalizmus és a háborúk ellen. Ezt követően 2001 őszén ki-
bontakozott egy másik tiltakozó mozgalom az afganisztáni háborúban va-
ló részvétel ellen, és ezután a hatalmas, milliós tömegtiltakozás, ez a nagy
tömegtiltakozás volt az, ami lezárta az Európai Szociális Fórum firenzei
konferenciáját (2002. november 9.). Ezeknél az eseményeknél minden
esetben vezető szerepet játszott a Partito della Rifondazione Comunista
(az Újjáalakított Kommunista Párt - RC). Ezek után elképzelhető, hogy
egész Európában a baloldaliak mélységesen csalódtak és megdöbbsentek,
amikor néhány héttel ezelőtt arról értesülhettek: az RC parlamenti képvil-
selői és szenátorai megszavazták, hogy olasz csapatokat is küldjenek Afg-
niasztánba. A PR részt vesz az új balközép kormányban, amelynek Romano
Prodi áll az élén.

Különösen szomorú volt látni, hogy az RC egyik parlamenti képviselője, aki egyébként a IV. Internacionálé⁵ tagja, Gigi Malabarba, ebben a kérdésben a kormánnyal együtt szavazott. Az utolsó hetekben, az RC tagja, Alessandro Valera a *Socialist Worker* hasábjain is megkísérelte, hogy védelmezze az RC fenti politikáját. Kétfajta érvelést alkalmazott. Az első érvrendszerben ugyan elismerte, hogy ez a politika nem tökéletes, de hozzátette, hogy azért nem olyan rossz. Alessandro azt írja, hogy „Ezzel a döntéssel és a törvénye megszavazásával Olaszország kivonhatja az összes katonáját Irakból az év végéig, anélkül, hogy a végsőkéig ott ragadnának Afganisztánban. Egyetlen háborúellenes európai mozgalom, beleértve még a brit Stop the War mozgalmat is (Állítsátok meg a háborút) sem ért el ilyen eredményt.”

Alessandro elfelejti, hogy Spanyolországban ez vált a kulcskérdéssé annál a választásnál, amelyben a jobboldal pontosan e kérdésben szenvedett vereséget, és ezután az új Zapatero kormány a spanyol csapatokat valóban vissza is hívta Irakból. Alessandro magyarázatához hozzáfűzi, hogy „Az olasz csapatokat nem küldik majd Dél-Afganisztánba, ahol tényleges harcok folynak.” Viszont akkor, ha ezek az olasz csapatok Afganisztánban hozzájárulnak a megszállás tartósításához, akkor végül is hozzájárulnak ahhoz, hogy az USA és a NATO csapatai folytathassák harcukat Dél-Afganisztánban. Alessandro egyik érve arról szól, hogy az CR-t természetesen szorítja a koalícióban való részvétel. „Az RC politikai céljai között szerepel a katonai erők teljes visszavonása Afganisztánból, de az olasz politika dinamikája rákényszerít arra bennünket, hogy tisztában legyünk azzal, hogy a kompromisszumok megkötése, a közvetítés és párbeszéd az egyedüli eszközök arra, hogy ténylegesen harcoljunk a háború, a neoliberalizmus és az imperializmus ellen.”

Ez felveti a kérdést, hogy az RC részt vesz egy olyan koalícióban, amely Prodi vezetésével ígert mond a neoliberalizmusra és támogatja a NATO-t. Mindez felveti a kérdést, hogy miért nem kötött szövetséget a középballal⁶, hogy megbuktassa a Berlusconi kormányt, de közben a kormányon kívül maradjon, és így visszautasíthassa a felelősséget a Prodi kormány politikájáért.

Alessandro azzal érvel, hogy ha a kormány az afganisztáni háború kérdésében a parlamentben alulmarad, akkor ez azt jelentené, hogy új választást kell tartani, amit valószínűleg a jobboldal nyerne meg. Ez az érvelés

⁵ A IV. Internacionálé ismeretesen a trockista internacionálé. Létrejöttéről lásd Évkönyv 1979.

⁶ A középbal a PR-től a d'Alema vezette szocialistákon át Prodiig terjed. Minderről lásd Évkönyv 2006, 2007.

egyben rávilágít arra, hogy Prodi milyen érvekkel zsarolja meg a parlamentet, amelynek két házában a középbálnak csak hajszálnyi a többsége. Prodi úgy is rászorította a baloldalt az igen megszavazására, hogy bizalmi szavazást kért, amellyel egyúttal felvetette, hogyha ő veszt, akkor Berlusconi tér vissza a hatalomba. Prodi ezt a módszert hétszer is alkalmazta, mióta három hónapja miniszterelnök lett.

Felvethető, hogy Berlusconi korrupció és népszerűtlen rendszerével szemben a középbál 2006 áprilisában miért csak olyan egészen kis többséget tudott szerezni. Nyilván azért, mert a választók nem sok különbséget láttak Berlusconi rendszere és Prodi politikája között. Az RC tagjainak s főként igazi baloldali tagjainak szembesülnie kell azzal, hogy a neoliberalizmust az imperializmus és a háborúk ellen nem lehet kompromisszumokkal és közvetítő kísérletekkel harcolni. Emlékeznünk kell Karl Liebkecht példájára, aki 1914-ben a Német Szociáldemokrata Párt hivatalos politikája ellenére a parlamentben megtagadta a költségvetés megszavazását.⁷

Forrás: Alex Callinicos: Rifondazione: giving int to blackmail. Socialist Worker, 2006. augusztus 12.

Közli és jegyzelte: Jemnitz János

(A cikket Steve Parsons küldte meg az Évkönyv számára.) Jegyzet: A cikk megírása óta, 2007. február közepén Prodi kormányát a szenátusban leszavazták és Prodi lemondott. Néhány nap múlva azonban újra ő kapott megbízatást kormányalakításra.

⁷ A híres „nem”-szavazatnak hatalmas irodalma van, részben magyarul is.

FRANCIAORSZÁG, A FRANCIA SZOCIALISTA PÁRT

A francia szocialista párt és a 2007 évi elnökválasztás

A jelölésért a szocialista párton belül kemény harc folyt. Amint azt a francia és a bécsi rádió már 2006 tavaszán egyaránt hangsúlyozta, a legösszibilistább jelöltnek Ségolène Royal, (François Hollande, a PS főtitkárának felesége) tűnik. Royal új beszédében hitet tett ismét a 35 órás munkahét bevezetése mellett, amivel egyúttal a munkanélküliséget, az ifjúság szociális bajait is orvosolni lehetne, s ezzel párhuzamosan a rendet is sikeresebben és erőteljesebben lehetne biztosítani.

✱

FRANÇOIS BAZIN

Ségolène Royal, és ami a fejében van

Ebben a pillanatban a baloldalon ő az, akinek a „legtöbb elgondolása és megoldása van a problémákra” az országban. („Le Fig.Mag. – Sofres, 2006.02.02.”), jóval megelőzve Jospint és DSK-t („Dominique Strauss Khan-t). Ugyancsak ő az, akiben a legjobban bíznak az emberek, hogy „fellendítse és modernizálja a gazdasági rendszert”, megelőzve még Sarkozy-t is.

Hosszú ideig a PS új csillaga egy szűk meditációs kör tagjaként arra volt szánva, hogy értelmezze a szellemi vitákat. Miniszter volt. Sohasem az első vonalban. Megengedték neki a mellékelfoglaltságot, a család, a gyerekek, az életkeretet. Még 2004 után is, a Poitou-Charentes megye elnökségében, egy viszonylag közömbös közegben Ségolène Royal egy sokkal globálisabb beszédet készített a demokráciáról és annak új szabályairól, az új játékszabályokról a jobb-baloldal vitájáról, amelyet Franciaország hétköznapijainak problémáiba ágyazott be.

Az Európai Alkotmányról folytatott referendum másnapján, múlt év júniusában, a PS Pártválasztmánya előtt, ahol másról nem esett szó, mint

Fabius sorsáról „Az iskola kérdése véleményem szerint alapvető. Az iskolarendszerben forradalmat kellene végrehajtanunk”.

Mióta sztár, Royal nem szívesen újított. Ez csak úgy tűnik. Mert a felvetett témák állandósága mögött ott van az, ami az elysée-i mentének alapját képezi. A szavak, a szlogének, a megfogalmazások. Ezek mind egy eredeti és rizikós szintézis (vagy: összefoglalás) kifejezései, amelyek az elnökválasztási kampánynak egy sokkal szélesebb és másfajta koncepciójára törekzenek. Ezt Arrasban monda el egy beszédében „Igazi rend” és „tartós biztonság”. Egy hónappal később Privas-ban, egy fergeteges gyűlésen, a royalizmusnak egyfajta manifesztuma volt, amit mondott: „Úgy gondolom én, hogy vissza kell hoznunk a terv szívébe egy kollektív szociális erkölcsöt, melyhez az elkövetkező hónapokban és években tartanunk kell magunkat. Véget kell vetnünk ennek a süllyedésnek, szakítanunk kell ezzel a defetizmussal, ezzel a lefelé való kiigazítással. És ez lehetséges! Az igazi rendet kell kiépítenünk a bizalomra való visszatérés útján, a világos kiindulási pontja való visszatéréssel, a közszolgálat jó működése, a becsületesség szabályai szerint, amelyek egyformán érvényesek kicsikre és nagyokra, azokra akik fent és azokra akik lent vannak, azért, hogy a tartós biztonságot másként szervezzük meg, semmint szembe állítsuk az embereket egymással, kívül helyezve őket a miniszteriális provokációkon és szóbeli sértegetéseken, amelyek csupán a tehetetlenségnek a jelei, hogy a mindennapok biztonságát és a nyugalmat garantálják”.

Így a szociális kritikától a szociális erkölcsöz jutunk el, amely kétségkívül a blairizmus teljesebb dimenziója, a royalista pragmatizmus fázisával és globális vitájával – és nem egyszerűen gazdasági vonatkozásban a liberális modellt képviseli ... A royalizmus – és ebben rejlik fő eredetisége – javító kíván lenni. Megmondja, hogy miért, de még nem mondja, hogy hogyan. Megadja az értelmét, de a megoldását még nem. Ma ebben áll az ereje, de lehet, hogy a korlátja is.

Részletek François Bazin cikkéből.

Forrás: François Bazin: Ségolène Royal, de qu'elle a dans sa tête

Le Nouvel Observateur, 2006. április 6–12.

Közlő: Havel Józsefné Sziki Vilma

A szocialista párt szóvivője a TV-5 „Nagy találkozások” c. műsorában

2006. április 30.

Julien Dray, a PS szóvivője a vendége a TV-5 április 30-i adásának.

Áttérve a 2007. évi köztársasági elnökválasztásra, *Ségolène Royal* esélyeit firtatták az újságírók, hozzátéve, hogy közismert: a szóvivő híve a PS elnökjelöltjének.

Julien Dray határozottan kijelentette: „kötelességünk őt segíteni és elkerülni a háborúskodást egymás között, amikor mások mást akarnak. Az elsőbbség a PS-en belül az egységé (unité)”.

Egy újabb kérdés arra vonatkozott, hogy Fabius szerint nyilvánosságra kellene hozni a párton belüli nézeteltéréseket. A PS szóvivője szerint erre nincs szükség, mivel „nem vagyunk amerikai párt”. Ezután részletesebben kifejtette, hogy az oktatás színvonalát kell emelni, iperi munkahelyek kellene, mert Franciaország áll. Jelenleg minden 3. hallgató diploma nélkül távozik az egyetemről – mondta – szakmai oktatásra van szükség.

Végül megkérdezték hogy Május elsején felvonul-e?

A szóvivő igennel válaszolt, hozzátéve: örömmel tölti el, hogy az ifjúsági szervezetekből kinőttek közül, akik más helyen dolgoznak, azok is ott lesznek soraikban.

Mire a műsorvezető ironikusan megjegyezte: persze mind baloldaliak!

Közli Hável Józsefné Sziki Vilma

✱

Ségolène Royal víziója az egyenlőségről

A baloldal víziója arról, hogy mindenkinek meg lesz a lehetősége ahhoz, hogy életét szabadon kialakíthassa. Ezt úgy lehet tekinteni, mint az arra való törekvést, hogy egy új egyensúlyt alakítsanak ki a tőke és a munka között és mindezt a munka javára tegyék meg. És mint Royal rámutatott: „Ami Franciaországot illeti, mi még a középkorban élünk.” Royal világgképéhez tartozik, hogy azt instabilnak és veszélyesnek itéli. Ő úgy lép fel, mint aki megteremtheti egy elérhető utópiát, különösképpen úgy, hogy a sze-

gény afrikai országokat kiemelheti ebből a szegénységből. Royal egyúttal a morális értékekre hivatkozik.

Forrás: Lotta Communista no. 433, 2006. szeptember

✱

Ségolène Royale a TV-5-ben

A „Nagy találkozás” című francia sorozat 2006. október 29-i vendége Ségolène Royale francia szocialista képviselő, a PS közkedvelt elnökjelöltje volt. Kérdezői: az Europe-1, a TV-5 Monde, és a „Le Parisien Aujourd’hui” újságírói voltak.

Az első téma a *fiatalok* helyzetével foglalkozott. A nap eseménye egyébként is a marseille-i autóbusz gyújtogatás volt, amelyet 10-12 éves gyerekek hajtottak végre.

Royale megjegyezte: A jobboldali kormány belügyminisztere egy éve nem talált megoldást erre a kérdésre és ez bukás. Öt éve van hatalmon a kormány, 3-5 év szükséges egy ilyen feladat rendezésére és azokban a kerületekben ahol a szocialisták működnek, megtartva ígéretüket, ott ezeket a család nélkül élő gyerekeket beiskolázzák, van mellettük nevelő.

Ellenvetésként megjegyezték az újságírók, hogy 30 éve létezik a külvárosok problémája, benne a bevándorlók ügyeivel, a bűnözéssel együtt. Felmerült a kérdés, hogy a CRS-t (a rendőrséget) nem kellene-e háttérbe vonni?

Erre Royale azt válaszolta, hogy mivel ők biztosítják a nyugalmat, nem okvetlenül volna erre szükség.

Ezután áttértek az *elnökválasztásra*. Nem fél november 7-étől, amikor a PS dönt is a három jelöltje közül azt az egyet kiválasztja, akit indít? (Megjegyzendő: S.Royale-on kívül DSK, vagyis Dominique Strauss-Kahn és Fabius a PS elnökjelöltje) – érdeklődtek a jelenlévők.

Royale válasza: nem, mert a PS-ben van felelősségtudat. Az első fordulóban is minél többen jöjjenek szavazni – mondta – hogy legyőzzük a jobboldalt.

Ezután El Kabbash műsorvezető emlékeztette, hogy egy hete egy órát vitázott a fiatalokkal a demokráciáról. Mi volt a pozitív ebben?

Royale válaszában kifejtette, hogy sokan rosszul értelmezték a demokráciát, amely három féle:

1. képviselői demokrácia
2. szociálisan megújított demokrácia
3. közvetlen demokrácia.

A fiatalok gyengén vesznek részt a megújított demokráciában, pedig ma ezrek vannak kizárva a francia társadalomból, annak szélén élnek. Képzett dolgozókra van szükség, mert öt alkalmazott közül egynek nincs szakmája. Növelni kell a termelést és ebben a dolgok értéke (la valeur) a fontos.

Megkérdezték tőle, hogy ebből a szempontból mit szeretne változtatni francia Afrikán?

Royale kifejtette, hogy a gazdasági árok mély Afrikában és a küldött segély sokszor nem oda érkezik meg, ahol a legnagyobb szükség volna rá. Én az euro-afrikai politika híve vagyok – mondta.

Van-e különbség Villepin és Sarkozy politikája között? – kérdezték végül.

Royale válasza: a jobboldali kormány nem váltotta be ígéreteit. Kétszer-háromszor többet kell tennünk, hogy minden francia jobban éljen.

– Ez a kampány jelszava? – érdeklődtek az újságírók.

Royale röviden így válaszolt: nem, ez a minőség (valeur) kérdése. Franciaország még messze van ettől, de én hiszek a kollektív értelemben.

Hallgatta és jegyzetekkel ellátta Havel Józsefné Sziki Vilma

„Sokat szenvedtünk a döntnökök önfejűsége miatt”

Ségolène Royal pontosítja fellépését ami azt jelenti, hogy megvilágítja a problémákat és a franciákkal együtt keresi azok megoldását

– . –

A szocialista elnökjelöltek legutóbbi nagygyűlése 4 ezer párttag részvételével incidens nélkül zajlott le 2006. november 9-én Toulouse-ban.

– . –

A Le Monde-nak adott egyik interjújában Ségolène Royal kijelentette, hogy ezekből a vitákból soha sem került ki meggyengülve.

– . –

Kérdés: Az előző hat vitában, amit a szocialisták körében vívott, nem éri úgy, hogy meggyengülve került ki?

Válasz: Egyáltalán nem érzem úgy magam, ellenkezőleg. Ezek a viták megerősítették az én legitimitásomat és hitelességemet. A PS pedig megnőtt a franciák szemében, példát adva az átláthatóságra és a modernsége.

Kérdés: Strauss-Kahn úgy vélte, hogy a második fordulónál nem lesz tartaléka a megszólalásra?

Válasz: Ebben a stádiumban nem akarom belehelyezni magam ilyen helyzetbe, mivel azt kívánom, hogy az eredmény világos és tiszta legyen már az első fordulóban, ami megengedné, hogy a szocialisták jobban megőrizzék egységüket és lendületet adjon nekik a jobboldallal szemben.

Kérdés: Ön visszavonult bizonyos vitákból, amelyeket Ön kezdeményezett: a fiatalokú bűnözők katonai keretbe vonása, amelyek humanitárius táborokká válnak, vagy polgári esküdtszékékké, amelyeket Ön nem nevez többé esküdtszékékeknek.

Válasz: Nincs szó visszalépésről, hanem a viták vonatkozásában (vagy: szempontjából) segíti a pontosításokat, vagy a szándékához képest félreértések tisztázását. Mindig azt mondtam, hogy kedvezően fogadok minden alternatívát a fiatalokú elítéltek fogva tartásánál, akiknél a visszaeső bűnözők aránya meghaladja a 70 százalékot. Egy olyan állandó megoldást idéztem a társadalomba való visszaállításukra, amely katonai kerettel kapcsolatos. De ahhoz, hogy újra visszaszerezzék az önbecsülésüket, bizonyítani kell azt is, hogy képesek másoknak is szolgálatot tenni és részt venni például humanitárius akciókban. Nincs ebben semmi ellentmondás. Egyáltalán nem vagyok a hagyományos politizálás mindent vagy semmit pártján. A politika sokat szenvedett a döntnökök önfejűségétől, akik félnek néha hozzáilleszteni, vagy összhangba hozni a dolgokat. Az embereket tisztelő politika abban áll, hogy nem fél tisztázni a dolgokat és gyakorolja a nevelést. Számomra az a fontos, hogy a fiatalok elkerüljék a börtönt és a helyes útra tereljük vissza őket. Éppúgy vannak más bíróságok is, mint az esküdtszékék, így az irodalmi bíróságok. Megmagyaráztam ezt a szót, hogy a gondolat folytathassa útját. Ez egyik modern módja annak, hogy politikát csináljunk.

Kérdés: Hogyan ítéli meg annak lehetőségét, hogy első ízben láthassunk nőt, megválasztott elnökként?

Válasz: Ez történelmi esemény lenne. Ezt az előrelépést külföldön nagy érdeklődéssel figyelik. Angela Merkel-el, Michelle Bachelet¹-tel a női vezetők száma jelentéktelen. De az útitervek támogatást kapnak. Velük szemben a hallott legfőbb kifogás a legitimitásukra vonatkozik, tudatni másokkal a tudnivalókat. Mélyreható változásra van óhaj, fokozott felelősségre és sokkal nagyobb követelményekre.

Összegyűjtötte: *Arnaud Leparmentier és Isabelle Mandraud*
Közlés és jegyzeteltes: Havel Józsefné Sziki Vilma

¹ Michelle Bachelet az új szocialista chilei elnök, róla az Évkönyv ebben a számában két helyen is olvashatnak.

François Hollande, a PS főtitkára a Francia TV-5-ben

A szokásos vasárnapi „Le grand rendez-vous” („A nagy találkozás”) című műsorban 2007. február 25-én, F. Hollande volt a vendég.

Tekintettel arra, hogy Royal a PS elnökjelöltje az elmúlt napokban alakította át csapatát (Fabius, Strauss-Kahn, Kouchner, Audry² és végül Jospin is kapcsolódott hozzá), az első kérdés méltán hangzott így: mi hiányzik még Royal győzelméhez?

Holland szellemesen kezdte válaszát: Az a néhány hét április 11-ig! Majd így folytatta: Ha valóban akarjuk a változást, akkor Royal-ra kell szavazni, mivel neki van tapasztalata és elképzelése Franciaországról („vision de la France”) és a PS csapata egységesen áll mögötte, míg a jobboldal jelöltjei – Sarkozy az UMP és Bayrou az UDF színeiben – riválisai egymásnak.

Kérdés: Ebben az esetben nincs szükségük Bayrou-ra?

Válasz: A napokban jelentette ki, hogy nem fog a baloldali szavazásra felhívást intézni.

Kérdés: És Jospin? Őt nem akarja maga mellé venni Royal?

Válasz: Dehogynem. Erről szól az elnöki megállapodás.

Áttérve az európai ügyekre, megkérdezték: mi lesz a különbségek összehasonlításával?

Válasz: Új szerződésre van szükség, hogy Európa működjön. Igaz, hogy számos ország igen-t mondott az alkotmányra, Franciaország meg nem³-et, de nekik respektálniuk kell bennünket.

Kérdés: Mit jelent a „socialisme Royal”? (a royal-i szocializmus)?

Válasz: Csak annyit, hogy vállalni kell a feladatokat, hogy rendet teremthessünk itthon és Európában.

Kérdés: És ezekben melyek az elsőbbségek (a prioritások)?

Válasz: Visszaadni a vásárlóerőt a lakosságnak; a minimálbér (SMIG) növelése; és munkahelyek biztosítása a kis- és nagyüzemekben.

Kérdés: A PS-nek kétségei vannak a nukleáris energiával kapcsolatban?

Válasz: El kell dönteni, hogy a nukleáris energia 4. generációját fejlesztjük-e majd, vagy inkább az olajat, a villamosáramot, vagy a Napenergiát helyezzük előnybe.

² Kouchner nagyon ismert politizáló orvos, az orvosi jószolgalmati szervezet volt vezetője. Audry a Jospin kormány minisztere volt, és Lille befolyásos polgármestere.

³ Az új európai alkotmányra adott francia népszavazási „nem”-ről lásd Évkönyv 2007.

Ezután a foglalkoztatás kérdése került terítékre.

Kérdés: A PS továbbra is a 35 órás munkaidő mellett van?

Válasz: A jobboldal túlórázást javasol s azt, hogy legalább 40–43 évig dolgozzunk. A PS meggyőződése, hogy akik nehéz munkát végeznek, azok hamarabb mehessenek nyugdíjba és helyükre új munkaerőket kell bevonni. Ezért két út áll előttünk: a PS a tőkés javak megadóztatását tervezi; vagy marad a jobboldal javaslata, a túlórázás.

Végül a műsorvezető Mitterrand mondását idézte, mi szerint „minden szimfónia befejezetlen”, ezzel utalva az elnökválasztás el nem dőlt kimenetelére.

Lejegyezte és jegyzetelte Havel Józsefné Sziki Vilma

Lionel Jospin⁴ visszavonulása

Amikor június 28-án „rendelkezésre állónak” jelentette ki magát, hogy erősen pályázik az elnökválasztásnál az esetleges szocialista kormány hivatalba lépésére, Lionel Jospin azt remélte, hogy legalább a szocialisták körében felszítja a „kedvet” az ő jelölésére. Két hónappal később, a dinamika a nélkül, hogy valóban elkezdődött volna, kifulladt. A korábbi miniszterelnök semmit sem mozdított meg. A közvélemény-kutatásokban, különböző intervenciói javára, amelyeket az augusztus 26-i la rochelle-i nyári egyetemen tett, alig 1-2 pontot szedett össze és így messze elmaradt Royale aszszony mögött, aki 34 százalékot ért el, míg ő csupán 23 százalékot.

A jospinista galaxisban vannak a Dominique Strauss-Kahn-hoz közeliel s jól hangzott azt mondani, hogyha valaki Jospin érdekében kezd játékba, meg kell állítani a Royal⁵ érdekében folytatott mozgalmat. Tehát két hónap alatt a következőket állíthat támogatói közé: Arnaud Montebourg⁶; az Új Hang (Nouvelle Voix) csoportból Gaëtan Gorce és Christoph Caresche, egészen Delanoë⁷-hoz közelállókig; Vincent Peillon, Michel Vauzelle és az NPS egy része. Tehát a nélkül, hogy a „segolizmusnak” megállást szabott volna, a „többségi baloldal” (la gauche plurielle) egykori vezetőjének valóságos kampánya, amely a közvélemény felmérések szerint a szocialista szimpatizánsok kedvencének malmára hajtja a vizet.

⁴ Jospin miniszterelnöki korszakáról lásd Évkönyv 2006.

⁵ Jelenleg a PS több elnökjelöltje közül messze neki van a legnagyobb támogatottsága.

⁶ A PS balszárnyának egyik vezetője.

⁷ Párizs jelenlegi szocialista polgármestere.

A Jospin által alkalmazott fegyverek ellene fordultak. La Rochelleben, az Ifjú Szocialisták Mozgalma aktivistái előtt, hosszan elidőzött az április 21-e miatti lelkiismeret furdalása miatt. A nem színlelt érzelmektől sem mentes előadása nem keltett meghatódottságot. Annak ellenére sem, hogy már korábban bevallotta tévedéseit, de eddig még soha se ment ilyen messze a 2002-es kampánya önkritikájában, nem korlátozódva ez alkalommal arra a tényre, hogy bukásának tulajdonítja a baloldali többség felbomlását. Ez az önvizsgálat szükséges volt, de nem elégséges. Jospin megtartotta magának, hogy megmagyarázza – miután bejelentette visszavonulását a politikai életből – hogy túl korán vetett véget nyugdíjának. Megjelenését igazolta, nem pedig visszatérését.

Szeptember 4-én, a France Inter⁸-en, önmagát reklámozva kijelentette, hogy „képes az államfői megbízatás felelősségét magára vállalni” egy „rendkívül bizonytalan és nyugtalan világban”, „alkalmas ezt a küldetést betölteni” azt állítva, hogy az összes pályázó közül ő az „aki leginkább a közelében áll ennek a funkciónak”. Ennél a pontnál Jospin visszatér riválisai diszkvalifikálásának a stratégiájához, akik – s itt maliciózan arra emlékeztetett, hogy valamennyien az „ő” miniszterei voltak, tehát az ő fennhatósága alá tartoztak, – célba véve Royal asszonyt, akit alkalmatlannak ítélt e magas funkció betöltésére. 69 éves korában, pályafutása alapján megalapozott azt mondania, hogy minden elnöki képessége megvan, jobban, mint akár Laurent Fabius-nek, akinek Matignonban⁹ töltött időszaka húsz évvel ezelőttre nyúlik vissza, aki halmozza a karizmát és egy államférfiú tapasztalatát és kompetenciáját. Azonban a „nemzet atyja” elnök képe, lehetséges, már nem felel meg többé azoknak az elvárásoknak, amely a politikának egy másik gyakorlata.

Jospin a panasz pózában azt állította, hogy annak ellenére, hogy a PS 2006-ban 80.000 (nyolcvanezer) új tagot regisztrált, képtelen volt a politika megújítását kialakítani. Mire Jean-Marc Ayrault megkérdezte tőle, hogy „képes-e lojális lenni a többiek irányában... akik egy másik nemzedéket képviselnek” – ezzel Royal asszonyra célzott, aki 1973-ban először kezdte meg a PS országos képviseletét és Jospin az új tagok számára a „rég nemzedéket”, az 1971-ben, Epinay¹⁰-ben rendezett kongresszust képviseli. „Ségolène Royal testesíti meg a változást” – erősíti meg Guérini.

⁸ A francia TV egyik csatornája.

⁹ Matignon a mindenkori miniszterelnök székhelye, Laurent Fabius 1983-ban lett miniszterelnök. Lásd Évkönyv 1984.

¹⁰ Epinay-i kongresszusról lásd Évkönyv 1981.

Így a „megbízatás élén” hiányában, amint azt szeptember 6-án a Paririen¹¹-nek kijelentette, lehetséges arra kell szorítkoznia, hogy meghúzza magát a „lovagok csapatában” a jelölt, vagy ... a jelöltnő mögött.

Részletek Michel Noblecourt elemzéséből.

Forrás: Le Monde, 2006. szeptember 13.

Közli és jegyzetelte Havel Józsefné Sziki Vilma

A TV-5 a PS La Rochelle-i nyári egyeteméről

Megindult a 2007-es elnökválasztás elővitája Franciaországban. A TV-5 2006. augusztus 24-től kezdődően folyamatosan ad hírt a PS hat elnökjelöltjének bemutatásáról. A la rochelle-i összejövetelt Royal nyitotta meg, amelyen Jospin¹² felszólalása keltett nagy figyelmet. A TV-5 idézte a francia lapokból a „Jospin könnyei?” („Les larmes de Jospin?”) címűt, amelyben a 2001. áprilisi visszavonulásának okait védi. A nyári egyetemi felszólalásában a volt miniszterelnök eléggé haragosan jegyezte meg, hogy a „technika nem pótolja a politikát!” Mire Royal kijelentette, hogy ez a mostani tanácskozás munka-összejövetel és Jospin mindig támogatta az ő javaslatait. Erre közbeszóltak: de kétségbe vonja az Ön legitimitását! Royal válaszul mélyreható reform szükségességéről beszélt. Mire újabb kérdés hangzott el: Jospin az összefogást hirdeti és Ön? Ségolène erre így replikált: én még a szélső baloddallal és az ifjú szocialistákkal is „dialogizáltam”. Valóságukban kell néznünk a dolgokat és nem ahogyan szeretnénk. Én a 2007-es választásnál a baloldal szétforgácsolódása ellen vagyok.

Ezt a véleményt erősítette meg François Hollande-nak, a PS főtitkáranak fellépése, aki a változást és a „Réussire ensemble” („Együtt sikerül”) jelszót hangsúlyozta.

Valaki megjegyezte, hogy egy új generáció van jelen, köztük nők is. (Egyébként Royalt újabban „étoile fuyante”-nak, „bujkáló, futó csillag”-nak nevezik egyesek.)

¹¹ A Parisien az egyik legelterjedtebb párizsi napilap. Nem szocialista.

¹² Jospin-ról és a „Jospin korszakról” és annak végéről lásd Évkönyv 2006.

A hat elnökjelölt közül Jack Lang csak annyit mondott: jelölt voltam és jelölt vagyok. Strauss-Kahn ezt így fejezte ki: nem vagyok degaulleista jelölt, nem vagyok mitterrandista sem, hanem a változásra szavazok.

A Zöldek is hallatták szavukat mondván: ez a változás elég viharos lesz, mert 3-4 ökológus is lesz az elnökjelöltek között!

Forrás: A francia TV adása

Lejegyezte Havel Józsefné Sziki Vilma

✱

A 2007-es franciaországi elnökválasztások első fordulóját 2007. április 22-én, második fordulóját május 6-án tartották meg. Az Ötödik Köztársaság kilencedik elnökválasztásán a választásra jogosult állampolgárok rekordot jelentő 84,5 %-a jelent meg az urnáknál. Az első fordulóban senki sem szerzett abszolút többséget, a második fordulóba Nicolas Sarkozy, az Unió egy Népi Mozgalomért (UMP) színeiben induló volt belügyminiszter, illetve Ségolène Royal szocialista párti (PS) jelölt jutott. Sarkozyt a szavazatok 53,06%-ával választották meg.

SZAKSZERVEZETEK TEGNAP ÉS MA

BART VAN DER STEEN

A holland szakszervezeti mozgalom száz éve¹

(Rövidítve)

Bevezetés

A Holland Szakszervezeti Szövetség (Federatie Nederlandse Vakbeweging, ezentúl FNV) 2006-ban ünnepelte megalakulásának századik évfordulóját. Valójában azonban az FNV csak 1982-ben alakult meg, amikor is a szociáldemokrata és a katolikus szakszervezeti szövetségek egyesültek. Az FNV gyökerei azonban valóban visszanyúlnak 1906-ra, amikor a szociáldemokrata elődje ténylegesen megalakult. Bár az FNV jelenleg úgy tünteti fel magát, hogy az összes holland dolgozónak a képvisellete, és nincsenek hivatalos kapcsolatai a Holland Munkáspárttal, mégis úgy lehetne jellemezni, hogy az FNV szociáldemokrata szervezet. Az a körülmény, hogy a katolikus szakszervezetekkel egyesült, nem bírta túl nagy jelentőséggel. Az összeolvadás igazi oka az volt, hogy a katolicizmus politikailag szétforgácsolódott Hollandiában. Gyakorlatilag az FNV tovább haladt azon az úton, amelyet a szociáldemokrata elődje már mintegy kijelölt.² Az FNV jelenleg a legerősebb holland szakszervezeti szövetség: több mint egymillió tagja van. Így legalább háromszorta erősebb a második helyen álló szakszervezeti szövetségnél, a protestáns szakszervezeti szövetségnél. Az FNV jelenleg a holland dolgozóknak mintegy 60%-át tömöríti.

Mégis annak ellenére, hogy az FNV a századik születésnapját ünnepelte 2006-ban – a valóságban nem volt túl sok ünnepelnivalója. Ennek egyik oka az, hogy milyen nehézségekkel kell most az FNV-nek szembenéznie. A legriasztóbb ok az, hogy a szakszervezeti mozgalomban az egyesülések elsoványodnak, és ez folyamat a 90-es évek közepétől tart. Jelenleg a holland szakszervezetek csak az összes dolgozók harminc százalékát tudják magukhoz csatolni. Ez a riasztó tény még súlyosbodik azzal, hogy a szak-

¹ A szerző a tanulmányt az Évkönyv számára írta.

² A korai szociáldemokrata szakszervezeti mozgalomhoz az Évkönyvben lásd Troelstra, Van der Goes, Nieuwenhuis életútját.

szervezetek nagyon nehezen tudnak megszervezni fiatal dolgozókat, bevándorlókat és még kisebb mértékben nőket.

A másik nehézség, amivel a szakszervezeteknek szembe kell néznie, a kormánypolitika, amely érinti a béreket, a munkaidőt és a nyugdíjat. Mind ezen a területen a szakszervezeteknek csökkenő befolyása van a mindenkori kormánypolitikára.

2002-től Hollandiában közép-jobboldali kormányok állnak az ország élén, amelyek neoliberais politikát folytatnak. E kormányok fő célkitűzése az volt, hogy a holland társadalmat átalakítsák neoliberais minták alapján. Így azután az elmúlt négy évben a bérszint emelését minimális szinten állapították meg a köztisztviselők számára.

Amennyiben valaki 65 éves kora előtt menne nyugdíjba, akkor nagyon rosszul járna, a munkanélküliek támogatását ugyanúgy megkurtították, mint a fogyatékosokét. És noha a kormányoknak ez a politikája nagy felháborodást és tiltakozásokat váltott ki, amelyek megnyilvánultak ipari akciókban, vagyis sztrájkokban, a szakszervezeti szövetségek azonban nem tudták megakadályozni ezeknek a reformoknak a bevezetését. A szakszervezeti szövetségek ugyanakkor nagyon aktívak voltak abban, hogy megakadályozzák a tervek megvalósítását. 2004 nyarán nagy sztrájkokat szerveztek és ugyanezen év októberében egy 250.000-es nagy tiltakozó gyűlés és demonstrációt szerveztek. Ez volt a legnagyobb tüntetés Hollandiában az elmúlt húsz esztendőben. Ám, noha a szakszervezetek szervezték meg e tüntetéseket, mégsem volt hallható a saját hangjuk. A kormányok kitarítottak terveik mellett, és a szakszervezetek csak kisebb kiigazításokat tudtak elérni. Így a szakszervezetek befolyása erősen visszaesett. Meggyengülésüket általában taglétszámuk csökkenésével magyarázzák.

2006-ban a holland történész S. van der Velden összefoglalót írt a holland szakszervezetek történetéről. Ebben a könyvben a gyengülést szintén a taglétszám csökkenésével magyarázza, és egyben szerinte túlságosan engedékenyek voltak a szakszervezetek mind a munkáltatókkal, mind a kormánnyal szemben. Mindehhez hozzá kell tenni, hogy a gondolkodó emberek úgy ítélik, hogy a szakszervezetek túl kevésbé vették figyelembe a tagság követeléseit. Van der Velden szerint az FNV-nek sokkal harcosabbnak kellene lennie s az egyes szakszervezeteknek sokkal nagyobb teret kellene biztosítani annak, hogy saját tagságuk formálta ki politikájukat és döntéseiket. Van der Velden történeti munkájának e téren fontos üzenete van. S ez egyáltalán nem meglepő. A holland szakszervezeti mozgalom története mindig is nagyon át volt politizálva. Ez a tanulmány rövid áttekintést nyújt majd a holland szakszervezetek történetéhez és azokról a nagy vitákról, amelyek ezt a történetet végigkísérték. Van der Velden elsősorban két pontra összpontosít

totta figyelmét, amikor bírálta a szakszervezeteket. Első helyen a túlzott bártortalanságukra, második helyen pedig a szakszervezetek nem eléggé demokratikus belső struktúrájára. Tanulmányomban elsősorban az elődre, an NVV-re³ és ennek utódjára az FNV-re nyújtok majd áttekintést. A legtöbb feldolgozás, amely a holland szakszervezetek történetéről szól, természetesen hollandul íródott. Az elkövetkezőkben törekedni fogok arra, hogy angol nyelvű forrásokra is támaszkodjak, hacsak ez lehetséges. Így említtem azt a munkát, amely alapos áttekintést nyújt a holland szakszervezeti mozgalomról. E munka szerzője J. Luiten van Zanden. Ugyanígy A. van den Berg egy másik átfogó áttekintést nyújt a holland szakszervezeti mozgalom történetéről Trade union growth and decline in the Netherlands címmel.

A holland szakszervezeti mozgalom kezdetei

Van der Veldennek a szakszervezeti mozgalomról szóló idézett munkájában, amely kötetben témáját öt nagyobb fejezetre bontotta, a legnagyobb figyelmet annak szentelte, hogy milyen volt a szakszervezeti vezetők és a tagság kapcsolata. Noha áttekintését a korai szakszervezetek történetével kezdi, igazi alapos feldolgozása mégis a modern szakszervezeti mozgalom, vagyis a XIX. század végi kibontakozással kezdődik. Jól ismert, elfogadott jellemzés szerint Van der Velden is úgy tárgyalja az 1890-es évek elejétől kb. 1905-ig terjedő korszakot, mint amelyre a szociáldemokrata és anarchoszindikalista szakszervezetek rivalizálása volt jellemző. Az áramlatok ütközését személyi ellentétek is átszínezték. A radikális szervezetek opponálták, hogy fizetett szakszervezeti vezetők legyenek, hogy kialakuljon a szakszervezeti bürokrácia, sőt még a sztrájkalapok létrehozását is elleneztek. Úgy vélték, hogy ilyen szervezeti elvek alapján a szocialista mozgalomban a dolgok irányítása valóban maguknak a munkásoknak a kezében marad. És ez megakadályozza a vezérek kiemelkedését s hogy azok azután a munkásokkal szembefordulhassanak. A szociáldemokraták nagyon keményen küzdöttek a mozgalom ilyen felfogása ellen. Szerintük egy hatásos szervezet kialakítása elengedhetetlen ahhoz, hogy a kapitalisták elleni harcban a munkások győzhessenek. Éppen ezért ők az erős szakszervezetek, a sztrájkalapok és a fizetett szakszervezeti vezetők elfogadása mellett kardoskodtak.

Az anarchisták és a szociáldemokraták közötti küzdelem kiéleződött többek között az 1903-as általános sztrájk idején⁴, aminek egyik fontos kö-

³ Az NVV történetéről lásd az Évkönyvben Welker tanulmányát, valamint Edo Fimmenről írt életrajzát, lásd Évkönyv 1981, valamint Willi Buschak Edo Fimmenről megjelent újabb munkájáról a könyvismertetést e kötetben.

⁴ E sztrájkról sokan írtak, lásd Rosa Luxemburg és Henriette Roland Holst írásait. (Roland Holst életútját lásd Évkönyv 1994.)

vetelése az volt, hogy a köztisztviselők számára is lehetővé tegye a szervezkedési szabadságot. E sztrájk idején a két áramlat összefogott, de a sztrájk ennek ellenére elbukott. A vereséget követően azonban a kölcsönös szemrehányások a két áramlat közötti ellentéteket még jobban kiélezték. Az anarchisták különváltak, amikor 1894-ben megalakult a Szociáldemokrata Munkáspárt.⁵ Az 1903-as sztrájk után a szociáldemokraták létrehozták saját szakszervezeti szövetségüket, Nederlands Verbond van Vakvereinigen, NVV⁶ néven. A szövetség végleges formában 1906-ra alakult ki.

Az NVV kialakulása a holland szakszervezeti mozgalom tulajdonképpeni második szakaszát fémjelezte. Henri Polak, a holland gyémántcsiszolók szakszervezeti mozgalmának vezetője az NVV fő ideológusa lett. Polak azt a felfogást erősítette meg, hogy a szakszervezeti tagságnak „engedelmesen” kell követnie a mozgalom vezetőit, akik mindig átlátják a helyzetet. Polak szerint valóságos osztályháború folyik s hogy a munkások ezt a harcot megnyerhessék, a szakszervezeti vezetőknek bizton kell támaszkodni tagságukra. E felfogás nyilván autokratikus volt és az anarchisták és anarchoszindikalisták e ponton mindig élesen támadták a szociáldemokrata szakszervezeti vezetőket. A szerző aláhúzza, hogy nem szabad megfeledkezni arról, hogy Polak mely korszakban működött, és úgy véli, hogy ebben a korszakban az egész nemzetközi szociáldemokrata mozgalomban ez a centralizált és hierarchikus szervezkedési típus vált jellemzővé.

Másfelől nem szabad megfeledkezni arról, hogy a szakszervezeti mozgalom e korszakban nagy eredményeket ért el, és az NVV egészen látványosan megerősödött. Létrejöttétől kezdve az NVV lett a vezető erő, s az anarchista szakszervezet, az NAS mindvégig gyenge kisebbség maradt. A szakszervezetek erejéhez jó példa a gyémántcsiszolóké, akik két hónapon át is ki tudtak tartani egy sztrájkban, amelyet azután végül is megnyertek. Így például 1906-ban a szociáldemokrata vezetésű ácsok szakszervezete hat hónapos sztrájkot vívott, amelynek végén végül is fél sikert ért el. Az NVV olyan alapot hozott létre, amelyből egyes szakszervezeti tagjait is támogatni tudta, és ugyanakkor ki tudta kényszeríteni, hogy a munkáltatókkal kollektív szerződéseket írtak alá. Az NVV így valóban erős szakszervezet lett, ám ugyanakkor nem egyszer ellentétekre és szakításokra is sor került a vezetők és a tagság között, amelyekre Van der Velden munkájában rendre rávilágít. Olykor a szakszervezeti vezetőségek azért nem támogattak egyes akciókat, mert előzetesen erről nem tájékoztatták őket. Más ese-

⁵ A párt megalakulásáról lásd J.M.Welcker írásait az Évkönyvben, valamint Troelstra életútját lásd Évkönyv 1985.

⁶ Az NVV-ről lásd Wim Pelt írását, valamint Edo Fimmen életútját.

tekben taktikai okokból fújták le a sztrájkot, pontosan ott, ahol az anarchisták erősebbek voltak, mint a dokkmunkások vagy az építőmunkások körében, és az ilyen esetekben ráadásul a szakszervezeteknek a nem-szervezett munkásokat is támogatniuk kellett volna. Így a szakszervezeteknek a vezetőségeik szerint az anarchistákat is támogatniuk kellett volna, és ez elég ok volt arra, hogy az ilyen sztrájkokat ne támogassák. Így történt ez például az 1911 évi amszterdami dokkmunkássztrájk idején. Ez a sztrájk ráadásul nemzetközi dokkmunkássztrájk volt és Hollandiában egyszerre került sor sztrájkra Amszterdamban is és Rotterdamban is. Rotterdamban a sztrájkot az NVV vezette és két és fél hét után a sztrájk győzelemmel végződött. Az amszterdamiakat a NAS vezette, az NVV kilépett mögülük és a sztrájk három és fél hét után elbukott.

A sztrájkok támogatásának megtagadása természetesen olykor viharos összeütközésekhez vezetett a vezetők és a tagság között. Noha ezek az összeütközések nem voltak túl gyakoriak, Van der Velden mégis úgy ítéli, hogy ezek jellemzőek arra, hogy miként alakult a szakszervezetek élete. Világossá vált, hogy a vezetőknek sokszor mások voltak a megítélései, mint a tagságnak, ám ha ilyen összeütközésekre került sor, akkor a tagság a maga akaratát nagyon nehezen tudta a vezetőkre rákényszeríteni.

Van der Velden szerint az 1906-tól 1914-ig terjedő korszak – vagyis az NVV megalakulásának kezdetétől az I. világháború kitöréséig – volt az NVV kialakulásának korszaka. Az NVV bizonyos fokig sikerrel versengett a munkások befolyásolásában, a szakszervezeti mozgalomban az NVV vezető szerepe vitathatatlan volt. Ugyanakkor az NVV-ben kialakult egy nagyon is autoriter vezetőség, amelyre a tagságnak nagyon kis befolyása volt. Az erőviszonyok – és Van der Velden ezt a kérdést nagy figyelemmel kutatja – nem nagyon változtak 1914 után sem. Így azután az NVV későbbi történetét meglehetősen röviden össze lehet foglalni.

A szociáldemokrácia a két világháború között

1914-ben a világháború kirobbanása után a SDAP ugyanúgy mint az NVV, egyfajta politikai békét vagy legalábbis fegyverszünetet kötött a kormánnyal. Eközben azt hangsúlyozták, hogy semmilyen akciót nem kezdeményeznek, amely veszélyeztetné a nemzeti egységet. Az NVV részéről ez azt is jelentette, hogy nem folytatnak bérsztrájkokat. A SDAP ezekben az években ugyanúgy viselkedett, mint más európai országok szociáldemokrata pártjai.⁷ A politikai fegyverszünetért cserébe a szociáldemokraták ígéretet kaptak arra, hogy a férfiak számára bevezetik az általános választójo-

⁷ Erről magyarul lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914–1917. Budapest, 1974.

got és a nyolcórás munkanapot. Mindkettőt azonban úgymond csak a háború után vezették be.

Az említett fegyverszünet azt is jelentette, hogy ugyanúgy mint Németországban, e szakszervezetek Hollandiában félhivatalos elismerést nyertek el. A paktumnak nagyon kedvező következményei voltak a szociáldemokraták számára.

A szociáldemokraták hosszú időn át küzdöttek a férfiak általános választójogáért és a nyolcórás munkanapért. Mindez most elérhető közelségbe került, a háború után pedig lehetővé vált az életszínvonal megemlése is. Sikerült a bérszintet is megemléni, és ezzel párhuzamosan a szakszervezetek is jelentősen megerősödtek. Mindennek ellenére a háború végén a szociáldemokrata befolyás nem erősödött tovább, amit a későbbiekben sokan a Troelstra által elkövetett hibáknak tulajdonítottak. Troelstrát nagyon erősen befolyásolták a németországi forradalmi események. 1918. november 12-én⁸ Troelstra meghirdette a szocialista forradalmat Hollandiában. Troelstra azonban rosszul ítélte meg az adott történeti helyzetet. A szociáldemokraták nagyon kis erőt tömörítettek maguk körül ahhoz, hogy a hatalmat ténylegesen magukhoz ragadhatták volna. Továbbá a szociáldemokraták maguk is megosztottak voltak, főként abban a kérdésben, hogy forradalmat kezdjenek-e. Egy hét után Troelstrának el kellett ismernie, hogy hibát követett el.

A „Troelstra-affér” az egész szociáldemokrata mozgalom számára súlyos következményekkel járt. A konzervatív pártok hevesen reagáltak a Troelstra akcióra és az SDAP-t az egész két világháború közötti korszakra kirekesztették a kormányból. Ez a kirekesztés traumatizálta a szociáldemokrata vezetőket. A hatalom utáni éhség erősen befolyásolta az NVV-t is. Noha a „Troelstra-affér” tulajdonképpen pártügy volt, káros következményei az NVV-t is érintették. Ennek egyik jele volt azután, hogy a szakszervezeti tagságban felerősödött egyfajta harciasság mindjárt a háború után, ami az NVV szervezeti keretein kívül tört magának utat. Ez a harciasság részint az anarchista NAS révén mutatkozott meg, amely rendkívül gyorsan erősödött meg és 1920-ban a NAS-nak már 51.000 tagja volt, szemben azal, hogy 1911-ben még csak 5.000.

A munkások harciassága megmutatkozott a vadsztrájkok terjedésében is. A NAS megerősödése, valamint a vadsztrájkok terjedése nagyon érzékenyen érintette az NVV-t, amelynek szembe kellett néznie azzal, hogy az NVV többé már nem az egyedüli és vitathatatlan vezetőereje a holland munkásságnak.

⁸ Ne feledjük, hogy a német forradalom november 8-án és 9-én robbant ki.

Újabb csapást jelentett, hogy 1923-ban véget ért a háború utáni gazdasági fellendülés. Ez azután a szakszervezeteket arra kényszerítette, hogy sokkal inkább védekező és ne támadó politikát folytassanak. A gazdasági visszaesést még elmélyítette az 1929. évi gazdasági világválság. A válság utáni és a háborút megelőző években a szakszervezetek mindvégig defenzívában voltak, és pusztán arra törekedtek, hogy a bér- és életszínvonal elleni támadásokat elhárítsák. A szociáldemokraták számára a két világháború közötti időszak a „fekete éveket” jelentette. A munkásmozgalom belsőleg is megosztottá vált, a hatalomból és a kormányból ki voltak zárva, súlyos gazdasági nehézségekkel és a háború fenyegetésével kellett szembenézniük. Ugyanakkor voltak olyan jelenségek is, amelyek már jobb irányba mutattak. Bizonyos tekintetben a szociáldemokratáknak sikerült kitörniük elszigeteltségükből. Így például egy sor városban a szociáldemokraták helyet kaptak a városi tanácsokban. A szakszervezetek helyzete egyre inkább javult. Így például a kollektív szerződések száma 1913 és 1920 között megötszöröződött. Ez bizonyította, hogy egyre több munkáltató is belátta, hogy számukra is előnyösebb, ha a munkásokkal meg tudnak állapodni a bér- és munkafeltételek kérdésében. Ugyanakkor készek voltak már elismerni a szakszervezeteket, hogy az ilyen tárgyalásoknál ezek képviselik valóban a munkásokat. A kormány is világossá tette, hogy a szakszervezeteket tekinti a munkások érdekeit képviselő szervezeteknek, még olyan tekintetben is, hogy a munkanélkülieket is ők védelmezik.

A II. világháború után

Miután a nácik átvették a hatalmat Hollandiában, a szakszervezeteket gyakorlatilag felszámolták. Ezt a korszakot ebben a tanulmányban alaposan nem tudom tárgyalni, de megjegyzendő, hogy még a háború előtti években a szociáldemokrata vezetők több más párt vezetőivel együtt lobbiztak a szakszervezetek érdekében. Ami a háború utáni jövőt illeti, az mégis világossá vált, hogy akkor majd a szakszervezetek ismét jelentős szerepet fognak játszani. A háború alatt létrejött már egyfajta kompromisszum, amelynek jegyében az NVV vezetői vállalták, hogy bizonyos önmegtartóztatást fognak tanúsítani, kizárva azt, hogy elfogadják az alacsony béreket és rossz munkafeltételeket – a kompromisszumba beletartozott az is, hogy a másik oldalon elfogadták, hogy a szociáldemokrata párt ismét kormánytényező legyen és azt, hogy a közeljövőben a szociális biztonsági hálót ki fogják alakítani.

A II. világháború utáni évek a szakszervezeti mozgalom aranykorát hozták meg. Nemcsak amiatt, mert a szociáldemokraták kormányon voltak, és így módjuk volt arra, hogy kialakítsák a szociális biztonsági rendszert, be-

leértve a nyugdíjrendszert, a munkanélküli segélyt és az egészségügyi biztosítási rendszert. Miután az NVV is kezdetektől küzdött azért, hogy bevezessék és kiszélesítsék a kollektív szerződések rendszerét, ezt a kormány is elfogadta és kötelezővé tette elismerését minden munkáltató számára. Így módon a szakszervezeteket elismerték a munkásság hivatalos képviselőjének. Így az NVV és a szociáldemokrata párt is elérte azt, amiért mindig is küzdött. Úgy tűnt, hogy ebből a pozícióból lehetővé válik, hogy a maguk módján fokozatosan átalakítsák magát a társadalmat is.

(A cikk nagyobb és a jelenkori elemző részét terjedelmi okokból csak az Évkönyv következő számában tudjuk közölni.)

Chérèque, a CFDT, vagyis az egyik legnagyobb francia szakszervezet főtitkára nemet mond

A reformizmus mániákusának gondolták. François Chérèque Jean-Pierre Raffarin irodájában a nyugdíjazásokról szóló igen vitatott szerződést 2003-ban nem a saját kézjegyével látta el

Dominique de Villepin azt hitte, hogy a CPE kapcsán még egyszer számíthat a CFDT-s szervezet első számú emberére. Tévedett. Ez az egykori Rugbyman nem a jobboldali szervezet tűzoltója, de a baloldalé sem. 49 évesen nem az a típus, mint az apja, aki Edmond Maire nagyhangú jobbkeze volt. Neki elvei vannak és azokhoz tartja magát.

Annyi bizonyos, hogy júniusban Grenoble-ban kongresszust rendez. És a nyugdíj-ügyek vitája óta szervezete több ezer tagot veszített el. Időközben bocsánatot kért. 2004 októberében elismerte, hogy harcostársai „csalódhattak” a demokrácia tartalma miatt. De az, hogy igennel szavazott az Európa referendumra⁹, az nem rendezte el az ő esetét. Tehát a CFDT François Chérèque-jének szembenállása a CPE-vel tisztán taktikai fogás? A reformok embere, kongresszusa összehívása előtt, meg kívánta mutatni, hogy javasolni is tudott, de küzdeni is.

Nincs mit kezdenünk Villepin módszerével, amely abból áll tisztán és egyszerűen, hogy semmibe veszi (vagy: nem ismeri el) a szakszervezetet, a munkásokat, az egyetemistákat, a középiskolásokat.

⁹ A referendumról, vagyis az EU alkotmány-tervezet fölötti népszavazásról lásd Évkönyv 2007.

A módszer máskor egyébként megfelelt az Elysée-nek. A köztársasági szokás szerint, a köztársaság elnökének felszólalása előtt, a hivatalos bejelentés előtt legalább egy órával, a szakszervezetek a rájuk vonatkozó részletekkel megismerkedhettek, hogy idejük legyen azokra reagálni. Sajnos! Most a Matignonba delegált újságírók szerint mindössze tíz perccel azelőtt, hogy Jacques Chirac fellépett volna a televízióban, tudta meg François Chérèque, hogy az államfő be fogja jelenteni a törvény kihirdetését (a CPE-t), azután az átdolgozását. Boulevard de la Villette Párizsban, a központi székházban, a CFDT főtitkára le van sújtva: „Mi már visszautasítottuk ezeket a javaslatokat. Nem értették meg, hogy ennek a visszavonását akartuk!” – mondja egy hozzá közelálló.

A miniszterelnök nem értette meg, hogy január óta a szakszervezeti egység – amelyet ő támasztott fel – szilárd, mint a kőszikla! Az elején a 12 szervezet (szakszervezetek, egyetemisták, középiskolások) mereven áll szemben vele. Azóta pedig utasítást adtak ki: soha sem távoznak gyűléseikről közös állásfoglalás nélkül.

Forrás: Martin Gilson: Le Chérèque qui dit non.
Le Nouvel Observateur, 2006. április 6-12.

Közli és jegyzetelte Havel Józsefné Sziki Vilma

MARTINE GILSON

„Megvet bennünket amióta ott van”

Tehát március 24-én 14,30 órakor, amikor a szakszervezeti vezetők átlépi a Matignon küszöbét¹⁰, azt kérdezik maguktól, vajon a miniszterelnök még egyszer foghegyről fogja-e majd fogadni őket. A március 18-i nap kétségtelenül sikeres volt. De ezt volt az első alkalom azóta, hogy január 16-án a miniszterelnök a CPE-t útjára bocsátotta, hogy fogadta őket. Az öt férfi azt várja, hogy kiejti a szót: „nyugdíj”. Vagy legalább ami a minimum, felfüggeszti a CPE¹¹ alkalmazásának módját, hogy megengedje az új tárgyalásokat és egy új törvénynek az alkalmazását. De nem! Örök mosolyával Villepin kijelenti nekik, hogy ő mindig is híve volt a „szociális párbeszédnek”, de nem jöhet szóba a CPE felfüggesztése. Ő az Alkotmányos Tanács

¹⁰ Matignon – a miniszterelnökség székhelye.

¹¹ CPE az első munkahelyhez segítő kormányintézkedés, amelyet a parlament megszavazott.

döntését fogja várni. Világosan szólva: amennyiben a tárgyaló felek egyetértenek, kész bármiről beszélgetni ... kivéve a CPE-ről.

55 perccel később a szakszervezetiek elhagyják a Matignont, dühösen. Tudják, hogy az első megbeszélés soha sem szabadítja fel az utat a nagy eredmények előtt. De hogy ők fizessenek a fejükkel ezért! Egyesek szerint be kellett volna adni a derekukat a meghívás előtt. Tehát amikor 13-at ütött az óra, gondoltak is erre. De közben kiderült, hogy Jaques Chirac jelen van Bruxelles-ben az európai csúcsértekezleten, s megerősíti, hogy a CPE-ről szóló törvényt alkalmazni kell, és a kormánynak és a szakszervezeteknek „felelősségteljes párbeszédet” kell folytatniuk, hogy a módoszatokról vitatkozzanak. Ez az, amit a szakszervezetek már év eleje óta visszautasítanak.

De mit javasolnak a szakszervezetek?

Valamennyien ellenségesek a CPE-vel szemben. De valójában mit akarnak ők?

Valamennyien egyetértenek abban, hogy „biztosítsák a szakmai bérfokozatokat”. Ez az elsőbbségek elsőbbsége. Mit értenek ezen? A fiatalok és a kevésbé fiatalok számára megszerezni, vagy megőrizni a jogokat, hogy a bérből élő ezt ne veszítse el a munkahelye elvesztésével, így a szakmai képzéshez vagy a minősítés elismeréséhez fűződő jogokat a munka piacán. A FAGE védelmezi az első munkahelytől kezdődően a segély (vagy pótlék) fizetésének gondolatát a legszerényebb körülmények között élő hallgatóknak. Az UNEF¹² pedig a jövedelemtől függetlenül, mindenkinek egy általános segítséget javasol.

A CFDT¹³ a közelgő júniusi kongresszusára összpontosítva a „munkaszerződés felújítását” javasolja. Egy olyanfajta egyetlen szerződés megkötésére gondolnak, azzal a feltétellel, amely megengedi a fizetésből élőknek, hogy egész pályafutásuk során apránként, de biztosítsa az előrehaladás megszerzését. A CGT ebből nem kér.

A szakszervezeti és egyetemi szervezetek szerint tehát a növekedés teremti munkahelyet. De a CFDT, a CGT és a CFTC nincs ellene, hogy a vállalatok számára csökkentsék a terheléseket, cserébe a „valódi garanciáért”, az első munkahelyek tartóságáért.

A CFDT vezetője, François Chérèque szerint: „A fiatalok foglalkoztatásáról szóló bármely tanulmány azt mutatja, hogy az igazi probléma a minősítésé. Akiknek nincs semmiféle szakmai minősítésük, azoknak egy olyan képzést kell javasolni, amelyhez egy olyan segély társul, amely elegendő szükségleteik ellátásához”. Ami Bernard Thibault-t, a CGT főtítkárárt

¹² Az UNEF az egyetemisták szervezete.

¹³ A CGT-nél napjainkban még erősebb szakszervezet.

illeti, ő úgy vélekedik: „Jobban kell felhasználni azt a 14 milliárd eurós közalapot, amely a munkahelyek teremtésére áll rendelkezésre. Elbocsátani egy bérből élő minden ok nélkül, ez teljesen elfogadhatatlan. Ellenkezőleg kell cselekedni: a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (ILO) szerződését kell ratifikálnia Franciaországnak”.

Forrás: Martine Gilson: Il nous méprise depuis qu'il est là. Le Nouvel Observateur, 2006. március 30 - április 5.

Közli és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

DUBRAVKA STAJIĆ

Helyzetkép a szerbiai baloldali pártokról,¹⁴ 2006. augusztus 29.

A Szerbiai Szocialista Párt a múltban nem határolódott el Szlobodan Milosevicstől és Milosevics örökségétől. Így azután nagyrészt elvesztette tagjait és támogatóit. Ifjabb tagjainak egy része átment a Szerbiai Radikális Párthoz, amelynek vezetője, Vojiszlav Seseli, mint ismeretes, jelenleg a Hágai Nemzetközi Bíróság börtönében van.

Ami pedig a szociáldemokráciát illeti, már ami az eszmét érinti, jelenleg csak mint gondolat és eszmény él. Ami magát a Szociáldemokrata Pártot illeti, ennek rendkívül kis taglétszáma van, és erősen meghasonlott belsőleg. A pártnak nagyon kevés a pénze, oly kevés, hogy nem tud sikeres választási harcot folytatni.

A történészek számára tanulságos lehet, hogy az iskolai tankönyvekből a nemzetközi munkásmozgalom témaköre ki lett nullázva és ami a szakszervezeti mozgalom történetét illeti, ezt nagyon vékonykán illesztették be a Politikai Szociológia tantárgy oktatásába. Ezt is a belgrádi Társadalomtudományi Egyetemen oktatják.

Ami a Szociáldemokrata Pártot illeti, ez először mint Szociáldemokrata Unió 1996-ban jött létre, amelyet később befogadtak a Szociáldemokrata

¹⁴ Dubravka Stajić jelenleg a Belgrádi Politikai Tudományok Intézetének főmunkatársa, az itt közölt áttekintést az Évkönyv számára írta.

Internacionáléba is. A pártnak jó programja és jó szervezeti szabályzata van. Én a párt tagja és egyúttal a Szociális és Gazdaságpolitikai Bizottság elnöke voltam.

Később alakult meg a Szociáldemokrata Párt, amikor többen kiváltak a Szocialista Pártból, és a párt vezetője Vuk Obradovics volt. Ennek a pártnak csak nagyon kevés ifjú, de annál ambiciózusabb tagja volt. Ezek vezető posztokat foglaltak el, miközben politikailag rendkívül iskolázatlanok voltak. Egy másik szociáldemokrata párt, amelynek élén Nyebojsza Csovics áll, arra törekedett, hogy a Szocialista Párttól hódítson el szavazókat. E pártnak voltak és vannak szakértői mind a jog és igazságügy, illetve a gazdaság kérdéseiben, akik valóban tudják kezelni a gazdasági kérdéseket, mind a munkaügyi problémákat és a jóléti kérdéseket. Mindennek ellenére lehet, hogy eltűnnek a politikai arénából, minthogy a valóságban nem képviselik a munkásságot.

Ami engem illet, én úgy vélem, hogy ahhoz, hogy egy erősebb szociáldemokrata párt kialakulhasson, előbb Szerbia gazdasági megerősödésére van szükség.

HÁTTÉR

A szürke olasz ősz

A francia tavaszi elnökválasztási előharcoktól forduljunk át az olasz kormány mindennapos problémáihoz. Ez a kérdés eléggé világos, már csak azért is, mert nincs benne semmi új. Az, hogy a munkásoknak mit kell feláldozniuk a béreikből ahhoz, hogy a kormány a költségvetés átstrukturálásához hozzájáruljon. A bevándorló munkások nem elégségesek ahhoz, hogy biztosítsák a jólétet, és erről nem is folytak igazi viták sem a szakszervezeti mozgalmon belül, sem azon kívül. A Berlusconi korszakban a tárgyalások és viták zártabbak voltak, a Prodi kormány¹ alatt a tárgyalások nyitottabbakká váltak mind a vállalkozók és munkaadók, mind a szakszervezetek bevonásával. Ez a helyzet nem új, ráadásul a munkaadók mindig hajlottak a bérbefagyasztásra, míg a szakszervezetek csak álltak és nézték. A CGIL szakszervezeti titkára, Guglielmo Epifami fel van készülve az elkerülhetetlen összecsapásokra. Egyesek hangsúlyozzák, hogy erős kormányra és szigorú költségvetésre van szükség, és hogy a nyugdíj reform megvalósítása elkerülhetetlen.

Forrás: Lotta Comunista, Bulletin 2006 december – 2007 január.

✱

MARC COOPER és TIM FRASCA

Lula pillanata, Brazil forradalom lehetséges

(Rövidítve)

Luiz Inácio „Lula” da Silva, Brazília újra megválasztott köztársasági elnöke, 2004 januári beszédében kijelentette, hogy „Mi nem ehetünk napjában ötször, míg mások öt napig nem esznek semmit.” Lula megválasztását a baloldal világszerte ugyanolyan nagy sikernek könyvelte el, mint annak idején sokan a berlini fal lebontását. Brazíliában mindenki tudja, hogy Lula a legmélyebb szegénységben született, és legnagyobb ígérete az éhség elleni harc volt. Így, amikor januárban a világ szociális fórumán beszélt 75.000 ember előtt a Por-do-Sol-ban, akkor az emberek közül sokan sírtak. Töb-

¹ A Prodi kormány 2007 februárjában végül is külpolitikai okokból lemondott.

ben az öklüket emelték magasba. A brazilok legtöbbje azonban elgondolkozva távozott. Ezek tudatában voltak abban, hogy Lula elnöksége s az, hogy a Brazil Munkáspárt a kormány tagja lett, lehet, hogy az utolsó lehetőség, hogy egy humánus országot teremtsenek, amely tiltakozás az igazságtalan társadalommal szemben. Brazíliáé a kilencedik legnagyobb gazdaság a világon, ugyanakkor hatalmas a szakadék a társadalomban a szegények és a gazdagok között. Ebben a tekintetben negyedik legrosszabb helyen állnak a világon, Sierra Leone, a Közép-Afrikai Köztársaság és Swaziföld után. Tízmillió ember állandóan az éhségszint alatt él, míg a brazil elit szögesdrót kerítéssel keríti körül magát, és Miami-be jár bevásárolni. Frei Betto megfogalmazása szerint ez nyílt istenkáromlás.

Lula elnök csak két ízben váltotta ki az emberek hangos nemtetszését. Először, amikor bejelentette, hogy a közeljövőben elmegy Davosba, hogy felszólaljon és segílyt kérjen a szegények számára, az emberek azt kiáltották: „Ne menjen! Maradjon!” Mindenki tudja, hogy a Munkáspártnak nagy nehézségekkel kell szembenéznie, és ellentétek léphetnek fel abban a tekintetben is, hogy milyen lépéseket kell megtennie. Továbbá, hogy milyen magatartást tanúsítson Brazília ellenfeleivel a gazdag Északon. A kritikusok között vannak olyanok, akik felvetik, hogy Lula elárulja az elveket és végeredményben az IMF (Nemzetközi Valuta Alap) főkönyvelője lesz Brazília elnökéből. Hasonló viták zajlottak le harminc évvel ezelőtt Chile akkori elnökéről, Salvador Allendéről,² amikor felvetették azt az alapkérdést, hogy a békés fejlődés a szocializmusba lehetséges-e. Jelenleg a kérdésfelvetések sokkal gyakorlatibbak és konkrétabbak.

Mi a valószínűsége akár a minimális reformok megvalósításának is a nemzetközi pénzpiac épületének margóján? Milyen alternatíva lehetséges a neoliberális washingtoni renddel szemben? Lehetséges-e az, hogy Brazília vezető szerepet vállaljon az egyenlő kereskedelmi kapcsolatok kialakításában az USA-val? Vagyis röviden, milyen gyakorlati eredményeket lehet elérni, illetőleg békés átmenetet a jelenlegi elfogadhatatlan status quo-val szemben? És mindenekelőtt Lula hogyan egyensúlyozhat a brazilok nyomasztó szükségletei között egyfelől és a globális piac kérérlhetlensége között másfelől? Miként Kjeld Jakobsen, mint a Brazil Központi Szakszervezeti Szövetség titkára, aki Lula lelkes híve, kijelentette: „Soha nem voltak nagyobbak a várakozások”. „Mindenki tudja, hogy a változások lassúak lesznek és nehezen lesznek elérhetőek” – Lula jelentette ki választási kampánya során. „Senki se tudja, hogy a várakozásokat meddig lehet kitolni anélkül, hogy ezek összeomoljanak.”

² Allende életútját lásd Évkönyv 1983, 1984.

Lula a választásokat októberben soha nem látott 62 százalékos győzelemmel biztosította magának. A választási sikert különböző erők összefogása révén érte el, amelyben benne volt a munkáspárt, a liberális katolikusok, szakszervezetiek és különböző baloldali értelmiségiek. Ezek az erők hosszú küzdelmet folytattak Brazíliában a hosszú ideig uralkodó katonai diktatúra ellen. Ez a diktatúra 1964-től 1985-ig volt hatalmon. Lula a maga 57 évével, kicsit testes alkatával és fehér szakállával, Lincolnra emlékeztető vezető. Lula a szegény északról származik, egy nyolcgyermekes család gyermeke, akit a választási harcban is sokan lenéztek, aki küszködik a portugál nyelvvel. Valójában egy más század gyermeke, aki mint ő maga mondja, nem a TV-k támogatásával győzött, hanem azért, mert jól ismer- te, hogy hogyan élnek a brazilok.

Forrás: Marc Cooper és Tim Frasca: Lula's Moment.
Brazil's Revolution of the Possible.
The Nation, 2003. március 10.

JOHN MCDONNELL³

Nézzünk szembe a tényekkel. Az Új LP elbukott

Az LP tagsága nem fogja eltérni tovább ezt a politikát.

Az LP tagsága megrökönyödéssel és szomorúan nézi azt a párviadalt, ami az LP mostani manchesteri konferenciáján zajlott a blairisták illetőleg Gordon Brown követői között. Az Új LP sokkal jobban hasonlít egy operaelőadásra, ahol a szopránok egymással epizódszerepet játszanak, mint egy pártra, amely arra törekszik, hogy tagokat nyerjen meg magának, illetőleg kormányozza az országot. Azt szemlélhettük, hogy Milburn és Byers különféle javaslatok terjeszt a konferencia elé, mielőtt bekövetkeznék a lényegi esemény, a miniszterelnök távozása. Az elején még megvolt a remény minden eddig remény ellenére is, hogy a miniszterelnök távozik, de a dolgok végén kiderült, hogy csak az az intő jel maradt meg, hogy a miniszterelnöknek távoznia kell. (Az időpont megjelölése nélkül.) Ugyanakkor érezhető az óriási igyekezet a párt vezetőségében, illetőleg a pártban, hogy találjanak valakit, aki kövesse miniszterelnökként és aki nem Gordon Brown. Ugyanakkor mi fáradhatatlanul és eredménytelenül érveltünk azért, hogy

³ McDonnell ismert publicista, és ha nem tévedek, az LP parlamenti képviselője.

legyen egy átmeneti időszak, hogy elkerüljük a párton belüli rosszindulatú vitákat. Balls azzal érvelt, hogy az LP-ben nincsenek lényeges véleményeltérések, és éppen ezért nincs is szükség semmiféle párton belüli vitára, hanem valamennyien követhetjük majd Brown-t. A legszomorúbb látvány azt volt, amikor az eddigi blairisták elfordultak Blairtől. Ezek legtöbbször ejtőernyősként érkezett a pártba állásokat keresve, és Blair minden pálfordulását és lépését híven kiszolgálták. Ezeket az embereket nem vezették sem elvek, sem valamiféle filozófiai meggyőződés, csupán egy, saját bőrük féltése. A frakciók még nem kapták meg az üzenetet. Blair népszerűtlenségének oka nem egyszerűen személyében rejlik, hanem politikájának kudarcából következik, mégpedig abból a politikából, amelyet az Új LP az ő és Brown vezetésével követett, valamint annak a politikai stílusnak következtében, amelyet az Új LP bevezetett. E politika következtében a bizalom megrendült a politikacsinálók gyakorlata és becstelensége következtében. A vezetők leváltása és felcserélése anélkül, hogy magában a politikában történe alapvető változás, nem hozna alapvető szakítást az Új LP politikájával. Ha ez nem történik meg, akkor nemcsak azt kockáztatják, hogy elveszítik a következő választást, hanem a pártszakadást is, valamint azt, hogy a párt kikerül egy egész nemzedékre a politikai sivatagba. Az LP szavazói és támogatói egy demokratikus választást akarnak, amelynek során megválasztják az új pártvezért, egy elvtársi vitát, amelyet azután a demokratikus választás követne és azt, hogy ennek alapján születne meg a pártegyesítés és nyerhetnék meg a következő választást.

Forrás: John McDonnell: Facet he facts: New Labour has failed.

The Independent, 2006. szeptember 8. (A cikket Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek)

A SPARK⁴ újsága a szociális biztonságról, illetve az az elleni támadásról

(Rövidítve)

A Republikánus Párt törvényhozóinak törvénytervezete, amely január 5-én szivárgott ki, amelynek fő szerzője Peter H. Wehner, aki a Bush adminisztráció stratégiai tervező csoportjának egyik fő embere, felvázolta a Fehér Ház tervezett következő lépéseit, amelyek a szociális biztonság ellen írá-

⁴ A SPARK az Egyesült Államokban havonta megjelenő baloldali folyóirat.

nyulnak. A tervezet szerint a Bush adminisztráció a következő évtizedekben több mint 40%-kal kívánja megrövidíteni a szociális juttatásokat. A tervezet felvázolja, hogy a Bush adminisztráció miként tervezi a közvéleményt meggyőzni e támadás elfogadásának szükségességéről. A Fehér Ház azt igyekszik majd bizonyítani, hogy egy fenntarthatatlan állapotban élünk...

Forrás: A SPARK 2005 októberi száma.

✱

Új hírek Kínáról és az USA-ról

A RFU (Francia Rádió) 2006. december 12-i adása Kínáról:

A Kínából tudósító francia kommentátor aláhúzta, hogy a modernizáció eredményeként 100 milliók gazdasági biztonsága rendülhet meg, mind a biztosítás, mind az egészségügyi rendszer.

A BBC 2006. december 15-i jelentése:

Az USA-ban Los Angelesben mintegy 1200 klíma és környezettudós találkozott, hogy a felmelegedés következményeit és az abból levonandó következtetéseket vizsgálják. A tanácskozáson megjelent Al Gore, Clinton hajdani alelnöke, majd később demokrata elnökjelölt. Ő parancsolóan megkövetelte a szükséges intézkedések meghozatalát – ám a többség mindezt még mindig elutasította, amin Al Gore nagyon felháborodott. Az előrelépés az USA-ban így még mindig reménytelen.

Hallgatta és lejegyezte: Jemnitz János

✱

Európa nagybetege: az egészségügy

Termelékenységi veszteségnek vagy embernek tekintik-e Európa hetvenmillió krónikus betegét? Az unióban általában rossz az egészségügyi rendszerek megítélése - Keleten még rosszabb.

Nagy-Britanniában nemrég orvosi vizsgálatra hívtak be egy 103 éves embert, azzal a felszólítással: a szüleivel jelenjen meg. A számítógép nem tudta ugyanis értelmezni szokatlanul idős korát, ezért mint hároméves gyermeket értesítették ki. Egy szintén nagy-britanniai tudósítás szerint az ottani egészségbiztosítási rendszerben, az NHS-ben annyira felhalmozódott a műtetre várakozók listája, hogy sokszor azóta már elhunyt betegeket hívtak be.

Az első történeten még csak nevet az ember, a másodikon nem. Pedig mindkettő ugyanakkor a tünete: az egészségügy sokszor maga a legelhanyagoltabb beteg. És ez nemcsak a briteknél van így.

Az Aktív Állampolgári Hálózat olaszországi civil szervezet a minap Brüsszelben ismertette tavalyi, az Európai Unió tizenöt régi tagállamára kiterjedő felmérését. Általános diagnózisuk lesújtó: az európaiak nem jutnak hozzá megfelelő mértékben az egészségügyi ellátáshoz, továbbá betegségeikről és a gyógymódok közötti választási lehetőségeikről sem tájékoztatják őket eléggé. Mindez éppen a brit, az ír és a portugál egészségügyre a leginkább igaz, az osztrákra és a görögökre a legkevésbé.

A kórlapra minden bizonnyal még lehangolóbb megállapítások kerültek volna, ha az új EU-tízeket is sorra veszik. A dublini központú Európai Alapítvány az Élet- és Munkakörülmények Javításáért nevű szervezet felmérte: az új tagországokban, valamint Bulgáriában, Romániában és Törökországban az emberek átlagosan rosszabbnak ítélik az egészségi állapotukat, mint az EU-15-ök lakosai. Utóbbiakhoz viszonyítva az új tagállamokban élők közül két és félszer annyian nyilatkoztak úgy, hogy az egészségi állapotuk rossz.

Európában hetvenmillió krónikus beteg él. Nagy különbség azonban, hogy a 65 évnél idősebbek korcsoportjában az új EU-tagoknál a népesség éppen kétharmada, míg a régieknél alig több mint harmada (37 százaléka) beteg.

Forrás: Népszabadság

✱

Grúzia – Moszkvából nézve

A moszkvai rádió 2005. november 2-i adása

A kommentátor hangsúlyozta, hogy a grúziai „forradalom” nyomán hatalomra került új vezetés, mindenekelőtt a miniszterelnök nacionalista ábrándokat kerget Nagy-Grúzia „helyreállításáról”. Ez persze azt jelentené, hogy mindenekelőtt Abházia, de Dél-Oszétia is „visszatérne” Grúzia keretei közé.

Mindennek világosan nagy nehézségei vannak. A két terület vezetése ennek masszívan ellenáll. Hogy ennek milyen mélyek a gyökerei és milyenek a szociális összefüggései – az kérdés.

Világosabbak a nemzetközi összefüggések. Az, hogy az új grúz vezetés és a forradalom mögött az USA állt és áll – az vitathatatlan. No meg az olaj,

amely a Kaspi-tengertől a nagy vezetékeken Grúzián át megy a török kikötőkhöz. Az abház kikötők (Szuhumi) közelebb lennének! Ám ott és még inkább Dél-Oszétiában orosz befolyás érvényesült. S most Tbiliszből felveték a friss és „made in ...” ötletet, hogy Dél-Oszétiába USA rendfenntartó „szétválasztó” csapatokat kellene hívni. Ez most Irak és Afganisztán után – mondta a moszkvai kommentátor – módfelett különös, ha nem is meglepő. Ám Moszkva számára is teljesen elfogadhatatlan.

Lejegyezte: Jemnitz János

ORTUTAY L. GYULA

Új hullám Latin-Amerikában

Új hullám söpör végig Latin-Amerikán: egyre másra baloldali elnökök, kormányok kerülnek hatalomra abban a régióban, amely hagyományosan az Egyesült Államok befolyási kövezetének számít. Az új nemzedék politikai és gazdasági céljai eléréséhez nem a fegyverekhez nyúl, mint elődeik a múlt század második felében (követni próbálva a kubai példát), hanem a demokráciát használja ki.

Mégsem halt meg hiába, elárulva és magára hagyatva néhány gerillatársával együtt Ernesto Che Guevara 1967 októberében? Szülőhazájától, Argentínától és második hazájától, Kubától távol, a Bolíviai-felföldön? Most, majd negyven évvel később a baloldali, kokatermelő szakszervezeti vezető, őslakos indián Evo Moralest iktatták be Bolívia államfői tisztségébe. A „balra tarts” az Andok menti Bolíviában csupán a legutóbbi fejlemény a latin-amerikai térségben. Korábban már Argentínában, Chilében, Brazíliában, Uruguayban, Venezuelában és Panamában is baloldali – szocialista, szociáldemokrata, populista, nacionalista – elnököt választottak. A trend folytatódhat, hiszen az idén további választások lesznek egyebek között Peruban. Mexikóban és Nicaraguában is, mindhárom esetben jók a baloldali jelelt esélyei.

Peru következik?

Nincs könnyű helyzetben a Bush-kormány a baloldali térnyerésre adandó válaszakor. A hidegháború időszakában kellő indok volt Kuba léte, „a Szovjetunió előretolt bástyája a nyugati földrészen” ahhoz, hogy Washington katonai puccsokat támogasson, s jobboldali katonai diktatúrák sorával működjön együtt a gerillamozgalmak, illetve a baloldali kísérletek elfojtá-

sára. A „veszély” elhárultával az amerikai külpolitika kiadta a jelszót a demokráciák helyreállítására Latin-Amerikában. Feltételezték, és ez be is igazolódott, hogy az egyenruhásoknál a polgári kormányok nyitottabbak a neoliberais gazdaságpolitikára, így a multik behatolására is. A kilencvenes évtized a vadprivatizációk időszakát hozta, ráadásul ekkor kezdődött a kőolaj- és földgázlelőhelyek iránti érdeklődés egy sor országban, Ecuadortól Bolíviáig. Közben a szabad piaci kapitalizmus fő vesztesei, a szegény tömegek helyzete tovább romlott. Az ENSZ statisztikái szerint a közel 500 milliós régió lakosságának 43 százaléka él a szegénységi küszöb alatt. A hagyományos politikai és gazdasági elit – amely a katonai diktatúrákkal részben együttműködött, majd a demokráciával visszatért a hatalomba – majd mindenütt válságba került.

A legfrissebb közvélemény-kutatások szerint esély van arra, hogy az április 9-i elnökválasztáson a 27 millió lakosú Peruban is új típusú jelölt győzhet. A 43 éves, volt puccsista katonatiszt, Ollanta Humala vette át a vezetést a kezdetben biztos előnnyel induló, konzervatív Lourdes Florestól. Humala kampányjelszavai sok hasonlóságot mutatnak a Venezuelában nyolc éve a hatalmat gyakorló (ugyancsak korábban puccsban részes) Hugo Chávez és a bolíviai Evo Moreles törekvéseivel. Egyikük sem tartozik a hagyományos politikusok köréhez, azaz „rendszeridegenek” és egyúttal „rendszerellenesek”. Az uralkodó (többségében fehér) elit korrupciója elleni harc, az indián őslakos és mesztic (Peruban cholónak nevezett) rétegek – tehát etnikai alapú – érdekképviselete: nacionalizmus és patriotizmus (például a külföldi vállalatokkal kötött, a kőolaj- és földgáztermelésre vonatkozó szerződések felülvizsgálata) szerepel Ollanta Humala programjában. Ezek az ígéreték vitték sikerre Evo Morales választási kampányát is az Andok menti Bolíviában, ahol a lakosság 63 százaléka (ajmara és kecsua) őslakosok leszármazottja. Peruban az őslakosok aránya 48 százalék, s nagyjából hasonló a szegénységi szinten élők aránya is: 51 százalék. Hatalmasak a szociális különbségek, így Lima és a vidék közti szakadék. Ollanta Humala apja hirdette meg az „etnocacerizmus” doktrínáját, amely Andrés Cáceres, a Chile elleni háború (1879–1883) perui elnökéhez nyúl vissza. Tehát hasonló példaképhez, mint a venezuelaiak számára a szabadsághős, Simón Bolívar, akinek nevét most Hugo Chávez használja forradalmához. Fidel Castro Kubájában is a nemzeti érzés erősítésére rendre a függetlenségi harc költőjére, José Martira hivatkoztak.

Forradalmi változások

A világsajtó egy része forradalomnak minősíti azt, ami most Latin-Amerikában végbemegy. Ugyanakkor különbséget is tesznek a baloldali kormá-

nyok között. Forradalmi változásról ugyanis ott lehet igazán beszélni, ahol az indián őslakosság hatalmi ambíciója vagy az arra való hivatkozás jut felszínre a hagyományos politikai és gazdasági elittel szemben. A Pinochet-diktatúra (1973–1990) óta sorozatban immár negyedszer van baloldali (szociáldemokrata vagy – mint most – szocialista) elnöke Chilének, négy éve Brazíliának, három éve Argentínának, egy éve Uruguaynak, és betartják a demokratikus kereteket. Van és működhet az ellenzék, nyílt a választások kimenetele. Lényegében változatlan a piacgazdasági modell is, nem államosítanak, nem kérdőjelezik meg a külföldi befektetéseket. A baloldaliság elsősorban abban nyilvánul meg, hogy az állami kiadásokból többet fordítanak a szegénység csökkentésére, a közoktatásra.

Más a helyzet a forradalmi változásokat hirdetők esetében, ahová Kuba után Venezuela és Bolívia tartozik. Egyelőre. Peru mellett ugyanis következhet Nicaragua is, ahol az előrejelzések szerint visszatérhet a Kuba-barát Sandinista Front a hatalomba, élen Daniel Ortégával. (A nicaraguai forradalom volt a hidegháború korszakában az utolsó baloldali kísérlet. A carteri emberi jogok éveiben Washington „áldását adta” Somoza diktatúrájának bukására. Ám Reagan elnöksége alatt sandinisták már ellenséggé váltak, s kormányzásukat egy évtized alatt felőrölte az Egyesült Államok által támogatott kontrák fegyveres harca. Ugyanakkor Ortégák javára írható, hogy hajlandók voltak választásokon átadni a hatalmat.)

Az is tény, hogy eddig egyetlen baloldali kormány sem, így még a polgári ellenzék és a Washington által egyre keményebben bírált Hugo Chávez venezuelai elnök sem követte az általa példának tekintett kubai modellt a kommunista típusú kisajátítással, a termelési eszközök társadalmi tulajdonba vételével. Venezuelában gyakorlatilag érintetlen a magántulajdon, Chávez is elismeri a magántőke fontos szerepét. Voltak azonban már földosztások, alakulgatnak szövetkezeti tulajdonú vállalkozások. A cházezi forradalom a legfontosabb nemzeti kincs, a kőolaj tulajdonlásában kezd egyre radikálisabb lenni. Még a kilencvenes években több mint húsz külföldi cég szerzett koncessziós jogokat, összesen 32 olajmezőn. A parlament által tavaly elfogadott törvény kötelezte a külföldi cégeket, hogy alakítsanak vegyes vállalatot a venezuelai állami olajtársasággal, a PDVSA-val. Tizenhét cég, köztük a spanyol-argentín Repsol, a Dutch Shell, a British Petroleum elfogadta az új feltételeket. Az Exxon Mobil inkább eladta venezuelai érdekeltségeit, míg a francia Total és az olasz ENI tiltakozott, s ellenjavaslattal élt. Erre Venezuela bejelentette, hogy április 1-jei hatállyal „ellenőrzése alá vonja” a két külföldi vállalat egy-egy olajmezőjét. Chávez nyolc éve tartó elnöksége alatt most léptek fel így első ízben külföldi olajvállalat ellen. A szomszédos Ecuadorban az Occidental Petroleum szintén

hajlandó volt egymilliárd dollárt törleszteni elmaradt adók fejében, miután a kitermelés körzetében élő indiánok hónapokon át tüntettek. Bolíviában Evo Morales kormánya bíróság elé kívánja állítani a korábbi négy elnököt a külföldi cégeknek adott földgáz-kitermelési engedélyek, pontosabban a feltételezett kenőpénzek elfogadásáért.

Nem idegen Latin-Amerika történetétől a populizmus, a lider, a caudillo azon törekvése, hogy a demokratikus intézményrendszer rovására, közvetlenül a népre hivatkozva vezessen. Napjainkban ez a fő vád Hugó Chávez ellen is, aki Venezuelában néhány éve komoly szociális programokat hajtott végre, kezdve az analfabetizmus felszámolásával, majd folytatva lakások, iskolák, kórházak építésével. Egyelőre jut ezekre az olajbevételekből. A venezuelai ellenzék a diktatórikus törekvésekkel, a demokrácia meggyengítésével is vádolja Chávez elnököt. A vádhoz a Bush-kormány néhány hangadója is csatlakozott. Donald Rumsfeld védelmi miniszter például Mussolinihez és Hitlerhez hasonlította Chávez „nemzetiszocializmusát”.

Forrás: Népszabadság HÉTVÉGE, 2006. április 8.

TONY BENN

Miért fenyegeti Bush Iránt

(Rövidítve)

Az a tény, hogy jelenleg az USA és Izrael fenyegeti Iránt, amiért Irán nemkatonai atom létesítményeket épít, – ez a legnagyobb veszély a béke számára. Mindez azután történik, hogy az USA agressziót követett el Irak ellen és jelenleg háborút folytat Afganisztánban.

Bush elnöknek többféle oka is van erre az ellenséges magatartásra, ami visszanyúlik egészen a sah megbuktatásának idejére. A sahot az USA erőltette rá Iránra, majd pedig az USA állította, és most Bush az, aki a „gonosz tengelyének” nevezi Iránt. Amikor a sah 30 évvel ezelőtt még a trónon volt, akkor az USA szorgalmazta, hogy Irán vágjon bele az atomerőművek létesítésébe.

Amikor én Iránba látogattam 1976-ban, Iparügyi Miniszterként, akkor én is ezt állapítottam meg látogatásomkor.

Egy másik vád Irán ellen az, hogy Ahmadinedzsad elnök kijelentette, hogy „Izraelt le kell törölni a térképről”. Ám ezt ő soha nem jelentette ki, s ez nagyon tudatos félrefordítása volt annak, amit ténylegesen mondott,

amikor is azt mondotta, hogy „fel kell számolni azt a rendszert, amely megszállva tartja Jeruzsálemet” – aminek egészen más az értelme. Most azzal a helyzettel nézünk szembe, hogy Iránt szankciókkal fenyegetik, amiért atomerőműveket létesít. Bush emiatt azzal vádolja, hogy Irán megszegi a nemzetközi atomcsend egyezményt, amelyet maga is aláírt. Ugyanakkor azonban a Nemzetközi Atomenergia Ellenőrző Bizottság, amelynek pontosan az a feladata, hogy Irán lépéseit ellenőrizze, nem emelt ilyen panaszt. Az igazi ok az, hogy Bush meg akarja szerezni az iráni olajat, és egyúttal katonai bázisokat kíván ott létesíteni. Ebben az esetben az USA hegemon ura lenne a Közel- és Közép-Keletnek. Ennek rendkívüli fontossága van Washington számára.

A valóság az, hogy maga az USA és Nagy-Britannia az, amely megsérti az atomcsend egyezményt. Az egyezmény szerint az atomfegyverek létesítéséhez nemzetközi megállapodások lennének szükségesek, ám ezt a két ország mindig kikerülte. Atomfegyverek alkalmazása az iraki háború idején ennek az egyezménynek igen durva megsértése volt.

Bush és Blair egyaránt nagy atomfegyverkezési programokat tervez, sőt kezdeményez és egészen új atomfegyvereket gyártanak. E terv keretében tartozik, hogy a Trident rakétákat is újakkal cserélik le. Az USA atomfegyverekkel látja el Izraelt, amelynek amúgy is nagy atom arzenálja van, és ráadásul Izrael nem is írt alá az atomcsend egyezményt. Mindebből következik, hogy amennyiben az USA és Izrael egyszerű régi típusú bombákat dobna az iráni atomerőművekre, abban az esetben is nukleáris fertőzés szennyeznék az atmoszférát. Rosszabb esetben olyan szörnyű következmények is bekövetkezhetnének, hogy a pusztulás még nagyobb lenne, mint ami annakidején Hirosimában és Nagaszakiban bekövetkezett. Mindez azzal járna, hogy az egész muzulmán és arab világ lángba borulna. Pontosan ezért létfontosságú, hogy ezeket a háborús terveket és azok végrehajtását megakadályozzuk.

Amikor az Irak elleni háború megindult, akkor ezt azzal a hazugsággal igazolták, hogy Iraknak atomfegyverei vannak. Most azzal a helyzettel állunk szemben, hogy az USA és ENSZ biztonsági tanácsában katonai szankciókat próbál majd elfogadtatni Irán ellen, és ha ezt Oroszország és Kína ellenzi is majd, az USA ezzel nem fog törődni, megindítja a csapásait és a háborúba Nagy-Britanniát is belerántja.

Forrás: Socialist Campaign Group News, 2006 július.

BENYIK MÁTYÁS

A szociális mozgalmak útkeresései Európában és a világban

Az idén először rendezték meg „policentrikusan”, három helyszínen (Bamakóban, Caracasban és Karacsiban) a VI. Szociális Világforumot, Athénban pedig megtartották a IV. Európai Szociális Fórumot. A fórummozgalmak immár több mint öt éves múltra tekinthetnek vissza, s a különféle beszámolók, a személyes tapasztalatok és a publikációk alapján lehetőségünk nyílik az elért eredmények és a gondok összegzésére, illetve mélyebb elemzésére, továbbá a kilátások felvázolására.

2006. május 4–7. között Athén adott helyet az antiglobalizációs és szociális mozgalmak európai találkozájának. Mintegy 35 ezer, zömmel helyi fiatal aktivista vett részt a közel 300 rendezvényen (szemináriumokon, műhelyvitákon és kulturális eseményeken). A fórum csúcspontját a május 6-án tartott tömegdemonstráció jelentette, amelynek keretében legalább 80 ezer felvonuló protestált a közel-keleti háború, az Iránt fenyegető támadás, Irak és Palesztina megszállása ellen.

A régi repülőtér mellett Ellinikóban az olimpiai komplexum épületeiben került sor az ESZF „hivatalos” rendezvényeire, míg az ESZF-et kritizáló szélsőbaloldali szervezetek és mozgalmak (így pl. a nemzetközi antiimperialista és antikapitalista koalíció) alternatív tanácskozásait a Panteion Egyetemen tartották meg. Az anarchisták és az autonómok a Műszaki Egyetemen és más helyszíneken gyűltek össze. Számos érdekes tanácskozás volt, amelyen a baloldali egység megteremtésének szükségességéről is szó esett, de csak mintegy fél tucat megbeszélésen határoztak el közös kampányokat és akciókat.

Egyik legnagyobb pozitív fejleménynek az tekinthető, hogy első alkalommal jelenhettek meg nyíltan is a politikai pártok, nemcsak a szervező bizottságban, hanem az ESZF szemináriumain és műhelyvitáin is. Mostanáig a pártok képviselői „álcivilként”, vagy hálózatok tagjaként voltak jelen a fórumfolyamatban. Eléggé érdekes, de számomra nem meglepő, hogy nem mindegyik párt vállalta a nyílt részvételt. Például a Szocialista Munkáspárt (SWP) tagjaiból álló Nemzetközi Szocialista Tendencia (IST) továbbra is különböző álcivil szervezetekbe bújva jelenik meg, annak ellenére, hogy az SWP „hivatalosan” a pártok nyílt részvétele mellett van.

A politikai pártok részvételére vonatkozó tilalmat a SZVF Szervező Bizottsága 2001-ben az ún. Porto Alegre-i Elvi Chartában „véste kőbe”, mégpedig – elég ironikus módon – éppen a brazil Munkáspárt (PT) tagjainak fogalmazásában. A Charta idevonatkozó részében (9. pont) ez áll: „Sem pártképviseltek, sem katonai szervezetek nem vehetnek részt a Fórumon. Magánszemélyként viszont meghívhatók azok a kormányzati emberek, ill. parlamenti képviselők, akik magukévá teszik a jelen Chartából fakadó kötelezettségeket.”

Természetesen a pártok kitiltása a fórumból eddig is ostobaság volt. Számos tömegmozgalomban jelen vannak a pártok, különösen Franciaországban, Spanyolországban és Olaszországban. Az első ESZF-et a Genovában és Rómában lezajlott hatalmas tüntetések alapozták meg, és a nagyszabású nemzetközi találkozót éppen azért tartották Firenzében, mert az olasz munkásmozgalom nagyon jól szervezett és erős. A második ESZF főszervezői a Ligue Communiste Révolutionnaire (LCR) és a Francia Kommunista Párt voltak, míg a harmadik ESZF esetében az SWP a brit Munkáspárt emblematikus alakjának, Ken Livingstone londoni főpolgármesternek volt a „csicskása”.

A szociális fórumon belüli politikai feszültségek az előző ESZF-hez képest (2004 London), sajnos, nem csökkentek, sőt inkább növekedtek. Szomorú tény, hogy a résztvevők száma is csökkenő tendenciát mutat. Athénban zömmel – természetesen – görög aktivisták voltak jelen, akikben nagyon erős az antiimperialista beállítottság, és a radikalizmusuk is egyre növekszik. Ezzel magyarázható, hogy a május 6-i tüntetés a Görög Kommunista Párt (KKE) részvétele nélkül is kiemelkedően sikeresnek tekinthető.

Az ESZF eddigi története során először fordult elő, hogy a felhívásában (a Fórum záródokumentumában) egyetlen szó sincs a következő rendezvény helyszínéről és időpontjáról. A felhívás maga is visszafogott, reformista szöveg, amelyben a neoliberais politika bírálatán kívül nem szerepel sem az imperialista EU, sem a kapitalista rendszer elleni fellépés, pláne a „szocializmus” kifejezés. Bár az ESZF „vezetősége” megpróbálta rábeszélni a Belga Szociális Fórum (BSZF) tagjait, hogy a következő ESZF-et két év múlva Brüsszelben rendezzék meg, de ennek a valószínűsége igen csekély, mivel a BSZF-ban nem vesznek részt jelentős pártok, amelyek ezt a gigászi feladatot vállalni tudnák. Ezen kívül Németország vagy Ausztria neve is felmerült, de ők sem vállalták. A lelkesedés hiánya a gyorsan közeledő válságot jelképezi, nevezetesen: az ESZF a jelenlegi felállásban hosszú távon már nem folytatható. A válságból az egyik, nemkívánatos kiút az ESZF „elsorvasztása” lenne, mivel a fórumok megrendezése rengeteg munkát igényel és ehhez képest kevés kézzelfogható eredményt hoz. Alternatív

megoldás az lehetne, ha az ESZF-ben tömörült szervezetek szorosabb együttműködést alakítanának ki egymással, és végre összefognának – ami idehaza sem ártana!

Ma már közismert, hogy az ESZF-et kezdettől fogva szociáldemokrata-reformista pártok uralták és irányították. Ezek az erők támogatták a NSTO balkáni háborúját, és többnyire neoliberais gazdaságpolitikát folytató kormányok részesei. Az európai fórumot – a Szociális Világforumhoz hasonlóan – nagy nyugati nemkormányzati szervezetek (NGO-k) és olyan politikai szervezetek tartják kézben, amelyek a kapitalizmus „humanizálását” és a radikális szociális mozgalmak bedarálását, illetve behódolását akarják elérni.

Görögországban a baloldaliak többségükben (az ifjúsági- és munkásmozgalmak, továbbá a háborúellenes és az antiimperialista mozgalmak) ellenzik a szociális fórumot, és nem is vesznek részt benne. A Görög Szociális Fórumban a vezető szerepet a „Synaspismos” játssza, amely az Európai Uniót támogató Európai Baloldali Párt tagja, és együttműködik a PASOK-kal (amely szavakban szociáldemokrata, valójában neoliberais párt). Az athéni ESZF szervezésében és finanszírozásában két szakszervezeti konföderáció vállalt oroszlánrész: a GSEE (a magánszektorból) és az ADEDY (az állami szektorból). Ezek a munkáltatóknak behódolt szakszervezetiséget képviselik, és bénítják a munkások harcát.

Az ESZF történetében első alkalommal fordult elő az is, hogy *az antiimperialista forradalmi erők szervezetten jelentek meg*. Az ESZF keretén belül ki tudtak alakítani egy radikális, antiimperialista szektort, közös szemináriumokat szerveztek, és a felvonulási menetben is együtt fejezték ki tiltakozásukat a háború, a neoliberais támadások és a rasszizmus ellen. Ezzel a ESZF-en belül mára *két irányvonal kristályosodott ki*: az egyik az EU-barát irányzat, amelyben főleg szociálliberaisok, reformisták és trockisták találhatók – ők tartják kezükben az ESZF-et, a másik irányzathoz a radikális, következetes antiimperialista erők tartoznak – egyelőre kisebbségben.

Az európai baloldal valódi érdekeit (azaz a lehető legnagyobb szervezeti egység megteremtését) figyelembe véve, az athéni rendezvény eléggé kiábrándító volt, de ez nem írható a főszervező (a Görög Szociális Fórum) számlájára. Az SWP helyi fiókszervezete, a SEK például kifejezetten obstruktív szerepet játszott az ESZF szervezésében. Rengeteg döntést megvétózott, nem adta beleegyezését a „konszenzus”-hoz. Egy bennfentes ezt úgy jellemezte, hogy „amit nem tudnak irányítani, azt megpróbálják szétverni.” (A SEK és a baloldal többi szereplője közötti ellenséges viszony természetesen az ESZF előkészítésének megkezdése előtt is létezett, de az elmúlt egy év során tovább romlott.)

Fenti problémáktól eltekintve, az athéni rendezvény hasznosnak bizonyult. Mindenesetre az volna ideális, ha egy ilyen „banzaj” komoly politikai munka záróeseménye lenne csak, nem pedig a rendezvény maga. Ugyanakkor az is tény, hogy az ESZF jelenleg az európai baloldali erőök egyetlen valódi találkozási helye, mivel az Európai Baloldali Párt valójában nem más, mint a „legkisebb közös nevező” alapján sebtében összehozott csoportosulás, amelynek fő célja az európai parlament finanszírozásának (az EU-pénzeknek) a megszervezése.

Forrás: Dialektika 2006. június-július

✱

GAVIN BOWD

A Komintern brit káderei

2005-ben a brit Szocialista Történész Társaság kiadványsorozatában jelent meg Gavin Bowd brosúrája a „Komintern-káderekről”. A kötet szerzője maga 1981-ben, 14 éves korában lett a CPGB (Nagy-Britannia Kommunista Pártja) lelkes tagja. Ami a kis brosúrát valóban érdekessé teszi, ahogyan családja felmenő tagjairól nyújt igen érdekes tájékoztatót. Így nagybátyja, Allan Eaglesham annakidején skót egyetemeken jogot tanult, de az 1920-as években már Moszkvába ment, s onnan már „hivatásos forradalmárként” utazott Ausztráliába, ahol ő szervezte meg az ország első bányász-sztrájkját, amiért is deportálták. Átment Új-Zélandba, ahol megszervezte a szakszervezeti mozgalmat, amiért ismét deportálták. Ezután átutazott Malájföldre, ahol az ültetvényes munkásokat próbálta megszervezni – itt halt meg, méghozzá nem ágyban párnák között. A szerző megjegyzi, hogy számára természetesen nagybátyja egy heroikus mítosz emlékeként él tovább.

Nagyapám visszaemlékezései szerint egy másik rokona egyike volt a nevezetes „vörös Clyde-vidéki”⁵ munkásmozgalom pionírjainak az 1920-as években.

2001-ben, húsz évvel azután, hogy csatlakoztam az Ifjú Kommunista Mozgalomhoz, és tíz évvel azután, hogy a CPGB és maga a Szovjetunió megszűnt létezni, a moszkvai levéltárban találtam meg Allan Eaglesham

⁵ A Vörös Clyde a brit munkásmozgalom történetének egyik jellegzetessége. A Clyde-vidék I. világháború alatti híres sztrájkjairól és szervezkedéseiről lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben 1914-1917. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975. Maxton életútját lásd Évkönyv 1985.

saját önéletrajzát a „Soviet Achievement” és „Mother Russia” mellett. A szovjet teljesítmények. Oroszország anyácska.” Valamint azt, hogy Allannak a Komintern-ben mi volt a fedőneve: William Murphy.

Allan Eaglesham 1902-ben született Skóciában és 1935-ben halt meg. Apja tiszteletes volt. A család történetéhez tartozik, hogy míg Skóciában ismeretesen a presbiteriánizmus általában a reakciós erőknél lett egy forrása, az Eaglesham családban erős volt az egalitáriánus szemlélet, és az is tanulságos, hogy e szemlélet alapján számosan miként jutottak el a szocializmus igenléséig.

A szerző kitér Eaglesham korai felmenő rokonaira, ír parasztokra, míg a család későbbi tagjai már áttelepültek Skóciába, és igen sokan részt vettek különféle politikai harcokban.

Gavin Bowd könyvecskéjében persze érinti John Maclean szerepét és azt, hogy milyen fajta szocializmust hirdetett, és hogyan jutott el az SDF⁶-tól a kommunista pártig.⁷ Bowd aláhúzza Maclean-ről szólva mind a szigorú kálvinista örökségét, amelyből következett egyfajta merevség és ugyanakkor a skót szocialisták-kommunisták őszinte odaadását a munkások ügyéért. Hiszen Maclean életútja egybekapcsolódott a „vörös Clyde” munkásmozgalmával. Bowd ugyanígy hangsúlyozza, hogy Maclean szocializmusában milyen erős a krisztusi örökség – mint sok más Skóciából származó szocialista munkásnál ill. értelmiséginél.

Ami magát Allan Eagleshamet illeti, amikor 1930-ban megérkezett Moszkvába, hogy a Lenin Iskolában tanuljon, akkor természetesen neki is meg kellett írnia a maga önéletrajzát. Ebben az önéletrajzban Eaglesham megemlékezett arról, hogy ő maga kispolgári és nagyon vallásos családból származott, de ő maga ifjú korában ateista és darwinista lett. Ifjú korában megismerkedett Macleannel és ő nagy hatással volt arra, hogy ő maga is a munkásmozgalom felé forduljon. Amikor a kommunista párt 1920-ban megalakult, ő nagyon korán a párt tagja lett. Ekkor még csak 18 éves volt. Eaglesham önéletrajzát ezután elhagyva Bowd kitér arra, hogy még milyen okok járulhattak hozzá Eaglesham kommunistává válásához. Ezek között hangsúlyozza az I. világháború hatását, beleértve azzal, hogy a háború mennyi szenvedést okozott, és hogy Skóciából származott igen sok katonára, akik a nevezetes és hírhedt Dardanelláknál lezajlott sikertelen áttörési kísérletnél estek el. Eaglesham bátyja szintén önkéntesnek jelentkezett a hadseregbe, a híres flandriai harcok során ő is a gáztámadások áldozata lett, és így súlyosan sérülten térhetett csak haza. Allan bátyja, miként ő is,

⁶ Az SDF megalakulásáról lásd Évkönyv 1981, 1983, 1984.

⁷ John Maclean életútját lásd Évkönyv 1979.

már csak ilyen hatások alatt is fordult a háború és a háborús politikát tápláló különféle ideológiák ellen.

Eaglesham az edinburghi egyetemen tanult és szerzett M.A. fokozatot, s a kommunista mozgalomban a kommunista és marxista irodalom terjesztésének feladatát bízták rá 1920 után. Eaglesham az 1920-as évek elején együtt dolgozott William Gallacher⁸-rel, Sylvia Pankhurst⁹-el.

Eaglesham neve az 1920-as évektől kezdett szerepelni az edinburghi helyi kommunista sajtóban, s ugyanakkor aktívan bekapcsolódott az éhség által sújtott szovjet emberek megsegítésébe. Eaglesham különféle akciókban vett részt ezekben az években, többek között az októberi forradalom megünneplésének szervezésében is. Eaglesham természetesen bekapcsolódott az Európában különböző országokban felülkerekedő ellenforradalmi rendszerek elleni akciókba és propagandába, lett légyen ez Olaszországban vagy Spanyolországban vagy másutt. Eaglesham bekapcsolódott Trockij, Buharin és Preobrazszkij¹⁰ munkáinak terjesztésébe is. Természetesen ez a munka más könyvekre is kiterjedt. A Kominternben az 1920-as években ismeretesen nagy változások történtek, de Eaglesham mindvégig „lelkes katonája” maradt a „forradalmi hadseregnek”.

A könyv a továbbiakban is pontosan követi nyomon Eaglesham életútját és tevékenységét, természetesen a Kominternben is.

Forrás: Gavin Bowd: Comintern Cadre: The Passion of Allan Eaglesham, London 2005.

A brit Szocialista Történész Társaság néhány tagjának összefoglalója Jugoszlávia utolsó éveinek történetéről

John Manning aláhúzza, hogy Tito idején Jugoszlávia egyfelől megőrizte külső függetlenségét, másfelől szocialista rendszerét is. Amit ezúttal külön kiemel, éppen az utolsó évek következményeinek okán is, az az, hogy Tito idején nemcsak a különféle nagy nemzetiségi köztársaságok élvezhették az egyenlőséget, hanem Szerbia keretén belül a magyar Vajdaság és az albán Koszovo is megkaphatta és végig meg is őrizhette autonómiáját. Ezt

⁸ Gallacher életútját lásd Évkönyv 1981.

⁹ Sylvia Pankhurst életútját lásd Évkönyv 1982.

¹⁰ Trockij életútját lásd Évkönyv 2004, Buharinét 1988, Preobrazszkijét 1986.

azután Milosevics számolta fel szerb nacionalista törekvéseinek jegyében, és ugyanakkor a horvát köztársaságból is egyharmadnyi részt vágott ki a szerbek lakta terület számára, ugyanúgy, ahogy a boszniai köztársaságból is külön kialakította a boszniai szerb autonómiai területet. Ennek alapján Manning hangsúlyozza, hogy a horvátok kényszerhelyzetbe kerültek, amikor látták Milosevics „nagyszerb törekvéseit”.

„Most érkezünk el a végjátékhoz. Montenegro és Koszovo is kiválik abból a Jugoszláviából, amely Tito alatt oly sikeresen tudta egyesíteni egy szövetségi országban a délszláv népeket.”

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2006 április.

* * *

Brian Pierce megjegyzi, hogy nagy meglepetéssel látta, hogy a brit sajtóban az utóbbi jugoszláv eseményekkel kapcsolatban mennyire részrehajlóan érvényesült egyfajta horvát-szimpátia. Ezt ő egy időben azzal magyarázta, hogy a katolikus szemlélet érvényesült volna ebben, majd megjegyezte, hogy később látnia kellett a bosnyákokkal kapcsolatos, szerinte túlzott elfogultságot is, amit ugyanezzel az okkal már nem lehetne magyarázni. Pierce ugyancsak visszautal a titói évekre, amikor a Vajdaság és Koszovó megkapta az autonómiáját, ám ugyancsak Pierce hangsúlyozza azt is, hogy az albánok már akkor megkezdték a szerb kisebbség kiszorítását Koszovó területéről. Pierce hangsúlyozza, hogy a brit sajtó annakidején ezekre az atrocitásokra egyáltalán nem figyelt fel, ám a helyzet teljesen megváltozott akkor, amikor a belgrádi kormány lépett fel az ismert módon a koszovói albánokkal szemben. Akkor ezek a tények már címdalra kerültek.

* * *

Jo Carritt a jugoszláv, szerb és horvát történelem összefüggéseinek egy egész más, régebbi szakaszát érinti, amely természetesen összefügg a későbbi történetekkel. Jo Carritt visszapillant a II. világháború ismert eseményeire, nevezetesen arra, hogy a Mihajlovics vezette csetnikiek miként harcoltak a horvát usztasák ellen, ám ezt az ismertebb történetet egész más oldalról világítja meg. Felidézi Bailey ezredesnek, az ott működő brit összekötő tisztnek 1944-es feljegyzéseit, akinek Mihajlovics maga megjegyezte meg, hogy a történeti helyzet szerinte megváltozott és ő maga adott ki parancsot a csetnik vezetőknek, hogy a továbbiakban nekik elsősorban a kommunista partizánok ellen kell harcolni s nem az usztasák, sőt még csak nem is az olasz és német megszállók ellen. Mindez magyarázza – írja Jo Carritt – „hogy Churchill saját mélyen gyökerezett antikommunizmusa és a Foreign Office sugallatai ellenére mért állt Tito mögé és nem Mihajlovics mögé.”

Churchill 1945-ben egy kérdésre válaszolva megjegyezte, hogy ő egyáltalán nem érdekli, hogy Tito a háború után kommunista rendszert akar kialakítani Jugoszláviában. „Ez teljesen az ott élők ügye.” Ami őt most érdekli, az az, hogy Tito az, aki ténylegesen harcol a németek ellen.

Jo Carritt ezek után kettős éles kritikus megjegyzést tesz Moszkvával kapcsolatosan, amennyiben egyszer visszatal még Sztálin háború alatti Tito-ellenességére, majd arra, hogy most Moszkva miként reagált Milosevics halálára.¹¹

Forrás: Socialist History Society, Newsletter, 2006 április.

¹¹ A fent idézett levelek bizonyítják, hogy a brit szocialista történészek körében milyen élénk érdeklődéssel figyelik Jugoszlávia tegnapi történetét, Jugoszlávia végnapjait, s milyen sok oldalról közelítik meg a kérdést, nem próbálván leegyszerűsíteni sem az ellentéteket, sem a történeti fordulatok súlyát kisebbiteni.

DOKUMENTUMOK

JOHN SCHWARZMANTEL

Széljegyzetek a Blair-korszakhoz 2006-ban

2006. november 2-i ... A politika helyzet itt nem valami fényes. És aggasztó, hogy az újságokban arról lehet olvasni, hogy a közvélemény felmérések szerint a konzervatívok jelenleg vezetnek az LP előtt. Tartok attól, hogy ez a helyzet így is marad egészen addig, ameddig Blair marad a miniszterelnök. És mindehhez járul, hogy minden arról tanúskodik, hogy Blair addig marad, ameddig csak tud.

2006. szeptember 23. ... Az angliai új események: Blair kijelentette, egy éven belül távozik, de Gordon Brown-nak az utóbbi hetekben kellemetlenségei voltak. Részemről bizonytalan vagyok egy kicsit Brown megítélésében. Abban biztos vagyok, hogy Brown jobb lesz mint Blair és az is biztos, hogy Brown egy nagyon kulturált és intelligens ember, akinek valóban igazi gyökerei vannak a munkásmozgalomban és érti is a munkásmozgalom problémáit. Ám ugyanekkor, midőn kijelenti, hogy ő is az Új LP nyomvonalán fog haladni, és nyilvánvalóan az új neoliberais politikát folytatja majd, akkor kételkedem abban, hogy a dolgok lényegesen változnának, ha ő lesz majd az új miniszterelnök. És a legújabb közvélemény-kutatói felmérések szerint a konzervatívok megelőzik az LP-t. Részemről különösnek vélem, hogy David Cameron, a konzervatívok új vezére, ennyire népszerű. Úgy hiszem ebben a képben a médiának is szerepe van, Cameron fiatal, és biciklivel jár. Lehetséges, hogy az embereknek nagyon elégük van Blairből és valami változást akarnak. Mindenesetre valószínűleg még három év van a következő választásig és addig még nagyon sok történhet.

Forrás: Levelek Jemnitz Jánoshoz.

A francia televízió interjúja a Francia Kommunista Párt főtitkárával

Öt hónappal a francia elnökválasztás előtt, ezen az estén a PC főtitkára Marie George Bouffet volt a vitaműsor vendége. Két nappal korábban azzal hívta fel magára a figyelmet a főtitkár asszony – egy másik TV műsorban – hogy kijelentette: A Kommunista Pártnak „más útja van a baloldal számára” („une autre voie a gauche”). Ezért is hangzott így az

első kérdés: Eldönötte-e már, hogy jelölteti magát az elnökségre?

Bouffet válasza: Kedden derül ki. A közgyűlés dönt erről. De tény, hogy el kell kezdenünk a kampányt, amelyen évek óta közösen dolgozunk. Mi demokratikus vitát folytatunk.

- Azt mondják, hogy az Önök baloldali közgyűlése anti liberális és ezért Ön ellen manipuláció folyik. – hangzott a következő kérdés.

- Nyugodtan fogadom ezeket a véleményeket – válaszolt.

- Tapsolnak-e Segolène Royalnak az Európai Unióval való szerepléséhez?

- Több újdonságot hozott az Európai Unióval kapcsolatban. Ha megnyeri a választást, a nők bántalmazása elleni törvény lesz az első amit meghoz.

- És a második fordulóban a PC tudna-e fuzionálni a PS-el? – hangzott a következő kérdés.

- Mire a válasz: Nem. Azonban ha a PS olyan programot képvisel, amely a PC-nek is megfelel, támogatnánk, de a PC nem lehet a PS bolygója.

- Önök most Franciaország harmadik pártja. Ha a jövő héten jelölteti magát az elnökségre, ki lesz Ön mellett?

- Egy választási tanács. Rengeteg szenvedés van ma Franciaországban. Számptalan ember él a lehetőségek hiányával. Nevetséges, hogy a SMIG-et (a minimális munkabért) akarják felemelni. Ez semmi, amikor igazi szociális vitára van szükség: az alacsony fizetések, a foglalkoztatás, a pályakezdés nehézségei. Támogatom az évek óta illegálisan Franciaországban élők helyzetének megoldását, akikhez újabb bevándorlók kapcsolódnak. 24 ezer afrikairól tudunk, akik az életüket a tengeren veszélyeztetik. Az újonnan érkezettek gyermekeinek oktatására pedig több pedagógusra van szükségünk...

- Mi a véleménye a Nemzeti Frontról? (Front National)

- Ez a szélső jobboldali Le Pen terve, de nem old meg vele semmit. Mi egy valódi változás mellett vagyunk. A Szovjetunió összeomlása után mi ki akartunk lépni a keleti szocializmusból. E mellett 2002. sokkját a PS-en keresztül, Jospin bukásával mi is átéltük.¹

¹ A Jospin korszakhoz, illetőleg Jospin bukásához lásd Évkönyv 2006.

- Ön történész. Hogyan látja a nemzetközi helyzetet?
 - Sztálinizmus volt, a korszakot elítéljük, de mi vagyunk az egyetlen párt Fanciaországban, amelynek az archívumában minden dokumentumot megtalálhatnak a korra vonatkozóan.

Majd a nemzetközi kérdések közül a palesztin helyzet megoldására egy nemzetközi konferencia összehívását és egy önálló palesztin állam megalapítását javasolta a PC főtitkára, míg a jelenlegi iráni elnököt diktátornak nevezte, aki a holokausztot is tagadja. Egyként az Európai Unió adminisztrációját gyengének tartotta.

- Húsz évvel ezelőtt a francia értelmiség nagy része a kommunizmust hirdette. És most? – kérdezték.

- A válasz: elhalványult a PC hangja.

- Végül megismételték a kérdésüket: lesz-e elnökjelölt?

- Bouffet válasza: Meglátjuk a jövő héten, mert számomra a demokrácia nem üres szólam.

Forrás: A francia televízió 2006. december 17-i adása.

***Hallgatta és lejegyezte és jegyzetekkel ellátta:
 Havel Józsefné Sziki Vilma***

✱

Steve Parsons a Dán Szociáldemokrata Pártról

(2005. november)

A Dán Szociáldemokrata Párt minden jel szerint nem fog tanulni norvég testvérpártjától, és tovább fog haladni a maga blairista nyomvonalán. Ez azt is jelenti, hogy továbbra is a jobboldali koalíció része marad, és azt is jelenti, hogy a jóléti állam eredményeit tovább kurtítják, az adóemeléseket leállítják, privatizálják a még megmaradó állami vállalatokat, folytatják a „szabadpiaci” intézkedések szélesebb bevezetését a társadalom és gazdaság minden területén, és természetesen drákói rendszabályokat hoznak a muzulmán bevándorlás ellen.

Clare Short²:

I: Nem titok, hogy Ön már régóta csalódott az Új LP-ben. Miért tartott ilyen sokáig, hogy függetlenedjen?

² Clare Short hosszú évtizedek óta Birmingham LP képviselője, a pártvezetőség tagja, a Blair kormány belső kabinetjének minisztere volt, régebben a Tribune rendszeres munkatársa az 1980-as 90-es években.

CS: Önnek igaza van, hogy kifejezésre is juttattam egyet-nem-értésemet, és többször is a kormány ellen szavaztam. A végső ok az volt, hogy az LP parlamenti frakciójának vezetője azzal fenyegetett, hogy ki fognak zárni, mármint a parlamenti frakcióból és abból a lehetőségből, hogy nyilvánosan kijelentéseket tehessek miután kifejtettem, hogy a nem-teljesértékű parlamenti többség nem valószínű, hogy megvalósíthat választási reformokat. Így nem módosulhat az a rendszer, amely igen arrogáns módon a hatalmat a No. 10-ben³ összpontosítja. Ezek után el vagyok tökélve arról, hogy kifejsem véleményemet és nem vagyok hajlandó elviselni, hogy állandóan fenyegeessenek és mindezt csak azért, hogy a parlamentben maradhassak képviselőként.

I: Megkérdezte Ön választókerzetének tagjait, hogy kívánják-e, hogy Ön, mint független képviselő lépen föl?

CS: Lehetetlen, hogy mindenkit megkérdezzek. Választókerzetem tagjai nagyon támogatóak voltak, amikor az utcán beszélgettem velük, illetőleg, amikor leveleket és e-maileket írtak nekem.

I: Vajon az LP nem nagyobb és fontosabb, mint Blair és Irak? Miért nem harcolt tovább az LP-ben?

CS: Én az LP tagja maradtam, de kiváltam az LP parlamenti frakciójából. Az LP újra fog születni, de nagyon is sérült és becsületét is elveszítette.

I: Ön ugyanabban az időben mondott le, mint Robin Cook⁴, ha elegendő Labour képviselő lett volna, akkor meggyőzőbben léphettek volna fel a háború ellen. Miképp is lehet az, hogy Ön nem érez felelősséget azért a katasztrófáért, ami azután bekövetkezett?

CS: Az LP parlamenti többség 412, amely a háború folytatását megszavazta 149-el szemben, és az a pótjavaslat, amely azt indítványozta, hogy a kérdést az ENSZ elé kell utalni, 396 szavazattal 217-el szemben bukott el. Lehetetlen volt győzni, minthogy a konzervatívok akkor a kormány mellett szavaztak. Én teljes mértékben kész voltam, hogy a háború ellen szavazzak és már előkészítettem a lemondásomat, amikor Blair tárgyalni hívott. Ő rákérdezett arra, hogy mivel beszélhetne rá arra, hogy ne mondjak le. Azt feleltem, hogy akkor a Palesztin államot megteremtik a megállapodások szerint, továbbá ha Irak újjáépítését ENSZ felügyelet alatt hajtják végre. Blair mindkettőt megígérte, és ezután Bush-t beszélte rá, hogy Palesztina ügyében meghirdesse az új nyitást. Azonban nagyon hamar kiderült, hogy Blair egyik ígéretét se vette komolyan. Én úgy ítéltam, hogy a háborút nem lehet megállítani, ám ha mégis megteremtjük a palesztin államot, és Irak újjáépítése ENSZ felügyelet alatt megy végbe, akkor a legrosszabbat

³ Ez a Downing Street 10, a miniszterelnökség székhelye.

⁴ Cook több felszólalását lásd Évkönyv 2005–2006, életútját lásd 2007.

mégis el lehet kerülni. Ám nagyon sajnálatos, hogy Blair ígéretei nem értek semmit.

I: Úgy véli, hogy Tony Blairt bíróság elé lehet állítani háborús bűnökért? És ha nem, akkor miért nem?

CS: Én nem hiszem, hogy a Nemzetközi Bíróság fel tudna lépni ellene. Azonban azt hiszem, hogy az LP felszólíthatná arra, hogy távozzon és a parlament kikényszeríthetné, hogy lemondjon, mindazért, ahogyan minket belerántott a háborúba.

I: Nekünk szavazó választóknak nagyon rossz véleményünk van a politikusokról, mint önző és egocentrikus emberekről. Tévednénk ebben?

CS: Az egocentrikusság és a hiúság a politikusok betegsége és a nagy parlamenti többségeknek. Az a körülmény, hogy az LP-ben a „királycsinálók” és a managerek váltak döntővé, ez vezetett oda, hogy szörnyűséges lett az elvtelenség és a megbízhatatlanság.

I: Gordon Brown⁵ végigcsinálta Blair mellett az összes rosszul sikerült kalandot. Ön valóban azt hiszi, hogy mi hihetünk abban, hogy ő valamivel is jobb lesz?

CS: Brown okosabb, mint Blair, sokkal elkötelezettebb a szociális igazságosság érvényesítésére és sokkal inkább elkötelezett az LP hagyományai iránt is.⁶ Azonban ő is megsérült mindannak következtében, amit Blair elkövetett. Én remélem, hogy jobb lesz, de erről nem vagyok meggyőződve.

I: Úgy véli, hogy az LP jelenleg felemelkedő csillagai sokkal kevésbé kötöttek a morális és politikai elvek által, mint az a múltban a politikusokra jellemző volt?

CS: Igen, úgy hiszem ez sajnos igaz.

I: Örvedetes, hogy Ön felkarolta a zöld mozgalmat (környezetvédő mozgalmat), de miért tette ezt ilyen későn?

CS: Én a hatvanas évek gyermeke vagyok. Én mindig is ellensége voltam a mohó és önző fogyasztói gyakorlatnak. 1997-től⁷ jól láttam, hogy a felmelegedés igazi probléma, ám a zöld mozgalom akkor nagyon fejlődésellenes szellemű volt. Én meg voltam győződve arról, hogy a föld forrásait sokkal egyenlőbben kell megosztani a föld népei között.

I: Én éveket töltöttem Afrikában és így meggyőződtem arról, hogy azok a milliárdok, amelyeket segélyre fordítottunk, nem segítettek, hanem sokkal többet ártottak. Egyet ért Ön ezzel?

⁵ Brown néhány cikkét az Évkönyv az utóbbi években idézte, Brown maga 1997-től folyamatosan pénzügyminiszter, és az LP második legerősebb embere, a vezérség várományosa.

⁶ Brown Maxton-életrajza nemrégiben élte meg a második kiadást. Ez is bizonyítja történeti gyökereit. Erről lásd Évkönyv 2006.

⁷ 1997-től az LP választási győzelme után kezdődött meg a Blair korszak.

CS: A segélyeknek egy jó részével visszaéltek és rosszul használták fel, különösen a hidegháború éveiben. Valójában a segélyek elég szűkösek. A G7-ek összesen 60 milliárd dollárt nyújtanak segélyekre, míg 600 milliárd dollárt költenek a fegyverkezésre. Szükséges, hogy segélyeket nyújtsunk, hogy elkerüljük és enyhítsük a katasztrófákat – és ezekből egyre több lesz. Továbbá a segélyek ahhoz is kellene, hogy ezen országok pénzügyi rendszerét is tisztába tegyék és ahhoz, hogy tisztességes egészségügyi és oktatási rendszer jöjjön létre a segélyezett országokban. Túl sok a politika a segélyek körül, de e segélyek nélkül a világ még rosszabbul állna.⁸

Forrás: Clare Short – You ask the questions ..
The Independent, 2006. november 6.

Az interjút jegyezte Jemnitz János

✱

TONY BENN

A kivételes kapcsolat

(Rövidítve)

Nagy-Britannia szoros kapcsolata az USA-val ismét téma lett ezúttal annak következtében mennyire szolgáian kiszolgálja Busht szeptember 11-e óta, amikor Blair csatlakozott az afganisztáni majd iraki háborúhoz és amikor támogatta Izraelt a Libanon ellenes háború idején.

Ezt a kivételes kapcsolatot visszafelé is lehet követni ahhoz, amikor Amerika Nagy-Britannia szövetségese volt a két világháború folyamán. Ez a szövetség még inkább megszilárdult annak a barátságnak következtében, amely Boosevelt és Churchill között alakult ki. Továbbá amiatt is, hogy Nagy-Britannia a kisebbik partner volt az atomfegyver előállításánál és hogy napjainkra már abszolút függő helyzetbe került az USA-tól az atomfegyverkezés terén. Így amikor a miniszterelnök azt mondja, hogy ő nyomhatja meg az atomfegyvereket engedélyező gombot, akkor az igazság az, hogy semmi sem történhet a Pentagon engedélyezése nélkül. Amennyiben Nagy-Britannia szakítana az USA-val bármilyen fontos kérdésben, akkor az USA elnöke megszakíthatná minden technológiai segítséget, amit Nagy-Britannia kap az USA-tól és ebben az esetben az ország egy nukleáris fegyverektől megfosztott ország maradna és feltehetőleg az jelentős szerepet játszik abban, hogy Blair teljesíti Bush minden követelését. Megjegyzendő,

⁸ I-vel rövidítettük végig az Independent befolyásos napilap nyílt fórumán elhangzott kérdéseket, CS-el jeleztük Clare Short válaszait.

hogy én úgy vélem, hogy Blair magától is ennek a politikának követésére hajlik. Ám ez nem volt mindig így. Amikor 1950-ben Truman elnök a koreai háború idején le akarta dobni újra az atombombát, akkor Attlee⁹ miniszterelnökként Washingtonba repült és leállította ezt a lépést.

Ugyanígy 1956-ban, amikor Eden megindította a háborút Egyiptom ellen Szuez miatt, Eisenhower elnök olyan gazdasági nyomást gyakorolt Nagy-Britanniára, hogy Nagy-Britannia arra kényszerült, hogy fel is adja a háború folytatását és Eden megbukott. Még később, a vietnami háború napjaiban, Lyndon Johnson elnök követelte, hogy Wilson¹⁰ miniszterelnök küldjön szintén csapatokat Vietnámba, hogy segítségére siessen a bajbajutott amerikai hadseregnek.

Most, amikor a közel-keleti háború egyfelől elmélyül, másfelől kiszélesedik, beleértve azzal, hogy ez Iránt is elérheti, ennek alapján is világos, hogy ennek az országnak önálló kül- és védelmi politikát kellene folytatni. Továbbá az LP-nek egy új miniszterelnököt kell választania Blair helyére, és az LP-nek világos választ kell megkövetelnie minden képviselő-jelöltjétől, arra vonatkozólag, hogy vállalja-e ezt a követelést avagy sem. Nekünk e választás során meg kell követelnünk, hogy az LP vonalvezetése megváltozzon ebbe az irányba.

Forrás: Tony Benn: The Special Relationship

A cikket Tony Benn küldte meg az Évkönyv számára. Nem tüntette fel sem azt, hogy a cikk hol jelent meg, sem azt, hogy mikor. Legnagyobb valószínűség szerint a 2005-ös választás avagy a 2006. évi helyhatósági választás kapcsán s nagy valószínűség szerint a CND közlönyében, de az is lehet, hogy a Socialist Group News hasábjain.

Steve Parsons levele Jemnitz Jánoshoz (2005. szeptember 13.)

Itt küldök néhány anyagot Robin Cook-hoz és Mo Mowlam-hez. Sajnálom, hogy nem találtam több anyagot. Mowlam nagyon népszerű volt elsősorban azért, mert ő egy olyan politikus volt akinek elvei voltak. Ez valóban ritka jelenség az Új LP korszakában. Vannak nyomok arra, hogy amikor megkapta miniszteri kinevezését az tulajdonképpen saját belső óhaja ellenére történt.

Ami Észak-Írországot illeti¹¹, Mowlam leutasította, hogy ugyanolyan magatartást tanúsítson, mint általában a brit politikusok, főként ami a brit unionista/lojalistákkal való kapcsolatokat illette. Noha Mowlam nem volt

⁹ Attlee életútját lásd Évkönyv 1983.

¹⁰ Wilson életútját lásd Évkönyv 1996.

¹¹ Mowlam Észak-Írország minisztere lett 1997. után.

különösebben baloldali, személyes kvalitásai és a két lábbal földön járó magatartása és felfogása azt jelentette, hogy magatartásával és képességeivel kitűnt a parlamentben is és a kormányban is.

Hasonlóképpen, Robin Cook¹² sem volt különösebben baloldali és politikáját legjobban úgy lehet jellemezni, hogy az szociáldemokrata volt. Noha rendkívül ambiciózus politikus volt, nem olyan ember volt, aki minden feltétel nélkül követte volna Blairt.¹³ Ahogyan emlékezhetsz rá, amikor első ízben megválasztották külügyminiszternek¹⁴, elég nagy hangot ütött meg, amelyben az LP világpolitikai szándékait festette fel, amelynek során egyfajta „etikus” külpolitikát kívánt folytatni. Ez a politika nagyon rövidéletű volt. Ezt a korábbi politikát azután felváltotta egy olyan, amely telje lojalitást tanúsított Bush iránt és teljes mértékben támogatta az un. Trror-ellenes háborút. Cook sohasem volt tagja Blair belsőpolitikai köreinek¹⁵ és jól felismerte, hogy amikor 2001-ben eltávolították a külügyminisztérium éléről, a politikai karrierjét leblokkolták (Cook ekkor politikai jövőjét arra a reményre építette, hogy Gordon Brown átveszi az LP vezetését Blairtől). Nyilvánvalóan elvszerűbb volt és mindenképpen okosabb mint például Blankett és Straw.¹⁶

CLARE SHORT¹⁷

Lemondtam, így elmondhatom az igazságot

Mélyen szégyenkezem a kormány miatt¹⁸. Az LP utat távesztett
2006. szeptember 14.

Hosszan gondolkoztam afelől, hogy induljak-e a következő választáson, mint Lp parlamenti képviselő jelölt. Úgy döntöttem, hogy nem indulok. Számomra ez fájdalmas és kemény döntés volt. Egész felnőtt koromat az LP-nek szenteltem (Labour Party-nak), minthogy annakidején úgy tekintettem, hogy ez a legjobb, amit tehetek a szociális igazságosság érdekében

¹² Robin Cook írásait többször is közölte az Évkönyv.

¹³ Robin Cook lemondólevelét és az iraki háború mély kritikáját lásd Évkönyv 2004.

¹⁴ 1997-ben Blair első kormányában.

¹⁵ Ez a kérdés vitatható, kezdetben mintha oda tartozott volna.

¹⁶ Blankett egy időben a Blair kormány belügy-, majd oktatási minisztere, Straw pedig láthatólag Blair bizalmasa és Cook után a kormány külügyminisztere.

¹⁷ Clare Short az LP hosszú idő óta vezető személyisége, birmingham-i képviselő, az LP ottani vezére, a Tribune egykori állandó munkatársa és az LP baloldal régebbi ismert hangadója.

¹⁸ Tony Blair második kormánya miatt.

mind otthon, mind nemzetközileg. Én 23 évet töltöttem le választási körzetemben. A parlamentben képviselőként küzdöttem a Thatcher-i korszakban, amikor is a thatcher-i pusztító politika ellen harcoltam, amely igazán nagyon sok embert érintett fájdalmasan. Tíz éven át voltam az Lp országos vezetőségében, ebben az időben Neil Kinnock-kal¹⁹ és aztán John Smith²⁰-el együtt, hogy előkészítsem a pártot, hogy hatalomra kerüljön. Rendkívül megtisztelő volt, hogy a kormányban olyan miniszteri tisztelet kaphattam, hogy én lettem felelős a nemzetközi fejlődésért, amely azt jelentette, hogy pénz, a célok világossága és a moralitás miként szolgálhatja e célok elérését a közszolgálatban. Ennek során hoztam létre az új minisztériumot és kollektívát e feladat megoldására.

Sok jó dolog volt, amit az Új Labour elért 1997-től²¹ ezek legtöbbszörét az LP azonban már akkor elhatározta, hogy megteszi, mielőtt az Új LP „államcsínye” (coup) megtörtént volna. Én azonban ezután egy olyan posztot töltöttem be²², ami miatt most szégyenkezniem kell az egész kormányért.

Az a tény, hogy Blair elvakultan támogatja az USA neokonzervatívjainak külpolitikáját. Ez csak növelte a terrorizmus és az instabilitás veszélyét, amelytől jelenleg a Közép-Kelet szenved. Megalázta az Egyesült Királyságot, aláásta az Egyesült Nemzetek Szervezetét és a nemzetközi jogot és az egész világot sokkal veszélyesebbé tette. A jog és a személyes szabadságjogok erodálása meggyengítette saját belső demokráciánkat is és növelte a muzulmánok elidegenedését.

Gordon Brown mellékesen elhangzott kijelentése, hogy a Tridentet lecserélik, ez a demokrácia arculcsapása. Az Új LP felfogása és a közösségi szektor reformjának az Új LP által való kezelése, aláásta a közösségi szektorban dolgozók értékét. Az Új LP hallatlan arcátlansága mellett politikájára a teljes inkompetencia is jellemző. A Downing Street 10-ből kiinduló politika lényege az, hogy a médiában hangot kapjon s ezentúl semmit sem gondolnak igazán alaposan végig. A kabinet együttgondolkodásának vége van és a parlament maga rendkívül gyenge. Részint azért, mert mindenki feje fölött ott áll a guillotín. Az a körülmény, hogy a harmadik párt felerősödése és hogy ennek még sincs jelentősége, ez mutatja, hogy az egész parlamenti rendszerünk, vagyis a választásokhoz kapcsolódó rendszer egyre inkább torzul. A 2005. évi parlamenti választáson, amikor az LP 9,5

¹⁹ Neil Kinnock az LP vezére volt az 1880-as évek első felében.

²⁰ John Smith életútját lásd Évkönyv 1995.

²¹ Az LP kormány megalakulásáról lásd Évkönyv 1997, 1998.

²² Clare Short nemcsak miniszter, hanem kabinetminiszter lett és a nemzetközi kapcsolatok és fejlesztések új tárcajának gazdája lett.

millió szavazatot kapott 1945. óta ez volt az LP legrosszabb eredménye.²³ Pusztán a szavazatok 22 %-ának elnyerésével a politikai hatalom egyre inkább híres 10-es számú házba²⁴ koncentrálódik. Ez a hatalmi koncentráció együtt jár azzal, hogy Blair nem tanácskozik senkivel, ő maga dönt a rendkívül fontos kérdésekben és a kabinetben, ezért nem vonják felelősségre, miként ez az elszámoltatás nem történik meg sem a parlamenti frakcióban, sem a párt szélesebb körei és egész társasága részéről. Az a paternalizmus, amely a miniszterelnök körül kialakult, sokakat és sok parlamenti képviselőt engedelmes kiszolgálóvá tett, akik csak a parancsokra várnak, amit azután teljesíteniük kell. Az LP utat tévesztett, alkotmányos berendezkedésünket szétverték és a politikai elit és az ország közötti szakadék egyre szélesebb.

Ugyanakkor Nagy-Britannia egyre inkább megosztott és boldogtalan. És a világ kétségbeejtő helyzetben van. A helyzet a közép-keleten csak rosszabb lesz és a globális felmelegedés szörnyű pusztításokkal fenyeget. Mindezekre lenne felelet, de nem azon az úton, amelyen most haladunk. Ahhoz, hogy megjavítsuk az életfeltételeket Nagy-Britanniában, a skandináv modellt kellene példának tekintenünk.

Ami a külpolitikát illeti, az EU-val kellene együtt haladnunk, ahhoz, hogy a világ szembenézhesen a globális felmelegedéssel, a népesség növekedésének és a környezeti problémákkal.

Egyesek az mondják, hogy maradjak és küzdjék tovább. Ám a valóságban már nincsenek politikai viták. A Blair-el szembeni kihívás és az új vezetőről és vezetésről való viták leszűkülnek néhány emberre, olyanokra, akik ugyanazokat a hibákat készülnek elkövetni, amelyeket Blair már elkövetett. Az én következtetésem az, hogy meg kell választanunk egy olyan átmeneti parlamentet, amelynek fő feladata az lesz, hogy végrehajtsa a választási rendszer reformját. És azután megtarthatjuk az elkövetkező második parlamenti választást. Ebben az esetben az LP-nek egyharmadnyi képviselője lesz az új parlamentben. A toryknak valószínűleg ugyanennyi képviselőjük lesz és remélhetőleg a zöldeknek és másoknak is lesz parlamenti képviselője és így valóban a parlamentben lesz a véleményeknek pluralitása. Ebben az esetben a brit politika valóban nagyon mélyen megváltozna. Ebben az esetben a parlamentnek valóban oda kellene figyelni az emberekre. Ekkor a kabinet újra életre kelne, a miniszterelnöki arrogancia megszűnne, és ekkor lehetőséget kapnánk arra, hogy új politikát alakítsunk ki. Az LP parlamenti frakciójának vezetője azt mondta, hogy nem követhetünk választási reformot, mert ebben az esetben az LP mandátumo-

²³ A 2005. évi választásról lásd Steve Parsons írását, Évkönyv 2006.

²⁴ A No 10 a miniszterelnöki rezidencia a Dowling Street-en.

kat veszítene. Levontam a következtetést és lemondtam. Így most megmondhatom az igazságot. Elég szomorú, hogy ezt LP parlamenti képviselőként most nem tehetném meg.

Forrás: Clare Short: I'm standing down so I can speak the truth The Independent, 2006. szeptember 14. (A cikket Steve Parsons küldte meg az Évkönyvnek)

Jegyzetelte Jemnitz János

A lengyel jobboldal szerint Kuroń hazaáruló

2006. szeptember 2.

Belpolitikai botrányt okozott a nemzeti, katolikus lengyel kormánypárt elnöke tegnapi interjújával: hazaárulást vetett az 1989-es nemzeti kerekasztal-tárgyalások résztvevőinek a szemére.

Roman Giertych közoktatásügyi miniszter, Lengyel Családok Ligájának (LPR) elnöke az interjúban, amely a saját honlapján is olvasható, a lengyel sajtóban korábban megjelent beszámolóra reagált. A *Zycie Warszawy* című lap *Jacek Kurońról* szóló írásában szó esett arról is, hogy Kuroń (a Szolidaritás szakszervezet alapító tagja és a rendszerváltást előkészítő kerekasztal-tárgyalások egyik résztvevője) többször találkozott a kommunista titkosszolgálat illetékeseivel.

Ez készítette Giertychet arra, hogy hazaárulónak minősítse Kurońt (aki 2004. júniusában elhunyt). Az LPR elnöke azt is követeli, hogy fosszák meg a már halott Kurońt a Fehér Sas érdemrendtől, Lengyelország egyik legmagasabb állami kitüntetésétől. Giertych közeli munkatársa az oktatási minisztériumban, *Maroslaw Orzechowski a Rzeczpospolita* című újságban kijelentette: a lengyel iskolás gyerekeknek lehetővé kell tenni, hogy végre megismerhessék a „valóságos történelmet”.

Giertych és az LPR számos tagja úgy véli, hogy annak idején a lengyel ellenzék a kerekasztal-tárgyalásokon elárulta a demokratikus mozgalmat, mert megállapodást kötött a kommunista hatalom képviselőivel. Ennek nyomán összefonódások jöttek létre, amelyek ma is kitapinthatók.

- Ennek a következménye a hárommillió munkanélküli és az a tény, hogy a lakosság nagy része a szegénység határán tengődik – fogalmazott Giertych.

Az 1989-es kerekasztal-tárgyalások résztvevői felháborodással reagáltak. A támadás ízléstelen és igaztalan. Az LPR-nek és társaiknak nem fog

sikerülni, hogy meghamisítsák a történelmet – jelentette ki *Jan Litynski*. Tizenöt egykori ellenzékiivel – köztük Leszek *Kolakowski* filozófussal és *Stanislaw Baranczak* költővel – együtt Litynski nyílt levelet tett közzé a *Gazeta Wyborcza* pénteki számában. A levél aláírói leszögezik: Kuroń egyike volt a szabad Lengyelországért vívott küzdelem legfontosabb hőseinek.

A legnagyobb kormánypárt, a jobboldali konzervatív Jog és Igazságosság (PiS) részéről egyelőre kevesen foglaltak állást a vitával kapcsolatban. Kurońt hazaárulókhoz hasonlítani megengedhetetlen és felháborító – jelentette ki írásos nyilatkozatában *Kazimierz Ujazdowski* kulturális miniszter. *Marian Pilka* PiS-képviselő a *Rzeczpospolita* hasábjain „túlzásnak” nevezte Giertych szavait. Mindazonáltal azt is figyelembe kell venni – tette hozzá Pilka –, hogy az ellenzék soraiban található baloldaliak (köztük Kuroń) a rendszerváltás után „monopolhelyzetbe hozták magukat a politikai színtéren”.

MTI

✱

ADAM LEBOR

Oroszország felemelkedőben

Velencei beszélgetés az idén hetvenöt éves Mihail Gorbacsovval
Népszabadság, 2006. szeptember 19.

Mihail Gorbacsov őrzi a humorérzékét. Hosszú politikai pályájára visszatekintve szívesen mesél a kelet-európai kommunista vezetők moszkvai összejöveteléről, amelyre 1985. márciusában, nem sokkal Konsztantyin Csernyenko halála után került sor. Csernyenkót Gorbacsov követte az első számú szovjet vezető posztján. Bizonytalan idők voltak azok a hűséges elvtársak számára, akik közül némelyek talán hűségesebbek voltak, mint mások. Gorbacsov programja, a glasznoszty és a peresztrojka még gyermekcipőben járt, de első lökéshullámai már beindultak szerte a Szovjetunióban és a csatlós országokban. A legelőrelátóbb kommunista vezetők – a gorbacsovi reformok támogatói és ellenzői egyaránt – megértették, vagy legalábbis sejtették, hogy ha a kommunizmus teljes épületébe belepiskálnak, akkor az egész összeomolhat. Ahogy valóban meg is történt.

Gorbacsovnak, ahogy ő emlékezik vissza, egyszerű mondanója volt a kelet-európai pártvezetők számára. „Azt mondtam nekik, Önök mostantól független országok vezetői. Néztem őket, némelyek elfordították a tekintetüket, némelyek nyilván azt gondolták, más főtitkároktól is hallottunk már

ilyet”. Lévén, hogy Gorbacsov elképzelései összhangban álltak a magyarországi liberalizációval különösen figyelemre méltónak találta Kádár János reagálását. Gorbacsov így emlékszik: „Kádár azt mondta nekem: „Miért nem jött tíz évvel hamarabb?” Jóban voltunk, Kádár bölcs ember volt, értelmes és ravasz.”

Ám amíg Magyarország élen járt gazdasági, politikai reformjaival és felhasználta Gorbacsov lendületét saját liberalizációja erősítésére, addig mások egyre gondterheltebbek lettek. Leginkább a román diktátor, Nicolae Ceausescu – idézi fel Gorbacsov –, különösen amikor Magyarország 1989 nyarán megnyitotta határát Ausztria felé. A kelet-német exodus az egész kommunista blokk stabilitását fenyegette, de Gorbacsov azt mondja, ő nem ellenezte a döntést. „1989-ben tudtuk, mi történik a magyar határon, és nem elleneztek. A Varsói Szerződés országai közül Magyarország volt gazdaságilag a legfejlettebb, így amikor mi hozzáfogtunk a politikai és a gazdasági reformokhoz, a magyarok ezt kihasználták, és nagyon jól felkészültek arra, hogy elindítsák a változásokat országukban. Ceausescu viszont azt mondta nekem, hogy meg kell mentenünk a szocializmust. Azt válaszoltam neki: „Nicolae, azért csinálunk peresztrojktát, mert meg akarjuk menteni a szocializmust, mert ez az egyetlen módja a szocializmus megmentésének”. Megkérdeztem tőle: „Nicolae, azt akarod, hogy megismételjük, amit 1968-ban Csehszlovákiában tettünk? Te akkor ellenezted, amit tettünk, most miért kéred, hogy megtegyük?”

Mihail Gorbacsov mosolyogva emlékezik. Az ember, aki mindenki másnál többet segített elhozni a szabadságot Kelet-Európának, joviális mesélő. Valószínűtlen, hogy a most 75 éves Gorbacsov visszatérjen a pártpolitikához, viszont mélyen belemerül a civil társadalom és a környezetvédelem ügyeibe. Gorbacsov, akit 1990-ben Nobel-békedíjjal tüntették ki, megalapította a Világpolitikai Fórumot (WPF) és a Nemzetközi Zöldkereszt nevű környezetvédő szervezetet. Június végén Velencében találkoztunk a WPF konferenciáján, amelyet A média a polgárok és a hatalom között címmel tartottak. A volt szovjet vezető továbbra is befolyásos alakja a nemzetközi diplomácia világának és a moszkvai politikai elitnek, gyakran találkozik Putyin elnökkel. Még sok az elvégzendő munka, mondja. Az 1989-es remények nem mind váltak valóra.

„Amit akartam, és még mindig akarok, amiért dolgozom az, hogy legyen egy közös európai ház Európában, amely a nagy és a kis országok érdekeinek egyaránt megfelel. Egy ház, amelyben megértjük, hogy az együttműködés és a kölcsönhatások idejét éljük. A Szovjetunió széthullása azonban szabad kezet adott azoknak, akik nem állták ki a peresztrojka próbáját. Geopolitikai sakkjátszmák és küzdelmek indultak érdekszféráért,

egyesekeket kiszorítottak, másokat előretoltak, megint másokat kiátkoztak – ez egyértelműen nem az, amit én akartam. Úgy gondolom, ez hiba volt.”

„A hidegháborút követő tíz év a fokozódó globalizáció évtizede volt, amikor feledésbe merült az új Európa terve. Ebben az időszakban fogadták el azokat az új biztonsági doktrínákat, amelyek megengedik a nukleáris megelőző csapást. Az új helyzetet nem új világ építésére használták ki, hanem arra, hogy néhány ország rátegye a kezét más régiókra, hogy geopolitikai és katonai előnyhöz jusson. Azt hiszem, az egyoldalú cselekvésre irányuló kísérletek, a katonai kényszer alkalmazása másokkal szemben, mások megfélemlítése nem igazán működött. Valamennyire megértették még az Egyesült Államokban is, amely szorgalmazta ezt, és azokban az országokban, amelyek követték az Egyesült Államokat, még jobban megértették, hogy tévedés volt.”

Noha Gorbacsovot különösen foglalkoztatja a civil társadalom fejlődése és a környezetvédelem, nem tartja szükségesnek a nyugat által kijelölt „napirend” teljes körű elfogadását. Mint mondja, Oroszország jó irányban halad, határozottan, és a maga útján. A kritikusok, az emberjogi szervezetek mást mondanak. Kifejezik aggodalmukat a nem kormányzati szervezeteket szigorúan szabályozó, vitatható új törvény bevezetése, a rendőrségen, a bíróságokon és az állami bürokrácián belüli korrupció, az emberi jogok értelmezésének széles körű hiányosságai, az önkényes jogi döntések, a jogi folyamatokba történő politikai beavatkozás, az állandóan fokozódó centralizáció, a katonaságnál rendszeresen elkövetett brutalitás, a hadsereg felperzselt föld taktikája Csecsenföldön, ahol megszokott a kínzás és az emberek eltűnése.

Azonban minden kísérlet, hogy Oroszországra nyomást gyakoroljanak az emberi jogok ügyében, visszafelé sül el – figyelmeztet: ”Senkinek sincs fennhatósága Oroszország fölött. Oroszország meg fogja oldani ezeket a problémákat – partnereivel és barátaival közösen. Az elnökök és miniszterelnökök felvethetnek bármit, akit akarnak. De minél nyilvánvalóbb a Nyugat nyomásgyakorlása, Putyin annál erősebb lesz, mert álláspontja lényegében nagyon közel áll a nép törekvéséhez. A Jelcin-éra után sok nehézség halmozódott fel, és Putyin képes volt javítani a helyzeten. Én magam is elmondtam a sajtóban, hogy Putyin követett el hibákat. A demokrácia elvei azonban sajátos körülmények között valósulnak meg, szem előtt kell tartani az orosz társadalmi és történelmi kontextust, valamint a jelenlegi gazdasági és szociális helyzetet.”

„Miért kell külföldi szervezeteknek beleavatkozniuk az orosz politika menetébe? Ukrajnában a narancsos forradalom persze túlnyomórészt hazai indíttatású volt, mert az emberek felbolydultak a korrupció miatt, felühítette őket a Kucsma-rezsim. De van itt más tényező is: az amerikai

nagykövetség is keményen beszállt, tevékeny részt vállalt, és persze az Egyesült Államok nagy tapasztalatokkal rendelkezik a más országok ügyeibe való beavatkozás terén. Történt már ilyen Amerika esetében, és meggyőződésem, hogy véget kellene vetniük a külső beavatkozásnak.”

Természetesen ez az érv mindkét irányban érv: Putyin elnök nyíltan támogatta Viktor Janukovicst, ami szintén egyfajta beavatkozás a belügyekbe – mondják Moszkva ténykedésének kritikusai. Gorbacsov azt válaszolja, hogy a Nyugat emberi jogok miatti aggodalma gyakran képmutató. Dick Cheney nemrégiben Litvániában elhangzott beszédét idézi, amelyben az alelnök bírálta az orosz kormányt, amiért „inkorrekt és szemérmetlen módon korlátozta az emberek jogait”. Cheney úr akkor az olajban gazdag Kazahsztánba repült, amelynek elnökét, Nurszultan Nazarbajevet előző decemberben választották meg harmadszor, miután szovjet stílusú választási győzelmet aratva a szavazatok 91 százalékát szerezte meg. „Nem emlékszem, hogy sok nyugati kormány aggályoskodott volna ebben az ügyben. Ha valaki a »mi kutyánk kölyke«, megbocsátanak neki, de ha valaki független álláspontra helyezkedik, azt nem szeretik. Oroszország azonban nem veszíthet háborút, Oroszország felemelkedőben van, s még tovább fog erősödni, és lesznek, akik ezt kellemetlennek találják. Magam is nagyra tartom Nurszultan Nazarbajev barátomat, de a mi demokratikus médiánk gyakran bírálja őt önkényes módszerei miatt. Kettős mérce van tehát, sőt, hármas mérce. Az Egyesült Államokban rengeteget hallottunk a terjeszkedésről, az új amerikai birodalom építésének politikájáról. Ez a vonat azonban már elment, vége, ez nem fog működni. Ez az egypólusú megközelítés nem fog működni. Egy sokpólusú világban nehéz rendet tartani és kormányozni, de bármely más megközelítés veszélyes.”

Gorbacsov visszautasítja azt a nyugati aggodalmat, miszerint Putyin elnök az energiaellátást politikai fegyverként használná, amit különösen azóta hallani, hogy a Gazprom, az orosz állami gázszolgáltató januárban, egy árvitát követően, több napra leállította a gázszolgáltatást Ukrajnába. „Szó nem lehet ilyesmiről, biztosíthatom Önt, kész vagyok a fejemet tenni rá. A megbízható olaj- és gázkínálatban és -keresletben Oroszország ugyanannyira érdekelt, mint Európa. Oroszországnak finanszíroznia kell saját reorganizációját, és milyen forrásokból teheti? Mindenekelőtt energiahordozóinkból, örültség lenne ezt romba dönteni. Inkább furcsának tartom azt, hogy a Nyugat szabadpiacot ajánl a földgázunknak, mi beindítjuk, erre a Nyugat tiltakozik, amiért megtettük és felszámítjuk a piaci árakat. Szídnak bennünket, ha megteesszük, és akkor is ha nem.”

Gorbacsov nemrégiben érdekeltséget szerzett egy harcos független újságban, a Novaja Gazetában, amely korrupcióellenes okmányozásairól hí-

res. A lap többségi tulajdona továbbra is újságírói kezében marad, stílusa továbbra is ugyanolyan agresszív lesz, mint eddig – ígéri. „Nyíltan kell szólni azokról a tévécsatornákról, amelyek erős állami befolyás alatt állnak, ugyanis az e csatornák által közreadott tájékoztatás nem elégséges és nekünk beszélnünk kell erről ma, amikor Oroszország igen bonyolult átalakuláson megy keresztül. Túl sok a szórakoztatás, a show. De van idő mindenre, mi nem a Fehér Ház és nem az Európai Unió által készített naptár szerint dolgozunk.”

Saját munkatervünk van. Mi nem mondjuk a briteknek, hogy önöknek nincs alkotmányuk, kérjük, fogadjanak el egy alkotmányt, világos szabályokkal, és mi majd figyeljük, hogyan működtetik az alkotmányukat. Mondhatnánk, de nem mondjuk, mert bízunk benne, hogy el tudják rendezni saját ügyeiket. Ám valamilyen oknál fogva a nyugatiak azt hiszik, hogy a mi ügyeink az ő ügyeik. Konzultáció, párbeszéd, támogatás, igen, hogy értékeljük az önök tapasztalatait. De ne gondolják, hogy vádlottak vagyunk, és önök bíraskodnak felettünk. Ez arrogáns lenne. Oroszországban az emberek elutasítják az arroganciát.”

A vita folytatódik arról, hogy Oroszország az igazi demokrácia felé halad-e vagy visszafordul a tekintélyuralomhoz. De legalább manapság Kelet-Európában a politikát szavazatok és nem golyók döntenek el, és ezért még mindig hálával tartozunk Mihail Gorbacsovnak.

John Schwarzmantel két levele Jemnitz Jánoshoz

Schwarzmantel sorai a leedszi egyetemi sztrájkról, 2006. július 23.

Az utóbbi napokban sztrájkban álltunk. Az előadók szervezete (AUT – Association of University Teachers – az Egyetemi Oktatók Szövetsége – amely most egy másik szervezettel egyesült és létrejött az UCU – University and Colleges’ Union – az Egyetemi és Kollégiumi Oktatók Egyesülete) sztrájkot indított magasabb bérekért és így mi is visszautasítottuk, hogy vizsgál-tassunk és a dolgozatokat osztályozzuk. Egy időre a helyzet eléggé nehéz-zé vált, minthogy az egyetem vezetői azzal fenyegetőztek, hogy bérünket 30%-kal csökkentik és volt olyan intézmény is, ahol egyenesen 100%-os bércsökkentéssel fenyegettek. Végül is a sztrájk befejeződött. Végül is a béreink nem lettek sokkal magasabbak, mint amit a munkáltatók a sztrájk előtti utolsó indítványukban felajánlottak. Így azután az összes vizsgát a szoká-

tosnál későbbi időpontban kellett lebonyolítanunk és egyúttal sokkal gyorsabban. Így azután néhány hétig semmi mással nem is tudtunk foglalkozni.

John Schwarzmantel levele Jemnitz Jánoshoz. 2006. március 22.

(Részlet)

Tegnap Gordon Brown egy nagyon óvatos költségvetési terv betérjesztéséről tartott előadást. Az utóbbi napok és hetek eseményei Nagy-Britanniában nagyon lesújtóak. Az egyik ilyen esemény és hír az volt, hogy Tessa Jowell, aki kormány kabinetminisztere, kellemetlen helyzetbe került, mert férjéről kiderült, hogy bizonyos jogi munkát végzett Berlusconi számára. Ezután derült ki, hogy az LP kormány 14 millió fontos kölcsönt vett fel különböző emberektől. Ezek közül a kölcsönzők közül azután a kormány többeket felterjesztett, hogy a Lordok Házának tagjai legyenek. Rádásul kiderült, hogy a kormány tagjai közül is többen semmit sem tudtak erről a kölcsönről – természetesen Tony Blair-en és néhány hozzá közel állón kívül. Blair valójában egy antimorális csapás és valójában ebben a pillanatban már távoznia kellene. De nagyon úgy tűnik, hogy ezt nem fogja megtenni. Igazán szomorú, hogy egy állítólagos baloldali pártot ilyen ember vezet – és ténylegesen jó barátja Berlusconi-nak, ami önmagában véve is botrányos. Reméljük, hogy Berlusconi elveszíti a most következő választásokat Olaszországban.²⁵

✱

A brit Konzervatív Párt új offenzív családpolitikája

A brit BBC 2006. június 23-i adásából.

D.Cameron, a Konzervatív Párt sok jel szerint népszerűbb új vezére támadó politikát hirdet, miszerint a brit törvényeknek és a kormánypolitikának kifejezetten a családokat kell támogatni, vagyis csökkenteni kell a „csonka” családok, az „együttélő”, a gyerekeiket egyedül nevelő szülők támogatását. A fordulat elég egyértelmű – s ugyanebben a szellemben a BBC megszólaltatott egy konzervatív képviselőt is.

Lejegyezte: Jemnitz János

✱

²⁵ Berlusconi a választást valóban elveszítette, ha a szavazóknak csak egy kis arányával is. Minderről lásd e kötet más rovatait.

Széljegyzetek a brit börtönviszonyokról

A BBC 2006. június 23-i adása alapján

A BBC késő esti adásában a brit börtönök volt főfelügyelője nyilatkozott arról, hogy a brit börtönviszonyok mennyire leromlottak az utóbbi években, s hogy most új börtönöket kell építeni, mert nincs elég hely az elítéltek számára. Persze rákérdeztek a volt főfelügyelőre, hogy miben látja ennek okait. Többféle okot is megjelölt. Így azt, hogy Nagy-Britanniában túl szigorú, hosszú börtönbüntetéseket rónak ki. Továbbá túl sok a bevándorolt és színes bőrű elítélt. Továbbá: a túlzsúfoltság mellett igen sok a többszörösen visszakerülő bűnöző – aminek egyik okát abban látja, hogy a börtönökben alig folyik oktatás, nevelés, szakmai képzés – így a visszaesés szinte előre bekalkulálható. További gond, hogy a szellemileg beteg embereknek nincsen megfelelő kórházi férőhely biztosítása, s sokakat közülük is egyszerűen börtönökbe zárnak. A helyzetet elfogadhatatlannak ítélte, s utalt arra, hogy Német- és Franciaországban ezek a viszonyok sokkal jobbak, és ott a bebörtönzöttek száma sem nő. A BBC riportere ezután egyenesen rákérdezett a volt főfelügyelőre, hogy mindezért csak nem a brit kormányt és Blairt is felelőssé teszi? A válasz egyértelmű volt: „De igen. Blairt is okolom azért, hogy 1997. óta ezek a mutatók nem javultak, hanem romlottak”.

Lejegyezte: Jemnitz János

✱

A Francia Rádió Irakról, a Balkánról és az USA-ról

A Francia Rádió 2006. június 18-iki adásában hosszabb előadás hangzott el arról, hogy az USA²⁶ minden bizonnyal federalizálni és megosztani kívánja Irakot, ugyanúgy, ahogy ezt a Balkánon, Jugoszláviában tette. Irak ügyében az előadó (egyben egy könyv szerzője) hangsúlyozta, hogy a béke megteremtése érdekében az USA tudja, hogy csapatait ki kellene vonnia az országból, de azt is tudja, hogy akkor belső polgárháború kezdődne – és mindez az óhajtott olajt is veszélyeztetné. Így abszolút belső ellentmondásra kerültek és ebből nem látszik kiút.

Lejegyezte: Jemnitz János

✱

²⁶ E kritika mögött ott feszül persze a sajátos francia-USA viszony amelynek tartalma, hogy a franciák mindig ironikus kritikával szemlélik az USA politikát.

TONY BENN

Megérdemeljük, hogy választhassunk

(Némi rövidítéssel)

A pártvezér-választás megint feléleszti a demokráciát ebben a stagnáló politikai rendszerben.

Az LP-nek meg kell kezdenie, hogy felkészüljön a vezérválasztásra, amely be fog következni Tony Blair lemondása után. A legfontosabb feladat most az, hogy tisztázzuk, hogy milyen kérdések azok, amelyek körül ez a választás le fog bonyolódni. Az a gondolat, hogy Gordon Brown mindenféle választás nélkül egyszerűen bevonulhat a 10. számú házba²⁷, és hogy tovább folytathatja azt a politikát, amelyet az Új Labour eddig megvalósított, annak az ÚJ LP-nek, amelynek Brown egyik megalapítója volt, ez teljes illúzió.

Senki nem ringathatja magát abba az illúzióba, hogy amikor a liberálisok és a konzervatívok megválasztották a maguk új vezetőit, akkor a munkáspártiak hagyják majd, hogy náluk az automatizmus érvényesüljön a vezetőválasztásnál és ne legyen náluk igazi vezetőválasztás.

Valójában ez a vezetőválasztás alkalmat kell, hogy adjon arra, hogy egy igazi, széleskörű nyilvános megvitatására annak, hogy milyen is legyen a jövő. Most David Cameron és a liberálisok csatlakoztak Tony Blair-hez és mintegy valóságos informális posztot foglalnak el egy Thatcherista nagy kiegyezésben. Erről azt állítják, hogy egy az új formáció a brit politikai élet centrumában lenne, holott a valóságban ez a jobboldalon alakul ki. Ez a koalíció Rupert Murdoch²⁸-ra támaszkodik, bármelyik párt is kerül majd hatalomra.

A legnagyobb feladat az, hogy visszaállítsuk a demokráciát ebbe a stagnáló politikai rendszerbe. Ebbe a rendszerbe, amelyben a hatalom centralizálása fatálisan elerodálódott. Minden jelölt, aki fellépne az iraki háború ellen, a privatizáció, valamint az iskolarendszerünk kereskedelmi pénzalapra helyezése ellen, amely egyúttal azt jelenti, hogy a suba alatt visszatérnének az iskolai szelektálás gyakorlatához, biztos lehet abban, hogy a helyi képviselőtestületek és önkormányzatok támogatnák, valamint azok is, akik azt szorgalmazzák, hogy a nyugdíjakat egyék függővé a munkabérek alakulásától, valamint azok, akik a főiskolások és egyetemisták tandíj rendszerének megszüntetését követelik, valamint azt szorgalmazzák, hogy a nukleáris erőművek helyett a megújuló energiaforrásokat fejlesszék.

²⁷ Downing Street 10., a miniszterelnökség helye.

²⁸ Murdoch az egyik legnagyobb brit és nemcsak brit sajtómágnás, többek között a The Times tulajdonosa.

Kevesen elleneznék, hogy a vasútvonalakat vegyék ismét köztulajdonba, és hogy a szakszervezeti jogokat ismét hozzák összhangba a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal szabályaival és elvárásaival, már csak azért is, mert e szabályoknak Nagy-Britannia is egyik aláírója. Ugyancsak nagy szükség lenne arra, hogy újra életre keltsék az esküdtszékeket és az ártatlanság vélelmének rendszerét. Nagy szükség lenne a biztonsági szervezetek felülvizsgálatára, már csak azért is, hogy a parlamenti képviselők lehallgatásának gyakorlata szűnjék meg. Mindez megkövetelné a vagyonadó bevezetését, hogy ily módon fedezhessék a közkiadásokat. Ugyanakkor a közkiadások csökkentését segíteni elő, ha csapatainkat visszahívnánk Irakból és Afganisztánból, valamint a drága Trident rakéták nukleáris fejjel való ellátását ejtsék el.

Ha a párt ezeket a nagyon mérsékelt követeléseket elfogadná, és azonnal napirendre tűzné és a napi propagandájában hirdetné, mostantól a választás napjáig²⁹, akkor az LP biztos széles támogatásra számíthatna.

Mindettől nagyon távol vagyunk, a gyakorlatban ugyanis tanácsadók zárt ajtók mögött készítik elő a határozatokat, amelyeket azután valamilyen szinten elfogadnak és azután ezeket ránk erőszakolják. Ebben a rendszerben ezek a tanácsadók és a belső szervek nagyon alábecsülnek minket, amikor azt hiszik, hogy minden szavukat elhisszük.

Nem tudom, hogy van-e olyan munkáspárti jelölt, aki kész lenne arra, hogy vezető jelöltként lépjen olyan meggyőződéssel, amelyet én egész életemben vallottam. Ezeket az alapvető kérdéseket nyilvánosan kellene megvitatni, méghozzá jóval korábban, mielőtt a választásra sor kerülne. Így azután a párt tagjainak még alkalma lenne arra, hogy ezeket a problémákat átgondolhassák, mielőtt a szavazócédulákat még megkaphatnák.

Feltehetőleg Gordon Brown saját magától is vállalkozna a vezér-jelöltségre és ha látná, hogy egy lehetséges másik vezérjelölt mit is javasolna, akkor ezeket a gondolatokat biztosan számításba venné. Még ha Brown győz is, és a másik jelölt veszítene, annak gondolatai és nézetei mégis egyfajta választási lehetőséget kínálnának, ahelyett, hogy az az árnyék-boksztolás folytatódna, amely a párt vezető testületeiben most végbemegy. E testületekben a vezetők egymás között előre megegyeznek – akkor is, ha ezt nem vallják be.

Forrás: Tony Benn, We deserve to choose, The Guardian, 23.01.06.

²⁹ A kérdéses helyközi választásokat már megtartották és ezen az LP súlyos vereséget szenvedett. Minderről bővebben lásd Steve Parsons írását e kötetben.

Tony Benn levele Jemnitz Jánoshoz, 2006. május

Jelenleg az egész országot járom, békegyűléseken szólok fel, szakszervezeti rendezvényeken tartok beszédeket és minthogy nincs titkárom, így az elmondott beszédeim szövegének és levelezésemnek anyaga is rendkívül korlátoltan kap nyomdafestéket. Mindazonáltal most mellékelek néhány cikket, amelyek érdekesek lehetnek az Évkönyv olvasói számára.

Az iraki háború bűn és katasztrófa és az Iránnal szembeni fenyegetés még nagyobb veszélyt jelent és mi mindent megteszünk és mozgósítjuk erőnket ez ellen, amennyire csak erre képesek vagyunk.

TONY BENN

A győztes platform

(Némi rövidítéssel)

Miután a pártkonferenciát éveken át ignorálták, a szakszervezeteket marginalizálták és a munkáspárti képviselőket beleszorították olyan határozatok elfogadására, amelyet a párt legfelsőbb szintjén hoztak meg, és felcsillan a lehetősége annak, hogy mindezt meg lehessen változtatni. Ez az idő akkor következik be, amikor a miniszterelnök visszavonul és amikor a mi választói szervezetünk úgy szervezi meg utódjának megválasztását, hogy abba a pár különböző szervezetei, a parlamenti képviselők csoportja és a szakszervezetek beleszólhatnak. Ekkor a hatalom a párton belül a vezetés felől újra visszaszáll a párttagság felé. Ez először következnek be 1994. óta.³⁰ Most figyelmünket azokra a kérdésekre kell összpontosítani, amit meg akarunk vitatni, hogy megítéljük és átvilágítsuk a parlamenti képviselőjelölteket, hogy utána eldönthessük, hogy kit támogatunk.

Amióta csak az új LP hatalomra került, a parlamenti tevékenységet egyre inkább centralizálták mégpedig felülről, olymértékben, hogy szinte egy második árnyékkormány jött létre, amelyik munkába is lépett. Ez az árnyékkormány azt hirdeti magáról, hogy a középre tart, a gyakorlatban azonban jobbra húz. Mindez azzal járt, hogy az igazi munkát jócskán elragadták a parlament kezéből, és mindezt egyszerű kampánykérdéssé változtatták, az olyan alapvető kérdéseket, mint a béke ügye, a nyugdíjak kér-

³⁰ Tony Benn itt nyilván John Smith pártvezérré választásár utal. Smith életútját lásd Évkönyv 1995.

dése, az oktatás problémája, a köztulajdon kérdése, és az ökológiai problémák.

A feladat az, hogy ezeket a kérdéseket ismét központi figyelem tárgyává tegyünk, és egy manifesztumban megjelentessük. Nem nehéz a kulcskérdéseket megjelölni progresszív program számára, amely azután elnyerheti a többség támogatását.

Ezek a következők:

- az angol csapatok visszavonása Irakból és Afganisztánból és a külpolitika átalakítása úgy, hogy ez az ENSZ-et támogassa,

- bizonyos leszerelés a Trident rakétákat ne szereljék fel nukleáris fejjel és kemény harcot folytassanak a munkanélküliség és a szegénység ellen,

- a szakszervezetek teljes jogának visszaállítása és az ILO (a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) Kartájának újra érvénybe állítása,

- annak a gyakorlatnak a visszaállítása, hogy a nyugdíjakat a bérszinttől tegyék függővé és ezzel szüntessék meg a nyugdíjak gyalázatos szegénység-jellegét,

- fejezzék be a köztulajdonban lévő gazdaság és szolgáltatások privatizálását és a demokrácia továbbfejlesztését úgy szolgálják, hogy az elszármoltatási gyakorlatot ténylegessé tegyék,

- az egyetemisták és főiskolások tandíjának a megszüntetése és ugyanakkor ösztöndíjak létesítése ugyanebben a körben, illetve a továbbtanulás érdekében,

- mindenütt létesítsenek jó komprehenzív vagyis mindenoldalú helyi iskolákat anélkül, hogy bármiféle szelektálásra lehetőséget engednének,

- a vasutakat újra köztulajdonba kell venni,

- a civil szabadságjogok újra-érvénybeállítása azáltal is, hogy a vádlottak esküdtszék elé kerülhessenek, érvényesüljön az ártatlanság védelme és ne vezessék be a személyi igazolványt,

- a helyi választott szerveket (önkormányzatokat) fel kell hatalmazni, hogy házakat építhessenek, amelyeket bérbe adhatnak és oktatási célokra felhasználhatnak,

- az adózás átalakítása, fizessenek többet a gazdagok és ebből a pénzből biztosítsák a közszolgáltatások működését,

- a miniszterelnöki hatalom megszorítása és jogkörének tekintélyes részét át kell adni a parlamentnek, egy új felsőház kialakítása a Lordok Háza helyett, ahová a megválasztott emberek kerülnének és ez egyben ellensúlyt képezne a Brüsszeli Bizottság nem-választott tagjaival szemben,

- az atomenergiára támaszkodó energiapolitika leállítása és ehelyett az újra-megújuló energiaforrásokra kell támaszkodni.

Egy ilyen program megvalósítása milliók életét változtatná meg és némi vitalitást hozna be a politikai életbe.

Nekünk azonnal harcba kell szállnunk mindezért és mindehhez meg kell hogy találjuk a megfelelő személyeket, akiket jelölhetünk, akik azután majd az LP-be bevinnék ezeket a gondolatokat akkor, amikor eljön a választás pillanata.

*Forrás: Tony Benn: A winning agenda
Socialist Campaign Group News, 2006. február*

TONY BENN

Túl az Új Labour-ön

(Némi rövidítéssel)

A tory-k egy új vezért választottak, a liberálisok is új vezetőt kerestek Charles Kennedy helyett és az LP-nek is fel kell készülnie erre, akkorra, amikor a miniszterelnök visszavonul.

Nem is kérdéses, hogy egy választásra sor fog kerülni és az, hogy a pénzügyminiszter³¹ be fog vonulni a Downing Street 10-be, ha a miniszterelnök távozik, ugyanúgy, ahogy Károly herceg bevonul a Buckingham palotába, akkor, ha a királynő meghal, mindez merő illúzió.

Ha a párt belső demokratikus reformjait keresztül vitték volna 25 évvel³² ezelőtt, egy elektori szervezetet hoztak volna létre, hogy megválassza a pártvezért, és ez leváltaná azt az elfogadott rendszert, amikor csakis a parlamenti képviselők voltak szavazóképesek, és a reform után a szakszervezeteknek 40%-os részvétele lett a pártvezér választáskor, ugyanakkor a párt választókerületeinek 30%-os a részvételi joga.

Szemben a pártkonferencia többségének szavazatával, amelyet a pártvezetés semmibe vesz, a következő konferencián megválasztandó új pártvezér személyét nem lehet majd megtámadni, azóta, hogy 1994-ben Blair választották meg a párt vezérének és egyben miniszterelnöknek. Nem fér kétség hozzá, hogy a képviselők egy csoportja pártvezért fog keresni, amikor elérkezik erre az idő, de ami a jelen pillanatban fontos a párt számára, az az, hogy megtaláljanak egy alternatív politikát. Ebben az esetben az új baloldali vezető vagy vezetők ezt a politikát képviselhetnék akkor, amikor elérkezik az új választási küzdelem.

³¹ Gordon Brownról van szó.

³² Visszaulálás az 1980-as évek első éveire, amikor Michael Foot és Tony Benn álltak az LP élén és nagy változásokat próbáltak keresztülvinni.

Gordon Brown egyike a három embernek, akik kialakították az Új Labour Party-t és jelenleg ő a legjelentősebb miniszter, aki jelenleg egyben a legfontosabb végrehajtója ennek a politikának, és aki újabban nyilvánosan kijelentette, hogy amennyiben ő lenne az új miniszterelnök, akkor ő ugyanezt a politikai irányvonalat fogja tovább folytatni, mint Tony Blair. Így amennyiben eljön a következő választás ideje, ezzel kapcsolatban senkinek nem lehet kétsége aziránt, hogy az LP nyerhetne. De a párttagság jelentős része, valamint a szakszervezetek egyáltalán nem úgy gondolják, hogy ez az a politika, amit ők szívesen fogadnának. Egy alternatív politika sokkal üdvösebb lenne és az LP csak ennek alapján győzhetne a következő választáson...

*Forrás: Tony Benn: Beyond New Labour
Socialist Campaign Group News, 2006. február*

TONY BENN

Május elsejei üdvözlét

(Rövidítve)

Elérkezett-e az idő arra, hogy egy országos pártkonferenciát hívjunk össze és hogy meghívjuk az összes vezetőt, akik a normális párt és parlamenti kereteken kívül is tevékenykednek? Minderre azért is szükség lenne, mert az elmúlt években sokféle és nagyfokú elidegenedés ment végbe és sok ember erőfeszítéseit most már különféle kampányokban, illetve kampánycsoportokban fejtette ki, olyan célokért, amelyekben az emberek valóban hisznek is. Olyan mozgalmakban, mint a békemozgalom, a környezetvédelem, a nyugdíjasok védelméért indított mozgalom, a közoktatás témájában indított különféle mozgalmak, valamint az olyan mozgalmak, amelyek a harmadik világ szegénységének megsegítését célozzák. Ha azokat, akik ezekben a mozgalmakban vezető szerepet játszanak, összehívánk és lehetőséget adnának arra, hogy eszmét cseréljenek, akkor lehetővé válna, hogy megjelöljék a követeléseknek azon listáját, amely azután a választások programlistájává válhatnának a többi párttal szemben. Huszonöt évvel ezelőtt, amikor az LP-ben felvetődött a pártvezér-helyettes jelölésének kérdése, akkor ezt összekötötték azzal, hogy a szakszervezeteket is visszahozzák a pártba és ki is kérjék a véleményüket a pártprogram kérdéseiről.³³

³³ Visszautalás az 1980-as évek elejére, amikor éppen Tony Benn volt az LP egyik vezér-helyettes jelöltje. Így ezekre a vitákra és a szakszervezetek aktív bevonására igazán pontosan emlékezhet.

Ma is azért lenne szükség az országos pártkonferencia összehívására, hogy mindezek a vélemények hangot kapjanak és ily módon egy valóban haladó változást lehessen kieszközölni.

Forrás: Tony Benn: May Day Greetings

Voice of the Unions, 2006 (pontos dátum ismeretlen, de bizonyára 2006. május)

JACK LANG

Mitterrand megengedte, hogy higgyük: a lehetetlen lehetséges

Egy szép napon 15 éves lettem. Bennem ezek a szavak „Algéria”,³⁴ „háború”, „kínzás” és még sok más, válaszra vártak. Sötétnek láttam a világot és az embereket közömbösekknek az igazágtalanságokkal szemben. De mit tehet az ember 15 évesen? Kétségtelen, vajon lett volna-e soha nem látott szerencsém eltávolítani fiatalságomnak ezeket a futóhomokjait, ha nem láttam volna megjelenni két férfiút, akik hinni engedek a jövőben. Szinte a semmiből kibuggyanva jelent meg Pierre Mendès France³⁵ alig néhány hónapja, hogy egy új vágyat támasszon Franciaországban egy más politika iránt. Senki, tehát még a legszigorúbb ellenfelei sem mosolyogtak meghallva ezeket a szavakat, mint „igazság”, „etika” vagy „erkölcs” a politikához kapcsolva. Ez tehát lehetséges volt. 15 éves voltam tehát. Fellelkesülve a mendèsizmustól, amely értelmiségi életembe telibe találva érkezett, lelkesedtem egy ember után, aki hasonlított ránk a nélkül, hogy meg tudtuk volna mondani igazán, hogy miért. Amikor François Mitterrand vette át a szót, azonnal visszhangzott bennem valami. Meg volt a merész magatartásában, a cselekvő képességében az, hogy átfogja egy átható pillantással a képviselők egészét, akiknek egy része a Nemzetgyűlés félkör alakú termében még lehurrogta őt, emberi magatartása szemtől-szemben állt egy mindenható de Gaulle-al, volt benne egy imponáló fenyegetés a tétlenség politikája és a kiváltságosok ellen.

Mi nem tartoztunk azonos generációhoz. Jogunk volt a közös csapathoz, de nem volt azonos a kultúránk. Az övé klasszikus, az enyém sokkal inkább modern.

³⁴ Az algériai háborúról lásd az Évkönyv hasábjain J.Nagy László több cikkét.

³⁵ Mendès France, az 1950-es évek miniszterelnökeként keményem lépett fel Franciaország minden háborús „kalandja” ellen.

Minél jobban megismertem, annál jobban impresszionáltak elvárásaim, amelyeket megtaláltam nála. Személyiségének sokoldalúsága magával ragadott mindenkit, aki hozzá közeledett. Mitterrand időzített bomba volt. Egy látnok, aki túllátott a kusza dolgok felett, aki átlépte a gúnyolódásokat és az árulásokat – mert sok került az útjába – előtte egy hiteles tervvel, mint célponttal. Szenvedélye nem színleli az alkotást, annak egyetlen formájában sem, ez engem lelkesített. Érdeklődése határtalan volt. Tanulni a másiktól örömmel töltötte el. Utánozhatatlan eleganciával vette át.

François Mitterrand-nak volt elgondolása az emberről és a civilizációról, amelynek a regisztereit, mint a tolerancia, a nagylelkűség és a vakmerőség, és a kitartás között használta ki. El akarta mozdítani a hegyeket. Leles volt, amikor egy mozgalom felbukkant, amikor a tömeg ellepte az utcákat, amikor az ifjúság beszélt. François Mitterrand mindennek az ellenkezője volt, mint amit én elvettem. Láttam őt lelkesedni Franciaországért, ihlettnek, lehet misztikusnak is, sőt annyira magában hordozta hazánk és annak polgárainak legellentmondásosabb szempontjait. Láttam őt sebzeten is. De soha semmiről sem mondott le.

Én, aki Mendès és Mitterrand kettős ajánlólevelével iratkoztam fel, ebben főleg annak próbáját látom, hogy a jövő az övéké, mint ahogyan mind azoké is, akiket lelkesít a példájuk. Ha a politikának nem a bátor és meghatározó cselekvés az ismérve, ha nem az igazság minden körülmények között, ha nem az erkölcs és az óhaj, hogy megváltoztassuk a világot, ekkor a politika semmi. Ez a két ember néha tévedett mind a többeket, mind a társadalom alkalmasságát tekintve, hogy helyreállítsa a kihívásokat, vagy szembesüljön a tények tiszta igazságával. De megmaradván önmaguk, egy főbenjáró leckét adtak a jövő nemzedékeinek. Mert önmagának kellett lennie elgyengülés nélkül, hogy ezt a hatalmas robbanást, mint ami az 1981³⁶-es volt, kiprovokálhassa, ezt a népi örömet, ezeket a haladó törvényeket, amelyek között a legszimbolikusabb a halálbüntetés eltörlése volt.

Mitterrand a köztársaságnak olyan elnöke volt, aki magára vállalta mind eszméit, mind gondolatait. Megengedte nekünk hinni, hogy a lehetetlen lehetséges. Azt kívánom minden baloldali embernek, hogy lelkesítse őket egy olyan reménység, amely méltó a politikához is.

Forrás: Le Figaro, 2006. január 9.

Közli és jegyzetelte: Havel Józsefné Sziki Vilma

³⁶ 1981-ben győzött a választáson Mitterrand és a PS s kezdődött meg a „nagy változás” kora.

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

HAVAS PÉTER

A brit Munkáspárt éves konferenciája

(Manchester, 2006. szeptember 24–28.)

Politikai értékelés

A Munkáspárt 100 éves története során kevés olyan konferenciára került sor, amelynek előzményei oly mértékben voltak politikailag kedvezőtelnek, mint a 2006-os tanácskozásé. Az év tavaszától kezdődően Tony Blair és pártjának támogatottsága csökkent, és ennek volt hű tükrö a májusi helyi választásokon elszenvedett vereség, mindez pontosan egy évvel a harmadik, kétségtelenül történelmi jelentőségű választások után. Egészében ez a trend volt a domináns a szeptemberi tanácskozásig (a közvéleménykutatások azt mutatták, hogy a Labour támogatottsága 1987 után akkor volt a legalacsonyabb), miközben a Konzervatív Párt hosszú idő után az éltre tört.

Nehéz volna egyszínű választ kapni mindenek okáért, inkább több, bár különböző fajsúlyú tényező együttes hatásáról lehet szólni. Az iraki külpolitikával szembeni ellenszenv tovább szélesedett. Sokat ártott a Munkáspárt image-jának Blair és Brown kölcsönösen intoleráns versengése a teljes nyilvánosság előtt: ez jelentősen megosztotta a pártot, miként az egészség- és az oktatás-ügy reformjának egyes kérdései és az ország nukleáris arzenálja megújításának ügye (a konferencia előtti napon Manchesterben nagyméretű tiltakozást rendeztek, sok év után előkerült az egyoldalú nukleáris leszerelés követelése is). A kormány hibákat követett el a belbiztonság területén, éppen azokban a kérdésekben, amelyeket a konzervatívok, ügyesen kihasználva a lakosság aggályait, első számú prioritásnak hirdettek. Ártott a Munkáspárt pozícióinak John Prescott, Blair helyettese magánéletével kapcsolatos botrány, továbbá ugyanő állítólagos, de sosem bizonyított korrupciós ügye. Támadások érték a pártot a kampányfinanszírozás terén elkövetett törvénysértésekért, bár ezek vizsgálata még tart (egyébként a Munkáspárt pénzgazdálkodása példátlan méretű deficitet produkált)

A brit sajtó, főleg a vezető konzervatív lapok, benne a bulvár sajtó az utóbbi 1-2 évben igencsak ellenségesek főleg Blairrel, de az egész Munkáspárttal szemben. Annak ellenére, hogy a közel 10 éve kormányzó Labour teljesítménye inkább pozitív, lásd a gazdaság és a pénzügyek stabilitását

(Britanniát jelenleg a fejlett ipari világ gazdaságilag legstabilabb országának tartják, amely képes volt 2,4 millió új munkahelyet teremteni és megközelíteni a teljes foglalkoztatást) a közszolgálatok nagy ívű fejlesztését, a közvélemény figyelme inkább a felsorolt problémák felé fordult. Mindez együttvéve érthetően érezhető volt a konferencia megnyitásokor, de ugyanígy a hagyományos „fringe”-gyűléseken is.

Jól tudjuk, hogy konferenciák önmaguk sosem oldanak meg alapvető problémákat. Ennek ellenére annak, aki figyelemmel kísérte a tanácskozási menetét és hangulatát nem lehetek kétségei az iránt, hogy a második naptól kezdődően, a konferencia légköre változott és a végére az elején érzékelhető defetizmus megszűnt. Ebben az értelemben Manchester joggal tekinthető egy kibontakozás, egy újrendeződés kezdetének is.

E változás főleg a konferencián elhangzott beszédeknek, azok nyíltságának volt köszönhető. Fogadtatásuk jelezte, hogy kedvező hatással lehetnek a párt egységére, sikerült hozzájárulniuk a Labour kormányzásának reális mérlegéhez, az eddigiekhez képest világosabbá tették a 2007-ben esedékes vezérváltás után várható politika premisszáit.

Gordon Brown beszéde fontos volt úgy is, mint a legeredményesebb munkáspárti pénzügyminiszteré, s ugyanígy, mint a párt-vezéri, tehát miniszterelnöki posztra esélyesé, de nemkülönben azért, mert a konferencia nyilvánossága előtt kezét nyújtott Blairnek és lezárta a kettőjük között évek óta fel-feltörő inkább személyi, mint elvi-politikai nézeteltéréseket. Egyértelművé tette, hogy érdemben azt a politikai vonalat kívánja folytatni, amelyet Blair-rel együtt követtek, amely politika nem szolgálhatja csak a társadalom egy részét, hanem az egészet: nem lehetünk csak a Munkáspárt hívei, figyelembe kell venni a piaci, az üzleti érdekeket is. Brown hitet tett az Új Munkáspárt megújulása mellett, de ezt a folyamatot a rugalmas gazdaság, a megreformált, de személyhez kötött közszolgálatok mentén képzelel el, a köz-és a magánszektor együttműködése mentén és nem szembenállásával, annak érdekében, hogy igazi esélyeket és biztonságot teremtsenek nem csak egyesek, hanem mindenki számára. Beszédében kiemelte, hogy tevékenységének közép-pontjába a szegénység visszaszorítását kívánja helyezni. Ezzel együtt jelezte, hogy miután a világot érő kihívások változnak, kormányzása is változni fog az eddigiekhez képest.

Tony Blair különösen jól fogadott utolsó konferencia beszédének két meghatározó aspektusát célszerű kiemelni. Az első Gordon Brown-nak, a valószínű utód kiemelkedően pozitív jellemzése, annak egyértelmű deklarálása, hogy Blair fenntartás mellett alkalmasnak tartja őt az Új Munkáspárt útjának folytatására. A második, annak a 10 évnek impozáns bemutatása, amely nagymértékben átalakította a szigetországot. Ebből a szemszögből

különös jelentősége volt annak, hogy a konferencia Manchesterben, a brit munkásmozgalom bölcsőjében zajlott, amely most is a Labour fellegvára, amelynek fejlődése az elmúlt 10 év alatt túlzás nélkül impozáns volt.

Blair beszédének értékét növeli, hogy az eredmények felsorolásán túl (amelyeknek csokorja önmagában is nagy hatással volt a konferencia küldötteire) hangsúlyozta, hogy a gyakorlati vívmányok mögött ott állnak azok a változások, amelyek már egy másik, egy új Munkáspárthoz kötődnek. Nevezetesen, hogy sikerült leküzdeni azt elvek és a hatalom közötti mesterségesen gerjesztett dilemmát, hogy a párt képes volt visszatérni alapértékeihez, s elválasztani őket az idejüket múlt doktrínáktól, hogy sikerült bebizonyítani: a gazdasági hatékonyság és a társadalmi igazságosság nem ellenfelek, hanem partnerek, sikerül megteremteni egy új, az eddiginél szélesebb társadalmi koalíciót. Blair nagy gondot fordított annak hangsúlyozására, hogy az elmúlt 12 év az egész párt érdeme. Nem rejtette véka alá, hogy ezek az évek nem voltak mentesek belső konfliktusoktól, vitáktól, név szerint említette Skinner-t, aki köztudottan sok borsot tört a pártvezér orra alá, Livingstone-t, a londoni főpolgármestert, akik azonban (bár az utóbbit egy időre ki is zárták a pártból) mindig is a Munkáspárt ügyéért léptek fel

Blair megjelölte azokat a területeket, amelyeket a következő hónapokban, a 2007 tavaszán várható visszalépéséig, személyesen kiemelten kíván kezelni: a belső biztonság és a bevándorlás, a közel-keleti békefolyamat felgyorsítása, az egészségügyi szolgálat reformja, elsősorban a független egészségügyi központok szélesítése, a független állami iskolák rendszerének erősítése, az energiával foglalkozó Fehér Könyv előkészítése, a jóléti reform folytatása: a munkanélküli segélyek helyett a munkahelyek fejlesztése, a gyermekek neveléséhez szükséges támogatások bővítése, az üzleti körök tevékenységének támogatása a tervezés rendszerének egyszerűsítése, a helyi hatalmi szervek reformjának folytatása, az utóbbiak jogosítványainak szélesítése, a Lordok Háza reformjának folytatása.

A konferencia vendégeként fellépő Bill Clinton beszédének jelentőségét elsősorban a leköszönő Blair történelmi szerepének méltatása határozta meg, ami többszörösen túlment a két államférfi barátságán. Clinton, mint demokrata, a „harmadik utat”, mint bevált modellt méltatta, és kimondatlanul szembeállította az Egyesült Államokban Bush-korszakában gyakorolt konzervatív gazdasági és szociális rendszerrel. Clinton egyébként más kérdésekben, lásd a környezet-védelem, is a jelenlegi amerikai adminisztrációtól eltérő módon fogalmazott.

A manchesteri konferencia napirendjeként, miként az utolsó években megtartott tanácskozásoké a küldöttek plenáris- és szekció-üléseken kon-

zultációs jelleggel megvitatták az Országos Politikai Fórum programjavaslatait, amelyek nagyrészt a 2007-es konferencián kerülnek véglegesítésre. Ez a folyamat, a viták, a javaslatok kiegészítése egyben markánsan tükrözték a párt egészének hangulatát. A tanácskozást egy alapkérdés hatotta át: hogyan lehet a Munkáspártot ismét „választhatóvá” tenni. Érthető, hogy ennek jegyében sok szó esett a tömegkapcsolatról, arról hogy a párt sok tekintetben elvesztette vonzó arculatát és kontaktusát a közösségekkel. A pártot érzékelhetően nyugtalanítja, hogy a közvélemény politikai aktivitása visszaesett, ennek csak egyik jele, hogy a választásokon csökken a részvétel. Nem véletlen, hogy az Országos Politikai Fórum külön programot terjesztett elő, immár második éve „Egyesítsük újra az embereket a politikával” címmel. Ebben a vonatkozásban külön figyelmet érdemel, hogy a munkáspárti kormány most kiemelkedő figyelmet szentel a párt-és kampány-finanszírozás reformjának. Jack Straw, a kormány tagja, aki ennek előkészítésével van megbízva, miként mások is, igen őszintén és nyíltan exponálta azt a dilemmát, hogy miközben a Munkáspárt kormánya látható és érezhető eredményeket ért el az elmúlt 10 évben, a demokrácia állapota nem egészséges, nem reflektál pozitíven ezekre az eredményekre, sőt visszaesőben van. A brit politikai pártok tagsága az elmúlt 25 évben felére csökkent, a választásokon sokkal kevesebben vesznek részt, s közben a jelenlegi árakra átszámítva a pártok költségei megháromszorosodtak. Straw szerint mindez jelzi, hogy a pártok, mint a demokrácia alapsejtjei gyengültek, ezért ezek megújítása és a pártfinanszírozás újragondolása együttes feladat. Igaz, 2000-ben a munkáspárti kormány előterjesztésében egy új törvényt fogadtak el, de azóta sok minden változott, ezért hozták létre az említett reform előkészítésének bizottságát, miközben már 2006-ban a pártok által felvehető kölcsönök szabályozását már törvénybe iktatták.

A manchesteri konferencián talán a leggyakrabban ismétlődő kifejezés a párt megújítása volt. A teljesség kedvéért azonban célszerű megjegyezni, hogy ennek értelmezése a konferencián korántsem volt egységes. Megújulás, de hogyan? Milyen irányban kell változtatni? Egy fringe gyűlés címe ez volt „Végül is mit kell megújítani”, de ebből az alkalmából is kiderült, hogy ezt ma a Labourban sokféle képpen fogják fel. Érdekes módon kapcsolódott ehhez a témához Clinton, minden bizonnyal érzékelve, hogy ez a jövő Labourjának fontos problémája. A volt amerikai elnök idézte a Guardian egy felmérését, amely szerint a brit közvélemény 70%-a változásokat kíván, de hozzátette, nem mindegy milyen változásokat. David Miliband a kormány tagja, aki már az új munkáspárti nemzedékhez tartozik és Blair egyik bizalmasa megjegyezte - a konzervativizmus Britanniában mindig akkor tudott győzni, amikor a Munkáspárt nem volt képes konstruktívan

gondolkozni. Ezért – így Miliband – komolyan el kell gondolkodni azon, mit is jelent a megújulás? A munkáspárti kormány teljesítménye pozitív, de 1997-óta a helyzet megváltozott és ezt a párt megújításakor figyelembe kell venni. Kiemelte, hogy a közvélemény a Munkáspárttól az új kihívásokra vár választ. Ilyen az éghajlat-változás problémája. Miliband szerint a környezetvédelem nem valamiféle „letérés” a gazdaság dinamizmusa és a társadalmi igazságosság útjáról, hanem minden haladó kormányzat fő küldetése. A Labour számára sem lehet a kormány egyik feladata, hanem alapvetően a Munkáspárt témája. Mindehhez hozzátehetjük, hogy munkáspárti konferencián soha a környezetvédelem, a klíma-változás a globális felmelegedés nem foglalt el olyan fontos helyet, mint a manchesterin.

Azzal együtt, hogy a konferencia egységesebb képet mutatott, mint a tavalyi, továbbra is voltak viták, amelyek jelezték, hogy egyes témákban az álláspontok nem azonosak. Bár a vezér-kérdésben szemmel-láthatóan megnyugodtak a kedélyek és a párt tagsága Brown-t támogatja, és tudomásul veszi, hogy a váltás bejelentésének pontos időpontját Blair a májusi helyi-és regionális választások előtt jelenti be, Blair és Brown „csapatai” között a pengéváltás csak fokozatosan csitul. Ennek jegyében vetődött fel, hogy Brown Blair vonalához túlságosan kötődik ahhoz, hogy vezetésével a párt valóban egy „friss startot” vegyen. Fel-felvetődik annak gondolata, hogy Brown-nak legyen ellenfele a vezérválasztáson, de mások ezt a párt egysége aspektusából vitatják. Nem új az a vitákban esetenként jelentkező gondolat, hogy a szakszervezetek kihasználják a versenyt saját céljaik érdekében.

A tanácskozáson a külpolitikai kérdések nem váltottak ki nagyobb vitát, de ennek az volt az oka, hogy a konferencia ezt a kérdéskört, a vezetés törekvéseivel összhangban, nem szavazta be a határozati javaslatokat betervezhető témák közé. Ellenkező esetben nyilvánvaló volt, hogy a konferencia olyan határozatot szavazott volna meg, amely nem kedvező a kormány és Blair számára és ez a párt image-ját tovább rongthatta volna. Viszont a témát tárgyaló szekcióülésen most is kiderült, hogy ebben a kérdésben nincs teljes egység a pártban.

A tanácskozás elé került több olyan probléma, amely körül nagy vita alakult és a konferencia olyan határozatokat szavazott meg, amelyek nem voltak összhangban a vezetés elképzeléseivel. Ilyenek voltak az Országos Egészségügyi Szolgálat egyes logisztikai eszközei eladását ellenző határozat, a tanácsli lakások építését szolgáló újabb beruházásokat sürgető határozat, a minimálbérnek a rész-és otthoni munkára történő kiterjesztését sürgető határozat és a halálos üzemi balesetekért felelős vállalkozók szigorúbb büntetését követelő határozat.

A párton belüli viták élessége kapcsán Prescott arra figyelmeztetett, hogy ne felejtsek: a fő ellenség a Konzervatív Párt. Ugyanő határozottan reagált azokra a felvetésekre, amelyek szerint most jót tenne a Munkáspártnak, ha elvesztené a következő választásokat. Ezek az álláspontok – így Prescott – elfelejtik mit is hoztak a Toryk Britanniának hatalmuk 18 éve alatt és gyakorlatilag azok elárulását jelentenék, akiket a Munkáspárt szolgál.

Nyolc hónappal a vezér-váltás előtt a konferencia alapján nehéz volna bármit is prognosztizálni a Labour választási esélyeiről, amelyek 2009-ben, vagy 10-ben lesznek. A közvélemény-kutatásokon a konzervatívok vezetnek, igaz előnyük valamennyit csökkent. A konzervatívoknak továbbra is kedvez, hogy a lakosság főleg a rend, biztonság, bevándorlás, terrorizmus kérdéseiben vár változást. Más kérdésekben, elképzeléseikben alig van valami eredeti, s jellemző, hogy olyan témákban próbálnak előzni, mint az egészségügy. Kétségtelen azonban, hogy új vezérük népszerű. Egyes felmérések jelenleg azt jelzik, hogy a Munkáspárt akkor is elvesztené a választásokat, ha Brown venné át a Labour vezetését, mivel Cameront, mint vezért, jobban ismerik, mint Brown-t. Ebből a szempontból azoknak lehet igazuk, akik szerint a most következő sok hónapos vakuum nem lesz kedvező a Munkáspárt számára, és elvesztett időnek számít. A választásokig azonban a helyzet megváltozhat, a Labour volt már ennél nehezebb helyzetben is...

GERD CALLESEN

Az osztrák helyzetről és a választásokról

Pontos adatok az ausztriai 2006 évi parlamenti választások eredményeiről:

Párt:	2002	2006
Néppárt	42,3%	32,3%
SPÖ	36,5%	35,3%
FPÖ (Szabadságpárt)	10,0%	11,04%
Zöldek	9,5%	11,05%
BZÖ (J.Haider Pártja)		4,1%
KPÖ	0,6%	1,0%

A felsoroltakon kívül három párt van még, amelyek nem tudtak országos listát felállítani. Egyikük sem ért el számottevő eredményt.

II. Kormányváltás Ausztriában

102 nap után a 2006. október 1-i választások után 2007 januárjában, Ausztriában végre új kormány alakult. Nagykoalíció alakult a szocialista SPÖ és a konzervatív néppárti ÖVP között, mint már annyiszor 1945 után. A három hónap alatt az ÖVP megkísérelte, hogy saját feltételeit rákényszerítse az új kormányra. Részlegesen sikereket is ért el, hogy végeredményben elérte-e a célját, az azonban egyelőre még nem világos. A korábbi miniszterelnök Schüssel és a keményen neoliberais gazdasági miniszter Grasser többé nem a kormány tagja. Schüssel a továbbiakban az ÖVP parlamenti csoportjának elnöke, Grasser pedig visszavonul a politikától. Mindezzel nem lehet azt mondani, hogy az SPÖ keresztülvitte volna azt, amit akart. Néhány hagyományosan nagyon fontos tárcát át kellett hogy engedjen az ÖVP-nek. (Így a bel- és külügyminisztériumot, valamint a pénzügyminisztériumot.) Nem tudta azt sem elérni, hogy az egyetemisták tandíjfizetési kötelezettségét visszavonják. A párttagságban mutatkozó elégedetlenség arra vezetett, hogy a párttagok egy része ki is lépett a pártból, hogy mennyien, azt most még nem lehet pontosan tudni. Jelenleg az SPÖ-nek mintegy 300.000 tagja van. Ám az utóbbi években az SPÖ mintegy 400.000 tagot veszített el és ezzel a lakosság tekintélyes részével elveszítette a kapcsolatot. A média keményen a jobboldali erők kezében van.

A párton belüli ellenzéknek nincs sok ereje. Jelenleg különféle okokból három tartomány ellenzékiek irányultságú: Steier, Felső-Ausztria, és Salzburg, továbbá a párttagság körében tapasztalható az az elégedetlenség, amely a kormányalakítás eredményeivel szemben mutatkozik. Ez az elégedetlenség mélyen gyökerezik a régi szociáldemokraták köreiből. Ám ezt az ellenzék könnyen lecsendesíthetik azzal, hogy más esetben az ÖVP két jobboldali párttal alakíthatna kormányt. Ez a veszély azonban nem túl nagy, mert az ÖVP jelenleg modernizálni akarja saját magát, az VPÖ-ben (a Szabadságpártban) a pártáramlatok között robbantak ki a harcok, amelynek egyelőre nem látni a végét. Így azután az SPÖ pártellenzéke mélyen hallgatni fog, mert a kiegyezéssel szemben nekik sincs igazi alternatívájuk. Eddig csupán néhány száz egyetemista tüntetett a kormány ellen, részben azért, mert az SPÖ pártelnöke, aki jelenleg egyben a kormányfő, Gusenbauer, nagyon ügyetlen kijelentést tett, amelyben megerősítette, hogy kitartanak a tandíj fizetések rendszere mellett.

Kérdés, hogy ezt a tüntetést és ellenállást el lehetett volna-e kerülni.

A jelenlegi erőviszonyok csak két lehetőségre nyitnak megoldást, vagy az SPÖ kisebbségi kormányt alakít, vagy az ÖVP-vel alakít koalíciós kormányt. A kisebbségi kormányt azonban valószínűleg nagyon hamar megbuktatnák, minthogy a Zöldek is visszautasították, hogy egy ilyen kor-

mányt támogassanak. Ez azután arra vezetne, hogy nagyon hamar új választást kellene tartani. Ám sem az SPÖ, sem az ÖVP ezt a kockázatot nem akarta magára vállalni – mindketten minden okkal félték attól, hogy ezen a választáson csak veszíthetnének.

Az SPÖ az új kormányban a miniszterelnöki poszton kívül még néhány fontos tárcát tartott meg maga számára: a Szociális Minisztériumot, az oktatási tárcát és az infrastrukturális tárcát. Ez utóbbiak a jelenlegi körülmények között mégis hozhatnak valamilyen eredményt. Ezekhez számíthatjuk még az igazságügyi tárcát, amelynek néhány új reformot kell foganatosítania. Az, hogy a Hadügyminisztérium is az SPÖ kezébe került, az azért fontos, mert itt is tárgyalások folynak az új harci repülőgépek vásárlásáról. Az, hogy mi történik majd a valóságban, az majd a parlament összeülte után derül ki, amikor is a konkrét ügyekben a Zöldeknek is állást kell majd foglalniuk. Mindez majd csak 2007 nyarán derül ki.

Mindenesetre az SPÖ-nek Alfred Gusenbauer vezetésével annyit sikerült elérnie, hogy a két szélsőségesen jobboldali pártnak az új kormányra nincsen semmiféle befolyása. Az ÖVP-ben pedig a jobboldali szárny befolyását szintén visszaszorították. Amennyiben a gazdasági konjunktúra folytatódik, akkor úgy tűnik, az SPÖ előtt lehetőség nyílik arra, hogy néhány reformot megvalósíthasson. Hogy ezt valóban meg tudja-e valósítani, az az idők során fog csak kiderülni.

IGNACIO RAMONET

A katalán helyzet

(Némi rövidítéssel)

A spanyolországi belső viták intenzitása, amely a katalán autonómia körül bontakozott ki, az utolsó három hétben komoly aggodalmat keltett. Különösen José Mena Aguado tábornok 2006 januári, Sevilában tett nyilatkozata után: „A mi kötelességünk az, hogy figyelmeztessünk azokra a következményekre, amelyek a katalán autonómia elfogadásából eredhetnek. Ennek az alkotmánynak szövegéből olyan következmények származhatnak, amelyek érintik mind a hadsereget, mind pedig a népet.” A tábornok utalt arra, hogy a spanyol alkotmány 8. paragrafusa leszögezi, hogy a hadsereg kötelessége, hogy őrködjék Spanyolország szuverenitása felett, többek között Spanyolország területi integritása és alkotmányos berendezkedése felett.

Egy főtisztnek ilyen nyilatkozata abban a feszült helyzetben, amelyben Spanyolország jelenleg él, természetesen élénk visszhangot keltett a demokraták körében. A nyilatkozat időzítése fölöttébb szerencsétlen volt. 2005. november 20-a Franco halálának a 30. évfordulója és ugyancsak annak küszöbén állunk, hogy Tejero ezredes államcsínyt kísérelt meg 1981. február 23-án¹, és közel vagyunk a 70. évfordulójának a nevezetes 1936. július 18-i katonai felkelésnek, amely a polgárháborút kiobbantotta.² A spanyolok úgy vélhették, hogy ez egy megszokott ismétlése annak, hogy a hadsereg vezetői megszólaljanak, ahogy ez Spanyolország XIX. és XX. századi történetében végigvonult, amely az 1978-as elfogadott alkotmánnyal ért véget.

Az idők változtak, a demokrácia Spanyolországban is gyökereket eresztett és most elképzelhetetlen, hogy a spanyol katonatisztek egy kisebb csoportja tényleges fenyegetést jelentsen az ország számára. Mena tábornok kijelentése csak arról tanúskodik, hogy a katonatisztek körében vannak olyanok, akiknek gondolkodásában tovább él az intervencionista szellem. Ezt a hagyományt ugyancsak továbbélteti a jobboldal vezető Néppártja, amely szisztematikus gyűlöletkampányt folytat José Luis Rodríguez Zapatero szocialista kormánya ellen. Zapatero olyan reformokat foganatosított, amelyek az országban a legkonzervatívabb elemek gyűlöletét valóban kiváltotta. Mindez összefügg azzal, hogy Zapatero visszahívta azokat a csapatokat, amelyeket 2004 márciusában José Maria Aznar, a korábbi néppárti kormány miniszterelnöke, a spanyolok 80%-ának véleményével szöges ellentétben küldött Irakba.

Más intézkedések még ellentmondásosabbak voltak, nevezetesen amikor a Zapatero kormány úgy döntött, hogy visszaszolgáltatja azokat az archivális anyagokat, amelyeket a Franco kormány csapatai 1938-ban raboltak el Katalóniából.

Ekkor a jobboldal heteken át nagy hangon bombázta a közvéleményt azzal, hogy ha ezeket az archivális anyagokat visszaszolgáltatják, ezzel Spanyolország egységét veszélyeztetik. A Néppárt ekkor nagy tüntetéseket szervezett az ilyen „vandál tettek” ellen. Hasonlóan nagy riadót fújtak, amikor a kormány elfogadtatta az egyneműek házasságának elismerését. A katolikus egyház egyenesen kijelentette, hogy kiátkozza azokat a spanyol polgármestereket, akik az ilyen házasságokat valóban jóváhagyják és kihirdetik. Ezután következett a katalán autonómiáról szóló alkotmány elfogadása. Ismeretes, hogy Katalónia autonómiáját Franco 1939-ben szüntettet-

¹ A puccskísérletről bővebben lásd Évkönyv 1983.

² Az 1936-os puccsról lásd bővebben Évkönyv 1975-76.

te meg és ezt az autonómiát Katalónia 1979-ben nyerte vissza. Ekkor Spanyolországban 17 autonóm egységet ismertek el.³

Forrás: Ignacio Ramonet, Le Monde diplomatique, 2006. február
The Catalan affair

STEVE PARSONS

Nagy-britanniai helyhatósági választások 2006 májusában

E választáson megválasztották a londoni városi tanács tagjainak egyharmadát, valamint London kerületi tanácsai tagjainak a többségét. E választásokat május 4-én tartották meg. Ezeket a választásokat a választók mindig arra használják fel, hogy ítéletet mondjanak a miniszterelnökről és kormányáról. Semmi sem igazabb ennél, mint ez az utolsó választás. Miként általánosan előre megjósolták, az LP (Labour Party – Munkáspárt) nagyon rosszul szerepelt. A kérdés csak az volt, hogy mekkora lesz a visszaesés a kérdéses napon. Blair nagyon népszerűtlen miniszterelnök, akit jelenleg a közvélemény teljesen összeköt (mintegy előre is) Bush-al és Bush iraki agressziójával. Blair-re úgy tekintenek, mint aki teljesen kritikátlanul kiszolgálja az USA külpolitikájának. Többé soha senki nem ad hitelt annak, hogy Blair befolyásolni tudja Busht, illetve valamelyest is minimalizálni tudja a neokonzervatívok világpolitikai törekvéseit. A Pet Shop Boys pop együttes énekei jól érzékelteti a britek többségének véleményét a Blair-Bush viszonyról. A dal első sora így hangzik: „Én a butával tartok”. Az a nagy előny, amit az Új Labour amiatt élvezett, hogy visszaemlékeztethetett arra, hogy micsoda rossz kormányzást válthatott fel azzal, hogy leváltotta a Konzervatív Pártot – ez az előny nagyon vékonykának bizonyult.

Blair harmadik kormánya egyre inkább a hajdani Major kormány utolsó korszakára emlékeztet. Mindez együtt járt szörnyűséges szexuális és pénzügyi botrányokkal, amelyet kiegészített a nyilvánvaló kormányzati impotencia. (Blair szerencséjére az a botrány, hogy Lloyd George-hoz hasonlóan felsőházi helyeket „adott el” azért, hogy ezekért pénzt szerezzen a párt kincstár számára – ez a botrány már csak a választások után pattant ki.) Az a jól működő kapcsolat, ami korábban Blair és a média között kialakult,

³ A szerző ezután részletesen ismerteti, hogy az új spanyol alkotmány szerint a katalán kormánynak, a Generalidad-nak milyen széles jogkört kapott Katalónia ügyeinek intézésére.

most véget ért, és az agytröszt lovagjai elveszítették azt a befolyásukat, amellyel korábban a párt fölött rendelkeztek. Az a kísérlet, hogy az Új LP neoliberais thatcherista gazdasági és szociálpolitikáját úgy mutassák be, mint egy harmadikutas reformpolitikát, ez tovább nem megy. Azok a politikai guruk, akik valamikor az Új LP létrehozói voltak, mostanra már háttérbe szorultak.

Ebben az összefüggésben illő megemlékezni arról, hogy a baloldali LP-as parlamenti képviselő, John McDonnell, aki a választási eredmények nyomán kijelentette, hogyha Blair lemond, akkor ő is jelölteti magát az LP vezéri posztjára. A Respect országos titkára kijelentette, hogy „McDonnell jelölése nagy esemény lenne az egész brit baloldal számára, függetlenül attól, hogy a baloldaliak kint vagy bent vannak az LP-ben. Respect ugyan úgy véli, hogy az LP-t nem lehet megnyerni a baloldal számára, de John McDonnellnek sikert kívánunk”. A május 4-i választás még inkább meggyengítette Blair pozícióját, de minden jel szerint ragaszkodni óhajt a miniszterelnökséghez mindaddig amíg ez csak lehetséges. A legtöbb kommentátor úgy véli, hogy 12 hónapon belül mégiscsak lemond. Noha Blair és Gordon Brown hívei között elég nyilvánvaló a rivalizálást, de a politikai különbség a két csoport között nem sok, úgy tűnik, hogy a hosszú idő óta szóbeszéd tárgyát képező vezető csere, mármint hogy Gordon Brown lesz az LP vezére, a nem túl mennyi jövőben mégiscsak bekövetkezik. Brown helyzete sem lesz örökkévaló királyság, minthogy az LP-n belül a baloldal ténylegesen megerősödik s ez a baloldal új választást fog követelni és teljes szakítást szorgalmaz az Új LP politikájával szemben.

Egyre jellemzőbb, hogy a kormány miniszterei olyan kijelentéseket tesznek, amelyek teljesen egybevágóak a jobboldali média cikkeivel és megszólalásaival. Ilyen megszólalások például azok, amelyek szigorúbb büntetéseket, több börtönt, a Trident rakéták leváltását új modernebb nukleáris fegyverekkel, továbbá hogy megtorló intézkedéseket vezessenek az illegális bevándorlások ellen, valamint, hogy kritikátlanul olyan intézkedéseket vezessenek be, amelyek a terrorizmussal gyanúsítottakkal szemben rendőrségi lépéseket sugallnak, stb.

Ha azokat a lapokat tekintjük, amelyek a Guardiannél és az Observernél inkább Blair-pártiak, akkor ezek a következő összegezést nyújtották az LP teljesítményéről: „a választók súlyos csapást mértek az LP-re”, „katasztrofális vereség a lezajlott választáson”, „a Labour pusztító vereséget szenvedett”, „az LP súlyos büntető csapást szenvedett el a választóktól”. A tények a következők: Az LP 17 városi tanácsot és 319 tanácsosi posztot veszített el. Jelenleg az LP-nek 1439 városi tanácsosa van. A Konzervatív Párt 11 új városi tanácsot nyert meg magának, valamint 316 városi tanácsosi posztot

szerezett és így összesen 1830 városi tanácsosa van. Ez alkalommal a Liberális Demokrata Párt durván megőrizte a status quo helyzetét, minthogy összesen egy új városi tanácsot hódított el és pusztán két új városi tanácsot tudott megválasztatni. Jelenleg összesen e pártnak 909 tanácsosi posztja van.

Ha százalékosan mérjük fel a választás eredményeit, akkor az LP visszaesése még szembeötlőbb és még nagyobb. A visszaesés hasonló mint a 2004-es választásnál történt és az LP összesen csak a szavazatok 26%-át érte el és így a konzervatívok mögött maradt, akik 40%-ot értek el, míg a liberális demokraták is 27%-ot.

Minthogy nyilvánvalóvá vált, hogy a fő ellenzéki párt, a Konzervatív Párt nyert a Blair kormány népszerűtlenségéből és e párt új fiatal vezérének Cameronnak sikerült úgy szerepelni és magát úgy bemutatni, mint aki egyáltalán nem követője a régi thatcherista politikának, ellenkezőleg, úgy tűnt fel, mint egy gondoskodó és az emberekre nagyon odafigyelő politikus. Természetesen a valóságban egy nagyon is neoliberais politikát követ, és egyáltalán nem ellenzi a privatizációt, ellenben fellép az iraki és afganisztáni katonai beavatkozást és a brit részvételt, noha a politikát gondosabban követő gondolkodók úgy ítélik, hogy ez az opposzió egyáltalán nem igaz. Kétségtelen, hogy Cameron sokat tett azért, hogy a konzervatívok elérték ezt az eredményt, amely a legjobb 1991 óta – ez az év az, amikor utoljára nyertek meg egy általános parlamenti választást. Ám ha közelebbről megvizsgáljuk az eredményeket, a konzervatívok sikere mégsem olyan elsöprő. Így nem tudtak elérni egyfajta áttörést az LP erősségeiben, vagyis az észak-angliai nagyvárosokban. Továbbá, a teljes részvétel mindössze 32%-os volt, igen sokan a Blair elleni lázadás jegyében egyszerűen nem mentek el szavazni, mintsem a konzervatívokra szavazzanak. Így elég meglepő módon olyan városokban, mint Oxford vagy Cambridge, egyetlen konzervatív tanácsos sincs.

Ugyanakkor megemlítendő, hogy a 2004-es helyhatósági választásokon a konzervatívok a szavazatok 38%-át szerezték meg, míg az LP csak 26%-ot kapott, ám a következő évben megtartott parlamenti választáson a konzervatívok mégis súlyos vereséget szenvedtek. A pillanatnyi helyzetfelmérés szerint a konzervatívoknak most sincs nagy esélyük arra, hogy megnyerjék a következő általános választást, különösen akkor, ha Blair valóban lemond. (Az összes közvélemény-kutató szerint pillanatnyilag az a helyzet, hogy Blair ebben az esetben tenne szolgálatot az LP-nek.)

A liberális demokraták számára a választás súlyos csalódást hozott és egyúttal azt jelentette, hogy összeomlottak azok a reményeik, hogy a párt felválthatja a konzervatívokat, mint az ellenzék vezető pártja. Mindez an-

nak ellenére történt így, hogy a liberális demokraták megkísérelték, hogy a másik két párttal szemben azzal különböztessék meg magukat, hogy ők azok, akiknek helyi támogatottságuk és bázisuk van és ők azok, akiknek újszerű elgondolásaik vannak. A valóságban természetesen a Liberális Demokrata Párt is elkötelezett híve a neoliberalis gazdaságpolitikának, azzal a különbséggel, hogy ez a párt a legerősebb híve az EU-hoz csatlakozásnak. (Az a kérdés annál is bonyolultabbá vált, hogy Balir, aki annakidején az EU-ért lelkesedett, most az USA iránti elkötelezettség vezető emberévé vált továbbá, hogy Blair Murdoch-al⁴ jutott közös platformra.)

Mindaddig, amíg az iraki háború, valamint az un. „terror elleni háború” folytatódik, a liberális demokraták voltak azok, akik noha meglehetősen féltéken, de opponálták e háborúban való részvételt és erre a választási harc során emlékeztették a szavazókat, a liberális demokraták ugyanakkor mégis visszautasítják azt, hogy követeljék a brit csapatok visszavonását Irakból. Az a körülmény, hogy a Liberális Demokrata Párt élére új vezér, Menzies Campbell parlamenti képviselő került, azt jelentette, hogy a párt eltávolodott a korábbi irányvonalától, miszerint balról bíralták az LP kormányt és mostantól alig lehet megkülönböztetni a másik két párttól.

Ami pedig a baloldalt illeti, jelentős eredmény egy kisebb áttörés, amelyet a Respect⁵ ért el, amely 150 jelöltet állított, noha erről a média teljes mértékben hallgatott. A Respechnek mégis sikerült 15 városi tanácsost megválasztatni, ezek közül 12-öt Nagy-Londonban választottak meg úgy, hogy ezeket a tanácsosi helyeket az LP-től hódították el 39.000 szavazattal (a jelöltek a szavazatok 23%-át szerezték meg). Ugyancsak a baloldalhoz tartozó ismert moszlim nőpolitikust Salma Yaqoob-ot választották meg Birmingham közelében, Sparkbrook-ban a leadott szavazatok 50%-ával! Ez természetesen egy többségében ázsiaiak által lakott kerületben történt, de a Respect általában is az ázsiaiak által lakott körzetekben második helyen végzett az LP mögött, pl. Bristolban, Sheffieldben, és Prestonban. Respect jelöltjei közül kevesen végeztek 10%-os eredmény alatt. A Respect-en kívül is indultak baloldali jelöltek, akik közül többen szép eredményeket értek el, nem egy közülük éppen a helyi NHS⁶ kórház megtartása érdekében folytatott harcban.

A Socialist Party⁷-nak (a Szocialista Párt) két jelöltet sikerült megválasztatni, az egyiket Londonban, a másikat Coventry-ben.

⁴ Murdoch az egyik legnagyobb laptulajdonos, többek között a The Times is az ő érdekkörébe tartozik, ausztráliai származású, de az Újvilágban is megvetette a lábát.

⁵ A Respect-ről lásd Steve Parsons írásait az Évkönyv 2006 és 2007-es köteteiben.

⁶ Az NHS az országos ingyenes egészségügyi hálózat, amelyet az LP 1945 utáni kormánya vezetett be Aneurin Bevan minisztersége alatt.

⁷ Mindkét vonatkozásban lásd Steve Parsons írásait az Évkönyv 2005–2007-es köteteiben.

Többen, akik Blairrel szemben szintén balra akartak szavazni, azok most a Zöld Pártra⁸ szavaztak. A Zöld Párt nagyon jól szerepelt, 20 új városi tanácsosi posztot nyert el és összesen az országban 92 városi tanácsosi posztja van. Jelenleg úgy fest, hogy a Zöld Párt lesz a negyedik országos párt. Megjegyzendő, hogy országosan nem sikerült választási együttműködést létrehoznia Respect és a Zöld Párt között és ennek következtében elmondható, hogy ezzel mindkét párt veszített néhány tanácsosi helyet, amelyet megnyerhettek volna, ha nem küzdenek éppen egymás ellen.

Érdekes fejlemények következtek be és így baloldali nem-labourista választási körzetben megválasztottak egy olyan jelöltet, aki a háborúellenes mozgalmából emelkedett ki. Ám ahhoz, hogy a Respect-nek valóban országos súlya legyen, ahhoz az kell, hogy kitörjön a londoni körzetből és megnyerje a különféle helyi jelölteket, akik amúgy is küzdenek a különféle szociális és egészségügyi kiadások megkurtítása illetőleg az egészségügyi privatizálások ellen, valamint a független szocialistákat és azokat a régi labourista „lázadókat”, akik az Új LP politikájával szemben léptek fel. (Így történt ez pl. Wales különböző körzeteiben.) A baloldal számára az is fontos, hogy a Zöld Pártot és a környezetvédelmet komolyabban vegyék, mint azt a múltban tették. A szakszervezetekben végzett munka nyilvánvalóan egy fájó kulcskérdés, amit elhanyagoltak és úgy tűnik, hogy a Respect-nek az a kísérlete, hogy novemberre egy konferenciát hívjon össze a harcos szakszervezetekkel összhangban, valóban komoly támogatást kap.

A 2006 novemberi holland parlamenti választások

Az RFU, Francia Rádió november 22-i és a Bonni Rádió 23-i adása alapján

A választás egyszerű eredménye, hogy az eddigi vezető kereszténydemokrata párt maradt az élen, a vele koalícióban kormányzó Munkáspárt azonban 10 mandátumot veszített, s így le kell mondania (amire számított), hogy a koalíció vezetését átveheti. A választás igazi nagy meglepetése azonban az volt, hogy a Szocialista Párt lett a parlament harmadik legna-

⁸ Uo.

gyobb pártja, amely élesen támadta a koalíció neoliberais politikáját, amely a lelke volt a tavalyi holland „nem” szavazatnak az Európai Alkotmányra – pontosan azért, mert abból hiányolta a szociális biztosítékokat.⁹

Lejegyezte: Jemnitz János

Ken Livingstone Kubában

Ken Livingstone Nagy-London főpolgármestere éles támadást intézett Bush és az iraki háború ellen. Livingstone egyfelől megismételte, hogy Bush tulajdonképpen egyfajta államcsínnel kerülhetett csak az elnöki székbe, másfelől támadta azért is, hogy gazdasági háborút folytat a kommunista Kuba ellen. Ugyanakkor dicsérete Fidel Castrot és azt, hogy Castro milyen egészségügyi és oktatási rendszert biztosított a kubaiak számára. Livingstone mindezt egy hétvégi kubai látogatás alkalmából mondta el, amely csak első állomása Livingstone egy hosszabb latin-amerikai „túrájának”.

Livingstone Kubában Castro kommunista forradalmát a XX. század egyik legkiemelkedőbb eseményének nevezte. Livingstone hozzátette, hogy a Castro vezette Kuba az Egyesült Államok félévszázados gazdasági blokádja ellenére ilyen eredményeket tudott és tud felmutatni.

Forrás: Livingstone Lavishes praise on Cuba during visit
The Independent, 2006. november 6.

⁹ A holland „nem”-ről lásd van der Steen írását az Évkönyv 2007-es kötetében. A Szocialista Párt mandátumának számát 9-ről 26-re növelte.

REFLEXIÓK

Jorge Semprún – és megítélése

Jorge Semprún: „Ha nem írnék, meghalnék”

Végh Zsófia riportja

- *Ha nem töltött volna éveket a buchenwaldi fogolytáborban, akkor is az írói pálya mellett dönt?*

- Így vagy úgy, de író lettem volna, a koncentrációs táborban megélték nélkül is. Már nyolc-tíz évesen írni akartam. Persze másképp írtam volna. A Buchenwaldban történtek nem befolyásolták a választásomat, az írásaim furcsasága viszont ebből fakad.

- *Ritkán történik meg az, hogy egy író az első könyvével aratja a legnagyobb sikert.*

- Ez attól függ, melyik országban jelent meg a regény. Magyarországon valóban a Nagy utazás a legnépszerűbb, de ez inkább az ország történelmének, a koncentrációs táborokhoz fűződő viszonyának köszönhető. Franciaországban az Írni vagy élni sokkal kedveltebb.

- *Mindig arról írt, amiről akart, semmi sem korlátozta az alkotói szabadságát?*

- Azért élhettem ezzel a szabadsággal, mert Franciaországban, franciául publikáltam. Spanyolországban a Nagy utazás tiltólistán volt, ott nem jelenhettem meg könyvem. Ezért írtam olyan sokáig csak franciául. Hogy elkerüljem a cenzúrát, sokszor nyelvet és lakóhelyet váltottam, de így mindig megírhattam, amit akartam. A demokrácia éveiben már írtam spanyolul.

- *A legutóbbi műve, a Húsz év, egy nap azonban az első olyan regénye, amelyik az anyanyelvén született.*

- Spanyolul elmondott-eljátszott történet; középpontja egy anekdota. Amikor fogalmaztam, a párbeszéddek spanyolul hangzottak el a fülemben, spanyol ételek illatát éreztem, spanyol tájakat láttam. A téma, a történet, a bonyodalom mind arra készítetett: ezen a nyelven vessem papírra.

- *Jó ideig forgatókönyvíróként dolgozott. Más, mint egyént írni?*

- A regényírás magányos elfoglaltság, amelyhez nincs szükség pénzre. A forgatókönyvírás csapatmunka, az írók ilyenkor a színészeknek és a rendezőknek dolgoznak. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy beszélt szövegről van szó. Egyszerűnek, könnyen érthetőnek kell lennie.

- *Élvezte?*

- Nagyon, bár az emberek a színészekre és a rendezőkre emlékeznek, nem a forgatókönyvíróra. Színművet nem nagyon írtam, de van közös a dramaturg és a forgatókönyvíró munkájában.

- Szeretne még alkotni? Van bármi, amiről úgy érzi, hogy muszáj írnia?

- Történeteknek nem vagyok híján, csak az időnek.

- Amikor arról faggatták, spanyolnak vagy franciának tartja-e inkább magát, azt mondta: európainak. A különféleség ellenére mi a közös bennünk?

- Valóban különbözünk, de éppen ez az, ami összeköt bennünket. A nyelvi, kulturális, irodalmi sokféleség mind az európaiság része. Az azonosság legalább ennyire történelmi, politikai múlton alapul. A demokrácia, az állam egyháztól való elszakadása, a férfiak és nők közötti egyenlőség közös érték. Európainak vallom magam, mert kétnyelvű vagyok, kozmopolita, így jobban tartozom ide, mint Spanyol- vagy Franciaországba. Az európaiak egy sor kulturális és politikai értéken osztoznak.

- Ha már a politikát említette: a kilencvenes évek elején kulturális miniszter volt. Politikai aktivista múltját ismerve, nem lett volna szívesebben belügyminiszter?

- Senki sem ajánlott ilyen posztot. Fontosabbnak tartottam, hogy sokévi elnyomás után egy demokratikus rendszerben dolgozhattam. Szinte bármilyen miniszteri székes elfogadtam volna, de épp a kétnyelvűségem, politikai múltam és európaiságom miatt kértek fel kultuszminiszternek. Spanyolország ekkor lépett be az unióba, s mindez a hasznomra vált, amikor az országot képviseltem.

- Hozott olyan intézkedést, amelynek hatása volt a későbbiekben is?

- Sok ilyet hoz(hat)tam, ha nem került túl sokba az államnak. A kultúrára sehol a világon nem jut elé pénz. Sok haszontalan dologra igen, például hadseregbe, de a kultúrára soha sincs elég. Jelentős intézkedés, amely talán nevemhez fűződik, hogy Spanyolországot föderációnak tekintik, és akként kezelik. Sokat dolgoztam baszkokkal...

Forrás: Magyar Hírlap 2006. április 22.

Széljegyzetek Jorge Semprún budapesti könyvnapj díszvendégségéhez

A magyar elektronikus és írott sajtó egy része, amikor 2006 tavaszán a budapesti könyvnapon Jorge Semprún volt a fő díszvendég (Dzsingisz Ajtmatov társaságában), akkor ez a sajtó Semprúnt úgy mutatta be a hallgatóságának, illetve olvasóinak, mint baloldali író, gondolkodót, illetve

közéleti személyiséget. Ez a megfogalmazás azonban nagymérvű leegyszerűsítést takar.

Semprún valamikor vezető kommunista volt Spanyolországban, majd bekövetkezett letartóztatása és deportálása, amelyről Magyarországon is leginkább elterjedt munkája, a „Nagy utazás” szól. Ámde a lágerből való felszabadulása után élete csak rövid ideig folytatódott még Spanyolországban, nem is akárhogyan. Ezeket az élményeit és a kommunista vezetőkké váló konfrontációit már egy magyarul ugyancsak megjelent, de jóval kevésbé elterjedt kiskönyvben, „A háborúnak vége” című írásában dolgozta fel. Ez az írás már egyértelműen mutatta, hogy Semprún szakított régebbi múltjával és felfogásával. Élete ezután Franciaországban folytatódott, ahol ugyancsak megbecsült személyiség lett, hosszabb interjúi jelentek meg vezető francia lapokban, így a *Le Monde*-ban is,¹ amelyek már mind azt tükrözték, hogy az új világban ő már messze nem egyértelműen a baloldalon keresett válaszokat. Ennyiben Semprún életútja nem teljesen egyedi. A napokban hangzott el egy újabb rádióinterjúja, amelyben arra reflektál, hogy a Julio González vezette kormányban² bármiféle miniszterséget elvállalt volna, de végül is kulturális miniszter lett. E miniszterségének megítélésére és elemzésére itt nem vállalkozom. Ámde az egész Gonzalez korszak ugyancsak nem írható egyértelműen a sikeres baloldali kormányzati korszakok közé, és a vége nem véletlenül zajlott le úgy, ahogy lezajlott.

Amennyire tudom, Semprún új munkájában, amellyel e könyvnapon bemutatkozott („Húsz év és egy nap”) ugyancsak élesen és több mint kritikusán szól a spanyol kommunista párt két vezetőjéről: Dolores Ibárrurri-ról, illetve Santiago Carillóról. E könyv alaposabb elemzése szintén nagyobb feladat, és e sorokkal pusztán csak azt kívántam érzékeltetni, hogy elhibázott leegyszerűsítés Semprún életművét politikailag baloldali címkével ellátni.

Időközben elolvastam a már említett „Húsz év és egy nap” c. könyvet. Fantasztikusan jól megírt könyv, és bizonyos fokig módosítanom kell a Semprúnról leírtakat. Először is történetileg a könyv rendkívül pontos. Szó szoros értelemben véve a címben megadott húsz év 1936 és 1956 között játszódik le, ámde Semprún több ponton néhány évvel korábbi eseményekre is visszapillant. Lényegileg rendkívül jól idézi fel azt a légkört, amikor a köztársaság-ellenes katonatiszti lázadás Franco személyétől függetlenül is bekövetkezett, mert pontosan azt örökíti meg, hogy milyen erős volt bizonyos körökben a köztársaság-ellenes érzület. Így megemlékezik a

¹ Egyik ilyen hosszabb nyilatkozatát az Évkönyv is közölte év

² A Gonzalez korszakról az Évkönyv többször is megemlékezett; lásd pl. 1993-as kötetünket.

Sanjujgo tábornok 1932-es lázadásával kapcsolatos ellentétekről, megemlékezik Gramsciról, rendkívül pozitívan. A kötet legellenszenvesebb szereplője pedig az a vizsgálóbíró, aki Semprún szavaival „francoistább Francónál magánál”.

Semprún érdemének tartom azt is, hogy ebben az írásában külön megemlékezik az 1934-es „szörnyűséges évről”, és tételesen felsorolja a történetileg ismert katasztrófákat, illetve katasztrófális kísérleteket. Így az 1934. februári párizsi fegyveres lázadást, az 1934. februári kiprovokált bécsi Schutzbund-felkelés leverését, majd az 1934. októberi ausztriai bányászfelkelés elfojtását, amelyet Franco tábornok csapatai törtek le.³

A kötetnek ez a vonulata tökéletesen világos, ámde a munkásmozgalom fő vonalánál maradván nemcsak az szembetűnő, hogy Semprún milyen pozitívan emlékezik meg Gramsciról és a kötetben még élőként szereplő Federico García Lorcaról vagy Rafael Albertiről és néhány spanyol kommunista „középkáderről”, hanem az is, hogy miként ír a Spanyol Kommunista Párt (PCE) csúcsvezetőiről. Ez utóbbi összefüggésben Semprún nem módosította korábbi véleményét és Ibáurriról, Uribéről vagyis a párt moszkvai csúcsvezetőiről egyfelől megemlíti, hogy a köztársaság éveiben és harcaiban ugyan kiválóan szerepelhettek, de az emigrációban majd mint moszkvai vezető (vagy prágaiak vagy párizsiak) rosszul vizsgázott. Ibáurri és Uribe esetében külön a szemükre veti, hogy néhány kommunista vezetőt vagy Francóék kezére juttatták (mint Trillát), vagy egy másik esetében, akit szörnyű módon gyilkoltak meg, mégis mint nyugati beszervezettet mintegy kitagadtak a mozgalomból. Semprún mindezt belülről ismerte, és e kötet tanulságai szerint e tények alapján szakított a kommunista párttal.

Mindez azonban nem változtat azon, hogy az évek során Semprún nemcsak a kommunista párttal szakított, hanem a baloldallal a maga egészében. S miközben ebben a könyvben mindvégig csak a francoisták és a kommunisták harca jelenik meg, s a kommunisták között Semprún „középszinten” kifejezetten rokonszenvesen ábrázolja kommunista hőseit, a kötetnek van egy olyan sajátos kettős vonulata, hogy ennek a húsz évnek az eseményeit sohasem lehet elfelejteni és hogy a „jelenben”, 1956-ban már minden megváltozott, és az új generációk már nem szívesen emlékeznek vissza arra, ami történt. De egyúttal többről is szó van. A kötetben a múltba visszanézve is szinte kulcsfiguraként jelenik meg egyfelől Ortega y Gasset, illetve Benedetto Croce, John Maynard Keynes, akik ismeretesen inkább a liberális és semmiképp nem szocialista felfogást képviselték. Ennyiben ha akarjuk Semprún egyfajta szélesebb nyitást képvisel, de ami későbbi éveit, a szakítás utáni korszakát illeti, Semprún, az említett újságcik-

³ Minderről lásd Évkönyv 1974. 1984.

keit visszaidézve is sokkal inkább liberális, mint baloldali. Ezen a megítélésen, amit korábban leírtam, még ez a kitűnő könyv sem változtat, amelyben Semprún saját korábbi éveit és tapasztalatait összegzi.

Eddig jobbra arra reflektáltam, hogy miként írt Semprún e könyvében a spanyol elitről (amelynek összetétele, felfogása ismeretesen nagyon hasonlított a Horthy-korszak magyar elitjéhez), illetve a spanyol kommunistákról. Megjegyzendő: Semprún kitűnően érzékelteti, hogy a „mélyben” milyen a spanyol parasztság helyzete, sőt gondolkodása, amely 1936-ban földet akart, 1956-ban pedig az ellen tiltakozott, hogy állandó „vezeklő” helyzetbe szorítsák. Feltűnő, hogy a könyv lapjain munkások nem tűnnek fel.

Az író egyértelműen kitűnő, a politikai gondolkodó az utóbbi 20-30 évben azonban már valami mást képvisel s ennyiben fenntartom, hogy a könyvhéten elhangzott bemutatása, miszerint egy baloldali íróat választottak az ünnepség kulcsfigurájává – téves és leegyszerűsítő volt.

Jemnitz János

Jorge Semprún megnyitója a spanyol polgárháború 70. évfordulóján rendezett történész-konferencián

2006. november 27-én Madridban, az Országos Távoktatási Egyetem (U.N.E.D. – Universidad Nacional de Educación a Distancias)) nagytermében háromnapos konferencia kezdődött az 1936–1939-es spanyol polgárháború 70. évfordulója alkalmából. A tanácskozáson kétszáznál több spanyol és külföldi szakember számolt be kutatásairól. Alapeszméjeként azt jelölték meg a kezdeményezők, hogy a spanyol társadalom térjen vissza Manuel Azañának, a második spanyol köztársaság miniszterelnökének, majd elnökének a gondolkodásmódjához, „a béke és a kiengesztelődés” szelleméhez. A vitaindító előadást Santos Juliá, a Spanyol Szocialista Munkáspárt – PSOE) Pablo Iglesias Alapítványa vezető történésze tartotta. A nyitó ülésen jelen volt José Luis Rodríguez Zapatero szocialista kormányának kulturális minisztere, Carmen Calvo, és a Kulturális Emlékezet Állami Társaságának elnöke, José García Velasco. A konferencia értékelésére, az előadások anyagának ismeretében, visszatérünk. Most csak a díszvendégként meghívott Jorge Semprún (nem ünnepi jellegű) bevezetőjét ismertetjük.⁴

Semprún abból indult ki, hogy Azaña öröksége „olyan mozzanat, amely alkalmas rá, hogy táplálja, erősítse és előmozdítsa a demokratikusabb Spanyolország felé teendő lépéseket”. Ez a gondolatvilág érvényre juttatható – mondta –, „amennyiben Isten így akarja, és a püspökök nem akadályozzák meg.” Erős kritikával illette a spanyol egyházfők nagy részének mai állás-

pontját, amely véleménye szerint „nem sokban különbözik a francóista egyházétól”. A polgárháborút úgy jellemezte, hogy az „nem valamiféle keresztes-hadjárat, hanem a fasizmus ellen vívott igazságos háború volt, a nácizmus és a sztálinizmus tetőpontján”. Bírálta az európai demokráciákat, amelyek annakidején „kapituláltak, és a köztársaságiak támogatásának elutasításával elősegítették a nacionalisták győzelmét.” A polgárháború jobboldali ábrázolásával szemben védelmébe vette a köztársasági tábor, egy André Malraux-idézetrel érvelve, amely szerint „vannak igazságos háborúk, de persze ártatlan hadseregek nincsenek”. Ezzel a „revizionista” történetírás egyes szerzőinek írásaira utalt, akiknek a könyvei olvasás közben „kihullanak az ember kezéből... „Az az állítás, amely szerint a fasiszta lázadás egy fenyegető bolsevista forradalom megelőzését szolgálta - mondta -, a legabszurdabb dolgok egyike, amelyet valaha leírtak.” Rámutatott, hogy a polgárháború előestéjén a kommunista párt igen kicsi volt, még ha később megnőtt is a létszáma és a jelentősége. Fölhívta a figyelmet Malraux híres könyvére, a „Remény”-re (L'Espoir), amely véleménye szerint „a legjobb könyv, amelyet a polgárháborúról írtak”, mivel „a kommunizmus filozófiájának legmélyebb bírálatát adja, az egymással szembenálló álláspontokat szembeesítve.” Ehhez a vitastílushoz, hangoztatta, „sok baloldali spanyolnak még ezután kell hozzászoknia”. Mint a PCE egykori vezető munkatársa, ahonnan azért zárták ki, mert a szocializmushoz vezető demokratikus út mellett foglalt állást, hangsúlyozta, hogy „a kommunisták a konfliktus során helyes álláspontot vallottak”, miközben „el kellett szenvedniük a Szovjetunió apparátusainak és hírszerző szolgálatainak a nyomását.”

Forrás: A madridi EFE hírügynökség, az AFP és az MTI 2006. november 27-i jelentései.

Harsányi Iván

⁴ 1922-ben született Jorge Semprún nagynevű spanyol történelmi családból származik. Nagypapja a fiatal korában a liberális pártból indult, de a 19. század legvégén a Konzervatív Párt élére, majd ebben a minőségében többször is a kormányfő posztjára került Antonio Maura volt. Ő maga katolikus szemléletű családban született, apja azonban, mint sok más progresszív szemléletű katolikus közéleti személyiség, a Köztársaság szolgálatába állt. Fia szinte gyermekként tevékenyen kapcsolódott be a polgárháború eseményeibe, és mindössze tizenöt évesen ismerte meg az emigráció hányattatásait. Franciaországból a németek Buchenwaldba deportálták. Közismert írói pályafutása mellett hosszú időn át a Spanyol Kommunista Párt (PCE) funkcionáriusa, egy időben a Központi Bizottság Végrehajtó Bizottságának tagja is volt, ahonnan az 1960-as évek derekán, stratégiai horderejű nézeteltérések okán, kizárták; párttagságát is megvonták. Felipe González egyik kormányában, az 1980-as években a Kulturális Minisztériumot vezette.

A NEMZETKÖZI MUNKÁS ÉS SZOCIALISTA SAJTÓ TÖRTÉNETÉBŐL

Cahiers Internationaux (1956)

A *Cahiers Internationaux* (a továbbiakban CI) 1949-ben jelent meg. Első évfolyamáról az Évkönyv 2004-es kötetében emlékeztem meg. A folyóirat színvonalas, elsősorban kommunista szerzők írásait közölte, de nem „tisztán”, hanem a folyóirat szándékának megfelelően szélesebb síkon, baloldali szociáldemokraták, illetőleg munkáspártiak cikkeit is közölte. A folyóirat ily módon egyfajta baloldali egységfront szellemében született és ezt is próbálta megerősíteni. Az események azonban, itt persze politikai eseményekre gondolok, a folyóiratot elsodorták. Ezúttal az 1956-os évfolyamról szólok.

A januári szám szerkesztőségi cikke nyitott. A cikk címe: Szabadítsátok fel Franciaországot és mentsétek meg a békét.¹ A szerkesztőségi cikk első sorai rögzítették, hogy Franciaországban megtörténtek a parlamenti választások és „a választásokra a nemzetközi helyzet alakulása rányomta a bélyegét”. A cikk további sorai rámutatnak, hogy a választásokra kihatott a szovjetellenes hisztéria, a fegyverkezési verseny, az afrikai válság, és hogy mindez egyáltalán nem a választók saját döntéséből következett be. A cikk utal a Franciaországban lezajlott politikai demonstrációkra, de egyúttal hangsúlyozza, hogy ezek aligha változtatnak akár a francia politikán, akár Washington, Bonn vagy Moszkva döntésein, és így a háború és béke kérdése ismét és ismét válságos helyzetbe kerül és ezzel együtt „Franciaország jövője is”.

Ebben az összefüggésben a béke sikerei 1955-ben jelentősek. A négy nagyhatalom kormányképviselőinek genfi találkozója a békés megoldások mellett döntött, és „ezzel valamennyi nép reményeit érvényesítették”. A bandungi konferencián az ázsiai és afrikai népek képviselői, akik az emberiség többségének nevében hoztak határozatokat a békés együttélésről, szintén a béke reménységeit erősítették. Bandung egyben a gyarmatosító múltnak és jelennek is hadat üzent, valamint mindenféle rasszizmusnak is. Bandung egyértelműen változást hozott a világ hatalmi egyensúly rendszerében. Az osztrák államszerződést szintén aláírták. Ausztriából kivo-

¹ Libérer la France et sauver la paix (CI 1956 január).

nult mind a négy megszálló hatalom, s Ausztria maga saját semlegességéről döntött.

A másik oldalon a Szovjetunió békét kötött Jugoszláviával és kiegyezett Adenauerrel, és hozzájárult fegyverkezési kiadásainak jelentős csökkentéséhez, Port Arthurt visszaadta Kínának és Porkkalát Finnországnak. Új fejlemény az is, hogy az országok többségének szavazatával az ENSZ-ben is több esetben sikerült megghiúsítani a közgyűléseken az USA agresszív lépéseit. Az erőviszonyok eltolódását segítette azután, hogy a Kínai Népköztársaság végre elfoglalhatta a helyét az ENSZ-ben. Ugyanakkor az atomfegyverkezés folytatódott, noha ezt a pápa is elítélte a maga karácsonyi békeüzenetében. Mindenesetre a közvélemény is megmozdult és ezzel a felháborodással nem lehet nem számolni.

Jean Duret, a CI szerkesztőinek és állandó cikkíróinak egyike a francia választásokról írt elemző cikket.²

Duret rávilágít a választás furcsa következményeire, egyfelől arra, hogy IV. Köztársaság mérsékelt konzervatív jobboldali többsége ugyan megmaradt, másfelől a választók akarata kétfajta erős ellenzéknek is hangot adott. Duret itt egyfelől az erős kommunista pártra (PCF) utalt, másfelől a korszak erős szélsőjobboldali mozgalmára, a „poujadizmusra”. (Persze az utókor krónikása könnyen írhatja már le, hogy az utóbbi nagyon efemer jelenség volt, s egy választási ciklust nem élt túl, de a kortársakat akkor megdöbbentette és meg is ijesztette.) Duret mindezek után aláhúzta, hogy a kettős kihívás ellenére a parlamenti többség masszívan erős maradt, és ez a többség nem békepárti. Duret ehhez hozzáfűzte: „Micsoda botrány!” „A burzsoá demokrácia korunkban tulajdonképpen luxus”. Végeredményben az uralkodó osztályok érdekeit biztosítja, és ezt a közvélemény manipulálásával teheti meg. A rádió, a „nagy sajtó”, a mozi és a hivatalos oktatás egész rendszere biztosítja ezt az eredményt.³

Julian Hochfeld, lengyel szocialista párt balszárnyának hajdani egyik vezető ideológusa. A nemzeti függetlenség és a szocializmus felé haladás. „A nemzeti függetlenség kérdése a kapitalizmus általános válságának jelen korszakában” címmel írt cikket. A CI közli, hogy Hochfeldnek ez az írása eredetileg Varsóban jelent meg.

Hochfeld a nemzeti kérdést történeti aspektusban tárgyalja a feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenet korszakától, amikor a nemzeti kérdés ismeretesen mindenütt oly fontossá vált a népek történetében. Hochfeld azonban hangsúlyozza azt is, hogy a történelem folyamán a nemzeti kérdés is miként változott, jelentősége ugyanúgy, mint az, hogy abban

² Jean Duret: Quelques aspects des élections françaises.

³ Indépendance nationale et marche au socialisme.

milyen társadalmi rétegek mikor milyen súlyt képeztek, s a nemzeti kérdés tartalma is. Pontosan ezért történetileg minden korszakban pontosan kell elemezni a nemzeti kérdés összetevőit. Még inkább igaz ez abban az összefüggésben, hogy minden ország esetében ezt az elemzést külön meg kell tenni.

Alain Le Léap „A munkásegység megerősítése a világban” címmel közzölt elemzést.⁴

A szerző, a CGT hajdani főtitkára volt, aki a nemzetközi szakszervezeti mozgalomban is előkelő szerepet játszott. Ehelyütt már a cikk nyitásában leszögezte, hogy a világ vezető hatalmaiban az uralkodó osztályok csak annak következtében tudják hatalmukat fenntartani, hogy a munkásosztály egységét megbontották és ezzel biztosíthatták a munkásság vereségét. Le Léap hangsúlyozta, hogy az akkoriban már terjedő propagandával szemben a munkavállalók és a munkaadók között sohasem lehet teljes érdekonosság. Megjegyzendő, hogy ennek a hamis tudatnak a munkások között is vannak mindig terjesztői, amihez a sajtó jócskán hozzájárul. És ezek az emberek azok, akik a jelenlegi társadalmi rendszer fenntartásához is hozzásegítenek.

Leelio Basso, az Olasz Szocialista Párt balszárnyának vezető alakja és teoretikusa ezúttal a kereszténydemokráciáról, pontosabban az olaszországi kereszténydemokratákról írt cikket.⁵ Cikkének mindjárt a legelején leszögezte, hogy „a politikai katolicizmus Olaszországban abszolút elfogadja az egyház irányító szerepét, ami semmiképpen nem egyeztethető össze a demokráciával”. Márpedig az egyház részéről érkező instrukciók pontosan arra irányulnak, hogy „a civil társadalmat és az államot is alá vessék az egyházi vezetésnek.”

Ugyanebben a számban még megjelent egy algériai szerzőnek, Mostafa Lacheraf-nak az írása is „A hódítás szelleme” címmel.⁶ Ez a cikk természetesen az algériai francia gyarmatosításról szól.

G. Schaffer: A CI állandó brit szemleírója ezúttal Hugh Gaitskell-ről írt tanulmányt⁷ Schaffer megállapítja, hogy Gaitskell megválasztása 1955 őszén az LP vezérének csak úgy következhetett be, hogy az erős szakszervezeti jobboldalnak ő lett a jelöltje „az erősödő LP baloldallal szemben”. Schaffer visszautal arra, hogy az ismert brit gazdasági hetilap, az *Economist*, amit Schaffer egyszerűen a City lapjának minősített, találta ki azt a nevet, hogy Butskell, vagyis azonossági jelet tett Butler, a Konzerva-

⁴ Alain Le Leap: Le renforcement de l'unité ouvrière dans le monde.

⁵ La démocratie chrétienne en Italie.

⁶ Psychologie d'une conquête.

⁷ G. Schaffer: Hugh Gaitskell.

tív Párt akkori vezére és Gaitskell között. Gaitskell LP-s elődje, Attlee minősítette a helyzetet úgy, hogy „Gaitskell hátat fordított Keir Hardie⁸ örökségének”. Schaffer ehelyütt visszautal arra, hogy Hardie teremtette meg az LP-t, és annakidején Tom Mann⁹-el együtt, mint szakszervezeti vezetők, szakítottak a liberális befolyással és alakították ki az új szellemű szakszervezeti mozgalmat. Schaffer megállapítja, hogy Gaitskell és barátai ma ugyanolyan kemény és ledorongoló hangot ütnek meg a baloldali labouristák és a kommunisták ellen, mint amilyet annakidején Broadhurst¹⁰ használt Hardie-val és az akkori szocialista szakszervezeti vezetőkkel szemben.

Schaffer ugyancsak rámutat arra, hogy a szakszervezeti egységet is nemzetközi síkon a hidegháború bontotta meg, azt a szakszervezeti egységet, amely a faszizmus elleni harcban született meg a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség (WFTU) létrehozásával. A brit keretek között a brit szakszervezetek beleilleszkedtek a kapitalista rendszerbe. Gaitskell megválasztásában és az LP irányváltásában éppen a jobboldali szakszervezeti vezetők játszották a döntő szerepet, közöttük is elsősorban Arthur Deakin¹¹, Gaitskell hamarosan ennek az irányzatnak a legbriliánsabb hangadója lett.

Schaffer kitér Hugh Dalton¹² gazdasági pénzügyminiszteri tevékenységére, amelyet egyfelől úgy ítél, hogy a City-nek is kedvezett, másfelől a lakbérek leszállításával, valamint a közoktatás és a közszolgáltatás javításával a lakosság és a munkásság helyzetét is javította. Daltonnak azonban ismeretesen le kellett mondania és a pénzügyminiszteri tisztet ekkor Gaitskell vette át. Gaitskell azonban a kapitalista rendszert sohasem „vonta kétségbe”, és nem is tett ellene semmit. Gaitskell keresztülvitte a bérek befagyasztását, miközben a létfenntartási költségek emelkedtek. Gaitskell volt egyúttal az, aki a szakszervezeteket is meggyőzte, hogy szocialista ill. szocializáló elképzeléseiket adják fel és helyettük a liberális felfogást fogadják el. Gaitskell volt egyúttal az, aki siettetett és kikényszerítette Aneurin Bevan¹³ lemondását a kormányból. Ez egyúttal az egészségügy és a szociális biztonság kérdését érintette súlyosan, hiszen Bevan volt mindennek hajdani bevezetője és elismertetője. Gaitskell egyúttal élesen elmarasztalta a *New Statesman*-t és a *Reynold's News*-t, amelyek hangot adtak az LP baloldali irányzatának és az LP baloldalijainak, akik felháborodtak a Gaitskell

⁸ Hardie életútját lásd Évkönyv 1981, Mann-ét ugyanott.

⁹ U.a.

¹⁰ Broadhurst életútját lásd Évkönyv 1990.

¹¹ Deakin életútját lásd Évkönyv 1990.

¹² Hugh Dalton életútját lásd Évkönyv 1987.

¹³ Bevan életútját lásd Évkönyv 1997.

által végrehajtott fordulat miatt. Gaitskellnek ugyanakkor nem sikerült maga mellé állítani az LP helyi önkormányzati ill. választási szervezeteit. Vezéri posztját csak a szakszervezeteknek és a választási rendszer szabályainak köszönhette. Bevan megpróbált indulni az oly fontos második posztért, de az akkori elfogadott tömbszavazási rendszer következtében ezt a választást is elveszítette.

Duret: A kormány felelőssége és a tömegek véleménye¹⁴ címmel már írása címében hangsúlyozza a tömegek bizalmának problematikus kérdését azzal összefüggésben, hogy a francia politikai életben a politikai reakció erősödött meg. Duret rávilágít arra: Guy Mollet¹⁵ hangsúlyozza, hogy a tömegek, ill. a közvélemény véleménye mennyire fontos. A IV. Köztársaság új helyzetében különleges felelősség terheli a szocialista minisztereket. Mindez igen nagy felelősség, különös tekintettel az emberek életére. Mindez még fontosabb a gazdaság és a szociális viszonyokat illetően. Mindennek a változásai katasztrófát is jelentenek az emberek számára.

Jean Bruhat¹⁶ „A demokrácia és a szocializmus jövője”¹⁷ címmel Marx tanításai nyomán a feladat világosan az, hogy a munkásság számára konkrétan kell a szocialista gyakorlatot megtalálni. Bruhat ezzel kapcsolatban egyúttal a lenini hagyományokat is idézi és alkalmazza. Napjainkban természetesen az SZKP XX. kongresszusának tapasztalatait kell levonni Franciaországban is.

A CI márciusi számában Le Brun arról ír: „Milyenek kell lennie a baloldal gazdaságpolitikájának”.¹⁸ Kitér a Guy Mollet vezette kormány gyakorlati gazdaságpolitikájára. Ettől megkülönbözteti, de mégsem állítja szembe vele a szakszervezetek és a munkástömegek gazdasági követeléseit. Ezúttal – írja – szigorúan csak a saját nevemben, a saját véleményemet fogom megírni. De természetesen érintem országunk problémáit. Jelenleg baloldali kormányunk van, amit a széles baloldal választott meg. Ezek után joggal elvárhatjuk, hogy egy baloldali politikát is láthatunk majd. Milyenek is kellene egy ilyen politikának lenni gazdasági és szociális téren? Elvárhatjuk, hogy végre teljesítik a dolgozók és szakszervezeteik régóta megfogalmazott követeléseit.

Guy Mollet kormányának politikája valóban ebbe az irányba halad, és három nagyon fontos szociális programpontra jelölt ki. Három heti fizetett szabadságot – ezt a legjobb szakmunkások már régebben elérték a kollek-

¹⁴ Jean Duret: *Confiance dans les masses populaires ou réaction.*

¹⁵ Guy Mollet életútját lásd *Évkönyv 1980.*

¹⁶ Jean Bruhat életútját lásd *Évkönyv 1987.*

¹⁷ *Démocratie interne et marche au socialisme.*

¹⁸ *Problèmes économiques d'une politique de gauche.*

tív szerződéseik révén – és most azt, hogy ezt terjesszék ki minden levonás nélkül valamennyi munkásra, beleértve a nőket és fiatalokat is. Az országon belüli bérzónák megszüntetése, méghozzá oly gyorsan, ahogy csak lehet. Országos nyugdíjalap létesítése, miközben mindent meg kell tennünk azért, hogy emiatt egyes nyugdíjas rétegek ne veszítsenek eddigi vívmányaikból, továbbá emiatt ne vessenek ki új adókat sem közvetlen, sem közvetett formában. Még fennmarad a bérek problémája. A kormány elkötelezte magát, hogy támogatni fogja a béremeléseket, méghozzá a kollektív szerződések révén. Ebbe az irányba két emeltyűt is használhatnak: a minimális bérek általános megállapítását és megemelését, a másik pedig a 40 órás munkahét¹⁹ törvényesítése. További problémát jelent, hogy a munkabéreknek, csakúgy mint az alkalmazottak fizetésének, szintén megvan a maguk hierarchiája.

Lelio Basso e márciusi számban Heiné-ről és Marxról együtt emlékezett meg.²⁰ Ebben a pillanatban, amikor az egész haladó világ Heine halálának századik évfordulóját gyászolja, ez alkalomból is közöljük régi barátunknak, Bassónak az írását. Ez az írás hozzásegít, hogy jobban megértsük Marx és Heine igazi kapcsolatát. Már csak azért is, mert Basso még 1927-ben tartott konferenciasorozatot Párizsban, amelynek nyomán megjelentett egy könyvet: „Heinrich Heine és Karl Marx” címen. Ismeretes, hogy Heine 1831-ben érkezett Párizsba.²¹ Mindkettejüket részint a zsidó közösség küldte Párizsba a civilizáció és a tudomány tanulmányozására. Meg kell, hogy jegyezzük, hogy a kettejük közötti levélváltás teljes szövegét Basso előtt teljes egészében franciául még nem jelentették meg. (Szerkesztőségi bevezető.)

Marx 1843 októberében érkezett Párizsba családjával együtt a Deutsch-Französische Jahrbücher társ-szerkesztőjeként, miután a nevezetes kölni *Rheinische Zeitung*-ot a porosz kormány betiltotta. A porosz kormány részéről a szabad sajtó üldözése egyre keményebb lett, és ezt ráerőltette a szász kormányra is. A filozófia így vált egyben a kormány ellenzékévé. Ám mint ismeretes, 1843-ban az ipar Németországban még elég fejletlen volt, s a munkásság is még gyér létszámú. Így született meg a Deutsch-Französische Jahrbücher párizsi megjelentetésének gondolata, ahova azután mindkét ország legprogresszívebb gondolkodói írhatnának. Ez a gondolat jórészt meghiúsult amiatt, mert francia részről nem nagyon támogatták. Ugyanakkor azonban a párizsi németek közössége teljes izzásban volt.

¹⁹ A 40 órás munkahét vívmányát először 1936-ban a Léon Blum vezette Népfrentkormány valósította meg.

²⁰ A l'occasion d'un centenaire: Heine et Marx.

²¹ Heine életútját lásd Évkönyv 1999.

Párizsban németek tízezrei éltek, többségükben kézművesek, részben azért is, hogy tökéletesítsék szakismereteiket. Mellettük ott voltak a politikai emigránsok, értelmiségiek, akik elvegyültek a munkások között, hogy körükben is folytassák a politikai szervezkedést. Közöttük voltak egyaránt köztársaságiak és szocialisták, és többen közülük titkos társaságok tagjai is voltak. Marx számára igen hasznosnak ígérkezett, hogy ebben a környezetben tevékenykedjen. Marx ebben a környezetben vált demokratából kommunistává, és ekkor kezdte behatóbban tanulmányozni a gazdaság elméleti és gyakorlati problémáit.

Basso felsorolja a német értelmiségiek egy csoportját, akik ekkor Párizsban éltek. Ami pedig Heinét illeti, ő több levelében is rögzítette, hogy Párizsba szándékozik menni és ott letelepedni. Amikor 1831-ben Párizsba érkezett, akkor a saint-simonisták lapja, a *Globe*, nyomban üdvözölte, úgy is, mint politikai emigránst és úgy is, mint a porosz arisztokrácia elszánt ellenségét. És fordítva, Heine már előzőleg 1929-ben üdvözölte e lap szerkesztőt, és megírta, hogy rokonszenvezik a lap eszméivel. (Sajnos, az eszmetörténetileg valóban nagyon érdekes írást terjedelmi okokból nem tudjuk tovább nyomon követni.)

A CI áttekintő összegezést ad e számban a világ változásairól, egy másik írásban pedig a francia Észak-Afrikában kialakuló helyzetéről. Egy írás pedig a Német Szövetségi Köztársaság belső politikai helyzetével és Adenauerrel foglalkozik. Ismét egy másik Latin-Amerikába vezet át, s a demokrácia, illetőleg diktatúra ütközését elemzi Chilében és Brazíliában. Egy másik cikk arról nyújt tudósítást, hogy a spanyol diákok miként küzdenek a Franco rendszer ellen, míg ugyancsak pontosan tudósítanak a brit farmerek kongresszusáról, illetve a görögországi választásokról.

A CI áprilisi számában Duret, a folyóirat közgazdásza írt tanulmányt arról, hogy miként is fest „a kapitalista rendszer bősége, és azt ki fizeti meg”.²² Duret hangsúlyozza, hogy „mindig veszélyes dolog nagyon bonyolult történeti folyamatok leegyszerűsítése. És ez különösen igaz napjainkban.” Duret ekkor is figyelmeztet arra, hogy egy ország körülményeit nem lehet kiszakítottan vizsgálni, még olyan nagy országét sem, mint Franciaország, ráadásul egy olyan világban, amelyben a kapitalizmus és a szocializmus párviadala folyik. A tervgazdaság országaiban a fejlődés sokkal gyorsabb, mint azokban az országokban, „ahol még a szabad verseny uralkodik, és ahol a monopóliumok és az oligarchák uralkodnak”. A harmadik világ országainak gazdasági fejlődése az új körülmények között kétes. A világ nagygazdaságainak térhódítása e hatalmas területeken nem talál semmiféle ellenállásra.

²² La „prospérité” capitaliste. Ce qu'elle cache et qui la paye.

Albert-Paul Lentin, „A német szociáldemokrácia problémái”²³ 1956 márciusában visszautalt Hruscsovnak az SZKP XX. kongresszusán elhangzott híres mondatára, miszerint: „Ha a munkásság összefog, akkor meg tudja akadályozni egy új háború kirobbanását.” Ezzel természetesen utalt a szociáldemokrata és a kommunista pártok összefogásának szükségességére. Így mindenkire felelősség is nehezedik az együttműködésért, és egyben el is kell hantolni a régi kölcsönös vádaskodásokat. Éppen ezért köszöntjük azokat a szociáldemokratákat, akik vállalják és vállalták a közös harcot a békéért. Különösen fontos ez Nyugat-Európában, ahol a szociáldemokrácia általában fontos politikai szerepet játszik, és különösen ott, ahol mint Belgiumban, Hollandiában és Norvégiában, valamint Franciaországban, kormányon is van; a koalíciós kormány tagja Dániában, Olaszországban, és nagy szerepe van ellenzékként Angliában is és Nyugat-Németországban. Minthogy Németország amúgy is a súrlódások és ellentétek terepe, német szociáldemokratákra különösen nagy felelősség hárul. E vonatkozásban az NDK kommunistái le is vonták a következtetéseket és nyitottak a szociáldemokraták felé.

M. Pianzola, „Engels és a modern Svájc születése”²⁴ címmel visszavezet az 1848-as küzdelmekhez, amikor is a svájci kantonokból végül is bonyolult küzdelmek nyomán kialakult a modern Svájc.

Ugyanebben a számban monogramos szerző írt áttekintést Argentína helyzetéről hat hónappal Peron bukása után.

A folyóirat júniusi számában ismét Duret jelentetett meg nagyobb cikket „Reform és forradalom” címmel.²⁵

Duret első mondatában már utal arra, hogy ez a kérdésfelvetés mily gyakran váltott ki éles vitákat a munkásmozgalomban. Napjainkban azonban nagy hiba lenne a régi érveket egyszerűen megismételni anélkül, hogy a modern feltételek alapján ezeket újólag kritika alá ne vennénk. Az első világháború idején a marxista szocialisták között általában elfogadott volt, hogy a nagy társadalmi változásokat csak akkor lehet végrehajtani, ha erre a feltételek megértek. Duret ezt követően elismétli a sokszor kifejtett érveket e feltételekre vonatkozóan.

Az elméleti tisztázás után tért át cikkének igazi mondanivalójára, hogy ez a kérdésfelvetés Nyugat-Európa országban miként állt az 1950-es évek valóságában.

Oreste Rosenfeld, aki a Francia Szocialista Párt egyik külügyi főszakértője volt, már az 1930-as években és a Szovjetunióról írt már azokban az

²³ Problèmes de la social-démocratie allemande.

²⁴ Engels et la naissance de la Suisse moderne.

²⁵ Reformes et révolution.

években is elemző és kritikus cikkeket, ezúttal szintén a Szovjetunióról jelentetett meg egy írást, tizenöt napi ott-tartózkodás után.²⁶ A cikk előtt a szerkesztőség pár sorban jelezte, hogy Rosenfeld a Francia Szocialista Párt küldöttségével tett látogatást Szovjetunióban az SZKP meghívására, és e meghívásnak kétségtelen nagy hatása lesz az egész nyugat-európai szociáldemokrácia számára. Rosenfeld megírja, hogy tíz napot töltöttek Moszkvában, kettőt Leningrádban és a többit Grúziában. Ez nem sok egy ilyen hatalmas ország megismerésére. Számomra annyival volt egyszerűbb a feladat, – írta – hogy oroszul beszélek és engedélyt, és lehetőséget kaptam, hogy az emberekkel közvetlenül és az utcán is beszélhessek. Hogy a látogatásra április-májusban került sor, már a XX. kongresszus után és közvetlenül mielőtt a francia miniszterelnök Guy Mollet látogatást tett volna Moszkvában. A látogatás során találkozhattunk a párt és az állam vezetőivel, majd egy nyilvános ankétot is tarthattunk. Találkozhattunk üzemi munkásokkal, katonákkal és Tbiliszi lakosságával, ám ugyanakkor megjegyzendő, hogy a külföldiek számára az emberekkel való találkozás mégsem volt még annyira szabad, a XX. kongresszus új perspektívái még az alsó szinteken nem hatottak. Meg kell jegyezni, hogy részéről, aki beszélek oroszul, 1947-ben még a hidegháború elszabadulása előtt tettem már hivatalos látogatást a szocialista párt küldötteként Moszkvában. Így megérősíthetem, hogy tapasztaltam változásokat a Szovjetunióban Sztálin halála óta. Ezúttal már nem úgy kezeltek minket, mint a „szocializmus árulóit”. Végeredményben minden szinten, az üzemektől a felső pártvezetőig, úgy tekintettek ránk, mint a francia munkásság képviselőire. A változások 1947-től „nagyon jelentősek”, az emberek az utcán vidámabbak, és ha külföldivel találkoznak, beszélnek az utcán, akkor nem olyan feszélyezettek, mint hajdanán.

Ami engem leginkább megütött az 1947-es tapasztalatokhoz képest, hogy a fontosabb épületek és üzemek előtt már nem puskával a kézben álltak űrt a katonák, és a Kremlt már megnyitották az egyszerű emberek és külföldiek előtt is, a történelmi épületek már látogathatóvá váltak, sőt fotózni is lehetett már a Kreml területén belül is, amit nem tekintettek már kémkedésnek.

Jemnitz János

²⁶ Quinze jours en U.R.S.S.

ÉLETUTAK

R. A. Abramovics (1880–1963)

A Szocialisztycseszkij Vesztnyik¹ korabeli nekrológja (rövidítve)

Ritkulnak soraink. Újabb súlyos veszteség ért minket. Április 14-én eltemettük Rafael Abramovicsot. A múlt év kezdetétől sokat betegeskedett; majdnem megvakult; ugyanakkor fizikailag nem sokat szenvedett; szellemileg teljesen friss és érdeklődő volt, és szeretett sokat dolgozni. Élete utolsó heteiben csodálatos módon egészsége javult, és többet kezdett dolgozni. Április 11-én korán felkelt és azonnal holtan összeesett. Így a halál szenvedések nélkül érte el.

Ez a nap szomorú dátum volt az életében, mert pontosan 26 évvel ezelőtt, 1937. április 10-én a kommunisták elrabolták Spanyolországban egyetlen fiát, Markot. Mark tehetséges mérnök volt és odaadó szocialista. Azért ment Spanyolországba, hogy minden erejével harcoljon Spanyolország szabadságáért. Minden nyom nélkül tűnt el.² 40 évvel ezelőtt, 1923. április 4-én halt meg felejtethetlen Julij Oszipovics Martovunk,³ aki részese volt annak, hogy 1921-ben megszülethetett a *Szocialisztycseszkij Vesztnyik*. Abramovics kezdetben az Sz. V. társszerkesztője, majd később egyedüli főszerkesztője lett, és maradt egész életében.

Abramovics igazi családi neve Rein volt. 1880. július 21-én született és majdnem 83 éves volt, amikor meghalt. Ifjan a rigai politechnikai intézet tanulója volt. Nagyon korán a diákmozgalom, majd a munkásmozgalom aktivistája lett s hamarosan a Bund egyik vezetője. Miután a Bundot szétverték, 1892-ben Abramovicsnak sikerült megmenekülnie, emigrálnia és politechnikai tanulmányait a belgiumi Liège-ben folytatta. Hamarosan ismét bekapcsolódott az orosz forradalmi mozgalomba, és 1904-ben a Bund Központi Bizottságának különleges képviselőjeként illegálisan visszatért Oroszországba. Hamarosan nagyon népszerű lett egyfelől mint fáradhatat-

¹ A Szocialisztycseszkij Vesztnyik az emigráns mensevikek kitűnő folyóirata volt, amely Berlinben jelent meg.

² 1937-ben, a barcelonai anarchista-POUM felkelés nyomán sokak „eltűntek”, minderről nagy irodalom született, a legismertebb talán George Orwell munkája: „Homage to Catalonia”

³ Martov a mensevikek egyik legnagyobb formátumú vezetője volt. Magyar nyelvű történeti feldolgozása alig van.

lan szervező, de ugyanakkor kitűnő szónok és remek taktikus volt. 1905 tavaszán beválasztották a Bund Központi Bizottságába. Nem sokkal ezután a Bund képviselőjelöltnek indította a II. Duma választásakor a Vityebszki kormányzóságban. Abramovics nagy energiával vetette magát a választási küzdelembe, de nem sokkal a választás előtt kiderítették kilétét, és törölték a választási listáról.

1906 tavaszán a Bund képviselőjeként került be az OSZDMP Központi Bizottságába és ott jelentős szerepet is játszott, a mensevikek vezetőivel működött együtt.

1909-ben letartóztatták, majd 1911-ben szökött meg a száműzetésből, és ismét emigrált. Az emigrációban az I. világháború idején a Martov vezette internacionalista mensevikek csoportjához tartozott.⁴

Az 1917. februári forradalom után 1917 márciusában tért vissza Oroszországba, ahol azonnal aktív politikai tevékenységet fejtett ki. Abramovics Martov után a legbefolyásosabb képviselője lett az internacionalista mensevikek csoportosulásának. 1917 augusztusában a mensevikek központi bizottságának tagjává választották – és ezúttal már nem egyszerűen a Bund képviselőjében. Még három évig Oroszországban maradt. Ez alatt az idő alatt természetesen igen tevékenyen vett részt a mensevik párt munkájában. Igen aktívan bekapcsolódott a vasutas szakszervezet életébe. 1917 novemberében e szakszervezet szervezte sztrájkakció révén ő is bekapcsolódott abba a kísérletbe, hogy széles szocialista koalíció alapján alakítsanak új kormányt.

1918 folyamán a mensevik KB képviselőjében bekapcsolódott a munkásüzemi bizottságok tevékenységébe, s így próbált a munkások szervezeteire támaszkodva a bolsevik párt ellenében demokratikus szocialista rendszert kialakítani. Az üzemi bizottságok oroszországi konferenciáján, 1918 júliusában Abramovicsot letartóztatták. Ezt követően fél évig volt börtönben. Ez igen veszélyes időszak volt a Lenin elleni merénylet után, és több bebörtönzöttel együtt Abramovics élete is szinte egy hajszálon függött.

1920 végén Abramovics Martovval együtt külföldre emigrált, hogy ott a nemzetközi szocialista mozgalommal építsen ki kapcsolatokat. Egyúttal ez azt is jelentette, hogy Abramovics fellépett azokkal az illúziókkal szemben, amelyek az európai szocialista mozgalomban nagyon is elterjedtek voltak abban a tekintetben, hogy Oroszországban a szocializmust építik. E tekintetben Martovra és Abramovicsra nagy feladatok hárultak. Martov azonban

⁴ Martov és az internacionalista mensevikek csoportjáról magyar nyelven lásd Jemnitz János: Fordulat a világháború és a nemzetközi munkásmozgalom történetében (1916–1917). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

ekkoriban már súlyosan beteg volt, és az idegen nyelveket nem beszélt oly jól, hogy a nemzetközi konferenciákon hosszabban és jól szerepelhetett volna. Így erejét elsősorban irodalmi és sajtó munkásságára összpontosította. Ezzel szemben Abramovics kitűnő szónok volt, nagyszerűen beszélt németül, s hamarosan ugyancsak kitűnően franciául is, majd amikor az 1940-es években az USA-ba menekült, ott igen jól elsajátította az angol nyelvet is. Kezdetben a mensevikek képviselőjeként sok német munkás-konferencián szólalt fel. Hasonlóképpen más szomszédos országokban is ő volt a mensevikek szószólója.

Martov és Abramovics tevékenysége azonban távolról sem merült ki abban, hogy a „bolsevik terrorizmust” leplezzék le. Feladatuk sokkal bonyolultabb volt, és kétélű küzdelmet kellett folytatniuk. Ezt Abramovics többszörösen hangsúlyozta. Ez a küzdelem nem merülhetett ki abban, hogy a „kisebbség diktatúráját” mutassák ki, ami egyre nyilvánvalóbbá vált a „bolsevik hatalom megerősödése folyamán”, és az ellen küzdjenek. Erről Abramovics részletesen ír abban a cikkében, amelyet a *Szocialisztycseszkij Vesztnyik* megszületésének 25. évfordulójára írt. Ugyanakkor mindig is hangsúlyozta, hogy támogatniuk kell az orosz munkások forradalmi harcát a hazai és a külső reakciós erőkkel szemben. Így Abramovics is fellépett a martovi mensevik párttal együtt az Oroszország elleni külső katonai intervenció ellen, sőt fellépett azért is, hogy legálisan ismerjék el az új forradalmi Oroszországot. Az idők során, ahogy a Szovjetunió megerősödött belsőleg és külsőleg is, az első feladat, vagyis a „leleplezés” és a belső oroszországi viszonyok feltárása vált fontosabbá és a második feladat, Oroszország megvédése „egyre inkább háttérbe szorult”. (Mire ezek a sorok megjelennek, olvasóink közül is sokan bizonyos csodálkozással látják majd ezeket a sorokat, amelyet erről a korszakról most írtunk.)

Amikor Martov és Abramovics emigrált, akkor a mensevik párttól még egy megbízatást kaptak. Nevezetesen aktívan bekapcsolódtak a bécsi Két és feles Internacionálé, később pedig az 1923. évi egyesülés után a Szocialista Munkás Internacionálé munkájába. Abramovics annak a tíztagú csoportnak is tagja volt, amely előkészítette ezt az egyesülést. Az 1923. évi hamburgi egyesítő kongresszuson Abramovicsot beválasztották az SZMI VB-be. Ezt követően közel húsz éven át megszakítás nélkül volt tagja a VB-nek, közel a II. világháború kirobbanásáig, mielőtt az SZMI ténylegesen szétesett. (Megjegyzendő, az SZMI VB-jének Fjodor Dan is tagja volt.) Abramovics feladata nem mindig volt könnyű. Nemegyszer kellett a többségi véleménnyel szemben is fellépnie, a realitásokra figyelmeztetnie, és ugyanakkor szívósan küzdött a humanitárius és a demokratikus szocializmus elveinek érvényesítéséért. E hosszú évek során Abramovics sokat tett

az orosz szociáldemokrácia morális erejének elismertetéséért. Ez egyúttal személyes elismertetését is jelentette.

Martov és Abramovics előtt külföldre érkezésük után még egy feladat állt. A szociáldemokrata sajtó Szovjet-Oroszországban 1920 végére megszűnt létezni, „elfojtották”. Ugyanakkor szociáldemokrata szervezetek még léteztek, noha rendkívül nehéz feltételek között, és külföldi kapcsolataik nagyon esetlegesek voltak. Ámde amikor mégis küldöttek érkeztek Oroszországból, ez is alátámasztotta azt a szükségletet, hogy egy orgánomot létrehozzanak, amely egyben az orosz szociáldemokratáknak is hangot adna és hazafelé is felvilágosításokat nyújthatna. Így született meg a *Szocialisztyicseszki Vesztnyik*, amelynek első száma 1921. február elsején jelent meg Martov és Abramovics szerkesztésében. Mint ahogy korábban már jeleztük, Abramovics mintegy negyven éven át egészen haláláig, illetőleg súlyos megbetegedéséig, 1962-ig az SZV főszerkesztője maradt.

Az 1920-as évektől a mensevik emigráció hosszú és bonyolult utat tett meg, s mindez természetesen megjelent az SZV hasábjain is. A harmincas évek súlyos nemzetközi válsága, majd a II. világháború a mensevikeket is új helyzet elé állította⁶, és a feladatok megválaszolásában Abramovics is kivette a részét. Mi részletesen nem tudjuk újra közölni Abramovics kitűnő írásait ebből a korszakból, ám amikor betöltötte 80. évét, a mensevikek new-yorki csoportja kitűnő jellemzést jelentett meg róla, amely jól tükrözte Abramovics háború alatti és háború utáni nézeteit. E nyilatkozatban a csoport hangsúlyozta Abramovics világos látását a Szovjetunió esetében, amikor kiemelték, hogy Abramovics elutasította mind a kritikátlanságot, mind a kérlelhetetlenséget a Szovjetunióval szemben. Bármelyik esetben a hiba csak zsákutcába vezetett volna. Ezt a szemléletet követte az SZV és ebben a szellemben Abramovics fellépett mind a jobb-, mind a baloldali elhajlások ellen. A háború éveiben alárendelték a sztálini diktatúra elleni harcot annak a nagyobb érdeknek, hogy a hitleri fasizmus legyőzése a legfőbb cél.

A háború után Abramovics azok között volt, aki következetes harcot folytatott az olyan illúziók ellen, hogy Sztálintól bármit is várhatnak a demokratizálódás szellemében, még olyan értelemben is, hogy Sztálin saját ígéreteit be fogja tartani. Rámutatott, hogy a békülékenység ezen a téren teljes csődbe vezetne.

Sok mindenről kellene még beszélni, ha Abramovics teljes életútját megpróbálnánk megírni: így arról a számtalan cikkről és előadásról, ame-

⁶ E vonatkozásban nem lehet elfelejteni a híres brosrút, amelyet 1935 tavaszán Fjodor Dan, Otto Bauer, Jean Zyromski és Henry Noel Brailsford együtt adott ki. Természetesen ugyanebben a szellemben.

lyet Abramovics a húszas és harmincas években az USA-ban élő orosz zsidó munkás emigránsok körében tartott és írt.

Abramovics több konferenciát is kezdeményezett, amelyre meghívták az amerikai szakszervezetek képviselőit és ismert értelmiségieket is, akik e konferenciákon meg is jelentek, együttesen vitatták meg a nemzetközi kérdéseket, és léptek fel az USA-ban továbbélő izolacionizmus ellen.⁷

CLAUDIE WEILL

Beszélgetés Abramovics leányával, Lia Andlerrel

Abramovics Mark Liberrel és Vlagyimir Medemmel ugyanahhoz az értelmiségi nemzedékhez tartozott. Valamennyien a Bund vezetői voltak, vagyis azé a szervezeté, amely Oroszország, Lengyelország és Litvánia zsidó munkásait tömörítette. Az 1917. évi októberi forradalom után emigrálnia kellett, és külföldön a mensevik párt egyik vezetője lett.

Az a beszélgetés, amelyet Abramovics lányával, Lia Andlerrel folytattam, aki itt, vagyis Párizsban villamoson dolgozott. Az utóbbi években saját fia, Dániel támogatta és buzdította. Fia Párizsban tudományos kutatóként dolgozott. Másik buzdítója és támogatója Hanna Papnek volt, aki Alexander Stein-nek volt a leánya. Mindkettőjünkkel különböző egyetemi körökben találkoztam. Az utóbbi találkozott és beszélgetéseket folytatott André Liebich-el, aki szerzője annak a könyvnek, amely a száműzött menesevikekről szól. A könyv címe „From the other Shore” (A másik partról). A beszélgetések nem annyira Rafael Abramovics politikai nézeteiről szóltak, hanem arról, hogy az orosz emigránsok Franciaországban szociálisan hogyan tudtak beilleszkedni az új társadalmi viszonyokba. Minderről bővebben lásd Claudie Weill több írását, amely az orosz emigránsokkal foglalkozik, és azok életével Franciaországban és Németországban. Én elküldtem neki a beszélgetésünk szövegét, de nem kaptam tőle választ. Mi újra átbeszéltük mindezt a történetet, amely megkönnyíti, hogy megírjuk Lia Andler életrajzát, ahogy ezt meg is tettük. Mind az ő életrajzát, mind pedig apjáét, amely több országban játszódtott le, Berlinben, Párizsban és New

⁷ A Szocialisztyicseszki Vesztnyik eme nekrológját Claudie Weill küldte meg számunkra. Sajnos lemaradt annak pontos jelzése, hogy az SZV mikori számában jelent meg. A cikkhez mellékelte jegyzeteket Jemnitz János írta.

Yorkban. Alaposan érzékeltetni próbáltuk, hogy milyen is volt az a környezet, amelyben az életét élte.

Lia 1916. október 20-án Tirolban született. Eben az időben apjának, Rafael Abramovicsnak rendszeresen jelentkeznie kellett a helyi zürichi rendőrségen, egészen addig, amíg megkapta a svájci állampolgárságot. Abramovics és családja 1917. májusában a második leplombált vagonban tért vissza Svájcból Oroszországba.

Néhány hónappal Lia Rein születése után érkeztek Moszkvába. Lia Rein-Andler bátyját a spanyol polgárháború folyamán kivégezték, mindenestre eltűnt. Mindenesetre Lia Rein-Andler már nem sokat tudott apja és családja száműzetésének korszakáról. Moszkvai tartózkodásuk idején az Arbaton laktak, s a nagy élelmezési nélkülözések idején grúz elvtársaiktól kaptak élelmiszercsomagokat.

Újból csak apró emlékei maradtak 1920-ból, amikor is Sztálin kikényszerítette Abramovics száműzetését, aki akkor Németországba, Berlinbe emigrált. Ebből az időből arra emlékezett, hogy mintha csak egy szál sárgarépát ettek volna. A panzióban, ahol megszálltak, egyedül arra emlékezett, hogy csak teát tudtak rendelni. Lia Abramovics-Rein arra is emlékeztetett, hogy oroszul nem tanult meg rendesen, és hogy otthon csak jid-disül beszéltek.

16 éves koráig német műveltséget szerzett, és csatlakozott az ifjú szocialistákhoz is. A szervezeti kapcsolatok visszanyúltak még az oroszországi mensevik mozgalomhoz, ám ekkor már a fogadó országok szociáldemokrata pártjaihoz kapcsolódtak. 1933-ban már Párizsban folytatta tanulmányait. Georges Gurvitch professzornál tanult, aki Dan⁸ apja volt, aki neves szociológus lett. Lia Rein-Andler szerint Georges Gurvitch akcentusa félelmetes és felhőborító volt. Párizsban kezdte meg orvosi tanulmányait, amit azonban nem fejezett be. Ennek egyik fő oka az volt, hogy emigrációjuk harmadik szakaszát már az Egyesült Államokban folytatták.

Az USA-ban nem fogadták el a párizsi egyetemi tanulmányait és akkor doktorátusát végül a Montreal-i egyetemen Kanadában szerezte meg 1943-ban. Később az USA-ban is ledoktorált, majd a háború után 1946-ban Franciaországban is. Második fia Martin matematikus lett és az USA-ban a Princeton-i egyetemen lett oktató, míg maga Lia szintén visszatért az USA-ba és Harlemben orvosként tevékenykedett. Férje, Pierre Andler, lengyel származáú volt, aki rokonszenvezett a szocialistákkal, de ő maga nem vett részt a mozgalomban. Erősen kötődött Borisz Szuvarinhoz⁹, aki New Yorkban a szomszédságukban lakott.

⁸ Fjodor Dan életútját lásd Évkönyv 2005.

⁹ Szuvarin életútját lásd Évkönyv 1995.

Lia Andler visszaemlékezése szerint apja, Rafael Abramovics igen népes családban született, és tizenhárom gyermek közül ő volt az egyedüli fiú. Fiatal fiúként 10-12 éves korában apjával együtt tette meg első külföldi útját Bordeaux-ba. Ő maga Rigában a politechnikai intézetben folytatta tanulmányait, ahonnan azonban kizárták, amiért az ellenzéki szocialista mozgalomban vett részt. Más forrásokkal, mint pl. a zsidó enciklopédiával szemben Abramovics ezután a Liége-i politechnikán folytatta tanulmányait, de ezt sem fejezte be. Abramovics felesége nagyon szép orosz nő volt. 1909 körül Rafael Abramovics Heidelbergben folytatta tanulmányait. Majd ezután az USA-ba indult, hogy ott előadásokat tartson, és pénzt gyűjtsön a Bund számára. Rafael Abramovics ateista volt, remek szónok, általában nyugodt ember, de politikai kérdésekben többször el tudta ragadni az indulat. Berlinben az orosz kolónia egyik fő szervezője és mozgató ereje lett, és ugyanitt egy jiddis enciklopédiát szerkesztett. Ugyanitt egy bankban is dolgozott és gyermekeit jó iskolákba tudta járattatni. Nem sokkal ezután ismét az USA-ba indult, ahol újra előadásokat tartott, és pénzt gyűjtött az emigrációs mensevik folyóirat, a *Szocialiszticeszkij Vesztnyik* számára. Kapcsolatban volt az USA-ban tevékenykedő zsidó munkások szakszervezeteivel, főként a nevezetes Női Szabók Szakszervezetével. Az emigrációs élet mindig nehéz volt.

Hitler hatalomra jutása után Abramovics először Párizsba menekült, majd később az USA-ba emigrált. Előbb Leon Blum¹⁰ segítségével Abramovics Párizsban telepedhetett le. Itt is puritán életet kellett folytatnia. Itt az orosz kolónia néhány ismert tagja fogadta, többek között Irakli Cereteli¹¹. Noha voltak elvi nézeteltérések, többek között a nemzeti kérdés megítélésében, kapcsolataik mégis barátiak maradtak.

1940-ben, a nagy exodus idején hagyták el Párizst. Az egyik ismert orosz mensevik és a *Szocialiszticeszkij Vesztnyik* állandó munkatársa és szerzője autóján kaptak helyet. Így utaztak át egész Franciaországon és Spanyolországban Lia Rein egy kórházban kapott munkát, míg Rafael Abramovics hiába próbálkozott azzal, hogy útlevelet kapjon Nagy-Britanniába.

Lia Andler ezután utazhatott zsidó és politikai menekültként az USA-ba. Mielőtt azonban útra kelhetek volna, Marseille-ben kellett várakozniuk a behajózásra. Rafael Abramovicsnak ekkor egy Nansen-menlevele volt.

New Yorkban a zsidó szocialisták melegen fogadták őket, és letelepedésük után igyekeztek megismertetni őket a helyi adottságokkal, amit az európai szocialisták nem ismerhettek. Az USA-ban valamennyi mensevik

¹⁰ Blum életútját lásd Évkönyv 1997.

¹¹ Cereteli életútját lásd Évkönyv 1982.

megkapta az amerikai állampolgárságot. Így Lidia Dan (Dan felesége), Borisz Nyikolajevszkij, az ismert mensevik történész, Marx-kutató és a Die Neue Zeit¹² egykori munkatársa, valamint Alexander Dalin. Rafael Abramovics itt újra állandó munkát kapott, ráadásul saját „szakmájában”, mint újságíró.

A háború után visszatértek Európába, de csak látogatóba. Rafael Abramovicsnak nagy levelezése volt Vlagyimir Medemmel, aki már 1924-től élt az USA-ban. (Ezt a levelezést jelenleg a stanfordi egyetem őrzi.)

Annakidején még európai emigrációja éveiben Rafael Abramovics sűrűn találkozott Rudolf Hilferdinggel, valamint Rudolf Breitscheid¹³-el. Lia Rein maga annakidején találkozott Kautsky-val is, de erre úgy emlékezett vissza, hogy Kautsky meglehetősen hidegen fogadta.

Ami Rafael Abramovicsot illeti, az olasz szocialisták közül Párizsban sűrűn találkozott a Rosselli testvérekkel¹⁴, valamint Modiglianival¹⁵. Abramovics Párizsban többször találkozott Léon Blummal is, valamint Jean Zyromskival¹⁶.

Abramovics és leánya tolmácként tevékenykedett az SZMI 1933-as kongresszusán, és természetesen jól ismerték Friedrich Adlert¹⁷ is, az SZMI titkárát.

Rafael Abramovics szélütést kapott, majd nem sokkal ezután 1963-ban meghalt.

Bazarov, Vlagyimir (1874–1939)

Bazarov (eredeti nevén Rudnyev) szocialista gondolatai érdemesek arra, hogy azokat jobban megismerjük. A szovjet történetírásban hosszabb ideig egyszerűen csak úgy szerepelt, mint az empirio-kriticisták egyike, akiket Lenin 1908-ban élesen megbírált. Bazarovot ugyanakkor úgy is emlegették, mint egyszerű polgári közgazdászt, aki későbbiekben már „károkozó” lett, és az 1931-es mensevik per egyik vádlottja volt.

A nyugati irodalomban Bazarov többnyire csak mint egy árnyékfigura szerepelt, az olyan ismertebb vezetők mellett, mint Bogdanov, Gorkij¹⁸. Jel-

¹² A Die Neue Zeit-ről lásd Évkönyv 1983.

¹³ Hilferding életútját lásd Évkönyv 1977, Breitscheidét 1974.

¹⁴ Carlo Rosselli életútját lásd Évkönyv 1999.

¹⁵ Modigliani életútját lásd Évkönyv 2007.

¹⁶ Zyromski életútját lásd Évkönyv 1996.

¹⁷ Friedrich Adler életútját lásd Évkönyv 1979.

¹⁸ Bogdanov életútját lásd Évkönyv 2001, Gorkijét 2005 és 2006.

legzetes, hogy gondolatainak eredetiségét és a fontosságukat általánosan alábecsülték, és a gondolatok mélységét nem ismerték fel¹⁹. Lehetetlen, hogy egy rövid megemlékezésben Bazarov valamennyi írását áttekintsem, és azokról érdemben írjak. 1899 és 1930 között rengeteg írást közölt a legkülönbözőbb kérdésekről, így közgazdasági fejleményekről, a marxista elméletről, történelemről, napi politikai ügyekről, a legfrissebb tudományos kérdésekről, kulturális és filozófiai kérdésekről. E rengeteg téma helyett ez a megemlékezés a közgazdaságra fog koncentrálni, még pontosabban a szocializmus politikai gazdaságtanára. Ez volt az a téma, amelyre Bazarov egész életútja során újra és újra visszatért, és ez volt az a terület, amelyhez kapcsolódóan a legfontosabb írásait megalkotta.

Ki is volt Bazarov?

Vlagyimir Rudnyev 1874-ben Tulában született. Apja orvos volt, és a család kismanesesi származású volt. Még ifjú korában összebarátkozott Alekszander Malinovszkijjal, akit később arról a nevről ismernek inkább, hogy Bogdanov. Barátságuk és intellektuális kapcsolatuk hosszú életű volt, eltartott egész Bogdanov 1928-as haláláig.

Az 1890-es években, amikor Rudnyev és Malinovszkij még diákok voltak, mindketten bekapcsolódtak a forradalmi mozgalomba, előbb mint narodnyikok, de 1896-tól mindketten marxisták lettek. Ők szervezték meg a munkás tanulóköröket Tulában, és a gyakorlati munkásproblémák készítették mindkettejüket arra, hogy elmélyedjenek a közgazdaság tanulmányozásában.

Rudnyev–Bazarov első könyvét 1899-ben jelentette meg. E könyv már a marxista közgazdaságtanról szólt – és ez volt az első eset, amikor Rudnyev már az írói álnevét használta: Bazarovot. (Nagy elismeréssel emlékezett meg Turgenyev híres könyvének, az Apák és Fiúk-nak a hősről, Bazarovról. Ezt követően már általában mint Bazarovot ismerték az emberek.)

Ezt követően csatlakozott az OSZDMP-hez, 1904-ben pedig e párt bolsevik frakciójához. (Ez egy időben történt azzal, hogy Bogdanov és Lunacsarszkij²⁰ is a bolsevikokhoz csatlakozott.)

Az 1900-tól 1910-ig eső időt Bazarov részben belső száműzetésben töltötte. Az időszak Bazarov számára rendkívül hasznos és produktív volt, terjedelmes tanulmányokat jelentetett meg a kultúra, és a filozófia kérdéseiről. Szkvorcov-Sztyepanovval együtt megkezdték a Tőke fordítását is – ez az orosz fordítás mind a mai napig a legelfogadottabb.

¹⁹ Bazarov 1916-17-es, a Letopiszban megjelent írásairól lásd Évkönyv 1991-1992.

²⁰ Lunacsarszkij életútját lásd Évkönyv 1975/76.

Amikor 1908-ban Lenin az „Empirikriticizmus”-ban élesen megbírált Bazarov, Bogdanov és Lunacsarszkij filozófiai eretnességét, ez véget vetett Bazarov és Lenin együttműködésének. A szakítás azonban nem jelentette azt, hogy Bazarov az OSZDMP-vel, sőt annak bolsevik frakciójával is szakított volna.

Az I. világháború éveiben Bazarov internacionalista maradt, és *Gorkij* híres, és befolyásos folyóirata, a *Letopisz* számára dolgozott – ismeretes, hogy ez volt az egyedüli legális, marxista és internacionalista folyóirat ebben az időben.²¹

Az 1917. február-márciusi forradalom után Bazarov a Petrográdi Munkástanács (Szovjet) gazdasági tagozatában dolgozott és ugyanakkor Gorkij igen elterjedt és kritikus napilapjában, a *Novaja Zsizny*-ban (Új élet) jelentette meg továbbra is kritikus cikkeit. Bazarov tagja volt annak a kisebb csoportosulásnak, amely az OSZDMP-ben „Internacionalista szocialisták” néven működött, s amelynek célja az volt, hogy a Martov vezette internacionalista mensevikeket²² és a nem-leninista bolsevikokat közös szocialista pártba tömörítse.

Bazarov és az a frakció, amelyhez tartozott, ellenezte az októberi forradalmat, de a csoport és Bazarov még legális ellenzékként működhetett 1918. júliusáig, amikor a *Novaja Zsizny* megjelenetését betiltották.

Bazarov ekkor Ukrajnába távozott, ezt követően pedig a Krím félszigetre, ahol a szakszervezetekben dolgozott a mensevik internacionalistákkal együtt. Miután a Vörös Hadsereg elfoglalta a Krím félszigetet, Lenin Bazarovot Moszkvába hívatta, és 1921-ben az ő megbízásával kezdte meg Bazarov munkáját a Goszplanban. (Állami Tervhivatal).

1930-ban többekkel együtt Bazarovot is letartóztatták, amikor előkészítették a mensevikek elleni kirakatpert, amelyre 1931-ben került sor. Bazarov visszautasította, hogy beismerje bűnösségét. Zárt ülésen ítélték el, és 18 hónapot töltött el börtönben. Ezután belső száműzetésbe küldték, mielőtt 1935-ben Moszkvába visszatérhetett. Ebben az időben fordítóként dolgozott. Hosszú szenvedés után tüdőbajban halt meg 1939-ben.

Francis King

Francis King ebben az Évkönyvnek írt munkájában több hosszú fejezetet szentelt Bazarov írói-ideológiai munkássága elemzésének. Ezekre a fejezetekre az Évkönyv következő kötetében térünk vissza.

²¹ Bazarov cikkeiről és az internacionalista mensevikekről magyarul bővebben lásd Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914-17, Budapest, Akadémiai Kiadó 1974.

²² Ua.

Beesley, Edward Spencer (1831–1915)

Beesley 1831. január 23-án született az angliai Fleckenhamben, Worchestershire tartományban. Apja protestáns, evangélikus lelkész volt. Ő maga 18 éves korában került az Oxfordi Egyetemre. Itt filozófiát és teológiát hallgatott. Itt kötött azután egész életre szóló barátságot Frederic Harrisonnal (akivel később még sokat dolgoznak együtt). Itt kerülnek mindketten egyetemi tutorjuk hatására a pozitívizmus hatása alá.

Beesley az Oxfordi Egyetemen történelmet, és klasszika-filológiát tanult. 1851-ben végzett és szerzett diplomát, ezután 1859-ig egy elit középiskolában tanított, majd 1860-ban meghívták professzornak a Londoni Egyetemre, s egyben az egyetem kollégiumában is tanított.

Beesley egyetemi tudományos karrierje mellett sem rejtette véka alá radikális és nagyon „szokatlan” politikai véleményét. Így F. Harrisonnal együtt különböző „vezető” radikális folyóiratoknak lett Harrisonnal együtt állandó munkatársa és lelke (Fortnightly). De ugyanígy vállalta a szolidaritást 1861–62-ben a sztrájkoló építőmunkásokkal (ne feledjük, ekkoriban ez elit és szervezett szakma volt), és megjelent a munkás-radikális klubok rendezvényein.

Sokféle akkor aktuális harcba kapcsolódott, így az USA polgárháborúba, természetesen Lincoln és az északiak oldalán állt. Az egyik nagy londoni gyűlésen (1963. március 26-án) beszédet is mondott és nemcsak az USA rabszolgaság ellen – hanem azonnal az angol valóságára is – a hazai jogok kiterjesztésére.

Azután az I. Internacionálé alakuló ülésén, 1964. szeptember 28-án Beesley elnökölt. Beesly ugyan nem volt tagja az Internacionálénak – de ugyanakkor baráti kapcsolatokat tartott fenn Marxszal – és más szocialistákkal is.

Beesley nagy előharcosa volt az ált. választójognak. Egyik illetője és vezére a Reform League-nek – azt hirdette, hogy csak ez és a parlament kiszélesítése teheti lehetővé egyúttal a szociális reformok megvalósítását.

Beesley igen aktívan beavatkozott – persze kívülről – a brit szakszervezetek életébe, sőt belső személyi és felfogásbeli harcaiba. Később ismét a figyelem és a támadások homlokterébe került, amikor 1871-ben a Párizsi Kommün védelmére kelt.

Még az azt követő években is élénk szerepet játszott, többek között az akkor befolyásos angol TU vezetőket (így Alexander MacDonaldot – lásd Évkönyv 1999.) támadta élesen túlzott mérsékletességükért és opportunizmusukért.

Az 1888-as évektől, ahogy az új szocialista mozgalom fellendült, Beesley befolyása meggyengült, aláhanyatlott. Részben azért is, mert teljes figyelmével az ír kérdéshez fordult.

Beesley ezt a tárgyat is széles értelemben kezelte. Támadta a kolonializmust és imperializmust, beleértve Gladstone lib-lab politikáját és ír vonalon nemcsak Home Rule-t, hanem teljes függetlensége követelt. Ugyanezen a vonalon azonban megint ütközött a lib-lab szakszervezeti vezetőkkel, így Broadhurst-tel.

Jemnitz János

✱

Burns, John (1848–1943)

1858. október 20-án született Londonban. A dél-londoni un. Cockney negyedből származott, s már tízéves korában abba kellett hagynia iskolai tanulmányait. Különbéféle alkalmi pénzkeresetekből kellett saját magát és családját fenntartania, ill. a fenntartásához hozzájárulni. 14 éves korában vasipari tanonc lett, még hozzá gépszerelő. Hét évi tanonckodás után találkozott Londonban Victor Delahaye-al, a Párizsi Kommun egyik száműzöttjével, és ő volt az, aki elsőként ismertette meg Burns-szel a szocialista írásokat és gondolatokat. Mint kvalifikált gépész szakmunkás, egy évig Nyugat-Afrikában dolgozott. Visszatérte után Londonban azonnal bekapcsolódott mind a szakszervezeti mozgalomba, mind a különféle progresszív politikai csoportosulások munkájába. Burns egyike volt az első tanult szakmunkásoknak, akik tagjai lettek a Szociáldemokrata Föderációnak (Social Democratic Federation – SDF)²³.

Amikor 1884-ben bekövetkezett a szakadás az SDF-ben, és megalakult a Szocialista Liga (Socialist League)²⁴, akkor Burns, Henry M. Hyndman²⁵ oldalán az SDF-ben maradt, sőt vezetőségének tagja lett. Burns ekkor más ismert szocialista politikussá vált és az SDF az 1885. évi parlamenti választáson már képviselőjelöltként is szerepeltette. Ez az epizód a brit munkásmozgalom történetében zavaros és kényes színezetet kapott, minthogy később nyilvánossá vált, hogy az SDF jelöltjeinek költségeit tory pénzekből is fedezték. Burns költségeit személyesen egy roppant rossz hírű személyiség, Maltmam Barry, aki annak idején az I. Internacionálé tagja volt, és akinek tory kapcsolatait annakidején még Marx és Engels leplezte le. Burns

²³ Az S.D.F. megalakulásáról lásd Évkönyv 1981-83.

²⁴ A szakításról és a Szocialista Liga megalakulásáról lásd Évkönyv 1984., 1985.

²⁵ Hyndman életútját lásd Évkönyv 1992.

1884 áprilisában két ízben is előadást tartott a Szocialista Ligában a szegénységről (British Múzeum iratok 45–89/1–3.)

A brit munkásmozgalom, mind Burns személyes politikai „karrierjének” szempontjából sokkal fontosabb, hogy igen aktív sőt vezető szerepet játszott azoknak az 1885. évi munkanélküli megmozdulásoknak a szervezésében, amelyek összemosódtak azzal a küzdelemmel, hogy a londoni utcákon felvonulhassanak, így ez a szólásszabadságért folytatott harc részévé is vált.

Burns azonban parlamenti megválasztása után igen hamar eltávolodott a szocialista mozgalomtól – sokak csalódására. Nagyon hamar eltávolodott Keir Hardie-től, és 1893-ban kivált az SDF-ből is. Amikor pedig ugyanezen évben megalakult a Független Munkáspárt (ILP)²⁶, Burns megtagadta, hogy az új párthoz csatlakozzon.

Burns az 1890. évi szakszervezeti kongresszuson ugyancsak jelentős szerepet játszott. Felszólalt a régi típusú szakszervezeti vezetők ellen, de ugyanekkor már éles hangon figyelmeztetett, hogy az értelmiségiek jelentkezése nem kívánatos a munkásmozgalomban. Cole hangsúlyozza, hogy Hardie-val és néhány más szocialista szakszervezeti vezetővel szemben, akik ekkor már az új munkáspárt megteremtésére törekedtek, Burns a TUC belső megújítását tartotta fontosabbnak.²⁷

Burnst ettől kezdve mindinkább közeledett a Liberális Párthoz, igaz a liberálisok radikálisabb áramlatához. Ebben az időben követelte a földek, valamint a bányák és a vasútvonalak államosítását. Burns ugyanekkor magáévá tette a nyolcórás munkanap törvénybe iktatásának követelését is. Szorgalmazta azt is, hogy az íreknek megadják az önkormányzatot, a híres Home Rule-t, valamint azt, hogy adják meg az általános választójogot mind a férfiaknak, mind a nőknek. Burns annak is hangot adott, hogy a helyi önkormányzatoknak adjanak nagyobb jogokat.

1895-ben, amikor Keir Hardie kibukott a parlamentből, Burns-t újraválasztották a londoni Battersea kerületben. Ekkor az ILP-nek egyetlen tagját sem választották be a parlamentbe. Az egyedüli munkásképviseelő a parlamentben, Burns maradt aki tovább közeledett a Liberális Párt radikális csoportjához. Befolyása Battersea-ben igen nagy volt és így különösebb erőfeszítés nélkül választották újra képviselőnek 1900-ban majd 1906-ban is.

Amikor 1898-ban megkezdődött az angol-bur háború²⁸, akkor Burns azon kevés munkás- és szakszervezeti vezető közé tartozott, akik nyíltan a háború ellen szólaltak fel.²⁹

²⁶ Az ILP megalakulásáról lásd Évkönyv 993.

²⁷ Uo.

²⁸ G.D.H. Cole: John Burns, London 1943 (Ez a kiséletrajz a Fábíánus Társaság kiadványaként jelent meg.

²⁹ Uo.

Időközben az 1905. évi liberális kormány megalakulásakor Burns a helyi önkormányzatok minisztere lett, s így Nagy-Britannia történetében ő lett az első olyan miniszter, aki valóban kétkezi ipari munkásból lett politikussá. 1914-ig megőrizte ezt a miniszteri posztját, majd 1914-ben a még fontosabb kereskedelmi miniszteri tárcát kapta meg. Ezen a poszton is olyan politikát folytatott, amellyel kiváltotta a munkásság ellenszenvét. Burns mindig híres volt arról, hogy kiváló szónok, és óriási orgánuma volt, amellyel nagy tömegeket tudott magával ragadni; de ez már a múlt volt. Ami állandó jellemvonása volt, az a személyes hiúsága, amely csak fokozódott kormányba, sőt a kabinetbe való bekerülése után.

Cole is hangsúlyozza munkájában, hogy Burns ekkortól távolodik el a szocialista csoportoktól, sőt a szocialista gondolattól is, ám a végleges szakítás e múltjától csak évekkel később következett be.

Sokak szerint arroganciája is megnőtt, pontosan régebbi szocialista elvárataival szemben, amikor konkrét gazdasági kérdésekben a parlamentben vitára került a sor.

1914. augusztusában, amikor a háború kirobbant, s Nagy-Britannia belépett a háborúba, Burns lemondott miniszterségéről, régebbi pacifista meggyőződéséhez híven.

Burns ezekben az években, eltöprengve politikai helyéről tisztában volt azzal, hogy a Labour Party-ba nem térhet vissza, de „eljátszott azzal a gondolattal”, hogy egy szélesebb szocialista pártot kellene létrehozni, mégpedig az ő vezetésével. Burns ugyanakkor eljárt a liberális radikális klubokba, ahol szívesen elbeszélgetett, anekdotákat mesélt, de mint Cole is aláírta, 1918 után „a munkások nem voltak többé kíváncsiak rá”.³⁰

Életének következő harminc évében biztos anyagi körülmények között élhetett, minthogy a Carnegie alapítvány külön támogatta. Nagy könyvgyűjtő volt, hagyatékát azután London városára hagyta. Gazdag levelezése (többek között William Morris-al és George Bernard Shaw-val a British Museum-ba került.

1943. január 24-én halt meg. Élete utolsó éveiben magányosan élt, felesége és fia évekkel korábban halt már meg.

IRODALOM:

Burns írásai:

Számos brosúra, többek között *The Man With the Red Flag*. London, 1886.

Brains better than Bets or Beer. London, 1902.

Labour and Free Trade. London, 1903.

³⁰ Uo.

Írások Burnsról:

J. Burgess: John Burns. 1902.

A. P. Grubb: From Candle Factory to British Cabinet: The Life of the Right Honourable John Burns. London, 1908.

G.D.H. Cole: John Burns (Fabian Society). London, 1943.

W. Kent: Labour's Lost Leader. London, 1950.

Beatrice Webb: Our Partnership. London, 1948.

A. L. Morton és George Tate: The British Labour Movement. London, 1956.

G.D.H. Cole és Henry Pelling összefoglaló írásai a brit munkásmozgalomról.

Dictionnaire Biographique du mouvement ouvrier international. La Grande-Bretagne, Paris, 1979.

A Keir Hardie-ről megjelent számos életrajz ugyancsak mindig megemlékezik Burnsról.

Jemnitz János

Champion, Henry (1859–1928)

Indiában született 1859-ben. Egy tábornok fia volt, és gondos neveltetésben részesült. Ifjúságában még ő is katonai pályára készült. 1878-ban lépett be a hadseregbe, és részt vett az afganisztáni háborúban, ahol megsebesült. 1881-ben visszatért Angliába. Angliában azután olvasta Henry George akkoriban híres munkáját, a Progress and Poverty-t (Haladás és Szegénység). Champion ezután fokozott érdeklődést mutatott a közgazdaság, és fokozatosan a szocialista gondolatok iránt is. Miután 1882-ben leszerelték a hadseregből, 1883-ban tagja lett a Democratic Federation³¹-nek. Champion hamarosan bekapcsolódott mind a *Justice* vagyis a Henry M. Hyndman³² szerkesztette szocialista hetilap, mind pedig az Edward Aveling és Eleanor Marx³³ társszerkesztésében megjelenő befolyásos szocialista havi folyóirat, a *Today* munkásságába. Más szocialista orgánumokban is megjelentek írásai. Amikor 1884-ben az SDF-ben³⁴ bekövetkezett a szakadás, Champion Hyndman mellett maradt. 1885-ben már arról vált nevezetessé, hogy úgy ítélték meg: rajta keresztül érkeztek meg a tory pénzek a szocialista orgánumok számára. A következő évi parlamenti választáson a „tory demokraták” a szocialistákat is támogatni próbálták, hogy elvegyenek szavazatokat a Liberális Párttól a munkások köreiben.

1885–1886-ban, a nagy munkanélküliség idején Champion részt vett a munkanélküliség elleni utcai tüntetések szervezésében. 1886-ban több

³¹ Erről lásd bővebben Évkönyv 1981.

³² Hyndman életútját lásd Évkönyv 1992.

³³ Aveling életútját lásd Évkönyv 2004., 2005., Eleanor Marx-ét pedig Évkönyv 1980.

³⁴ Az SDF-ről lásd Évkönyv 1983., a szakításról pedig 1984–1985.

szocialista vezetővel, így Hyndman-nal és John Burns-el együtt letartóztaták, vád alá helyezték, de végülis felmentették. Ezt követően arra törekedett, hogy egy független munkáspártot szervezzen, amely a munkásokat a parlamentben is képviselhetné. Egy időben együtt küzdött James Keir Hardie³⁵-vel, főként miután 1888-ban kizárták az SDF-ből.

A munkásképviselet népszerűsítésére Champion saját lapot indított, a *Labour Elector*-t (A munkásválasztó), amelyben a munkások helyzetének javításáért is küzdött. (A lapban kezdetben Keir Hardie is megjelentetett cikkeket.) 1890–91-ben, miután a brit munkásmozgalomban Championnak különféle ellentétei támadtak, többek között Hardie-val is, és Marx is erősen támadta tory irányzata és zavaros pénzügyi kapcsolatai miatt, Champion Ausztráliába távozott. 1892-ben tért vissza Angliába, amikor jelöltként lépett fel a parlamenti választáson a skóciai Aberdeenben – de megbukott. 1893-ban, amikor megszületett a Független Munkáspárt (ILP), Champion csak rövid ideig lehetett tagja az új pártnak, mert zavaros pénzügyei miatt csakhamar kizárták.

1894-ben visszatért Ausztráliába, ahol szocialista hetilapot alapított. E hetilapban felemelte szavát a nők szavazati jogáért, valamint azért, hogy az állam avatkozzon be a gazdasági életbe a munkások helyzetének megjavítása érdekében.

Melbourne-ben halt meg 1928-ban.

IRODALOM:

Champion munkái: Facts about the Unemployed. London, 1886.

The Great Dock Strike in London, August 1889, London, 1890. (Labour Elector)

Írások *Champion*-ról:

GDH Cole, Henry Pelling, A. L. Morton átfogó írásai a brit munkásmozgalomról, Marx-Engels összes munkái (levelezés–kötetek), valamint a James Keir Hardie-ről megjelent életrajzok.

Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international. La Grand-Bretagne, I. kötet, Paris 1979.

Jemnitz János

Marek, Franz (1913–1981) I.

A bécsi egyetemen tanult történelmet és filozófiát. 1934-ben csatlakozott az illegális kommunista párthoz és 1935-ben lett a párt illegális apparátusának vezetője. 1936-ban nevezték ki az Osztrák Kommunista Párt (KPÖ) agitációs és propaganda munkájának vezetőjévé. 1938-ban Ausztria hitleri

³⁵ Keir Hardie életútját lásd Évkönyv 1981.

megszállása után Franciaországba szökött, ahol kétnyelvű havi folyóiratot jelentetett meg *Nouvelles d'Autriche* (Hírek Ausztriából) címmel. Párizs német megszállása után Marek a német hadseregben terjesztette a Hitler-ellenes propagandát. Több propagandabrosúra mellett a német megszállás alatt németnyelvű illegális lapot is szerkesztett *Soldat im Westen* (Katona a nyugati fronton) címmel. 1944-ben a Gestapo letartóztatta, és halálra ítélték. A párizsi felkelés szabadította ki a börtönből.

1945-ben Marek visszatért Ausztriába ahol az OKP KB tagjává választották, egyúttal őt bízták meg a párt ideológiai munkájának irányításával a párt elméleti havi folyóirata, a *Weg und Ziel* (Út és cél) főszerkesztésével. A folyóiratnak Marek a kezdetektől 1946-tól 1969-ig maradt a főszerkesztője, a párt Politikai Bizottságának 1948-tól 1969-ig volt tagja. Az utóbbi dátum nem véletlen. Marek a PB néhány más tagjával, így Ernst Fischerrel³⁷ és a KB néhány más tagjával, köztük Walter Fischerrel³⁸ együtt szembefordult Csehszlovákia 1968-as lerohanásával, és ezzel az OKP-ban hosszas és nagyon heves politikai küzdelmek indultak meg. Miután Marek és társai kisebbségben maradtak, ezután tisztségeiről le kellett mondania. E csoporthoz különben a KB 27 tagja csatlakozott, akik tiltakoztak Ernst Fischernek a pártból való kizárása ellen. 1969-ben indult meg egy párton belüli ellenzéki folyóirat *Tagebuch* (Napló) címmel, amelyet a pártvezetőség keményen elmarasztalt. Marek ezt a lapot átvette s havonta rendszeresen megjelenő folyóirattá változtatta, amely *Wiener Tagebuch* (Bécsi Napló) címen nemzetközi ismertségre tett szert. Ebben a lapban jelent meg Varga Jenő³⁹ híres írása, „Testamentum” címmel. Mareket ezután 1970-ben kizárták az OKP KB-ból.

51 évesen ismerte meg élete késői éveinek nagyszerű társát, Barbara Coudenhove-Kalergit, akinek apja a híres Páneurópa-mozgalom atyja, anyja pedig Pálffy grófleány volt. 1964-ben találkoztak. Mint Barbara írja: ez a házasság „mindkettejük számára intellektuálisan igen gyümölcsöző volt”. 17 évet éltek együtt teljes harmóniában, egészen Marek haláláig.

Marek pártonkívüli kommunista maradt, az eurokommunista irányzat egyik legismertebb és legbefolyásosabb osztrák hangadója, aki továbbra is ilyen szellemben szerkesztette a *WT*-t. A folyóiratban rendszeresen jelentetett meg vezércikkeket és megszervezte, hogy a lapban nyugati pártok számos vezetője szólaljon meg. Marek a legnagyobb érdeklődéssel persze Olaszország és a PCI felé fordult.

Váratlanul halt meg, mindössze 68 évesen.

³⁷ Ernst Fischer életútját lásd Évkönyv 2000.

³⁸ Walter Fischer életútját lásd Évkönyv 2001.

³⁹ Varga Jenő életútját lásd Évkönyv 1979.

IRODALOM:

Franz Marek írásai:

Ost und Wesdt zur Außenpolitik der Sowjetunion. (Társszerző: Ernst Fischer.)

Weg und Ziel, 1946.6.sz.

Was ist Sozialismus? Stern Verlag, Wien, 1946.

Frankreich. Von der Dritten zur Vierten Republik. Stern Verlag, Wien, 1947.

Karl Marx. Stern Verlagsgesellschaft, Wien, 1951.

Philosophie dere Weltrevolution. Beiträge zu einer Anthologie der

Revolutionstheorien. Europa Verlag, Wien 1966.

Was Lenin wirklich sagta? (Társszerző: Ernst Fischer.) Fritz Molden Verleg, München, 1969.

Was Stalin wirklich sagte. Molden Verlag, Wien, 1970.

Nie fett gedruckt. Theatererinnerungen. Heimatland Verlag, Wien, 1979.

Marekról:

Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international. L'Autriche.

Paris, 1971.

Robert Weichinger mősora az Oel rádióadó adásában, 2004. június 21.

(www.medihet.ac.at/.../Chronisten Aufklärer Reporter/Barbara Coudenhove

Kalergi/text version.htm. 2007.01.08.

Jemnitz János

✱

Pottier, Eugène (1816–1887)

1816. október 4-én született Párizsban. Ruhaanyag tervezőként dolgozott. Házás és családos ember volt, az I. Internacionálé, majd a Párizsi Kommun tagja lett. Sanzon-szerzőként 1871 júniusában ő írta a híres Internacionálé szövegét.

Pottier szülei munkásemberek voltak, de egyáltalán nem forradalmárok. Apja bonapartista volt, anyja pedig vallásos. 13 éves korában lett tanonc. 13 és 16 éves kora között többféle foglalkozással is kísérletezett, 16 éves kora felé a papírkészítésben is dolgozott. Ezután tanulta ki a designer (dizájner) szakmát, kitűnő szakmunkás lett, később 20 munkással dolgozó saját divatszalonja volt. Alacsony termetű és mozgékony ember volt, nagyon határozott és bátor. Semmi nem jelezte külsőleg, hogy Pottier nagy költő.

Pottier teljes mértékben a munkásosztály ügyének szentelte magát. Felázadt saját neveltetése, a konzervatív szellem, és a munkások akkori kiszolgáltatottsága és szegénysége ellen.

Pottier életében már igen fiatalon, már igen korán kiütöztek költői képességei. 14 éves korában már olyan szonokat írt, mint a „Vive la Liberté!” (Éljen a szabadság!), amely azonnal igen népszerű lett. 1840-ben

jelent meg egy gyűjteményes verskötete, amely elég nagy feltűnést és vihart keltett. 1848 februárja – vagyis a forradalom kirobbanása – után mint a munkásmozgalom militánsa vett részt az eseményekben. Későbbi visszaemlékezők szerint Pottier már akkor vörös volt, de egy későbbi kiadója szerint ekkor még költői kvalitásai nem érlelődtek meg teljesen. Az 1848. júniusi napokban Pottier megénekelte nemcsak a szabadságot, hanem a vereség keserűségét, s a munkások nyomorát is. 1848 decemberében már a köztársaság védelmére szólított. Egyik versének címe ekkor így hangzott „Ki fogja őket megbosszulni?” A Második Császárság idején Pottier teljesen szakított a vallással, amikor már érezte a munkásmozgalom újraéledését, ő lett a párizsi rajzoló, díszítő és dizájnerek szakszervezetének egyik alapítója és vezetője, nem sokkal ezután az I. Internacionálé tagja.

1870-ben a francia-porosz háború napjaiban Párizs ostroma idején Pottier is csatlakozott a nemzeti gárdához.

A nemzeti gárda központi bizottságának küldött tagja, valamint a nevezetes forradalmi szervezet, a „Húsz kerület Központi Bizottságának”⁴⁰ tagja is lett. Egyik aláírója volt az I. Internacionálé francia szekciója kiáltványainak, és 1971. március 26-án egyik lett a Párizsi Kommün megválasztott tagjainak. Pottier Párizsban különféle helyeken lakott s a Kommün napjaiban az egyik városi kerületi tanácsba is beválasztották. Április 17-én beválasztották a művészek vezető bizottságába is.

A Párizsi Kommün bukása után, 1873. májusában a hadbíróság távollétében halálra ítélte. Pottier Angliába menekült, majd később az Egyesült Államokba emigrált, ahol folytatta rajzoló munkásságát, de egyúttal tanár is lett, s nem adta fel költői és szocialista militánsi tevékenységét sem. A menekültek bizottságának tagja lett, és a Kommün évfordulóinak bankettjeire többször ő írt lelkesítő szononokat. Így szononokat írt mind az 1848-as februári, mind az 1871-es márciusi forradalom emlékére. Ezekre a bankettek-re az USA több nagy városából érkeztek menekültek. 1874-ben Pottier közreműködött írásaival a franciául megjelenő *Bulletin de l'Union républicaine*-ben (A köztársasági szövetségének közlönye). New Yorkban a szabadkőművesek páholyának is tagja lett.

1880-ban a kommünároknak adott általános közkegyelem után Pottier is visszatért Párizsba, ám paralízis következtében félig megbénult. 1883-ban, amikor Párizsban kirtak egy szononversenyt, Pottier a 300 résztvevő közül első díjat nyert el. Ekkor hozzásegítették, hogy szononjainak egy válogatása is megjelenhessen. Pottier ekkor megjegyezte, hogy mire e könyve meg-

⁴⁰ A Húsz kerület központi bizottságáról Jean Dautry írt kitűnő feldolgozást. Minderről lásd: A Párizsi Kommün történetfrói repertórium. Szabó Ervin Könyvtár, Budapest, 1971.

jelenthetett, csaknem éhen halt. E könyv megjelenése kapcsán Jules Vallès⁴¹ azt írta, hogy nem ismer senkit, akinek írásai és sanzonjai annyira elragadóak lettek volna, mint Pottieréi. Az azonban kétségtelen, hogy művei közül az Internacionálé szerezte meg számára az egész világon a legnagyobb elismerést, anélkül, hogy szélesebb körben tudatosodott volna, hogy ez az ő műve. Megjegyzendő, hogy az Internacionálét Pottier 1871 májusában, a Kommün bukása után a „véres hét” idején írta. Ebben az időben, a csalódottság és kétségbeesés napjaiban az Internacionálé szövegét és dallamát szinte még senki nem ismerte. 1888-ban kérte meg Gustave Delory⁴² Lille polgármestere, Pierre Chrétien Degeyter-t, hogy az Internacionálé zenéjét megalkossa. Az Internacionálé először a francia munkásmozgalom fellegvárában, Nord megyében terjedt el, s csak a francia szocialisták 1899. évi kongresszusán énekelték el, és vált országosan ismertté. Ezt követően világszerte elterjedt; később a Szovjetunióknak is ez lett a himnusza egészen a II. világháborúig.

Pottier 1887. november 6-án Párizsban halt meg.

IRODALOM:

Pottier írásai:

Chants révolutionnaires. Paris, 1887.

Oeuvres complètes. Paris, 1966.

Írások Pottier-ről:

Jules Vallès: Eugène Pottier. Paris, 1881.

Maurice Dommanget: Eugène Pottier. Paris, 1971.

Megjegyzendő, hogy Pottier-ről több más francia szerző is írt életrajzt. Életrajz jelent meg róla a Dictionnaire Biographique du mouvement ouvrier français kötetében is.

Jemnitz János

✱

Sereni, Emilio (1907–1977)

Zsidó értelmiségi család sarja, édesapja tekintélyes római orvos – a királyi ház betegeit is gyógyította. Környezetét és személy szerint őt mélyen áthatja a kultúra, a zsidó vallás szeretete, egyben a tolerancia, a megszerzett barátságok tisztelete. Rómában a szakszervezeti székház közelében laktak, és 1919–1922 folyamán tanúja a munkásszervezetet feldúló fasiszta zavar-

⁴¹ Vallès életútját lásd Évkönyv 1982.

⁴² Delory a francia munkásmozgalom fontos személyisége, Lille szocialist polgármestere volt. Guesde-el nagy levelezése volt; a kiadatlan levelezést az amszterdami Intézet (IISG) archívuma őrzi.

gásoknak, gyűjtogatásoknak és rombolásoknak, melyek kifejlesztik az erőszak elleni lázadó ösztönét, az erőszak célbavetjeivel való szolidaritását.

Középiszkolái után felsőfokú mezőgazdasági tanulmányokat folytatott Porticiben, mivel erősen foglalkoztatták a parasztság, az agrárium, különösképpen a Dél mezőgazdaságának gazdasági, történeti és műszaki-technikai kérdései. Filozófiai olvasmányai révén megismerkedett Lenin műveivel, megtanult oroszul (számos nyelven, többek között magyarul is képes volt kommunikálni). Érdeklődése teljes mértékben a marxi-lenini elmélet felé fordult. Tanulmányai és katonai szolgálatának végeztével 1928-ban feleségül vette Xéniát, egy 1905-ös oroszországi tevékenysége miatt fölakasztott forradalmár szocialista leányát, akinek sikerült anyjával Itáliába menekülnie. 1929-ben Nápolyban illegális szervezkedés résztvevője, miközben tovább kutatja az agrárproblematikát, kapcsolatot ápol a déli kérdés nagy tudásával, Giustino Fortunatóval, látogatja Benedetto Croce könyvtárát és szemináriumait. 1930-ban a kommunista párt külföldi központjához találta meg az utat, de még abban az évben letartóztatják – büntetése 15 év börtön. Több fogház lakója. Viterbóban rabszolgamunkára kényszerítik, és ez alatt köt barátságot kommunista rabtársaival, többnyire kétkezi munkásokkal. 1935-ben amnesztiával kiszabadul és Párizsba megy, ahol a párt elméleti folyóiratát (*Lo Stato Operaio*) szerkeszti fáradhatatlanul: ő maga is ír, fordítja Marx, Engels, Lenin írásait, képezi magát, kialakul elméleti igényessége. Változatlan szorgalommal gyűjti az agrárkérdéssel kapcsolatos anyagát, melyből később könyveket, tanulmányokat állít majd össze.

A háború kitörése Párizsban éri – ekkor értelmiségiből vasesztergályosba vált át. Szervezi az Ellenállást, illetve részt vesz benne. 1943 nyarán sem kerülhette el a letartóztatást és a börtönt, ahonnan megszökött, de az SS elfogta. Előttük szerencséjére ismeretlen maradt a személyazonossága; még nagyobb szerencse folytán a párt és Xénia sikeres akciójának köszönhetően kiszabadult, és újra belevetette magát az Ellenállásba. Az Észak-Olaszországi Felszabadítási Nemzeti Bizottság egyik vezetője, Luigi Longóval az OKP nevében ketten írták alá azt a dokumentumot, amellyel a bizottság a németek elűzése után a hatalom átvételéről rendelkezett. Ezután a bizottság lombardiai elnökeként közellátási, közoktatási, szállítási és rendőrségi ügyekkel foglalkozott, egyben Észak-Olaszország belügyminiszeri biztosa.

1946-ban a pártkongresszus beválasztotta a Központi Bizottságba és a Vezetőségbe, kormányzati feladatokat kapott, majd az antifasiszta egység felbomlásával a párt kulturális politikájának irányítója, és a nemzetközi partizánszövetségben viselt tisztséget.

A kulturális politika területén végzett munkáját – a kultúra ügyeihez való bensőséges vonzalma, hallatlanul nagy műveltsége ellenére, talán épp

az elméleti kérdések művelésében megnyilvánuló komolysága és precizitása következtében – gyakran az ideológiai sémák erőltetése jellemzi, amit a párt nem vállalhatott magára az értelmiség különböző csoportjaival való szorosabb együttműködés keresésének pillanataiban. Ezért a képzettségének és szakmai irányultságának jobban megfelelő Parasztszövetség élére állították. Itt kiválóan helytállt, és életének egyik legtermékenyebb szakaszát töltötte. Esetében természetes funkció volt ismét a párt elméleti folyóiratának (*Critica marxista*) felelős szerkesztői állása; a politikai teóriától egyébként sem szakadt el. Tevékenyen közreműködött a párt irányvonalának elvi megalapozásában, és a széles közvélemény előtti megismertetésében. Ebben az időszakban írt művében – „A történelmi blokk és az PCI politikai kezdeményezése” – a marxi-lenini teoretikus gondolkodás dimenziójában tárgyalja a Gramscinál fellelhető koncepcionális elemeket.

Sereni egyik legaktívabb alakítója és legavatottabb tolmácsolója a szocializmus olasz útja stratégiájának, valamint a párt gyakorlati politikájának. Műveltsége, ismereteinek gazdagsága miatt halálakor sokoldalú politikai és tudományos értékű teljesítménye előtt fejet hajtva, tisztelgő méltatással mondták róla: „elment, aki mindent tudott”.

Pankovits József

Sozzi, Gastone (1903–1928)

A nálunk alighanem ismeretlen név egy fiatalon meggyilkolt olasz kommunista hőst azonosít. Születésének századik évfordulójára azért érdemes emlékezni, mert egyike azoknak, akiket a hitlerihez mérten „puhábbnak” tartott olasz fasiszta rendszer keményen eltett láb alól, mert úgy látta jónak. Anélkül, hogy a különböző fasizmusokat elemző irodalom problematikájába ereszkednénk, a különbségeket nem elmosó, viszont a rendszer-specifikus azonosságokat hangsúlyozó életrajzi ismertetés a különbségekre fogékony olvasónak is szolgáljon adalékul.

Gastone Sozzi 1903. március 8-án született a köztársasági és szocialista hagyományairól jól ismert romagnai Cesenában. A proletárcsalád Sozziéknál a nagyszülőkre, a szülőkre, sőt úgyszólván az egész rokonságra visszavezethető a munkásmozgalmi múlt, a szocialista tradícióval kötött szoros kapcsolat. A pék apa ötször szenvedte el a fasiszta rohamosztások brutális támadásait, melyek következtében nem egész ötvenévesen, fiának néhány évvel azelőtti halála után 1931-ben elhunyt. Az ifjabb Sozzi éppen hogy megérte édesapja életévének a felét. A fasiszták gyilkos eljárás-

sát nem a számmisztika vezérelte, inkább az, hogy a legkiválóbb, legtehetségesebb ellenfeleikre sújtsanak le. Erre utal Gramsci bebörtönzése, a Sozzi-apa esetének analógiája az országosan ismert tekintélyes liberális politikus Giovanni Amendoláéval, akit szintén halálra vertek a rohamosztagos banditák. Sorolhatnánk tovább a példákat, valamennyit a „puha” Mussolini-rendszer bűnlajtsromából.

Gastone irodalmi vénával párosuló politikai hajlama korai keletű. 1919-ben naplójában jegyezte le az alábbi sorokat: „Miért vagyok szocialista? Mert szeretek, szeretettel vagyok minden iránt, ami szép és jó az életben. Szeretem az igazságosságot, szeretem azt, aki munkájával gondoskodik a kenyérről, szeretem a szenvedő emberiséget, azokat, akiket a külvárosok dohos viskói, a gazdasági-szociális körülmények csúful megnyomorítanak. Szeretem a békét, amely a civilizáció növekedésével jár, és emeli a szellemet. Szeretem a proletárokat, a testvéreimet, mert a semmittevő és hatalmaskodó osztályok uralmától szenvednek. Szeretem az igazat.” Az eszmélését irodalmias formába öntő fiatalember tollának próbálgatásával egyidejűleg jelentkezett a cesenai szocialisták ifjúsági szervezetébe, ahol nyomban vezető szerepet kapott.

A szocialista párt livornói szakadása megosztja a Sozzi családot: anya és fia a kommunista, az apa a szocialista sorokban folytatja küzdelmét. Gastone 1922 júliusában részt vett abban az összecsapásban, melyben életét veszti a fasiszta korifeus Arpinati gépkocsivezetője, bizonyos Clearco Montanari. Gastone Sozzit feljelentik, amiért szülővárosa elhagyására kényszerül. Torinóban rejtőzködik és itt Gramsci csoportjához csatlakozik, fegyverrel a kézben veszi ki a részét a fasisztákkal való ütközetekből. Tekintettel könyvelői és kereskedelmi iskolázottságára rábízják a Gramsci szerkesztette *Ordine Nuovo* gazdasági adminisztrációját. Eközben alkalmaz nyílik közvetlenül Gramsci befolyása alatt mozgalmi műveltségét is gyarapítania. A párt későbbi első számú vezetője hívja a Szovjetunióba. Pétervárott a Komintern káderképző iskoláján folytat tanulmányokat, ő az olasz csoport felelőse, és társai nevében is kifejezésre juttatja elégedetlenségüket az iskolai képzéssel kapcsolatban. Terracini és Trockij beavatkozására egy másik hasonló intézményben (Tolmacsov nevű helységben) kvalifikáltabb oktatók – Lifsic, Plotnyikov – tevékenysége nyomán mind a képzés, mind a politikai elemzés színvonala emelkedik, így benne és a többiekben is elindul az a revíziós folyamat, amely az egész olasz pártvezetést áthatja és odavezet, hogy a doktrinér Bordiga helyett a realitások talaján mozgó Gramsci és társai veszik át párt irányítását. Sozzi is részese ennek a folyamatnak, delegálják a Komintern V. kongresszusára. Eközben végleg eltávolodik Bordiga nézeteitől és Trockijhoz is kritikusan viszonyul.

Testvérének küldött levelében arról írt, hogy Trockij alábecsüli a parasztság forradalmi funkcióját. 1925-ben Forlì város bírósága felmenti a Montanari halála miatti vád alól, így visszatérhet Itáliába. Katonai szolgálatát letöltve számos kontaktust teremt szülőföldjének besorozott kortársaival, akiket a kommunista szervezkedés céljaira használ fel. Leszerelése után a párt illegális apparátusában végez munkát, feladata a sorkatonák közti agitáció. Pietro Secchia irányításával folyt a párt katonai szekciójának tevékenysége, melynek keretében többek között kiadták az újoncnak, sorkatonáknak szánt „Kaszárnya” (*Caserma*) elnevezésű újságot.

1926 novemberében a rendszer megszilárdítása céljából hozott kivételes törvények mellett szigorodott a konspiráció is, a katonai szekció irodája Milánóból Genovába költözött. Hősünk megbízásai is egyre veszélyesebbek és kockázatosabbak lettek, tevékenysége kiterjedt a párt hazai és külföldi hálózatára. Secchián kívül érintkezésbe került Togliattival, Longóval, a párt vezetői úgy tekintettek rá, mint a jövő fontos emberére.

1926 októberében Norma Ballelivel kötött házassága rövidéletűnek bizonyult. Sokat utazott, sokat dolgozott, és egyik vállalkozása közben 1927. november 4-én árulás a milánói rendőrség kezére juttatta. Milánóból a perugiai börtönbe szállítják, ahol a különleges bíróság ügyésze, Ciardi tábornok vezette kihallgatásoknak és kínzásoknak vetik alá, megtörni azonban nem tudják, és árulásra sem bírták rávenni. 1928. február 7-ére virradóra cellájában holtan találják. A börtönigazgatóság hivatalos véleménye szerint öngyilkos lett, de családjától megtagadják a kőrboncolásra vonatkozó kérelmet.

Halála emóciókat és nagy visszhangot váltott ki – külföldön is. Henri Barbusse a párizsi olasz nagykövetnél, Manzoni grófnál követelte az ügy kivizsgálását, de az olasz kormány nem adott helyt a kérésnek.

A spanyol polgárháborúban róla neveztek el egy századot, amelynek soraiban számos honfitársa tüntette ki magát a francóisták elleni harcokban.

Testvére, az 1910-es születésű Sigfrido 1924-től volt tagja az olasz ifjúkommunisták szövetségének, ugyancsak megjárta a börtönt és a deportálást. A felszabadulás után Cesena kommunista polgármestere, de az 1956–58 között zajló események hatása alatt – az apa nyomdokain – átigazolását kérte a szocialista pártba.

Pankovits József

Tomszkij, Mihail Pavlovics (1880–1936)

Szentpétervárott született 1880. október 31-én. Anyja értelmiségi képzett nő volt, aki miután nem tudta elviselni részeges férje erőszakoskodásait, elhagyta házáat. Tomcskij nem is ismerte apját, miután a válás megtörtént. Így „természetes fiúnak”, azaz törvénytelen gyermeknek lett minősítve, és emiatt kora gyermekkorában sokat szenvedett. Testvéreivel e korai gyermekkorában nagyapjánál lakott. Nagyapja halála után az egész család anyja keresetére volt utalva. Anyja mosásból élt, s az egész család roppant szegény körülmények között vegetált. A nagynénje ezt követően magához vette a tízéves kora körüli Tomcskijt és nővérét. A nagynéni egy panziót vezetett. Tomcskij ekkor tanult meg olvasni, és ekkoriban sokat is olvasott. Kilencéves korától került elemi iskolába és államköltségen 3 évig végezhetette el elemi iskolai tanulmányait. Ezt követően ipari munkásként dolgozott, de hamarosan megsérült, és ekkor elbocsátották. Ezt követően egy ideig egy dohánygyárban, majd 14 éves koráig két pétervári vaskohászati üzemben dolgozott. Részt vett egy sztrájk megszervezésében, a sztrájk azonban elbukott, és őt ismét elbocsátották. Néhány hónapi munkanélküliség után nyomdász tanonc lett, majd 21 éves koráig Pétervárott egy nyomdában dolgozott.

1903-ban jutott először hozzá szocialista irodalomhoz, és 1904-ben az OSZDMP tagja lett. Szervező munkájáért 1905 elején ismét elbocsátották. Néhány hónapig Szentpéterváron maradt, majd Revelbe (Tallin) költözött. Az 1905-ös forradalom idején folytatta szociáldemokrata és forradalmi tevékenységét. Üzemében megválasztották bizalminak, sőt a városi munkástanácsnak is tagja lett. Kezdeményezésére a reveli kis üzemek munkásai mindenütt megalakították a maguk munkástanácsait, majd őt delegálták a munkástanácsba is. 1905 decemberében Tomcskij szervezte meg azt a reveli tiltakozó sztrájkot, amely az 1905. évi orosz forradalom és a decemberi általános sztrájk véres elnyomása miatt robbant ki.

Tomcskij első szakszervezeti mozgalmi tapasztalatai erre az időre nyúlnak vissza, és ekkor lett a vasmunkások szakszervezetének egyik szervezője. 1906 januárjában letartóztatták, mint a pétervári munkástanács aktív tagját, és a halálraítéltek börtöncellájába került. Négy hónapi börtön után Szibériába száműzték. Két hónapi száműzetés után elvtársainak egy kisebb csoportjával megszökött, és Tomcskba érkezvén folytatta pártszervezői munkásságát. Ezután nyerte el a mozgalomban a „Tomcskij” mozgalmi nevet.

1906 augusztusában illegálisan visszatért Szentpétervárra, ahol egy üzemben kezdett el ismét dolgozni. Megszervezte a nyomdászok és a cinokgráfusok szakszervezetét, amelynek elnökéül őt választották. 1907 januárjában a párt szentpétervári konferenciáján megválasztották a városi szervezet vezetőségi tagjává. Ugyanebben az évben beválasztották a bolsevikok két, akkori Szentpéterváron megjelenő lapja, a *Proletarij*, ill. a *Vperijod* szerkesztőségi tagjának.

1907 tavaszán a szentpétervári bolsevik pártszervezet delegátusnak küldte a bolsevikok V., londoni konferenciájára. Tomszkij a bolsevikok irányvonalát követve fellépett az ellen a javaslat ellen, hogy szervezzék meg az össz-orosz munkáskongresszust, amely javaslatot ekkor Axelrod és Plehánov⁴³ támogatta. Ezt követően részt vett a bolsevikok Helsingforsban megrendezett konferenciáján. A konferencia után, amikor hazatért Szentpétervárra és ott az egyik pártszervezetben beszámolót tartott a konferenciáról, letartóztatták. Négy hónapi előzetes fogság után a bíróság egy évi várbörtönre ítélte párttagsága miatt.

Nem sokkal ezután amnesztiával szabadult, folytatta pártszervezői munkáját, majd besúgás folytán újra letartóztatták, és még 1908-ban ismét börtönbe került. 1909 tavaszán szabadulván Párizsba utazhatott, ahol a *Proletarij* című lap szerkesztőségébe kapcsolódott újra be. Nem sokkal ezután a bolsevikok központi bizottsága mint a párt megbízottját küldte Moszkvába, hogy az egész nagy-moszkvai régióknak legyen a munkás-szervezője. Sikerült a moszkvai pártszervezetet talpra állítania, és egyúttal megválasztották a moszkvai pártbizottság tagjának is. Egyúttal létrehozta a bolsevikok moszkvai illegális lapját a *Rabocsaja Znamja-t* (Munkászászló).

A moszkvai pártbizottság letartóztatása és a lap elfojtása után Tomszkijnak sikerült elmenekülnie, a rendőrség azonban erősen kereste.

1909 decemberében újra letartóztatták Szentpétervár pályaudvarán, amikor ogyesszai kiküldetéséből tért vissza. Ezúttal egészen 1911 novemberéig börtönözték be. A „harminchármas” ügyében a bíróság végül is öt-évi kényszermunkára ítélte. Tomszkij a híres és hírhedt moszkvai Butirkaai börtönbe került.

Az egykori szokásoknak megfelelően a börtönben sokat tanult, olvasott és marxista tudását mélyítette el. 1916 áprilisában, amikor végre szabadult, azonnyomban száműzték a két fővárosból és Szibériában kényszer-lakhelyet jelöltek meg számára Irkutszk körzetében.

Az 1917. februári orosz forradalom nyomán a politikai bebörtönzöttek között Tomszkij is szabadult, s részt vett az irkutszki rendőrség lefegyverzésében. 1917 márciusának vége felé visszaérkezett Moszkvába. Minthogy

⁴³ Axelrod életútját lásd Évkönyv 2000, Plehanovét 1981.

hosszú ideig távol volt Moszkvától, a moszkvai pártélettől, így régebbi funkcióit nem tudta azonnal visszanyerni. Lenin hazatérése után Tomszkij felkereste őt, és a vele való beszélgetés után a petrográdi pártszervezet vezetőségének tagja lett. 1917 júniusában a petrográdi bolsevik pártszervezet küldötteként részt vett az össz-oroszországi III. szakszervezeti kongresszuson.

A híres 1917 júliusi napok után (amelyek ismeretesen fordulatot hoztak az orosz forradalom és főleg a bolsevikok számára) Tomszkij elhagyta Petrográdot, és újra Moszkvába utazott, ahol a дума választás előkészítésében dolgozott. Ezt követően a moszkvai vasmunkás szakszervezeti lap megteremtésében segédkezett, és a moszkvai vasmunkások szakszervezete beválasztotta a moszkvai szakszervezeti szövetség vezetőségébe. 1917 decemberében a moszkvai szakszervezeti szövetség elnökének választották. Ugyanebben az időben a moszkvai szakszervezetek központi orgánumának, a Профессionalnij Vesztnyik-nek (Szakszervezeti Híradó) szerkesztője lett.

1918 januárjában az oroszországi szakszervezetek I. kongresszusán a bolsevikok nevében Tomszkij tartotta a kongresszus záróbeszédét. 1918 tavaszán beválasztották a szakszervezeti szövetség vezetőségébe, majd nem sokkal ezután a szakszervezetek központi bizottsága elnökévé.

1920-ban részt vett a Vörös Szakszervezeti Internacionálé (Profintern⁴⁴) megszervezésében, amelynek azután Tomszkij lett a főtitkára. 1921-ben Turkesztánba küldték, és ezzel egyidejűleg egy időre fel kellett adnia korábbi szakszervezeti tevékenységét és funkcióit. 1922 januárjában visszatért Moszkvába, újra bekapcsolódott a szakszervezeti munkába, és az orosz szakszervezeti szövetségnek előbb titkára, majd elnöke lett. Az SZKP VIII. kongresszusán beválasztották a párt központi bizottságába. Az SZKP XI. kongresszusán a politikai bizottságnak is tagja lett.

1924-ben tagja annak a szovjet delegációnak, amely Londonban az angol kormánnyal tárgyal. Ugyanekkor kapcsolatba lépett az angol szakszervezetekkel, akik meghívták a brit szakszervezetek soron következő Hull-i kongresszusára. Ezen a kongresszuson Tomszkij természetesen a hivatalos szovjet álláspontot képviselte, és a forradalmi harc folytatására buzdított.

Irodalmi munkássága szinte teljes egészében a munkás- és szakszervezeti mozgalom kérdéseire irányult. E munkák egy részét több ázsiai és európai nyelvre is lefordították, amelyeken ezek meg is jelentek.

Eddig a pontig Tomszkijnak a Granat enciklopédiában az 1920-as évek elején írott és megjelent önéletrajzát követhettük nyomon. Minthogy az

⁴⁴ A Profinternnek nagy történelmi irodalma van, magyarul lásd erről Székely Gábor monográfiáját. Profintern – krónika. Népszava, Budapest, 1982.

önéletrajz természetesen ezeknél az éveknél zárult, további életét e francia kötet számára már francia szerzők dolgozták fel, Tomszkij esetében Georges Haupt⁴⁵. Haupt hangsúlyozza, hogy Tomszkij mozgalmi életútja annyiban is teljesen rendhagyó, hogy nyomdász létére a bolsevikokhoz csatlakozott, noha a nyomdász szakszervezetben a mensevik dominancia egyértelmű volt. Haupt ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy pályájának ebben az oly fontos korszakában 1917-ben már tíz évnyi börtönt és száműzetést tudhatott maga mögött. Ugyancsak lényeges, hogy politikai helyét illetően ő nem csak egyszerűen bolsevik volt, hanem ami a bolsevik párt-ra ekkoriban még olyannyira jellemző volt, a párt jobboldali áramlatához tartozott. Tomszkij felfogásából következett, hogy Lenin nagy tekintélye ellenére 1917 tavaszán még „széles” Pravda szerkesztését szorgalmazta. Mint szakszervezeti ember, maga is a „munkásvonalat” képviselte bizonyos „ouvrierista” szellemben, szemben a párt keményvonalas teoretikusaival. Azt kívánta, hogy a petrográdi pártbizottságnak adjanak teljes autonómiát – a pártvezetéssel szemben is. Ebben az időben elhangzott beszédei is ezt a bizonyos Haupt szerint „ellenséges” érzületet tükrözték, amit a bolsevikok emigrációból hazatért értelmiségijeivel szemben érzett: „Az Önök írásait Oroszországban senki sem érti meg”. (Ismeretes, hogy Lenin és közvetlen hívei ekkor még a bolsevik pártban is kisebbségben voltak.)

Noha Tomszkij a száműzetésben hosszabb ideig elszakadt a mozgalomból, szinte pillanatok alatt nagy realitásérzékével visszatért, amit tükrözött, hogy 1917-ben azonnal különféle funkciókba választották, sőt 1917-től a párt központi bizottságának és 1922-től a Politikai Bizottságnak tagjává választották.

Szakszervezeti vezetőként egyike lett azoknak, akik Trockij⁴⁶ támogatták, és Trockij híve lett. Egyes történészek szerint (Georges Haupt ehelyütt Arthur Rosenberg-et idézi, miszerint Tomszkij a szakmunkásoknak azt a szűkebb rétegét képviselte, akiknek már elégük volt a forradalomból és már kevésbé hittek a vezetők által hangoztatott „szocialista” mítoszban, Tomszkij és a szakszervezetek e réteg életszínvonalának „tartására” ill. javítására törekedett s így sok párt és állami vezető a szakszervezeteket már kispolgári vagy félburzsoá jellegűeknek tekintette. Tomszkij viszonya a szovjet államhoz is, hasonlóképpen sok nyugat-európai szakszervezeti vezetőhöz, több mint kritikus volt „saját államával szemben”, amelyet ugyancsak félig burzsoá jellegűnek ítélt. Tomszkijnak pontosan e felfogása miatt a szovjetek II. kongresszusa után távoznia kellett a szakszervezetek éléről, s ekkor különleges megbízatással Turkesztánba küldték.

⁴⁵ Georges Haupt életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1998.

⁴⁶ Trockij életútját lásd Évkönyv 2004.

Mint hogy Tomszkij elismerte a hivatalos pártvonal „igazát”, csakhamar „rehabilitálták”, és visszakerült korábbi posztjára, a szakszervezetek élére. Nagy népszerűségnek örvendett a munkások körében, és Sztálin ezt az 1920-as évek közepén ki is használta a párt belharcai kiéleződésekor. Ezt annál is inkább tehette, mert Tomszkij általános felfogásából és helyzetéből is következett, hogy szembefordult a párton belüli baloldali ellenzékkel, és különösképpen Trockijjal. Ez az animozitás korábbi keletű, hiszen 1920-ban a nagy szakszervezeti vita során a párt központi bizottságának ülésén Tomszkij élesen bírálta Trockijt, mint aki a szakszervezetek megválasztott vezetőit kívánja leváltani, és a szakszervezetek önállóságát felszámolni. Egyébként is Trockijt több rendben azzal vádolta, hogy állandóan változtatja felfogását. (Tomszkij kritikájára Lenin is komoly figyelmet fordított.)

1926–27-ben Tomszki egyike volt azoknak, akik az orosz szakszervezetek és a nyugat-európai szakszervezeti mozgalom kapcsolatainak szorosabbra fűzését szorgalmazták, így az angol-szovjet szakszervezeti bizottság létrehozását is – amely azután rövidéletűnek bizonyult. Emiatt otthon „baloldalról” kemény támadásoknak volt kitéve, míg az angol-szovjet szakszervezeti bizottságot végül az 1926. évi brit általános sztrájk után a jobbra forduló angol szakszervezeti vezetőség temette el. Ezzel szoros kapcsolatban az SZKP XIV. kongresszusán Sztálin még Kámenyevvel és bírálataival szemben védte meg Tomszkijt, és hangsúlyozta e kongresszuson, hogy „Tomszkij és Buharin nélkül nem lehet elképzelni a pártot”. (Amikor Sztálin munkái könyvsorozatban megjelentek, akkor a Tomszkijra való utalást már kitörölték.) Az SZKP XV. Kongresszusán, amikor Sztálin a baloldali ellenzékét kívánta megtörni és letörni, akkor „jobboldaliakra” támaszkodott, többek között Tomszkijra. Noha a fő kérdésekben Tomszkij ekkor egyetértett Sztálinnal, Sztálin módszereivel azonban nem, azzal sem, ahogy az ellenzékiekkel bánt, és azzal sem, hogy Trockijt száműzte.

Ezt követően a párton belül kiformalódott az ún. jobboldali ellenzék, amelynek legfőbb hangadói Tomszkij mellett Buharin és Rikov⁴⁷ voltak. Az ellentétek azonban csak 1928-ban váltak nyilvánossá, amikor Sztálin meghirdette az iparosítás és a mezőgazdaság kollektivizálásának politikáját. A „hármak” 1928 júniusában nyilatkozatot is kiadtak a gyorsított kollektivizálással szemben, aminek azután súlyos következményei lettek. Sztálin ezután már arra készült, hogy Tomszkijt leváltsa a szakszervezetek éléről. Sztálin nem egyenesen támadta meg Tomszkijt, hanem a szakszervezeti demokrácia megsértésével vádolta. Tomszkij ekkor megsértődött, 1928 de-

⁴⁷ Buharin életútját lásd Évkönyv 1988, Rikovról többek között Károlyi Mihály adott kitűnő elemzést, az Évkönyv következő száma vissza fog térni rá.

cemberében maga nyújtotta be lemondását, amit azonban a politikai bizottság nem fogadott el. 1929 elején azután a „hármak” keményebb és utolsó támadásra szánták el magukat, és közösen mondtak le posztjaikról. A PB a lemondást nem fogadta el, de ugyanakkor a kritikát is visszautasította, és a hármakat úgy kötelezte munkájuk folytatására, hogy egyúttal munkakörüket szűkítette. A „hármak” ezt az ajánlatot nem fogadták el és Tomszkijt ekkor kizárták a PB-ből. 1919 tavaszán és júniusban a Központi Bizottság is kizárta a soraiból, és egyúttal leváltották a szakszervezetek éléről. A Központi Bizottság kibővített ülésén 1929-ben Tomszkij és a többiek olyan kemény nyilatkozatot tettek, amit ekkor már tőlük kikényszerítettek. 1930 nyarán, az SZKP XVI. kongresszusán Tomszkij is önkritikát gyakorolt, amely után őt – valamint Buharint és Rikovit is – visszavették a Központi Bizottság tagjai sorába. 1934-ben, a XVII. pártkongresszuson Tomszkijt még a Központi Bizottság póttagjának választották.

Amikor megkezdődtek a hírhedt moszkvai nagy perek, Tomszkij, Buharin és Rikov társaságában az első körben lett a vádlottak között megnevezve. Minthogy ekkor már a legrosszabbaktól tartott, 1936. augusztus 23-án öngyilkos lett.

Forrás: Les Bolchéviks par eux-mêmes. Paris, 1969.

Jemnitz János

ELHUNYTA

Maurice Kriegel-Valrimont (1914–2006)

Az Ellenállás hőse, a „rebellis” baloldali 1914. május 14-én született Strasbourg-ban. Zsidó vallási nevelésben részesült, de a világi karriert választotta: szülővárosa egyetemén szerzett jogi diplomát. Párizsban egy biztosítótársaságnál helyezkedik el. A népfront szociális küzdelmei és az előretörő fasizmussal szembeni ellenállás teszik elkötelezett baloldalivá. 1937-ben a munkahelyén a CGT titkárává választják. Franciaország náci megszállásakor azonnal csatlakozik az Ellenálláshoz. Ekkor veszi fel a Valrimont nevet. 1943 márciusában letartóztatják Lyonban, de néhány hét után sikerül megszöknie. Mint az Ellenállás legfelső katonai vezetésének tagja Leclerc tábornok és Rol-Tanguy¹, a párizsi körzet partizánjainak parancsnoka társaságában jelen van, amikor von Cholitz tábornok, Párizs német parancsnoka 1944. augusztus 25-én aláírja a kapitulációs okmányt. Az ország felszabadulásakor a Vichy rendszer vezető politikusainak elítélésére felállított bíróság alelnökévé választják.

1945-ben az alkotmányozó gyűlés tagja. A következő évben pedig a lotaringiai Meurthe-et-Moselle megye parlamenti képviselőjévé választják. 1958-ig minden alkalommal megújítják mandátumát. A Felszabadulás után rövid ideig szerkeszti az Actio c. lapot, amely baloldali értelmiségiek – írók, művészek – fórumává vált. 1946-ban Maurice Thorez főtitkár javaslatára az FKP központi bizottságának a tagjává választják és a pártsajtó irányításával, felügyeletével bízzák meg. (Korábban az Union progressiste nevű kis baloldali szervezet tagja volt.)

1956-ban lelkesedik a szovjet párt 20. kongresszusán meghirdetett desztalinizációért, amelyet saját pártjában kevésnek tart, de ekkor még nem lázong, fegyelmezett párttag marad. A gaullizmus megítélésében viszont összekülönbözik pártja irányvonalával. Úgy véli, hogy de Gaulle a francia burzsoáziának azon csoportjait képviseli, amelyek az algériai háború mielőbbi befejezését – akár a függetlenség megadása árán is – akarják s elvetik a hagyományos, az erőn alapuló gyarmati kapcsolatokat. S ezért a tábornok-elnököt a szélsőjobboldali puccsista politikai erőkkel szemben támogatni kell. Hasonló álláspontot képvisel a politikai bizottság két tagja,

¹ Életére lásd Évkönyv 2006.

Laurent Casanova és Marcel Servin is. A központi bizottság 1961. januári ülésén elfogadott határozat „csoportszellemmel, jobboldali opportunizmussal, a párt proletár vonalától történő elhajlással” vádolta őket. Maurice Kriegelt még azzal is, hogy eltitkolta nézeteit. Mindhármukat eltávolították a párt vezetéséből. Laurent Casanova és Marcel Servin vidéken folytatta pártmunkáját, Maurice Kriegel viszont a szokásos év végi tagkönyvcserre alkalmával 1961-ben már nem újította meg tagságát.

Kommunista meggyőződéséről nem mond le, de visszavonultan figyeli az eseményeket. 1968-ban hallatja hangját, elítéli az „ötök” csehszlovákiai intervencióját. 1970-ben pedig a párt új főtitkárának, Georges Marchais²-nak a módszerét („demokratikus centralizmusát”) bírálja. Az 1980-as évek végén a pártot modernizálni akaró Pierre Juquin vezette „újítók” (Rénovateurs) csoportjához³ csatlakozik. Teljes rehabilitációja akkor történik meg, amikor Robert Hue lesz a párt főtitkára (1997), akinek listáján szerepel is a két évvel későbbi európai parlamenti választásokon.

Maurice Kriegel a legrangosabb francia kitüntetéseknek, Becsületrendnek és a Nemzeti Érdemrendnek a birtokosa volt. 2006. augusztus 2-án tüdőembóliában hunyt el. Búcsúztatása a kormány és a pártok képviselőinek a jelenlétében katonai tiszteletadással az Invalidusok terén történt. Hamvai a Montparnasse temetőben nyugszanak.

Irodalom

Kriegel-Valrimont, Maurice - Biffaud, Olivier: Mémoires rebelles. Paris 1999.

Cahiers du communisme, 1961. évfolyam

Humanité, 2006. augusztus 2,4,7,10.

Libération, 2006. augusztus 4.

Le Monde, 2006. augusztus 10.

✱

Günther Nenning (1921-2006)

Günther Nenning ismert publicista, aki elsősorban az 1960–1980-as évekig e harminc év alatt tűnt ki írásaival. Élete utolsó éveit Tirolban töltötte. Élete utolsó évtizedeiben Nenning különféle értelmiségi csoportokban fordult meg, szólalt fel, sokszor olyan kérdésekkel, amelyekkel heves vitát provokált ki. A sokat változó Nenning hosszú életében mindvégig konzekvens maradt mind a nonkonformizmusához, mind pedig keresztényi gondolkodásához.

² Marchais életútját lásd Évkönyv 2000.

³ Évkönyv 1989.

Nenning életében négy nagy politikai fázist különböztethetünk meg. Az elsőben az 1960-as években Nenning jobboldali szociáldemokrata volt és egyik kiadója a Neues Forum című periodikának. A lap nem jelent meg túl nagy példányszámban és ami akkor Ausztriában eléggé egyedi kísérlet volt, a Neue Fórum párbeszédet kezdeményezett a marxisták és a keresztények között. A lap foglalkozott a korszak szexuális forradalmával, a vietnami háborúellenes mozgalmakkal és természetesen a 1968 eseményeivel keleten és nyugaton egyaránt. A következő korszakban a Neue Fórum erősen foglalkozott a nyugatnémet hadsereg belső militarista jelenségeivel. Amikor pedig bekövetkezett a Kreisky korszak, akkor a Fórum ugyanebben a vonatkozásban kiadta a maga jelszavát: „Hat hónap éppen elég a katonai szolgálatból!”

Nenning kiváló szónok és debatter volt és már egy következő periódusból német talajon nagyon emlékezetes, hogy milyen vitákat folytatott Cohn-Bendittel és Rudi Dutschkével 1978-ban – az 1968-as párizsi illetőleg németországi hajdani anarchista vezetőkkel. Az 1970-es és 1980-as években 1985-ig szerepelt állandóan a TV-ben egy állandó vitaklubot vezetve, amely ugyancsak a szellemi szabadság jegyében Marxtól Marcuse-ig és Bell-ig pergette a folytonos vitatémákat.

Nenning egyúttal a szakszervezeti szövetségben az újságírói szakszervezet élén állt és nagy presztízs övezte tevékenységét.

Az 1980-as években Nenning élére állt környezetvédelemnek, így többek között a Duna tisztaságának és a különféle dunai építmények építésének egyik fő kritikusa lett.

Liberter fellépései következtében szembekerült a szocialistákkal, de a szakszervezetekkel is, ahonnan kizárták.

2001. december 31-én Bécsben született és 2006. májusában halt meg.

Forrás: Der Standard 2006. május 17. (A megemlékezést Gerd Callesen küldte meg az Évkönyvnek.)

A MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETÍRÓI

Dommanget, Maurice (1888-1976)

1888. január 14-én született Párizsban. Tanár volt és szabadgondolkodó, a tanárok szakszervezetének titkára az 1920-as években és kommunista. A munkásmozgalom történetírója.

Dommanget gyermekkorát vidéken élte, apai és anyai ágon egyaránt vidékiek voltak szülei. Apja kézműves iparos, radikális szabadgondolkodó volt. Fia igen korán fordult a történelem kutatása és különféle kéziratok olvasása felé. Természetesen a francia forradalom lett egyik kedvenc területe. Egyik első írását Babeuf egyik barátjáról igen korán jelentette meg egy folyóiratban. Dommanget történész lett, meggyőződéses antiklerikalista és ateista. Babeuf és társai, az „egyenlők” mozgalma és írásaik foglalkoztatták, és ennek kapcsán írta meg Sylvain Maréchal életét, később pedig magának Babeufnek az életútját.

Amikor tanárnak nevezték ki Oise megyében, belépett a szocialista pártba. Egyúttal csatlakozott a tanárok szakszervezetéhez. Körzetében ő szervezte meg tanítók és tanárok első sztrájkját. 1909-ben első történeti cikkét jelentette meg a *Travailleur de l'Oise* című lapban (Oise megyei munkás). Rögtön utána be kellett vonulnia katonának. Ezután is álnéven írt megyei szocialista lapokba. Felszólalt különféle szocialista rendezvényeken, s még mint katona antimilitarista szónoklatokat is tartott. 1911-ben szerelt le a katonaságtól, és azonnal folytatta szocialista tevékenységét, többek között fenti megyei lapoknál.

Dommanget történeti kutatásait Mathiez professzor mellett folytatta. A francia forradalmat kutató és feldolgozó *Annales de la Révolution française* (A francia forradalom évkönyve) című folyóiratnál jelentette meg írásait. Egyetemi tanulmányait a párizsi egyetemen fejezte be, ahol diplomamunkája Sylvain Maréchal életútja volt.

Dommanget visszautasította egyetemi karrierjét, visszavágyott a vidékre, s régi tanári hivatását kívánta folytatni. Hamarosan elemi iskolai tanfelügyelő lett. 1910-ben találkozott Eugénie Germain tanítónővel, akivel 1912-ben házasodott össze. Felesége szintén szakszervezeti militáns volt. Együtt jelentettek meg egy tanítói-tanári szakszervezeti lapot, amiért azután felsebb fegyelmeiben részesültek.

Az I. világháború új lendületet adott történetírói munkásságának is. Segédkatonai szolgálatra hívták be, szintén Oise megyében. A városháza vé-

delmére rendelték ki, s eközben volt ideje a városháza archívumát is kutatni. Dommanget csatlakozott a zimmerwaldi¹ mozgalomhoz, kapcsolatba lépett Merrheimmel² és Sébastien Faure³-al, valamint *Vie ouvrière*⁴ militánsaival.

Leszerelése után újra folytatta szocialista, szakszervezeti tevékenységét, valamint történészi munkásságát. Cikkeit megcenzúrázták. A cenzúrázást felsőbb körökből azzal is indokolták, hogy Dommanget „megbocsáthatatlan nyelvezetet használt”, amely annál is súlyosabb vád, mert Dommanget egyfelől tanár, másfelől nagyon is kulturált személyiség volt.

Úgy tűnik, hogy Oise megyében az első kommunista csoportok egyikének lett tagja. A Tours-i kongresszus⁵ után a kommunista pártnak (a továbbiakban PCF) lett tagja. A PCF-ből 1930-ban lépett ki.

1919-től a tanárok megyei szakszervezetének titkára, és 1920-ban a szakszervezetek párizsi kongresszusán lépett fel először országos szinten beszéddel. Beszédével sokakat meglepett, megfogalmazásainak világosságával, élességével és tartalmi gazdagságával. Az 1920-as években a tanárszakszervezet egyik legbefolyásosabb kommunista militánsa volt. Mathiez arra készítette, hogy Rosmer és Monatte⁶ után ő vegye át a *l'Humanité*⁷ szerkesztését. Dommanget azonban ezt visszautasította. A szakszervezet 1925. évi XX. kongresszusán a kommunista többség fő szószólója lett. Dommanget-nak éles antikommunista vádaskodásokkal kellett szembezállnia, s egyúttal megvédenie a tanárok és tanítók szakszervezetének autonómiáját, miközben nagyon keményen fogalmazta meg a szakszervezet antikapitalista jellegét és célkitűzéseit is.

1926-ban a szakszervezet kongresszusán a többség és a kisebbség egyetértett abban a kérdésben, hogy autonómiájukat megerősítve függetlenítk magukat a PCF-től. Dommanget-t egyúttal a szakszervezet központi titkárává választották párizsi székhellyel. Dommanget hangsúlyozta, hogy a posztot nem állandó jelleggel vállalta és emellett folytatta tanítói munkásságát is. A kongresszus egyúttal beválasztotta a *l'Humanité* szerkesztői kö-

¹ A zimmerwaldi mozgalomról lásd Évkönyv 1980.

² Merrheim életútját lásd Évkönyv 2006.

³ Sébastien Faure az anarchisták egyik vezető személyisége s egyúttal lapszerkesztő.

⁴ *Vie ouvrière* – a CGT félhavonta megjelenő folyóirata, a háború alatt rendkívüli szerepe volt. Erről bővebben lásd Évkönyv 1980 valamint Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az I. világháború éveiben. 1914-17. Akadémiai Kiadó, 1974.

⁵ A tours-i kongresszus a PCF alakulásának kongresszusa 1920-ban. Lásd erről részben Évkönyv 1995.

⁶ Rosmer életútját lásd Évkönyv 2002, Monette-ét 2006.

⁷ A *l'Humanité* a PCF központi orgánuma, korábban még Jaurès alapította és a szocialista párt központi lapja volt.

zé is. 1928-ban posztjáról lemondott, de a szakszervezetben változatlanul fontos szerepet játszott, akkor is, amikor a PCF és a Kommunista Internacionálé részéről a szakszervezet heves támadásoknak volt kitéve. 1930-ban szakított a PCF-el, de a CGTU⁸-vel szemben is szakszervezeti ellenzékét szervezett és támogatót. Dommanget maga köré tömörített trockistákat is, s megjelentette a *Combat unitaire* (Egységes harc) című lapot, de a csoportot hamarosan belső ellentétek gyöngítették meg. 1931-ben Lozovszkij⁹, a Vörös Szakszervezeti Internacionálé titkára meghívására szakszervezeti küldöttség tagjaként hívták meg Moszkvába. Azonban a francia hatóságok nem adták meg a küldöttségnek az útlevelet. Dommanget hamis papírokkal Berlinig jutott, de ott rá kellett ébrednie, hogy a Szovjetunióban tulajdonképpen ő már nem-kívánatos személy.

Dommanget felszólalása az 1932. évi szakszervezeti kongresszuson nagy feltűnést keltett. Dommanget elemezte a gazdasági és szociális helyzetet, majd támadást intézett a CGTU vezetői ellen – persze nem személyük, hanem politikájuk ellen.

1934 augusztusában Maurice Dommanget és felesége több más társukkal együtt felkeresték Trockij¹⁰ a lakásán, aki akkor még éppen Franciaországban tartózkodott. Trockij azt javasolta látogatóinak, hogy egyrészt törekedjenek az oktatásban dolgozó egységének megteremtésére és megőrzésére, másfelől csatlakozzanak az SFIO-hoz (vagyis a szocialista párthoz), hogy ott megerősítsék a forradalmi szárny befolyását. A beszélgetés nem eredményezett teljes összhangot, ami Trockijt elkésérítette.

1934-ben Dommanget azonnal bekapcsolódott az antifasiszta Éberségi Bizottságok¹¹ (Comité de vigilance) tevékenységébe. Egy újabb 1935-ben tartott beszédéért ismét fegyelmiben részesült. A fegyelmet ezúttal megyei szinten kapta, immár harmadik esetben, miközben beszédét meg is cenzúrázták.

Az oktatásban dolgozók szakszervezeti egységét ugyancsak 1935-ben december 27-én hozták létre, ami ezúttal azt is jelentette, hogy Dommanget-et eltávolították vezetésből. Ezt követően teljes lendülettel folytatta történetírói munkásságát, amit sohasem szüntetett meg teljesen. Új munkát jelentetett meg „l'École émancipée” címmel (Az emancipált iskola). Ez utóbbi egyúttal forradalmi szellemű folyóirat is volt, amelyben Dommanget történeti és politikai cikkeket jelentetett meg.

⁸ A CGTU a CGT-ből kivált, a Kommunista Párthoz kapcsolódó szakszervezet.

⁹ Lozovszkij a Profintern vagyis a Vörös Szakszervezeti Internacionálé legbefolyásosabb vezetője volt.

¹⁰ Trockij életútját lásd Évkönyv 2004.

¹¹ Az Éberségi Bizottságokról lásd Évkönyv 1974, 1984, valamint A Népfront Franciaországban 1934-1938. Budapest, 1985.

A Vichy-i kormány korszakában állásából felfüggesztették, és biztosítási ügynökként tevékenykedett. 1944-ben azután néhány társával együtt új életre keltette az oktatási dolgozók forradalmi szellemű szervezetét, és az *École émancipée* című folyóiratot. 1945 után visszakerült Oise megyei tanítói posztjára, és végül onnan is vonult nyugdíjba. Írt a szakszervezeti lapokba, de mindenekelőtt történetírói munkásságot fejtett ki. Babeuf és Blanqui¹² specialista lett, Blanqui-ról és a blanquistákról több munkát is megjelentetett¹³, továbbá a vörös zászlóról és május elseje történetéről is megjelentetett egy írást. Munkaszobája valóságos Blanqui-múzeummá lett. Dommanget élete utolsó korszakában Jaurès¹⁴ életrajzán dolgozott. Jaurès iránt nagy tisztelettel viseltetett, egyedül deizmusát vetette szemére, azt, hogy nem volt eléggé ateista.

Dommanget 1976 márciusában kórházba került, és április 2-án halt meg.

A szabadgondolkodó történészek vettek részt a temetésén, a baloldali sajtó búcsúztatta és a *l'Humanité* hasábjain Jean Bruhat¹⁵ írt róla nekrológot.

IRODALOM:

Dommanget írásai:

Mintegy ötvenre teszik a különböző folyóiratokban és nagyobb lapokban megjelent cikkeit, amelyet már a szakirodalom is lehetetlennek tart felsorolni.

Jelentősebb könyvei:

Babeuf. Paris, 1924. Leningrád, 1925.

Blanqui. Paris, 1924, Leningrád, 1925.

Histoire du Premier Mai. Paris.

Édouard Vaillant. Paris, 1956.

Histoire du Socialisme et du Mouvement Ouvrier. Paris.

Les Clubs de Jacobins en Province, é.n.

Babeuisme, Fouriérisme, Blanquisme, La Commune, Paris, Leningrád, 1924, 1925.

Les Précurseurs du Socialisme: Victor Considérant. Moszkva, 1928, Paris 1929.

Blanqui, la guerre de 1870 et la Commune. Paris, 1947.

Les idées politiques et sociales d'Auguste Blanqui. Paris, 1956.

Eugène Varlin, 1926.

Les grands Educateurs Socialistes. (Proudhon, Marx et Engels, Francisco Ferrer, Saint-Simon, Jean Jaurès.) Paris, 1950-1954. (Brosúra sorozat)

L'Introduction du Marxisme en France. Paris, 1969.

Eugène Pottier. Paris, 1966.

Jemnitz János

¹² Blanqui életútját lásd Évkönyv 1980.

¹³ Blanqui-ról írt cikkeit remekül tudtam használni a Blanqui válogatott írásai című kötet elé írt bevezetőmben (Budapest, Gondolat 1968).

¹⁴ Jaurès életútját lásd Évkönyv 1984.

¹⁵ Bruhat életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1987.

JEMNITZ JÁNOS

Személyes hangú emlékezés Maurice Dommanget-ra

Amellett, hogy Párizsban egy-két alkalommal történész konferencián is hallhattam megszólalni, már akkor is világos volt, hogy mekkora tisztelet övezte. Az 1960-as években és az 1970-es évek elején már a munkásmozgalom-történetírás élő nagyja volt.

Amikor az 1960-as évek derekán a Gondolat kiadótól megkaptam azt a megbízatást, hogy állítsam össze Blanqui írásainak válogatott kötetét és írjak elé előszót – a legnagyobb segítségemre Dommanget volt. Valósággal megdöbbenett, hányszor tért vissza e hőséhez, és milyen pontosan dolgozta fel életútját, munkáit, elemezte gondolatait. Előszavamban (Gondolat, 1968.) a visszautalások Dommanget írásaira rendre megtalálhatók.

Húsz esztendővel később, amikor „Május elseje születése” című könyvemet írtam (Kossuth Könyvkiadó, 1986), akkor Dommanget „Histoire du Premier Mai” c. munkája volt nagy segítségemre. Megjegyzendő: Dommanget ebben a kötetében nagyrészt a francia május elsejék történetét dolgozta fel. E tekintetben azonban írása „megkerülhetetlen”. No és napjainkban különösen elismerésre méltó, hogy ezen történész munkássága egy darabból áll – nem mutathatók ki nagy cikk-cakkok, mint oly sokaknál.

✱

Turok-Popov, Vlagyimir Mihajlovics (1904–1981)

1904. január 5-én, Caricin városában született, a 2. adóosztályba sorolt Mihail Popov fakereskedő családjában. A polgárháború idején a család az akkor tizenötéves Vologyával együtt emigrált. Egy darabig Konstantinápolyban tartózkodtak, majd Bécsben telepedtek le. A fiú a bécsi egyetemen összebarátkozott a Kommunista Diáfrakcióhoz (Kommunistische Studentenfraktion – Kostufr) tartozó diáktársainak egy csoportjával. Emiatt összeütközésbe került apjával és elköltözött a családtól. Barátainak elmondta, hogy az apja kereskedő, de azt nem, hogy fehér emigráns. A „Turok” névre úgy tett szert, hogy mikor föltették neki a kérdést, honnan érkezett, elmondta, hogy Törökországból. Ez a ragadványnév (Turok, „a török”) egész életére rajtaragadt; mozgalmi álnevévé, végül családnevének

a részévé lett. A Kostufr csoport tagjai egy grinzingi diákszálláson laktak. Voltak köztük osztrákok is, de nagyjából Kelet-Európának azokból az országaiból származtak, amelyek nem sokkal előbb még az Osztrák–Magyar Monarchiát alkották. Ezekben többnyire tekintélyuralmi rendszerek keletkeztek. Ausztria a demokratikus kormányzás kis szigete volt. Emiatt áramlottak a környező országok forradalmárai ide, ahol viszonylag szabadon tevékenykedhettek. Bécs kávéházai akkor sajátos politikai vitaklubok voltak, egy csésze kávé mellett akár egész nap el lehetett üldögegni, elolvasni a világ minden részéről érkező lapokat, véleményt cserélni, cikkeket írni. Ezt a bécsi atmoszférát Turok utóbb „Ismeretségem forradalmárokkal és cárgyilkosokkal” (Majo znakomsztvo sz revoljucionyerami i careubijcami) címen cikkben is megírta.

Maga rengeteg időt töltött ezeken a helyeken. Hamarosan megtanulta beszélni, majd (tankönyveket is átrágva) jól használni is Kelet-Európa legtöbb nyelvét. Úgy, hogy különböző nemzetiségű ismerősei hol „tösgyökeres osztráknak”, hol románnak vagy bolgárnak tartották.

Turoknak megvolt az a ritka tulajdonsága, hogy nem sietett kimondani a véleményét, inkább érdeklődéssel hallgatta a többieket. Így aztán ismerősei szívesen öntötték ki előtte a lelküket. Miután sokak értesüléseit hallgatta végig, és rengeteg újságot olvasott különböző nyelveken, másoknál sokkal jobban volt értesülve Kelet-Európa eseményeiről. Egy időben a Szovjetunió bécsi „politikai képviselője”¹⁶ közvetítésével a ROSZTA¹⁷ külső munkatársa is volt. Egy alkalommal valamilyen ügyben összeszólalkoztak, és találkozásaik megszakadtak. Ám éppen akkor, 1923 júniusában, Bulgáriában politikai fordulat zajlott le, és a moszkvai főnökség türelmetlenül követelte, hogy a „polpred” küldjön erről a helyzetet tisztázó elemzést. Ő azonban bolgár ügyekben nem ismerte ki magát. Végül nagynehezen megtudta, melyik kávéházban érheti utol Turokot. Meg is találta, és másnap már küldhette a részletes beszámolót.

Turok Bécsben baráti kapcsolatba került Kelet-Európa kommunista mozgalmának számos résztvevőjével. A magyarok közül tisztelte Révai Józsefet, de elviselhetetlennek tartotta Rákosi Mátyást. A jugoszlávok közül jóban volt a három Vujović-fivérel, Radával, Vójával és Grigorral¹⁸. Jól ismerte a fivérek hűgát, Zsivkát, és férjét, Helmi (Wilhelm) Liebknechtet, Karl Liebknecht fiát, akárcsak sok más német kommunistát. A lengyelek

¹⁶ A polityicseszkiy predsztavityel' (polpred") megjelölés akkoriban a követ címnek felel meg. (Szerk.megj.)

¹⁷ ROSZTA - Rosszijszkoje Tyelegrafnoje Agentsztvo, a későbbi TASZSZ (Tyelegrafnoje Agentsztvo Szovjetszovo Szozuja) elődje (Szerk.megj.)

¹⁸ Turok később mindig szomorúan beszélt róluk, a tisztogatások áldozatai lettek.

közül A. Baralt, barátját, G. Hubert. A romániaiak és a besszarábiaiak közül Spirát, Dobracsajevet és P. Tkacsenkót. A bolgároktól magát Georgi Dimitrovot, akinek a Komintern Balkáni Titkárságán titkára is volt; éppúgy B. Sztepanovot és másokat. Barátságban volt az osztrák Friedl Fürnberggel és Johann Kopleniggel, akik utóbb az osztrák KP vezetői lettek, valamint Hugo Huapert költővel.

Néhány év után, amelyek során Turok közelről megismerhette az osztrák kommunisták helyzetét, ő és idősebb lengyel barátja, Baral úgy döntöttek, hogy áttelepülnek a Szovjetunióba, ahol akkori benyomásaik szerint egy valódi kommunista párt kormányzott. Moszkvába érkezvén Turok azonnal kérte, hogy igazolják át a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjába, ahogy ezt általában a politikai emigránsok tették. Ennek során úgy döntött, hogy szülőhazájában semmit sem titkol el, ezért közölte, hogy kereskedő apja fehér emigráns. Ezek után a bizottság, amelynek az ügyben határoznia kellett, két évig halogatta a döntést. Végül kimondták: Turokot nem igazolják át, de javasolták, hogy lépjen be a pártba új tagként. Ám Turok addigra az eltelt két év tapasztalata alapján eléggé tájékozott volt ahhoz, hogy megértse: az ő káderlapjával párttagsága szó szoros értelmében életveszélyessé válhat számára. Ezért úgy döntött, nem erőlteti a belépést.

Turok, mint pártonkívüli számára a politikai tevékenység lehetősége leszűkült. Ezért a tudományos munkára váltott át. Először I. A. Teodorovics, a Kresztyintern¹⁹ főtitkára mellett töltött be referensi munkakört. A szervezet megszűnése után a Nemzetközi Agrárintézet (Mezsdunarodnij Agrarnij Insztyitut – MAI) közép- és kelet-európai osztályának a munkatársa lett. Mivel az Intézetben végzendő munkához idegen nyelvek ismeretére volt szükség, és az új munkás-paraszt értelmiség gyengén vagy egyáltalán nem beszélte ezeket, a MAI munkatársai nagyjából politikai emigránsok voltak. Turok nemcsak azokkal tartotta a baráti kapcsolatot, akiket még Bécsből ismert, de sok újabb barátra is szert tett. A magyarok közül például Nagy Imrével és Sík Endrével barátkozott, akik nem vettek részt az emigránsok közötti perpatvarokban. Tisztelte Varga Jenőt, ismerte a Fialafivérekét. Viszolygott Kun Bélától, akiről akkoriban az a hír járta, hogy része volt Szamuely Tibor halálában. Rokonszenvezett viszont feleségével, Irénnel. Ismeretségben volt Hidas Antallal és Madarász Emillel, és a művelt, tájékozott, de nem túl bizalomgerjesztő ifjabb Szamuely Tiborral. Természetesen kapcsolatban állt minden Moszkvában élő osztrák emigránssal. A jugoszlávok közül Walterral (Joszip Broz Tito), és a horvát

¹⁹ Kreszt'janszkij Internacional (Paraszt Internacionálé) – a Komintern 1923 és 1933 között működött társszervezete. (Szerk. megj.)

Petrovszkival, a bolgár Zselezovval, Aposztolovval és Bahnevel; németekkel és lengyelekkel is.

A MAI-ban ismertem meg én is. Ott szövődött szerelmünk, amelynek nyomán azután 49 évig éltünk együtt. Számomra ő volt minden: kedves, szerető férj, a legjobb barát, tanítómester. Ő „formázott meg” engem. Mint-hogy a MAI munkatársai általában vezetéknevükön szólították egymást, ő is élete végéig nekem „Turok” vagy „Turka” maradt.

1933-ban párttisztítást hajtottak végre. Akkor nem értettük, hogy ennek a célja „kivonni a forgalomból” mindazokat, akik valaha fölléptek Sztálinnal szemben. Úgy gondoltuk: az a cél, hogy megszabaduljunk azoktól, akik akadályozzák a hatékony munkát, a szocializmus építését. A párttisztítás gyűléseken folyt. Mindenki tíz percet beszélhetett. A levezető elnök Kambalov brigádvezető volt, aki az idő leteltével akár mondat közben is megvonta a beszélőtől a szót. Mi Turokkal jóelőre leírtuk, és kívülről betanultuk a mondanivalónkat. Rámutattunk az intézeti vezetés alkalmatlanságára tudományos ügyekben; bíráltuk a kontárkodást; azt, hogy a legkisebb kritikái megjegyzés miatt eltávolítják a faliújság-cikkeket; az intézeti étteremben tapasztalható lopásokat stb. Sikerült hajszálpontos időre befejeznünk a hozzászólást.

Mint-hogy a MAI-ban zömmel különböző nemzetiségű politikai emigránsok dolgoztak, az „övéik” védelmében a Komintern tekintélyes emberei szólaltak föl, például a román Dobrogeanu-Gherea.²⁰ Ő a bolgár Vaszil Kolorovot és Kun Bélát vádolta azzal, hogy a GPU segítségével számolnak le Moszkvában élő emigráns vetélytársaikkal.²¹ Így hát az Intézet meglepett szovjet munkatársai előtt feltárultak a Komintern kulisszái mögött folyó huzakodások.

A tisztogatás után az Intézet vezetősége a helyén maradt; nekünk Turokkal viszont mennünk kellett. Anyám révén, aki 1904-ben lépett be az Oroszországi Szociáldemokrata Párt (bolsevikok) illegális szervezetébe, nekem sikerült elhelyezkednem a Komakagyemija²² Világgazdasági Intézetében. Szegény Turok viszont sokáig munka nélkül maradt. Akkoriban szokás volt, hogy a munkatársakról bizalmas jellemzés készül. Ezt a vezetés továbbküldte oda, ahol az érintett el akart helyezkedni. El lehet képzelni, hogyan írták le a MAI vezetői Turok személyét.

1936. augusztus 7-én, mint számos más régi kommunistát, anyámat is letartóztatták. Mint trockistát ítélték öt évre, és a magadáni táborba küld-

²⁰ Alexandru Dobrogeanu-Gherea (1879–1937) életrajzát lásd Évkönyv 1979.

²¹ Kolarov életútját az Évkönyv 1977., Kun Béláét 1986. évi kötetünkben közöltük.

²² Komakagyemija (akkori közkeletű kifejezéssel „Vörös Professzúra”) – új, fiatal, munkás- és parasztyökerű értelmiségi káderek képzését szolgálta. (Szerk. megj.)

ték. Engem, mint elítélt családtagját 1937. júniusában Omszkba száműztek. Turok úgy döntött, hogy önként elkísér száműzetésembe. (Ezzel az öngyilkosságtól mentett meg.) Barátaink emiatt később „dekabrista feleségnek” titulálták.²³ Senkit nem hagytak Omszkban, de Nelipa, az ottani GPU kapitánya, mivel Turok anyanyelvén, magyarul szólt hozzá, lehetővé tette, hogy a városban várjuk meg csigalassúsággal utánunk küldött könyveinket, azután azt is, hogy magunk válasszuk meg száműzetésünk közelebbi színhelyét. Ez a tobolszki kerületben lévő Cserdak falu volt, aránylag közel Omszkhoz és a járási székhelyhez, Taruhoz. Tobolszk már túl volt telítve száműzöttekkel. Így hát elindultunk Taru felé. A faluban az erdőgazdaságban, később pedig a vajüzemben dolgoztunk termelési tervezőként.

1939-ben kaptam engedélyt arra, hogy visszatérjek Moszkvába. Akkor került az NKVD élére Berija. A vezetés elismerte, hogy a szerv előző vezetése a letartóztatásokban „túlbuzgalmat” tanúsított. ennek megfelelően a táborok lakóinak egy része kiszabadult, és száműzött hozzátartozóik is elhagyhatták kényszerlakhelyeiket. Az utóbbiakat három hullámban engedték haza. Az elsőben elbocsátottaknak visszaadták lakásaikat és visszatérhettek munkahelyükre. A második csoportba soroltak hazatérhettek lakóhelyükre, de lakásaikat nem kapták vissza. A harmadik hullámban érintettek elhagyhatták száműzetésük színhelyét, de úgynevezett „mínusszal”. Ez azt jelentette, hogy néhány nagyvárosba nem költözhetnek. Én az első hullámba kerültem. Anyám kisajátított lakása helyett az NKVD egy szobát ígért. Turok hónapokig szinte naponta kilincsel az NKVD irodáiban, hogy meg is kapjuk. Én nagynehezen visszakerültem az aspiráns-státuszba, az MGU-n.²⁴ Kandidátusi értekezésemet India történetéről írtam. Egyelőre külön laktunk, nomád életet folytattunk az ismerősöknél, csak a Történeti Könyvtárban találkoztunk. Holmijaink raktárban heverték, nem volt hova vinnünk. Télen rettentően fáztunk, télikabátban is. Turoknak csak kilenc hónappal később sikerült egy jó szobát szereznie a Golikov utcában. Ám hamarosan kiderült ennek a visszája. Hazatért a táborból egy lengyel nő, aki letöltötte hároméves büntetését, és előzőleg a lakást birtokolta. Ráadásul az NKVD helyett bennünket ostromolt követeléseivel. Együttérettünk vele, de nem volt hová mennünk. Így bírósági per kezdődött a lakóter birtoklásáról. A népbíróság az ő javára döntött, a városi viszont a miénk.

Akkoriban visszakaptam aspiráns-ösztöndíjamat, Turok pedig szerkesztőként helyezkedett el. Otto Bismarck visszaemlékezéseinek a fordítását kellett szerkesztenie, egy diplomáciatörténeti sorozat egyik darabjaként.

²³ Utalás az 1825. decemberi pétervári dekabrista felkelés száműzött tagjait elkísérő legendás feleségekre. (Szerk.megj.)

²⁴ MGU – Moszkvai Állami Egyetem.

Később Andrej Januarjevics Visinszkij, mint a Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetének igazgatója úgy döntött, hogy némileg átdolgozott formában kiadják Strupp diplomáciai szótárát. E célból diplomatákból és történészekből ragyogó szerkesztői gárdát gyűjtött maga köré. Turok fordításra kiválasztott magának számos érdekes szócikket. S minthogy akkoriban a kiadók előleget fizettek, hirtelen jó anyagi helyzetbe kerültünk. Ekkor azonban kitört a háború.

Moszkvából Taskentbe evakuáltak bennünket. Itt először mindkettőnket fölvettek a Tudományos Akadémia üzbegisztáni filiáljának Történeti, Nyelvi és Irodalmi Intézetébe. Utóbb azonban az igazgató, nyilván Turok papírjainak gondos áttanulmányozása után, úgy találta, hogy életrajzán súlyos folt éktelenkedik: sokáig külföldön élt. Ezért „saját elhatározásából” távoznia kellett. Csak a Ferganába kitelepített diplomata-iskolán tudott elhelyezkedni tanárként. Foglalkozásait számos holt idő beiktatásával jelölték ki, emiatt szinte állandóan úton volt Taskentből Ferganába és vissza, a háború éveinek borzalmas utazási körülményei közepette.

Így ment ez 1943-ig, amikor a „Dipskolát” Kujbisevbe helyezték át, és Sz. A. Lozovszkij²⁵ táviratilag kérte ki Turokot. Ám a diákok felvétele ott és akkor nehezen ment, nem jutott minden tanárnak óra. Így hát Turok Moszkvába utazott. Ott úgy döntött: aspiráns lesz a TA Egyetemes Történeti Intézetében (IVI). Ez megfelelő társadalmi státuszt biztosított neki. Emellett úgy vélte: „Itt azzal foglalkozhatok, amivel egész életemben, csak akkor az napipolitika volt, azóta viszont történelemmé lett.” Értekezése témájául, F. O. Notovics vezetésével, az 1925. évi locarnói konferenciát választotta. Egyidejűleg tovább dolgozott a diplomáciatörténeti sorozat fordításán-szerkesztésén. Közben előadásokat tartott a Nemzetközi Kapcsolatok szak hallgatóinak, előbb a Lenin nevét viselő Pedagógiai Főiskolán, később pedig a moszkvai Keletkutató Intézetben (Insztitut Vosztokovegyenyija). Szerette ezt a munkát. Igaz, nem túl színesen adott elő, de igen tartalmasan és sablonoktól mentesen. Diákjait tisztelettel kezelte, közülük némelyekkel élete végéig tartó barátságot kötött. Aki a beszámolókon rosszul felelt, „Távozzon, a maga teljesítménye ’nulla fölé’”.

1943-ban a TA valamennyi intézete visszatért Moszkvába. Akkoriban én bekerültem a leningrádi Keletkutató Intézet moszkvai kihelyezett részlegének doktoriskolájába. Turok jórészt átvállalta a háztartás vezetésének a gondjait, hogy engem fölszabadítson a tudományos munka számára.

²⁵ Szolomon Abramovics Lozovszkij (1878–1952) – bolsevik szakszervezeti vezető és diplomata. 1921-től 1937-ig (megszűnéséig) a Vörös Szakszervezeti Internacionálé főtitkára, 1939-től 1946-ig helyettes külügyi népbiztos, majd külügyminiszter-helyettes.

Moszkvai szobánkba az evakuáció éveiben betelepedett volt birtoklója. Mivel egy nagy bor- és vodkaáruház vezetője volt, beláttuk: nem sok értelme volna huzakodnunk vele, hiszen bárkit „átitathat” vodkával. Megígérte viszont, hogy ha lemondunk a lakrészről, szerez nekünk egy ideiglenes lakhelyet Moszkvában. A háború alatt sokat éhezünk. Turok rettentően lefogyott, nekem állandó hőemelkedésem volt. Erőnk sem volt hát a pereskedéshez. Így aztán a lakás tulajdonosa berakott minket egy szövetkezeti lakás egyik szobájába. Azelőtt egy mérnök lakott benne, akit üzemével Miasszba evakuáltak. Ám 1944-ben visszatért, és a lakrészt át kellett engednünk neki. Szerencsénkre éppen akkor fordult hozzánk Vera, egy magyar politikai emigráns ismerősünk, Sass Gyula lánya. Apja, Giulio Aquila²⁶ néven Moszkvában élt, és táborban halt meg. Vera testvére, Ágnes régebben – úgy vélve, hogy ez előnyösebb – útlevelébe németként íratta be magát. Ezzel elérte, hogy 1943-ban kiutasították Moszkvából. Vera ügyvédet fogadott, aki óriási összeget kért azért, hogy viszonzza Ágit. Vera följajlott nekünk, hogy átadja lakása egyik szobáját, részletfizetésre. A lakásban édesanyjával együtt élt. Mi örömmel fogadtuk ajánlatát, de nehézségbe ütközött a bejelentkezésünk. Végül azzal a lehetőséggel éltünk, hogy Turokkal annakidején nem iratkoztunk össze (ez a harmincas években a politemigránsok körében nem volt szokás). Eldöntöttük, hogy Turok „összesházasodik” Verával, majd hamarosan elválnak, és „elvesz” engem. Ám váratlanul új törvényt bocsátottak ki, amely nagyon megnehezítette a válást. Csak bíróság mondhatta ki, súlyos indokokkal.

Nem volt kedvünk a bírósági huzavonához. Ezért ez a fiktív házasság egészen 1947-ig tartott, amikor Vera teherbe esett apja barátjától, Lippai Zoltántól. Lippai nem akarta, hogy gyerekeit Turok nevére anyakönyvezzék, és rávette Verát a válásra. Miután végigmentek a megalázó procedurán, Vera hivatalosan hozzáment Lippaihoz, én meg Turokhoz. Miután megvédte kandidátusi értekezését, Turok „mladsij naucsnyj szotrudnyik”, a legalacsonyabb beosztású tudományos munkatárs lett az IVI-ben. Ő volt ott az egyetlen pártönkívüli. Nevetve mondogatta: „Becsüljete meg, nélkülem egyetlen nyílt pártnapot sem tudátok tartani.” Elhárította, hogy kiadatja a locarnói értekezletről írott munkáját. Meg is kötötte a szerződést a Goszpolitizdattal, az Állami Politikai Kiadóval. Kiadói szerkesztőjeként J. Z. Lifsicet jelölték ki. Ez egy idősebb, tapasztalt, de az újság- és irodai nyelvhez szokott, a hivatalos állásponhoz szorosan tapadó ember volt. Turok színes, asszociatív nyelvét, bonyolult mondatait és stílusának egyéb sajátosságait hibának tekintette, és megpróbálta a szöveget átlagos színvonalra „lerángatni”. Ezen kívül makacsul kihúzogatta Turok

²⁶ Sass a Komintern egyik kiemelkedő korai fasizmus-kutatója volt.

szövegéből az összes „kétes” nevet, és a tőlük származó idézeteket. Követelte, hogy kevesebbet hivatkozzon külföldi szerzőkre, inkább a *Pravda* és az *Izvesztija* korabeli számainra, valamint az SZK(b)P történetének „Rövid tanfolyamára”, még ha annak semmi köze nem volt is a szövegéhez. Emiatt Turok minden találkozója a szerkesztővel szüntelen csatározással telt. Utána teljesen összetörve jött haza, hiszen a szerzőnek csak „tanácskozási joga” volt. Végül a kétségbeesett Turok precedens nélküli lépésre szánta el magát: fölbontotta a Goszpolitizdattal kötött szerződést. Vissza kellett fizetnie az előleget. Ráadásul a kapott előlegből már levonták az összes adókat és járulékokat, viszont névértéken kellett visszafizetni. Turok a kéziratot a TA kiadójához, a Naukához vitte át. Megállapodtak arról, hogy szerkesztője a fiatal V. Zujev lesz, aki tisztelettel viseltetett iránta, és megígérte, hogy beleegyezése nélkül semmit nem változtat a szövegen. Emiatt a manőver miatt adósságokba keveredtünk. Ám amikor a könyv végre megjelent²⁷, ezeket ki tudtuk fizetni.

További témájául Turok Ausztria legújabbkori történetét választotta. Ám ez a kis ország az Intézet vezetését nem érdekelte eléggé. Ezért csak úgy egyeztek bele témaválasztásába, ha mellette jónéhány német tárgyú kötetbe is cikkeket ír. Ráadásul Turok nehéz körülmények között dolgozott. Minden, a jelenkortörténetről szóló külföldi anyag a „szpechranba”²⁸ került. A pártonkívüli Turoknak nagy nehézségbe került, hogy ezekhez hozzájusson. A Szovjetunióban akkor másoló berendezések sem voltak. Mindent kézzel kellett kiírni. Turok többszáz ilyen teleírt füzetet hagyott hátra. A levéltárakban csak zsinórral átfűzött, sorszámozott oldalakból álló füzetet lehetett használni, amelyet felülvizsgálatra át kellett adni a levéltár erre kijelölt részlegének. Megtehették, hogy bármelyik füzetet titkosság címén visszatartják. Ezért Turok dupla munkát végzett. A számára legfontosabb idézeteket beírta a füzetbe (hátha átengedik), de apró papírlapokra is, amelyeket belső zsebébe rejtett. Persze ezeket az illegálisan kicsempészett anyagokat, ha a füzet nem jutott át, csak idézőjel és forráshivatkozás nélkül használhatta. Eközben azonban – bár pártonkívüli volt – pompás német nyelvtudása miatt őt bízták meg azzal, hogy nézze át a Történeti Intézetbe került, háborúban zsákmányolt levéltári anyagokat. Végül is, minden tisztességes és „nem tisztességes” eszközzel, Turok hozzájutott a számára szükséges könyvekhez.

Közben diákja, I. Satalov elmondta neki, hogy a tehetséges A. M. Markov, korábban bécsi laptudósító az ő apjánál, egy emeletes izmailovói faházban szobát bérelt, és az asztalán ott hever a „Guido Schmidt pere” cí-

²⁷ V. M. Turok: Lokarno. Nauka, Moszkva-Leningrád, 1949.

²⁸ Szpechran – Fond szpecial’novo hranyenija, különlegesen őrzött készlet.

mű könyv, amelyet Turok sehogysem tudott megszerezni. Turok akkor ki-bérelt az idősebb Satalovnál egy másik szobát. A tulajdonos magas árat szabott, de beleegyeztünk, mivel nem elsősorban a szobáért, hanem „Guido Schmidtért” fizettünk. Miután egy házban laktak, Turok megismerkedett Markovval, aki kölcsönadta neki az óhajtott könyvet. Közben össze is barátkoztak, és Markov Turokot élete végéig meg-meglátogatta.

Közben az ifjabb Satalov azzal egészítette ki a jövedelmét, hogy kötő- és horgoló asszonyoktól összevásárolta a készítményeiket, majd vidéken eladta őket. Ezen a „spekuláción” idővel rajtavesztett. Ügyeskedéséből hamarosan „ügyet” kerekítettek. 1945 nyarán a Komszomolszkaja Pravdában erről tárcsa jelent meg A. Satunovszkij tollából. Ebben többek közt azt is írták, hogy tanárának, V. M. Turoknak apja házában szállást adott, aminek fejében Turok hozzásegítette az aspirantúrához. A megdöbbsent Turok elrohant Satunovszkijhoz. Bebizonyította neki, hogy komoly összeget fizetett a szállásért, hogy ő csak egy volt az aspiránsok felvételét intéző bizottság tagjai közül, s hogy az elnök egy köztisztviselőben álló professzor volt. Egyébként is – mondta – Satalov tudása alapján maradéktalanul megfelelt. Satunovszkij mindez kevésbé érdekelte, azt ismételte, hogy a lap nem közöl cáfolatokat (és valóban nem volt hajlandó erre). Így aztán Turok minden alap nélkül megszegyenülten járkált, amíg csak a tárcsa és az ügy feledésbe nem merült. Satalovnak sikerült kimosakodnia, és hosszú évekig dolgozott a főiskola tiszteletben álló tanáraként.

Turok 13 éven át, 1944-től 1957-ig volt a legalacsonyabb tudományos beosztásban. Ebben a különböző főnökségeknek iránta érzett ellenszenve tükröződött. Ez egyaránt vonatkozott az intézeti, a párt- és a szakszervezeti vezetőségre. De hogy is lehetett volna szeretni ezt a kaján, minden hájjal megkent pártonkívüli munkatársat, aki minden lehetséges alkalommal fellépett a szürkeség és a sablonok ellen, ostromozta a naplopókat, a tehetségteleneket és a pártapparátus nagyhangúit, méghozzá úgy, hogy nehéz volt őt rajtakapni bármilyen „kártevőnek” nyilvánítható kijelentésen. Közben egyre nagyobb tekintélynek örvendett az intézetben, amely tekintély messze felülmúlta alacsony beosztását. Igyekezett segíteni azoknak, akik hajlandók voltak dolgozni és gondolkodni. Ezt tette J. A. Piszarjev²⁹ aspiránsal is, aki a Szerb-Horvát Királyság történetéről írt kandidátusi értekezést. Ám hirtelen (legalábbis a mi számunkra, akik nem forogtunk felsőbb körökben) egyik napról a másikra kiderült, hogy Joszip Broz Tito, akit tömegtájékoztatásunk minden szerve a szocialista Jugoszlávia vezetőjeként,

²⁹ Piszarjev munkái később kézikönyvek lettek. Ő maga többször is Budapesten járt és Turok baráti környezetéhez tartozott.

hűséges marxista-leninistaként mutatott be³⁰, átalakult véres hóherrá, az imperializmus ügynökévé, fasisztává, a „Tito-banda” főnökévé. Piszarjev összezavarodott. Hogy védje meg ezután kandidátusi értekezését, éppen Jugoszláviáról? Aspiránsvezetője, az IVI igazgatója, B. D. Grekov³¹, az orosz történelem szakembere a jugoszláv témakörben kevésbé volt járatos. Javasolta: halasszák el a védést, és az aspiráns válasszon új témát. Piszarjev számára ez katasztrófa lett volna: aspiránsideje a végére járt, védés nélkül nem veszik tudományos munkatársi státuszba, egész tudósi pályája veszendőbe megy. Elrohant Turokhoz. Éppen nyaralni készültünk. Már a vonatjegy is a kezünkben volt. Turok egész éjjel a disszertációt bújtta. Piszarjevet biztatva, lelket öntve bele, meggyőzte, hogy a munkája helyes. Azután együtt megfontolták, mit változtassanak egyes megfogalmazásokon és az előszón. Piszarjev megvédte az értekezését, és 1993-ban akadémikusként hunyt el. Ugyanígy segített Turok más tehetséges aspiránsokat. Összebarátkozott Vologya Koroljukkával, Szása Kazsdannal, Tofik Iszlamovval.³²

A főnökséggel Turoknak mindig feszült volt a viszonya, mert képtelen volt a hízélgésre, és időnként nem tudta megállni, hogy ne eressen meg csípős megjegyzéseket a vezetőség rovására. Egyszer Hvosztov, az Intézet igazgatója valami szimpóziumra Bécsbe utazott. Elhatározta, hogy magával viszi Turokot. Biztosra vette, hogy majd körülötte forgolódik, tolmácsává szegődik. Ám Turok, mihelyt annyi év után Bécsben találta magát, nekilátott fölkeresni régi barátait. Újakat is szerzett, és sehogysem akarózott neki kiszolgálni az igazgatóját. Más alkalommal, amikor már a Szlavisztkai Intézetben dolgozott, akkori igazgatója, I. J. Hrenov, aki műveltség dolgában nem tündökölt, nem akarta aláírni a jelenléti ívet, azzal, hogy a szemüvegét a dolgozószobájában felejtette. Turok erre hangosan megjegyezte: „Tegyen oda egy kis keresztet, tudni fogják, ki az”.

Szibériai száműzetésünkig mi Turokkal úgy tekintettünk magunkra, mint „pártonkívüli bolsevikokra”. Ennek a jegyében igaznak hittünk minden nyilatkozatot, amelyet a párt és a kormány kiadott. Amikor az 1930-as évek elején Moszkvában tömegesen jelentek meg koldusszegény parasztok, házi szövésű ruháikban, bocskoraikban és kapcáikkal, gyakran gyerekekkel a karjaikon, hogy alamizsnáért könyörögjenek, mi, Lenin kifejezését alkalmazva, egymás közt arra jutottunk, hogy nálunk a szocializmus „porosz úton” fejlődik. Csak később, Omszkban, a politikával nem foglalkozó tömegek szenvedései láttán fogtuk föl, hogy szó sincsen semmiféle

³⁰ Tito életútját az Évkönyv 1982. évi kötetében ismertettük.

³¹ Grekov az orosz középkor történetének elismerten nagy szakembere volt. Akadémikus.

³² „Tofik” Turok nevelje és „valóságos fia” lett.

szocializmusról. A politikai dogmáknál is nehezebb volt megválnunk a tudatunkba besulykolt magatartási szabályoktól.

A háború után sok emigráns áramlott haza. Ha a hazatérőnek nem volt hangzatos neve, mint pl. A. I. Kuprinnak³³, akkor államunk sem anyagilag, sem lakással nem segítette, sőt megtiltotta, hogy nagyvárosokban telepedjen le. A hazatelepültek nem szoktak hozzá, hogy tartaniuk kell a szájukat, ezért nem egyszer maguk is táborba kerültek. Egy alkalommal Turkot megkeresték távoli rokonai, és elmondták neki, hogy apja és anyja Párizsban él, és beadták a kérelmüket Oroszországba való visszatérésükre. Turok és én megrémültünk: úgy éreztük, hogy mindenképp vissza kell tartanunk őket. Meleg hangú levelet írtunk a szüleinek, és burkoltan tudtukra adtuk, hogy nem tanácsos hazatérniük. Turok akkor már úgy érezte, hogy szüleivel való szakítása nem egy őszinte forradalmár dicséretes forradalmi lépése volt, hiszen lám, oda vezetett, hogy szülei öregségükre magukra maradtak. Később ugyanazoktól a rokonoktól megtudtuk, hogy szülei megkapták a levelünket, és nagyon örültek, hogy ennyi év után hírt kaptak róla és feleségéről. Sajnos apja hamarosan meghalt, anyja pedig nem tudta rászánni magát, hogy elutazzon a távoli ismeretlenségbe. Így az egyoldalú kapcsolat meg is szakadt.

Valamikor 1947-ben vagy 1948-ban a szomszéd átszólt Turoknak, hogy telefonhoz hívják. Nekünk nem volt telefonunk, a szomszédét nem használtuk, a számát sem adtuk meg senkinek. A csodálkozó Turok átment, és döbbsen jött vissza. Közölték, hogy az NKVD-vel beszél, és holnap 9 órára meg kell jelennie a Kuznyeckij Moszton, a portán fogja várni a belépő. Erről senkinek se szólhat, feleségének sem, és ki kell találnia valamit, amivel az Intézetben kimagyarazza a távollétét. Mi sohasem titkoltunk egymás előtt semmit; Turok most is mindezt azonnal elmondta. Utána lement és vásárolt egy doboz cigarettát. Amikor megismerkedtünk, Turok megveszedett dohányos volt, én meg nem tűrtem a dohányfüstöt. Erre azonnal abahagyta a dohányzást. Később, a háború kitörésekor újra elkezdett füstölni, de befejezésekor ismét lemondott róla. Elmagyarázta nekem, hogy ha rágyújt, nyer néhány másodpercet ahhoz, hogy átgondolja a választát.

Ez nyugtalan idő volt, újra folytak a letartóztatások, és nem lehetett tudni, hogy miért hívják. A „Nagy Házban” Turkot 12 órás, szünet nélküli kihallgatásnak vetették alá. A kérdezők váltották egymást, de neki egyfolytában válaszolnia kellett. Azzal kezdték, hogy ráolvasták életrajzának homályos pontjait: az apja kupec, fehér emigráns, őt magát nem vették át az

³³ Alekszandr Ivanovics Kuprin (1870–1938) – neves orosz prózaíró, 1937-ben telepedett haza párizsi emigrációjából. Cirkusz, Salamon csillaga és Ribnyikov főhadnagy című elbeszélés-kötetei magyarul is olvashatók.

SZK(b)P-be, anyósa a nép ellensége. Ezután kelet-európai barátairól és ismerőseiről kezdték faggatni. Turok nagyon óvatosan válaszolt; nem értette a kérdezősködés célját. Végül este hazaengedték. Csak később, amikor már egymást érték Rajk László, Trajcsó Kosztov és a többiek pereit, értették meg, hogy a kihallgatás ezek előkészítését szolgálta. Az NKVD-ben nyilván azt gondolták, hogy a megijesztett Turok örülni fog, ha mindenféle ártó körülményről számolhat be barátaival kapcsolatban. A faggatás hosszúra nyúlt óráiban viszont rájöhettek, hogy Turokból kompromittáló anyagot fizikai kényszer alkalmazása nélkül nem préselhetnek ki. Akkor pedig mi nek bajlódjanak vele, mikor szanaszét jócskán akadnak emberek, akik készek együttműködni a nagy hatalmú szervezettel. Az a nap persze alaposan igénybe vette Turok idegeit, és nyomot hagyott egészségén is.

Nem tudni, azért-e, mert az NKVD értesítette az Intézet vezetését arról, hogy elégedetlen Turokkal, de a főnökség viszonya egyre inkább megromlott vele. Közben a belpolitika az országban általában is „sűrűsödött”. Ha jól emlékszem 1952. július vége felé az intézetben munkaértekezletet hívtak össze, amely az első félév munkáját értékelte. Turok elsietett a gyűlésre. Én takarítottam, és az ajtó előtt söprögtem, amikor a huzat bevágta mögöttem az ajtót. Ott álltam a lépcsőházban, egy szál pongyolában, szakadt papucsban, mezitláb. Kénytelen voltam azonmód bemenni az Intézetbe, hogy Turoktól elkérjem az ő kulcsát. Kihívtam a teremből. Sietve odaadta a kulcsot és sebtében elmondta, hogy A. L. Szidorov igazgató beszámolójában kijelentette: elengedhetetlen, hogy az Intézetet megtisztítsák a káros nézeteket valló munkatársaktól. Az elbocsátandók között F. A. Hejfec és L. I. Zubok mellett őt is megemlíttette. Elképzelhető, hogy az Intézet felettes szerveinek emberei, akik Szidorovnak az utasításokat adták, azt képzelték, hogy Turok (akárcsak Zubok) zsidó, és a Popov név az álneve lehet. Hivatalosan Németországról írott cikkéért készültek elbocsátani. Később, 1953. március 20-án, amikor a Szovjet Tudományos Akadémia Elnökségének az ülésén beszámolt az Intézet munkájáról, Turokról ezt mondta: „A «Világtörténet» 8. kötetének IV. fejezetét, amely (egy ív terjedelemben) a német forradalomról szól, és amelyet Turok-Popov készített, károsnak találtuk, mert lényegében a németországi ellenforradalom történetét írta le. A munka burzsoá forrásokon alapul, a lenini munkákat nem használja. A szerzői kollektíva, a VIII. kötet szerkesztőbizottsága és az alosztály károsnak találta a munkát. Turok-Popovot az alosztály döntésével elmozdítottuk a «Világtörténet» munkálataitól.”

Az a vád, hogy nem használt lenini munkákat, dőreség volt. Turok természetesen nagyon jól ismerte a követelményeket, és mindent idézett, ami Lenin szövegeiben *valóban* a témára vonatkozott. A súlyt viszont az elsőd-

leges német forrásokra helyezte, nem pedig pusztán saját újságcikkeinket másolta le az illető kérdésről. Most ezért kellett szembenéznie az elbocsátással. Kétségek között hányódott, és velem beszélte meg hogyan járjon el. Szóljon föl ő is, és mondja el, hogy a tervek szerint decemberben le kell adnia a könyvét Ausztria 1918 és 1938 közötti történetéről. Ez öt éves munka terméke, most pedig egyetlen rövid írásért elbocsátanak. Engedjék befejezni ezt az alapos munkát, és annak alapján ítéljenek. De, mondta nekem, fennáll a veszély, hogy az igazgatóság bosszúsan lesöpri az ajánlatát. Akkor aztán nincs hova fordulnia.

Én határozottan azt mondtam neki: most kell föllépnie, nincs mit vesztegetni az időt. Engem erősített meg a rövid időre hozzánk betért B. F. Porsnyev³⁴ véleménye is.

Turok ajánlatát az ülésen két felszólaló megtámogatta. Szidorov váratlanul beleegyezett, hogy az elbocsátást halasszák el alapmunkájának a vitájáig. Nyilván azt várta, hogy Turok kéziratának a megtárgyalása úgyis az igazgatóság szája íze szerinti eredményt hoz. Így Turok egyelőre megkapaszkodott az Intézetben. A többieket elbocsátották.

Akkor nekiugrott munkája hátralevő részeinek. A leadás határidejére el is készült. Átadta a kéziratot a gépíró irodának. Elismervényt kért arról, hogy átvettek egy ilyen és ilyen kéziratot, ennyi és ennyi oldal terjedelemben. Könyörgött a gépíróknak: rajta kívül senki kezébe ne adják. Attól tartott, hogy az igazgatóság ráteszi a kezét és megsemmisíti, akkor aztán semmit sem tud bizonyítani. A nagy munkát (utóbb kiderült, hogy 5 ívre rúg) több mint három hónapig írták, mivel többször félre kellett tenniük sürgős, határidős munkák miatt. Ezalatt pedig meghalt Sztálin.

Mihelyt a munka átolvasás után az igazgatóság asztalára került, Turok a nála maradt példányokat és a piszkozatokat elkezdte körözni olvasásra minden érdeklődőnek, csupán azt kérve, hogy majd véleményezzék a vitán; hogyan-miképpen, az már az illetőn múlik. Közben az igazgatóság is odaadta a kéziratot olyanoknak, akik vállalták, hogy „eltemetik”.

A szokás az, hogy a véleményezésre felkéri az alosztály egy-két munkatársát, és egy-két külsőt is, akiket a főnökség hív meg. Az ülésre azonban ezúttal több mint húszan iratkoztak föl szólásra. Emiatt a vita három egymást követő ülésen folyt. A terem hangulata érezhetően Turoknak kedvezett. Az egyes üléseket két-három nap választotta el egymástól. A szünetekben az igazgatóság lázasan toborzott magának híveket.

Meg kell emlékeznem a nemes magatartás akkoriban ritka példájáról. A Tudományos Akadémia kiadójánál dolgozott M. A. Poltavszkij, maga is a

³⁴ Porsnyev az egyik legkiválóbb egyetemes történész, akadémikus.

jelenkori Ausztria kérdéseinek a szakértője. Legszebb álma volt, hogy átjölessen a Történeti Intézetbe. Az igazgatóság, mint recenzensnek, kiadta neki Turok kéziratát, azzal biztatva őt, hogy Turok elbocsátása esetén vele töltsék be a megüresedett állást. Ám a munkát elolvastván Poltavszkij azt jónak találta, és elzárkózott attól, hogy elmarasztaló véleményt írjon róla. Emiatt csak jóval később kerülhetett át, amikor Turok a Szlavisztikai Intézetbe távozott. Ezt a bátor ellépését Turok élete végéig emlegette.

Egészen másképp viselkedett a Társadalomtudományi Akadémia tanára, Sztatutov, egyes, Ausztria jelenkori történetével foglalkozó tanulmányok szerzője. Már a vita második ülésére elolvasta a kéziratot, és visszahozta Turoknak. Itthon kereste föl, és szóban igen kedvező véleményt mondott róla, noha figyelmeztette Turokot: lehet, hogy nem tud eljönni a vitára. Turok javasolta, hogy akkor diktálja neki gépbe a véleményét. Maga ült a géphez, és kopogta le a szöveget, majd átadta Sztatutovnak, hogy javítsa ki és írja alá. Az néhány mondaton kézírással javításokat eszközölt, majd hirtelen összegyűrtte a lapot és a szemétkosárba dobta, mondván, jobb lesz, ha otthon teljesebb véleményt ír. Végül mégis eljött a második ülésre. Meghallgatta az igazgatóság kép képviselőjének a felszólalását, majd soron kívül szót kapott, és megsemmisítő stílusban leszólta Turok munkáját.

Otthon Turok azonnal a szemétkosárra vetette magát. Meg is találta Sztatutov összegyűrt recenzióját. Ezen nem volt aláírás, de rajta volt gépelve a neve, és a dátum, illetve sajátkezű rájegyzései. Én gondosan kivastaltam a papírlapot, Turok másnap rohant a közjegyzői irodába, hogy hiteles másolatokat készíttessen róla. A harmadik ülésen azután, a véleményekre adott válaszában bejelentette: fölolvass egy véleményt, amely addig nem hangzott el. Föl is olvasta Sztatutov eredeti szövegét. „Ki írta ezt?” – hangzott a teremből. „Sztatutov” – válaszolta Turok és körbeadta a másolatokat. Az elnöklő N. I. Szamorukov, Turok alosztályának a vezetője némileg megzavarodott. „És hol van Sztatutov?” – kiáltott közbe. „A Társadalmi Akadémián” – így Turok. „A Társadalomtudományi Akadémián!” – helyesbítette feddő hangon Szamorukov. Ez a mozzanat mély benyomást keltett a hallgatóságban: lám, micsoða emberek léptek föl Turok ellen, és vajon mi célt szolgált a véleményük?

Összesen hatvanhárman szólaltak föl vagy küldték el írásban a véleményüket. Túlnyomó többségük állásfoglalása Turoknak kedvezett. Az a benyomás keletkezett, hogy a történész közvélemény – most első ízben – a vezetőség ellen lép föl. Három-négy hónappal korábban még úgy bocsátották el a történettudomány három köztiszteletben álló doktorát, hogy a légy se zümmögött, most pedig védelmére keltek egy „egyszerű munkatárs-

nak”. Ennek a fő tényezője természetesen Sztálin halála volt. De közrejátszott benne az a szerep is, amelyet Turok az Intézetben betöltött: a szürke és a betűrágás ellenfeleinek nemhivatalos vezérét látták benne.

Így hát nem volt mód arra, hogy Turok munkáját, mint alkalmatlant elutasítsák. A vezetés minden erőfeszítése dacára 1953 júliusában kéziratát kiadásra javasolták. Ez Turok teljes győzelme volt! Könyvét, nagy terjedelme miatt, két kötetben adták ki. Az első „Ausztia története 1918–1929” címen 1955-ben jelent meg.³⁵ Ráadásul még szerencséje is volt. 1956 februárjában, az SZKP XX. kongresszusára Moszkvába érkezett Ausztia Kommunista Pártjának (KPÖ) a főtitkára, Friedl Fürnberg, és Franz Honner, a párt politikai bizottságának tagja. Noha Turok azokban a napokban egy kiadós influenzával ágyhoz volt kötve, fölkeresték őt a lakásunkon. A régi barátok találkozása igen meleg hangulatú volt. Turok megajándékozta őket az első kötet egy-egy példányával. Fürnberg, aki emigránsként évekig élt Moszkvában, és nehézségek nélkül olvasott oroszul. néhány hónap múlva erősen dicsérő hangú recenziót tett közzé a bécsi *Volksstimmében*, majd a *Voproszi Isztorii*ban is.³⁶ Ez nagy súlyú érv volt Turok javára. Ezért elhatározta, hogy akadémiai doktori értekezésként is benyújtja.

Egy váratlanul közbejött epegörccs-roham, amely azonnali műtétet kívánt, majd a kezdődő Parkinson-kór tünetei valamelyest elnapolták a védést, de 1957 elejére végre kitűzték a napot. Turok botra támaszkodva érkezett a terembe. Előzőleg Szidorovnak is elküldte a kötetét, a következő dedikációval: „Ot szamovo sztarsevo iz mladsih szotrudnyikov”.³⁷ A célzást a címzett láthatóan megértette: két héttel a védés előtt Szidorov Turokot főmunkatárssá léptette elő.

A vita előtt Turok intézeti ellenfelei, elsősorban a különböző szintű vezető beosztásokban, ismét nyüzsgögni kezdtek. A személyzeti osztály vezetője, Goroskova körbejárta az intézetet, szétkürtölve, hogy Turok nem írhattott jó értekezést Ausztriáról. „Megnéztem a káderlapját – mondta –, sehol sem szerepel, hogy tudna osztrákul!”...

A védés 1957 tavaszán sikeresen zajlott le. A tudományos tanács 20 tagja közül ketten szavaztak ellene, és ketten tartózkodtak. 1958. február 15-én Turoknak az akadémiai főbizottság odaítélte a tudományok doktora címet. Ettől számíthatjuk Turok munkásságának a virágkorát. Tiszteletben álló tudós lett, akivel mindenkinek számolnia kellett.

1961 elején Turok elhatározta, hogy nyilvánosan is fellép a szürkeség és a történettudományra halált hozó dogmák ellen. A *Lityerturnaja Gazetá-*

³⁵ V. M. Turok: Ocserki isztorii Avsztrii 1918–1929. Nauka, Moszkva, 1955.

³⁶ Voproszi Isztorii, 1957. 1.sz. 157–161. old.

³⁷ Nehezen fordítható szójáték. (Kb.: „A legöregebb ifjú munkatárstól”.)

ban tett közzé cikket „A történész és az olvasó” címen. Ebben azt írta „Meghökkenő, hogy egysíkú, szürke munkák látnak napvilágot, amelyek unalmat árasztanak. Az olvasónak kedve támad a sutba dobni a könyvet. Ez különösen a történeti munkáknak arról a részéről mondható el, amelyet a diákságnak szánnak. Hát nem éppen a fiatalok számára kell érdekesen írni?... A történésznek a szó mesterévé is kell lennie, azon túl, hogy tárgyát nagy mélységben ismeri. Ugyanilyen nyilvánvaló, hogy a gondolat és érzések nélkül kimondott szó hazugság.”³⁸ A hasonló jó szándékú felhívásoktól cikke abban különbözött, hogy neveket is említett; egyrészt olyan élő történészekét, akik jól írtak, másrészt olyanokét is, akiket rossz példaként használt. Többek közt intézeti munkatársakat is megnevezett, mint A. L. Lavrov és M. G. Szazin, akik hosszú évek óta nem közöltek tudományos írásokat. Elemezett két jelenkor történeti tankönyvet is. Az egyik a Leníngrádi Állami Egyetemé volt, Revunyenkov szerkesztésében, a másik a Tudományos Akadémiáé. Megállapította: ha letakarják az ország nevét, aligha fogja tudni bárki, hogy melyikről van szó, annyira egy és ugyanazon sémára készültek. Ennek a cikknek a közzététele nagy vihart váltott ki, olyan időszakban, amikor bírálatot gyakorolni főképpen felülről jövő ösztönzésre lehetett, különösen olyan személyek fölött, akik párt- vagy intézményvezetői beosztásuknál fogva maguk szoktak lehordani mindenkit. A „Litgazeta” szerkesztőségébe csakúgy záporoztak a hozzászólások, zömmel a szerzővel egyetértők. A cikkben bíráló hangon értékelt személyek viszont dühös felháborodással reagáltak. Turok javaslatára 1961. március 3-án a hetilap a cikkről nyilvános vitát rendezett. Erre nemcsak történészek jöttek el, hanem más tudományágak szakemberei, fizikusok és atomkutatók is. Huszonhárman szólaltak föl, közülük tizenkilencen alapjában Turok álláspontját támogatták. Ez után a vita után vált Turok széles körben ismertté Moszkva és Leníngrád értelmisége körében.

1961-ben átszervezték a TA Szlavisztikai Intézetét (később nevéhez hozzászámították a „balkanisztikai” jelzőt is). Igazgatójává a fiatal I. I. Udalcovot nevezték ki. Ő nagyrészt fiatalokból toborzott csapatot gyűjtött maga köré, többnyire volt tanulóársait. Azt az illúziót melengették, hogy módjukban áll majd csak a munkaképes tudósokat tartani az Intézetben, megszabadulva a tehetségtelenekektől és a semmittevőktől. Ám, amint mondani szokás, „lehetetlen csak az autók egy része számára bevezetni a jobboldali közlekedést”. Így aztán egy idő után a Szlavisztikai Intézet sem különbözött nagyon a TA többi intézetétől. Mégis, az első időben, lelkesedéssel telve, merész terveket kovácsolva, kezdték rábeszélni Turokot, hogy menjen át hozzájuk. A Történeti Intézet igazgatója pedig annyira kész volt átengedni tüskés ter-

³⁸ Lityerturnaja Gazeta, 1961. 4.sz.

mészetű munkatársát, hogy még a státuszát is vele adta. Így került Turok a szlavistákhoz. Ott pedig nagy szükség volt rá. A munkatársak fiatal többsége általában csak egy-egy (általa tanulmányozott) ország – olykor csak egy országrész – nyelvét és helyzetét ismerte. Turok látóköre sokszorta szélesebb volt, kiismerte magát Kelet-Európa számos országának a viszonyai-ban. Emiatt sokféle munka elbírálásában is kellett részt vennie. Lelkileg is kipihente magát az üldöztetések után, amelyeknek a Történeti Intézetben ki volt téve. Így igen termékenyen tudott dolgozni. 1963-ban napvilágot látott Ausztria-történetének második kötete, majd egész sor tanulmánya. Akkoriban határozta el, hogy kiadja visszaemlékezéseit az 1920-30-as évek kommunista vezetőiről. Ennek „A Komintern utcája” címet adta. (Ez a Vozdvizsenka utca volt, ahol egymás mellett álltak a Komintern épületei és a Nemzetközi Agrárintézet, a MAI.) A portrék közül mindössze hatot tudott megírni; ezek közül öt meg is jelent az Intézet különböző kiadványaiban.

A Szlavisztikai Intézet akkor a Trubnyikov utcában volt; egy a 19. század első felében épült egykori magánvillát foglalt el. Az épület közepén nagy oszlopos terem volt, amelyből különböző irányokban nyíltak ajtók. Turok gyakran ült le ebben a központi fekvésű teremben, köréje gyűltek a munkatársak. Kicserélték értesüléseiket, kifejtették álláspontjukat vagy egyszerűen csevegtek. Turok pedig, amint mondani szokta, elmesélte „novelláit” az 1920-30-as évekről, amelyeket személyesen ismert vagy amelyekről olvasott. Beszélt például F. F. Raszkolnyikovról, „Murkáról” – Marija Ignatyevna Zakrevszkaja–Benckendorff-Budbergről, aki közeli ismerőse volt R. Lockhardtnak, Maxim Gorkijnak és H. G. Wellsnek.³⁹ Ezekről akkoriban nem írtak.

Turok viceket is szívesen hallgatott és mesélt. Értelmiségi körökben ezek szinte mindig politikai csattanóval végződtek. A vezetés meglehetősen ferde szemmel tekintett ezekre az „oszlopcsarnoki” beszélgetésekre.

Turok népszerűségéhez erősen hozzájárult első külföldi utazása. 1964 végén Budapesten ülésezett az Osztrák–Magyar Monarchia széthullásának okaival foglalkozó III. nemzetközi konferencia. A négytagú román küldöttséget a kommunista párt központi bizottságának tagja, a román kormány tekintélyes minisztere, Miron Constantinescu vezette. Ő tartotta az általános bevezető előadást is. Ennek a tengelye az a megállapítás volt, hogy Románia egynemzetiségű állam, és Erdélyt mindig románok népesítették be. Ezt az 1918. december 1-jei gyulafehérvári nyilatkozattal igyekezett bizonyítani, amely kimondta Erdély egyesülését Romániával. A magyar történészekben forrott a düh, de mint a konferencia vendéglátói nem igen tehettek

³⁹ Turokról, mint elbeszélőről lásd I. Sklovszkij: Eseloni. Nyevidumannije raszszkazi. Moszkva, 1991. 188–191. old. (Maxim Gorkij életpályájáról lásd Évkönyv 2005., ill. 2006.)

semmit. (Erdély, mint magyarok és románok által vegyesen benépesített országrész a két állam között régóta vitatott terület volt. 1940-en Hitler két részre tagolta, az egyiket Magyarországnak, a másikat Romániának adta. Sztálin pedig, aki szintén feljogosítva érezte magát arra, hogy rendelkezék a népek sorsáról, az egészet Romániának juttatta. Eleinte tiszteletben tartották a magyarok jogait, ám amikor Ceaușcut kinevezték a terület vezetőjévé, megpróbálták erőszakos eszközökkel beolvasztani Erdély másfélmillió magyarját. Magyar iskolákat zártak be, magyar újságokat szüntettek meg, csak a helységnevek román változatát engedték használni, stb.)

A vita során egyszercsak Turok kért szót. Megdicsérte a román előadásra fordította nagy munkát. Aztán kiemelte: a szovjet emberek mindig nagyra becsülték a Romániai KP internacionalizmusát. Hiszen a párt alapítója a dobrudzsai bolgár Borisz Sztefanov volt, és olyan vezetők álltak az élén, mint a besszarábiai Pavel Tkacsenko és Pavel Finder, a zsidó Mark Goldstein és mások. És ez természetes, hiszen a pártvezetés összetétele a lakosságának felelt meg. A gyulafehérvári döntés kényszerű volt, hiszen a román hadsereg akkor már behatolt Erdély egyes területeire, és a katonaság erőszakoskodott a nemromán helységek lakosaival.⁴⁰ Bár a felszólalónak tíz perc állt a rendelkezésére, Turok idejét a hallgatóság többször meghosszabbította; több mint fél órát beszélt.

A konferencián jelen levők rokonszenveztek Turok mondanivalójával. Nagy tudású embert láttak maguk előtt, aki kiválóan birtokolta a német nyelvet, bátran és szabadon beszélt, könnyen teremtett kapcsolatot, szellemesen replikázott. Sohasem alkalmazkodott a külföldre kiküldötteket béklyózó frott és íratlan szabályokhoz, nem igyekezett „leleplezni”, megbélyegezni a nyugati „kapitalista tudósokat”, nem tartotta magát távol tőlük. ellenkezőleg: mindenkivel közlékeny volt, figyelmesen hallgatta kollégáit, tréfált velük. Emiatt mondta neki egyszer az osztrák kommunista történész, Herbert Steiner: „Te félrevezeted az embereinket, azt fogják hinni, hogy minden szovjet történész ilyen.”⁴¹

A szovjet küldöttségre Turok fölszólalása bombarobbanásként hatott. A románok semmiképp nem vártak ilyen támadást, éppen szovjet oldalról. A szovjet küldötteket Turok vakmerősége döbentette meg, az, hogy moszkvai feletteseivel való megbeszélés nélkül reagált. Piszarjev is elégedetlen volt, mondván, hogy ezáltal a nyugati kollégák előtt föltárultak a szocialista országok történészei monolitikus táborán belüli nézeteltérések (mintha azok mindezidáig nem tudtak volna ezekről).

⁴⁰ Lásd *Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1900–1918*. Budapest, 1966.

⁴¹ Steiner életrajzát lásd *Évkönyv 2003*.

Felszólalása után szünetet rendeltek el. Mint utóbb kiderült, Constantinescu azonnal a román követségre sietett, és közvetlenül Georghe Gheorgiu-Dej-t, a román párt és kormány legfőbb vezetőjét hívta föl, hogy mitévő legyen. Azt az utasítást kapta, hogy szólaljon föl ismét, jelentse ki, hogy Turok mondanivalója helytelen, de ne élezze ki a viszonyt a szovjetekkel. Végül a zárszóban annyit mondott, hogy Turok nem illetékes a kérdésben.

Azután, hogy a küldöttség visszaérkezett Moszkvába, minden azon múlt, hogyan találja Piszarjev az ügyet a TA elnökségének küldendő szokásos jelentésében. Turok felszólalásának a híre persze közben elterjedt, és akadt, aki büntető intézkedéseket követelt. Piszarjev azonban az Elnökségnek meglehetősen formális jelentést továbbított: ennyi és ennyi ülés volt, szovjet küldöttek ennyi és ennyi előadást tartottak, ennyiszor szólaltak föl a vitákban. Hvosztov, akinek a kezébe került a jelentés, természetesen már tudott Turok budapesti „bombájáról” és visszhangjáról. Fel is tette Piszarjevnek az epés kérdést, „hogyhogy ilyen formális jelentést adott be?”. Ám, mint az Intézet igazgatójának, nem állt az érdekében fölfújni az incidenst. Így Turok felszólalásának nem voltak következményei.

Budapesti szereplésének az eredményeként Turokot elkezdték hívogatni külföldi történész-konferenciákra és szimpoziumokra. Akkoriban a külföldi kiküldetések ritkaságszámba mentek, a pártonkívüli Turok pedig olykor évente többször is kiutazhatott. Járt Ausztriában, Magyarországon, Csehszlovákiában, Jugoszláviában, az NDK-ban, Finnországban. 1969-ben Bécsben módja volt megismerkedni Bruno Kreiskyvel, aki később, már kancellárként 1972-ben nemzetközi történészbizottságot hozott létre Ausztria történetének a feldolgozására. Ő ezt azzal a feltétellel fogadta el, ha a bizottságba három általa ismert kommunista történészt is bevonnak. Ezzel biztosította a maga számára az Osztrák KP támogatását, ez pedig az SZKP KB illetékeseit meggyőzte arról, hogy részvétele elengedhetetlen.

Kiutazásai alkalmával széles körben szerzett ismerősöket, és ezeket általában meghívta, hogy ha Moszkvában járnak, keressék föl a lakásán. Ki mindenki fordult meg az otthonunkban Kelet-Európából, Ausztriából, a két Németországból! A szovjet történészek közül az egyetlenek voltunk, akik ilyen széles körben fogadtunk külföldi vendégeket. Még nem oldódott föl a Sztálin idején bezuggerált rémület a külföldiekkel való érintkezéstől. A lakásviszonyaink sem engedték meg az ilyen meghívásokat, nem is beszélve az állandó élelmiszerhiányról. Annakidején, amikor a mamát kiengedték a táborból, majd hazatérhetett a száműzetésből is, azután pedig a párttagságát is helyreállították, vele együtt, háromszobás lakásban éltünk. Ráadásul a látogatók többnyire nem egyenként jöttek, hanem olykor egész,

Moszkvába érkezett delegációk. Volt, hogy tizenketten szorongtunk a lakás két szobájában. A biztonság kedvéért Turok apró ravaszságokat alkalmazott. Igyekezett, hogy ilyenkor jelen legyen valaki az intézeti pártvezetőségéből, vagy ott legyen a delegáció mellé kirendelt hivatalos tolmács, általában olyasvalaki, aki jelenthette oda, „ahova kellett”, hogy nem szöttek semmilyen ellenforradalmi összeesküvést. Miután összebarátkozott W. Wodak-kal, Ausztria moszkvai nagykövetével, Turok a vele lezajlott beszélgetésekről értesítette az SZKP KB-ban Ausztriával foglalkozó Molcsanovot, ezt a tipikus hivatalnokot, gőgös, állig begombolkozott embert. Fürnberg, aki ismerte, így beszélt róla: „Molcsanov fejlődik: már minden ötödik viccet megért.” Molcsanovnak szüksége volt Turokra, ő maga csak gyengén tájékozódott Ausztria politikai életében. Egy alkalommal Wodak – feltételezhetően – Turokon keresztül akarta a szovjet vezetés tudtára adni elképzelését arról, hogy Ausztria esetleg közvetítő szerepet játszhatna Nyugat-és Kelet-Európa között. Így hát Turok a külföldiekkel tartott kapcsolatait demonstratíván a főnökség szeme előtt bonyolíthatta, és egyetlen alkalommal sem támadtak belőlük nehézségei.

1967-ben Moszkvába érkezett Erich Pogatz, a bécsi Europa-Verlag kiadó igazgatója. Föjlajánlotta Turoknak, hogy lefordítanak és kiadnak Ausztriáról szóló köteteket, mint szovjet nézőpontot országa történetéről. Bécsben, Lili Ergitz személyében, fordítót is találtak. Turok megfeszített munkát végzett ez ügyben. Ahhoz, hogy az oda-vissza, kettős fordítást elkerülje, füzetek százaiából elő kellett kaparnia az idézetek eredeti német szövegét, összeállítania az általa használt fogalmak német nyelvű mutatóját. Egy évig dolgozott; Pogatz meghívására egész hónapot töltöttünk Ausztriában. A következő évben Turok Bécsbe utazott a Pogatz által a kézirat ügyében összehívott tanácskozásra. Elsőnek kért szót. Elmondta, hogy ismét alaposan átolvasta a munkáját. Ennek során arra a következtetésre jutott, hogy annak kicsengése szerint Ausztria minden balsorsáért, az Anschlusst is beleértve, a szociáldemokrácia felelős. Ez természetesen nem így van. A könyvben az ausztromarxizmus és Otto Bauer értékelése előítéletes, egyoldalú. Erre fölállt a Pogatz által kijelölt recenzens, és csak ennyit szólt: nincs mit mondania, maga a szerző mondta el, amiről szólni akart. Pogatz föjlajánlotta Turoknak, hogy az ausztriai kiadás számára dolgozza át munkáját. Turok azonban jól tudta: nem kapna engedélyt arra, hogy a hivatalos szovjet állásponttól eltérő változtatásokat hajtson végre. Így aztán munkája külföldön nem jelent meg.

1968 augusztusában, afféle tudományos túrizmus jegyében Prágában részt vettünk a szlavisták kongresszusán. Turok nyakig merült a „prágai tavasz” atmoszférájába. Mindenütt ott volt, sokakkal érintkezett. A szovjet

emberekhez való viszony jó volt. Épp akkor zajlott le Dubček⁴² és Brezsnyev ágcsernyői találkozása, amely – úgy tűnt – véget vetett a két ország közötti feszültségnek. Turoknak azonban a Vencel-téren úgy kellett kimentenie a földühödött diákok egy csoportjának a keze közül P. Naumovot, intézetének a munkatársát. Azt magyarázta nekik, hogy Dubček, a német revansiszták hatása alatt, ellenforradalmat szít Csehszlovákiában (ami a hivatalos szovjet álláspont volt). Turok közbelépett. Elmondta a diákoknak, hogy Moszkvában korántsem mindenki osztja Naumov véleményét. Mindenképp magára vonva a figyelmet, Naumovnak odasúgta, hogy tűnjön el gyorsan, amit az meg is tett. 15-én utaztunk el Prágából, 21-én pedig a moszkvai rádióból tudtuk meg, hogy szovjet tankok hatoltak be Csehszlovákiába.

Az 1960–70-es években, amikor szélesedett a disszidensek mozgalma, Turok – aki a politikai viszonyok megváltoztatása egyetlen lehetséges módjának a forradalmat tartotta –, nem hitte, hogy ezt áldozatok nélkül, törvényes úton végre lehetne hajtani. Ennek dacára együttértett a disszidensekkel. Anyagilag mind a ketten hozzájárultunk a politikai bebörtönzöttek és családtagjaik támogatásához. Turok, ahol csak tehetette, föllépett életünk visszásságai ellen, bár igyekezett a megengedhetőség határán megállni. Így az Akadémia elnökségében és az Intézetben is tiltakozott – sajnos eredménytelenül – a raktáron lévő, állítólag szükségtelen könyvek listája ellen, amelyekre megsemmisítés várt. Ezt a listát egy bizottság állította össze Pavel Romanov vezetésével (akit csúfondárosan II. Pálnak neveztek). A listán olyan könyvek is szerepeltek, mint az orosz krónikák teljes gyűjteménye vagy Kljucsevszkij „Bojár дума” című munkája. Amikor Turokot bevonták az Akadémia népszerű történeti kiadványok sorozatának a szerkesztő bizottságába, igyekezett ott előtérbe helyezni a progresszív szemléletű munkákat. Ebben az igyekezetében összeütközésbe került V. A. Bojarszkijjal, a bizottság titkárával. Ez korábban a KGB nyomozója volt, és kínvallatásokban is részt vett, nemcsak a Szovjetunióban, hanem a Rajk- és a Kosztov-per előkészítése során is. Erről Ivan Sztefanov, az utóbbi per egyik vádlottja számolt be nekünk. Turokkal Bojarszkij mézédés volt, nekem még kezet is csókolt (brrr!).

Turoknak sikerült kiadatnia A. M. Nyekrics könyvét⁴³, akit aspirantúrájában is támogatott. A könyv nyomában botrány kerekedett; Nyekricset kizárták a pártból.⁴⁴

⁴² Dubček életútját lásd Évkönyv 1993.

⁴³ A könyv magyarul is megjelent. (Így történt. 1941. június 22. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977.).

⁴⁴ Erről lásd A. M. Nyekrics: *Otresisz' ot sztraha*. London, 1978. 154–156. old.

A '70-es években, amikor a csúcson Sztálin rehabilitációjáról keringtek suttógó hírek, Turok nekilátott, hogy megkeresse azokat az embereket, akiknek alkalmuk volt találkozni vele. Följegyezte emlékezéseiket, amelyekben Sztálin úgy jelent meg, amilyen valójában volt: hiányos műveltségű, goromba, türelmetlen. Azután ezeket a följegyzéseket – pl. arról, hogyan írta meg Sztálin, német anyagok alapján, alig ismerve a német nyelvet, „Marxizmus és nemzeti kérdés” című broszúráját; vagy milyen hibákat követett el az osztrák szociáldemokraták brünni programjának a fordítása során (ez volt az első szociáldemokrata program a nemzeti kérdéstről) – szóval mindezt számos alkalommal ismertette, többek közt a leningrádi pártfőiskolán, Ausztriában és Magyarországon is.⁴⁵ Rövid formában közzétette ezt a *Narodi Azii i Afriki* folyóiratban is.⁴⁶ Mindezt a megengedhetőség határaihoz közelítve fogalmazta meg, amihez különös érzéke volt.

1972-ben a Magyar Történelmi Társulat külföldi tiszteletbeli tagjává választották. Az erről tanúskodó, középkori stílusban megformázott oklevelet ünnepélyesen adták át neki.⁴⁷ Bécsben 1977-ben kapta meg „A tudományért és a művészetért” rendet, erőfeszítése miatt, amelyeket azért tett, hogy a szovjet emberekkel megismertesse Ausztria történetét. Különböző érdemérmeket és okleveleket kapott Ausztria Kommunista Pártjától is. Amikor mondtam neki, hogy a KPÖ nem érdemes a támogatására, azt felelte: „Tudom, de ott nincs másik pártom”.

1978-ban betegsége annyira elhatalmasodott, hogy már nem utazhatott külföldre, és alig tudott dolgozni. 1980-ban, felesége kíséretében meglátogatta őt a Moszkvába érkezett, nagy tekintélyű német történész, Hans Mommsen. Arra kérte őt, hogy írjon cikket abba a gyűjteményes kötetbe, amelyet Bécs főlevéltárosa, a 70 éves Rudolf Neck tiszteletére készítenek. Mommsennek még aznap el kellett utaznia, felesége még három napig Moszkvában maradt, ennyi idő állt Turok rendelkezésére. Amikor leült dolgozni, kiderült, hogy nem tudja leütni a billentyűket. Nekem diktálta le németül.⁴⁸ Sikerült még gépbe diktálnia „A Komintern utcája” újabb részletét; kijavította a német szövegben általa elkövetett hibákat is.

1981. szeptember 23-án halt meg, röviddel 78. születésnapja előtt. A mi akkori, erősen beszűkített és sztandardizált életünkben ő élénk, színes je-

⁴⁵ A magyar összefüggésekről lásd Jemnitz János írását Turokról.

⁴⁶ V. M. Turok: Lenin o Brjunszkoj programme (1899 g.) po nacional'nomu voproszu. *Narodi Azii i Afriki*, 1970. 6. sz.

⁴⁷ A magyar összefüggésekről lásd Jemnitz János írását Turokról.

⁴⁸ Ez a cikk már halála után jelent meg. (Wladimir Turok: Ein Brief an Rudolf Neck. Politik und Gesellschaft im alten und neuen Österreich. Wien, 1981. I. köt.

lenség volt, művelt és okos ember. Szerette az embereket, igyekezett segíteni nekik. Méltó tehát a jó emlékezetre.

A többit nem nekem kell elmondanom.

Forrás: Alekszandrovna Antonova Koka: V. M. Turok. (K 90-letyiju szo dnya rozsgyenyija.) In: Szlavjanovegyenyije, 1995. I. sz. 92–105. old.

CLAUDIE WEILL

Vlagyimir Turok

Elsőként Vlagyimir Turokkal még az ITH linzi konferenciáján találkoztam, majd 1970. júniusában, ahol én abban az időben kutatómunkát folytattam. Mindenesetre birtokomban volt lakásának címe illetve telefonszáma egy olyan városban, amelyben ez egyébként nem lett volna meglehető. Ő a Dimitrij Uljanov utcában lakott, amely egyfajta „gettó” volt, ahol az egyetemiek illetve az akadémiai dolgozók laktak. Turok itt feleségével élt, a rendkívül energikus Kokával. A lakásban ott élt Koka anyja is, aki súlyosan szenvedett a szibériai gulágban megélt évektől (amelyeket együtt töltött Kokával és Turokkal). Miután Leningrádból visszatértem, Turok lakásának nevezetes balkonján felidéztük és megtárgyaltuk az orosz munkásmozgalm régi eseményeit egy „kis Internacionálé” keretében, amelynek Fritz Klein, Jemnitz János és egy spanyol⁴⁹ volt tagja, aki tartósan Moszkvában élt. Ausztria történetének kérdéseiről Turok többet tudott bárki másnál. Németül minden akcentus nélkül beszélt. Ebben az időben engem a nemzetiségi kérdés foglalkoztatott, erről beszélgettünk, és a kérdésről Turok úttörő munkát írt.⁵⁰ Szabad gondolatait azokkal közölte, akiket ő már régen ismert. Így Berlin például Fritz Klein-t nevelte egy Wolf Biermann nevű énekesnél, aki az RDA-nál dolgozott. Ezekben az években orosz „disszidensek” érkeztek Párizsba, akiknek az írásait azután Georges Haupt⁵¹ aki nek a segédje voltam, fordította le franciára. Ebben az időben Moszkvában volt egy értelmiségi tiltakozás a megtorlások illetőleg korlátozások ellen, amit azután Párizsban az értelmiségiek is felkaroltak, többek között az

⁴⁹ Fritz Klein már ekkor befutott NDK-s történész volt, a spanyol pedig José García volt, akinek több könyve jelent meg oroszul és egy nagy szintézise magyarul is.

⁵⁰ Turoknak erről a munkájáról ebben a Turok blokkban még lesz szó. (Erről többen tudtak Magyarországon is.)

⁵¹ Haupt életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1998.

Ecole pratique des Hautes études⁵²-ben is felkaroltak. Turok tőlem kérte ennek a tiltakozásnak a szövegét, annál is inkább, mert számomra nem volt nehéz, hogy Moszkvában találkozzak az ott dolgozó külföldi újságírókkal, köztük a franciákkal, így a Le Monde tudósítójával, Alain Jacob-al, akinek a lakásán szintén találkozhattam a disszidensekkel.

Turok segítségével többekkel megismerkedhettem, köztük Alexander Nyekriccsel, aki ugyanabban a házban lakott és akinek a könyvét amelynek címe „1941. június 22.”, azután Georges Haupt fordította franciára és németre⁵³. Nyekrics ekkoriban Szolzsenyicint úgy említette nekem, mint aki az igazi próféta, ami ekkor engem részint meglepett és tudom, hogy a baloldaliak körében ellenérzést váltott ki. Azt kell hogy kérdezzem magamtól, hogy vajon Turok osztotta-e, hogy ilyen bálványt alkossanak Szolzsenyicinből. Én találkoztam Nyekriccsel akkor is, amikor ő már Nyugatra távozott⁵⁴.

Ősszel, amikor visszatértem Moszkvába, hogy befejezzem tanulmányaimat, Turok, aki ekkor szívbajtól szenvedett, moszkva-környéki szanatóriumban kapta a gyógykezelést. Ő ragaszkodott ahhoz, hogy a Moszkvától 40 kilométerre eső szanatóriumba én taxin jöjjek ki az ő költségére. Az épületbe magába, mint külföldi, nem mehettem be és így azután hármásban Kokával a szanatórium parkjában sétáltunk és beszélgettünk. Turok volt az, aki tulajdonképpen megkönnyítette és lehetővé tette számomra, hogy belsőleg is megismerhessem Oroszországot. Atyai támogatása nem jelentette azt, hogy olykor ne tegyen kritikai megjegyzéseket és ez vonatkozik a néhány évvel később megjelenő könyvre: „Les marxistes et la question nationale” (A marxisták és a nemzeti kérdés.) Ezt a könyvet Georges Haupt, Michael Löwy és jómagam írtuk. Ő azt mondta, miként Georges Haupt is, hogy én Bauert összetévesztettem egy paraszttal a fordításnál, minthogy Bauer parasztot jelent. Ez is bizonyította, hogy milyen figyelmesen olvasta el a munkát és kész volt a megjegyzéseit is megtenni a maga kedves módján.

⁵² Ez egy párizsi szabadegyetem volt, amely ekkor a Sorbonne-al egyenértékű és tőle független intézmény volt. Mind Haupt, mind Weill ennek a szabadegyetemnek orosz szekciójában dolgozott.

⁵³ Ez a könyv akkoriban még nagy botrányt és teljes újdonságot jelentett, azt magyarázta, hogy Sztálint meglepetésként érte a hitleri támadás és nem készítette fel erre az országot.

⁵⁴ Turok felfogása nagyon messze állt Szolzsenyicinétől, Turok engem ekkoriban már arra figyelmeztetett, hogy az Intézetben sok okból ne beszélgessek Nyekriccsel. (A jegyzeteket Claudie Weill írásához Jemnitz János írta.)

JEMNITZ JÁNOS

Befejezetlen emlékek Turokról

1969-től két és fél éven át voltam Moszkvában Keldis ösztöndíjjal. Már az első hetekben Tofik M. Iszlámov, aki Turoknak valóságos nevelt fia volt, és engem 1956-tól a Párttörténeti Intézetben lezajló vitákról jól ismert, azonnal felvezetett Turok lakására, amely sokak által jól ismert valóságos zárándokló szentély volt. Én ezután legalább félszázszor lehettem ott ebben a csodálatos lakásban. Turok mindig egy asztal mögött várt, körülötte székek, a székeken feltornyozott könyvek és folyóiratok, és ebben az irgalmatlan rendtelenségben ő csodálatosan kiismerte magát. Minden hétvégén a szombat estét ott töltöttük különféle összetételekben, Iszlámov szintén mindig ott volt, Claudie Weill párszor, néhányszor a Weill által említett Nyekrics. Ugyanitt Turok ismertetett meg a nem sokkal később akadémikussá lett Piszarjevvel, aki szintén ebben a házban lakott, aki természetesen mégis Turokot tekintette a doyennek. Piszarjev volt akkoriban a fő Jugoszlávia történetét feldolgozó történetíró. E témában több nagy munkája jelent meg. A téma és Jugoszlávia mindig is közel állt Turok szívéhez. A vendégek sorában ott volt a spanyol García mellett Birmann is, aki a bolgár történetírást képviselte, ugyanebben a házban és ugyanebben az intézetben.

Ebben az időben az Egyetemes Történeti Intézet és a Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézet még nem vált ketté és ugyanabban az épületben dolgoztak a munkatársak egymás mellett. engem Turok ekkor néhány nagy szovjet történésszel, többek között Porsnyevvel, Altmannal és azt hiszem ő ismertetett meg először V. M. Dalinnal⁵⁵ és A. Manfreddel is. Dalinnal később jó viszonyba kerültem, számos cikkemet megjelentette az igen befolyásos, Franciaországban is elismert Francuzszkij Jezsegodnyik-ban. Turok és Dalin viszonya meglehetősen sajtáságos volt és noha mindketten megjárta a szibériai száműzetést és évek után kerülhettek csak vissza a történész pályára, sosem felejttem el, hogy Turok Dalinról egy ízben mosolyogva úgy emlékezett meg, hogy: „Sztárij komszomoljec” (öreg komszomolista), amivel azt jelezte, hogy régi felfogásának néhány beidegződött megítélésétől nem tudott szabadulni. Ebben Turoknak megint igaza volt, jóllehet Dalin rengeteget dolgozott, roppant értékes munkákat adott ki a keze alól, amelyeket még Franciaországban is nagyon megbecsültek.

Jól emlékszem ezekről az évekből az Intézet plénumán lezajlott olykor „furcsa” vitákra, amelyek egyben voltak történetiek és politikaiak, amelyek

⁵⁵ Dalin életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1987

során Turok volt az abszolút renitens gondolatébresztő „faltörő kos”, amikor jól emlékszem, hogy szavait dermedt csend fogadta az akkori légkörben, amikor összesen csak két fiatalabb történész mert mellette „lándzsát törni”. Turokot ez a helyzet a legkevésbé sem zavarta. ebben a két és fél évben engem is olyan helyzetbe hoztak többször, hogy történeti nézeteim vitára kerültek és mindig csak nagyon kevesen voltak olyanok, akikben volt annyi kurázi (többnyire már idősebb és befutott történészek), hogy mellem álltak. Ezekről a vitákról Turoknak mindig beszámoltam, és az az érzésem, hogy a „védőangyalokat” Turok delegálta a segítségemre.

Turokkal később az ITH linzi konferenciáin is olykor találkozhattam. Sosem fogom elfelejteni, hogy amikor rendkívül kiélezett vita folyt az ausztromarxizmusról, a Bauer – Renner ellentétről és e kérdésről a felvezető előadást az Ausztriában befolyásos Leser professzor tartotta, Bauer rovására és Renner javára (megjegyzendő, hogy nálunk ekkoriban Erényi Tibor Leser és Renner nagy csodálója volt), e vitában Turok volt az, aki szétzedte Leser érveit és „megvédte” Bauert.

Az osztrák összefüggéseknél tartva Turok rendszeresen a Rathausall szemben lévő, a Burgtheater oldalán elhelyezkedő híres Lindtmann kávéházban szeretett emberekkel találkozni és beszélgetni. Ez volt a törzs helye. Itt én hoztam össze Duczynska Ilonával, akivel természetesen felidézhettek a régi osztrák húszas éveket és igazán jóízű baráti beszélgetést folytattak. Utána, ahogy mi eltávoztunk, jól emlékszem, hogy a következő vendég, akit ott fogadott, Johann Kopenig, az Osztrák Kommunista Párt hajdani vezetőjének és elnökének szabadabb szellemű özvegyével találkozott. Az ITH vitáin Turoknak abszolút mindenki által elfogadott nagy presztízse volt, már csak azért is, mert sohasem beszélt papírból, remekül tudott németül, soha nem mondott frázisokat, felszólalásai így mindig nagy figyelmet keltettek. Turok többször járt Budapesten és még az osztrák nyomvonalon maradván én hoztam össze Vajda Imrével, aki a húszas éveket ugyancsak Bécsben élte át és Walter Fischerrel⁵⁶.

Turok orosz kapcsolatainál maradván, ebben az időben rengeteget tanultam tőle az orosz munkásmozgalom olyan embereiről, akik ekkoriban hivatalosan nagyon el voltak feledve vagy egyenesen az árulók padjára voltak állítva. Turok ilyen esetekben mindig rá tudott vezetni az emberek valós értékére. Turok volt az, aki ebben az első időszakban, amikor az I. világháborús nemzetközi munkásmozgalommal foglalkoztam, összehozott Tyomkinnal, aki ebben a témakörben ugyancsak több könyvet jelentetett meg oroszul. Akkoriban eléggé összebarátkoztunk és sosem fogom elfelejteni, hogy az 1969-ben megjelent könyvben, amikor meglátta Trockij fény-

⁵⁶ W. Fischer életútját lásd Évkönyv 2001

képét, mennyire megütközött, hogy ez Magyarországon lehetséges. (Hozzátehetem, hogy persze ez nálunk szintén nem volt gyakori, hogy Torckijról ekkoriban reálistan írjanak.)

Turokot azután Tofik Iszlámovval együtt ugyanúgy meglátogattuk abban a bizonyos szanatóriumban, amiről Claudie Weill írt és ugyancsak nagy sétát tettünk a hatalmas parkban Koka társaságában. A szanatóriumban Turok másodszor hozott össze Iván Majnbival, minthogy ekkor ő is ebben a szanatóriumban lábadozott. Az igen hasznos beszélgetés megtörténte ismét Turok érdeme. Azt hiszem, itt az ideje, hogy illendő megemlíteni, hogy Koka mellett, hogy Turokkal együtt szibériai száműzött volt, ugyancsak történész volt, csakhogy az ő specifikus studiuma India volt és ebben a témakörben írásai is megjelentek. Ámde a mi európai dolgainkba csak ritkán szólt bele, főként akkor, ha az érintett embereket maga is ismerte, vagy ha olyan elvi kérdések bukkantak elő, amibe a maga temperamentumos voltával neki is bele kellett szólnia.

Itt most ki kell térnem hosszabban Turok „osztrák vonatkozásaira”. Már csak azért is, mert Turok tudtommal sohasem kapott szovjet érdemrendet (és azt hiszem, ezt csak halála után találta ki neki egy szovjet nekrológ író). Osztrák érdemrendet azonban valóban kapott, mégpedig az 1920-as években Ausztriában végzett munkájáért és az osztrák munkásmozgalmat történetét érintő feldolgozásaiért.

Turokkal több ízben találkozhattam azután az ITH linzi konferenciáin. E konferenciákon Turoknak hatalmas presztízse volt, részint már csak amiatt is, mert sohasem beszélt papírból, németül minden akcentus nélkül beszélt, sohasem használt frázisokat és mindig volt érdemi mondanivalója. Sokszor aratott tapsokat ebben a közben.

Linzben az egyik legizgalmasabb vitatéma egy ízben az ausztrómarxizmus megítélése volt, amit összekötöttek a Szociáldemokrata Párt 1934-es szereplésével. Az egyik fő előadó Leser professzor volt, aki kifejezetten rennerista volt és Bauer nála nagyon rövidet húzott. Lesernek nagy tekintélye volt és érdemben kevesen álltak le vele vitázni. Nem úgy Turok, aki szokása szerint felállt és a maga nyugodt stílusában (miközben rózsaláncát forgatta) szétszedte Leser állításait (akit egyébként ugyanúgy, mint Renner történeti személyiségét és életútját Erényi Tibor nagyon nagyra tartott) Turok Bauer felfogását nemcsak megmagyarázta, hanem az adott körülmények között sokkal járhatóbbnak fogadtatta el. Turoknak voltak más kedvenc, még baloldaliabb kommunistává lett osztrák kedvencei, mint a tragikus véget ért Koritschoner, akiről mindig szívesen beszélt.⁵⁷

⁵⁷ Ugyanígy az ugyancsak tragikus sorsú jugoszláv Vujovics testvérekről.

Turok egyébként szívesen időzött mindig Bécsben, törzshelye a híres Landtmann kávéház volt, szemben a Rathausal a Burgtheater oldalán. Itt a hatalmas süppedős karosszékekben fogadta vendégeit akikkel szívesen elbeszélgetett. Itt hoztam össze Duczynska Ilonával, akivel remek beszélgetést folytathattak az 1920-as évek Bécséről és persze arról, hogy mi minden történt azóta. (Kár, hogy nem volt velem magnetofon, mert ez a beszélgetés történeti értékű lenne a mai világban.) Arra viszont pontosan emlékezem, hogy Turok mindjárt utánunk Kopenik, az Osztrák Kommunista Párt volt vezérének és elnökének özvegyét fogadta, akiről szintén ismertes volt, hogy nem oly merev és szűklátókörű, mint a férje volt.

Még az osztrák kapcsolatokhoz tartozik, hogy később Budapesten én hoztam össze Vajda Imre lakásán Walter Fischerrel⁵⁸. Ez a beszélgetés sok szempontból szintén rendkívüli volt, hiszen az asztalt körülülte egy volt szibériai száműzött, egy a Rákosi börtöneit megjárt baloldali szociáldemokrata vezető és Fischer aki végigharcolta a Schutzbund felkelést, majd a volgai németek köztársaságában volt orvos, és a spanyol polgárháborút, majd miután az OKP-ban viselt tisztségeket, ekkorra, az 1968 utáni időszakban renitens voltáért már ő is megérte, hogy kizárták az OKP-ból. Így ez a találkozó szintén több, mint érdekes volt mindannyiuk számára.

Itt azt hiszem, át kell térni a magyar vonatkozásokra. Turokot itt Magyarországon is sokan nagyra becsülték, akadémiai körökben is, de sohasem lett az akadémia tiszteletbeli tagja. Igaz, kapott egy rendkívüli, gyönyörű lila pátenst egy beszéde után, amivel valamilyen rendkívüli tiszteletkört róttak le furcsa körülmények között. A beszédben Turok szétszedte Sztálin ismert és híres brossúráját: „A nemzeti kérdést”, bebizonyítva, hogy az Ausztriában emigránsként tartózkodó Sztálin ezt az osztrák szociáldemokraták 1898-as brünni pártprogramjából vette át. Ez a beszéd akkor még sokakat meglepett és a Lenin Egyetem egyik orosz származású professzora azonnyomban fel is jelentette Turokot a követségen. Turok erről tudott, jókat kuncogott és a feljelentést ő mesélte el nekünk. A valósághoz hozzátartozik, hogy Turoknak ez a nagyon történeti és kritikus beszéde sohasem jelent meg magyarul, és valahol „leveszett”.

Turok sokszor volt Budapesten. Szeretett itt lenni, Kokával együtt és sok magyar történészt ismert. Így a már meghaltak közül Ránki Györgyöt, Hanák Pétert és persze Molnár Eriket is. De megint a valósághoz tartozik, hogy olyannyira antisztalinista és bátran kritikus Turoknak már nagyon nem tetszett az 1970-es évek második felében beinduló értelmiségi mozgás, amikor a tegnapi frigid marxisták hirtelen már mindent feladtak teg-

⁵⁸ Walter Fischer életútját lásd Évkönyv 2001

napi elveikből. Turok utolsó hosszabb ittlétekor tudtommal rajtam kívül már senkivel nem találkozott, nem is akart már találkozni a jó képességű Hanákkal és nagyon jól emlékszem, hogy Ránki György, aki nagyon jól látta ezt a helyzetet, tőlem kérdezte, hogy „Hogy érzi magát Turok?”.

A magyar összefüggéseknél tartva persze Turokot sokszor kérdeztük, kérdeztem a hajdani moszkvai magyar kommunista emigránsokról. Turok az 1930-as években a Kresztintern-ben (a Parasztinternacionáléban) dolgozott, és ott is sok magyart közelről ismerhetett meg. Arra pontosan emlékszem, hogy sokukról rossz véleménye volt, Kun Béláról is, Révai Józsefről is (ez utóbbiról azért, mert hogy mindig kész volt alkalmazkodni az utolsó hivatalos „vonalhoz”). Kivételes pozitív „hősei” a magyarok közül legjobb emlékezetem szerint a spanyol földön meghalt Hevesi Ákos és a különös és tragikus sorsú Magyar Lajos volt.

Mindezek csak elszórt apró emlékek és azt, hogy milyen is volt Turok, milyen volt baráti körének történetileg változó teljessége, ennek felidézése még szintén történetírói feladat. Méghozzá nem is könnyű, mert Turok kevesebbet írhatott le abból, amit tudott. Így ez az életmű szomorúan torzó maradt. Jól emlékezem, hogy éveken át igyekeztem rábeszélni, hogy írjon számunkra egy Dimitrov életrajzot, akit jól ismert, de ez elől mindig kitért, hogy ennek még nem jött el az ideje. Sajnos így sok minden vagy az asztalfiókjában maradt, vagy még ott sem. (A magyarok közül ugyancsak többször látogatta meg lakásán Hajdu Tibor, Krausz Tamás, Mucsi Ferenc és Székely Gábor.)

JULIJ MADOR

Vlagyimir Mihajlovics Popov Turok

A megemlékezés sorai

A megemlékezés sorait Turokról, a tudósról és az emberről alapján még az 1950-53-as években állítottam össze. Ekkor én az Akadémia Történettudományi Intézetének aspiránsa voltam. Ekkor én az Akadémia Történettudományi Intézetének aspiránsa voltam. Ekkor én sűrűn találkoztam vele mind az auditoriumokban, mind a folyosókon az Intézet épületében. Turok nem magas, vastagszájú, mozgékony és arca rendkifejező mimikával is hatott az emberekre. Ebben az időben már megjelent a Locarno-ról írott könyve (1949-ben). Ez a könyv meglehetősen nagy érdeklődést váltott ki. A könyv ugyanakkor szenzációt mégsem váltott ki, mert a könyv koncep-

cióját előre is meg lehetett mondani. Németország határait ekkor Franciaország és Belgium garantálta Nyugat felé, de ez ugyanakkor lehetővé tette a rajnai térség remilitarizálását. Ezzel együtt a Nyugat mintegy lökést adott Németország hatalma és ereje visszaállításához. Turok megjegyezte, hogy a Nyugat felfogását befolyásolta a szovjetellenes beállítottsága. De bizonyos eltúlzást jelentett. Locarno idején az erőviszonyok megoszlása azonban távolról sem volt teljesen világos. Ugyanakkor azonban magának a könyvnek a témája 1949–1950-ben összecsengett Németország újrafeltámasztásával, a Marshal terv keretében és így magának a könyvnek megírása a szerzőnek önmagában is érdemeket szerzett. A német-szovjet viszony alakulása a locarno-i egyezmény utáni időszakban azonban a szerző által megíratlan maradt, A szerző mégis magára zúdított különféle kritikákat e könyvével. A könyv ugyanakkor jellegzetesen megfelelt a sztálini kor szemléletének. Azonban Turok egész más hangot ütött meg a kor vitáiban és azokban a cikkeiben, amelyet a *Literaturnaja Gazeta* (Irodalmi Újság) hasábjain jelentek meg. 1950 őszén – ha nem tévedek – ugyanezen újság hasábjain egy olyan írást publikált, amely a történeti írások stílusáról szólt. Ekkor Turok nem hibázott sem a téma, sem az időpont megválasztásával. Nem sokkal azelőtt jelent meg Sztálinnak a *Pravdában* a híres és „zseniális” írása a „Marxizmus és a nyelvtudomány” címmel. Turok érdekes társalgó volt és nagyszerű vitázó, nagyon jól ismerte a történettudomány művészetét és különösképpen az osztrák és a német Jugendstil-t. Nehezen viselte el az akkori szovjet történetírás szegénységét és sematizmusát.

Turok álláspontját és felfogását többen osztották, többek között A. Sz. Jeruzsalimszkij. Minden nagyszerű lett volna, ha mindez egy normális országban játszódott volna le. De ez egy olyan ország volt, ahol noha „felülről” azt mondták, hogy szabad utat kell adni az alkotói szabadságnak, a valóságban nagyon keményen megmondták, hogy mit lehet írni és mit nem. Ez egy olyan ország volt, ahol nem sokkal korábban számos történész represszióknak voltak kitéve és többen el is pusztultak. Ezek között volt V. M. Dalin⁵⁹ vagy másokat Moszkvából távoli területekre „irányítottak”, mint pl. Sz. V. Kant⁶⁰. Ezekben az években, amikor a zsdanovi dogmatizmus ennyire eluralkodott, Turok vitafelszólalásai rendkívül gondolatébresztőek és hasznosak voltak a jelenlévők számára. Végeredményben felszólalásai mind a hivatalos hazugságok és a dogmatizmus ellen irányultak.

⁵⁹ Dalin életútját és munkásságát lásd Évkönyv 1987.

⁶⁰ Kan Skandináviával foglalkozó szovjet szaktörténetíró volt, aki évekkel később Svédországban lett egyetem tanár. Egy Skandináviáról írott munkája magyarul is megjelent.

OLGA VELICSKO

*Vlagyimir Mihajlovics Turokról – a tudósról és az emberről*⁶¹ (1904–1981)

A társadalomtudományok oroszországi művelői a múlt évben emlékeztek meg V. M. Turok születésének centenáriumáról, aki csaknem negyedszázada nincs már közöttünk (1981 őszén hunyt el). Kiemelkedő szovjet tudós, nagyszerű ember, szellemes elbeszélő és éles elméjű beszélgetőtárs volt.

Életútja, mint nemzedéke sok-sok más tagjáé, igen-igen bonyolultan alakult. Szinte sohasem beszélt önmagáról, szívesebben hallgatott másokat. Életének sok részlete csak akkor vált ismeretessé, amikor már elhagyott bennünket. Születésének dátumát is (Cáricin, 1904) aligha tekinthetjük hitelesnek, hiszen 1920-ban – vagyis a papírok szerint 16 éves korában – már a bécsi egyetem filozófiai fakultásának a diákja volt. A jogtudományra szakosodott, Hans Kelsennél, a 20. század egyik legelismertebb európai jogtudósánál tanult. Addigra már sok mindenen átment. Apjával és vagyonos kereskedő családjával a forradalom elől a Balkánra menekültek. Turok először Bulgáriában találta magát. A romantikus beállítottságú ifjú szakított burzsoá családjával (ez akkoriban nem volt ritkaság). Az egyetem kommunista ifjúsági szervezetének, majd Ausztria Kommunista Pártjának tagja lett. 1920-ban az oroszországi *Izvesztyija* külföldi tudósítójaként, azután pedig a Komintern Bécsbe telepített Balkán-szekciója vezérkarában dolgozott.

A szovjet Ausztria-kutatás megalapozójaként élete utolsó húsz évében a Tudományos Akadémia (TA) Szlavisztikai Intézetében dolgozott. Az Intézetbe érkezése – bár munkái nagyobb részét az osztrák történelem köztársasági korszakának szentelte – nagy jelentőségű volt azok számára is, akik Ausztria (1867-től az Osztrák-Magyar Monarchia) császárkori történetével foglalkoztak, hiszen abban az időben ebben az államilakulatban élt Közép- és Délkelet-Európa szláv népeinek túlnyomó része. Különböző tökéletességgel, de szinte minden szláv nyelven tudott. Emellett öt nyugati nyelvet beszélt, és – mint mondta – „egészen kicsit, csak munkanyelvként magyarul”, valamint „nagyon keveset” törökül. Ezért fokozatosan az Intézetben kutatott problémák igen széles körének a vezető specialistája lett. Az Intézetben a mai napig emlegetik rövid, de mindig nagyon tartalmas felszólalásait alosztályának vagy az Intézet Tudományos Tanácsának az ülés-

⁶¹ A megemlékezés szerzője, az Oroszországi Tudományos Akadémia (RAN) valamikor a Szlavisztikai Intézetének főmunkatársa az Évkönyv számára írta.

sein, finom, pontos meghatározásait különböző viták menetében. Megteremtette maga körül a szabad eszmecsere légkörét, ami távolról sem volt könnyű az ideológiával átítatott szovjet történetírás intézményi kereteiben.

A TA Szlavisztikai Intézetének centenáris Turok-emlékülésén földidéztek egy dokumentumot, amely életének erre a szakaszára vet fényt. Egy nem sokkal előbb megjelent dokumentum-kötetben⁶² olvasható egy Georgi Dimitrov által aláírt jegyzőkönyv a Szekció 1925. július 8-i üléséről. Az egyik napirendi pont kapcsán hozott határozatban ez olvasható: „Turok elvtárs, aki ebben az egész időszakban Bécsben a Balkáni Kommunista Föderáció elnökségének a munkatársa volt, és aki csaknem minden balkáni nyelvet ismer, emellett a németet, a franciát és az oroszot is, igen jól felhasználható lenne a Föderációban, éppúgy, mint a Komintern VB tájékoztatási osztályán. Miután az apparátus Bécsből való áthelyezésével alkalmatlan volna Bécsben maradnia, tárgyalni kell Pjatyickijjal⁶³, hogy irányítsák őt Moszkvába.”

Bonyodalmakkal terhes moszkvai áttelepülése után előbb a Kresztyinternben, aztán a Nemzetközi Agrárintézetben dolgozott. Az utóbbiban akkor a Kominternnek és a társszervezeteinek számos munkatársa tevékenykedett. Itt találkozott Koka Alekszandrovna Antonovával, jövendő feleségével és egész élete hű társával. Idővel ő is világszerte ismert tudóssá lett, az indológia területén. Lakásuk az egyik legvendégszeretőbb hely volt Moszkvában, és máig az maradt.

1936-ban feleségét – máig pontosan nem ismert okból (persze mi jelentősége volna ennek ma már!) Kelet-Szibériába száműzték, ő pedig vele tartott.⁶⁴ 1939-ben térhettek vissza Moszkvába. Vlagyimir Mihajlovics csak 1944-től foglalkozhatott tudományos munkával; előbb a Történeti Intézetben, később a TA Szlavisztikai Intézetében. Ausztria jelenkori történetét kutatta. Az első osztrák köztársaságról szóló kétkötetes monográfiája vetette meg országunkban Ausztria tanulmányozásának az alapjait, őt pedig a szovjet Ausztria-kutatás valóságos alapító atyjává tette. Mindenki, aki Ausztria-Magyarországgal, vagy Ausztria 1918 utáni történetével foglalkozott, az ő tanítványává lett. Akiknek nagyobb szerencséje volt – aspiránsai, a Szlavisztikai Intézet fiatal munkatársai – közvetlenül élvezhették tudásának a gyümölcseit. Mások, az akadémia más intézeteinek kutatói, moszkvai és vidéki felsőoktatási intézmények tanárai, úgymond „levelező tanít-

⁶² Nacional'nij voprosz na Balkanah cserez prizmu mirovoj revoljucii. Moszkva, 2003.

⁶³ Oszip Avramovics Aranoyics Pjatyickij (1892–1939) életrajzát lásd az Évkönyv 1982-es kötetében.

⁶⁴ A száműzetés éveiről szóló leírást, amelyet Koka Alekszandrovna Antonova, előzőkben közölt visszaemlékezésében részletezett, itt mellőzzük.

ványainak” számítottak. Amikor Moszkvába érkeztek hogy fővárosi levéltárakban vagy könyvtársakban kutassanak, a Turok-házaspár mindig szívélyesen fogadta őket. Vlagyimir Mihajlovics kiváló képességei és nagy munkabírása előmozdította tudományos sikereit. Ám független természete és ítéleteinek az öntörvényűsége szúrta a vezetők szemét. A vezetéssel megalkudni viszont nem akart, erre képtelen is volt. Ez az oka, hogy a főmunkatársi beosztást a Történeti Intézetben csak akkor nyerte el, amikor már ismert, európai hírű tudós volt.

Híres cikke, amely 1954 tavaszán a *Lityeraturnaia Gazetában* jelent meg, s amely a történész mesterség fő követelményeként a történelmi jelenségek és események hiteles megjelenítését jelölte meg, óriási szerepet játszott a kutatók egész nemzedékének a nevelésében. Egyszersmind kiváltotta számos, a tudomány területén tevékenykedő hivatalnok erős ellenérzését. Kiderült, hogy nagyobb részt az „olvadás” időszakában sem ment végbe a történelemtudomány felszabadulása az ideológiai ellenőrzés alól. Vlagyimir Mihajlovics mégis példát mutatott az igazság szolgálatára. Nehéz helyzetekben, amelyek egyébként környezetében is sűrűn előfordultak, másoknak is segített, nem rettenve vissza a kockázattól, hogy elveszítheti a munkahelyét.

Pillanatok alatt tudott reagálni váratlan rendkívüli helyzetekben. Egyszer a TA munkatársainak küldöttsége Jugoszláviában járt. Ez akkoriban volt, amikor az utazások még nagyon ritkák voltak, nagy nehezen, számtalan instrukcióval és figyelmeztetéssel engedélyezték őket. egy ilyen úton a Szlavisztikai Intézet munkatársainak autóját jugoszláv rendőrök föltartóztatták. Félő volt, hogy lekéssük a rendezvényt. Vlagyimir Mihajlovics akkor kiszállt, beszédbe elegyedett a rendőrökkel, anyanyelvükön győzködve őket, hogy engedjenek minket tovább. A fiatal legények egészen meghökkentek „tökéletes helyi kiejtése” hallatán. Más nyelvek esetében is föltűnt pompás nyelvhasználata, méghez a különböző szociális környezetekben.

Tanítványai hálával emlékeznek arra, hogy fő pedagógiai elve a gondolkodás önállóságának a megkövetelése volt. Sokoldalú, pontos érvelésre ösztönözte őket téziseik védelmében. Arra is megtanított, hogyan kell jóelőre számba vennünk a lehetséges ellenvetéseket, bizonyítani igazunkat. Tanítványai között nemcsak szlavisták és Ausztria-kutatók voltak, hanem Kelet-Ázsiát tanulmányozó diákok is. Néhány éven át a nemzetközi kapcsolatok történetéről is tartott előadásokat a TA Keletkutató Intézetben (Instytut Vosztokovegyenyija). A diákok szerették hallgatni, és máig emlegetik, hogy előadásain nemcsak történelmi ismereteket sajátíthattak el, hanem a gondolkodás kultúráját is.

Születése centenáriuma levél érkezett Indiából, Szurendra Gopal professzortól. „Boldog vagyok – írja –, hogy megemlékeznek Turok professzor évfordulójáról. Elég sokszor találkoztam vele 1962–1965 között, amikor aspiráns voltam ott. Utoljára 1973-ban találkoztam vele, amikor a júliust Moszkvában töltöttem. Mély benyomást tett rám tudása, és az a képessége, hogy méltósággal viselkedjen. Azokban az években, amikor az emberek félték egyenesen kimondani az igazságot, mindig nyíltan hangoztatta a véleményét. Ez valóságos fölfedezés volt számomra, új távlatot nyitott az életemben. Emellett kitűnő elbeszélő volt. Valamennyiünket elvarázsolt rendkívüli személyisége. Üdvözet minden barátomnak, és mély meghajlás Koka Alekszandrovnának.”

Ausztria tudósainak körében Vlagyimir Mihajlovicsot nemcsak mélyen tisztelték, de őszintén szerették is. A bécsi Landtman-kávéház, a Rathaussal szemben, ahol az 1920-as években rendszeresen üldögélt, máig az orosz kultúrával való találkozás színhelyének számít; ebben neki számottevő része van.

Még egy történet. 1968 szeptemberében, amikor Linzbe utaztunk a munkásmozgalom-történészek szokásos évi konferenciájára, senki sem akart kezet fogni a szovjet történészekkel; mindenki még a három héttel korábbi szovjet intervenció hatása alatt állt. (Azokban a hetekben sorozatosan mondták le a szovjet történészeknek szóló meghívásokat.) Vlagyimir Mihajlovics akkor kivált a szovjet küldöttek csoportjából, és barátságosan megszólította az egyik ismert osztrák történészt, a linzi konferenciák egyik társalapítóját és vezetőjét, Rudolf Neck-ke-t. Az barátilag megölte őt, és a feszültség pillanatok alatt föloldódott. Hasonló eseteket hosszan lehetne sorolni.

Hertha Firnberg asszony, osztrák kulturális miniszter az 1970-es évek végén hivatalos látogatást tett Moszkvában. Utána Bécsben tanúja voltam annak, amikor az egyetemen elmondta: legszebb élménye az volt, hogy „magának Turok professzornak a vendége” lehetett. turokot akkor az Osztrák Köztársaság igen magas érdemrendjével tüntették ki: megkapta „A tudomány és a művészet szolgálatáért” érdemkeresztet.

Hiszem, hogy Vlagyimir Mihajlovics Turok emléke, az emberé és a tudósé, sokáig fog még élni barátaival, tanítványaival és azok tanítványaival emlékeztetésben, dicsőséget hozva tudományos életünkre, a valódi hazafiság példaként.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Babiano, José (coord.)–Alba, Susana–Gordón, Carlos–Lomas, Coro: Amordazada y perseguida. Catálogo de prensa clandestina y del exilio. Prólogo: Julián Ariza. Presentación: Julio Aróstegui.

Hemeroteca de la Fundación 1 de Mayo, Madrid, 2005. 299 old.

José Babiano (szerk.)–Susana Alba–Carlos Gordón–Coro Lomas: Elnémítva és üldözötve. Az illegális és száműzött sajtó katalógusa.

Egy katalógus, amelyben lapok, folyóiratok címei, önmeghatározásuk, megjelenésük helye és időszaka, a periodika nyelve, a kibocsátó szervezet neve olvasható, ritkán tartozik a magával ragadó olvasmányok közé. Általában a könyvtárosok, a levéltárosok, a szaktörténészek forgatják, nyilván haszonnal (különben nem tennék), de aligha szenvedélyesen. A madridi Május 1 Alapítvány katalógusa, egyfajta olvasatban mégis a spanyol történelem egy szakaszának az életteli tükre. A Franco-diktatúra korabeli sokszínű, sok helyszínen szerveződött illegalitás, a baloldali emigráció és a kettejük közötti kapcsolat története aligha írható meg annak a sajtónak az ismerete nélkül, amely a rendszer által titkolt és elfojtott információk és nézetek terjedésének a legfontosabb, nélkülözhetetlen fóruma volt. Ez a kiadvány az eddigi legtéljesebb (megkockáztatnám: szinte teljes) összefoglalása azoknak a lapcímeknek és hozzájuk tartozó adatoknak, amelyek a történelmet segíthetik a számára szükséges források elérésében. Maga a kiadó szervezet, a José Babiano vezette Május 1-je Alapítvány pedig az említett sajtó legnagyobb gyűjtőhelye.

Ha a katalógus nem marad a szakemberek hasznos segédlete, azt annak is köszönheti, hogy három, különböző műfajú írást mellékeltek hozzá. Rövid *előszavát* a diktatúra leghatalmasabb ellenfelének, az illegális Munkásbizottságoknak Marcelino Camacho után egykor második embere, Julián Ariza írta. Mint mondja, amikor a Franco-diktatúra ellenfeleit a hírhedt Biztonsági Főigazgatóságon (Dirección General de Seguridad) a Társadalmi-Politikai Brigád (különleges állambiztonsági rendőrség) emberei vallatták, az első, amit ki akartak kényszeríteni belőlük, a „propaganda-apparátus” leőhelye, és a földalatti sajtót működtető aktivisták személye volt. Ez a „félelmetes fegyver” valójában nehéz körülmények között, primitív eszközökkel, sokszor egynéhány vagy akár egyetlen lapon sokszorosított tájékoztatókból állt, amelyek rendszeres megjelenését gyakran, a lebukások vagy egyéb zavarok miatt, nem is lehetett biztosítani.

Az ugyancsak rövid *Bemutató* alatt a madridi Complutense Egyetem Jelenkortörténeti Tanszéke vezetőjének, Julio Aróstegui professzornak, számos közkézben forgó tanulmány és több ismert monográfia szerzőjének a neve áll. Elsősorban azt hangsúlyozza, hogy a feldolgozott kiadványok lényegében a diktatúra első napjától végső pusztulásáig átívelik a Franco-rendszer egész történetét. Majd azt, hogy a katalógusban szereplő anyagok jelentős részben ritkaságok, mivel sokszor kisebb-nagyobb helyi közösségek tevékenységekhez kötődnek. Ahhoz azonban, hogy a kép összeálljon, nélkülözhetetlen ezeknek a mozaikoknak a megőrzése. Kiemeli a feldolgozás magas szakmai színvonalát, a jól tagolt osztályozást. A kiadvány célját abban jelöli meg, hogy az alapítvány gyűjteményét jól áttekinthetővé teszi a kutatók számára, akik e nélkül csak évek munkájával tárhatnák föl, mit is kell kutatniuk. Igen fontos, hogy ezekben a forrásokban jobban és hitelesebben követhető nyomon az ellenzéki csoportok tevékenységének és gondolkodásának az alakulása, mint akár a visszaemlékezésekben, akár a nyilatkozatokban vagy éppen a hivatalos szervezett történetekben. „Az illegális sajtóból bontakozik ki a politikai, a szakszervezeti és a diákellenzék valódi története.”

Maga a kötet két részre tagolódik. Az első nagy rész először a *szakszervezeti ellenzék* lapjait sorolja föl. Ezen belül külön mutatja be a Munkásbizottságok, más szakszervezetek, és az önállóan fellépő dolgozói csoportok és vállalati munkásképviseletek sajtóját. Ezután a *politikai pártok és szervezetek*, valamint ifjúsági szövetségeik kiadványait, majd a *társadalmi szervezetek és mozgalmak* sajtótermését sorolja föl. A második részben a külföldi számúzetésben *politikai emigránsok* által kiadott lapok szerepelnek.

A katalógusban valamennyi Franco-ellenes politikai és szakszervezeti irányzat kiadványait feldolgozták. (A szocialisták többféle irányzata, a kommunisták, az anarchisták, a maóisták, a trockisták, belső irányzataik, illetve egyéb, például katolikus baloldali csoportok termése tölti meg az oldalakat.) Ha a kommunista sajtó kiadványai vannak benne többségben, ez az SKP-nak az illegálitásban játszott, sokáig túlnyomó szerepét tükrözi.

Az anyagot többféle kritérium alapján is elrendezték. Először 174 oldalon a kiadványok ABC-rendbe szedett ismertetését olvashatjuk. Ezután *jellegrük* szerinti csoportosítást találunk, ezen belül szintén alfabetikus rendben. Ugyanez megismétlődik a *kibocsátó szervezetek*, majd a *megjelenés helye* szerint elrendezve. Ezt a *rövidítéseket* feloldó betűrendes jegyzék követi.

A szöveget helyenként illusztrációk teszik színesebbé. Megismerkedhünk például az illegálitásban leggyakrabban használatos sokszorosító berendezéssel, illetve annak feltűnés nélküli szállítás céljára kissé átalakított változatával. Láthatjuk néhány kiadvány első lapját facsimilében.

A kötetet kísérő és értelmező írások között kissé terjedelmesebben kell kitérnünk Carlos Gordónnak „*Az illegális sajtó és a munkásmozgalom a francóizmus idején*” c. hosszabb tanulmányára. Ha a bevezető elsősorban a katalógus jelentőségét méltatják, ez az írás történelmileg illeszti be az illegális sajtót a Franco-diktatúra elleni, sok fronton egyszerre folyó küzdelem egészébe. A szerző először is az illegális sajtó *fogalmát* definiálja. 1966-ig minden közlőny, amely nem a hivatalos szervek kiadványa volt, eleve illegálisnak, üldözendőnek számított. 1966-tól, a rendszerint liberalizáló intézkedésként számon tartott új sajtótörvény értelmében egy periódika akkor számított automatikusan illegálisnak, ha kibocsátói hatóságilag nem vetették föl a Periodikus Kiadványok Jegyzékébe. Határesetként értékeli Gordón az *emigrációban* megjelenő lapokat, mivel ezek publikációjuk helyén (bizonyos időszakoktól eltekintve) nyílt, engedélyezett kiadványok voltak. Ám céljuk nem kis részben az volt, hogy titkos utakon, legtöbbször hajszálvékony cigarettapapíron Spanyolországba eljuttatva, ezer veszély közepette segítsék a földalatti küzdelmet. Ha tehát kihagyják őket a katalógusból, ezzel nemcsak elszegényítik a képet, hanem szakmailag is hibásan járnak el. Érdekes probléma a II. vatikáni zsinat utáni *katolikus sajtó* számos kiadványa is, amelyek az állam és a Szentszék közötti egyezmények értelmében továbbra is nyíltan, cenzúrázatlanul, impresszummal jelentek meg. Ám ezek a kiadványok a hatvanas évek közepétől maguk is mind többször a Franco-ellenes opposzció fedőszerveiként jelentek meg. Ennek megfelelően lapszámaik gyakran elkobzásra, maguk a lapok nem egyszer betiltásra kerültek. Előfordult, hogy nyomtató berendezéseiket, nem egyszer katolikus oktatási intézmények vagy parókiák épületében, lefoglalták.

Gondot okozott a szerzőknek az illegális sajtó történetének *periodizációja* is. Ennek oka nemcsak az ellenzéki mozgás nagyfokú területi egyenlőtlensége (a mozgalmak fő gócaiban viszonylag hamar megjelent, más országrészekben csak évtizedek múlva bukkant föl). Mégis az első nagy időszak nyilvánvalóan az *1939-1944-es periódus*. A Köztársaság összeomlásának váratlan események által is fölgyorsított menete miatt a legjobban szervezett pártok sem készülhettek föl az illegalitásra. Ennek dacára már ebben a néhány évben is megjelentek könyvatos vagy egyszerű sokszorosítókön készült lapok, és hazajutottak külföldön (főleg Franciaországban) előállított kiadványok. Ezt követte az *1944-1948-as* szakasz, amikor a fasizmus háborús veresége talaján – mint Gordón írja – „az illegális sajtó valószínű robbanása” figyelhető meg. Ehhez azonban hozzájárultak a hegyekben létesített, sokszorosító berendezésekkel is fölszerelt gerillatámaszpontok, ahol ideig-óráig viszonylag nyugodt körülmények között készül-

hettek a sajtótermékek. Ám *1948 után*, amikor visszaszorul, majd határozatilag megszűnik a sok áldozatot követelő gerillaharc, a nyomdák túlnyomórészt lebuknak. A rendszer konszolidálódik, és van ideje többet foglalkozni az illegális gócok üldözésével. Visszaesik a kiadványok száma, kevésbé rendszeressé válik a megjelenésük, megszakadnak, olykor megszűnnek folyamaik.

Az újabb fellendülés *1962 után* következik be. Ez a fiatal dolgozók újabb nemzedékének megjelenéséhez, illetve az éppen 1962-ben kibontakozó nagy sztrájkmozgalmakhoz kötődik. A gyakori letartóztatások dacára az ellenzéki sajtó most már, egyes országrészekben a Franco-ellenes katolikus ifjúsági csoportok védőszárnya alatt, igen nagy életerőről tanúskodik. Különösen fontos, hogy a munkás kiadványok szerkesztésébe és terjesztésébe jelentős, jól képzett diák- és értelmiségi csoportok kapcsolódnak be. Hiába igyekeztek a hatóságok 1967-től visszaszorítani az illegalitásba a szaporodó sajtótermékeket, ezek megjelenése rendszeresebbé válik, példányszámuk megtöbbszöröződik. Gyakran magánlakásokban készülnek, más szervezetekkel való gyér kapcsolatokkal. Az ok, mint ezt 1975-ben a *Mundo Obrero*, a kommunista párt központi lapja írta, egyszerű: „Egy illegális lap megjelenítése nem könnyű feladat; a *Mundo Obrero* hetenkénti kiadásra való átállása például megsokszorozta az elvtársak kockázatát, akik részt vállalnak a lap készítésében és terjesztésében.” Ezen igyekeztek segíteni azzal, hogy a lapok készítőitől lehetőség szerint elkülönített *terjesztő csoportokat* alakítottak. Ekkor már réteglapokat is kiadtak az ellenzék szervezetei, nőknek, diákoknak, bizonyos körzetek lakóinak.

Külön is kitér a tanulmány szerzője arra a szerepre, amelyet a földalatti sajtó a *történelmi emlékezet* ápolásában töltött be. A lapok (még az anarchisták is!) többnyire megemlékeztek a Köztársaság 1931-es kikiáltásának, a baloldali pártok 1936. februári választási győzelmének, az 1936. júliusi lázadásnak az évfordulójáról.

A diktatúra utolsó évében, Franco halála után, az ellenzéki sajtó fokozatosan ledobta magáról az illegalitás béklyóit. 1976 végén a *Mundo Obrero* már nyíltan (bár engedély nélkül) terjesztették Madrid utcáin, hogy 1977 májusa után, már a szabad választás előtt, a korlátok végleg ledőljenek. Ezt kodifikálta azután a sajtószabadságot magas piedesztálra állító alkotmány.

A tanulmány még sok érdekességgel szolgál. Leírja például azoknak a speciális kiképzésű szerveknek a működését és formálódását, amelyek a Franco-diktatúra idején kifejezetten az illegális sajtó föltárásán és kiküszöbölésén, készítőinek és terjesztőinek a „kikapcsolásán” munkálkodtak. A postahivatalokat külön szolgálat ellenőrizte, azokat a csomagokat figyelve, amelyek alakja, súlya esetleg törvénytelen nyomtatványokat sejtetett. Az il-

legális sajtó munkásainak is a változó körülményekhez kellett igazítaniuk módszereiket.

Ha egy könyv értéke azon mérhető, hogy amikor letesszük, többet tudunk-e, mint annak előtte, akkor ez a katalógus magas polcra tehető.

Harsányi Iván

✱

Banac, Ivo (szerk.): The Diary of Georgi Dimitrov, 1933-49 (Georgi Gimitrov naplója) New Haven and London, Yale University Press, 2005. 495 old.

Dimitrov¹ személyét nem kell hosszabban bemutatni az Évkönyv olvasóinak. Az is régóta ismert volt, hogy Dimitrov naplót írt. Az igazi újság az, hogy ez a hosszú ideig titokban őrzött napló immár publikussá vált, könyvben is megjelent, és persze már az USA-ban is. A napló eredetijét Szófiában őrzik, egy másolatát pedig Moszkvában. A napló első kiadása 1997-ben Szófiában jelent meg, természetesen bolgárul. A napló eredetije bolgár, német és orosz nyelven íródott, így most egész csoport fordító dolgozott az angol nyelvű kiadáson. A könyv brit ismertetője szerint Dimitrov naplójának oldalait Sztálin tökéletes mértékben uralja, ugyanúgy, ahogy ő uralta magát a Kominternt is.

Archie Potts

Forrás: Communist History Network Newsletter, 2006 tavasz.

✱

Buschak, Willy: Edo Fimmen. Der schöne Traum von Europa und die Globalisierung. Eine Biographie. (Edo Fimmen. Szép álm Európáról és a globalizációról.) Klartext Verlag, Essen, 2002. 333 old.

Willy Buschak, Évkönyvünk hajdani rendszeres szerzője, egykor a német Bochum Egyetem tanára volt, majd hosszú évekig a Brüsszelben székelő Európai Szakszervezeti Internacionálé egyik titkára lett. Ezekben az években írta meg, régi történész hivatásának eredményeként Edo Fimmen életrajzát. (Megjegyzendő, hogy Fimmenről mi a holland J. M. Welcker tollából 1981-es kötetünkben már közöltük egy jól megírt, teljes értékű, de természetesen rövid életrajzot.)

¹ Dimitrov életéről magyar nyelven is megjelentek életrajzok.

Edo Fimmenről ismeretes, hogy a holland szakszervezeti mozgalomban jeles szerepet játszott, majd az igazán befolyásos Nemzetközi Szállítómunkás Szakszervezet legbefolyásosabb vezetője lett. Ebben a minőségében a nemzetközi politikai életben is nagy szerepet játszott, akár azt tekintjük, hogy 1920-ban egyik szervezője volt a Horthy fehér-terror elleni nemzetközi sztrájkmozgalomnak, majd az 1920-as évektől egyik legtüzesebb opponense lett az olasz majd a német fasizmusnak, egyik leglelkesebb szorgalmazója a nemzetközi munkásegység, jelesen elsősorban a szakszervezeti egység gondolatának. Így támogatta a háborúellenes akciószövetségeket, az angol-szovjet szakszervezeti egységakciót, és utat keresett az amszterdami Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség és a Vörös Szakszervezeti Internacionálé közötti összefogáshoz. Így Buschak valóban nem egy mindennapos szakszervezeti aktivista vagy politikus életútjának megrajzolására vállalkozott.

A kötet tartalmát egyszerűen lehetetlen röviden összefoglalni. Buschak valóban végig nyomon követi Fimmen életútját, kezdve attól, hogy ifjúkorában az Üdvhadserg tagja és lelkes híve volt (a keresztényi gondolkodás jó ideig áthatotta világszemléletét és ezt össze is próbálta kötni szocialista szemléletével).

Fimmen későbbi korszakából pedig abszolút jól ismert, hogy ő lett a Nemzetközi Szállítómunkás Szakszervezet vezetője, s ebben a minőségében nagy szerepet játszott a legkülönfélébb vonatkozásokban a nemzetközi munkásmozgalom életében, beleértve, hogy sokszor közvetíteni próbált a legszélesebb értelemben vett munkásegység érdekében az ASZI és a Profintern között. Mindezt Buschak igen gondosan, fejezetről fejezetre kronológiusan haladva követi nyomon.

Ami jóval kevésbé ismert, az az, hogy a kritikus és sok szempontból tragikus kései 30-as években az egészségileg is megrokkant Fimmen lemondott különféle fontos funkcióiról éppen azért, mert látta, hogy elképzelései hajótörést szenvedtek, és az ASZI-ban tanácsait nem fogadták meg. A háború előtt elhagyta Hollandiát (szülőhazáját), és 1942-ben idegenben halt meg. Buschak ezeknek az utolsó éveknek könyvében külön fejezetet szentelt „beszédes hallgatás” címen. (Csak emlékeztetek arra, hogy Buschak ezt a korszakot nagyon jól ismeri, ezt más monográfiájában évekkal ezelőtt is feldolgozta és publikálta. Ezúttal azonban Fimmen szempontjából tekinti át.) A könyvet epilógus zárja.

Ebben az epilógusban Buschak abszolút személyes vallomást tesz arról, hogy is jutott ahhoz a gondolathoz, hogy megírja Fimmen életútját. Kiderült, hogy az ITH Linzi Konferenciáján Susanne Miller, aki a háborút szintén londoni emigrációban élte át, emlékeztette őt a linzi beszélgetések során arra, hogy Fimmen milyen érdekes személyiség volt s hogy mennyire

hiányzik az, hogy eddig senki nem írta meg élete történetét. Buschak szintén emlékeztet arra, hogy ő több munkájában írta meg a baloldali szocialisták európai történetét, és ennek során számtalanszor találkozott Fimmen személyiségével, így állt rá végül ennek az életrajznak megírására.

Buschak gondos történész, aki a munkájához is pontos bibliográfiai, sajtó- és névmutatót mellékel, ami mind nagy segítség az érdeklődő olvasó számára.

Jemnitz János

Deutschland, Heinz: „Ich kann nicht durch Morden mein Leben erhalten”. Briefwechsel zwischen Käte und Herman Duncker, 1915 bis 1917 („Nem menthetem meg az életemet gyilkossággal”. Käte és Hermann Duncker² levelezése 1915 és 1917 között. Bonn 2005. 210 old.

Mit is mond kettejük levelezése ahhoz a témához, hogy miként is született meg a Kommunista Párt Németországban, és e történetben mi volt kettejük szerepe? Az ismert nagy történelmi személyiségek, Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg és Franz Mehring mellett a Duncker házaspár alkotta az I. világháború éveiben a radikális internacionalista irányzat magvát a német szociáldemokrata mozgalomban, így az „Internationale csoportnak”³ amiből azután kialakult a spartakista irányzat. A spartakista mozgalom szervezésében az oroszok részére Käte Duncker vállára hárult, minthogy Hermannnt behívták frontszolgálatra. Liebknechtet és Rosa Luxemburgot pedig ekkor már bebörtönözték. Käte lakásán tartották a csoport rendszeres gyűléseit, és itt írták, szerkesztették a híres Spartakus-leveleket. Käte Duncker-ről ismeretes, hogy már korábban vezető szerepet játszott a Német Szociáldemokrata Nőmozgalomban. Käte Duncker volt a mozgalom képviselője a III. Zimmerwaldi konferencián Stockholmban 1917-ben. A könyv természetesen szól Hermann Duncker-ről és bemutatja mind a pártban, mind a szakszervezeti mozgalomban játszott szerepét.

Jörn Janssen

Forrás: Communist History Network Newsletter, 2006 tavasz.

² Käte Duncker életútját lásd Évkönyv 1999.

³ Az Internationale orgánumáról lásd Évkönyv 1990.

Lambert, Christophe: La Société de la peur. (A félelem társadalma. A patrotizmustól a protekcionizmusig). Editions Plon, 2005.

Az utóbbi időben a gazdasági brutalitás olyan színvonalat ért el, amely számunkra, idős nemzetek számára az elviselhetetlenség határát súrolja. A kereskedelmi csere bolygó méretű liberalizálása, az egykori kommunista köz társaságok átváltása kapitalistává és mérhetetlen átutalása a vagyonoknak, amelyek onnan kifolynak, precedens nélküli aggodalom és idegesség színvonalát provokálják a nyugati népeesség körében, különösen a franciák között. Az ország türelme véges. Nem viseli el többé a tőzsdei felmondások terveinek engesztelhetetlen egymásra következését és a vállalatok helyváltóztatásait. Tehát a politikai felelősök mozgolódnak, gesztikulálnak, nehogy azt a benyomást keltsék, mintha leengednék a karjukat, és tehetetlenségüket nyilvánosan mutogatnák.

A félelem társadalma, amelyben ma mozgunk, a fatalizmusnak ezt az érzését táplálja. Amennyiben az Állam semmit sem tud tenni, mit tehetne akkor a polgár? Sürgős, hogy a politikai vezetők újra megtalálják az eredményes tettek mozgatóerőit. Ameddig fenn fog állni a jelentős különbség az OMC tagállamok munkaerőinek ára között, a konkurencia eltorzul, a globalizáció sátánivá válik, és a liberális rendszert, úgy ahogy van, visszatásítják országunkban.

Vállalataink és munkavállalásaink támogatásának új mechanizmusát azért találták ki, hogy elkerüljék, hogy nőjön a félelem, hogy Franciaország ne legyen céltábla véglegesen, hogy minden erejével ne utasítsa vissza a világ újra elosztásának az alkalmazását.

Valószínűleg elkerülhetetlen lesz egy csomó protekcionizmus bevezetése gazdasági politikánkba, hogy kijavítsuk a szabad-kereskedelem túlzása it és nagyon-nagy erőszakosságát.

Forrás: Le Nouvel Observateur, 2005. szeptember 29-október 5.

Théâtre populaire, enjeux politiques. De Jaurès á Malraux. (Népszínház, politikai téték Jaurès-től Malrauxig). Paris 2006, 285 old.

Mi lett ebből a „népszínházból” mára, amely a háború utáni Franciaországnak annyi boldog órát szerzett, majd Malraux-Vilar aranykorából, ami mint ilyen, végérvényesen elveszett? Az Avignoni Fesztivál 60. évfordulója

ezen a nyáron a színházi élet decentralizálása jegyében telt el, felújították e fogalom körül a kérdéseket, amelyhez úgy tűnik, senki sem képes megszabni az irányt, amely pedig az állam felelősségéhez és a közszolgálat roppant nagy kérdéseihez kapcsolódik, vagyis végül a művészet helyéhez és szerepéhez egy társadalomban.

Ebben a szövegösszefüggésben, amelyet Chantal Meyer-Plantureux professzor gazdag antológiája javasolt, szenvedélyes hozzájárulást adott a témához: a Népszínház, politikai tétek Jaurès-től Malraux-ig. A történetbúvár az alapítók és az ihletők szövegein keresztül odafigyel a „nép színháza” („théâtre du peuple”), a „polgári színház” („théâtre civique”), a „polgártárs színház” („théâtre citoyen”), vagy a „proletár színház” (théâtre prolétarien”) tablójára, amely megmutatja, hogy a színház az egyik lelegelelenebb otthona ezeknek a felszabadulást és demokratizálást hirdető eszményképeknek, amelyek a Lumières-ekkel születtek és az egész XIX. századon áthúzódtak.

De azt is megmutatja, hogy ez az ideál milyen szerepet töltött be részben magán a színházon belül, amelyet par excellence kollektív művészetnek tekintettek, amely lehetséges alakítója az új embernek, mindazokkal a kétértelműségekkel együtt, amelyeket magában hordoz. Tehát ennek a műnek megvan az az érdeme, hogy arra emlékeztet, hogy ennek a neves népi színház megépítésének az akarata nem tartozik kizárólag a baloldalhoz, és hogy „Vilar TNP-je legalább annyira a Népfront politikájához, mint Vichy-hez tartozik”: ezeket a szavakat Jacques Copeau a megszállás alatt írta, egy „egységes színházra és újjáalkotásra” apellálva, ami e tekintetben igen építő jellegű.

Jules Michelet alapító szövege, amely 1848-ban jelent meg az *Egyetemi Hallgatóban* (1848, *l'Etudiant*), máig ható, amint a mintája is, amelyen egy egész látomás vázolódt fel – nevelői és kritikai – a francia módra létező színházról és a kiadókról Barthes-től Vilarig a Népi Színház című szemlében. Ott vagyunk tehát ennek a „szükséges utópiának” („utopie nécessaire”) a lassú és kaotikus fogantatásánál, amely a TNP valóságos sikerében konkretizálódik, amelyet Vilar irányít 1951-től 1963-ig.

Chantal Meyer-Plantureux antológiája itt áll meg az 1960-as évek körül, „a pillanatnál, amely a társadalom életében a színház befolyásának visszavonulását jelöli”. „Ki foglalkozik manapság a népi színházzal?” Vagy legalábbis ki az – és ez már figyelmeztető jel –, aki ki is meri ejteni ezt két szót együtt? – kérdezi a történész Pascal Ory az előszavában.

Fabienne Darga

Forrás: Le Monde, 2006. szeptember 14.

Közlő: Havel Józsefné Sziki Vilma

BESZÁMOLÓK

Az ITH 42. linzi konferenciája

A 2006. szeptember 14-től 17-ig ülésező 42 linzi konferencia témája a szélsőjobboldal és a munkásmozgalom viszonya volt. A szélsőjobboldali és populista gyökerű mozgalmak és csoportosulások újjáéledése világszerte egyre komolyabb jelentőséget ad ennek a problémának. Ezért döntött úgy az ITH tagsága, hogy konferenciáját e jelenség tudományos elemzésének szenteli. Az elhangzó előadásokban a világ számos tájáról érkezett 14 szakember vette sorra a különféle földrajzi régiók és időszakok eseményeit. Az előadásokból és a vitákból kikerekedett kép azt mutatja, hogy a jobboldali extrémizmusok gyakran nem csupán mint a munkásmozgalom ellenpólusai, vagy éppen mint konkurensei mutatkoztak meg – sokszor rémisztő erővel, máskor periférikusan – hanem időnként valóságos „munkásszervező” erővel is írtak. Ez természetesen alapvetően, de nem kizárólag a szociális demagógia eredménye volt. Fontos tanulságokkal szolgált a különféle populizmusok és szélsőjobboldali mozgalmak, valamint az egyéb szociális töltetű mozgalmak összehasonlítása, vagy éppen tipologizálása. „A jobboldali extrémizmus – mutatott rá a konferencia előzetes felhívása – nem csupán európai, hanem nemzetközi jelenség, amit az agresszív nacionalizmus, a rasszizmus és antiszocializmus, a pluralizmus elutasítása és a tekintélyelvűség jellemez.”

A pénteki első panel a „Munkások a nemzetiszocializmus és a fasiszmus alatt” címet kapta. A berlini Jürgen Hofmann nyitóelőadásában mind a munkásmozgalom és a fasiszmus kapcsolatának geneziséét, mind máig ható történetét igyekezett tudományos érvénnyel áttekinteni. Hangsúlyozta, hogy a jobboldali extrémizmusok nem a munkásság termékei, és hogy a dahrendorfi „autoriter évszázad” vélhetőleg nem zárult le az ezredfordulóval. A Bonnból érkezett Michael Schneider konkrétan a Harmadik Birodalom időszakának munkásmozgalmi dilemmáit elemezte az elfogadástól az ellenállásig, míg a milánói Luigi Ganapini az olasz fasiszta szakszervezetek működését elemezte, amelyeket a fasiszta állami korporativizmus eszközeiként jellemezte. A szegedi Marjanucz László a dél-magyarországi agrárfasiszta mozgalmak (főleg a kaszásokeresztesek) és a szociáldemokrácia viszonyáról, az általuk elért befolyásról tartott előadást. Nigel Copley (Teesside) a két világháború közötti időszak USA-beli és Nagy-Britannia-i fasiszta mozgalmairól tartott előadást. Hangsúlyozta, hogy bár mindkét or-

szág mozgalmával külön-külön komoly mennyiségű szakirodalom foglalkozik, a komparatív vizsgálat még jórészt járatlan terület.

A második panelben komoly nemzetközi kitekintéssel azon országok fasiszta mozgalmait elemezték, amelyekre a fehér telepések kultúrája és politikai túlsúlya volt jellemző. A canberrai egyetemről érkezett Lorenzo Veracini általában véve a fehér telepesközösségekben kialakuló viszonyulásokat vizsgálta, több példán keresztül, míg a dél-afrikai Wesel Wisser a dél-afrikai munkásság és a jobboldaliság képlékeny viszonyairól adott áttekintést az 1920-as évekből kezdve napjainkig. Végül Daniel Lvovich és Mariela Rubinzal ismertette a huszadik századi argentin mozgalmak két fő trendjét, amelyek közül az egyik inkább tradicionális autokrata, a másik plebejus eredetű populizmus volt – ez utóbbi peronizmus néven komoly nemzetközi karriert is befutott.

Az előadások harmadik nagy csoportja a nyugat-európai jobboldali extrémizmusok és a munkásmozgalom 1945 utáni összefüggéseit elemezte. A marburgi Fabian Wirchow a német szélsőjobbnak az úgynevezett „szociális kérdéssel” szembeni elképzeléseit vázolta: miként fonódnak össze a valóságos problémák a „neoliberalizmus” fasisztoid szempontú „bírálatával” és a sztereotip idegengyűlölettel. Sylvian Crépon (Párizs/Brüsszel) a francia Ifjúsági Nemzeti Front ideológiáját elemezte, amely – bár egyértelműen szélsőjobboldali szervezetnek tekinthető – ideológiájában igyekszik függetlenségét hangsúlyozni mind a hagyományos jobb-, mind pedig a baloldaltól. Lampros Flitouris (Ioannina) a jelenlegi görög szélsőjobboldalról adott átfogó képet.

A konferencia záró panelje a „Jobboldali extrémizmus és a munkásmozgalom Kelet-Európa átalakuló társadalmában” címet kapta. Az osztrák Gerhard Botz előadásában – amely szervezési okokból az első panelből került át ide – az NSDAP tagösszetételének példáián mutatta be, hogy a náciizmus miként és milyen mértékben penetrálta az osztrák társadalmat. Karl-Heinz Gräfe (Freital) általános áttekintést adott a kelet-közép-európai országok szélsőjobboldaláról és munkásságáról – meglehetősen heves vitát kavart, míg Mariana Hausleitner (München) Románia esetét dolgozta fel előadásában.

Bár a konferencián időnként a szokásosnál is hevesebb viták zajlottak, talán az eredmény is átfogóbb volt a megszokottnál. Hiába, a fasiszmus nem csak a munkásmozgalom-történet kutatói és szakértői körében számít neurálgikus pontnak.

Az ITH pedig láthatóan szerencsésen túllendült azon a szerepvétésen, amit a kelet-nyugati párbeszéd fontos fórumaként elszenvedett, és egyre inkább bizonyítja, hogy megfelelő fóruma lehet egy új nemzetközi diskur-

zusnak is. Ennek megfelelően a szervezet közgyűlése a megszokottól eltérően ezúttal hároméves kerettervet fogadott el. A 2007-es (43.) konferencia témája a munka transznacionális szerveződése és struktúrái, majd ezt egy kiegészítő konferencia követi Bécsben, amely a „fejlődő országok” munkásmozgalmának történetével foglalkozik. A 44. konferencia témája az 1968-as mozgalmak lesznek egy globális perspektívából tekintve, végül a rákövetkező évben a munkásmozgalomtörténet-írás „határokon túlmutató”, transznacionális aspektusai kerülnek majd górcső alá.

Konok Péter

✱

A Nemzetközi Brigádok brit veteránjainak megemlékezése

2006. október 18-án Londonban tartották meg azt a megemlékező rendezvényt, amelyen Jack Jones, a hajdani brit szakszervezeti vezető és a Nemzetközi Brigádok egyik angol önkéntese számolt be arról, hogy a spanyol polgárháború napjaiban Nagy-Britanniában miként lettek a brit munkásokból, jobbára szervezett munkásokból, a spanyol harcterekre induló önkéntesek. (Jack Jones 1945 után a brit szakszervezeti mozgalom egyik legbefolyásosabb vezetője lett. Önéletrajzát az Évkönyv ismertette. Jelenleg nyugdíjas).

Forrás: Socialist History Society. Newsletter, 2007 január.

✱

Adalék az európai szocialista és munkáspártok portói konferenciájához

(2006. december 8.)

A konferencián jelen vannak: Jose Socrates, Gyurcsány Ferenc, François Hollande, Kurt Beck, Mircea Geoana, Jori Paroubek, George Papandreu és Poul Rasmussen. A konferencián tíz irányelvet jelöltek meg az európai szocialisták számára, amelynek jegyében a szociális Európát össze kell han-

golni a gazdasági reformmal. A szociáldemokratáknak törekedni kell a nagyobb foglalkoztatásra és az embereket hozzá kell segíteni a továbbképzéshez. Biztosítani társadalmi párbeszédet, amely azt jelenti, hogy ebbe bevonják a munkáltatókat, illetőleg a szakszervezeteket.¹

NEHÉZ GYŐZŐ

Interjú Kristian Williams-szel

N. Gy.: Először mondj néhány szót magadról a magyar olvasóknak.

K. W.: Anarchista vagyok az oregoni Portlandból. (Oregon az Egyesült Államok csendes-óceáni partvidékének északi részén helyezkedik el.) Az elmúlt tíz évben részt vettem azokban a helyi kezdeményezésekben, amelyek célja rendőri brutalitások elleni fellépés volt. Mindez a törekvés a Rose City Copwatch (kb. oregoni zsarufigyelő – ford.) nevű szervezet keretei között intézményesült. A Zsarufigyelő tájékoztatja az embereket jogairól, filmfelvételeket készít a rendőri intézkedések gyakorlatáról, és igyekszik formálni a közbiztonsággal kapcsolatos közgondolkodást, olyan módon, hogy a helyi igényekre helyi – és nem tagállami – válaszokat igyekszik megfogalmazni. Szerzői munkásságom az aktivista tevékenységem következménye.

Két könyvet írtam az állami erőszakról. Az első, *Our Enemies in Blue: Police and Power in America* 2004-ben jelent meg. Második kiadása a következő évben várható. Második könyvem ezen a tavaszon jelent meg *American Methods: Torture and the Logic of Domination* címmel. Ez utóbbi az Egyesült Államok kormányának kínzási gyakorlatával foglalkozik, az Abu Ghraib börtönben történtek elemzésébe ágyazva.

N. Gy.: Mint a bevezetőben írod, könyved nem elsősorban a bagdadi Abu Ghraib börtönben történekkkel foglalkozik, sokkal inkább a kínzásokkal általában és az Egyesült Államoknak ahhoz való viszonyával. Mi volt a célja könyved megírásának?

K. W.: Az amerikai emberek ma nagyon zavarodottak. Azt gondolom, hogy ha nagy számú embert megkérdeznél arról, hogy mi is folyik most itt ebben az országban vagy arról, hogy mi Amerika szerepe a világban, azt felelnék, hogy nem értik igazán és nem is tudják, hogy mit is gondoljanak mindarról, ami az elmúlt időszakban történt. Ez több dologra egyaránt érvényes. Igaza szeptember 11-i támadásra, igaz az egész iraki háborúra, és különösen igaz az Abu Ghraibban készült fényképekre. Itt voltak ezek a

¹ A nyilatkozatot rendkívül kivonatossan és töredékesen ismertettük. A nyilatkozatot Gerd Callesen juttatta el hozzánk

szörnyű képek, amelyek fényesen bizonyították, hogy katonáink szörnyként tudnak viselkedni. És az emberek nem értették mindazt, amit láttak. Segíteni akartam nekik, hogy megértsék, hogy miért történhettek meg a kínzások az Abu Ghraiban és más helyeken. Meg akartam mutatni, hogy nagyon hasonló okokból, ugyanez az erőszak, nemcsak a tengeren túlon, hanem amerikai földön, a hazai börtönökben is megtörténik. Kontextusba akartam helyezni azokat a rémes fényképfelvételeket.

N. Gy.: Az Abu Ghraiban történtek milyen benyomásokat tettek az amerikai emberekre? Az erőszak kultúrája milyen mértékben elfogadott az amerikai történelmi hagyományban?

K. W.: A legtöbb ember megdöbbsent. És nem csak megdöbbsent, hanem el is borzadt. Ugyanakkor volt néhány jobboldali megmondóember, aki megpróbálta igazolni a látottakat, de őket marginális konfliktushordozóknak tekinthetjük.

Magyarán a hivatalos szervek megpróbálták kisebbiteni a börtönben történtek jelentőségét, mondván, hogy az csak egy helyen történt, amiben néhány emberen kívül senki más nem vett részt, és hogy mindennek semmi köze sincs a háborús erőfeszítésekhez és a hadsereghez általában. Az emberek hajlamosak voltak, hogy hitelt adjanak ennek a típusú érvelésnek. Úgy okoskodtak, bármily szörnyű dolgok is történtek a bagdadi börtönben, az bizonyára rendellenességnek tekinthető. A hadsereg hivatalos vizsgálati anyagából – figyelmesen tanulmányozva – kiolvasható, hogy az Abu Ghraiban történt kínzások és visszaélések megjósolható következményei voltak a néhány éve hozott – a témával összefüggő – döntéseknek.

Könyvemben az elemzést tovább folytatom és amellet érvelek, hogy az ún. terror elleni háború kapcsán hozott politikai döntések tisztán illenek az amerikai imperializmus hosszú történelmi hagyományába. A szomorú az, hogy az amerikai közvélemény döntő része nincs tisztában a történelem ezen lapjaival.

N. Gy.: Összekapcsolták az amerikai emberek az Abu Ghraiban történetet a National Security Agency bírói engedély nélküli telefonlehallgatásával és az ún. Patriot Act által biztosított széleskörű lehetőségekkel (pl. házkutatások a megfigyelt személy tájékoztatása nélkül)? Látják-e ezekben az elnyomás különböző arcait? Gondoljunk például az államhatalom és a erőszak közötti kapcsolatra...

K. W.: A kritikusok gyakran beszélnek a kínzásokról, a lehallgatásokról és a titkos megfigyelésekről, együtt Bush egyéb gaztetteivel, de ritkán tesznek kísérletet arra, hogy elmagyarázzák a fentiek közötti összefüggést. Az elemzések ezen témákról általában teljesen töredezetek. Meglehet, hogy az ember ugyanabban a lapszámban olvashat a kínzások gyakorlatáról, a

National Security Agency lehallgatásokról, és egy titkos megfigyeléseken alapuló FBI rajtaütésről úgy, hogy eközben semmiféle kísérletnek nem tapasztaljuk nyomát a lapban, amely megpróbálná összekötni, azonos logikai láncra felfűzni ezeket az eseményeket. Ironikus, hiszen egészen könnyű bebizonyítani a köztük lévő kapcsolatot. Bármilyen ostoba is Bush, a mögötte álló klikk bír egyfajta filozófiával. Nézőpontjuk szerint a hatalom nem csupán eszköz a programjukban megfogalmazottak elérésére, hanem maga a program. Az állam hatalma az állampolgárok fölött, az elnök hatalma az igazságszolgáltatás és a törvényhozás fölött és az Egyesült Államok hatalma a világ fölött. A szuverenitás Hobbes-iánus felfogása iránti nagy vágy hatja át őket, ahol az uralkodó a jog fölött áll. És ezt a hatalmat az egész világra ki akarják terjeszteni.

A terror elleni harc – mind nemzetközi, mind hazai szinten – ennek az elvnek a megjelenítése.

Mondok egy példát: amikor könyvem első verzióját írtam elolvastam Jay Bybee-nak, a helyettes főügyésznek elhíresült feljegyzéseit a kínzás tárgyában. E dokumentumokban azt a megdöbbentő érvelést adta, miszerint adott az elnök hatalma, mint főparancsnok, adott továbbá a terror elleni harc úgyhogy nincs jogilag korlátozott határa annak, hogy az elnök mit tehet az amerikai emberek védelme tekintetében. Sem a genfi konvenciók, sem az amerikai kínzás elleni törvények, sem az ún. War Crime Act. Amit feljegyzéseiben javasolt, az a színtiszta totalitárius alapelv, melyben az elnök Führeerként jelenik meg. Hogy mit is jelent mindez?

A feljegyzéseket megvizsgálva, rámutattam, hogy a helyettes államügyész nemcsak a kínzást igazolja, hanem a bírói engedély nélküli lehallgatásokat, a Watergate-típusú politikai piszkos munkát, és a katonai ellenőrző pontok országos méretekben történő kiépítését. Röviddel azután, hogy könyvem nyomdába ment, újabb hírek jelentek meg a sajtóban arról, hogy a szövetségi szervek újabb piszkos munkával kívánták fedezni a lehallgatási programot.

N. Gy.: Mi lehet Guantanamo üzenete a világ többi országában működő politikusok számára?

K. W.: Guantanamo jó példája annak, amiről beszélek. A bázis ideális helyen van ahhoz, hogy a tábor és annak lakói élvezzék illetve elszenvedjék a törvényen kívüliség állapotát. A Bush kormányzat úgy érvelt, hogy – tekintettel a bázis földrajzi elhelyezkedésére (mármint, hogy Kuba szigetén található. ford) – nem vonatkoznak rá az Egyesült Államokban alkalmazott törvények. Ugyanakkor a kormányzat azt is kijelentette, hogy az Afganisztánban elfogott börtönlakók nem hadifoglyok, hanem ellenséges harcosok, magyarán a velük való foglalkozásban a genfi konvenciók nem irányadóak.

Ha ezt a fenti két kijelentést fedésbe hozzuk, megállapíthatjuk, hogy a guantanamoi foglyoknak nincsenek jogaik. Jogi szempontból ez természetesen képtelenség. De mindennek eléggé világos üzenete van a világ többi része számára: Az Egyesült Államok nem tartja magára nézve kötelezőnek a nemzetközi jogot, azaz nem ismer el korlátokat azzal kapcsolatban, hogy hogyan bánik ellenfeivel.

N. Gy.: A genfi konvencióknak, mint a nemzetközi normáknak a semmibevétele nem George W. Bush speciális jellemzője. Csak gondoljunk a jelenlegi elnök apjára George Walker Herbert Bushra, aki ugyancsak a nemzetközi normák semmibevételével támadta meg Panamát. (nekünk magyaroknak mindez különös fontossággal bírhat, tekintettel arra, hogy a Panama elleni amerikai invázió idején történt a kelet-európai országok felszabadulása a szovjeturalom alól. De említhetnénk Clinton elnök külügyminiszterének, Madeline Albrightnak híres kijelentését: többoldalúan, ha lehetséges, de egyoldalúan, mikor szükségeses...)

K. W.: Igaz, a jelenlegi elnök apja, annak idején szintén kinyilvánította, hogy a panamai invázióval kapcsolatban nem tekinti mérvadónak a genfi konvenciók határozatait, de politikájában összességében nem tekintett el azok alkalmazásától. Clinton volt az, aki először adott engedélyt a CIA repertoárjában olyan tevékenységek alkalmazására, amelyek során az ellenségnek nyilvánított személyeket elrabolták és más országokba szállították, ahol kínzásoknak tették ki őket. Bush pusztán csak ráerősített a már amúgy is meglévő gyakorlatra. Ha Amerikának egyszer saját nürnbergi pere lesz, akkor ezt a három embert ott kell lássuk.

N. Gy.: A szeptember 11-e utáni napon a Le Monde kinyilvánította: most mindannyian amerikaiak vagyunk, de az Egyesült Államok iránt érzett szimpátia gyanakvássá és utálattá változott. Guantanamo és Abu Ghraib, a rabok kezelése, a titkos börtönök- és légi járatok mind hozzájárultak ennek az érzésnek a kialakulásához. Ma az Amerikán kívüli emberek világosan meg akarják különböztetni magukat az Egyesült Államok által alkalmazott politikától...

K. W.: Sok ember itt, Amerikán belül is meg akarja különböztetni magát az amerikai politikától. Valójában még a Republikánus Pártban is nem kevesen vannak, akik távol kívánják láttatni magukat a „hivatalos iránytól”. Többen tesznek így Irakkal kapcsolatban is. A politikusok közül jó néhányan hirtelen elkezdtek emlékezni a vietnami háború egyik fő tanulságára: a közvélemény lehet, hogy megbocsátja egy törvénytelen és népszerűtlen háború elkezdését, de az elvesztését soha.

A kérdés az, hogy így meddig lehet elmenni. Bush népszerűsége a béka feneké alatt van, de a háború ellenes mozgalom szétaprózódott és nem ha-

tékony. Verbálisan nemcsak a demokrata, hanem a republikánus politikusok is egyre inkább kritikus szavakkal illetik az elnök politikáját, de ez jó részt a közelgő választásoknak is betudható. A zúgolódás ellenére a kongresszusi republikánusok lojálisak az elnökhöz és a demokratáknak igen csak nehéz, hogy megkülönböztessék magukat és politikájukat a republikánus többségtől, annak ellenére, még akkor is, hogy jó esélyük van a novemberi időközi kongresszusi választások megnyerésére. Nemzetközi téren a helyzet hasonlatos. Mind az ENSZ, mind az EU zúgolódik Guantánamo és a foglyokkal történő bánásmód miatt, de valójában együttműködnek az Egyesült Államokkal. Véleményem szerint a jelenlegi kormányzat nem igazán törődik a közvéleménnyel vagy azzal, hogy szövetségeseikkel a viszony zavartalan legyen. Úgy gondolja ez a kormányzat, hogy jobb, ha félik Amerikát, mintha szeretnék. Az államot illető kritikákat pedig figyelmen kívül hagyják. Ami miatt aggódnak az a politikájukkal szembeni ellenállás megnyilvánulása.

N. Gy.: Mit tehetnek az emberek annak érdekében, hogy a demokráciát katalizálják?

K. W.: Jó kérdés. Bizonyos szempontból a tyúk és a tojás problémával van dolgunk. A valós győzelmek tömegtámogatottságot feltételeznek, és a tömegtámogatottságot csak valós győzelem képes meghozni. A jó hír az, ha egyszer ez a folyamat elindul, akkor a ciklus kiteljesedik. De jelenleg meglehetősen nehéz lenne megmondani, hogy mindez mikor kezdődik. Nem ismerem a magyarországi helyzetet, de az biztos, hogy az amerikai emberek úgy érzik, hogy eszköztelenek az életüket érintő változások elindításában, és a baloldalt is egyre inkább megviseli saját jelentéktelensége. Ha például megkérdeznél egy demonstráción résztvevő aktivistát, hogy mi a célja megmozdulásuknak, valószínűleg azt válaszolnák, hogy tiltakozunk a háború és a kínzások ellen. Nos, azt látnunk kell, hogy a tiltakozás kifejezése és a háború megállítása közötti kapcsolat meglehetősen gyenge.

Emiatt a háború ellenes mozgalom több lehetőséget is elpocsékol. Az iraki hadművelet megindulása előtt több millió ember vonult utcára, hogy kifejezze egyet nem értését, de arra nézve egyáltalán nem voltak tervek, hogy milyen választ kellene megfogalmazni arra az esetre, ha a háború tényleg elindul. Nem csoda, hogy ennek következtében a demonstráló emberek jelentős része érezte úgy, hogy áldozathozatala hiábavaló, és elhagyta a mozgalmat. Ennek negatív hatásai a mai napig érvényesülnek.

De mondok egy másik példát is arról, hogy mi jellemzi az amerikai globalizáció-kritikai mozgalmat. Még Clinton elnök idején fogadta el a Kongresszus – minimális ellenállás mellett – a NAFTA-t. De a baloldal nem nyugodott mindebbe bele és folyamatosan szervezte az ellenállásban részt

vállaló szervezetek együttműködését a globalizáció-kritika széles témakörében. 1999-re már jelentősebb számú kritikus népszerűség volt mozgásban, akik nem pusztán elleneztek a korporációk által irányított globalizációt, hanem hajlandónak mutatkoztak, hogy részt vegyenek konkrét akciókban is. Azon a novemberen több tízezer tiltakozó sikeresen megakadályozta a Világkereskedelmi Szervezet seattle-i találkozóját. Nem várt győzelem volt, ami hatalmasat dobott a mozgalom erején és elismertségén az Egyesült Államokban. Seattle nyomán korábban alig elképzelhető dolgok történhettek meg. Azon túl, hogy meghíúsult a WTO csúcstalálkozásának érdemi része, a valódi haszon az volt, hogy széles körben elterjedt a saját életünk formálásának lehetőségébe vetett hit.

N. Gy.: Alice Walker könyvében – Anything We Love Can Be Saved – úgy vélekedik, hogy Malcolm X, Martin, Luther King Jr. és Rosa Parks mindannyian egyfajta „fertőző aktivizmust” képviseltek, mert az mindig magában hordozta az ünneplés örömét...

K. W.: Sajnos nem sok ok van jelenleg az öröme; de ez a fajta öröm hozzá képes tapadni az ellenálláshoz. Azt gondolom, hogy ez azért lehet, mert az ellenállás megerősíti az emberségünket és méltóságunkat. Gazdagabb emberekké tesz bennünket. Ugyanakkor úgy hiszem, hogy mindez eredménye és nem oka a küzdelemnek. Kezdetben – azt gondolom – fontosabb, hogy legyen reménytudatunk arra nézve, hogy a dolgok megváltoztathatók, és hogy cselekvésünkkel hozzájárulhatunk ezekhez a változásokhoz. Az öröm csak azután következhet. A harcból magából éppúgy, mint a győzelemből.

JOHN UPDIKE

Az én Amerikám (Mon Amérique)

(Részletek)

A neves amerikai író ebben a nyilatkozatában politikáról, vallásról, nemiségről és szenvedélyeiről beszél.

Nouvel Observateur: Melyik az Ön Amerikája? Amelyet Ön szeret, eltűnt?

J. Updike: Igen, rosszul érzem magam, amikor az Egyesült Államokról írok, arra emlékeztetve magam, hogy mindenkinek van ma egy maroktelefonja; hogy a nemi kapcsolatok minden elővigyázatosság nélkül az aids miatt a halállal kacérkodnak, és mindenki, aki legalább 40 év alatt az ordinátorokkal és a video játékokkal nőtt fel, egy műanyag kártyát benyomva a pénzautomatába éjjel-nappal pénzt vehet fel stb. Elképzelésem szerint Amerika

automatikusan egy félig-falusi ország, ahol a rádió, a telefon, a film adja az újdonságokat, ahol a rádió, a televízió híressége Jack Benny (1894–1974) és Benny Goodman klarinétos, a „Swing királya”, ők uralják a népszerű kultúrát, ahol a protestáns moralitás szempontjai gyakorolnak még erős befolyást. Azzal vígasztalom magam, hogy a történelem nem úgy halad előre mint egy felvonulás, hanem sokkal inkább úgy fejlődik mint egy káposzta, vagy egy hagyma, körülfogva az új levelekkel a régebbi rétegeket, amelyek megadják neki a jellegzetes formájukat. Az az Amerika, amit én szeretek, az a föld, amely bízik lakóiban, hagyja őket, hogy döntsenek arról, ami jó nekik, keressék a boldogságot a nélkül, hogy jogtalan tiltásokkal halmozni el őket. Ez az Amerika mindig létezik számomra és számos más egyéni csoport számára – név szerint a színés-bőrűek és a nők számára – akik nem is olyan régen még polgárjoguktól megfosztottak voltak. De ezen fogyatékoságok ellenére (mint az ifjúság önelégültsége, bálványimádata, a gondolat romantizmusa, összekötvve a cselekvés brutalitásával) megmarad a fajok és a népek kikerülhetetlen keveredésével a világ számára ajánlólevélnek.

Nouvel Observateur: Nem gondolja, hogy az író az Egyesült Államokban egyfajta kiháló félben lévő faj?

J. Updike: Az írók abban az értelemben, ahogyan én gondolom, a hivatásos írók, akik elmélkedő magányban alkotnak egy művet, amelyet az érdeklődő publikumnak el lehet adni, és akik szellemi és szóbeli képességük birtokában képesek szinte bármely témával megpróbálkozni, egyre ritkábbak. Az író fogalma, mint mesteremberé az elektronika korában terjedt el, amikor a piac étvágya az írásra megcsappant. Én későn érkeztem a piacra, de még létezett, mert a polgári folyóiratok és magazinok még juttattak a fikció szerzőknek honoráriumot, megengedve nekik, hogy élhessenek. Napjainkban az Egyesült Államokban a könyvkiadás egyre inkább az egyetemi világtól függ. A klasszikusok iránti szeretetet és a vágy, hogy valaki író legyen, ez a tanszékeken múlik, ahol az írás művészetét konokul oktatják. Az olvasás öröme nem annyira elterjedt mindenkinél. Viszont kezd felbukkanni egy eredeti meghatározás: az „irodalmi fikció”, új műfaj és bizonyára kisigényű. Kezdetben egyszerűen fikciót akartam teremteni, és szerettem nézni a könyveimet amint a drugstorokban zsebkivágy formájában úgy kelnek el, mint a műszerfélék, vagy a gyógyszerek. Jelenleg sokkal elegánsabb formára vannak ítélve, és kevésbé elérhetőre keresztelték: „minőségi paperback”-re. Ez pedig sajnálatos egy demokrata számára.

Összeállította: François Armanet és Gilles Anquetil

Forrás: *Le nouvel Observateur*, 2005. szeptember 8-14.

Gerhard Schröder a francia TV-5-ben

„Életem és a politika” („Ma vie et la politique”) címmel, a napokban jelent meg francia nyelven Párizsban a volt német kancellár könyve. Ebből az alkalomból hívták meg a november 12-i „A nagy találkozás” című közismert vasárnapi műsorukba.

Mindenek előtt a műsorvezető méltatta a vendég érdemeit a két Németország egyesítése, a berlini fal ledöntése, korunk megértése és más jelentős kérdéseknél vállalt szerepéért. Schröder válaszul megjegyezte, örül, hogy könyve Franciaországban kerül a könyvesboltokba.

Németország ismét olyan szerepet tölt be, mint korábban? – kérdezték az újságírók.

Schröder válasza: Németország mind az első, mind a második világháborúban rendkívüli bajokat okozott a világnak, ezért különös figyelmet kell fordítanunk lépéseinkre.

Erre közbeszóltak: Egyes francia lapok visszatérnek a Harmadik Birodalomhoz és a nácizmushoz.

Mire *Schröder*: Engem nem zavar, hogy Németország múltját emlegetik. Az a legfontosabb, hogy Kína, Japán jó úton, a megbékélés útján halad.

Erre megjegyezték: a német ifjúság nem annyira európai.

Schröder megnyugtatta őket: Az egyetemeken az európai kérdés mindig napirenden van.

Ezután az ex-kancellár korábbi véleményére, a német-francia-angol háromszögre kérdeztek rá: mit lehet erről tudni?

Schröder így válaszolt: Igaz, korábban erről beszéltem, de nem működik.

Lejegyezte Havel Józsefné Sziki Vilma.

✱

Új brit munkásmozgalom történeti könyvtár és archívum megalakulásáról

A Salford-ban megalakult könyvtár és archívum rendkívül értékes anyagokat tart raktáron, amely egyaránt szól a brit munkásmozgalomról általában és a szakszervezeti mozgalomról. A könyvtárat és archívumot Edmund és Ruth Frow saját házában létesítette az 1950-es években. A gyűjtemény több mint tízezer tételt tartalmaz a XVIII. századi korai radikális mozgalmak és

csoportok történetétől egészen a sztrájkmozgalmak és tömegakciók napjainkig nyúló történetéig. A gyűjtemény több darabja teljesen egyedi, amely természetesen nagy értéket jelent a munkásmozgalom történetét kutatók számára. 1987-től a gyűjtemény a Salford-i városháza termeiben talált elhelyezésre.

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

KEVIN MORGAN

British socialists and responses to the crisis of labourism 1931-1932

The year 1931 has always had an almost mythical status in British labour history. As the party's folk memory was never to forget, Labour's second minority government under Ramsay MacDonald collapsed ignominiously in the summer of that year. Without consulting his colleagues, MacDonald himself then took the initiative in forming a new 'National' government, mainly comprising Conservatives but also ensuring his own continuation as prime minister. The immediate issue had been the cuts in unemployment benefit which MacDonald and his chancellor Philip Snowden had wanted to introduce to meet the financial crisis through which the country was passing. That, as much as the rhetorical fire which the defectors turned on their former colleagues, explains why this immediately entered into party folklore as Labour's great betrayal. Nevertheless, given the defection of such defining political figures, and the lack of any clear programmatic or ideological alternative within the government's ranks, it is difficult not to see this as also representing the failure of an entire political tradition. MacDonald and Snowden themselves had upheld a tradition of ethical, reform-minded socialism since the early 1890s. Even before 1914, they had formed part of the Independent Labour Party's (ILP) 'Big Four' along with the founding father, Keir Hardie. As first secretary of the Labour Representation Committee, and subsequently the Labour Party, MacDonald in particular had a claim second only to Hardie's to be regarded as one of the party's founders and principal architects. Though 1931 was not exactly the end of the road, there was everywhere a sense of the need to take a new turning.

Some of these turnings proved to lead up blind alleys, or at least the road was only good for the years of crisis. Others fed into Labour's 'road to 1945' and what once again appeared – for this was another of the party's founding myths – the irresistibility of British gradualism. Naturally it looks a lot less irresistible today. When once again we have a Labour prime minister so difficult to distinguish from a Conservative one, it may therefore be worth revisiting the alternative models and prospectuses that

were available three-quarters of a century ago. Leaving aside MacDonald's 'National Labour', half a dozen are outlined here, necessarily in a highly summary fashion. Nevertheless, even in this schematic way, enough may be said to indicate, not only the range of possible options, but the sorts of parallels and interconnections between them that are often overlooked in the pursuit of simpler institutional lineages.

The first of these turnings represented initiatives aimed respectively at the programmatic and the organisational renewal of the Labour Party itself. Programmatically, the debacle of the 1929-31 revealed, not so much the absence of a Labour programme, but the lack of any serious perspective as to how to carry it out. If socialism was about the language of priorities, as Aneurin Bevan was to argue many years later, then there could have been no greater problem for socialists than the lengthy catalogue of platitudes and aspirations which Labour had endorsed in 1928 in the form of *Labour and the Nation*. Between critique of the past and promise of the future, it offered almost nothing in the way of a connecting thread, and it was this perceived failing which gave rise to a whole series of initiatives within a year of the disastrous election. One, the New Fabian Research Bureau (NFRB), marked an attempt by G.D.H. Cole to reinvigorate an ailing Fabian tradition. Also within this somewhat technocratic line of thinking, the ore informal XYZ Club grouped together Labour sympathisers in the City concerned at the party's lack of a proper economic programme. A third initiative, adopting a more campaigning stance and left-wing perspective, was the Society for Socialist Inquiry and Propaganda, launched in June 1931 with the support of Cole and Ernest Bevin and forming the core of the new Socialist League a year or so later. Here, if anywhere, was one of the roads that really did lead to 1945, for out of the deliberations of such bodies, Labour was in 1937 was to settle upon its first 'immediate programme', scheduled for completion within the term of a single parliament. Eight years later it was very largely to implement it.

At the same time, Labour in the early 1930s was made acutely aware of the underlying weakness of its local party organisations. Reacting against the self-financing parliamentary candidates who had helped provide it with a short-cut to government in 1929, there was a strong impulse within the movement to fall back upon the trade unions which, in 1931, had provided such solidity at the testing time of crisis. At the same time, the weakness of Labour's constituency organisation was dramatically demonstrated by the permanent or temporary withdrawal of many of its middle-class parliamentary candidates and their constituency subsidies. Even from within the Society of Labour Candidates, in which these would-

be politicians were organised, a reaction can almost immediately be traced. By 1933, this was to lead to the initiation of a movement, not of candidates, but of constituency parties, beginning with the Home Counties Labour Association. Four years later, as Ben Pimlott described in his *Labour and the Left in the 1930s*, these were to gain the right to elect their own representatives to Labour's National Executive Committee. The publication in June 1932 of a detailed guide to *Party Organisation*, outlining everything from finance and publicity to socials and the working of party committees, was another straw in the wind; within six months it had already reached its third edition. Also symptomatic was the so-called Hastings resolution, agreed in 1933 but after initial discussions had taken place the previous year. This set a ceiling on candidates' contributions to local parties in an attempt to stimulate their own organisational efforts. Usually this is identified with the supposed limitation of trade-union influences, though these had declined proportionately since the early 1920s and were hardly Labour's most pressing problem. Consequently, the defection of MPs and candidates primarily from middle-class backgrounds in 1930-1 suggests that these were much likelier to have been the target. Whatever the explanation, the attempts to reinvigorate Labour's local organisation met with impressive results. By 1937, when the constituency parties elected their first NEC representatives, they had attained a peak inter-war individual membership of 447,000, or nearly double the corresponding figure for 1929.

In a way that is suggestive of the interdependence of its fortunes with those of the wider labour movement, the same was true on a smaller scale for the CPGB. Indeed, in this case the still modest membership of 18,000 which the communists achieved by 1939 represented some six times the corresponding figure for the beginning of the decade. Conventionally this revival of communist activities, to a level not previously seen in Britain, is ascribed to the sorts of political changes which we can broadly identify with the Comintern's Seventh World Congress in 1935. Nevertheless, in the case of the communist party too, the organisational preconditions for such a change can again be traced to the period immediately following the fall of the second Labour government. Intriguingly, the context was again in part a financial one, as Harry Pollitt, the CPGB's general secretary, signalled the intention of the Comintern to throw the national parties back far more on their own resources. As the persistence of these funding links confirms, something of this kind was not finally to occur until the end of the decade. Nevertheless, like the very high ceiling (eighty per cent!) which the Labour Party imposed on its candidates' constituency

contributions, even comparatively modest requirements for greater self-dependence could help to stimulate a greater emphasis on party-building from below. Expressed in the CPGB's so-called 'January resolution' of January 1932, and confirmed in its controversy over work inside the unions towards the end of the same year, the shift in approach can also be identified with Pollitt's emergence and consolidation as the CPGB's leading political figure.

Particularly in the early 1930s, the attraction of the CPGB was also in part a reflection of the attraction of Soviet Russia. Economic crisis, the looming threat of fascism and the manifest failings of social democracy, all coincided with the systematic projection of an alternative in the shape of the Russia of the plans. For communist adherents of this period, as Eric Hobsbawm recently suggested in his autobiography, Soviet Russia was often at the centre of their political and psychological worldview. At the same time, the fascination with Soviet construction, even in its most intense forms, did not necessarily involve attachment to the communist party. Instead, a broad Stalinophilia, feeding into Labour's own rhetoric of planning, can be identified as a fourth reaction to the debacle of the second Labour government.

The most striking example of this phenomenon was, of course, that of Sidney and Beatrice Webb. A veteran Fabian socialist and one of the principal architects of the new national Labour Party, Sidney Webb appeared to have capped his political career with the cabinet posts he took up in both the first and second Labour governments. Already by the late 1920s, however, Beatrice Webb's thoughts had turned increasingly to the breakdown of western civilisation, moral and political as well as economic, and the establishment of a new and better social order in the east. As Beatrice's diaries show, the gestation of the Webbs' so-called love-affair with Stalin's Russia needs to be traced over a period of several years. Nevertheless, as far as public perceptions were concerned, it again awaited the fall of the MacDonald government and Sidney's release from office before the Webbs could carry out their planned expedition to Soviet Russia, in the summer of 1932. Even that same year, it was only one of a number of such delegations, including the high-profile party sent as almost its first significant activity by the newly formed New Fabian Research Bureau. At the same time, the Webbs were not just symptomatic of this atmosphere but helped to create it, initially through broadcasts and articles, and then most durably through their *Soviet Communism: a new civilisation?* (1935). Here again, it is the interconnection between these different strands that is striking. In a prosopographical study of British

communists carried out at Manchester University, it is notable that the readings most often cited by communist recruits of the 1930s and 1940s were not the obvious 'party' texts like those of R. Palme Dutt or John Strachey. Inadvertent recruits to a British communist party they continued to look down upon, the Webbs themselves are more often cited, along with their fellow Fabian, George Bernard Shaw, whose own visit to Soviet Russia had taken the place in the summer of 1931.

Unlike the Webbs, Shaw also evinced a definite sympathy for anti-parliamentary movements of the extreme right. In 1927, his outspoken approval of Mussolini had provoked scandal across Europe and a correspondence with Friedrich Adler, secretary of the Labour and Socialist International, from which Adler alone emerges with any credit. Subsequently, Shaw extended the same paradoxical endorsement to Hitler, albeit less forthrightly, and to their British epigone Oswald Mosley, whose abandonment of the Labour government already in 1930 marks yet another of the diverse responses to the crisis from within the left. Mosley in fact was one of the earliest to react, resigning from the government in May 1930 after the rejection of the 'Mosley memorandum' outlining a more activist and innovative approach to the problems of unemployment than anything that would be countenanced either by Snowden or Mosley's own ministerial superior, J.H. Thomas.¹ In retrospect, it is clear that this was a step into the political wilderness, leading from the ill-fated New Party, launched in February 1931, to the first appearance of the British Union of Fascists in October 1932. Nevertheless, it is not just the initial support for Mosley within establishment circles that needs to be recovered from a sort of historical amnesia. To consider only the leading figures in the post-war Attlee government, John Strachey and Aneurin Bevan were among those who travelled some of this way with Mosley before embedding themselves more firmly among the rebels of the left. Hugh Dalton, who was strongly impressed by Soviet planning when he went with the NFRB delegation in 1932, was hardly less impressed when a few months later he had a personal audience with Mussolini. Mosley himself, moreover, was a figure far more influential within the 1920s Labour Party, and far more representative of a significant section of its membership, than orthodox party histories have usually wanted to acknowledge. Though hardly to the extent of some other European countries, fascism provided yet another of the possible responses to crisis of a section of the British left.

¹ In fact, Mosley was Chancellor of the Duchy of Lancaster and Thomas the Lord Privy Seal. Nevertheless, it was Thomas who had oversight of the government's unemployment strategy, on Mosley unavailingly sought to exercise pressure from below.

Elsewhere in Europe, controversy has sometimes focused on alleged transfers of members, cadres and electoral supporters between movements of the extremes of left and right. If by the first of these we mean the communists, the evidence for such transfers or overlap in Britain is thin indeed. Strachey, in this respect, is the exception that proves the rule, in gravitating towards the communists after initially after several years in the shadow of Mosley. More significant, however, was the support that Mosley picked up within the ILP, including parliamentary figures like John Beckett, who went with him all the way into fascism. This was only one of the symptoms of the disintegration of the ILP tradition which was another prominent feature of the period. Since the establishment of individual membership of the Labour Party in 1918, the precise role of the ILP, which hitherto had provided the main vehicle within the party for socialist activists, had been thrown into question. Already by the late 1920s, as it came to adopt a more obviously left-wing programme than the movement as a whole, its status as a sort of party within a party became increasingly untenable, leading to the disputes over parliamentary standing orders which, once again, came to a head during the second Labour government. Fragments of the party drifted off with Mosley. Others, much more numerous, stood firm by the Labour Party, in some cases transferring their energies into the Socialist League. However, the ILP as an organisation took the fateful step of disaffiliating from Labour at its 1932 party conference. Here then was yet another response to the crisis, aimed at maintaining a long tradition of socialist activism, but one which its proponents held could no longer be adequately upheld within the framework of a compromising Labour Party. The parallels with the CPGB are intriguing, but in practice it was the communist party which was to prove the stronger pole of attraction, and was itself to recruit a significant fraction of younger ILP activists. With certain localised exceptions, notably Glasgow, the ILP's disaffiliation was to prove, if not necessarily a wrong turning, one that no significant section of the left chose to take up.

In due course these diverse and sometimes shortlived trajectories were to resolve themselves into the more familiar cleavages of party. This was to be encapsulated by the unity in diversity of the post-war Attlee governments, and the coming together in a common purpose of figures like Bevin, Morrison, Dalton, Strachey, Bevan, Cripps – representing all, or nearly all, of these traditions. Referring to the political ferment of the middle years of the war, in which Labour as a campaigning force was anything but conspicuous, historians have sometimes referred with justification to a sort of ‘movement away from party’. Reactions to the crisis of 1930-2 were more

complex, for both a movement away from party and its reassertion against breakaways to both right and left can simultaneously be traced. The immediate effect on national politics, at least in Pimlott's view, was nil. Nevertheless, from somewhere amidst this ferment were established the preconditions of Labour's more auspicious electoral victory of 1945. But that, of course, is the focus of a whole series of myths of its own.

✱

BART VAN DER STEEN

One Hundred Years of Dutch Social-Democratic Trade-Unionism I.

Introduction

In 2006 the Netherlands' Federation of Labour (Federatie Nederlandse Vakbeweging, FNV) celebrated its one hundredth anniversary. Although the FNV was only founded in 1982 – following the merger between the social-democratic and the catholic trade union federations – the roots of the FNV lie in 1906, the year in which its social-democratic predecessor was founded.

Although the FNV presents itself as an all-Dutch federation of Labour and has no official ties with the Dutch Labour party, one could characterize it as a social-democratic organisation. The consequences of the merger with the catholic trade union federation were very small. The cause of the merger was in fact mainly the result of the disintegration of Catholicism as a political movement in the Netherlands. In regard to trade union policy, the FNV has in general followed the line which its social-democratic predecessor – the Netherlands' League of Trade Unions (Nederlands Verbond van Vakverenigingen, NVV) – had set out.

The FNV is the strongest trade union federation in the Netherlands. The organization numbers over a million members. It is thus more than three times as large as the second-largest trade union federation in the Netherlands, the protestant trade union federation (the Christelijk Nationaal Vakverbond, CNV). In total the FNV organizes more than sixty percent of all Dutch union-members.

But although the FNV was having its first centennial anniversary, in 2006 there was not much to celebrate. Reason for this are the great

difficulties which the trade union federation is currently facing. The most alarming of these is the degree of unionization, which has been continuously sinking since the mid-nineties. At the moment, the Dutch trade unions organize not more than thirty percent of all employees. This disquieting development is worsened by the fact that the unions have great difficulties organizing young people, immigrants and, to a lesser extent, women.

A second problem the trade union federations are facing is their ever decreasing influence on government policy concerning employees such as wages, working hours and pensions. Since 2002 a series of centre-right governments rules the Netherlands. The goal of these governments was to reform Dutch society according to neo-liberal standards. In the last four years wage increases have thus been minimized for civil servants, profitable arrangements to quit work before the age of 65 were cut off, and payments to unemployed and people unfit for work were decreased. But although the governments' policies caused a great deal of protest, which was mainly channelled through industrial actions, the trade union federations have failed to block these reforms.

The trade union federations were very active in opposing the governments' plans. In the summer of 2004 a series of large strikes was organized and in October of that year a demonstration against the government drew together more than 250.000 protesters, thus making it the largest demonstration in the last twenty years. But although it was the trade-union federations who organized the demonstration, they failed to make themselves heard. The government held on to its plans and the trade union federations had to be content with minor adjustments. The influence of the unions was reduced to a minimum.

The declining influence of the trade union federations is generally explained by their falling membership. In 2006 however the historian S. van der Velden published a concise history of the Dutch trade union movement.² In this book Van der Velden blamed both the declining influence of the unions and the dropping membership rates on the federations' being far too compliant towards employers and the government. The sinking membership could furthermore be explained by the fact that the federations have a history of not taking enough notion of the demands and needs of its members. According to Van der Velden, the trade union federations should take on a more militant attitude while at the

² S. van der Velden, *Werknemers georganiseerd. Een geschiedenis van de vakbeweging bij het honderdjarig jubileum van de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV)*, (Amsterdam 2005)

same time leaving more room to the membership to determine the course of the trade union federations.

Van der Veldens' historical study thus contains a very topical message. This is not at all surprising; the historiography of the Dutch trade union movement has always been highly politicized.

This article will give a short overview of the history of the Dutch social democratic trade union federations and of the main discussions on its history. The focus will thereby lie on the two points in which Van der Velden criticized the federations: their supposed moderateness and their undemocratic structures.

In this article the focus will lie on the history of the social-democratic trade-union, the Netherlands' League of Trade Unions (Nederlands Verbond van Vakverenigingen, NVV) and its successor the FNV. This choice is for the largest part motivated by the fact that the NVV, and later the FNV, were always by far the biggest unions in the Netherlands. The other trade unions will only be mentioned when this is necessary for my argument.

Most of the literature on Dutch trade unionism is, naturally, written in Dutch. When possible, I will refer to English sources. J. Luiten van Zanden has written an economic history of the Netherlands in the twentieth century with a great deal of attention for trade union history.³ Furthermore, A. van den Berg has written a study on the *Trade union growth and decline in the Netherlands*. This study also contains a concise history of Dutch trade unions.⁴

The beginnings of Dutch social-democratic trade-unionism

The centenary anniversary of the FNV formed the motive for the historian S. van der Velden to write a concise history of the trade-unions in the Netherlands.⁵ In his study, Van der Velden roughly divided this history into five parts. The relation between the union leadership and the rank-and-file was in this study his leading principle.

Although some attention is paid to the early history of trade unions, the real starting point of Van der Veldens' essay lies with the founding of the first socialist unions at the end of the nineteenth century. This first period, which runs from the 1890's to 1905, is characterized by the conflict between the 'anarchist' and the social-democratic unionists. In this conflict, political differences and personal antagonisms overlapped. The

³ J. Luiten van Zanden, *The economic history of the Netherlands in the 20th century* (London 1997)

⁴ A. van den Berg, *Trade union growth and decline in the Netherlands* (Amsterdam 1995)

⁵ Van der Velden, *Werknemers georganiseerd*.

political differences were caused by different views of how trade unions should be organized.

The radical unionists advocated a minimum of bureaucracy and paid officials and opposed the formation of a central strike fund. These organisational principles should ensure that the socialist struggle would remain firmly in the hands of the workers themselves. It would also prevent the formation of a group of union leaders which could turn itself against the workers. The social-democrats fiercely opposed this view. According to them, an efficient and professional organisation was indispensable if the workers' struggle against capitalism was to be won. They thus envisaged strong unions with a central strike fund, paid officials and a strong central leadership.

The conflict between the anarchists and the social-democrats came to a head during the 1903 struggle against the governments' bill to ban strikes for civil servants. To oppose the bill, the two groups formed a coalition and a general strike was called for. The struggle nevertheless ended in a defeat for the socialists. The subsequent reproaches which were hurled at one another led to a definitive breach in the socialist union movement.⁶

The anarchists and the social-democrats had already parted ways politically in 1894, when the social-democrats founded their own party. Still, most of the socialist *unionists* had worked together in the National Labour Secretariat (Nationaal Arbeids-Secretariaat, NAS). After the 1903 strike however, the social-democrats decided to found their own labour union federation, the Netherlands' League of Trade Unions (Nederlands Verbond van Vakverenigingen, NVV). On the first of January 1906 this union was officially established.

The breach in the union movement gave the social-democrats the opportunity to organize their trade union federation and its member unions as they saw fit. The first years of the NVV, from 1906 to 1914, thus form the second phase in the history of Dutch trade unionism.

Henri Polak, the leader of the Dutch diamond workers' union, became the main ideologue of Dutch social-democratic trade-unionism. Apart from an efficient and professional organization with paid officials and a central strike fund, Polak also had very distinct views on the relation between the union leadership and its members. On the one hand Polak advocated an organical bond between the two, comparing them with two parts of the same body - the leadership being the head, of course. This bond would ensure the unity between the leadership and the membership. On the

⁶ A.J.C. Rüter, *De spoorwegstakingen van 1903. Een spiegel der arbeidersbeweging in Nederland* (Nijmegen 1978)

other hand, Polak stressed the obedience of the membership. Polak compared the union with an army – the membership being the soldiers and the leadership being the generals. According to Polak, the unions were engaged in a vicious class war against a powerful enemy. To win this war, the union leadership had to be able to depend fully on its members.⁷

Polak's views on trade union leadership were obviously quite authoritarian. Embittered by the breach, the anarchist unionists never grew tired of criticizing the social-democrats on this point. 'Aha, so *that's* centralisation! The executive committee: the brains, the rank-and-file: the fourth fingers, the small toes, the sniffing noses, warts and other limbs. And without this [division], an organisation simply cannot function. The Czar of Russia could not have said it better.'⁸

However, before criticizing Polak and his ideas too strongly, one has to take into account the age in which Polak lived and the ideas that influenced him. Up to the 1960's, Dutch society – as well as those of all Western-European countries – was strongly hierarchic and authoritarian. Furthermore, traditional views on the relationship between the leaders and the masses were not at all strange to Western social-democracy.⁹

Secondly, one must not overlook the great successes which the social-democrats achieved in the trade union work. From its founding, the NVV grew spectacularly. In the first year of its existence, the NVV already was the largest trade union federation in the country, putting the anarchist NAS in a permanent minority position.

The NVV was also able to use their strength to fight and win some spectacular industrial conflicts. The diamond workers for example were in this period able to sustain strikes for over two months and win them.¹⁰ Another spectacular strike the social-democrats won was the 1906 carpenter's strike in Leiden which lasted for six months and ended in a partial victory.¹¹

⁷ Van der Velden, *Werknemers georganiseerd*, 55-9, 69; S. Bloemgarten, *Henri Polak. Sociaal-democraat, 1868-1943* ('s Gravenhage 1993); H. Polak, *De vakvereniging. Een beknopte beschouwing van haar wezen en geschiedenis* (Amsterdam 1922); S. Bloemgarten, 'Henri Polak: Trade union leader for life' in A. Blok [et al.] (ed.), *Generations in labour history. Papers presented to the sixth British-Dutch conference on labour history, Oxford 1988* (Amsterdam 1989), 53-65

⁸ Van der Velden, *Werknemers georganiseerd*, 59

⁹ For the Netherlands: B. Altena, 'Bürger in der Sozialdemokratie. Ihre Bedeutung für die Entwicklung der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei (SDAP) in den Niederlanden 1894-1914' in: *Geschichte und Gesellschaft* vol. 20 (1994)

¹⁰ Bloemgarten, 'Henri Polak: Trade union leader for life'

¹¹ F. de Jong, *Om de plaats van de arbeid. Een geschiedkundig overzicht van ontstaan en ontwikkeling van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen* (Amsterdam 1956), 106

Furthermore, the NVV build up a professional apparatus to support their members individually and succeeded in a number of sectors to gain a position as employees' representative for the signing of collective labour agreements. The NVV thus indeed became a professional and strong organisation.

The quite authoritarian leadership could however also lead to frictions with the membership. In his book, Van der Velden describes a number of these conflicts. At times, the executive withheld their support for strikes for the simple reason that they had not been consulted in advance. There are also examples of strikes which were called off for tactical reasons. This happened mostly in sectors where the anarchist unions were still quite strong – such as the construction industry and the dock industry – and where strikes would have to be accompanied by financial support to unorganized workers. According to the executive, this support would indirectly aid the anarchists and this alone was enough reason for the executive to withhold its support.

This happened for an example during the 1911 Amsterdam dock workers' strike. This strike was part of an international strike of dock workers and was organized both in the Rotterdam and the Amsterdam harbour. In Rotterdam, the strike was led by the NVV and ended in a victory after two and a half weeks of struggle. The Amsterdam dock workers were mainly organized in the anarchist NAS and the NVV thus withheld its support to the Amsterdam strikers after the Rotterdam strike had been won. The Amsterdam dock workers' strike was lost after three and a half weeks.

The withholding of strike-support understandably led to great, and sometimes violent, conflicts with the membership. And although these conflicts were not common, Van der Velden stated that these conflicts were symptomatic for the way the trade unions had evolved. The leadership clearly had different priorities than the membership, but in times of conflict it was very hard for the latter to push through its own will.

According to Van der Velden, the period between 1906 – the year in which the NVV was founded – and 1914 – the outbreak of WW I – were indeed the formative years of the NVV. The organisation succeeded in conquering a leading position in the socialist movement, the NVV being from its outset the largest trade union federation in the country. At the same time an authoritarian leadership took shape on which the membership had but a small influence.

This balance of power, which is Van der Veldens' main focus, has not been seriously challenged after 1914. The later history of the NVV can therefore be described quite briefly.

Social-democracy during the interwar years

At the beginning of the First World War, the social-democratic party as well as the NVV signed a political truce with the government, stating that they would refrain from any action that would endanger the 'unity of the nation'. In the view of the NVV, this included strikes for higher wages or better working conditions. The social-democratic movement in the Netherlands thus acted largely the same as in other European countries.

In return for this political armistice, the social-democratic movement was promised universal male suffrage and the eight-hour workday. Both would be implemented after the war. The truce also entailed a semi-official recognition of the social-democratic movement, just as in Germany.

The pact with the government had very positive consequences for the social-democrats. From the outset, they had striven for political influence, male suffrage and the eight-hour workday being their most important direct demands. All these goals were now within reach. After the war, they were also able to raise the wage level and conclusively, the movement grew significantly.¹²

At the end of the war however, the political influence of the social-democrats was effectively brought to a halt by what later became known as 'Troelstra's mistake'. Troelstra, the leader of the social-democratic party, was deeply impressed by the revolutionary developments in Germany. On November the twelfth of 1918 he proclaimed a socialist revolution in the Netherlands.

Troelstra had, however, misjudged the situation. The social-democrats formed far too small a minority for effectively taking power. Moreover, the social-democrats themselves were much divided on the question of making a revolution. After a week, Troelstra had to admit his mistake.

The Troelstra-affair had severe consequences for the social-democratic movement. The conservative parties reacted fiercely to the past events and excluded the social-democrats from the government for the entire interwar-period.¹³ Being excluded from power heavily traumatised the social-democratic leadership. The craving for power and recognition would also influence the NVV greatly.

The Troelstra-affair was mainly a party-matter. The NVV, however, also had to take a few setbacks during this period. The most important of these was the rise of labour militancy during and directly after the war, which

¹² H. van Hulst, A. Pleysier, A. Scheffer, *Het rode vaandel volgen wij. Geschiedenis van de S.D.A.P. van 1880-1940* ('s Gravenhage 1969)

¹³ H.J. Scheffer, *November 1918. Journaal van een revolutie die niet doorging* (Amsterdam 1971)

expressed itself outside of the NVV's organizational cadre. This labour militancy was partly channelled through the anarchist NAS, which grew rapidly in size reaching a membership of 51.000 in 1920 against 5.000 in 1911. The labour militancy also manifested itself through wild-cat strikes and unorganized industrial actions. The growth of the NAS and the increase of 'uncontrolled' industrial actions were so painful for the NVV because they showed that the NVV was not the sole or undisputed representative of the employees.¹⁴

Another setback was the end of the economic boom in 1923, which forced the unions to take on a defensive rather than an offensive attitude. The economic decline was further enhanced by the *Wall Street Crash* of 1929, which caused a world wide economic recession. For the rest of the interwar years, the trade unions remained in the defensive, trying as hard as they could to defend workers against attacks on their standard of living.¹⁵

For the social-democrats, the interwar years were a grim time. The workers' movement was internally divided, excluded from power, facing economic hardship and the threat of war. There were, however, also developments for the better. In some ways, the social-democrats were able to break out of their isolated position. In a number of cities, for an example, social-democrats were taken up in the local government.

The position of the trade unions improved even more. The number of collective labour agreements grew fivefold between 1913 and 1920, thus expressing the willingness of an ever-growing number of employers to negotiate on wages and working conditions and furthermore recognizing the unions as the representatives of the workers for these negotiations. The government too made clear that they saw the unions as representatives of workers' interests when they gave them an important role in the support of the unemployed. Slowly but surely, the social-democrats were conquering a place in the centre of power.

¹⁴ On radical trade-unionism in the inter-war period: G. Harmsen, 'Kommunistiese vakbewegingspolitiek tussen de wereldoorlogen' in Harmsen, *Nederlands kommunisme. Gebundelde opstellen*. (Nijmegen 1982), 91-137; E. Hansen, P.A. Prosper Jr., 'The Nationaal Arbeids-Secretariaat between the wars. Revolutionary syndicalism in the Netherlands, 1919-1940' in *Histoire Sociale/Social History* vol. 14 (1981) no. 27, 197-218

¹⁵ J. van Gerwen

PETER BIRKE

The Persistence of Labour Unrest: Strikes in Denmark, 1969–2005 I.

Introduction

The pattern of strike activity has changed substantially in Denmark within the last three decades. From being one of the least strike-prone countries in Western Europe during the 1950s and 1960s, Denmark moved almost to the top of the ILO-statistics in the 1990s. This increase of open labour unrest was not primarily produced by “official” mass-strikes within the framework of collective bargaining, a phenomenon that had already been familiar in previous decades. Rather, it was promoted by a differentiation and diffusion of the strike weapon, in which both wildcat strikes and attempts at governmental moderation played a pivotal role. Until now there has been no detailed and systematic analysis of this development. While there are some case studies on major events (Vad 1996) and on specific, but important, topics (Mikkelsen 1993), the strike history of the 1990s remains almost completely unexamined – although a useful sketch on the overall strike activity of the last decades has recently been published by Danish trade unions, but it is based solely on official data and thus excludes a discussion of the re-composition of different forms of strikes (Scheuer 2005). The changing pattern of labour unrest cannot be explained without a qualitative account of the shifting claims of workers, the forms of strikes and the groups that were involved.

In the rest of the chapter, I will first give an overview of the framework of the industrial relations in Denmark and data on work stoppages since 1950. This is followed by an account of the major and exemplary events of Danish strike history from 1969 to 2005. As state intervention in collective bargaining played an important role, especially when official mass strikes returned, this account focuses on the transformation of the patterns of strikes and the resulting strategies of the governments and is divided chronologically: first, the strike-wave from 1969 to 1973 is analysed; then, successively, the history of strikes under the weak minority governments of the 1970s, the Conservative Schlüter government of the 1980s, and the Social-Liberal government of the 1990s. In the absence of systematic research, only a rough sketch of the re-composition of labour unrest can be given here.

1. *Industrial relations in Denmark*

1.1. *Trade unions and employers' associations*

Until the end of the 1950s, Denmark retained a relatively large primary sector and a manufacturing sector that was mainly composed of small and medium-sized firms concentrated in and around the capital, Copenhagen. Only after the so-called second industrial revolution, which followed the boom of 1958-59, did the secondary sector become, albeit for a comparatively short period, the most important factor within the framework of the small, open, exporting economy (Hansen 1977, 155-190). The belated "industrial revolution" was strongly governed by the state. After the Second World War, Danish governments constantly intervened in the process of allocation and investment, while direct ownership of plants, compared to other European countries played a minor role. The economic policy of the state was founded on corporatist arrangements, which promised to trade wage restraint for welfare entitlements. After a few years of economic expansion, Denmark thus became the Western European country with the most far-reaching incomes policy, that was, among other things, embodied in the suspension of collective bargaining with the acceptance of the unions in 1963 (Flanagan/Ulman 1971, 130). On the other hand, interference of the state into the reproduction of waged labour became more intense, and the public sector played an increasing role within the Danish economy. By 1995, more than 820,000 out of a total of 2.5 million employees worked in public service and administration, whereas only 494,000 were employed in manufacturing. As a majority of the new public servants were women, the growth of the public sector was followed by a feminization of the workforce. From 1960 to 1990, female participation in waged labour increased from 39 to 76 per cent, higher than in most Western European countries (Scheuer 1999, 148). At the same time, the rapid succession of "second industrialization" and "de-industrialization" strongly influenced the organisational structure of Danish unions.

In spite of the prevalence of small firms and the comparatively large agricultural sector, Danish unions had emerged relatively early and, as early as 1899, the Trade Union Confederation (today *Landsorganisation i Danmark*, LO) and the Employers' Association (*Dansk Arbejdsgiverforening*, DA) signed the so-called September Compromise (*Septemberforlig*), which traded recognition of the unions for an acceptance of management prerogative and the peace obligation. In 1910, this founding feature of Danish industrial relations was confirmed in law,

introducing a Labour Court that today deals with breaches of collective agreements and an Arbitration Tribunal that deals with the interpretation of existing agreements. As both institutions are solely responsible for the resolution of conflicts, agreements between unions and employers are still the most important feature within the definition of working conditions and wages in Denmark. While other countries have seen far-reaching institutional change since 1910, the Danish system of industrial relations has remained almost unchanged, and the main rules of the September Compromise are still in force today. The basic divisions within trade unionism have also been preserved, with the blue-collar LO as traditionally dominant alongside autonomous confederations for salaried employees (FTF) and professionals (AC). Moreover, industrial unionism never succeeded. The LO was composed of a wide range of individual unions that were made up of hundreds of very small union sections. Within the realm of blue-collar unions, the craft unions of the metal sector and the powerful General Workers Unions (*SiD*) were soon to become the most important. From the 1920s, bargaining rounds were already structured by an intermittently escalating conflict between the organisations of skilled workers and the *SID*. Moreover, after 1945, conflicts between male-dominated and autonomous female unions (like the Union of Female Workers in Denmark, *KAD*), especially on equal pay issues, became more and more visible. During the 1950s, unions formed bargaining cartels in order to contain these conflicts. But while the importance of the divisions between skilled and semi-skilled workers ceased with the re-composition of the workforce, the “gendering” of the unions became rather more important during the 1960s and 1970s.

From the 1970s onwards, a fundamental change occurred, when the unions of white-collar employees became increasingly effective in claiming bargaining rights and the right to strike. Today, a significant proportion of the approximately 100 unions affiliated to the FTF and the 22 unions within the AC has developed an attitude that is far from lobbying and “peaceful” interest representation. Even though a system of industrial unions never developed, Danish unions have gained a very high (net and gross) density of between 80 and 100% in both the public and private sectors, because they were able to arrange closed shops and be responsible for the organisation of unemployment funds. Thus neither blue- nor white-collar workers’ unions lost membership during the crisis of the 1970s and 1980s, while at the same time the “feminisation” of the unions mirrored the high degree of participation of women in waged labour.

Aggregate union membership, 1971–2005¹⁶

Year	LO	% Women	FTF	% Women
1971	895 995	28	176 525	*
1979	1 212 048	40	265 342	*
1987	1 429 357	46	312 655	*
1994	1 509 698	48	331 774	64
2000	1 449 348	52	350 255	66
2005	1 369 198	49	361 003	68

Years as of 1 January; * no information available

Even though several mergers within LO-unions have taken place, with the “unification” of female and male General Workers’ Unions into the “Amalgamated General Workers’ Union” (*Fælles Fagligt Forbund* or *3F*) in January 2005 as the most important event, the ambivalence of a centralized confederation and a wide range of small and decentralized local unions still plays an important role in Danish industrial relations, and structures the system of collective bargaining as well.

1.2. Collective bargaining, strikes and lockouts

The Danish system of collective bargaining displays a fragile balance between decentralisation and centralisation, even though it is a so-called multi-level bargaining system. Bargaining rounds usually take place at a centralized level for the manufacturing or the public sector. While bargaining about questions that are limited to a specific sector takes place between single unions and various employers’ organisations, general claims are negotiated between the *LO* and the *DA* or between the *FTF* and the various public employers. Given the synchronized and co-ordinated character of bargaining, strikes may occur on a very large scale when central agreements expire and union members or employers do not accept the outcome of the negotiations in the obligatory ballots. In Denmark, strikes and lockouts are only legal when the collective agreement is not in force and after a procedure of arbitration and formalized “strike warnings” has been followed. Within almost every large mass strike, employers also use mass lockouts – the last being in 1998. As most unions provide strike pay at the comparatively high level of up to 80% of real wages, lockouts may be a measure to force the unions to compromise. While Danish governments in general have been reluctant to legislate on issues that

¹⁶ Own calculation based on the tables presented on: www.lo.dk and www.ftf.dk. The number of FTF-members would be at 450,000 when unemployed members, students and pensioners are included.

could be dealt with by the interest organisations, they have not hesitated to intervene in, and against, collective bargaining. Both Liberal and Social Democratic governments prohibited strikes and lockouts and substituted legislation for collective agreements. The detailed regulation of the right to take industrial action could not prevent the last two inter-sectoral mass strikes, in 1985 and 1998.

Moreover, the ambivalence of centralisation and decentralisation has tended to produce irregular waves of local, wildcat strikes. As part of the basic agreement between LO and the employers (*hovedaftalen*) still today all work stoppages (strikes, lockouts, work-to-rule and other industrial action) on issues covered by existing collective agreements are outlawed. Conflicts over the interpretation of collective agreements must be settled by the Arbitration Tribunal. Work stoppages are considered as breaches against the collective agreement, and brought before the Labour Court, when they exceed 48 hours. Even if the reason for the work stoppage was the breach of the agreement by the employer, work stoppages are illegal. Consequently, unions are not allowed to provide strike pay in such cases and are obliged to “actively” persuade the workers to return to work. One of the main functions of the Labour Court is to convict individual strikers (and unions, if they support the stoppages in any way). The Labour Court lacks legal norms like the individual’s right to speak in his/her own case or to appeal to a higher instance (Krarup 1980, 46pp.). The procedure and sentences of the labour court thus could unwittingly fuel and popularise irregular actions. To date, wildcat strikes have played a major role in the composition of strike activity in Denmark. Both the individual fines and the “responsibility of the organisations” (*organisationsansvar*) have contributed to their form: most wildcat strikes are short with relatively few participants. Nevertheless, they form the vast majority of the strikes that have taken place in Denmark between 1969 and 2005.

2. A quantitative perspective: *The withering away of social peace*

In the early 1950s, US sociologists studied Danish industrial relations as a model of “social peace” (Galenson 1952), and not without reason. In the early years of that decade open labour unrest really seemed to have “withered away”. Under the reign of a bourgeois government, the number of strikes fell to the lowest ever. From 1951 to 1953, *Danmarks Statistik* counted not more than 29 work stoppages (Leihardt 1979, 153).¹⁷ But, as in

¹⁷ Like elsewhere, Danish strike statistics are insufficient, especially when it comes to the analysis of wildcat strikes. Only from 1996 onwards did *Danmarks Statistik* count work stoppages with less than 100 days not worked. As a tendency, short-term and small-scale

other European countries, the “withering away” of labour unrest proved to be an illusion. Temporary increases of wildcat strikes were recorded in 1954 and 1959/60, state intervention in collective bargaining provoked a major strike wave in 1956. The wage drift triggered off by the economic boom of 1958 was followed by an official mass strike in 1961. In the first half of the 1970s a sustained increase in the number and volume of work stoppages took place. When 1967–71 and 1971–76 are compared, the volume of strikes (measured by working days lost per 1000 employees) shows by far the largest increase of all Western European countries (Tetzschner 1979, 168). In 1978, 314 strikes were recorded, a figure more than ten times greater than that between 1951 and 1953. In the context of the mass strike against the interference of the Schlüter government in collective bargaining, an all-time high of 820 work stoppages was recorded in 1985. As strike activity declined elsewhere during the 1990s, the relative volume of working days lost in Denmark was superseded only by Spain. Today, strike activity is still at a high level, compared to the 1950s and 1960s and to other Western European countries: Danmarks Statistik recorded 1349 strikes in 2002, 681 in 2003 and 804 in 2004.¹⁸ All in all, unlike most other western industrialized countries, it is not labour unrest, but the “social peace” of the 1950s that seems to have vanished in Denmark.

3. Major events: mass strikes and wildcats, 1969–2005

3.1. The strike waves of 1969 and 1973

The absence of visible and “countable” struggles does not mean that social conflict does not exist, but rather suggests that other forms of *interest articulation* (but not *representation*) may be much more efficient than strikes and have become the predominant feature of labour unrest. Especially within the “Golden Age” of the 1960s, forms of conflict developed at a local and often invisible level, occasionally transformed into

strikes are under-represented within the statistics. Thus, official data gives a picture of huge strike waves (1973, 1985, and 1998) combined with a comparatively low strike activity in years when no central bargaining rounds took place. In addition, a record of the “breaches against the collective agreement” exists, which is published by the DA once a year and gives a rough overview on the development of wildcat strikes in manufacturing. A revision of the statistics has only been performed occasionally, but has shown that especially in years with waves of wildcat strikes, official data recorded not more than 10–30% of the real *number* of work stoppages (see, among others, *Velsing Groth*, 1979, 167). For details on the official data see *ILO*, 1993, 19p. For an overview see appendix, table A.1., A.2.

¹⁸ *Danmarks Statistik*, 2005, see table A.1. for an overview.

illegal walkouts.¹⁹ In contrast to the idea of a “pacified” working class and the “withering away of strikes”, the reduction of unemployment increased the bargaining power of the workers and thus was transformed into an increasing “wage drift” (Flanagan/Ulman 1971, 121pp.). When open labour unrest was reduced to a minimum, the stronger groups of employees were the winners because of their favourable situation on the labour market, while wages and working conditions of the unskilled and female workers remained on a lower “official” level. No wonder that the first big wave of local wildcat strikes was to be dominated by the so-called marginalized groups within the working class. As the influence of those groups on Trade Union policy traditionally had been quite limited, the strike wave came as a surprise, and was interpreted as “uncontrollable” and basically seen as a menace by both the mainstream media, the employers and the trade unions (Birke 2006, 146-159). But given the eruptive and ephemeral character of the wildcats, it turned out to be very difficult to give a coherent account of them. In the years to come, the strikes of the early 1960s were simply forgotten or remembered only in a distorted form. Thus, when a new wave of “non-normative actions” (Piven/Cloward) occurred in 1969, many features of the 1959/60-wave appeared again, but there was at the same time no coherent interpretation of the events. Consequently, the strikes of the manifold “other” working class were scarcely coordinated and can be seen as an illustration of the “local” meaning of Beverley Silvers term “diffusion” (see for the “global” level Silver, 2003, 25pp.) At the same time, the local strike wave was the form, in which the international upswing of labour unrest and the intervention of the new social movement into working class affairs reached Denmark (Jespersen 1977, 10pp., Birke 2006, 273pp.)²⁰ But in contrast to the strikes of 1959/60, the claims of the actions were more differentiated, including equal pay demands, an improvement of local piecework agreements as well as protests against increased work speeds, health and safety conditions, or authoritarian foremen. Only after the wave of strikes had already broken out did the traditional left wing within the Danish labour movement, embodied by the Copenhagen-based “Chairmen’s committee” (*Formandsinitiativ, FI*),²¹ try to unite the movement by transforming it into a campaign against the economic policy of the right-wing government and for a pay rise of one crown per hour for

¹⁹ For details see Birke, 2006, especially chapters-2-4.

²⁰ A quantitative analysis on the strike wave was given by *Velsing Groth 1979*, 89pp.

²¹ The most detailed account about the history of the trade union opposition since the 1960s is to be found in *Christensen 1981*, about the FI: p. 50ff.

everybody. The peak of the campaign was reached, when about 40,000 workers participated in a day of action in February 1970. In the aftermath of this, shipyard employers made an unsuccessful attempt to remove some militant shop stewards, only provoking another wave of strikes and demonstrations. Even though employers refused to give immediate pay rises, the actions were followed by growing wage drift and a lift in real wages in the months and years that followed. Moreover, the workers gained historically high pay rises and an extension of annual holidays to four weeks in the central bargaining round of 1971 (Eklund Hansen 1998, 52pp). But not only real wages increased. In the first half of the 1970s, a reduction of the wage inequality between skilled and unskilled and between male and female workers also occurred. This was not least as a result of a joint campaign by new feminist groups and the unions of unskilled female workers. In this context, strikes such as by female crane operators at the shipyards (1970/71) or by women pieceworkers within the Royal Porcelain Factory of Copenhagen (1972/73) gained publicity (see Thrygesen 1974 for details). Apart from the wildcats that took place in the capital, workers in the provinces also went on strike. Here, a unionised workforce existed especially in some parts of the food industry, including in the highly rationalized slaughterhouses. As these pieceworkers received support from neither their union nor from the Copenhagen-based union left-wing, they developed forms of self-organisation (Grelle/Knudsen 1995, 138-145). In the winter of 1970-71, some slaughterhouse workers, who had been dismissed after a wildcat strike in the small town of Nyborg/Funen, founded the *Arbejdersolidaritet*-network, which aimed at co-ordinating solidarity campaigns for workers on "illegal" strikes. The group gained the support of the New Left, and even though it later became involved in desperate internal conflict, the model was copied by more efficient rank-and-file and shop steward networks that were to play an important role in the support and co-ordination of wildcat strikes in the years to come (Nielsen/Rolighed 1986, 212-216). Overall the wildcats of the early 1970s did not only promote criticism of strike legislation, the Labour Court and the policy of the mainstream LO-unions. They also exposed otherwise neglected bad health and safety conditions, and some were directed against time-and-motion studies, the system of piece-rate wages and the assembly line in general – and thus confronted the picture of modernity and efficiency that had been prevalent in Danish society in the 1960s. Both within the unions and the general public, a quest for alternatives to Taylorism began, and soon became one of the most important measures of the containment of the new militancy.

1973, the last year of the “Golden Age”, was full of important events in the history of labour unrest. First, there was the largest and longest legal mass strike in Danish history (see Eklund Hansen 1998, 65f.). As an exception, the Social Democratic minority government, in power with the help of the left-wing Socialist Peoples’ Party, refused to interfere and, thus, the strike lasted from 21 March to 10 April. It resulted in the fulfilment of some long outstanding demands: both the 40-hour week and additional holidays for shift-workers were introduced and, at last, the lower “women’s wages” were abolished. Despite its duration and volume, the strike signified no “new militancy”, as it was conducted with neither much enthusiasm on the part of the workers nor ever went out of the control of the central union apparatus. Rather than the mass strike, local walkouts produced an increasing polarisation. While means such as blockades and occupations had not featured in Danish strike movements of the 1960s, they became increasingly common in the 1970s. In 1973, a blockade against a small computer company in northern Jutland was removed (if even in a relatively “smooth” way) by police. In the aftermath, nine union activists were accused of “intimidation” and one was sentenced in a court of law (Ingerslev 1974). Although the trials were accompanied by a protest strike of 30,000 from 126 plants and, later on, the sentence was successfully appealed, the conflict signified an end of the “peaceful” attitude of the strike movements. In 1976, the Social Democratic government imposed a “boycott-letter” that made the removal of all physical blockades during strikes obligatory. Thereafter, violent confrontations became a regular feature of labour conflicts. While only ten “militant actions” were counted between 1969 and 1972, there were 121 between 1976 and 1979 (Mikkelsen 1997, 40; Knudsen 1999, 328).

✱

PARSONS, STEVE

The Danish Election and post-electoral developments

If one compares the two elections the Danish would definitely be characterised as the more retrogressive. The sitting government, a coalition of two established conventional rightwing parties, with parliamentary support from a populist anti-immigrant party, easily retained power. As you know the previous election, four years ago, was historic – a word that

is banded about far too often but in this case is justified. In 2001 the Social Democrats lost their pre-eminent position as the country's largest political party in terms of votes and MPs, something achieved with their first attainment of governmental power in 1924. The recent election has not altered this fact, the Social Democrats have suffered further haemorrhaging of votes and MPs and although the main rightwing party, the Liberals (Venstre), slipped a little in support they are now for the second election going the largest party (with 29% of the vote in comparison with the Social Democrats' 25,8% - it should be borne in mind that the Social Democrats' average vote percentage for the period 1920-1968 was 39.1% and in the last but one election they managed to get 34,6%). In 2001 the Social Democrats together with the small centre party, the Radicals (Det Radikale Venstre) found themselves basically closed off from parliamentary influence, a unique position and one that will continue until at least the next election. The Socialist People's Party (Socialistisk Folkpartiet) also lost ground by nearly a half percentage point which brought their support down to 6% of the votes cast - a constantly downward going trajectory over successive elections. The one positive development in terms of votes cast was the increase in support for the Red-Green Unity list (Enhedslisten) which added a percentage point (31,438 votes) to their previous result going from 2.4% to 3.4% and they now have 6 MPs in the new parliament. The post-1989 radical left now seems to have established a fairly secure parliamentary foothold, which is not an insignificant achievement. However, what made the Danish election so dispiriting was the level of debate and the issues that were given priority and more significantly those that were not raised. Again an emphasis was placed on a presidential style choice between the two leaders of the Liberals and Social Democrats respectively - the sitting prime minister and his Social Democrat challenger. Politics revolved around the respective 'managerial' competency of the two figures and their superficial sociability (a poll was conducted and given a great deal of publicity as to which of the two candidates one would rather share a beer with). As always the results of the latest opinion polls with their subsequent interpretations/analyses took up a good deal of space in the newspapers and time on the television. A good deal of the present neo-liberalism agenda was taken as given by the pragmatic lacklustre Social Democrat leader who assured the electorate that if he became prime minister they should be reassured that a 'tax stop' would be a central plank in government policy. The most depressing feature of the election though, was the absence of any real widespread discussion of the war in Iraq and

the Danish decision to materially back Bush-Blair in their illegal invasion, in stark contrast to the mass demonstrations against the launching of the war in the period leading up to the attack in March 2003. Denmark still has troops on the ground as part of the occupation force and now even has its own minor torture case – a female intelligence officer is accused of abusing Iraqi detainees. The Danish Prime Minister, Anders Fogh Rasmussen defended the decision to go to war by publicly declaring that Iraq's possession of 'weapons of mass destruction' "was not something he believed but something he knew". He has never been held to account for what he said and in fact the Social Democrats supported the initial decision taken in parliament to join in the unilateral war of aggression. Subsequently they have backed the government in extending the period of occupation by Danish troops even if they have attempted to cloak it with calls for a greater effort in 'humanitarian/rebuilding measures'. The Socialist People's Party is anti-war but they did not make it their major campaigning issue – wrong-footed again by events they chose to 're-evaluate' their position on the European Union and made a point of declaring they were now a firmly 'pro-European' party i.e. they were in favour of a yes-vote for the proposed liberalistic constitution. Even, in this writer's opinion, the Red-Green Unity List's lacked the passion and disgust against the Danish involvement in the war – it should have been a constant refrain at every opportunity. A public declaration against the war by several hundred Danish intellectual and cultural figures went some way to reaffirm the importance of supporting a basic fundamental commitment to civilised behaviour in international affairs. However, as those who signed the declaration made clear the fact that it needed to be made was a sign that politicians had effectively silenced it as an issue changing it into a just a fact of life.

Since the election the Social Democrats have elected a new leader. In a skilfully planned campaign a young woman, Helle Thorning-Schmidt, virtually appeared from nowhere and presented herself as some sort 'of reforming spirit' who would re-establish the Social Democrats in their dominating central position and put them at the heart of government again. The media did everything it could to present her in an uncritical light and she won in a postal ballot of the membership over the traditional 'crown prince' candidate. Until the election Thorning-Schmidt had not even been a member of the Danish parliament she had though, been a member of the European Parliament for a few years. Interestingly enough she is married to Kinnock's son and presumably this contact with a father-in-law who was a member of the European Commission from 1995-2004

has done her no harm in building up useful political links. Clearly she has been able to quietly build up a cabal of supporters among important trade union and Social Democratic leaders in Denmark. No orator and with few coherent politics other than to bend even more over in the direction of neo-liberal politics – a need to reduce the tax burden, the raising of the age of retirement etc – her politics are based on her appearance; a fashion conscious middle class career woman who with pride accepts her media label of ‘Gucci woman’. She called for Social Democrats to vote for her because she represents something new (ipsosfacto something that works with the branding of any consumer durable) and the person most likely to beat Fogh Rasmussen at the next election. Given the decay of the traditional labour movement – there is no longer a Social Democratic/trade union daily newspaper – the appeal worked.

In May 2005 the Danish government started a process which would formalise and ‘legalise’ in the future what in effect Denmark did when it backed the Bush-Blair war of aggression. In the so-called war on terror, a government spokesman proposed, it should be possible to go to war if necessary without UN approval (*Politiken* 26.05.05). This is of course exactly what happened with respect to Iraq but presumably this now opens up the possibility that military action could be taken without even attempting to gain UN approval. To their eternal shame the Social Democratic leadership indicated that they looked positively towards such moves. Denmark is attempting to reinforce its place as an ultra-loyal member of the US-led ‘new world order’. The previous tradition for a more independent humanitarian stance in world politics (however superficial it was in reality given that Denmark was a loyal member of NATO from its inception) is now a thing of the past, a fact underlined by the revelation that the CIA has used Danish air space (more than 12 flights with at least two identified passenger aircraft) to transport ‘terror suspects’ to various special prisons in third world countries where presumably they can be tortured and ‘disappeared’ with greater ease and less fear of publicity. Significantly the whole story first broke as a result of journalistic ‘digging’ by the US television show ‘60 Minutes’. With the exception of the Unity List which has raised the matter in parliament there has been remarkably little reaction. It is to be hoped that the planned visit by Bush to Denmark in the summer, a symbolic ‘reward’ to the Danish state for its loyalty and uncritical support, will kick-start the mass opposition to the war again.

JOHN SCHWARZMANTEL

Challenging Neoliberal Hegemony I.

Abstract

The purpose of this paper is to challenge the notion of a post-ideological society as an accurate description of contemporary liberal-democratic societies. I criticise the notion that ideological politics has been made redundant by the politics of identity and recognition. Instead, I maintain that an analysis presented in Gramscian terms of ‘hegemony’ and ‘contestation’ is more appropriate. Neo-liberalism is the hegemonic ideology of contemporary liberal-democracy. As an ideology, neo-liberalism is distinct from other and richer varieties of liberalism. The article analyses the challenges to this dominant ideology, seen as emerging from a variety of sources. A new counter-ideology based on the theme of citizenship is developing, and I seek to describe and characterise its main features, and the implications for political action today.

1. Introduction

This article seeks to develop two key arguments: the first is that contemporary liberal-democracies are not post-ideological societies, but that they are dominated by a very powerful ideology, that of neoliberalism. The second argument concerns the resistance to that dominant ideology. It is maintained here that it is being challenged by a counter-ideology, an ideology of resistance which has a variety of sources and agencies. New dimensions of politics are thus being opened up which show the continuing relevance of ideological debate and ideological thinking for contemporary liberal-democratic politics. The term *counter-ideology* refers to an ideology of opposition and critique which satisfies a number of criteria. These criteria include relevance to the real conditions of contemporary politics, a capacity to inspire and mobilise which is necessary for any political ideology, and finally the avoidance of the dogmatism and monolithic characteristics which have characterised ideological politics in the past, culminating in totalitarian forms of such a style of politics.

By neoliberalism is here meant a form of liberalism which stresses the overriding importance of market relations, and the stripping away of any interferences in market relationships on the part of the state or a collective social interest. It should be clarified at this point that saying that this

neoliberalism is dominant does not entail that it is entirely free from opposition or challenge. However, at the present time it sets the terms for political and ideological debate: 'neoliberalism dominates the political horizon at the moment both for the powers that be and for the movements that challenge them.'²² Neoliberal ideas constitute an ideology in that they extend beyond the economic sphere, and cover the whole structure of society, as noted by Giroux: 'Neoliberalism is not simply an economic policy designed to cut government spending, pursue free-trade policies, and free market forces from government regulations; it is also a political philosophy and ideology that affects every dimension of social life.'²³ It is important to recognise the differences between contemporary liberalism in this neoliberal form and older and richer forms of liberalism which emphasise themes of self-development and the intellectual and moral growth of the individual through interaction with others. These latter themes are significant in both classical and 'new liberal' thought of the late 19th century, yet they are conspicuous by their absence from contemporary liberalism.

The wider implications of this analysis are to present a different view of the ideological scene from that offered by a range of contemporary accounts. It is frequently argued that contemporary liberal-democracy has moved from a society dominated by the conflict between ideologies of Left and Right to become a 'post-ideological society'. The characteristics of such a post-ideological society are viewed differently by various writers. Some would see contemporary liberal-democracy as dominated by the 'politics of identity', where issues of particular group affiliation and recognition form the crucial material for political debate.²⁴ Others see the traditional ideologies of Left and Right replaced by a 'clash of civilisations', in which broadly 'Western' ideologies confront 'fundamentalism', thus establishing a new line of cleavage which traditional maps of the 'isms' of politics are unable to include.²⁵ Yet others again would see the demise of ideological conflict as a sign of the salience of individualism, life-style issues and a more consumerist attitude to politics. As Ernest Gellner once caustically observed, 'Liberty has ridden to victory on the back of

²² R. Munck, in A. Saad-Filho and D. Johnston (eds), *Neoliberalism, a critical reader*, London, 2005, p. 60.

²³ H.A. Giroux, *The Terror of Neoliberalism. Authoritarianism and the Eclipse of Democracy*, Boulder CO and London, 2004, p. 52.

²⁴ A. Gutmann, *Identity in Democracy*, Princeton and Oxford, 2003; M. Kenny, *The Politics of Identity*, Cambridge and Malden MA, 2004.

²⁵ S.P. Huntington, *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*, 1998.

consumerism.²⁶ Such an analysis was already presented by Benjamin Constant in 1819 in his theory of ‘the liberty of the moderns’, when he wrote that ‘our freedom must consist of peaceful enjoyment and private independence.’²⁷ These three perspectives, the politics of identity, the fundamentalist or ‘clash of civilisations’ perspective, and what can be called the consumerist analysis, represent different ways of understanding the ideological shape of contemporary politics.

In contrast to each of these perspectives, I wish to present a different view of the ideological shape of present-day liberal-democracy, oriented around the two fundamental concepts of *hegemony* and *contestation*. Ideas of ‘hegemony’ are appropriate to describe the global domination of the ideology of neoliberalism. In turn this raises the further question of the opposition to such ideological hegemony. This response will shape the future of liberal-democratic politics. It is argued here that what is emerging is a ‘counter-ideology’ which opposes the dominance of neo-liberalism. What its content is, the ways in which it could be realised, the practical movements and agencies to put it into practice, need to be analysed and discussed. In this way a picture or map of the ideological scene of contemporary liberal-democracy is developed which is superior to those sketched out above, and which offers richer perspectives for political action and radical change.

There are thus three central propositions to be maintained here. The first is that the notion of ‘post-ideological society’ is inadequate. It is not true that liberal-democratic systems today have gone beyond ideology, whether in the form of ‘the politics of identity’ or any other form. The second proposition to be defended is that the notion of hegemony, suitably refined and developed, provides a better picture of the nature of modern politics. Thirdly, and most importantly, if the politics of contemporary liberal-democracy are shaped by the hegemony of a vulgarised neo-liberalism, as is argued here, this creates the need for an ideology of opposition to challenge the restrictive and stifling grip of the dominant ideology. The much-noted dissatisfaction with present-day liberal democracy and signs of apathy and indifference stem largely from the narrow range of political ideas on offer.²⁸ Widening the range of the political is a necessary condition for the reinvigoration of liberal-democracy. Such an extension of the sphere of the political involves the

²⁶ E. Gellner, ‘A case of the liberal’s new clothes’, *The Guardian*, 4 November 1995.

²⁷ B. Constant, *Political Writings*, Cambridge, 1988, p.316.

²⁸ Pharr, S.J. and Putnam (eds.) (2000) *Disaffected Democracies. What’s Troubling the Trilateral Countries?* Princeton NJ, 2000.

elaboration of a critical counter-ideology of radical politics, which could form the agenda for new movements and agencies of political change.

2. *Issues and identities.*

In order to establish the relevance of ideas of ideological hegemony and contestation, it is necessary first of all to criticise the notion of a post-ideological society. This latter view rests on a distinction between an ideological society and a non-ideological or post-ideological society. In the former, politics is dominated by the search for an overall societal goal, the aspiration to realise or actualise a particular conception of the good society. An ideological society is one where a single dominant view of the good life is diffused through society and moulds people's consciousness. In contemporary liberal-democratic societies, according to this 'post-ideological' line of argument, issues of political debate can be no longer fixed within the parameters of any single ideology.

One version of this distinction is to be found in the antithesis made by Richard Rorty between 'movements' and 'campaigns'.²⁹ In his words:

'By a campaign, I mean something finite, something that can be recognised to have succeeded or to have, so far, failed. Movements, by contrast, neither succeed nor fail. They are too big and too amorphous to do anything that simple. They share in what Kierkegaard called "the passion of the infinite". They are exemplified by Christianity, nihilism, and Marxism.'³⁰

He thus defines a movement as an attempt to achieve a particular kind of society, which involves subordinating the present for the sake of a wider future goal. Rorty contrasts this with 'campaigns' focused on particular specific issues, which seek to achieve victory for such issues irrespective of the impact they may have on future society. A campaign to defend the rights of immigrant workers, or one to prevent lorries from using Alpine motorways, would be examples of citizen activities focused on specific and limited issues. The logic of this argument is that in liberal democratic societies it is a politics of specific issues which mobilises people. The implication is that the desire for wider political transformation is a dangerous and outdated concern which could have totalitarian consequences.

It is however impossible to separate out issues from ideologies. The focus on specific and limited issues does not exhaust what politics is or should be about. Particular issues make sense only within a broader

²⁹ R.Rorty, 'Movements and Campaigns', *Dissent*, Winter 1995, pp.55-60.

³⁰ Rorty, *op.cit.*, p. 56.

framework of politics, so that single campaigns cannot fail to have wider implications, and seek their justification, if only implicitly, within the set of ideals provided by a political ideology. Those who campaign for particular issues may deny that they are acting ideologically, but at least implicitly issues or campaigns are not incompatible with movements for a broader purpose. Issues and campaigns only make sense within the context of wider ideological projects, even if those projects may not be consciously or explicitly expressed by those taking part in the campaigns.

A similar criticism can be levelled at those who suggest that the politics of identity has replaced ideological politics. For those who maintain such a perspective, contemporary society has changed, so that it has become liberated from the monolithic framework provided by political ideologies. If identity, whether of a personal or group nature, is the basis of politics, then the broad frameworks of ideological politics are simply irrelevant as sources of political action. There is an opposition between the politics of identity and the politics of ideology: the former seeks in political action a space for the recognition of the particular interests and goals of the individual, or cultural group. Ideological politics, by contrast, finds expression in a much more collective style of public action. The agencies of ideological politics are either mass parties, or broad social movements oriented towards projects of total social transformation. However, so it is argued, modern political life operates on a much more fragmented or piecemeal basis: particular groups struggling for recognition, special interests urging that governments respond to their demands, these exemplify the shape of politics in the contemporary world which is anything but ideological.

It is easy to see why such a view has gained credence: the obvious fact of the dangers of ideological politics in their totalitarian form leads to an opposed reaction which welcomes the politics of difference and diversity. If ideologies lead to the annihilation of pluralism, then a healthy and diverse society will be incompatible with the procrustean bed of ideologies which seek to 'steer' such diversity in the direction of one ideal. Political ideologies elevate their particular ideal of a good society, and attempt to orientate or direct different aspects of life towards that one goal. An ideological movement is a collective movement, which arouses people's loyalty, plays on their emotions through the use of myth and symbol, and seeks to capture state power to impose that goal on the whole of society. The fact that such movements are not recognisable entities in contemporary politics leads some to the conclusion that we have moved to a different kind of society which can be called post-ideological.

This position however does not establish the irrelevance of ideologies for contemporary politics. It is undeniable that identity politics has loomed larger in the politics of present-day liberal-democracy; this is a result of a number of factors, including the greater degree of pluralism within society, the greater extent of migration and immigration, and the acceptance of 'multicultural citizenship'- no longer are citizens expected to conform to the values and norms of a dominant cultural group. However the dangers of identity politics are equally evident. The danger of taking culture too seriously can lead to the division of society into separate groups which hardly communicate with each other, thus undermining any sense of common citizenship and shared political identity: 'The idea that citizenship demands a common language across the nation is disappearing from political life.'³¹

While identity politics is an important part of contemporary liberal-democracy, it does not rule out the need for ideologies which give a picture of the ideal society, even though this may be a long way removed from the reality of society as presently constituted. Identity politics is important but does not answer the vital questions which a healthy democratic society needs to pose, and it is these questions that are raised by ideological conflict and debate. While identity politics and ideological politics are not mutually exclusive, the latter raises questions which the former cannot include.

3. *Hegemony of neo-liberalism*

In opposition to such views which emphasise particular issues and the politics of identity, a more illuminating perspective involves ideas of hegemony and contestation. In contemporary liberal-democracies, neo-liberalism is the hegemonic ideology which limits the range of competing views articulated by political parties. Neoliberalism is appropriately defined by one author as 'an ideology and politics buoyed by the spirit of a market fundamentalism that subordinates the art of democratic politics to the rapacious laws of a market economy that expands its reach to include all aspects of social life within the dictates and values of a market-driven society.'³²

A conceptual framework derived from Gramsci's ideas can be used to support the contention that such neo-liberalism is highly effective and powerful as the dominant ideology in contemporary liberal-democratic societies. For Gramsci, ideology was essentially a practical force, based on

³¹ M. Gauchet, P. Manent, and A. Finkelkraut, 'The Perils of Identity Politics', *Journal of Democracy*, Vol. 15, No.3, July 2004, p. 158.

³² H.A. Giroux, op.cit., p. xxii.

a popularisation or vulgarisation of more abstract philosophy developed by intellectuals:

Ideologies would thus be the 'true' philosophy because they result from the philosophical vulgarisations which bring the masses to concrete action, to the transformation of reality.³³

Thus ideologies percolate or disseminate the thoughts of leading philosophers down to wider groups of people, making them accessible and thus stimulating political action, so that ideology is 'an intermediary phase between philosophy and day-to-day practice.'³⁴

Applying these ideas to contemporary society, liberalism is hegemonic as an ideology, because it percolates down to the masses in a vulgarised form, and animates people's actions in ways which they might not be aware of themselves. However, the dominance of liberalism as an ideology has been purchased at the expense of its theoretical sophistication and intellectual depth.³⁵ The practical effectiveness of liberalism is made possible because liberalism has been diluted and simplified. What passes for liberalism in contemporary politics is a crude ideology of consumer choice, individual rights and an uncritical view of 'market-driven politics.'³⁶ What has been lost is that aspect of liberal thought that appealed to ideas of self-development, and the transformation of the self through interaction with others. This process could be assisted by political participation, for example in local government, as suggested by J.S. Mill. He wrote of the 'importance of that portion of the operation of free institutions, which may be called the public education of the citizens,' and argued that 'of this operation the local administrative institutions are the chief instrument.'³⁷ This self-developmental aspect of liberalism, further developed by 'New Liberals' like T.H.Green, has been neglected in neo-liberalism which is presented and diffused as the ideology of consumer supremacy where ideas of free choice and the untrammelled power of the market are given pride of place.

This in turn leads to the loss of any critical perspective on the part of those who accept this hegemonic ideology. If Bauman is right in his view that 'all ideologies, including the most conservative among them, were

³³ A. Gramsci, *Quaderni del carcere*, edited by V. Gerratana, Torino, 2001, p. 1242.

³⁴ Gramsci, op.cit., p. 1433; A. Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, edited and translated by Q. Hoare and G. Nowell Smith, London, 1971, p. 427.

³⁵ G. F. Gaus, 'Liberalism at the end of the century', *Journal of Political Ideologies*, Vol. 5, No. 2, 2000, pp. 179-199.

³⁶ C. Leys, *Market-Driven Politics. Neoliberal Democracy and the Public Interest*, London, 2001.

³⁷ J.S. Mill, Considerations on Representative Government, in John Stuart Mill, *Three Essays*, Oxford, 1975, p.365.

sharp edges pressed against the reality as it happened to exist at the time' then liberalism in its simplified and currently hegemonic form has lost that critical sharp edge.³⁸ It has largely abandoned its vision of a society of fully self-determining individuals. This means that liberalism while hegemonic has given up its critical aspiration and exists in a much more depoliticised form. It would thus seem to exemplify 'an ideology without a project', which Bauman rightly calls an oxymoron. In this connection there is one phenomenon which functions as both cause and effect. Ideologies are both intellectual structures, combinations of ideas and concepts, and at the same time they are also practical political forces, which stimulate political parties and provide the mobilising ideas for parties and movements. The ideological spectrum within contemporary liberal-democratic systems has narrowed. Parties competing for political power appeal to a relatively limited range of ideas in the centre of the left-right spectrum, and converge on those values central to neoliberalism. This in turn reinforces its hegemony and its capture of the terms of political debate.

Thus contemporary liberal-democracy does not provide an example of a post-ideological society, but one where there is a dominant ideology of liberalism diffused through a variety of channels in a simplified form. This hegemonic form of liberalism has deprived liberalism, not of its status as an ideology, but rather of its cutting-edge and critical perspective. Gramsci's analysis of the role of ideology as a vulgarisation of sophisticated philosophies is confirmed by the present-day situation. Liberalism has lost out as a critical philosophy and triumphed as a contemporary 'common sense'. Those ideologies historically critical of liberalism, like conservatism, have entered on liberal terrain by abandoning or downplaying their own distinctive traditions and by accepting this 'common sense liberalism' with its emphasis on the market, competition, freedom of individual choice and the scepticism towards the public sphere. The same embrace of this common-sense liberalism characterises much of contemporary social-democracy, especially in its 'third-way' manifestations. This then gives rise to a very impoverished spectrum of ideological and political debate, which becomes self-reinforcing. Because the range of political ideologies on offer has become narrow in range, this reduces the interest and attraction of politics and the public sphere. In turn this reinforces the concentration on, in Constant's phrase, 'peaceful enjoyment and private independence' which is what the dominant ideology itself highlights.

✱

³⁸ Z. Bauman, *In Search of Politics*, Cambridge, 1999, p. 124.

FRANCIS KING

Nikolaj Sukhanov (1882 – 1940)

Nikolaj Nikolaevič Gimmer, better known as Sukhanov is another significant, but neglected figure in Russian socialist history. He was a revolutionary socialist, agrarian economist, and journalist, who played an important part in the revolution of 1917 in Petrograd, and later wrote one of the most valuable and detailed memoirs of those events. He also developed his own distinctive socialist ideas, which attempted to bridge the gap between the neo-*narodničestvo* of the Socialist-Revolutionary Party and Marxism.

Sukhanov's ideological self-reliance was preceded by personal self-reliance from early youth: when he was 14, his mother was imprisoned for bigamy, leaving him with no source of support. A highly intelligent youth, he managed to earn a living as a private tutor in Moscow. After spending some time travelling round Russia and studying in Paris, he returned to Moscow in 1903, where he engaged in Socialist-Revolutionary Party activities. This earned him a spell in Taganka prison, which he used to complete his political education.

He left the SR party around 1907, and for the next decade Sukhanov was politically non-aligned. His ideas evolved in the direction of Marxism, but he never adopted all the nostrums of Russian Marxism. For example, he refused to accept the notion that the peasantry was "petty-bourgeois". To Sukhanov, the peasantry was the peasantry, a discrete social class in its own right.

A distinctive feature of Sukhanov's ideas in this early phase of his political career was his defence of the rights and prerogatives of the traditional peasant commune, the *obščina*, as an organ of peasant self-government. He defended it both against the Marxists, who believed it was doomed to disappear with the onward march of economic progress, and against fellow-members of the SR party who wished to prescribe the social relations which would exist within it. At the same time, he was acutely aware of the technological backwardness of Russian peasant agriculture, and conceded the Marxists' point that large-scale production, which could take full advantage of the latest machines and methods, was more efficient than traditional strip-farming. It was on this middle ground that he hoped to unite the two main currents in Russian socialism. His efforts – not surprisingly, given the sectarian proclivities of Russian socialism – met with rebuffs from both sides.

Sukhanov's reputation on the Russian left rose during the war, when he was one of the few internationalist socialists who managed to publish critiques of the war legally in Russia. His main vehicle for this was the thick journal *Letopis'*, founded in 1915 by Maksim Gor'kij. This journal, which Sukhanov edited, brought together a group of talented writers and political activists, many of whom were to play a distinctive role in 1917-1918.

In February 1917 Sukhanov was in the right place – Petrograd – at the right time. He was closely involved both in the foundation of the Petrograd Soviet and the discussions with the Duma leaders which led to the formation of the Provisional Government and the “dual power” relationship between the two institutions. At first sight, it would seem puzzling that a radical internationalist like Sukhanov was prepared, even keen, to encourage pro-war liberals like Pavel Miljukov to take over the reins of government in March 1917. Sukhanov's concern in March 1917 was that privileged Russia should not immediately take fright and rally around Tsarism, leading to the defeat of the revolution before it could consolidate itself. At the same time, Sukhanov helped ensure that only *half* the power went to the Provisional Government, and he fully expected the share of power held by “the democracy” (the organisations and groups represented in the Soviets) to increase as time went on. Like other early Soviet leaders, he was soon marginalised by the politicians who returned from exile, most notably I. G. Cereteli. From April 1917 Sukhanov's most important area of activity was on the newspaper *Novaja žizn'*, again founded by Gor'kij, a widely-read and influential social-democratic newspaper, politically close to the Menshevik-Internationalists, but without any formal factional alignment.

One of the most intractable problems for almost all political tendencies in 1917 was the problem of peace. The slogan of “peace without annexations and indemnities”, to which Sukhanov and his allies were committed, precluded both continuation of the war as part of an imperialist and annexationist alliance, and, they believed, separate peace with imperialist Germany. In the early summer of 1917 they even tried to resolve this conundrum by advocating that Russia renounce all alliances and wage a separate war. However, this idea was so absurdly unappealing that they soon dropped it.

In mid-1917 Sukhanov joined Ju. O. Martov's Menshevik-Internationalists. However, he continued to follow his own line, deviating from both party and factional policy as he saw fit. Given the Mensheviks' ideological rigidity and Sukhanov's heterodoxy, this was hardly surprising.

Novaja žizn' was highly critical of both the official Menshevik-SR leadership of the Soviet and the Provisional Government. As the summer

and autumn of 1917 wore on, and the Bolsheviks became more powerful and assertive, Sukhanov and his colleagues found themselves waging an ideological struggle on a third front, against Lenin's simplistic notion that "Soviet power" would provide the basis for tackling all Russia's problems. Alas, Sukhanov and his friends on *Novaja žizn'* may have been talented writers and perceptive observers, but they were inept politicians. They could neither prevent the Mensheviks from following the policies which led to their ruin, nor could they dissuade the Bolsheviks from seizing power in October and ruling alone.

Although Sukhanov walked out of the Second All-Russia Congress of Soviets in October 1917 along with Martov and the other Menshevik-Internationalists, by December 1917 he was back in the Soviet Central Executive Committee (CEC). Once again, he was in opposition, but this time, it was to the Bolshevik majority. He attempted to defend the Constituent Assembly in January 1918 within the CEC, as well as within the pages of *Novaja žizn'*. He also protested in vain against the Bolsheviks' food policies, which in early 1918 consisted mainly in confiscation of grain stocks. His ability even to protest publicly was removed in the summer of 1918, when he was expelled from the CEC and *Novaja žizn'* was closed down for good. Like most Mensheviks, during the initial period of Bolshevik rule Sukhanov was convinced that the regime would soon collapse. By 1920, with victory in the civil war in sight, he was obliged to rethink. At the end of that year, he broke with the Menshevik party and sought, like many of his former comrades, to work in Soviet institutions while attempting to preserve a degree of intellectual independence.

Sukhanov found work in various economic and agrarian institutions, including the Commissariat of Agriculture and the Agrarian Section of the Communist Academy. He was more willing than many former Mensheviks to compromise with the official ideology, and in the mid-1920s he even applied to join the Communist Party. However, his application was rejected, not least because he retained much of his independence of thought.

In the late 1920s, Sukhanov's political line wavered considerably. On the one hand, he spoke out courageously at the end of 1928 against a plan to introduce even tighter pre-publication censorship of literature. On the other hand, that same year he published a play which gave a thoroughly Bolshevised, historically inaccurate account of 1917, to the extent of slandering his own role and that of his colleagues on *Novaja žizn'*. However, he continued to champion the *obščina*, both as a political institution in the villages and as a vehicle for the eventual socialisation of

agriculture. Unfortunately, the late NEP period was not a propitious time for such arguments, as state grain procurements were proving to be lower than expected and the relative independence of the peasantry was regarded as a major reason for this.

As the Communist Party leadership prepared to launch into rapid industrialisation and a radicalisation of economic policy, an increasingly ferocious campaign was developed against the real and imagined enemies of the party line. Sukhanov's opposition to the collectivisation of agriculture and coercive agrarian policies in general ensured he fell from favour after 1929, and in 1930 he was arrested. These attacks constituted a kind of prologue to the trial of a fictitious "All-Union Menshevik Bureau" in March 1931, in which he was to play a leading part.

Unlike most of those arrested in preparation for the trial, Sukhanov was persuaded to appear in open court and plead guilty to a series of serious but absurd charges of wrecking and counterrevolutionary activity. It is interesting to speculate how far his previous concessions to Bolshevism prepared the ground for his performance at the trial. No fewer than 122 people were arrested in connection with the case, but only 14 were deemed sufficiently reliable to appear in open court.

Sukhanov's confession was one of the lynchpins of the prosecution's case, as he had hosted regular Sunday evening tea-parties, attended by many ex-Menshevik and ex-SR colleagues, at which politics were discussed. These innocent social occasions were presented by the prosecution as secret meetings of a vast counter-revolutionary conspiracy. In prison, after the trial, he was boycotted for his treachery by the genuine Menshevik prisoners, whilst receiving no favours from his Bolshevik jailers. In the mid-1930s he was released from prison into internal exile, but was re-arrested in 1937 and shot in 1940.

Overall, Sukhanov was a brilliant, but in many respects tragic figure, and the roots of his tragedy lay largely in his inconsistency. He could not stick to his Menshevik principles like Martov, nor could he abandon them completely, like his former comrade A. Ja. Vyšinskij. In the USSR after 1931 he became a non-person, while in the West, given his record, neither the Menshevik nor the SR émigré organisations wished to claim him as their own. He remained largely forgotten until an abridged volume of his memoir of the Russian revolution was published in English in 1955. Naum Jasny published a brief sketch of him in 1972 in his book on 1920s Soviet economists. Nonetheless, Sukhanov has been remembered primarily as a chronicler of 1917, all the more since his *Zapiski o revoljucii* were republished in Russia in 1991 and 1992. Recently, for the first time, an

attempt has been made to produce a more rounded appreciation of Sukhanov, with the appearance of Israel Getzler's short intellectual biography in 2002. It is to be hoped that Sukhanov will receive further scholarly attention in the future.

BIBLIOGRAPHY

N. N. Sukhanov, *The Russian Revolution 1917: A Personal Record*, edited and abridged by Joel Carmichael, London, 1955.

Naum Jasny, *Soviet Economists of the Twenties: Names to be remembered*, Cambridge, 1972, esp. pp. 179 - 184.

N. N. Sukhanov, *Zapiski o revoljucii*, tt. 1 - 3, Moscow, 1991, 1992, esp. A. A. Kornikov's introductory essay.

Israel Getzler, *Nikolai Sukhanov: Chronicler of the Russian Revolution*, Basingstoke, 2002.

Report on the 42th Linz Conference

The topic of the 42th Linz Conference (14 - 14, September, 2006) was the relations between right wing extremism and labour movements. The worldwide revival of right-wing and populist movements gives more and more serious importance to this question. This was the cause of the decision of ITH to devote this conference to the scientific analysis of this phenomena. In the papers 14 experts from all over the world gave pictures about the events of several regions and epochs. From the papers and discussions became clear that right-wing extremisms are not only function as some kind of anti-poles of labour movements, even not only the concurrent of them - either with fearful force or peripherically - but sometimes they have a real "worker organizing force". It was, and is a result mostly but not alone their social demagogy. Interesting lessons was provided by the comparison and typology of the several kinds of populisms, social movements and right-wing extremisms as well. "Right-wing extremisms should be treated not only as a European but as an international phenomenon including aggressive nationalism, racism and anti-socialism, refusal of pluralism, and authoritarianism" - stated the call of the conference.

The first panel on Friday was entitled Workers in "national socialism" and fascism. In his opening paper Jürgen Hofmann (Berlin) gave a comprehensive scientific view about the connection of fascism and labour movement from the genesis until the present days. He emphasized that right-wing extremisms are not the results of the labour movements, and

the Dahrendorfian „century of authoritarianisms” has not ended with the new millennium. Michael Schneider (Bonn) analyzed the labour dilemmas of the period of the Nazi “Third Empire” from the acceptance until the resistance, while Luigi Ganapini (Milan) spoke about the Italian fascist trade unions as instruments of fascist state corporativism. In his paper László Marjanucz (Szeged) gave a view on the relations and effects of the agrarian-fascist movements and social democracy on the south of Hungary. Nigel Copsey (Teesside) spoke about the US and British fascist movements during the inter-war period. As he pointed out, although there is a huge amount of literature on both countries respectively, the field of comparative study is mainly unmapped.

The topic of the second panel was Right-Wing Extremism and Labour in White Settler Countries. Lorenzo Veracini (Canberra) analyzed the relations in white-settler communities in general through some concrete examples, while Wesel Wisser from South Africa gave a picture of the connections and diverse relations of right-wing extremism and labour movements of South Africa from the beginnings in the 1920’s until recent days. Daniel Lvovich and Mariela Rubinzal (Buenos Aires) spoke about the two main trends of twentieth century Argentinean rightist movements, one of them is a more traditional autocratic one, while the other is a more populist movement with a strong Plebeian origin.

The third panel was about Right-Wing Extremism and Labour in Western Europe after 1945. Fabian Wirchow (Marburg) analyzed the relations between the German right-wing and the so-called “social question”: how real social problems could be combined with a fascist-type “criticism” of neoliberalism and with stereotypic xenophobia. Sylvian Crépon (Paris/Brussels) spoke about the ideology of the French National Front, which is – although it is a clearly extreme right organization – put emphasis on its “independency” from both left and traditional right. Lampros Flitouris (Ioannina) gave a comprehensive picture about present extreme right in Greece.

The closing panel of the conference was entitled Right-Wing Extremism and Labour in transforming societies in Eastern Europe. In his paper – which was transferred here from the panel “Workers in ‘national socialism’ and fascism” by organisational means – Gerhard Botz (Wien) analyzed the membership data of the NSDAP to show the methods and amount of the penetration of Austrian society with the Nazi ideology. Karl-Heinz Gräfe (Freital) gave a – heavily discussed – summary on the right-wing movements and labour of the East-European countries, while Mariana Hausleitner spoke about the case of Rumania.

To sum it up, although the conference was not in the lock of some heavy disputes, its result was might a bit more comprehensive then usually. Anyway, fascism is a neuralgic problem not only for the historians and researchers of labour movements.

It seems like ITH has luckily survived its problems of identification as a former important forum of east-west discussion, and it proves more and more that it can be a forum of a new kind of international discourse as well. Consequently, it has decided to launch in 2007 a three year's conference program: "Labour History beyond borders". Conferences shall be organized to the following themes:

43rd Linz Conference (September 13-16th, 2007): Transnational Networks of Labour Supplementary Conference in 2008 Labour History in 'Emerging Countries'

44th Linz Conference (September 11-14th, 2008): 1968 – A view on the protest movements 40 years later, in a global perspective.

Peter Konok

KÜLFÖLDI SZERZŐINK

- AGOSTI, Aldo** – Torinó, egyetemi tanár
BENN, Tony – a Labour Party vezetésének évtizedekig tagja, volt miniszter és képviselő
- BIRKE, Peter** – hamburgi történész, PhD
CALLESEN, Gerd – dán történész
EMILIO, Gianni – Genova, egyetemi tanár
HOBSBAWM, Eric – brit történész, a Londoni Egyetem emeritus professzora
- HUDSON, Kate** – a londoni South Bank University tanára
- JAZSBOROVSKAJA, Inessza** – Összehasonlító Történelmi Intézet (Moszkva) tudományos főmunkatársa
- KING, Francis** – Norvick, egyetemi tanár
MADOR, Julij – Összehasonlító Történelmi Intézet (Moszkva) tudományos főmunkatársa
- MÉSZÁROS István** – a Sussexi Egyetem emeritus professzora
- MORGAN, Kevin** – Manchester, egyetemi tanár
MORTIMER, Jim – London, szerkesztő
PARSONS, Steve – angol történész, dániai egyetemi tanár
SCHNEIDER, Michael – Bonn, Friedrich Ebert Stiftung, történész, igazgató
- STEEN, Bart van** – Leiden, PhD
SCHWARZMANTEL, John – a Leedsi Egyetem tanára
VELICSKO, Olga – Összehasonlító Történelmi Intézet (Moszkva) tudományos főmunkatársa

TARTALOM

Susanne Miller 91 éves	5
-------------------------------------	---

MARX 125

G. D. H. Cole: Amit Marx igazán gondolt	9
Maurice Dommanget: Marx nem-ismerete és félreismerése	14
J. Keir Hardie: A marxi elmélet és a munkásmozgalom	20
Franz Mehring: Marx Károly élete	24
G. B. Shaw levele John Maynard Keynes-hez	26
Varga Jenő: Marx társadalmi gazdaságtana	27
Artner Annamária: A globalizáció és a proletáriátus elnyomorodása	28
Emilio Gianni: A marxizmus elterjedése Olaszországban 1848-tól 1926-ig	36
Jemnitz János: Gondolatok Marx halálának 125. évfordulójára	42
J. Nagy László: Marx Algírban 1883	56

RENDKÍVÜLI ÉLETUTAK

Kamenyev, Lev Boriszovics (1883–1936) I.	61
---	----

TANULMÁNYOK

Tony Benn: Kollektív kampány egy igazi politikáért	68
Dömény Zsuzsa: Latin-Amerika balra át!? I.	71
Inessza Jazsborovszkaja: A kelet-közép-európai baloldaliak eszmei-elméleti alapfelfogásának formálódása. A Lengyel Köztársaság példája	81
Mészáros István: A politika strukturális válsága I.	87
Mészáros István: A közösségi ellenőrzés szükséglete	90

1907–1908

Jemnitz János: A francia munkásmozgalom 1907–1908-ban	92
Filippo Turati levelezéséből (1908)	100

1933 ÉS AZ OLASZ MUNKÁSMOZGALOM

Pankovits József: 1933 és az olasz munkásmozgalom	103
--	-----

OLASZORSZÁG – VÁLASZTÁS ÉS BALOLDAL

Prodi kormánykísérlete az európai equilibrium keretei között	108
Huzavona a posztok tortájának szeleteiért	110
Tom Behan szembenéz a legfontosabb kérdésekkel, amelyek az olasz baloldalra várnak a választás után	111
Alessandro Valera: A Rifondazione beadja a derekát a zsarolásnak	113

FRANCIAORSZÁG, A FRANCIA SZOCIALISTA PÁRT

A francia szocialista párt és a 2007 évi elnökválasztás	116
François Bazin: Ségolène Royal, és ami a fejében van	116
A szocialista párt szóvivője a TV-5 „Nagy találkozások” című műsorában	118
Ségolène Royal víziója az egyenlőségről.....	118
Ségolène Royale a TV-5-ben.....	119
„Sokat szenvedtünk a döntnökök önfejűsége miatt”	120
François Hollande, a PS főtitkára a Francia TV-5-ben	122
Lionel Jospin visszavonulása	123
A TV-5 a PS La Rochelle-i nyári egyeteméről	125

SZAKSZERVEZETEK TEGNAP ÉS MA

Bart van der Steen: A holland szakszervezeti mozgalom száz éve	127
Chérèque, a CFDT, vagyis az egyik legnagyobb francia szakszervezet főtitkára nemet mond	134
Martine Gilson: „Megvet bennünket amióta ott van”	135
Dubravka Stajić: Helyzetkép a szerbiai baloldali pártokról, 2006. augusztus 29.	137

HÁTTÉR

A szürke olasz ősz	139
Marc Cooper és Tim Frasca: Lula pillanata, Brazil forradalom lehetősége	139
John McDonnell: Nézzünk szembe a tényekkel. Az Új LP elbukott	141

A SPARK újsága a szociális biztonságról, illetve az az elleni támadásról	142
Új hírek Kínáról és az USA-ról	143
Európa nagybetege: az egészségügy.....	143
Grúzia - Moszkvából nézve	144
Ortutay L. Gyula: Új hullám Latin-Amerikában.....	145
Tony Benn: Miért fenyegeti Bush Iránt	148
Benyik Mátyás: A szociális mozgalmak útkeresései Európában és a világban	150
Gavin Bowd: A Komintern brit káderei	153
A brit Szocialista Történész Társaság néhány tagjának összefoglalója Jugoszlávia utolsó éveinek történetéről	155

DOKUMENTUMOK

John Schwarzmantel: Szélgjegyzetek a Blair korszakhoz 2006-ban	158
A francia televízió interjúja a Francia Kommunista Párt főtitkárával	159
Steve Parsons a Dán Szociáldemokrata Pártról	160
Tony Benn: A kivételes kapcsolat	163
Steve Parsons levele Jemnitz Jánoshoz (2005. szeptember 13.)	164
Clare Short: Lemondtam, így elmondhatom az igazságot	165
A lengyel jobboldal szerint Kuroń hazaáruló	168
Adam Lebor: Oroszország felemelkedőben. Beszélgetés Mihail Gorbacsovval	169
John Schwarzmantel két levele Jemnitz Jánoshoz	173
A brit Konzervatív Párt új offenzív családpolitikája	174
Szélgjegyzetek a brit börtönviszonyokról.....	175
A Francia Rádió Irakról, a Balkánról és az USA-ról	175
Tony Benn: Megérdemeljük, hogy választhassunk	176
Tony Benn levele Jemnitz Jánoshoz, 2006. május	178
Tony Benn: A győzes platform	178
Tony Benn: Túl az Új Labour-ön	180
Tony Benn: Május elsejei üdvözllet	181
Jack Lang: Mitterrand megengedte, hogy higgyük: a lehetetlen lehetséges	182

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

Havas Péter: A brit Munkáspárt éves konferenciája	184
Gerd Callesen: Az osztrák helyzetről és választásokról	189

Ignacio Ramonet: A katalán helyzet	191
Steve Parsons: Nagy-britanniai helyhatósági választások 2006	193
A holland parlamenti választások 2006	197
Ken Livingstone Kubában	198

REFLEXIÓK

Jorge Semprun – és megítélése (<i>Végh Zsófia, Jemnitz János, Harsányi Iván</i>)	199
--	-----

A NEMZETKÖZI MUNKÁS- ÉS SZOCIALISTA SAJTÓ TÖRTÉNETÉBŐL

Cahiers Internationaux (1956)	205
-------------------------------------	-----

ÉLETUTAK

Abramovics, Rafael (1880–1963)	214
Claudie Weill: Beszélgetés Lia Andlerrel.....	218
Bazarov, Vlagyimir (1874–1939) (<i>Francis King</i>)	221
Beesley, Edward Spencer (1831–1915) (<i>Jemnitz János</i>).....	224
Burns, John (1848–1943) (<i>Jemnitz János</i>)	225
Champion, Henry (1859–1928) (<i>Jemnitz János</i>)	228
Marek, Franz (1913–1981) I. (<i>Jemnitz János</i>)	229
Pottier, Eugène (1816–1887) (<i>Jemnitz János</i>)	231
Sereni, Emilio (1907–1977) (<i>Pankovits József</i>)	233
Sozzi, Gastone (1903–1928) (<i>Pankovits József</i>)	235
Tomszkij, Mihail Pavlovics (1880–1936) (<i>Jemnitz János</i>).....	238

ELHUNYTAK

Maurice Kriegel-Valrimont (1914–2006)	244
Günther Nening (1921–2006)	245

A MUNKÁSMOZGALOM TÖRTÉNETÍRÓI

Dommanget, Maurice (1888–1976)	247
Turok-Popov, Vlagyimir Mihajlovics (1904–1981) (<i>K. A. Antonova, Claudie Weill, Jemnitz János, Julij Mador, Olga Velicsko</i>)	251

KÖNYVISMERTETÉSEK

Babiano Alba-Gordón-Lomas: Amordazada y perseguida. Catálogo de prensa clandestina y del exilio (<i>Harsányi Iván</i>) ...	285
Banac, Ivo: The Diary of Georgi Dimitrov (<i>Archie Potts</i>)	289
Buschak, Willy: Edo Fimme. Eine Biographie <i>Jemnitz János</i>	289
Deutschland, Heinz: Briefwechsel zwischen Käte und Herman Duncker (<i>Jörn Jannsen</i>)	291
Lambert, Christopher: La Sociéte de la peur. De Jaurès á Malraux. (<i>Fabienne Darga</i>)	292

BESZÁMOLÓK

Az ITH 42. linzi konferenciája (<i>Konok Péter</i>)	294
A Nemzetközi Brigádok brit veteránjainak megemlékezése	296
Az Európai Szocialista és Munkáspártok Portói Konferenciájáról	296
Nehéz Győző: Interjú Kristian Williams-szel	297
John Updike: Az én Amerikám (Mon Amérique)	302
Gerhard Schröder a francia TV-5-ben	304
Új brit munkásmozgalom történeti könyvtár és archívum.....	304

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Kevin Morgan: British socialists and responses to the crisis of labourism 1931-1932	306
Bart van der Steen: One hundred years of Dutch Social-Democratic Trade-Unionism I.	312
Peter Birke: The Persistence of Labour Unrest: Strikes in Denmark, 1969–2005 I.	320
Parsons, Steve: The Danish Election and post-electoral developments	328
John Schwarzmantel: Challenging Neoliberal Hegemony I.	332
Francis King: Nikolaj Sukhanov	340
Peter Konok: Report on the 42th Linz Conference	344

KÜLFÖLDI SZERZŐINK	347
--------------------------	-----

CONTENTS

Susanne Miller is 90	5
-----------------------------------	---

MARX 125.

G. D. H. Cole: What Marx Really Meant	9
Maurice Dommaget: What Marx didn't know and what he misunderstood.....	14
J. Keir Hardie: Marx's Theory and the Workers Movement	20
Franz Mehring: The Life of Carl Marx	24
G.B. Shaw's letter to John Maynard Keynes	26
Jenő Varga: Social-economics of Marx	27
Annamária Artner: Globalization and the Oppression of the Working Class	28
Emilio Gianni: The spread of Marxism in Italy – from 1848 to 1926	36
János Jemnitz: Reflections on the 125th anniversary of Marx's death	42
László J. Nagy: Marx in Algeria, 1883	56

EXTRAORDINARY LIFES

Kamenev, Lev Borisovits (1883–1936) I	61
---	----

STUDIES

Tony Benn: Collective campaign for real politics	68
Zsuzsa Dömény: Latin America, across to the left!?	71
Inessa Jashborowskaia: The formalization of the fundamental concepts of the East Central European left wing. The example of Poland.	81
István Mészáros: The structural crisis of politics I.	87
István Mészáros: The necessity of community supervision	90

1907–1908

János Jemnitz: The French worker's movement 1907-1908	92
From the letters of Filippo Turati(1908)	100

1933 AND THE ITALIAN WORKER'S MOVEMENT

József Pankovits: 1933 and the Italian worker's movement	103
---	-----

ITALY – ELECTIONS AND THE LEFT WING

Prodi's attempt to form a government in the midst of European equilibrium	108
Wrangling over slices of the patronage pie	110
Tom Behan confronts the most important issues which that the left expects after the election	111
Alessandro Valera: Rifondazione gives in to black mail	113

FRANCE AND THE FRENCH SOCIALIST PARTY

The French Socialist Party and the 2007 presidential elections	116
François Bazin: Ségolène Royal, and what's in her mind	116
TV- 5, the mouthpiece of the socialist party in the „Big Meeting” program	118
Ségolène Royal vision of equality	118
Ségolène Royale in TV-5	119
„We suffered much because of the selfishness of the decision makers”	120
François Hollande, The General Secretary of the PS on French TV-5.	122
The retirement of Lionel Jospin	123
The summer college of TV-5 PS La Rochelle	125

LABOUR UNIONS YESTERDAY AND TODAY

Bart van der Steen: The hundred years of Dutch labour union movement	127
Chérèque, the CFDT, in other words, the general secretary of one of the largest French labour unions said no	134
Martine Gilson: „He holds us in contempt since he is there”	135
Dubravka Stajić: A situation report of the Serbian left wing parties, August 26, 2006.	137

BACKGROUND

The gray Italian autumn	139
Marc Cooper and Tim Frasca: The moment of Lula, a revolution in Brazil is a possibility	139

John McDonnell: Let's face the facts. The new LP has failed	141
The news of SPARK about socialist security and the attack against it	142
New reports from China and the USA	143
The great malaise of Europe-healthcar	143
Georgia - The view from Moscow	144
Gyula L. Ortutay: New waive in Latin America	145
Tony Benn: Why does Bush threaten Iran?	
Mátyás Benyik: Socialist movements seeking a way, in Europe and in the world	150
Gavin Bowd: The British cadre of the Komintern	153
The summary of some members of the British Socialist Historians Society about the history of the last years of Yugoslavia	155

DOCUMENTS

John Schwarzmantel: Notes on the Blair era in 2006.....	158
Clare Short - You ask the questions ... Interview with the General Secretary of the French Communist Party	159
Steve Parsons About the Danish Social Democratic Party	160
Tony Benn: The Special Relationship	163
Steve Parsons Letter to János Jemnitz	164
Clare Short: I'm standing down so I can speak the truth	165
According to the Polish right wing, Kuroń is a traitor	168
Russia on the rise, a conversation with Mikhail Gorbachev	169
John Schwarzmantel two letters to János Jemnitz	173
The British conservative party's new offensive in family politics	174
Margin notes about British prison situation	175
French radio about Iraq, the Balkans and the USA	175
Tony Benn: We deserve to choose	176
Tony Benn: Letter to János Jemnitz	178
Tony Benn: A winning agenda	178
Tony Benn: Beyond New Labour	180
Tony Benn: May Day Greetengs.....	181
Jack Lang: Mitterand allowed us to believe the impossible	182

EVENTS, ANNIVERSARIES

Havas Péter: The British Labour party's annual conference	184
Gerd Callesen: The Austrian situation and the elections	189
Ignacio Ramonet: The Catalan situation	191
Steve Parsons: The 2006 local elections in Great Britain	193
Dutch parliamentary elections 2006.....	197
Ken Livingstone in Cuba	198

FROM THE HISTORY OF INTERNATIONAL LABOUR AND SOCIALIST PRESS

Cahiers Internationaux (1956)	205
-------------------------------------	-----

LIVES, BIOGRAPHIES

Abramovits, Rafael (1880–1963)	214
Claudie Weill: conversations with Lia Andler	218
Bazarow, Vladimir (1874–1939) (<i>Francis King</i>)	221
Beesley, Edward Spencer (1831–1915) (<i>János Jemnitz</i>)	224
Burns, John (1848–1943) (<i>János Jemnitz</i>)	225
Champion, Henry (1859–1928) (<i>János Jemnitz</i>)	228
Marek, Franz (1913–1981) I. (<i>János Jemnitz</i>)	229
Pottier, Eugène (1816–1887) (<i>János Jemnitz</i>)	231
Sereni, Emilio (1907–1977) (<i>József Pankovits</i>)	233
Sozzi, Gastone (1903–1928) (<i>József Pankovits</i>)	235
Tomsky, Michail Pavlovits (1880–1936) (<i>János Jemnitz</i>)	238

DECEASED PERSONALITIES

Maurice Kriegel-Valrimont (1914–2006)	244
Günther Nening (1921–2006)	245

HISTORIANS OF THE WORKERS MOVEMENT

Dommanget, Maurice (1888–1976)	247
Turok-Popov, Vlagyimir Mihajlovics (1904–1981) (<i>K. A. Antonova,</i> <i>Claudie Weill, János Jemnitz, Juli Mador, Olga Velicsko</i>)	251

BOOK REVIEW

Babiano Alba–Gordón–Lomas: Amordazada y perseguida. Catálogo de prensa clandestina y del exilio <i>Iván Harsányi</i>	285
Banac, Ivo: The Diary of Georgi Dimitrov <i>Archie Potts</i>	289
Buschak, Willy: Edo Fimme. Eine Biographie <i>János Jemnitz</i>	289
Deutschland, Heinz: Briefwechsel zwischen Käte und Herman Duncker <i>Jörn Jannsen</i>	291
Lambert, Christopher: La Société de la peur	292
Théâtre populaire, enjeux politiques. De Jaurès á Malraux Fabienne Darga.....	293

REPORTS

The ITH 42 nd conference in Linz (<i>Péter Konok</i>)	294
Remembrance of the British members of the International Brigades	296
About the conference of the European Socialist and Labour parties in Porto.....	296
Győző Nehéz: An Interview with Kristian Williams	297
John Updike: My America (Mon Amérique)	302
Gerhard Schröder in French TV-5	304
New British labour movement library and archives	304

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Kevin Morgan: British socialists and responses to the crisis of labourism 1931-1932	306
Bart van der Steen: One hundred years of Dutch Social-Democratic Trade-Unionism I.	312
Peter Birke: The Persistence of Labour Unrest: Strikes in Denmark, 1969–2005 I.	320
Parsons, Steve: The Danish Election and post-electoral developments	328
John Schwarzmantel: Challenging Neoliberal Hegemony I.	332
Francis King: Nikolaj Sukhanov	340
Peter Konok: Report on the 42th Linz Conference	344

OUR FOREIGN AUTHORS	347
----------------------------------	-----

ISSN 0 133476 X

© Harsányi Iván, Jemnitz János, Székely Gábor

(4546)

PTINY